

HÁTORSZÁGBAN

Kecskemét az I. világháború idején



HÁTORSZÁGBAN

Kecskemét az I. világháború idején

A kötet megjelenését támogatták:



Nemzeti Kulturális Alap



Horváth Építőmester Zrt.



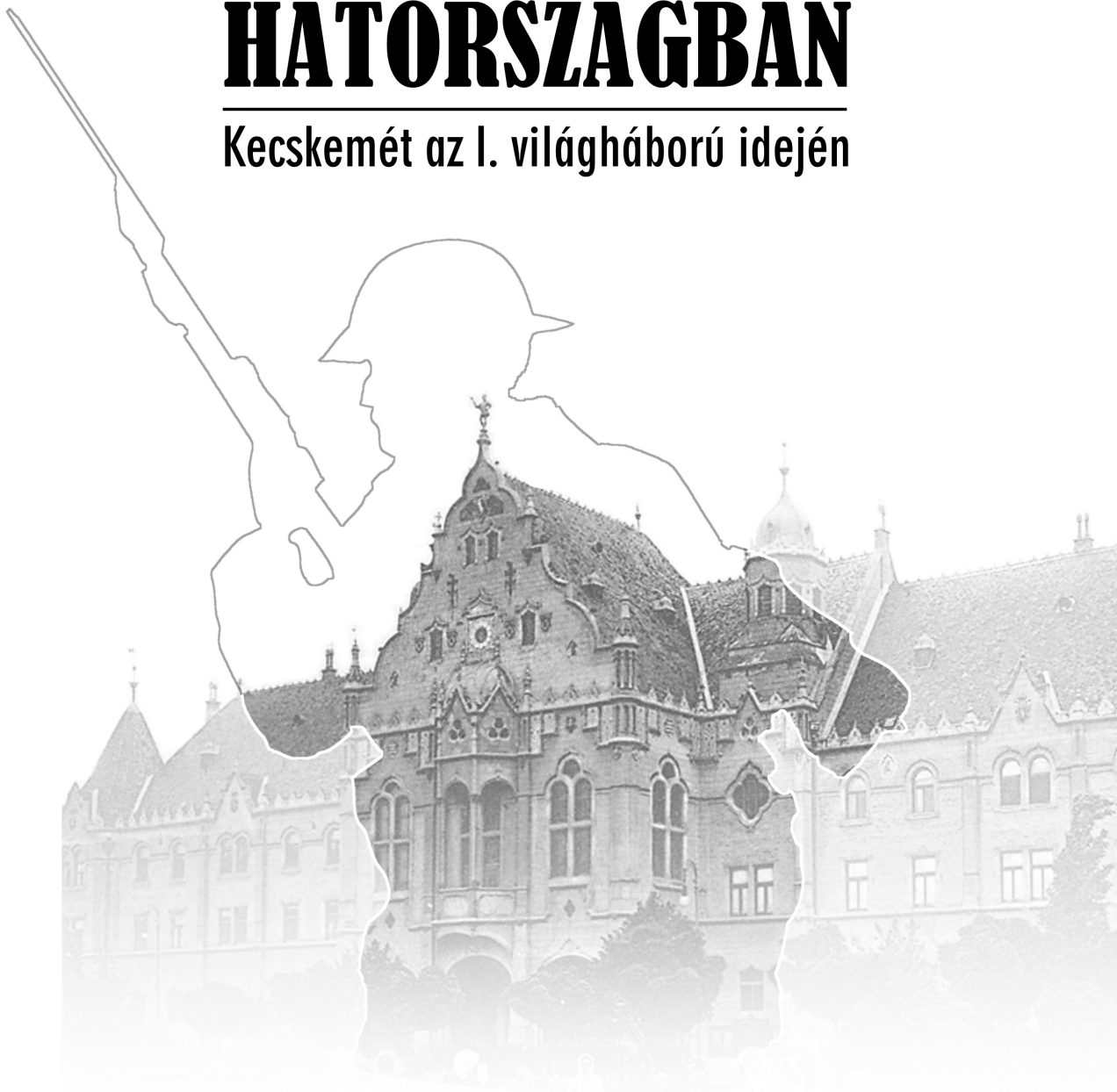
Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata



Integrál Élelmiszeripari és Kereskedelmi Zrt.

HÁTORSZÁGBAN

Kecskemét az I. világháború idején



A kötet szerzői: Gyenesei József
Hajagos Csaba
Péterné Fehér Mária
Rigó Róbert
Sóber Péter
Szabó Bence
Tóth Szilárd

Szerkesztő: Gyenesei József

Tipográfia és borítóterv: Mudri Andor

ISBN 978-963-7236-77-8

Kiadta: MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára



Felelős kiadó: dr. Gyenesei József levéltár-igazgató

Minden jog fenntartva. © MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, 2015

■ KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Olvasó!

Kecskemét az első világháború borzalmai között is a béke szigete akart maradni. Az otthon, amely megvédi, nem pedig kiszolgáltatja a benne élőket. A menedék, amely távol tartja magától a rombolást, sőt, amennyire ereje és lehetőségei engedik, építkezik is tovább. Kecskemét az a város akart maradni, amely a háborús pszichózis ellenére sem veszíti el a józan eszét.

Ezért ez a kiadvány nem kevesebbre vállalkozott, minthogy a kecskemétiak küzdelmeit bemutassa. Azokat a küzdelmeket, amelyekkel az első világháború borzalmaitól igyekeztek megóvni családjaikat, fiaikat. Azt a küzdelmet, amellyel meg akarták védeni életüket. Azt a küzdelmet, amellyel Kecskemétet meg akarták tartani a béke szigetének.

Ez a kötet valójában róluk, az őseinkről szól. Akik helytállásukkal, önfeláldozásukkal az utolsó pillanatig védték, óvták az életüket jelentő várost. Emlékezzünk rájuk, tiszteljük őket, és tanuljunk tőlük, hogy városunk békében fejlődhessen tovább.

Kecskemét, 2015 novembere

Szemereyné Pataki Klaudia
polgármester

■ ELŐSZÓ

Kecskemét város történetének első világháborús időszakáról jelentek már meg történeti áttekintések, de a korabeli levéltári források felhasználásával készült kiadvány eddig még nem látott napvilágot. Tapasztalataink szerint, Magyarország történetének 1914–1918 közötti időszakát feldolgozó hosszabb-rövidebb írások elsősorban a hadtörténet eseményeire koncentrálnak, amely mellett jó esetben – érintőlegesen kapnak helyet a hátországi események. E tény ismeretében született meg 2013 őszén az az elképzelés, hogy a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársai a „Nagy Háború” centenáriuma alkalmából tanulmánykötetet állítanak össze, amelyben Kecskemét hátországi történetének legmeghatározóbb részleteit próbálják bemutatni az érdeklődők számára. Az előkészítő munka során, a kutatások irányának meghatározásakor, az általunk legrelevánsabbnak ítélt eseményekre összpontosítottuk figyelmünket. A kötetben így szó esik a katonai sorozásokról és felmentésekről, a közigazgatás működésének háborús üzem módjáról, a közellátás nehézségeiről, a hadba vonult támogatásáról, valamint az itthon maradt családtagok segélyezéséről, a közegészségügy és különösképpen a sebesültek helyzetéről, a városban állomásozó helyőrség és a helyiek kapcsolatáról, a hadifoglyokról és internáltakról, a hadikölcsön-jegyzések sajátosságairól, a helyi sajtóról, végül Kecskemét román megszállásáról és annak következményeiről. Fontos hangsúlyozni, hogy alap kutatások eredményeit tartja kézben az Olvasó, így a kötet áttanulmányozása során eddig publikálatlan helytörténeti adatok sokaságával gazdagíthatja ismereteit, ugyanakkor ki kell emelni azt is, hogy további feltárómunka nyomán még árnyaltabb kép rajzolódhat ki a jelen kötetünkben felvázolt időszakról.

Kecskemét, 2015. november 5.

a Szerkesztő

TÓTH SZILÁRD

■ **Sorozások és felmentések**

Kecskeméten, az I. világháborúban

■ Bevezetés

1914 nyarán a gyümölcszedés, a gyümölcsosztályozás, a raktározás és a szállítási lehetőségek, az adók kérdése, valamint a különféle gazdasági természetű problémák foglalkoztatták Kecskemét lakosságát. A hazai és a nemzetközi események háttérbe szorultak, a helyi érdekeket közvetlenül érintő gazdasági tudósítások szerepeltek az újságokban.¹ A mintegy fél évszázados „boldog békeidők” után azonban Európa 1914 augusztusára az első világháborúba zuhant.²

A Monarchia fegyveres ereje az osztrák landwehr, a császári és királyi (cs. és kir.) közös hadsereg, a magyar királyi honvédség és a népfelkelők csapataiból tevődött össze. A cs. és kir. hadsereget 16 hadtestbe szervezték (azok közül 8 Ausztriában, 6 Magyarországon, 2 Bosznia–Hercegovinában helyezkedett el és onnan egészült ki). A közös hadsereg kötelékében 33 gyaloghadosztály közül 12, a 9 lovashadosztályból 4 verbuválódott Magyarországról. A 102 gyalogezredből 47, a 29 táborig zászlóalj közül 8 kiegészítését Magyarország területéről nyerte. A közös hadseregből a 38. gyalogezred hadkiegészítő központja volt Kecskemét. A m. kir. honvédség kötelékébe 32 gyalogezred, 10 huszárezred, 8 táborig ágyúezred és 1 lovas tüzér osztály tartozott. Kecskemét hadkiegészítési szempontból a 29. gyalogezredbe adott katonákat.³

A hadkötelezettség általános volt és azt minden állampolgárnak személyesen kellett teljesítenie, amely magában foglalta az állítási kötelezettséget, a szolgálati kötelezettséget és a népfelkelési kötelezettséget. A véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk szerint a cs. és kir. közös haderő hivatása az Osztrák–Magyar Monarchia területének külső el-

lenségek ellen való megvédése és a belső rend és biztonság fenntartása volt. A magyar honvédség háború idején a közös haderő támogatására és a belső védelemre, béke idején pedig a belső rend és biztonság fenntartására volt hivatva. A honvédség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozott. Mozgósítás (hadi állományra való kiegészítés) esetén és háború idején a honvédség, illetve annak igénybe vett része katonai tekintetben a király által kijelölt katonai parancsnokoknak volt alárendelve. A *póttartalék* a közös hadsereg és a honvédség hadi állományának támogatására, míg a *népfölkelés* a népfölkelésről szóló törvény rendelkezései szerint a közös hadseregnek és a honvédségnek a támogatására szolgált. A népfölkelés minden ügye szintén a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozott, aki a népfölkelés létszámáról és felszereléséről a hadügyminisztert folytonosan tájékoztatta. Azok a hadköteles egyének, akik a tulajdonképpeni hadi szolgáltatásokra ugyan nem, de az ezekkel kapcsolatos másnemű szolgáltatásokra alkalmasak voltak, mozgósítás esetén és háborúban ily szolgáltatásokra alkalmazhatók voltak.

A közös haderő és a honvédség kiegészítése az újoncállítás, a katonai nevelő- és képzőintézetekben felavatott egyének állományba vétele és önkéntesek belépése által történt. A közös hadseregbe való belépés feltétele volt a magyar vagy osztrák állampolgárság, a szükséges testi és szellemi alkalmasság, és legalább a 17. életév betöltése. A honvédségbe kizárólag magyar állampolgárok léphettek be. Az állítási kötelezettség a hadképesség megállapítása céljából az arra hivatott sorozó- vagy felülvizsgáló bizottság előtt történt. Az állításköteles kor annak az évnek a január 1-jével kezdődött, amikor a hadköteles életének 21. életévét betöltötte és annak az évnek a december 31-én ért véget, amikor a hadköteles 23. életévébe lépett. A községi eljárások és az anyakönyvvezetők feleltek az állítási lajstromhoz szolgáltatott adatok, illetve a segédokmányok tartalmának valódiságáért. Minden hadköteles abban a sorozójárásban tartozott előállni, melynek területén a községi illetősége volt. Sorozást minden évben március 1-jétől április 30-ig tartottak, utósorozásokat a szükséghez képest. A sorozóbizottság elnöke a törvényhatóság első tisztviselője, illetve törvényes helyettese, tagjai a sorozójárás közigazgatási tisztviselője és a megyei (városi) főorvos vagy helyettese, a közös hadsereg vagy a honvédség részéről egy

főtiszt, illetve egy katonaoorvos voltak. Az alkalmasnak talált állításköteleseket besorozták. Önkéntes mindenki lehetett, aki a közös hadseregbe, vagy a honvédségbe felvehető volt. Maga választhatta meg a csapattestet, amelyben szolgálni kívánt, feltéve, hogy a csapattest önkéntesek felvételére jogosítva volt.

Azokat az állításköteleseket, akiknek alkalmatlanságára nézve állításuk alkalmával véleménykülönbség merült fel, felülvizsgálat alá kellett vonni. A felülvizsgálatot vegyes bizottságok végezték. A vegyes bizottságok elnöke rendszerint a főispán volt, vagy akit a honvédelmi miniszter az elnöki teendők elvégzésével megbízott, tagjai a közös hadsereg vagy a honvédség részéről egy-egy tábornok vagy magasabb rangú törzstiszt, egy-egy hadkiegészítési ügyekben jártas főtiszt, egy katona és egy polgári orvos voltak. A felülvizsgáló bizottság határozata ellen fellebbezésnek nem volt helye. A tényleges katonai szolgálatot teljesítő egyének katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt álltak. Az ellenük való eljárásra a katonai bíróságok és a katonai fegyelmi hatóságok voltak illetékesek.

Minden szolgálatköteles a kibocsátott behívásnak mindenkor köteles volt eleget tenni. A közös hadsereg, a haditengerészet vagy a honvédség kötelékében álló egyének közül azokat, akik a fegyveres erő vagy a közszolgálat fontos érdekeire tekintettel hivatalukban, illetve polgári hivatásukban nélkülözhetetlenek voltak, kivételesen a mozgósítás és a háború egész tartamára meghagyhatták munkakörükben. Az erre vonatkozó javaslatokat a honvédelmi miniszter tette meg. Ezen egyéneknek a bevonulás alól való évenkénti és személyenkénti felmentését – kellő figyelemmel a katonai szolgálati érdekekre – a közös haderőhöz tartozókra nézve a hadügyminiszter, a honvédség kötelékében állókra nézve a honvédelmi miniszter fogantatosította.⁴

A hadmentességi díjról szóló 1880. évi XXVII. törvénycikk szerint hadmentességi díjat voltak kötelesek fizetni azok, akiket a hadi szolgálatra véglegesen alkalmatlannak találtak és az állítási lajstromokból töröltek, akiket a tényleges hadi szolgálatból elbocsátottak, illetve akiket a katonai szolgálati idejük eltöltése előtt olyan testi fogyatkozás miatt bocsátottak el, amely az illetőt nem tette keresetképtelenné és a testi fogyatkozás nem a katonai szolgálat teljesítésének következménye volt.⁵

Aki a sorozás megkezdése előtt az összeírásra jelentkezést elmulasztotta, kihágás miatt 200 koronáig, aki elfogadható ok nélkül az újoncállításon vagy a felülvizsgálaton a kitűzött határidőben nem jelent meg, kihágás miatt 400 koronáig, aki fondorlattal a hadkötelezettség alól kivonta magát, vétség miatt egy évig terjedő fogházzal és 4000 koronáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntethető. Aki fondorlattal elérte, hogy önmaga vagy más jogosulatlanul valamilyen kedvezményben részesüljön, vétségért hat hónapig terjedő fogházzal és 2000 koronáig terjedő pénzbüntetéssel kellett büntetni. Vétséget követett el a törvény nevében és három évig terjedő fogházzal, továbbá 4000 koronáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntetendő, aki magát megcsonkította vagy más által megcsonkította.⁶ Az a katonai (honvéd) esküvel kötelezett egyén, aki a behívási parancsnak nem engedelmeskedett, ha a mulasztás felróható volt és 8 napnál tovább tartott, katonai büntetést követett el és elrendelt mozgósítás vagy háború esetén egy évtől öt évig terjedő börtönnel kellett büntetni. Hasonlóan szankcionálta a törvény a katonai esküvel nem kötelezett katonai egyént, illetve népfölkelők által elkövetett e törvény hatálya alá tartozó bűncselekményeket is.⁷

A honvédségről szóló 1912. évi XXXI. törvénycikk szerint a Magyar Szent Korona országainak területe a honvédség kiegészítése és mozgósítása szempontjából hat honvéd kerületre oszlott: az I. budapesti, a II. szegedi, a III. kassai, a IV. pozsonyi, az V. kolozsvári, a VI. zágrábi horvát–szlavón honvéd kerületre.⁸ Kecskemét az I. budapesti honvéd kerülethez tartozott és ennek alárendelve működött Kecskeméten a hadkiegészítő parancsnokság.⁹

A népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikk alapján a népfölkelés kötelezettsége alá esett minden állampolgár, aki akár az általános, akár a népfelkelési szolgálathoz szükséges védőképességgel bírt, és sem a hadsereg, sem a honvédség állományához nem tartozott, 19-től 42 éves koráig. Azok a népfelkelésre kötelezettek, akik a közszolgálat teljesítése vagy annak érdekében nélkülözhetetlenek voltak, a népfelkelési szolgálat alól felmenthetők voltak. A népfelkelésre kötelezetteket két osztályba sorolták: A népfelkelés 1. vagy A osztályába tartoztak a 19 és 37 év közötti, míg a népfelkelés 2. vagy B osztályába a 38 és 42 év közötti népfelkelésre kötelezettek. A népfelkelést általában az ország határain belül alkalmazták, azonban kivételesen a Magyar Szent

Korona országain kívül is alkalmazható volt, de ehhez minden esetben a törvényhozás külön intézkedése volt szükséges.¹⁰ Az irányadó korhatárok a háború folyamán módosultak, a népfölkelésre kötelezetteket két új osztályba sorolták az 1915. évi II. törvenycikk alapján: A népfölkelés 1. vagy A osztályába tartoztak a 18 és 42 év, míg a népfölkelés 2. vagy B osztályába a 43 és 50 év közötti népfelkelésre kötelezettek. Új rendelkezésként lépett életbe, hogy amennyiben a háború tartama alatt a közös haderő, vagy a honvédség kiegészítésére rendelt tartalék vagy póttartalék nem elegendő, az elkerülhetetlen szükség idejére az egész népfelkelés igénybe vehető volt. Ilyen célra a népfelkelés második osztályába tartozókat csak kivételes esetben lehetett felhasználni.¹¹

Mozgósítás esetén a fegyveres erő mozgósított, hadilag felszerelt vagy útba indított részeinek szükségleteire, valamint a hadviselés érdekében szükséges védelmi intézkedésekre személyes szolgáltatások voltak igénybe vehetők, amennyiben a fegyveres erő szükségletei rendszeres úton nem voltak kielégíthetők, vagy csak aránytalanul nagy költséggel. Hadi célokra rendelt személyes szolgáltatások teljesítésére, ha a szükséglet a rendelkezésre álló önkéntes munkásokból vagy népfelkelésre kötelezettekől, vagy hadkötelesekből nem volt fedezhető, minden munkaképes, a férfinemhez tartozó polgári egyén kötelezhető volt, aki 50. életévét betöltötte.¹² Később a személyes hadiszolgáltatási kötelezettség felső korhatárát rendkívüli szükség esetére 55 évre emelték.¹³

■ Sorozások és felmentések a városban

Az 1914. év történései

Az 1914. június 28-i szarajevói merénylet után a Magyar Királyság területén a hírközlő szerveket csak a merénylet és a háború lehetősége foglalkoztatta.¹⁴ A Monarchia ultimátumot intézett Szerbiához, melyben kötelezte, hogy akadályozza meg az Ausztria–Magyarország elleni propagandát, illetve működjön együtt annak területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalmak kapcsán, valamint indítson bírói vizsgálatot a június 28-i összeesküvésnek szerb területen lévő részesei ellen.¹⁵ „*Háború lesz, Szerbia kormánya követeléseinket visszautasította, holott*

tudhatta, hogy ezzel fegyveres megoldásra kényszeríti a Monarchiát. Össze kell törni ezt az országot, hogy a gyűlölködéshez se legyen ereje... Aki látta Kecskemét mai izzó lelkesedését, éreznie kellett, hogy ez a lelkesedés a nemzet erejéből lobogott ki. Egy nemzet, amely így tud lelkesedni, amelyet nem szédít meg a vér iszonyata, a tömeghalál borzalma, aki ilyen végzetesen komoly percekben nem gondol a holnapi kenyérre, csak a nemzet és a király nagyságára, annak győznie kell és győzni is fog”¹⁶ – tudósított a Kecskeméti Lapok az ultimátum elutasításáról és az ennek fogadtatását kísérő kecskeméti közhangulatról. Július 26-án éjfél után 1 óra 30 perckor érkezett meg Kecskemétre a részleges mozgósítás elrendelése: „Ő Felsőge részbeni mozgósítást és a népfölkelésnek a honvédelem érdekei által megkövetelt mérvben való felhívását rendelte el. Az első mozgósítási nap: július 28.” A nem tényleges állományú tartalékos katonák részére tehát elrendelték a részleges mozgósítást.¹⁷

A polgármester éjjel egy óraker megjelent a városházán, behívatta a tisztviselőket s a bizottsági teremben megkezdődött a hirdetmények szövegezése. Reggel nyolc óraker már híre ment a városban a mozgósítás elrendelésének, s nagy tömeg rohant a városházára biztos értesülést szerezni. A kifüggesztett plakátok előtt óriási tömegek verődtek össze. A rendőrkapitányi hivatal éjjel-nappal a megjelentek rendelkezésére állt. A 6., 23., 32., 38., 44., 52., 68., 69. és 86. sz. cs. és kir. gyalogezred, a 24. sz. tábori vadász zászlóalj, a 7., 8., 10. és 13. huszárezred, a 10., 11., 12. sz. tábori ágyús ezred, a 4. sz. tábori tarackos ezred, a 7. sz. vartüzér zászlóalj, a 4. sz. árkász zászlóalj, a 4. sz. utász zászlóalj, a 4. sz. vonat osztag, a 16. és 17. sz. egészségügyi osztály, a budapesti nyilvántartó tüzérségi szer-tár, a budapesti nyilvántartó élelmezési raktár, az 1., 6., 17., 19., 29. és 30. sz. m. kir. honvéd gyalogezred és az 1. sz. tábori ágyús ezred állományá-ba tartozó összes, nem tényleges állományú egyéneknek a hirdetmények közzététele után legkésőbb 24 órán belül kellett tartózkodási helyükről elindulni és bevonulni a kijelölt állomásra. A külföldön tartózkodó, nem tényleges állományú egyének behívásáról közvetítő személyeik által kellett gondoskodni.¹⁸ Az első világháború során a kecskeméti zömmel a következő alakulatokhoz vonultak be katonai szolgálatra: m. kir. 1., 2., 17., 19., 25., 29., 30., 32. honvéd gyalogezredek, 1. honvéd huszárezred, a cs. és kir. 23., 38., 50., 52., 82., 86. gyalogezredek, cs. és kir. 7. (Vilmos) huszárezred, 13. Jász-kun huszárezred, 26. tábori vadász zászlóalj.¹⁹

Népeimhez!

Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke műveinek szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhasssam.

A gondviselés másként határozott.

Egy gyűléssel telt ellenség üzelemai kényszerítettek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarchiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi állásának megóvására és területi építésének biztonságára.

A szerb királyság, amelyet állami létének első kezdetétől fogva egész a legújabb időkig úgy elődeim, mint én is támogatásban és segítségben részesítettünk, gyorsan felejtő halátlansággal már évekkel ezelőtt az Ausztria-Magyarország elleni ellenségeskedés útjára lépett.

Az a rendelkezésem, amellyel Boszniában és Hercegovinában tettelt három évtizedes áldásos békemunka után ezekre az országokra kiterjesztettem uralkodói jogaimat, Szerbiában a féktelen szenvedély és elkeseredett gyűlölet kitérésével fogadtatott, holott ez ország jogait semmi tekintetben nem sértette. Kormányom akkor az erősebbnek szép jogával élve a végletekig vitte elhárítását és engedékenységét, csak csapatainak a békelétszámra leszállítását és azt az ígéretet kívánta Szerbiától, hogy a jövőben a béke és barátság útján fog járni.

Amidőn két évvel ezelőtt a török birodalommal állott harcban Szerbia, kormányom ugyan- csak a mérséklet szellemétől vezetettve, a monarchia legfontosabb életfeltételeinek megóvására szorított. Elsősorban ennek a magatartásnak köszönhetette Szerbia a háború céljának elérését.

Nem teljesült az a reménység, hogy a szerb királyság méltányolni fogja kormányomnak hosszú türelmét és békészeretét, és be fogja szavát váltani.

Mindig magasabb hullámokat vet az Ellenem és Házam ellen érzett gyűlölet. Mindig lepletlenebbül lép előtérbe az a főrekvés, amely Ausztria-Magyarországgal elválaszthatatlanul egybe- tartozó területek elszakítására irányul.

A határon bűnös áramlat csap át, amely a monarchia délkeleti részén az állami rend alap- jainak megintására, a népek, amelyről olyan atyai szeretettel gondoskodom, az uralkodóház és a haza iránti hűségétől való eltántorítására és a felnövő ifjuság félrevezetésére, és az örület és hazafi- lás bűnös tetteire való feligzgatására irányul. Gyilkos merényleteknek egész sorozata s egy tervszerűen szőtt és keresztülvitt összeesküvés, amelynek borzasztó sikere szíven talált Engemet és hű népeimet: ime ezek messzelátható véres nyomai a Szerbiából munkába vett és vezetett titkos üzemeknek.

Ezt a türhetetlen aknamunkát meg kell állítani. Szerbia ezen folytonos kihívásainak véget kell vetni, ha sértetlenül fenn akarjuk tartani monarchiám méltóságát és becsületét, ha a folytonos megrázkódtatásoktól meg akarjuk óvni annak állami, gazdasági és katonai fejlődését.

Hiába tett kormányom még egy utolsó kísérletet, hogy békés eszközökkel érje el ezt a célt s komoly figyelmű megfordulásra bírja Szerbiát.

Szerbia visszautasította kormányomnak mérsékelt és igazságos kívánásait és megtagadta azon kötelességek teljesítését, amelyek népek és államok békés együttélésének természetes és szükséges alapjai.

Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszereznem.

Ebben a komoly órában tudatában vagyok elhatározásom egész horderejének s a Mindenható előtti felelősségnek.

Mindent megfontoltam és meggondoltam.

Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára.

Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek mindig trónom köré és hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak.

Bízom Ausztria-Magyarországnak önműlloző lelkesültséggel telt vitéz hadseregében. És bízom a Mindenhatóban, hogy fegyvereimnek alja a győzelmet.

Kelt Ischlben, 1914. július 28.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

gróf Tisza István s. k.

N. 46. Hírd. nyoma, Budapest, 1914. — 5105.

1. ábra: Ferenc József császár és apostoli király „Népeimhez” című kiáltványa
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 243/1914

A mozgósításra tekintettel a belügyminiszter táviratilag elrendelte, hogy a polgármesteri hivatalban éjjeli felügyeletet kell tartani, amiről azonnal intézkedtek.²⁰ A polgármester már július 27-én megírta első felmentési kérelmét, mivel a város főszámvevőjét és helyettesét is behívták tényleges katonai szolgálatra. Sándor István azzal a kéréssel fordult a belügyminiszterhez, hogy engedélyezze a főszámvevő behívását 26 nappal elhalasztani, mivel a város a zárszámadást tárgyalta, „*illetve különféle számügyek ezt megkövetelték.*” A belügyminiszter azonban a kérés teljesítését nem engedélyezte.²¹ A városvezetés kezdeményezte továbbá Tormássy István rendőrkapitány és Bakkay József főerdőmester felmentését, akiket állásukban meghagytak.²² Szintén kérvényezték Wiszkidenszky Dénes anyakönyvvezető-helyettes felmentését – akit állásában meghagytak – ugyanis az anyakönyvvezető betegsége és helyettesének bevonulása miatt anyakönyvvezetés nélkül voltak kénytelenek temetni és a születések bejegyzése is elmaradt.²³

A városházán, a rendőrkapitányi hivatalban eközben folytak a sorozások munkálatai: Papp György, Garzó Lajos, Barna Tibor vezették a munkálatokat, a behívottakat Sziládi Vendel, Zimay Károly és Tóth István látták el tanácsokkal. „*Az embereket feleségeik is elkísérték és a hivatali szobák előtt várták őket. Kijönnek, néznek szomorúan. Egy hang nélkül borulnak össze. Gyermeküknek már csak üdvözlőket küldik.*” – szól a korabeli tudósítás a sorozás hangulatáról.²⁴ A mozgósított csapattek listája nem lehetett teljesen pontos, ugyanis a polgármester „*helyes utasítások adhatása végett*” az összes mozgósított csapattek közlését kérte a minisztertől.²⁵ A honvédelmi miniszter azonban választáviratában kijelentette, hogy az összes mozgósított csapattek nem közölhetőek, a hirdetményben nem említett, de bevonulni tartozó nem ténylegeseket behívójegyekkel hívják be.²⁶ Szintén a honvédelmi miniszter július 28-án iktatott távirata szerint rendőrök felmentését célzó kérelem már nem volt tárgyalható.²⁷ Július 28-án érkezett a Magyar Királyi Kormány szózata a nemzethez Kecskemétre, melyben tudatták, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának.²⁸ Másnap a város polgárai már Ferenc József császár és apostoli király „Népeimhez” című kiáltványát olvashatták, mely egyértelművé tette a háborús helyzetet: „*Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megsze-*

reznem” – fogalmazott a kiáltvány.²⁹ A külföldre szökött hadköteleseknek amnesztiát hirdettek.³⁰ Öfelsége még 1913. május 2-án elrendelte, hogy mozgósítás esetén a katonaszökevényeknek amnesztiát kell adni. A mozgósítás bekövetkezett, így a katonaszökevények, valamint azok, akik a mozgósítás elől megszöktek, büntetlenül hazajöhettek.³¹

Július 30-án, csütörtökön délután *„lélekemelő, szívet-lelket megkapó szép ünnepély folyt le a vásártéren. Ezer és ezer katona esküdött fel a hűségre, kitartásra, s arra, hogy készek a hazáért meghalni. Két nagy oszlopban álltak fel a katonák, mikor elhelyezkedtek, halotti csendben kezdett beszélni Kovács József káplán. A múlt dicső képével bátorította a katonákat, az ősök vitézségének követését tűzte ki eléjük például. Végül megáldotta és megszentelte a harcba induló katonákat, akiknek Kukányi kapitány felolvasta az eskümintát, melyet ezer meg ezer torok őszinte lelkesedéssel ismételt. A nagyszámú közönség, melyet könnyekre fakasztott a gyönyörű jelenet, egetverő éljenzésben tört ki az eskü elhangzása után s percekig mámorosan tüntetett a király és a hadsereg mellett”* – írta a Kecskeméti Lapok.³²

A legnagyobb létszámhiányt a mozgósítás talán a rendőrség kötelességében idézett elő. A városi tanács Papp György főkapitánnyal együtt ezért elhatározta, hogy polgárőrséget szervez, amelybe sok gazda, fő- és középiskolai hallgató jelentkezett.³³ A király és a kormány általános mozgósításra vonatkozó rendelete augusztus 1-jén érkezett meg Kecskemétre az alábbi szövegezéssel: *„Az általános mozgósítás és a népfölkelők behívása legfelsőbb parancsra elrendeltetett.”*³⁴ A mozgósítási napok tárgyában a városnak megküldött távirat szerint az első mozgósítási nap és a népfelkelés elrendelése augusztus 4-re esett.³⁵ A Kecskeméti Lapok kommentárja szerint az elrendelt mozgósítás semmiféle támadó célzatot nem foglalt magában, hanem kizárólag óvatosságból foganatosított intézkedésről volt szó a Monarchia elengedhetetlen védelme céljából. Ennek folytán a kiadott legfelsőbb parancsok végrehajtásául elrendelték az általános mozgósítást, a nem tényleges állományú egyének bevonulását, akik 24 óra alatt elindulni és a legrövidebb úton bevonulni voltak kötelesek.

A király elrendelte a népfölkelést is, melynek hatálya kiterjedt az összes népfölkelésre kötelezett egyénre, tartózkodási helyre való tekintet nélkül. Az ajánlati lappal ellátott, népfelkelésre kötelezett egyének

Járás, megye Kecskeméti

1899. évi születésiek szemléje.

Népfölkelési igazolványi lap.

Név: Oláh György
Apa neve: György Anya neve: Pintér Rozália

Születési	év: <u>1899</u>	Volt-e katona?	<u>nem</u>
	hely: <u>Kecskemét</u>	Utolsó katonai rendfokozat és azon csapattest megnevezése, melynél lényeges szolgálátát teljesítette	
	járás:		
	megye: <u>Bert</u>	Iskolai képzettség:	<u>5. elemi</u>
Illetőségi helye a jelenlegi összeírás idejében	ország: <u>Magyar</u>	Foglalkozás: (mesterség)	<u>garcmunkás</u>
	község:	Tartózkodási hely:	<u>Győr 115.</u>
	járás:	Nyelvismeret:	<u>magyar</u>
Allíttatása idejében illetőséggel bírt	megye: <u>Bert</u>		
 község járás megye

Kelt 1917. 7. 15.  Gausilajny

Népfölkelési fegyveres szolgálatra Alkalmos Testmagasság 167 cm.
Az alkalmasnak talált népfőlkelő beosztatott a honvédséghez hadsereghez

Kelt Hecstermet 1917. 7. 15.
Utasítás: Az alkalmasnak talált népfőlkelőre kötelezett a honvédséghez hadsereghez honvéd kiegészítő kiegészítési körületi parancsnoksághoz Hecstermet -ra bevonulni tartozik.
m. kir. honvéd kiegészítő parancsnokság. (Pecéttel aláírás.)

Tudnivaló: 1. E népfőlkelési igazolványi lap birtokosának Auszria és Magyarország, nemkülönbözve Bosznia és Hercegovina területén a népfőlképző beosztott szemlére esemény alkalomán tartózkodni helyére való visszautazásakor, valamint szolgálatára való bevonásakor vértanúk és gőzmozgók legyezés utazására van igénye.
2. Aki a behívási parancsnak nem tesz engedélyt, az katonai bűntudatmal vezeti elő, és a bíróság teljes jogúvá válik.

Zur Beachtung: 1. Der Besitzer dieses Landsturm-Legitimations-Blattes hat in Oesterreich und Ungarn, sowie in Bosnien und Herzegovina, auf den Bahnen und Dampfmaschinen, zur Landsturm-Inspektion und Report zu seinem ständlichen Aufenthaltsort, sowie auch zur Einrückung zur Dienstleistung freie Fahrt. 2. Derjenige, welcher dem Einberufungs-Befehle nicht Folge leistet, wird mit Strafbefehl verurteilt, und nach der Vollziehung Strafgeld oder Gefängnis bestraft.

Na znanje: Posjednik ovog puko-ustaskog iskaznog lista ima na području Austrije i Ugarske, te Bosne i Hercegovine, prigodom putovanja na puko-ustasku predložku besplatno putovanje na željezničkim vozovima, kao i prigodom pridobivanja na službovanje, pravo na besplatno putovanje na željezničkim i parobrodovima.
2. Tko ne udovolji pozivu zapovjedni, bit će kažnjen zatvorom, te najviše se kazniće sa zatvorom.

Aviz: Proprietarii prezentei foi de legitimație pentru glăvăni are dreptul la călătorii gratuite pe calea ferată și pe vapor pe tot teritoriul Austriei, al Ungariei, precum și al Bosniei și Hercegovinei de călătorii și mergea la inspecția de prezentare la glăvăni și de către ori de câte ori va reintorace în locul rezidenței, este scutit, precum și când va pleca să prezinte serviciul militar.
2. Cel ce nu va face destulă atenție de obșnare va fi adus cu forța armată și va fi pedepsit cu toată riguroasă legea.

Posvećenostna bodba: 1. Matični karti landsturm-legitimačnej ma narok na bezplatno, cestovanje na železničkah i sifoch na ploho Rakusko-Uhorsta, alebo Bosnie i Hercegoviny, jesli naroknja na landsturm-inspekciju pre službovanje na k d službeno cestuje na službovanje, pravo na besplatno putovanje, jako aj kod naroknja ka vrbarenju službovanja.
2. Kto zavolajkajće rozkazuj neposli, ten bude cestov moči predvođenj a ehoja prisostovno zakona trestany.

Na znanje: 1. Posjednik narodno-ustaskog iskaznog lista ima na području Austro-Ugarske, kao Bosne i Hercegovine, prilikom putovanja na narodno-ustasku predložbenku slobodno putovanje na željezničkim i parobrodovima.
2. Ko ne udovolji pozivnoj zapovesti, bit će kažnjen zatvorom, te najviše bit će kaznjen po zakonu kažnjavan.

Znanje: 1. Posjednik ovog narodno-vojnog iskaznog lista ima prilikom putovanja na službovanje, pravo na besplatno putovanje na željezničkim i parobrodovima, kao i prilikom pridobivanja na službovanje, pravo na besplatno putovanje na željezničkim i parobrodovima.
2. Kto ne udovolji pozitivnoj zapovesti, bit će kažnjen zatvorom, te najviše bit će kaznjen po zakonu kažnjavan.

Znanje: 1. Posjednik ovog narodno-vojnog iskaznog lista ima prilikom putovanja na službovanje, pravo na besplatno putovanje na željezničkim i parobrodovima, kao i prilikom pridobivanja na službovanje, pravo na besplatno putovanje na željezničkim i parobrodovima.
2. Kto ne udovolji pozitivnoj zapovesti, bit će kažnjen zatvorom, te najviše bit će kaznjen po zakonu kažnjavan.

2. ábra: Igazolványi lap a népfőlkelésre kötelezett fontosabb adataival
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 804/1917

az ajánlati lap rendelkezése szerint vonultak be a hirdetmény közzétételét követő 48 órán belül. A 37 évesek és a fiatalabbak a népfölkelési igazolvány első oldalán megjelölt felszerelési állomásra, a 42 évesek és a fiatalabbak az állandó tartózkodási helynek megfelelő népfölkelési felszerelési állomásra vonultak be. Munkás célokra és egyéb hadicélú szolgáltatások teljesítésére az előjáróság adott utasítást.³⁶

A honvédelmi miniszter 1914. augusztus 4-én iktatott távirata szerint a katonai célokra dolgozó egyes üzemek és szállítók hadköteles tisztviselői és munkásai, továbbá egyes hatóságok alkalmazottai is részint a hadügyminiszter, részint a honvédelmi miniszter által meghatározott mértékben és időre felmenthetőek voltak, ha ilyen felsőbb intézkedésre hivatkozás történt. Ezen alkalmazottakat az üzem felelősségvállalása mellett bevonulásra nem kényszeríthették.³⁷

Közben a várost újabb távirattal keresték meg, mely szerint a részbeni mozgósítás alkalmával létszám felett szabadságolt, vagy elbocsátott 1878–1880. születési évfolyamú nem póttartalékos népfelkelők kötelesek voltak azonnal bevonulni. A részbeni mozgósítás alkalmával már szabadságolt népfelkelők közül most csak azoknak kellett bevonulni, akiknek ajánlati lapjuk szerint a közös hadsereghez, vagy a honvédséghez kellett bevonulnia. Utasították továbbá az 1879–1882. évben született közhuszárokat, hogy azonnal vonuljanak be.³⁸ Néhány nap múlva követte őket az 1875–1878-as korosztályú csoport is.³⁹

A sorozások eredményeként súlyos orvoshiány alakult ki. Az orvoshiány kellemetlenségein könnyítendő az itthon maradt orvosok közül többen tanácskozást tartottak. Itthon maradtak Horváth Mihály, Szívós Ignác, Fodor Jenő, Csabay Géza, Kecskeméti István, Tassy József, Eördögh Ferenc, Holczer Zsigmond és Lengyel Bertalan, továbbá Kubányi Melánia, Szekulesz Adolf, Signer Lipót és Gyengő Ignác szakorvosok. Az orvosok arra kérték a lakosságot, hogy aki csak teheti, mint beteg, orvosát lakásán keresse fel a rendelési órák alatt, mivel a teendők igen nagy torlódása állhat elő, és bérkocsikban is nagy a hiány. A tisztiorvosi hivatalban délelőtt fél kilenc és 12 óra, valamint délután 3 és 4 óra között volt rendelés, valamint itt kellett bejelenteni a fekvőbetegeket is.⁴⁰

A katonahuszárok augusztus 16-án vettek búcsút a várostól.⁴¹ A honvédelmi miniszter augusztus 24-én iktatott rendelete a korábbi rendelkezéseken könnyítve a katonai célokra dolgozó üzemeknek a népfel-

kelés B osztályába tartozó hivatalnokait és munkásait a bevonulás alól bizonytalan időre felmentette.⁴² Felmentették az áramfejlesztő üzem 39–42 éves dolgozóit.⁴³ Továbbá a város vízvezetéki rendszerének kiépítésén dolgozó vállalkozót, Back Alajost.⁴⁴ Szintén augusztus 24-re és 25-re behívták az aratási munkálatokra igénybe vett tartalékosokat és póttartalékosokat, akik már bevonultak, de mint létszámfelettieket szabadságolták őket, illetve az ebben az esztendőben sorozott, de még be nem hívott újoncokat és önkénteseket, valamint valamennyi 42 éves és ennél fiatalabb magyar állampolgárságú népfelkelőt, akiket eddig nem hívtak be, vagy szabadságoltak.⁴⁵ Szeptember 14-én a jogakadémia igazgatója lelkes felhívást intézett a joghallgatókhoz, amelyben felszólította őket, hogy cseréljék le a könyvet a karddal és siessenek a haza védelmére. Ennek eredményeként sok joghallgató bevonult.⁴⁶ Az 1892–1894. évben született népfelkelőknek összeírás, behívás és bemutatás miatt legkésőbb szeptember 24-ig kellett jelentkezniük.⁴⁷

A kecskeméti nép hazafiasságát mutatta, hogy Zöldi Gábor és Nádasdi Mihály kecskeméti polgárok felségfolyamodást nyújtottak be azzal a kérelemmel, hogy őket, valamint a többi kecskeméti 43–48 éves férfiakat fegyveres szolgálatra hívják be. A honvédelmi miniszter nagyra értékelte áldozatkészségüket, válaszlevelében azonban felhívta a figyelmet, hogy a behívásoknak előre meghatározott rendjük van, így kérelmük nem volt teljesíthető.⁴⁸

Októberben a hadkötelezettség alól felmentett, de polgári hivatásukban nélkülözhető alkalmazottak, továbbá hadi szolgálatra önként jelentkezők összeírását kérte a belügyminiszter. A polgármester válaszlevelében kifejtette, hogy Kecskeméten a tisztviselők közül 14-en voltak ideiglenesen felmentve, polgári alkalmazásukban ideiglenesen meghagyva. A pótlásuk még nagy anyagi áldozatok árán is szinte lehetetlen volt, megfelelő munkaerő hiányában. A felmentett tisztviselőket a polgármester nélkülözhetetlennek és pótolhatatlannak tartotta, csupán a kezelőszemélyzetnek néhány felmentett tagját látta nagy anyagi áldozatok árán, de a közszolgáltatnak nem teljes sérelme nélkül nélkülözhetőnek. A 120 fős rendőrség állományából 57 fő volt ideiglenesen felmentve, polgári foglalkozásukban meghagyásuk a mozgósítás valamint az azzal kapcsolatos teendők, a közrend és a közbiztonság szempontjából volt szükséges. A polgármester álláspontja szerint a rendőri

állományt a polgárőrséggel teljesen pótolni nem lehetett. Felvetette, hogy Kecskeméten 1914 októberében még mindig 600 katonailag kiképzett fölkelő volt, akiket a hadvezetőség létszám felett szabadságolt. Behívásukkal a problémát orvosolhatónak látta, s így nem a közérdekből fölmentett néhány tisztviselőt és rendőrt hívták volna be.⁴⁹ Szintén októberben elhatározták az 1878–1890. évi születésű és katonailag még ki nem képzett, népfölkelésre kötelezettek összeírását, fegyveres szolgálatra való alkalmasságuk megvizsgálását. A népfelkelésre kötelezettek összeírásának október 29-ig be kellett fejeződnie.⁵⁰ Sorozásuk december 1-jétől 11-ig tartott.⁵¹ 1915. január 16-án vonultak be.⁵² A honvédelmi miniszter december elején elrendelte, hogy írják össze azon papokat és papjelölteket, akik még hadkötelesek, vagy kivonták magukat a hadiszolgálat alól.⁵³ Ugyancsak december elején a belügyminiszter a közszolgálatnak a hadműveletek sikere szempontjából is fontos és zavartalan ellátása érdekében elrendelte, hogy akiknek polgári alkalmazásukban való meghagyása a közigazgatás, különösen pedig a tűzrendészet, közbiztonság, közegészség és közlekedés érdekeiből, valamint a hadműveletekkel kapcsolatos érdekek szempontjából nélkülözhetetlenül szükséges, a népfelkelési tényleges szolgálat alól lehetőleg mentesítsék.⁵⁴ Ennek kiegészítéseként azon közigazgatási tisztviselőket, akik a hadsereg, honvédség nem tényleges állományába tartoztak és akiket polgári foglalkozásukban meghagytak, illetve bevonulási kötelezettségük alól felmentettek, bizonytalan időre polgári foglalkozásukban továbbra is meghagyták.⁵⁵

1914 végén a honvédelmi miniszter olyan jelentéseket kapott, mely szerint a harctérről visszatért legénységi egyének engedély nélkül jogosulatlanul tartózkodnak otthon családjaiknál, ezért felkérte a várost, hogy a katonai fegyelmet mélyen sértő jelenség megszüntetése érdekében a területükön tartózkodó honvédségi népfelkelő egyéneket a legnagyobb szigorral igazoltassák, és aki magát megfelelő okmánnyal igazolni nem tudja, a legközelebbi hadkiegészítő parancsnokságnak adják át.⁵⁶ Az év utolsó fellelhető felmentési kérelmét a polgármester terjesztette elő. Azzal a kérelemmel fordult a főispánhoz, hogy járjon el Dániel József, a Kecskeméti Újság helyettes szerkesztőjének felmentése tárgyában, mivel hivatásszerűen újságírással foglalkozott, s a mozgósítás óta

a lap szerkesztési teendőit szinte egyedül látta el, így annak „szellemi vezetéséhez” teljesen nélkülözhetetlen volt. További indokul hozta a fel a polgármester azt is, hogy a felmenteni kért özvegy édesanyjának nagy forgalmú kenyérgyára volt, melynek vezetése szintén Dániel Józsefre hárult, így felmentése közéleti szempontból is nagyon fontos.⁵⁷ Dániel Józsefet bizonytalan időre felmentették.⁵⁸ 1914-ben a felmentési kérelmek száma még elenyésző volt, jelentősebb felmentési kérelmek az említetteken túl nem voltak.

A polgármester nemcsak a felmentések érdekében járt el. Így tett azon 500 B osztályú kecskeméti népfelkelő esetén is, akik közül 80 fő a helybeli osztálymérnökséghez, a többi Budapestre a népfelkelő parancsnoksághoz és különböző, a katonaságnak dolgozó üzemekhez lett kirendelve személyes szolgálatra. Ezen népfelkelők és hozzátartozóik nap mint nap azzal a panasszal keresték meg a polgármestert, hogy két koronában megállapított bérüket vagy egyáltalán nem, vagy csak részben kapták meg, holott már több hét óta dolgoztak, így segélyre szorultak és a munkások is éheztek volna, ha családjuk nem tudott volna nekik valami élelmet küldeni. A polgármester azzal a kéréssel fordult a főispánhoz, *„miután hat heti koplalásuk sem a magyar állam méltóságával és érdekeivel, sem az emberi érzésekkel nem egyeztethető össze”*, hogy a kérdés kivizsgálását felsőbb helyen kezdeményezze és a bér rövidebb időközökben való kifizetését vesse fel.⁵⁹

Az 1915. év történései

1915-re Kecskemétről 9159 katona vonult be, 1362 főt rendeltek ki népfelkelő és hadicélú munkára, a 42–50 éves korosztályból az év folyamán újabb 1193 egyén lett fegyveres szolgálatra alkalmas. A város 19. éven felüli népességének lélekszáma 35 572 fő volt, ennek fele lehetett a férfiaké 17 796 fő. Ha ezt összevetjük a besorozott, illetve kirendelt férfiak számával, megállapítható, hogy a férfi lakosság 65%-át vonták el a hadviselés céljaira.⁶⁰ Néhány fellelhető adat is jól jellemzi a korabeli viszonyokat. A kecskeméti tankerület tanítói közül például 147, a város által alkalmazott 11 erdőőrből 7, a kecskeméti ügyvédi kamara illetékeségi területéhez tartozó 150 ügyvédből 79, a városházáról 24 tisztviselő

(27-en voltak felmentve), míg a város férfi cselédségének 90%-a bevonult.⁶¹ A behívások miatt mind a hivatásos, mind az önkéntes tűzoltók száma annyira megfogyatkozott, hogy a város tűzbiztonsága érdekében a tűzoltóságot 20 főnyi népfelkelői őrséggel kellett megerősíteni.⁶² A háború második évére tisztázódni látszott a sorozásokkal és felmentésekkel kapcsolatos eljárások rendje. A hadmentességi díj fizetésére kötelezetteknek február végéig kellett jelentkezniük minden évben a város adóügyi-számviteli hivatalában. Ha az érintettek a hadmentességi díj kivetésének alapjául szolgáló adatokról elmulasztottak jelentést tenni, az a hadmentességi díj 3-6 szorosával volt büntethető.⁶³ Több esetben előfordult, hogy a hadbavonultakkal bevonulásukkor a munkaadók méltánytalanul bántak, mivel sem a törvényes, sem a szerződéses felmondási időt nem tartották be és végkielégítésben sem részesítették az alkalmazottakat. Ezért arra kötelezték a munkaadókat, hogy hadba vonult alkalmazottaikat a háború után tovább foglalkoztassák.⁶⁴ A B osztályú népfelkelők, ha sérelmesnek találták a besorozásukat, a bevonulás előtt nem kérhették a felülvizsgálatot és elbocsátásukat. Erre csak a bevonulás után, a csapatorvosnál volt lehetőség, aki vegyes felülvizsgáló bizottság elé utalta őket.⁶⁵ A felülvizsgálaton elbocsátott katonák, ha állapotuk javult, ismét alkalmassá válhattak a katonai szolgálatra.⁶⁶ Azok a népfelkelésre kötelezettek, akik felmentésüket kérték, ha bevonulásuk napjáig a fölmentési kérelmük nem nyert elintézészt, azt nem várhatták be, hanem haladéktalanul be kell vonulniuk a kijelölt határnapon. Kivételt képeztek azon katonai célra termelő hadiüzemek dolgozói, akiknek a honvédelmi, vagy a hadügyminisztérium tudomására hozta, hogy felmentési kérelmük elbírálásáig nem kötelesek bevonulni.⁶⁷ Az állatorvosok felmentési ügyeiben mindig a földművelésügyi miniszter járt el a főispán közvetítésével.⁶⁸ A gazdálkodók felmentésénél meg kellett jelölni azt a határidőt, amely a mezőgazdasági munka szempontjából feltétlenül szükséges volt, határozatlan időre szóló felmentésre csak önálló mezőgazdák vagy gazdaságok vezetői esetén kerülhetett sor.⁶⁹ A felmentési javaslatoknál meg kellett jelölni, hogy a javaslatba hozott családjában kik és hányan vonultak be, kik a felmentettek, vagy szabadságoltak.⁷⁰ Érdekes szabályozás vonatkozott az izraelita metszők és a szeszfőzdék alkalmazottainak felmentésére. Az izraelita hitközségi metszők főszabály szerint nem voltak a népfelkelési szolgálat alól

felmenthetőek, azonban egyes konkrét esetekben ez indokolt lehetett.⁷¹ Népfelkelési igazolvány lapjukon metszőként kellett, hogy feltüntetve legyenek és e minőségüket választási jegyzőkönyvvel, illetve szerződéssel is igazolni kellett. Ezen túl is csak akkor voltak felmenthetőek, ha annak szükségességét a lélekszám és a távolsági viszonyok, továbbá más különleges körülmények igazolták.⁷² Szeszfőzdevezetők, szeszfőzők és szeszfőzdegépeszek felmentésére irányuló kérelmeknél a munkálat természetének és a szeszfőzde üzemidejének figyelembe vételével kellett javaslatot tenni.⁷³

„Maga miért nem katona?” címmel közölt tanulságos cikket a Kecskeméti Lapok 1915 júliusában, mely szerint általában ezt kérdezték egy férfitől itthon, ha találkoztak vele. Az írás felhívta a figyelmet, hogy bár mindenkit és mindent a háborús cél szolgálatába kellett állítani, ugyanakkor nem volt szabad elfelejteni, hogy a háborús cél eléréséhez nemcsak hadműveletekre volt szükség. Épp ilyen fontos volt, hogy az ipar, a kereskedelem, a közigazgatás folyamatosan ellássa feladatát, „... a szükséges munkák elvégzéséhez pedig nem lehet csupa nyomorékot előráncigálni” – fogalmaz a cikk. „Ne fájjon nekünk, hogy X nem katona, Y még nem katona, és ne firtassuk, hogy Z miért nem katona. Ha szükség lesz rájuk a harcmezőn, bizonyosan kiemelik őket foglalkozásukból” – zárta sorait a cikkíró.⁷⁴ Ennek ellenére már az év elején elindultak a bevonulási kötelezettséghez kapcsolódó különböző feljelentések. Oláh Zoltán irodatisztet egy kecskeméti lakos névtelen feljelentésében azzal vádolta, hogy B osztályú népfelkelő gazdálkodóktól a népfelkelési szolgálat alól való felmentésük elérése érdekében természetbeni szolgáltatásokat kért és fogadott el, ami miatt a polgármester nyomozást rendelt el.⁷⁵ Névtelenül jelentették fel Fenyő Sándort is, aki a Közgazdasági Bank Rt. alkalmazottja volt, mely ekkor felszámolás alatt állt. A feljelentő szerint Fenyő Sándor „a kávéházakban nagyban grasszáló egyének” közé tartozott, „amelyek azért tűnnek nagyon fel, mert a nagytekintetű hadvezetőség a már többször sebesült és részben felgyógyult katonákat újból behívatta és egy részét újból a harctérre osztotta be, addig az egészséges és életerős katonaköteles emberek roppant nagy részben csak politizálnak. Fenyő Sándor állítólag mert a Közgazdasági Banknál volt könyvelő, az elszámolás végett lett felmentve, de a Bank teljesen megbukott és a városi moziba mutatja hőstetteit

a magyar honvédeknek.” Fenyő Sándor ügyében nem találtak semmi elmarasztalót, a Közgazdasági Bank Rt. első titkáráként a bank felszámolásában vett részt. Nélkülözhetetlennek számított, mivel ő volt a felszámolás alatt lévő bank egyetlen tisztviselője, ezért bizonytalan időre felmentették.⁷⁶ A legérdekesebb névtelen feljelentést egy katonafeleség írta, elkeseredettségéről már a levél bevezetője is tanúskodik: *„Őméltósága hadügyminisztérium kegyes és nemes szívükhöz fordulunk, ezen nemes és igazságos kérelmünket szíveskedjék meghallgatni, mert ez rettenetes és igazságtalanság, ami folyik Kecskeméten.*” Több embert köztük nyomdászokat, rendőröket és zsidó kereskedőket is bepanaszolt. Panaszt tett többek között a rőfös kereskedő Aszódi fivérek ellen. A négy fivér közül egyiket sem sorozták be: *„még több zsidó Aszódi testvérek, nagy rőfös kereskedők [...], ezek zsidók, ezek miért nem mennek? [...] mert jól megfizették és pénzért lehet nekik itthon maradni, sok pénzt fizettek*” – állította a panaszt tevő. Garzó rendőrkapitány az ügyet kivizsgálta és a polgármesternek tett jelentésében a felmentésük jogosságát igazolta. Az említett fivérek közül Aszódi Sámuel „lapos mell”, Aszódi Zsigmond „szívtágulás”, Aszódi Béla „nagyfokú túlhízottság”, Aszódi József „szervi szívbjaj” miatt lett felmentve.⁷⁷ 1915. január 1-jére lezárultak az előző évi sorozások.⁷⁸

Az 1915. évi sorozások eseményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- Januárban sorozták be az 1875–1881. évben született vagy esetleg ennél fiatalabb A osztályú (békeidőben katonailag kiképzett), létszám felett szabadságolt népfelkelésre kötelezettek.⁷⁹
- Az 1874. évi születésűeknek és ennél fiatalabb A osztályú népfelkelésre kötelezetteknek április elején volt az összeírásuk.⁸⁰
- Az addig be nem hívott A osztályú népfelkelők november 3-án vonultak be.⁸¹
- Januárban bevonultak tényleges szolgálatra mindazon B osztályú népfelkelésre kötelezettek, akik 1887–1890-ben születtek.⁸²
- Az 1883–1886. évben született B osztályú népfelkelők február 15-én, míg az 1878–1882. évben születettek március 1-jén vonultak be.⁸³

- Január 27. és február 6. között folyt az 1896-ban, 1895-ben és 1891-ben született, fegyverképtelennek osztályozott, illetve a hadsereg kötelékéből elbocsátott népfelkelőknek az összeírása.⁸⁴ Szemléjüket március 7. és 13. között tartották.⁸⁵ Azok a mezőgazdák, akiket e szemlén a megjelölt 1896., 1895. és 1891-es évfolyamokból alkalmasnak találtak, március 25-ig kérhették felmentésüket.⁸⁶ Ugyanígy kérhették felmentésüket az 1896., 1895. és 1891. évben született B osztályú népfelkelésre kötelezett tanítók, akiket a népfelkelési bemutató szemlén alkalmasnak találtak, amennyiben nélkülözhetetlenek voltak.⁸⁷ Szintén csak nélkülözhetetlenség esetén az 1891., 1895. és 1896. évi születésű közhivatalnokok is felmenthetőek voltak.⁸⁸ Az 1891. és 1895. években született népfelkelők május 15-én vonultak be.⁸⁹ Az 1896. évben született, tehát a 19 éves népfelkelők július 15-én.⁹⁰
- A 18 éveseknek, tehát az 1897. évben születetteknek június 16-ig kellett jelentkezni összeírásra, a bemutató szemle június 18-tól 21-ig volt megtartva.⁹¹ Október 15-én vonultak be.⁹²
- Az 1879–1883. években született népfelkelőknek, akiket az 1914. december hónapban tartott szemlén alkalmasnak találtak, március 15-én kellett bevonulni.⁹³
- Az 1873–1877. években született népfelkelőket március 5-től 20-ig írták össze.⁹⁴ Népfelkelési bemutató szemléjük április 23. és 26. között volt.⁹⁵ Ezen bemutató szemlén alkalmasnak talált mezőgazdák május 5-ig kérhették felmentésüket.⁹⁶ November 3-án vonultak be.⁹⁷
- Az 1865–72 között született népfelkelők összeírása július 26. és augusztus 2. között volt.⁹⁸ Az 1876. és 1877. években született, valamint az 1878. január 1. és 1890. december 31-e között, továbbá az 1892–1894. években született, népfelkelésre kötelezett s fegyveres szolgálatra alkalmasnak talált egyének augusztus 16-tól vonultak be.⁹⁹
- Az 1873. és fiatalabb születési évfolyamokba tartozó egyének, akik 19. életévük betöltése előtt a közös hadseregben önkéntes belépés folytán tényleges szolgálatukat megkezdték és akiket

népfölkelési kötelékből 42. életévük betöltése előtt elbocsátottak, de az 1915. évi II. törvénycikk alapján ismét népfölkelésre kötelezetté váltak, augusztus 23-tól október 7-ig tartoztak népfölkelői bemutatói szemlén megjelenni.¹⁰⁰

- Az 1873–1875. évben született, továbbá a népfölkelésről, vagy a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján kirendelt, de ezen időközben szolgálatból elbocsátott összes 1873–1897. évi születésű egyének, akiket népfelkelői szolgálatra alkalmasnak találtak, 1915. november 3-án tartoztak bevonulni. Az 1873–1875. évi születésű gőz- és ekegépészek bevonulását 1915. november 30-ig elhalasztották.¹⁰¹
- A kormány újrászoroztatta azokat a népfelkelői fegyveres szolgálatra alkalmatlannak találtakat, akiket mint alkalmatlanokat a hadsereg kötelékéből elbocsátottak. A sorozáson a 19–42 éves népfelkelőknek kellett részt venniük, összeírásuk október 9. és 17. között volt.¹⁰² Az új népfelkelői szemle november 21-én kezdődött Kecskeméten. Az alkalmasnak osztályozottak közül a katonai szolgálat alól felmentésüket kérhették azok, akik nélkülözhetetlenségüket igazolni tudták.¹⁰³ Az 1878–1890 között, valamint 1892–1894-ben születetteknek december 15-én kellett bevonulniuk.¹⁰⁴ Az 1896., 1895., 1891. és 1873–77. években született B osztályú népfelkelők sorozása december 21-én kezdődött.¹⁰⁵

Januárban elrendelték a kiképzett és szakosztályparancsnoknak alkalmazható, felmentés alatt álló, nélkülözhető törvényhatósági alkalmazottak összeírását.¹⁰⁶ Felmentették feltétlen szükségességük esetén a közönséges munkásokkal nem helyettesíthető, népfelkelésre kötelezett minősített gazdasági gépkezelőket.¹⁰⁷ A hónap végén a polgármester csatlódottan számolt be a közgyűlésnek arról, hogy a fokozódott közigazgatási feladatok ellátása még jobban megnehezült, mert a B osztályú népfelkelő tisztviselők felmentése nem történt meg olyan mértékben, ahogy azt javaslatba hozta, és az eltávozottakat csak ideiglenes munkaerőkkel tudták pótolni.¹⁰⁸ Májusban meghosszabbíthatták a katonák tavaszi szabadságát a vetési munkák elvégzése céljából, ha a közigazgatási hatóság azt kérte.¹⁰⁹ A dohánytermeléssel foglalkozó munkásoknak

szóbeli előterjesztésre szintén 14 napi szabadságot engedélyeztek.¹¹⁰ A nyár folyamán 14 nap szabadságot engedélyeztek a pöttesteknél szolgáló mezőgazdasággal foglalkozó katonáknak.¹¹¹

Nyilatkoztatták a várost, hogy a városban van-e még gépészre, illetve fűtőre igény. Kecskeméten és határában a szabadságoltakon kívül több fűtőre és gépészre nem volt szükség.¹¹² Kormányrendelet szólította fel a polgármestert, hogy világítsa át ismételten azokat a városi tisztviselőket és alkalmazottakat, akik nélkülözhetetlenség címén fel voltak mentve a katonáskodás alól.¹¹³ Pótkeretben működő legénységnek sarkjaskaszálásra és komlószedésre 14 nap szabadság volt engedélyezhető.¹¹⁴ Az őszi folyamán a cséplő gépészek és fűtők szeptember 30-án lejáró szabadságát október 15-ig, illetve október 30-ig meghosszabbították.¹¹⁵ A katonák szüreti szabadságot kaphattak.¹¹⁶ Egyéb őszi munkákra a szabadság maximuma két hét volt és ezt is csak a pöttesteknél lévő katonák kaphatták meg.¹¹⁷ Különös méltánylást érdemlő esetekben azonban az önálló mezőgazdák, mezőgazdasági alkalmazottak, és a mezőgazdasági célokhoz szükséges kovácsok és bognárok legfeljebb három hónapra kérhették felmentésüket.¹¹⁸ Foglalkozási ágra tekintet nélkül azon katonáknak, akik a háború kezdete óta megszakítás nélkül 6 hónapig a fronton voltak, 14 napi szabadságot engedélyeztek.¹¹⁹ A tanárok és tanítók bevonulása óta az oktatás állandó nehézségekkel küzdött. A gondok enyhítése érdekében a helyben szolgálatot teljesítő tanárok polgári foglalkozásukhoz visszatérhettek.¹²⁰ A bankszféra problémáinak kezelésére a honvédelmi miniszter elrendelte a népfölkelési tényleges szolgálat alól felmentett pénzintézeti tisztviselők szolgálatból való esetleges kilépését.¹²¹ Az év végi kedvezőtlen időjárás miatt elmaradt őszi szántás-vetés biztosítására a gőzekéknél és motorekéknél dolgozó mindazon gépészek és fűtők, akiket év közben szabadságoltak, szabadságuk lejáratá után további intézkedésig helyükön maradhattak.¹²²

1915-ben a város tanácsa, az egyes egyházak, vállalatok, kereskedők által kezdeményezett fontosabb felmentési ügyek áttekintése bepillantást enged a város háború alatti mindennapjaiba. A felmentési kérelmek 90%-a gazdálkodóktól és egyes iparos szakmák képviselőitől származott. Arra, hogy az egyes ügyekben a kérelemnek helyt adtak, avagy azt elutasították az iratokból nem mindig derült fény, ahol igen, ott az erre vonatkozó információt szerepeltettem. Kecskemét minden-

napjait illetően a legtanulságosabbak a városi alkalmazottak, illetve a város által különböző tevékenységek ellátására szerződöttség vállalkozók felmentésére vonatkozó kérelmek voltak.

A nélkülözhetetlenség szigorú szem előtt tartása mellett elsők között a belügyminiszter Garzó Lajos és Szabó Lajos városi rendőrkapitányok, Rektoricz Gyula rendőrtiszt, Tóth István rendőrfogalmazó, Szabó Mihály városi alszámvevő, Igó Lajos számellenőr, Garzó József városi levéltárnok, Rapcsányi Zoltán díjnok, valamint Weil Alajos városi zálogházi értékbecslő, Király Károly Sándor városi javadalmi könyvelő, Takács Lajos városi javadalmi felvigyázó és Cs. Varga Gyula kiegészítő javadalmi felvigyázó felmentésének érdekében járt el.¹²³ Szücs Lajos munkafelvigyázó felmentését is kezdeményezte a polgármester, mivel a folyamatban lévő kúttisztítási és egyéb befejező munkák ellenőrzés nélkül maradtak, így az építés alatt álló városi vízmű részéről a kutak tisztasága nem volt biztosítható.¹²⁴ Kiss György árvaszéki ülnököt és Nyúl Pál árvaszéki jegyzőt behívták katonai szolgálatra, a négy előadó munkája két előadóra maradt. Az árvaszéknél távozásukkal még üléseket sem lehetett tartani. Kiss György árvaszéki ülnök sürgős felmentését kérte Szappanos Sándor, az árvaszék helyettes elnöke, akit a kérelemben előadottaknak megfelelően felmentettek.¹²⁵

M. Bodon Pál zeneiskola-igazgatót, B osztályú népfelkelőt besorozták. A polgármester a főispán segítségét kérte, hogy felmentési kérelmét a honvédelmi miniszternél támogassa, mert bevonulásával a zeneiskolánál súlyos gondok jelentkeztek. Az igazgatón kívül csak egy férfi tanerő volt, aki félállásban a kereskedelmi iskolában is tanított. A polgármester kijelentette, hogy a férfi tanerők hiánya miatt az igazgatói teendők ellátásáról nem áll módjában gondoskodni, mivel a női tanerők nem jártasak a feladat ellátásában és maximális óraszámokkal voltak megterhelve. A polgármester a bekövetkező zavarokért felelősséget nem vállalt.¹²⁶

Papp György városi főkapitányt, szolgálaton kívüli hadnagyot a tényleges szolgálat teljesítése alól felmentették.¹²⁷ Kecskemét egy gyepmesterrel szerződött – a városban csatornázás nem lévén – a városi pöcegödrök kiürítésére és tisztán tartására. A gyepmestert azonban behívták. A városi gyepmester neje a legnagyobb erőfeszítéssel törekedett a feladat ellátására, ezért a szerződést a város nem mondta fel. Kecskemé-

ten ebben az időben tíz tartalékkórház működött, amelyeknek sebesültszáma, továbbá a laktanyák zsúfoltsága a pöcegödrök sokkal gyakoribb tisztítását tették szükségessé. A tisztítás gyakoriságának növelésére a járványos betegségek egyre fokozódó terjedése és a nyári forróság miatt is szükség volt. Tekintettel a fentiekre és arra, hogy a gyepmesterrel kötött szerződést a város nem kívánta felmondani, továbbá, hogy egy ilyen szolgáltatás ellátása hosszú távon egy asszony vezetésével lehetetlen volt, a polgármester Mayer Mihály mielőbbi felmentését kérte külön kiemelve, hogy egyéb esetben a város közegészségügyi állapotáért felelősséget vállalni nem tud.¹²⁸

Hettesheimer Gyula városi napidíjas a katonai ügyosztályon dolgozott. Fontos feladatát képezte a folytonos előkészítő munkák, összeírások, idézések, nyilvántartások, változások átvezetése, szemlék tartása. Kellő képzettségű munkaerő híján pótolni nem lehetett, azonban felmentését nem engedélyezték.¹²⁹

Sztankay Lajos a városi iparostanonc iskola igazgatója vezetői feladatai mellett a helyi hadsegélyező bizottság titkára volt. Reggeltől késő estig végezte teendőit, melynek nagyságát jelzi, hogy a bizottság több száz családnak adott élelmiszert, tüzelőt, pénzsegélyt. A hadsegélyező bizottság a titkár vezetésével ingyenes munkaközvetítéssel is foglalkozott. Sztankay Lajost a vallás- és közoktatási miniszter felmentette.¹³⁰

A háború előtt a városnál tizenegy erdőőr volt, akik közül hetet behívtak tényleges katonai szolgálatra és e szakszemélyzetet nem tudták pótolni. A behívásokat követően a feladatot mindössze négyen látták el, a városi erdők kiterjedése azonban 10 000 hold volt, 67 tagban. A földművelésügyi miniszter az év folyamán nagy mennyiségű tűzifa kitermelését írta elő, a kitermelés nyolc helyszínen folyt, hadifoglyokkal. A személyzet legnagyobb része Oroszországban hadifogságba esett, ezért konkrétan Kelemen Ede erdőgyakornok és Wolf Vilmos erdőlegény felmentést kérték.¹³¹ Kőrösi Sándor és Szőke Ferenc javadalmi felügyelők, B osztályú népfelkelők felmentését kezdeményezte a város javadalmi hivatala, mely tizennyolc javadalmi ágat kezel, továbbá ellenőrzéssel és behajtással is foglalkozott. A behívások folytán a feladatok ellátása nagy nehézségekbe ütközött, amely azt vonhatta maga után, hogy a város elesik jövedelmeitől.¹³²

Mariházy Miklós színigazgató Neumann Lajos, Matolcsi Béla és Szilágyi Ernő szintársulati tagok felmentését kérte. A polgármesteri hivatalban jegyzőkönyvet vettek fel, melyben együttesen kijelentették, hogy felmentésük esetén a város szintársulatának szerződéses tagjai maradnak.¹³³ A megjelölt énekes és drámai színészek, a színház közkedvelt tagjai voltak. A polgármester a felmentési kérelem indoklásában előadta, hogy a színjátszás teljesen megakadt. A színészek és családtagjaik teljesen tönkrementek, mivel az itthon maradt színészek nem minden szerepkörre voltak alkalmasak.¹³⁴ Bóka Jenő három éve a rendőrkapitányi hivatal ügyosztályánál dolgozott, melynek egyik feladata minden évben november elsejét követően a cselédváltozások nyilvántartásba vétele volt. Az új cselédkönyvek tömeges kiadását csak segédmunkaerő bevonásával lehetett ellátni. Bóka Jenő behívásával az ügyosztály a törvény által előírt kötelezettségének nem tudott volna eleget tenni.¹³⁵

Szilády Károly könyvtár- és múzeumigazgató a Városi Múzeum tisztviselője, Szabó Kálmán felmentését kérte. Kecskemét városi múzeumi gyűjteményének leltározása és feldolgozása folyamatban volt. Szabó Kálmánt azért akarta felmentetni Szilády, mert a munka megszakítása az értékes és szinte pótolhatatlan gyűjtemény rendjét és hitelességét kockáztatta volna. Szabó Kálmán a város háborús emlékeinek gyűjtésével is foglalkozott.¹³⁶ Kökény Sándor városi mezőőr és Nyerges Ferenc számadó gulyás felmentését is kérte a város. A mezőőr a mezőri teendők mellett a pusztát felügyelte, kézbesített, a város részére összerakott széna, szalma, egyéb takarmányneműek őrzéséért felelt. A számadó gulyás behívása azzal a veszéllyel járt – mivel számadót találni lehetetlen volt –, hogy Kecskemétnek a közlegelőjét fel kell adnia.¹³⁷ Kérelmezték továbbá Árva Péter abrakmester és Nagy Imre lóápoló felmentését is. E két személyen kívül már alig maradt itthon a város régi megbízható cselédeiből. Fontos feladatot láttak el: gondozták a nyolc városi fogat lovait, valamint az állami apaméneket.¹³⁸

Az egészségügyi ellátó rendszer részéről is több felmentési kérelem érkezett. Balázs Istvánné kérelmezte a 30. honvéd gyalogezredben szolgáló orvos férje áthelyezését Kecskemétre. Kérelme – „*azon oknál fogva, mert nevezett orvos a harctéren van*” – nem volt teljesíthető.¹³⁹ Zámori Illés B osztályú népfelkelő és kórházi ápoló felmentését kérte

a tisztii főorvos, aki a kolerában és kiütéses tífuszban szenvedő katonákat ápolta, szervezete a betegségekkel szemben teljesen ellenálló volt és helyettes ápoló tanfolyamot végzett.¹⁴⁰ Egressy Lajos gyermekmenhelyi főorvost a 29. népfölkelő parancsnokság besorozta. Orvoshiány alakult ki, gyermekorvos nem volt. Egressy Lajos gyermekmenhelyi orvos felmentése iránt a polgármester a honvédelmi miniszterhez felterjesztést intézett, de nem mentették fel.¹⁴¹ Katona Zsigmond gyógyszerész Weisz Lajos segédgyógyszerész felmentését kérte, segédhiányra és idős korára hivatkozott. Farkas Ignác gyógyszerész-tulajdonos is idős korára hivatkozva kérte Éder Imre gyógyszerészsegédje felmentését, mivel a gyógyszerész-tulajdonosok kérelmében is szerepelt, igen kedvelt patikákról volt szó, működésükhöz fontos közegészségügyi érdek fűződött. Felmentésüket a polgármester is indokoltnak tartotta, mert mint a gyógyszerész-tulajdonosok kérelmében is szerepelt, igen kedvelt patikákról volt szó, működésükhöz fontos közegészségügyi érdek fűződött. Felmentésüket a belügyminiszter elutasította.¹⁴²

Adorján József, a kecskeméti kísérleti állomás vezetője kérte fővegyészének a felmentését. Az élelmiszerek, egyéb gabonaneműek vizsgálata a háborús állapotok közepette mindennapos volt. Nagyon fontos volt a kórházak vegyvizsgálata is. A kísérleti állomást zárva tartották, mert a felmenteni kért fővegyészt besorozták.¹⁴³ Forró Lajos közvágóhídi állatorvost Benkóczy Flórián nyugalmazott magyar királyi állatorvos helyettesítette, aki a helyettesítést tovább nem tudta vállalni. Másik hatósági állatorvos egyéb feladatai mellett erre képtelen volt, az egyetlen megoldás Forró Lajos közvágóhídi állatorvos felmentése lett volna. A földművelésügyi miniszter álláspontja szerint Kellermann Arnold városi állatorvos a feladatot el tudja látni, így Forró Lajost nem mentették fel.¹⁴⁴

Az egyházak részéről két fontos felmentési ügyet emelhetünk ki. A kecskeméti református egyházközség presbitériuma kezdeményezte a vallás- és közoktatásügyi miniszternél Kreman Sámuel orgonista, énektanár és vallásitanító felmentését, aki elvi okokból nem járhatott el a honvédelmi miniszternél.¹⁴⁵ Goldberger Henriket, a kecskeméti orthodox imaházi egyesület rituális metszőjét katonának sorozták be, azonban az orthodox imaházi egyesületnek nélkülözhetetlen szüksége volt rá.¹⁴⁶ A magánszférából, az iparosoktól, kereskedőktől, egyesületektől érkező felmentési kérelmek közül az alábbiakat emelhetjük ki.

A Kecskeméti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár kérelemmel fordult a polgármesterhez Löwy Ödön igazgatónak és Végh József kezelőtisztnek a felmentése iránt. Végh József bevonult, munkakörét Löwy Ödön vette át, őt bevonulása esetén pótolni már nem lehetett. A munkásbiztosító reorganizációja ebben az időben volt folyamatban, ami sok szállal az igazgató személyéhez kötődött.¹⁴⁷ A Kecskeméti Kereskedelmi Casino elnökének, Kecskeméti Adolfnak a felmentését kérte. A Kereskedelmi Casino nemcsak társas kör, hanem a helybeli kereskedelmi és közgazdasági folyamatok irányítója is volt. Kecskeméti Adolf, a Casino elnöke nagy elméleti és gyakorlati tapasztalattal rendelkezett, a város közéletének egyik fontos alakja volt.¹⁴⁸ Kerekes Józsefet, a Hirdetési Vállalat Rt. igazgatóját kérte felmenteni a vállalat, amely Kecskemét városával is szerződéses viszonyban volt, s ennek a kötelezettségének sem tudott volna eleget tenni bevonulása esetén. A kérelem ennek ellenére nem volt teljesíthető.¹⁴⁹ A Hírlapkiadó és Nyomda Rt. nyomdavezető gépészenek, Lestár Bélának a felmentését támogatta a polgármester is, mert a részvénytársaság szerződéses nyomtatványszállítója volt a városnak. Tíz alkalmazottja közül hat már hadba vonult, a gépmester hadba vonulása az üzem megszűnését is jelenthette volna, őt az akkori háborús viszonyok között pótolni nem lehetett.¹⁵⁰ Schiffer Adolf és Fiai Cipőgyára két alkalmazottjának, Magyar Jánosnak és Winkler Ernőnek a felmentését kérte a népfelkelési tényleges katonai szolgálat alól. A gyár katonai szállító volt, nélkülük a gyár a rendeléseknek nem lett volna képes eleget tenni.¹⁵¹ A Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom és Gőzfürdő igazgatósága a malom gépészenek és a főmolnárnak a felmentését kérte. A háború kitörése után a malom leégett, emiatt a város lakossága és gazdasága hatalmas kárt szenvedett, mert a többi malom az őrlést nem tudta ellátni, a gabonát más városokba kellett vinni. 1915. október elsején a malom újra megnyílt, s a nagy üzem fenntartása miatt a gépész és a főmolnár felmentése elengedhetetlen volt.¹⁵²

1915-ben mintegy 200 olyan felmentési ügy volt az iratok között, amelyet gazdálkodók érdekében kezdeményeztek. Általánosságban elmondható, hogy ezek a gazdálkodók nagy kiterjedésű birtokokat műveltek meg, részben sajátjukként, részben haszonbérliként. A családokban nagy volt a gyermeklétszám, hisz a gazdaságban minden munkáskézre szükség volt. Általában egy családból több fiú is bevonult, idős szülők

és feleségek maradtak itthon sokszor hat-tíz gyermekkel. A felmentési kérelmekben leginkább az idős szülők munkaképtelenségére hivatkoztak, illetve a feleségek arra, hogy a gyermeknevelésen és a háztartás ellátásán túl a gazdaságot ellátni nem képesek. Visszatérő panasz volt, hogy a föld parlagon maradt, sokszor több évtized verejtékes munkája ment tönkre. Ahol egy családból több fiú is a fronton volt, a szülők általában egy fiúk felmentése reményében jártak el, egyrészt, hogy őket gyámolítsa, másrészt hogy a családi birtokot megművelje. Több esetben az is gondot okozott, hogy az éves haszonbérlet ellenértékét kifizessék, ezért az amúgy jövedelmet termelő állatállományt kellett eladniuk. Nagyobb gondot okozott, ha a gazdaságot esetleg több ezer koronás bankhitel is terhelte. Általában azt kellett bizonyítani, hogy a felmenteni kért személy a gazdaságban nélkülözhetetlen és nincs a családban olyan kellő szakismerettel rendelkező munkaerő, aki pótolhatná. Több esetben hivatkoztak a felmentési kérelmekben arra, hogy napszámost találni szinte lehetetlen volt, ha találtak, az egy főre jutó napi költség étkeztetéssel együtt hat-nyolc koronába bekerült napszámosonként. A munkaerő pótlásának másik módja volt a hatóság által kirendelt hadifoglyok foglalkoztatása, azonban a hadifoglyokkal a gazdáknak nagyon sok konfliktusuk volt, sok panasz merült fel a munkához való hozzáállásuk miatt is.¹⁵³

Általában hivatalos helyeken fogalmazták meg a kérelmeket, de több egyénileg fogalmazottal is találkozhatunk. Kasza Gábor két fronton lévő gyermeke közül Antal fia felmentését kérte, *„mert különben kicsiny gazdaságom teljesen tönkremegy, a magam és családom biztos éhen halásának megyek elébe”*.¹⁵⁴ Marza László, aki László fia felmentését kérte, így zárta a honvédelmi miniszterhez címzett sorait: *„Kegyelmes Uram, én, mint egyszerű polgár megértem azt, hogy drága hazánknak minden gyermekére szükség van és ezért meghalni dicsőség. Viszont az is kétségtelen előttem, hogy a hadsereg és a nép kenyérrel való ellátása is feltétlen szükséges.”*¹⁵⁵ Megindítóak a gyermekeivel egyedül maradt asszony, István Szabó Jánosné férje felmentési kérelmének sorai is: *„a folyton súlyosbodó körülmények folytán már nem vagyok képes arra, hogy nagy terjedelmű birtokunk művelését asszonyi erőmmel bírni tudjam...Férjem felmentését kérném, mert különben ellenkező esetben az a szomorú következmény állna be, hogy a kezelé-*

sünk alatt álló birtokot elhagyni leszünk kénytelenek, vagy annak legnagyobb része bevetetlen marad.”¹⁵⁶ Több kovács és bognár felmentését is kezdeményezték, ugyanis belőlük is nagy hiány mutatkozott. Sokszor maguk a gazdák, vagy egy csoportjuk kezdeményezte felmentésüket. 53 gazda kérelmezte Horvát János ágasegyházi kovács felmentését az alábbiak szerint: „Alulírott földműves gazdák, kik Kecskemét városnak a belterületől 18-22 kilométernyi távolságra eső pusztáin élünk....e nehéz időkben napi járőföldnyire sem találunk kovácsot, aki csoroszlyánkat, ekevasunkat megélesíti, eltört kocsi tengelyünket megigazítja. Romlott szerszámmal, s elpusztult gépekkel csak nyűglődni lehet. Amúgy is fölöttebb nagy emberhiány következtében östermelésre fordítandó drága időnk java részét arra vagyunk kénytelenek pocsékolni, hogy gazdasági eszközeink javítását napokig várjuk, miután az itthon lévő kovácsok túl vannak halmozva munkával.” A kérelem ellenére a megjelölt kovácsmestert nem mentették fel.¹⁵⁷

A honvédelmi miniszter 1915. év végén elrendelte a 43–50 éves, alkalmasnak talált B osztályú népfelkelők felülvizsgálatát, a rendelet hatálya azonban Kecskemétre nem terjedt ki. Fantó Bernát több más besorozott társa nevében azzal a kérelemmel fordult a honvédelmi miniszterhez, hogy a rendelet hatályát Kecskemétre is terjesszék ki. Indoklásul előadta, hogy mint 50 éves, testileg megrokkant, megtört ember egész életét nehéz munkában töltötte. Mint írta, mindössze 4-5 foga volt, műfogsort viselt, minden évben két hónapot szanatóriumban kellett töltenie, súlyos szívbetegségben szenvedett, három és fél dioptriás szemüveget hordott. A bemutató szemlén ezeket az idő rövidege miatt nem vették figyelembe. A honvédelmi miniszter válasza alapján a szemlebizottság határozata ellen fellebbezésnek nem volt helye.¹⁵⁸

Az 1916. év történései

1916-ban már 12 600 embert soroztak be vagy rendeltek ki hadimunkára, ebből mintegy 600 főt mentettek fel, tehát a hadsereg által igénybe vett kecskeméti férfiak száma 12 000 fő, az összes polgári népesség 17,8%-a volt. Ez a szám a felnőtt férfi lakosságnak több mint 70%-a volt.¹⁵⁹ Az év elején szigorúan figyelmeztették a várost, a hivatalokat,

bankokat, hogy a felmentéssel takarékoskodjanak az öregebb évfolyamok javára. A kormánynak ez a humánus állásfoglalása akkor nagyon népszerű volt. Az eddig felmentetteket viszont igazoltatta a kormány, hogy az így kapott teljes névsor alapján végleg felülvizsgálhassa a 18–50 éves korosztályok felmentésének rendjét. Az állásfoglalás hatására némelyik banknál, vállalatnál ekkor folyamodtak az idősebb évfolyamokból való népfelkelők felmentéséért.¹⁶⁰

A hadmentességi díj fizetésére köteles felmentetteknek bevallásaikkal ebben az évben is jelentkezniük kellett a város adóügyi számviteli hivatalánál.¹⁶¹ A felmentetteket hadikölcsönjegyzésre is felhívták. A IV. hadikölcsönjegyzés időtartama alatt az 58 egyén hadikölcsönjegyzésének eredménye 645 200 koronát tett ki.¹⁶²

Az V. hadikölcsönjegyzés időtartama alatt is *„nyomatékosan figyelmeztették a felmentetteket önként értetődő kötelességük teljesítésére, a folyamatban lévő hadikölcsönjegyzésben való buzgó részvételre. A felmentettek természetesen a jobb szituációban élő polgárság köréből kerültek ki, akiknek módjukban állt a hadikölcsönjegyzés és át kell érezniük, hogy minden jegyzett összeg közelebb visz minket a fényes katonai sikerek nyújtotta dicsőséges békéhez”*.¹⁶³ A felhívásnak szép sikere volt, a felmentettek az addigi jegyzésen másfél millió koronát ajánlottak fel.¹⁶⁴

1916-ban is több általános jellegű szabályozás jelent meg. Addig a pár napra szabadságolt legénységénél az utazást is beleszámították a szabadságba, s a szabadságoltnak magának kellett fizetnie az utazási költségeket. Sokan e miatt nem is merték igénybe venni a szabadságot. Év elejétől megváltozott a helyzet, mert a harctér mögött lévő országrészekbe utazók és onnan visszatérő katonák utazási költségeit ekkortól a hadvezetőség viselte. A szabadságolási engedélyeket hitelezési záradékkal látták el és ezzel a katonák ingyen utazhattak haza és vissza is. A vasúti költségeket utólag a hadügyminisztériummal számolták el a pénztáruk.¹⁶⁵ A felmentett színészeknek, amennyiben más társulathoz kívántak szerződni, kérelmüket a Színészegyesülethez tartoztak bejelenteni és ehhez a kultuszminiszter előzetes hozzájárulására volt szükség.¹⁶⁶ A mezei munkára szabadságolt katonák idejüket csak földjük megmunkálására fordíthatták, amelyik katona nem ezt tette, attól a

szabadságot megvonták és szigorúan megbüntették. Kecskeméten 1916. március végéig ilyen indokkal öt szabadságolt katonát hívtak vissza csapattestéhez.¹⁶⁷ A fölmentési javaslatokból világosan ki kellett, hogy derüljön, az érintett vállalatnál, hatóságnál hány alkalmazott volt a háború előtt, hány vonult be a háború folyamán tényleges katonai szolgálatra, hány egyén állt a felmentési kérelem időpontjában alkalmazásban, továbbá, hogy a felmentésre javaslatba hozott egyén mióta állt a vállalatnál, hatóságnál alkalmazásban. Azokat a kérelmeket, amelyekből a fenti adatok nem derültek ki, visszaküldték kiegészítésre.¹⁶⁸ A főispán figyelmeztette a polgármestert, hogy azok tekintetében felmentési illetve szabadságolási javaslatok nem terjeszthetők fel, akik a seregnél vagy őrzászlóaljnál szolgáltak, vagy valamely kórház illetve lábadozó kötelékébe tartoztak.¹⁶⁹ Több esetben előfordult, hogy a törvényhatósági személyzetnek a népfölkelési szolgálat alól felmentett tagjait elbocsátották munkakörükből, azonban ez időben nem lett jelezve, így a népfölkelési szolgálat alól továbbra is indokolatlan mentességet élveztek. Felhívták a törvényhatóság figyelmét arra, ha a felmentett tisztviselők közül bárkit elbocsátanak, azt haladéktalanul jelentsék be.¹⁷⁰

1916. januártól a névtelen följelentéseket a hatóságok nem vették figyelembe. A katonai parancsnokságoknak a névtelenül érkező följelentések kivizsgálását megtiltották – adta hírül a Kecskeméti Lapok.¹⁷¹ Ettől függetlenül egy sor ügyben folytattak le vizsgálatot. Névtelen levélben jelentették fel Ladányi László, Beke Gyula és Réthey Gyula nagykereskedőket és katonai szállítókat azzal, hogy felmentésüket protekció miatt kapták meg. A lefolytatott vizsgálat megállapította, hogy komoly gazdasági és kereskedelmi érdekből, nélkülözhetetlenség miatt mentették fel őket.¹⁷² A szabályok szerint felmentést csak hivatásos fűtők nyerhettek. Komáromi Ferenc mezőgazdasági kovácsot állítása szerint Sárközy Sándor fűtőként alkalmazta hadba vonulása előtt. Időközben azonban feljelentették, hogy nem fűtőként, hanem önálló kovácsmesterként dolgozott. A vizsgálat kiderítette, hogy csak 1905-ben, tehát kilenc évvel a mozgósítás előtt állt Sárközy Sándornál egy cséplési idényben alkalmazásban. A hivatalos szervek megtévesztésére az érintett beszerzett egy olyan hitelesített bizonyítványt, amely őt hivatásos fűtőként állította be. Az ügyet katonai érdek veszélyeztetése címén hivatalból ki kellett vizsgálni, alapos gyanú merült fel ugyanis, hogy nevezett a kato-

nai szolgálat alól akart kibújni.¹⁷³ Előfordult, hogy a haszonbérleti jogviszonyt azután létesítették, hogy a felmentését kérelmező hadbavonult, aki így próbált jogcímet szerezni a felmentésére.¹⁷⁴ H. Szekér István fia, Szekér János katonaszökevényként eljárás alatt állt, ezért hiába kérték felmentését.¹⁷⁵

A Törökország területén működő osztrák–magyar képviselői hatóságok jegyzékekbe foglalták mindazon állításra és népfelkelésre kötelezetteket, akik állítási kötelezettségüknek, vagy a népfelkelői behívási parancsnak nem tettek eleget. A jegyzékben a kecskeméti illetőségű Braun Sándor is szerepelt. Felhívták a törvényhatóságot, hogy hazatérése esetén a behívási parancs iránt tanúsított engedetlenség miatt vonják felelősségre.¹⁷⁶

Az iratok az egyes katonák által elkövetett bűncselekményekről is tudósítanak. Juhász Józsefné szabadságolt fiát várta haza, akit július 11-től hat hétre szabadságoltak. Elutazott a fia századához, kérte kiadni, azonban arról tájékoztatták, hogy nem adhatják ki, mert munkára volt vezényelve. Július 20-ára rendelték vissza. Az asszony július 21-én jelentkezett ismét a fiáért, egész nap az iroda előtt várt, majd este öt órakor kijött egy fekete ruhás katona és megkérdezte: „*Van-e lelkem 50 koronája?*” Mivel nem volt nála pénz, nem segítettek neki: „*No, akkor várhatja a fiát, így is későn van, már elmehet*”, ezzel küldték haza az elkeseredett anyát. Az ügyről a polgármesteri hivatalban jegyzőkönyvet vettek fel, melyet esetleges további intézkedés végett megküldtek a 38. gyalogezred pótzászlóalj parancsnokságának.¹⁷⁷

Több belső vizsgálat is felmerült a hatóságok által elkövetett mulasztások miatt. 1916. július 11-én megjelent a kecskeméti katonai nyilvántartó hivatalban a 29. gyalogezred egy gyalogosa azzal a küldetéssel, hogy az aratási munkálatokra Kecskemétre szabadságolt Schira Lászlót, Muraközy Istvánt és Franz Ádámot azonnali bevonulás céljából magával vigye, mert az előzőleg megküldött távirati értesítésre nem vonultak be, sőt a kecskeméti polgármesteri hivatalból az a válaszment, hogy Kecskeméten ismeretlenek. A tárgyban megtartott vizsgálat szerint a berendelő távirat nem érkezett meg a polgármesteri hivatalba, és a katonai ügyosztálytól az ismeretlenséget jelző választ sem adták fel. Valamely hivatal vagy hatóság súlyos mulasztást követett el, illetve a polgármester nevével súlyos visszaélés történt. A polgármester a

helyzet tisztázására kérte fel a 29. gyalogezred parancsnokságát.¹⁷⁸ Ezt követően, a hasonló helyzetek megelőzésére, a polgármester utasítására minden olyan távirat, amely „polgármester” vagy „polgármesteri hivatal” aláírással volt ellátva, csak olyan esetben kerülhetett kiadmányozásra, ha a hivatalos pecséttel történt lebélyegzést követően még ellenjegyzéssel is ellátták.¹⁷⁹

Az 1916. évi sorozások eseményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- A katonai életkorszámítás szerint 1916-ban új tizennyolc éves korosztály lett hadra fogható: az 1898-ban születettek. A katonai ügyosztály felhívta az anyakönyvi hivatalt, hogy állítsa össze az akkor 18 évesek névjegyzékét.¹⁸⁰ Az érintettek összeírása a rendőrkapitányi hivatal katonai ügyosztályánál március 25. és 30. között történt meg.¹⁸¹ A hadkötelesek besorozására április 28. és május 1. között került sor.¹⁸² Az újoncnak május 29-én kellett bevonulniuk.¹⁸³ Az 1898. évi születésű, alkalmasnak osztályozott népfelkelők felmentésük iránti kérvényüket a felülvizsgálatukat követő ötödik napig adhatták be.¹⁸⁴ A megjelölt korosztályból 681 személyt vizsgáltak meg, ebből 479 főt találtak alkalmasnak, tehát a szemlére kötelezettek 70,3%-át. A szemle eredménye komoly aggályokat keltett a polgármesterben, melynek bár a lefolyása törvényszerű volt, a katonai bizottság nagyon szigorú mértéket alkalmazott, s a polgári elnöknek nem nyújtott, illetőleg csak egyetlen esetben nyújtott alkalmat arra, hogy a besorozott gyengébb testalkatú egyént felülvizsgálatra küldhesse. Erre több esetben is szükség lett volna. A főispánnak címzett levelében a polgármester nagyon rossznak ítélte meg azt a többször is észlelt jelenséget, hogy a sorozóbizottság katonaeorvosa kétes esetekben megvárta a katonai elnök állásfoglalását, s ahhoz csatlakozva a polgári elnök számára a felülvizsgálatra utalás lehetetlenné vált. Ennek eredményeként az aggasztónak talált esetekben a rendes módon történő felülvizsgálatra nem maradt lehetőség. A következő sorozásokra és bemutató szemlékre vonatkozóan Sándor István kérte fontolóra venni, hogy a katonaeorvos véleménye

előtt a katonai elnök ne nyilatkozzon, az esetleg közöttük fennálló véleményeltérés nyomán a polgári elnöknek joga legyen felülvizsgálatot kérni.¹⁸⁵ A sorozások alkalmával az 1899. évi születésű Hardi Szabó Jánost tévedésből 1898. évi születésűnek írták össze és a Kecskeméten 1916. április 30-án összeült népfölkelési szemlebizottság elé vezették, amely alkalmasnak nyilvánította és a hadsereghez osztotta be. A később megállapított adatok alapján nem volt népfölkelésre köteles, így a népfölkelési bemutató szemlebizottság határozatát, mint szabályellenes rendelkezést megsemmisítették. Hardi nevét a népfölkelési kötelezettekéről vezetett névjegyzékből, valamint a beosztási lajstromokból törölték, a népfölkelési tényleges szolgálatból pedig elbocsátották.¹⁸⁶

- Az 1873–1877. évben, valamint az 1891., 1895–1896. évben született népfölkelőknek, továbbá a népfölkelésről vagy a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján kirendelt, de ezen szolgálatból időközben elbocsátott összes 1873–1897. évi születésű egyéneknek, ha a pótszemlén fegyveres szolgálatra alkalmasnak találták őket január 17-én kellett bevonulniuk (kivéve a név szerint felmentetteket).¹⁸⁷
- Február elején behívták az 1895. és 1896. évi születésű vasúti alkalmazottakat.¹⁸⁸
- Az 1870–1872. évfolyambeli népfelkelőket, akiket a fentiek szerint alkalmasnak találtak, február 28-ára, az 1865–1867. évben születetteket március 3-ára hívták be.¹⁸⁹
- Az 1868. és 1869. évben született népfelkelők, de a szolgálatból időközben elbocsátott összes 1865–1897. évi születésűek, ha őket alkalmasnak találták, április 5-én tartoztak bevonulni.¹⁹⁰
- Az 1885–1897. között született népfölkelőknek, továbbá az 1865–1877. között született és a megjelöltek szerint kirendelt személyeknek, akiket alkalmasnak találtak, augusztus 28-án kellett bevonulni.¹⁹¹
- Az alkalmasnak nyilvánított népfelkelők közül azok, akik az 1866–1871. évek közötti időszakban születtek, november 3-án, azok pedig, akik 1872–1884. között, vagy 1884. év után születtek, november 16-án vonultak be.¹⁹²

- Az 1866–1897. évi születésű alkalmatlannak talált népfelkelőket újraszorozták.¹⁹³ Az eddig alkalmatlannak talált 1878–1897. évi B osztályú népfelkelők szemléje pünkösdfőn ért véget.¹⁹⁴ Az 1866–1877. között született népfelkelők szemléje augusztus 27-én kezdődött.¹⁹⁵

A városi tűzoltók nagy része hadba vonult. Papp György főkapitány kérésére a honvédelmi miniszter a honvédkerületi parancsnokság útján 10 könnyebben sérült katonát vezényelt Kecskemétre tűzoltószolgálatra.¹⁹⁶ A honvédelmi miniszter leiratban hívta fel a városi hatóságot, hogy akiket mint hadiszállítókat a katonai szolgálat alól felmentettek, ellenőrizték, s akik egész működésüket nem a vállalt kötelezettségük teljesítésére fordították, azonnal hívják be.¹⁹⁷ A kultuszminiszter elrendelte a középiskolai tanárok összeírását, kitérve arra, hogy kik teljesítenek szolgálatot, illetve kik vannak felmentve.¹⁹⁸ Felhívták az 1865. évi születésű és ennél fiatalabb orvosokat, hogy 48 órán belül községi előjáróságuknál jelentkezzenek.¹⁹⁹ Az orvosok behívása miatt az addig is aggasztó orvoshiány tovább súlyosbodott volna. Kecskeméten húsz orvos volt a háború előtt. Ezek közül 1916 márciusára kilenc hadba vonult: Balázs István, Egressy Lajos, Feldmayer Géza, Hirsch Ernő, Krausz Béla, Pataky Zoltán, Szabó Győző, Szepes Jenő és Vragassy Lipót. Így Kecskeméten ekkor tizenegy orvos maradt, akik közül Fodor Jenő és Lengyel Menyhért súlyos beteg volt. A többiek közül hat teljesített a katonai és városi kórházakban szolgálatot. Az orvosok vállára olyan súlyos teherként nehezedett a katonai kórházakban végzett szolgálat, hogy a polgári lakosság csakis a legsúlyosabb esetben juthatott orvosi segítséghez.²⁰⁰ A polgármester azzal a kéréssel fordult a belügyminiszterhez, hogy a jelentkezésre kötelezett orvosok a városban maradhassanak.²⁰¹

A kóbor cigányok összeírását, elhelyezését és őrizetbe vételét is előírta a belügyminiszter. Az ügy kivitelével Fűvessy Imre rendőrkapitány lett megbízva, aki a háború miatt megfogyatkozott rendőrséget 30 fős karhatalommal erősítette meg. A város belterületén egy hét főből álló családot találtak. A család két hadköteles tagját sorozóbizottság elé állították és azonnal berendelték katonai gyakorlatra.²⁰²

A felmentéseket illetően a református jogakadémia katonáskodó joghallgatói közül azok, akik mint betegek és rokkantak, vagy helyi szolgálatra beosztottak a főiskola székhelyén tartózkodtak, illetve akiket szabadságoltak, abban az esetben, ha a katonai parancsnokságtól a beiratkozásra engedélyük volt, február 18-ig beiratkozhattak.²⁰³ Ennek ellenére a jogakadémián nem lehetett előadásokat tartani, mert az intézetnek csupán két rendes hallgatója volt.²⁰⁴ A honvédelmi miniszter engedélyezte a gazdáknak, hogy akik kérik a polgármestertől, felmentési ügyük elintézéséig otthon maradhatnak, tekintettel a közéleti szemponjtaira. Kérhették ezt azon gazdák is, akik bizonyos időszakra fel voltak mentve, de időközben annak meghosszabbítását kérelmezték.²⁰⁵ Felmentették az aratáshoz szükséges gépészeket és fűtőket, kérvényük benyújtása esetén.²⁰⁶ Azok, akik 1916. évre dohánytermelésre kötelezték magukat, szintén felmenthetők voltak.²⁰⁷ Tavaszi szántás-vetésre, fakitermelésre, cserzőkéreg termelésre, szőlőművelésre, len- és kendertermelésre, répatermelésre, komlótermelésre, szénakaszálásra, aratásra, cséplésre és egyéb gazdasági munkákra szabadságot lehetett kérni. A harctérről senkit sem szabadságoltak, úgyszintén a kórházakból sem. A szabadságot személyesen kellett kérni, minden kérvény és irat nélkül, kihallgatáson. Az írásbeli kérelmeket nem vették figyelembe. A szabadság időtartama 3–5 hét volt. A felmentett népfelkelő mezőgazdák saját földjük megművelése után más gazdáknak is kötelesek voltak segíteni.²⁰⁸ A 43–50 éves segédszolgálatos tanítókat és tanárokat áprilisban azonnal szabadságolták.²⁰⁹ A hadicélú személyes szolgálat teljesítésére (hadimunka) kirendelt, a bemutató szemléken alkalmatlannak talált B osztályú népfelkelésre kötelezett egyének mezőgazdasági munkákra 30 nap szabadságot nyerhettek. A szabadságot a mezőgazdák, fiaik és a mezőgazdasági munkások kérhették.²¹⁰ Az önálló gazdák és cselédek részére a cséplési és aratási munkákra adott, május 31-ig lejáró szabadságot augusztus 31-ig meghosszabbították. Ez nem vonatkozott a katonai hatóságok által felmentettekre, akiknek szeptember 1-jéig külön kellett kérniük felmentésüket.²¹¹ Szeptemberben bizonytalan időre felmentésüket kérhették a népfelkelő kéményseprők.²¹² A hadügyminiszter és a honvédelmi miniszter az őszi szántási-vetési és egyéb fontos gazdasági

munkálatokhoz fűződő katonai érdekre való tekintettel felhatalmazta a járási főszolgabírákat, hogy az 1916. szeptember 30-ig még érvényben volt és meghatározott időre szóló felmentéseket, melyeket a fent megjelölt miniszterek az önálló mezőgazdáknak, kovácsoknak, bognároknak és molnároknak engedélyeztek, 1916. november 30-ig meghosszabbíthassák. Az említett egyének közül azok, akik harctéri szolgálatra alkalmatlanok voltak, illetve akiket segédszolgálatra vagy népfőlkelési szolgálatra fegyver nélkül alkalmasnak osztályoztak, a városi hatóság bizonytalan időre felmentette.²¹³ Azokat, akik Magyarországtól távol éltek és betöltötték 36. életévüket, törölték az állításkötelesek lajstromából. A véderőtörvény szerint ugyanis a távollevők állításkötelezettsége azon év december 31-ig tartott, amíg betöltötték a 36. életévüket s ezen az előírás a háború sem változtatott.²¹⁴ Akit a honvédelmi miniszter vagy a hadügyminiszter november 30-ig felmentett, vagy akinek a felmentését eddig meghosszabbította, annak felmentése hivatalból meghosszabbítást nyert 1917. március 31-ig. A felmentés kiterjedt azokra a mezőgazdákra is, akiknek felmentése 1916. november 30. és 1917. március 31. napja között járt le. Hasonló előírások voltak az erdőgazdasági szempontból felmentettekre is érvényben.²¹⁵

Kecskemét négy rendszeresített aljegyzője közül hárman, Révész Sándor, Nyúl Pál és Harkay Béla aljegyzők még az első mozgósításkor katonai szolgálatra vonultak be, közülük ketten orosz fogságba estek. A negyedik aljegyző Stringovich Gyula pedig súlyos betegként több mint két hónapig nem végezhetett hivatalos munkát. A létszámbiányt akként próbálták pótolni, hogy a főispán a főjegyzői hivatalhoz beosztott városi fogalmazót, Szabó Lajost tb. jegyzővé nevezte ki a polgármesteri hivatalhoz. Szabó Lajost azonban a jegyzői hivatalban a háború miatt felmerülő nagy leterheltség annyira kimerítette, hogy ebből keletkezett betegsége miatt kénytelen volt szabadságra menni és gyógykezeltetni magát. Megoldásként Garzó József levéltárnok munkaidejét vették igénybe. Ennek ellenére a polgármester kérte Harkay Béla aljegyző felmentését, aki súlyos szívbaja miatt helyi szolgálatra nyert beosztást.²¹⁶

Kecskemét város három, 1865–1872. évi születésű népfőlkelő tanító felmentését kérte a királyi tanfelügyelőség útján. A közoktatási miniszter két kérelmet visszaküldött, mert csak az egy tanerős iskolában

működő, illetőleg csak a különálló iskola egyedüli tanítója felmentése érdekében volt hajlandó közbenjárni. Kovács József tanító olyan külterületi egy tanerős iskolában tanított, melyhez a legközelebbi iskola 5 kilométerre volt. A tanfelügyelőség a felmentési kérelmet nem kívánta felterjeszteni, magának a városnak kellett megtennie az alábbi indokok alapján: a Kecskemét belterületi iskoláiban oktató 24 férfi tanító közül 11 főt, tehát a férfi tanerők 46%-át hívták be katonának. A tanító nélkül maradt osztály növendékeit nem lehetett a többi osztályban elosztani, mert valamennyi osztály túlszűfolt volt. Sok hátrányt szenvedett a tanítás a helyszűke miatt, mert a népiskolák helyiségeinek nagyobb részét katonai kórházi célokra vették igénybe. Női tanerőket sem lehetett minden osztályban alkalmazni, pl. a korosabb iskolaköteles fiú gyermekek által látogatott osztályokban, mert a hadbavonultak családjában a családfő távolléte következtében a családi fegyelem felbomlott, s az ilyen tanulók között egy tanítónő rendet és fegyelmet tartani nem tudott.²¹⁷

A honvédelmi miniszter nem mentett fel több kérelmezett rendőrt és rendőrségi tizedest. Felmentésükre a polgármester ismételten előterjesztést tett az alábbi indokolással. A város 170 000 hold területén teljesített szolgálatot a rendőrség. Megnövekedtek a rendőrség közigazgatási és háborúval kapcsolatos teendői is: például a sorozási idézések intézése, a behívójegyek kézbesítése, nyomozás a szőkevény katonakötelesek után, a rendőrség közreműködött a rend fenntartásában, igazolta a személyazonosságot a bemutató szemléken, előállította a katonaság részéről folytonosan igényelt fuvarokat, és egyéb dologi szolgáltatásokat. A polgármester indokolása szerint a feladatok ellátására nem volt alkalmas minden ember. Az amúgy is csekély számú rendőrségből 1916 márciusára negyvenen vonultak be katonai szolgálatra, az itthon maradt néhány rendőr már eddig is erején felüli munkát végzett.²¹⁸

Salamon Henrik árvaszéki iktató és iratkezelő hosszú gyakorlattal bíró tisztviselő volt, akit a belügyminiszter felmentett.²¹⁹ Szőke Gyula javadalmi ügyvivő Tormássy István felvigyázó felmentését kérte, mivel az ügyek vitele csak így volt kivitelezhető. A hadbavonultak pótlására kisegítő munkaerőket alkalmaztak, azonban ők is bevonultak, így nem lehetett találni helyettesítésre alkalmas egyént.²²⁰ Kecskemét városi kocsisának felmentését kérte. A városnak három kétlovas fogata

volt, melyeket szállításra használtak, többek között a sebesült katonák részére történő vízfordásra és a város részére tüzelő, egyéb anyag szállítására.²²¹ Dömötör József gazdasági tanácsnok Dobos József számadó juhász felmentését kérte, indoklása szerint bevonultatása esetén senki nem marad a gulya mellett, így a város kénytelen gulyáját szétveretni, ami anyagi veszteséggel, és az állattenyésztésre is káros hatással járt volna.²²²

Voelker Roland, felmentését kérő órás 21 év óta szerződéses alvállalkozója volt Kecskemétnek, a nagytemplom különleges szerkezetű, különös szakértelmet és fizikai erőt kívánó toronyóráját kezelte. Javította a városházánál, a városi színháznál, a tűzoltóságnál használt ellenőrző órákat, a református főgimnázium toronyóráját, az országos tanítói árvaház mintegy 35-40 óráját, az ezen épületben lévő vöröskereszt kórház óráit, s a katonai csapatkórház óráit. Nem volt, aki helyettesíthette volna, illetve nem működött a város területén olyan órás, aki kellő szakértelemmel rendelkezett volna a fenti feladatokra.²²³

Kecskemét város főjegyzője, Györffy Pál Kulmann István könyomdai munkás felmentését kérte. A város könyomdájának szakképzett alkalmazottai közül öt fő és a nyomdavezető is hadba vonult. A törvényhatóság által használt nagy mennyiségű nyomdai termék a városi könyomdában készült.²²⁴

A 78 kilométer hosszú városi villanyvilágítási hálózat szakszerű fenntartását és a hiányosságok megszüntetését a behívások folytán csak két szerelő végezte. Ezek egyike volt Siebiger Béla, aki egyszersmind egy hadbavonult írnok helyett az írnoki teendők legnagyobb részét is ellátta. A szakértő szerelő felmentése és folyamatos jelenléte azért is nagyon fontos volt, mert a pályaudvart és az összes katonai kórházat is a város látta el villanyvilágítással.²²⁵

Az egyházak, a város iparosai, kereskedői részéről érkezett felmentési kérelmek közül az alábbiak emelhetők ki: A református egyház pénztárnokának és egyházközségi könyvelőjének, Gere Mihálynak a felmentését kérte, ugyanis az egyház nem tudta helyettesíteni, mert nem találtak kellő szakismerettel rendelkező egyént a pénztári könyvek vezetésére. Gere Mihály felügyelte az egyházi adószedést is, melynek elmaradása válságba döntötte volna magát az egyházat is.²²⁶ Gere Mihály egyházközségi könyvelőt bizonytalan időre felmentették.²²⁷

Katona Ferenc főmolnár 1910. július 1. óta állt a gazdasági és közegészségügyi szempontból fontos gazdasági gőzmalom és gőzfürdő szolgálatában. Az első mozgósításkor, 1916. február 29-ig nyert felmentést. A nélkülözhetetlenség indokai továbbra is fennálltak, a malom rendes üzemének fenntartása a régi személyzet bevonulása miatt különben is nagy nehézséggel járt.²²⁸ Mintsek Géza kecskeméti gyógyszer-tulajdonos volt, szállítója a vöröskeresztnek és a katonai kórháznak, a városi közkórháznak, menháznak és fertőtlenítő intézetnek, az állami gyermekmenhelynek és intézetnek. Felmentését a közérdekre és a közegészségügy állapotára hivatkozva kérte, ugyanis a járványok elleni küzdelem a gyógyszerek nagy mennyiségét igényelte.²²⁹ Grünblatt Lajos kecskeméti szabóiparos felmentését a polgármester kérte. Az érintett az Egyesült Kecskeméti Szabóiparosok szervezetének vezetője volt. Grünblatt a hadügyminisztériumtól 24 000 fogolyruha elkészítésére kapott megrendelést. Vezetésével 14 szabóiparos dolgozott, felmentése hadiérdek volt.²³⁰

Kohn Elek Illés tényleges katonai szolgálat alóli felmentését kérte. Ő volt ugyanis az egyetlen nyersbőrkereskedő a városban, aki a tímárokat a katonaság részére feldolgozandó nyersbőrrel ellátta és kizárólag ő rendelkezett bőrszárításhoz szükséges telepengedéllyel. Ezentúl a kecskeméti izraelita hitközség szegényügyi bizottságának elnöke is volt és a szegényügyek vezetését csaknem önálló hatáskörrel, egyedül végezte.²³¹ Ennek ellenére nem mentették fel.²³² Kecskemét területén 64 kovács iparos működött a háború előtt, közülük 33 főt behívtak. Burián Pál kovácsnak a katonai szolgálat alóli felmentését közérdekre hivatkozva kérték, mivel a bevonult kovácsok nagy száma miatt a földművelő gazdák igényének teljesítése alig volt lehetséges. Burián Pál a gazdák megelégedésére dolgozott hosszú évek óta, behívásával egy óriási körzetű terület maradt volna kovács iparos nélkül.²³³ Sárközy Mihály nyugalmazott zálogintézeti pénztárnok és neje hosszú idő óta betegeskedtek, idősebb fiuk, ifjabb Sárközy Mihály elesett az olasz harctéren. E csapás a szülőket mélyen megrendítette, ezért azzal a kéréssel fordultak a főispánhoz, hogy kisebbik gyermeküket az első vonalban teljesítendő szolgálattól óvják meg. A kérelem semmilyen akkor hatályos jogszabályra nem volt visszavezethető, azonban Németországban ebben az időszakban néhány esetben engedélyeztek hasonlót.²³⁴

A gazdálkodók 1916-ban mintegy 700 felmentési vagy szabadságot kérő ügyet kezdeményeztek.²³⁵ Általában hasonló indokok alapján, mint a korábbi évben. Nagy Jánosné legkisebb fia szabadságot kérte megrendítő kérelmében, mely jól jellemzi a gazdálkodók akkori helyzetét. Három fia és négy veje katona volt, nem kapott munkást. Férje munkaképtelen volt, *„én pedig a gyötrelmem, szívfájdalom, és reménytelen jövő miatt meggyötörve, ronccsá válva mozgok és tévelygek ide-oda. Irtózatossá nézni egész életünkben keservesen, emberfeletti munkával összegyűjtött kis vagyunkunk óráról órára való pusztulását [...] 33 holdnyi birtokunk kérelmezett fiam keze nélkül parlagon marad, miáltal még ez az év meghozza biztos tönkremeneteliünket”*²³⁶ – írta.

Az Esztergomi Kereskedelmi és Iparbank megbízásából az ágasegyházi Kratochvill-féle birtokot Tetézi Mihály kezelte. A bank Tetézi Mihály felmentését kérte, mivel a tulajdonos Kratochvill Aurél a 660 holdas birtokra 250 000 korona kölcsönt vett fel, azonban a földet forgatóke hiányában nem tudta megművelni. A bank anyagi érdekei védelmében a gazdaságot maga művelte meg. Boross Domokos budapesti ügyvéd Kratochvill Aurél megbízásából bejelentette, hogy ügyfele birtokát részben önmaga kezeli, részben bérbe adta, s hogy nevét a felmentési ügyben illetéktelenül használták fel.²³⁷

Az 1917. év történései

A hadmentességi díj megfizetésére 1917-ben is felhívták a felmentetteket.²³⁸ Felkérték őket a hetedik hadikölcsönjegyzésben való részvételre is. *„Felmentettek, jegyezzetek hadikölcsönt, ez az egyetlen, ami alól nincs felmentés!”* – buzdította őket a Kecskeméti Lapok.²³⁹ A hetedik hadikölcsönjegyzésben hatvan felmentett vett részt és mindösszesen 227 250 korona névértéken történt jegyzés.²⁴⁰

Ebben az évben nagyon megszorodott a feljelentések száma, valamint több esetben próbálták megtéveszteni a katonák a hivatalos szerveket. Szigethy Lehel József kecskeméti illetőségű népfelkelő zászlósnak a tényleges szolgálat alól nem mentették fel, mert megállapítást nyert, hogy már négy ízben kapott felmentést, és bár mezőgazdaként mentették fel, hivatásszerű foglalkozása tulajdonképpen ügyvéd volt.²⁴¹ Az egyik nemzetiségi vidékről kiegészülő gyalogezred több tartalékos

tisztje és altisztje az ellenséghez szökött át. Az átszökött tisztok és altisztok csapattesteiknél hosszabb időn át kifogástalanul viselkedtek, sőt kitüntetések is szereztek, hazaáruló szándékukról a harctéren lévő csapatparancsnokságaik nem szerezhettek tudomást. A hatóságoknak ezért fontos feladatává tették, hogy a megbízhatatlanoknak ítélt személyek katonai szolgálatra való bevonulásakor ezen egyénekre a póttettek parancsnokságainak figyelmét felhívják. A megbízhatatlan és gyanús egyénekre vonatkozó terhelő adatokat már a bevonulás alkalmával, az utólagosan tudomásukra jutott adatokat pedig esetenként kellett közölni az illetékes katonai parancsnoksággal.²⁴²

A város határában, a kislévi dűlőben január 28-án reggel 7 órakor Thoma Márton rendőrőrmester polgári ruhás rendőrökkel és katonai karhatalommal kiegészülve rajta ütött tizenkét kóbor cigányon, akik fegyveresen ellenszegültek. A cigányok között öt katonaszökevény volt, akik közül kettő lövés következtében meghalt, míg a másik hármat elfogták.²⁴³ Szántó Miksa cséplőgép-tulajdonos felmentését nem javasolta a polgármester, mert felmentéséhez semmilyen komoly közgazdasági érdek nem fűződött. A kérelmező ugyanis rendes foglalkozását tekintve ügynök és kereskedő volt, csak alkalmasnak nyilvánítása után vett bérbe cséplőgépet és váltotta ki erre az iparigazolványt azért, hogy jogcímet teremtsen felmentése kérelmezéséhez.²⁴⁴ A mögöttes országrészekben államellenes érzelmű egyének a katonákat öncsonkításra csábították, e célra szöveti elhalást okozó maró savakat adtak nekik. A haderő fontos érdekeire tekintettel felkérték a polgármestert, hogy e körülményre hívja fel a rendőrhatalóságok figyelmét.²⁴⁵

Özvegy Laszák Lászlóné fia után, aki a 29. gyalogezredben szolgált, hadisegélyben részesült. A rendőrkapitányság közlése szerint fia önként átment az oroszokhoz, így a hadisegély folyósítását megszüntették.²⁴⁶ Bartos Menyhért a polgármesternek címzett levelében Székely Pál sütősegédet panaszolta be, akit felmentettek a katonai szolgálat alól. Állítása szerint a bepanaszolt két lóval és kocsival pénzes fuvarozással foglalkozott, „*a második foglalkozása pedig, hogy a hadbavonultak feleségeit házasságszedelgés útján megbecstelenítse [...] az én feleségemet is több, mint négy hónapig ostromolta az a gazember, házasságot ígért neki, arra kérte, hogy hagyjon el engem, térjen ki a hitéből, ruhának valóval meg pénzzel elcsavarta a fejét, elcsábította, rossz útra*

vezette, megbecstelenítette [...], feleségem mindent bevallott, ez az ember az egész házas életemet tönkre tette, arra kérem polgármester urat, Székeli Pált azonnal tessék bevonultatni, mert ha nem tetszik bevonultatni, akkor a hadbírótság elé adom panaszom” – szölte a megtört férj levele.²⁴⁷ M. Kiss József kecskeméti lakos sem volt felmenthető, mert a hadseregtől megszökött.²⁴⁸

Az 1917. évi sorozások eseményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- A sorozások tekintetében az 1892–1898. évi születésűek népfelkelői bemutató szemléje január 9–10-én volt.²⁴⁹
- Az 1872–91-ben született népfelkelők bemutató szemléjét március 5–10 között tartották.²⁵⁰
- Februárban a bármilyen okból, bármilyen jogcímen alkalmatlan, bármennyi időre felmentett népfelkelők jelentkezni tartoztak a katonai ügyosztálynál, különben felmentésük érvényét veszítette.²⁵¹
- Márciusban igazoltatták az alkalmatlanokat és a felmentetteket. Aki nem tudta magát igazolni, átadták a legközelebbi hadkiegészítő parancsnokságnak, ahol rögtön sorozóbizottság elé állították.²⁵² Ugyancsak márciusban össze kellett írni a munkanélküli szakmunkásokat az egyes hadianyag előállításával foglalkozó gyárak és vállalatok számára.²⁵³
- Az 1899. évben született népfelkelésre kötelezett egyéneknek, azaz a 18 éveseknek az összeírására január 15–18-án került sor.²⁵⁴ Népfelkelői bemutatói szemléjüket február 3–6-án tartották és április 10-én vonultak be.²⁵⁵
- A népfelkelésre kötelezettek tényleges szolgálatot nem teljesítő 1867–1871. év közötti, valamint az 1867–1893. években született egyéneknek, akiket mindennemű népfelkelési szolgálatra alkalmatlannak nyilvánítottak, április 14. és 19. között összeírásra kellett jelentkezni.²⁵⁶
- Április 16-án kellett bevonulniuk a népfelkelő szolgálatból végleg elbocsátott 1887–1899-ben született állampolgároknak, a népfelkelésre kötelezettek 1872–1891. évben született évfolyamainak, továbbá a népfelkelésről és a hadiszolgáltatásokról

- szóló törvény alapján kirendelt, de ezen szolgálatból időközben elbocsátott 1867–1899. évi születésű állampolgároknak, ha a megtartott népfölkelési bemutató pótszemlén, népfölkelési felülvizsgálaton, vagy utószemlén alkalmasnak találták őket.²⁵⁷
- Az 1867–1898. években született népfelkelésre kötelezettek bemutató szemléje 1917. május 7. és 9. között volt.²⁵⁸ Az 1867–1893. évben született fegyveres szolgálatra alkalmas népfelkelők június 28-án tartoztak bevonulni.²⁵⁹
 - Szeptemberben szolgálattételre hívták be mindazokat az 1879–1897. években született népfölkelésre kötelezetteket, akik az eddigi népfölkelési szemléken alkalmatlannak bizonyultak. Ezeket az alkalmatlanokat kizárólag lakóhelyükön lehetett katonai szolgálatra alkalmazni.²⁶⁰
 - Szintén szeptemberben újrászorozták a 18–20 éveseket. Az összeírás augusztus 7–9-én volt, a szemlére szeptember 3. és 22. között került sor, a sorozás szeptember 23-án kezdődött és október 15-én kellett bevonulniuk.²⁶¹
 - A bemutató szemléken alkalmatlannak talált egyének közül az ősz végén ismét többeket behívtak katonai szolgálatra, akiknek november 27-én kellett bevonulniuk.²⁶²

Novemberben a népfölkelési kötelezettség szabályszerű teljesítésének ellenőrzése végett a honvédelmi miniszter újból elrendelte, hogy a rendőrség közegei pályaudvarokon, vásároknak, vendéglőkben, kávéházakban, és általában minden olyan helyen, ahol sok ember megfordul, a jelenlévő olyan népfölkelésre köteles egyéneket, akikről vélelmezhető, hogy hadkötelezettségük teljesítését elmulasztották, szólítsák fel annak igazolására, hogy szemle- vagy hadkötelezettségüknek miként tettek eleget, vagy népfelkelési szolgálat alól felmentették-e őket.²⁶³

1917-től a felmentéseket illetően az I. fokú közigazgatási hatóságok a felmentésre javaslatba hozott népfelkelőknek megengedhették, hogy felmentésüket polgári foglalkozásukban bevárhassák, ha ezt a közérdek indokolta. Ez az engedély hat, esetleg újabb négy hétre szólhatott.²⁶⁴ Februártól az addigi pótszemléken alkalmasnak talált, de felmentett gazdálkodók felmentésüket 1917. április 30. után semmi esetre sem hosszabbíthatták meg, ezért helyettesítésükről gondoskodniuk

kellett.²⁶⁵ Márciustól a gazdasági célból történő szabadságolásoknál elvként állították fel, hogy a gazdasági munkák elvégzésének biztosítása érdekében a lehetőséghez képest a póttesteknél lévő legénység szabadságolandó. A szabadságot kihallgatáson előterjesztett kérelemre engedélyezték, szabadságolás céljából kérvényt írásban szerkeszteni nem volt szabad.²⁶⁶ A március 31-ig kiadott mező- és erdőgazdasági felmentések további rendelkezésig meghosszabbították.²⁶⁷ 1917. április 20-tól csak a honvédelmi miniszter hozhatott döntést a felmentésekről, a honvédkerületi parancsnokságoktól ezt a jogkört elvették.²⁶⁸ Az uralkodó májusban elrendelte az 51–52 évesek, 1865. és 1866. évfolyambeli népfelkelők hazabocsátását.²⁶⁹ A honvédelmi miniszter azonnal elrendelte az 51–52 évesek szabadságolását, augusztustól pedig az 50 éves népfelkelőket is tartósan szabadságolták.²⁷⁰

A nyári gazdasági munkákra felmentették a cséplő gépészeket és fűtőket, a katonák június 20-tól július 20-ig aratási szabadságot kaptak, és felmentették az 1876-nál korábban született dohánytermelőket és feles dohánykertészeket.²⁷¹ Hiába lehetett azonban az aratási munkálatokra felmentést és szabadságolást kapni, a különböző katonai hatóságok a kecskemétieknek szabadságot nem adtak egy állítólagos kecskeméti járvány miatt. Ez az eljárás az aratást nagyban hátráltatta. A polgármester az összes érintett katonai hatóságot tájékoztatta, hogy Kecskeméten ebben az időszakban járvány nem volt.²⁷² Őszre nagyon kedvező szőlőtermést vártak, azonban rendkívüli hordóhiány volt, így elrendelték a kádárok és kádársegédek szüreti időszakra való szabadságolását.²⁷³ A nyár folyamán felülvizsgálták a felmentéseket. Az az elv érvényesült a felmentések elbírálásánál, hogy elsősorban a fiatalabbakat hívták be, másodsorban azokat, akik még 1914-ben, vagy 1915-ben kaptak felmentést.²⁷⁴ A szeptember 30-ig engedélyezett felmentéseket október 31-ig, az október 30-ig engedélyezett felmentéseket november 30-ig hivatalból meghosszabbították.²⁷⁵ A legénységi állományhoz tartozók tizennégy napi szabadságot kaphattak hazafias kötelességük teljesítésének elismeréseként. Ilyen szabadságot harci szolgálatteljesítők hat, egyéb szolgálatot teljesítők kilenc hónap szolgálat után kérhettek.²⁷⁶ Az év végén a király elrendelte a többgyermekes családapák és családban egyedüli fiú gyermekek kímélését. Azok a hozzátartozók, akik a megmaradt utolsó fiú gyermekük harctéri szolgálat alóli kímélését kérték, kérelmeiket a

polgármesteri hivatalnál adhatták be. Többgyermekes családapáknak a kedvezmény megadását zászlóalj-kihallgatáson kellett kérniük.²⁷⁷ Szűcs Lászlóné Szűcs Lászlót, egyetlen fiát, „*a fajfenntartás érdekében harctér mögötti szolgálatra*” kérte beosztani. Az áthelyezés nem volt kivitelezhető, mert a vonatkozó rendelet értelmében csak olyan családok egyedül életben maradt fia volt javasolható, akiknek már két vagy több fia elesett, vagy hadiszolgálat teljesítése közben meghalt. Ez a rendelkezés a jelen esetre nem volt alkalmazható.²⁷⁸ Hideg Antal fiatalabb fia, Hideg Imre felmentését kérte, mert idősebbik fia az orosz fronton elesett.²⁷⁹ Kéri Ferenc a 29. gyalogezred első pótszázadában teljesített szolgálatot, majd november 30-ig felmentették. Hat kiskorú gyermek apja volt, ezért a szeptember 11-én kelt királyi rendeletre hivatkozva olyan szolgálati helyen kérte magát alkalmazni, ahol az ellenség állandó behatásának kitéve nem volt.²⁸⁰ Csókás Sándor szőlőbirtokos kecskeméti lakos Pestszentlőrincen teljesített szolgálatot, de beosztása folytán harctérre vitték. Sürgős intézkedést kért, hogy a harctéren ne alkalmazzák. A kérelem beadásakor öt gyermeke volt és orvosi igazolvánnyal tanúsította, hogy felesége áldott állapotban volt és munkaképtelen.²⁸¹ Az Országos Ügyvédszövetség tájékoztatta az igazságügy-minisztert, hogy nemcsak az egyes ügyvédeknek, hanem az igazságszolgáltatásnak is nagy kára származott abból, hogy sok ügyvéd katonáskodott, ugyanis a jogélet fejlődését a háború miatt már nem tudták követni. Az igazságügy-miniszter ezért elrendelte azoknak az ügyvédeknek az összeírását, akik 1915. január 1. előtt vonultak be katonai szolgálatra.²⁸² Azok a gazdák és gazdasági alkalmazottak, akik november 30-án lejáró felmentésük meghosszabbítását október 25-ig kérelmezték, 1918. január 1-jéig bevárási engedélyt kaptak.²⁸³

Az egyénileg kezdeményezett felmentési kérelmek közül a következőket emelhetjük ki. Firtling Endre ágasegyházi községi elemi iskolai tanító bevonulni tartozott a miniszter rendelete szerint, ennek azonban revideálását kérte az alábbi indokok alapján: „*egy tanerős pusztai iskolám elhelyezése olyan, hogy a kiküldendő helyettes tanerő csak családomnak kilakoltatásával lenne elhelyezhető. Eltekintve attól a rendeletről, hogy a családos tanítók lakása helyettesítések esetén le nem foglalható, sőt a hadbavonultak hozzátartozóinak még lakás sem mondható fel, kilakoltatásom esetén öreg édesapám, apró gyermekeim*

– akiknek feleségem betegsége miatt – csaknem egyedüli gondozójuk vagyok, mind fedél nélkül maradnának, kis gazdaságom, méhészetem mind gondozás nélkül maradnának, ami teljes anyagi romlásomat idézné elő. Felmentési kérelmem nem csupán tanítói működésemen alapul. Amint azt a mély alázattal mellékelt igazolvány is bizonyítja, a háborús viszonyok következtében szükségessé vált közigazgatási teendők végzésében is segédkezem. Nevezetesen a város egyik legnagyobb (12.000. hold) és legtávolabb eső pusztai körzetében a földművelésügyi minisztérium rendeletére felállított kerületi munka-bizottságnak is vezetője vagyok, s mint ilyen a legfontosabb mezőgazdasági munkák irányításában van vezető szerepem. E munkák végzése a pusztai lakosságnak valamint a gazdasági munkáknak személyes és oly mérvű ismeretét kívánja, amit csak állandó és hosszú gyakorlat után lehet elsajátítani.”²⁸⁴ A polgármester a felmentett kecskeméti tanítók további felmentését kérte. Véleménye szerint a tanítók a tanításban ugyan pótolhatók voltak, ám a férfi tanítókat nemcsak a tanításra, hanem sok fontos közigazgatási munkára is alkalmazni tudták. Így igen jó eredménnyel alkalmazták őket a lisztelosztás előkészítésében, a hadikölcsönök propagálásában, a sokszoros rekvirálásokhoz, a népszámlálásokhoz, összeírásokhoz, különösen pedig a tanyai tanítókat a mezőgazdasági munkák biztosítása, ellenőrzése és az esetleges fennakadások bejelentése körül. E tekintetben a pusztai tanítók is alig voltak nélkülözhetők, mert Kecskemét 953 négyzetkilométeres külterületén mintegy 7000 tanya volt, 30 000-nél nagyobb lélekszámmal, külső közigazgatási tisztviselők és külső hivatalok nem voltak s így a háborús állapotok mellett felmerülő, nagyobb intelligenciát igénylő háborús közigazgatási feladatokat a tanyai lakosságot ismerő pusztai tanítók nélkül alig tudták volna kellő sikerrel végezni.²⁸⁵

1917-ben váratlanul behívták Faragó Sándor városi gyalogrendőrt, aki egyike volt a legbuzgóbb, legszolgálatkészebb rendőröknek. Különösen bűnesetek kinyomozásánál, szökött katonák előállításánál, s a hosszabb megfigyelést igénylő nyomozások eredményes befejezésével tűnt ki. Igen nagy személyi ismeretsége, leleményessége miatt szolgálata mindig fontos volt, a legnagyobb szükség azonban éppen behívásakor volt rá, amikor a város területén a bűncselekmények száma soha nem látott mértékben emelkedett. Egyre több volt a különböző napi intézkedéseket igénylő kormányrendelet, a közbiztonsági állapotok állandóan

rosszabbodtak, az előállítandó, szökésben lévő katonák száma folyton nőtt, továbbá a rekvirálási, ellenőrzési, puhatolási, összeírási és kézbesítői teendők a legnagyobb mértékig igénybe vették a rendőrlegénység munkaerejét. A legénység számának egy fővel való csökkentése is a közérdek igen nagy kárára lett volna, hiszen a nagy leterheltség miatt folyamatosan növekedett a beteg rendőrök száma.²⁸⁶ Balázs István, a város tiszteletbeli tisztiorvosa és a munkásbiztosító pénztári szakorvosa hadifogságba esett, kicserélése folyamatban volt, amikor áthelyezési kérelemmel fordult a honvédelmi miniszterhez, mivel a kerületi munkásbiztosító pénztár orvosai közül csak a főorvos volt állományban. Kérték a polgármestert, igazolja, hogy a városban nincsen orvos, aki a helyettesítésekre ráér és így Balázs István áthelyezése a kecskeméti kórházhoz „ajánlatos”.²⁸⁷ Balázs István az alábbi levélben kereste meg a munkásbiztosító pénztár vezetőjét: „*Kedves Barátom! Most értesülök, hogy Dr. Lengyel a pénztártól lemondott és hogy dr. Szívós beteg, ki van tehát a pénztárnál rajtad kívül? Ha így áll a dolog, megkérlek, próbáljatok meg komoly, s akkor talán eredményes lépést tenni érdekemben. Ha a honvédelmi miniszter jó helyről nyomást kapna, talán sikerülne, annál is inkább, mert van már rendelet, mely szerint azon orvosokat, kik a háború kezdete óta csapatnál szolgálnak le lesznek váltva. Persze a rendeletnek sem szövegét, sem hasznát nem kötik az orrunkra, de azt viszont pontosan megsúgták, hogy engem bevettek a listába, azonban ki tudja, mikor kerül reám a sor, s kérdés a nevem mellé nem tették-e oda, hogy nélkülözhetetlen, mert kiben is bízhat meg itt az ember? Miután a pénztár orvos nélkül áll, hozzád fordulok, kíséreljétek meg ezt.*”²⁸⁸

Oláh András Kecskemét város fuvarosának helyét a háború alatt – hiába hirdették – nem tudták betölteni. Oláh Andrásnak nagy tapasztalata volt a külterületi fuvarozásban, ahol jelenléte nélkül egyáltalán nem lehetett adóbehajtásokat foganatosítani.²⁸⁹ Kecskeméti Adolfnak ismételten a felmentését kezdeményezték. Első felmentése időszakában – mintegy másfél évi segédszolgálat után –, bérlője volt „a nagyobb terjedelmű Jókai-féle földnek” egy 1907-ben kötött szerződés alapján, és társtulajdonosa egy 127 hold nagyságú földterületnek. Testvérei vezették a kecskeméti Herz cég nagy gyümölcs- és zöldségkiviteli üzletét, borkereskedését és szeszfőzdéjét. Kecskeméti Adolf, mint széles látókörű, képzett kereskedő a Kecskeméti Kereskedő Casino elnöke volt, a

budapesti kereskedelmi és iparkamara tagja, felmentése óta tanácsokat adott a nehéz kereskedelmi és forgalmi kérdésekben különösen a gyümölcs- és főzelékkereskedelem terén, mely a háború folytán Oroszországból és vámkülföldről kiszorult.²⁹⁰

Özvegy Körmöczy Edéné üzletvezetőjének, Szabó Józsefnek a felmentése közéleti szempontból volt különösen indokolt, mert Kecskeméten a szarvasmarha húsfogyasztás nagymértékben csökkent. Lakossági fogyasztásra hetente egy, de legfeljebb két darab szarvasmarha került levágásra, úgyhogy a többi helybeli mészáros üzlet is kénytelen volt üzemét csaknem teljesen szüneteltetni. Felmentéséhez továbbá magánérdek is fűződött, hisz a kérelmező üzlete Kecskemét egyik legrégebb mészáros üzlete volt, mely nagy forgalmánál és tiszta berendezésénél, tisztességes vezetésénél fogva a közéleti terén is nagy szerepet töltött be.²⁹¹

Barna Andor színésznek Mariházy Miklós kecskeméti színtársulata kérte a felmentését, miután a behívások folytán a társulatnak egyetlen tenoristája sem maradt. Felmentése a nehéz gondokkal küzdő társulat részére elengedhetetlen volt. Az Országos Színész Egyesület igazgatótanácsa igazolta a nélkülözhetetlenséget.²⁹² A Kecskeméti Bútoriparosok Áruraktár Szövetkezete, mint az országos központi hitel-szövetkezet tagja ügyvezető elnök igazgatója, Ségner Lipót felmentését kérte. A vezetése alatt álló szervezet 1917. február 17-én tartotta évi rendes közgyűlését, amely a nagyszámú tagság vagyona felett rendelkezett. Minthogy a tagok nagy része katonai szolgálatot teljesített és az elnök volt a szövetkezet ügyeinek egyetlen ismerője, a közgyűlésen okvetlenül szükséges volt a személyes jelenléte.²⁹³ A polgármester Spitzer Vilmos önálló nyomdatulajdonos újbóli fölmentését indítványozta. A nagy forgalmú villanyerőre berendezett nyomda vezetésében, számos szerződéses kötelezettségének teljesítésében, s az általa előállított több helyi és egy időszaki lap előállításában nélkülözhetetlen volt. A nyomda bezárása pedig nemcsak családjá vagyoni helyzetét veszélyeztette, hanem a közérdekben is zavarokat okozott volna, mert a többi nyomda saját üzemét is minimumra csökkentette és az általa előállított nyomdai terméket munkaerő hiányában nem lett volna képes előállítani.²⁹⁴ Neubauer Géza az Első Kecskeméti Gyufagyár Rt. üzemvezetője volt.

Bevonulásáig teljes szakértelemmel vezette a gyár üzemét. A gyárban a bevonulások miatt gyakorlatlan munkaerőt alkalmaztak, a termelés a korábbi negyedére csökkent. A modern felszerelések és az új gépek működtetéséhez, valamint az üzem irányításához okvetlenül szükséges volt a megfelelő gyakorlattal bíró üzemvezető jelenléte.²⁹⁵ Nagy József kecskeméti kovácsmester felmentését kérték a kecskeméti gazdák. Harminc éve vezette kovács üzletét, legnagyobb részben gazdák lakta területen, számukra nélkülözhetetlen volt az itthoni munkálkodása, mivel környékükön megbízhatóbb, szakképzetesebb iparos nem volt.²⁹⁶

Az 1918. év történései

1918-tól az egész országban felerősödött a háborúellenes hangulat. Érdekes és kritikus cikk jelent meg a felmentési ügyek intézésének lassúságával kapcsolatosan a Kecskeméti Lapokban: *„Nagy gond, hogy mezőgazdáink felmentését a bürokrácia nagyon nehézkesen intézte el. Öregasszonyok, megrokkant öregemberek végzik el a munkálatokat a rendelkezésükre álló csekély számú tunya hadifogollyal. Ilyen körülmények között égető szükség van a katonasorban lévő katona fiukra. A csigalábon járó bürokrácia öt fórumon keresztül húzza, halassza az ügyet, míg a felmentett végül megkapja a boldogító cédulát. A kérvény a hivatalból a polgármesterhez kerül véleményezés végett. Az itteni elintézés legjobb esetben napok, sőt hetek kérdése. Nagy tekintélye van e fórumon a protekciónak és pártpolitikának. Harmadik fórum a főispáni hivatal, ami szintén heteket szokott elvinni, hacsak nincs tolongás. Negyedik szint a földművelésügyi minisztériumban az úgynevezett felmentési osztály. Ezen osztályon a bizottságok naponként 3000 kérvényt intéznek el a legjobb esetben, de szintén kedvezések közreműködésével. Ezen az osztályon gyűlnek össze az egész országból a felmentési kérvények, az ügyek elintézése nem heteket, hanem hónapokat vehet igénybe. A felmentési osztályon állítják ki a boldogító zöld lapokat, az ügy elintézéséről pedig értesítik az illetékes kiegészítő parancsnokságot. Itt meg az a probléma történhet meg, hogy ha a felmentési eljárás huzavonája alatt a kérelmezőt menetkötelékbe osztották, innen pedig felmentés címen nem hívható vissza. E lehetetlen helyzet égő sebeket okoz.”*²⁹⁷

Az 1918. évi sorozások eseményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- A sorozásokat illetően az 1900. évben születettek és eddigi szemlékről elmaradt 1867–1899. évig született népfelkelésre kötelezettek bemutató szemléje január 18–21-ig tartott.²⁹⁸ A 18 évesek bevonulása március 15-én történt.²⁹⁹
- Általában behívták a 19–24 éves korosztály fölmentettjeit. Kivételt csak a bányák, vasutak, csendőrség, pénzügyigazgatóságok és az állami erdészetek személyzete képezett.³⁰⁰ Az 1894–99. évi születésű népfelkelők szemléje április 22–25-én, bevonulásuk június 1-jén volt.³⁰¹
- Az államvasutak be nem sorozott munkásai, akik leginkább felmentésük érdekében léptek vasúti szolgálatba, amint a népfelkelési szemlén alkalmatlanok lettek sokszor otthagyták a vasutat. A belügyminiszter felhívta a várost, hogy e személyeket szolgálattételre kell kényszeríteni.³⁰²

A főiskolák és egyetemek hallgatói közül azok, akik legalább két éve tényleges katonai szolgálatot teljesítettek, vizsgák letételére 4, illetve 12 heti szabadságot nyerhettek.³⁰³ Az I. fokú hatóságok a mezőgazdák felmentésére javaslatot tehetek.³⁰⁴ A 49–50 éves népfelkelőket azokba a városokba helyezték, ahol bevonulásuk előtt laktak és lakóhelyükön foglalkoztatták őket.³⁰⁵ Hadifogságból szabadult egyének legfeljebb négy hét szabadságot kaphattak igazolási eljárás után.³⁰⁶

A tartósan alkalmatlan, illetve csak őrszolgálatra alkalmas tanítókat – kivéve az 1894–1899-es évfolyambelieket – 1918. július 15-ig felmentették.³⁰⁷ A negyed- és ötödéves orvosnövédeket tanulmányaik befejezéséig szabadságolták.³⁰⁸ Az 50–52 éves korosztály felmentése nagyon elhúzódott, ezért a király elrendelte az 1867. évi születésűek szabadságolását legkésőbb május 31-ig, az 1868. évi születésűekét legkésőbb szeptember 15-ig, az 1869. évi születésűekét pedig legkésőbb december 31-ig.³⁰⁹ A nyári munkákra a gazdák 2–3 hétre voltak szabadságolhatóak birtokviszonyaikhoz igazodóan, a bognárok és kovácsok tavaszi és őszi szántás előtt öt hétre, kádárok szüret előtt öt hétre.³¹⁰ A felmentett tanárokat és tanítókat a nyári szünidőre három hónapos

szolgálatra hívták be kizárólag a pótzászlóaljához.³¹¹ Cséplőgépészek és -fűtők július 30-ig felmentésüket kérhették, a felmentési kérelmek elbírálásánál fontos volt a hivatásszerűség, általában azokat mentették fel, akiket korábban is felmentettek.³¹² A romló közbiztonsági helyzetre tekintettel a belügyminiszter bekérte a szolgálatot teljesítő rendőrök névsorát a csapattestek pontos megjelölésével. A kimutatás szerint Kecskemétről 33 rendőr teljesített katonai szolgálatot.³¹³ Nem sokkal később felmentették a rendőröket, csendőröket, fogházak tisztjeit, börtönőröket.³¹⁴ Felmentették továbbá a segédszolgálatos állami és közigazgatási tisztviselőket.³¹⁵ A legénység azon része, amely hivatásszerűen nem mezőgazdasággal foglalkozott, az aratáson kívül eső időszakban kaphatott hosszabb szabadságot.³¹⁶ A csökkenő hadifogoly munkásszám miatt az 1868–1869. évi születésű népfelkelőket mezőgazdasági és ipari munkára szabadságolták. Az 1868. évi születésűeket július 1-jétől szeptember 15-ig, az 1869. évi születésűeket szeptember 16-tól december 31-ig.³¹⁷ Elrendelték a kádáripárosok és -segédek november 30-ig történő szabadságolását.³¹⁸ Tüdővérzésben szenvedő katonák szabadságolását három hónapra megtiltották, ezáltal elejét véve annak, hogy a betegség a polgári lakosság körében terjedjen.³¹⁹

Borda Gábor monostorpusztai előimádkozó kántor felmentését kérték a katolikus hívek. Ő volt Monostorpuszta egyedüli szerződéssel rendelkező előimádkozó kántora, aki a templomban pap hiányában minden feladatot ellátott, vezetője és hitéletre nevelője volt az ottani római katolikus híveknek. A Monostorpusztán felmerülő közrendészeti feladatokat is teljesen díjtalanul és odaadással végezte.³²⁰ A város határában 1917. évben végigvonult egy vihar, amely a nádtetőkkel fedett épületekben nagy kárt okozott, az ilyen típusú károkat a város megbízásából korábban Dávid Ferenc hozta helyre. Abban az évben ennek a feladatának nem tudott eleget tenni, mert besorozták hadiszolgálatra a helybeli lókérdőházhoz. A város hasonló jártassággal rendelkező szakmunkást nem tudott szerezni, ezért a polgármester november 15-ig kérte felmenteni, ám végül csak 14 napra szabadságolták.³²¹ A polgármester ismételten kérte M. Bodon Pál zeneiskolai igazgató felmentését a honvédelmi minisztertől. Az igazgató nemcsak általában volt nélkülözhetetlen, „*hogy a város ezen régi intézete nagyobb fennakadás nélkül*

fenntarthatassa működését”, hanem határidőhöz kötött teendők voltak rábízva, melyeket más elintézni nem tudott. M. Bodon Pál tüdőérrepedés és tüdőcsúcshurut miatt közvetlenül a tanév végéig terjedően hosszabb szabadságon volt, tehát az évvárással járó teendőit nem tudta elvégezni.³²² Szeley Sándor, a cselédszerző intézet vezetője 1914. október 27. óta katonai szolgálatot teljesített, így azóta az intézetben csak egy ember, Buttinger Ferenc látta el a teendőket. Kecskeméten a házi és a gazdasági cselédekben is nagy volt a hiány, már hosszabb idő óta nem lehetett cselédet kapni. A polgármester a köz érdekére hivatkozva kérte Szeley felmentését.³²³

1918-tól a korábbiaknál is több lett a katonaszökevény. A jelenség visszaszorítása érdekében a kormány egy sor intézkedést hozott. Március közepén kihirdették a statáriumot a katonai csapatoknál, amelynek értelmében, aki a hadsereget hűtlenül elhagyta, a rögtönítélő bíróság halállal büntetette.³²⁴ Januárban az egyik magyarországi katonai póttest legénysége körében egy hadseregellenes tartalmú röpiratot foglaltak le. Annak érdekében, hogy ilyen brossúrák megszerkesztése és terjesztése máshol ne forduljon elő, a honvédelmi miniszter elrendelte, hogy a rendőri szervek és a hatóságok minden ilyen irányú mozgalmat kísérjenek figyelemmel, az ilyen röpiratok terjesztését minden törvényes eszközzel akadályozzák meg, azok tetten ért szerkesztői, terjesztői és birtokosai ellen járjanak el és tegyenek jelentést.³²⁵ Az ország egyes részein a polgári lakosság között igen sok fegyver és lőszer halmozódott fel, sőt a fegyverrel hazatérő katonák révén katonai fegyverek és lőszerkerütek a polgári lakosság kezébe. Ez a körülmény nemcsak a hazatérő katonák laza kötelességérzetére vetett fényt, hanem egyúttal nagy veszélyt is rejtett magában. A fegyver és lőszer beszolgáltatására felhívás útján szólították fel a lakosságot az elsőfokú rendőrhatalóságok.³²⁶

Ugyancsak márciusban egy nagyon fontos intézkedést léptettek életbe. A hadifogságból tömegesen hazatérők száma egy különösen kényes és tapintatos elbánást igénylő kérdés megoldását tette szükségessé. Pontos számadatok ismerete nélkül is megállapítható volt, hogy számos esetben született a hadbavonult feleségének gyermeke olyan időpontban, amikor a férjnek huzamosabb állandó távolléte folytán ki lehetett

zárni, hogy az apa a férj. A hazatért férfiek e felett érzett elkeseredésükben számos bűncselekményt hajtottak végre. A hazatérők számának növekedésével a kérdés oly méreteket ölthetett volna, amivel szemben különleges intézkedéseket kellett foganatosítani. Ennek megfelelően az állami gyermekmenhelyek kötelesek voltak az ilyen kapcsolatokból született gyermekeket diszkréten gondozásukba venni. E felvételt nem lehetett hosszú és megszegényítő eljáráshoz kötni, elég volt, ha az anya a gyermek születési bizonyítványát, illetve a községi előjáróság igazolását felmutatta arról, hogy a katonáskodó férj mikor nem volt otthon.³²⁷

A honvédelmi miniszter álláspontja szerint a szökések számának növekedésében az is közrejátszott, hogy a polgári lakosság rejtegette a szökött katonákat. A miniszter utasította az alárendelt közegeket a szökevényt rejtegetők kinyomozására. A tetten ért polgári személyeket szökés előmozdítása címén a katonai büntetőbírósnak kellett átadni.³²⁸ A további visszaélések visszaszorítása céljából az 1918. április 1-jétől elbocsátott felmentettek személyes igazolására szolgáló felmentési igazolványokat dombornyomású bélyegzővel látták el, ennek hiánya érvénytelenségi ok volt.³²⁹ Többször előfordult, hogy a szabadságolt katonák, akiknek a polgári ruha viselését megengedték, a közigazgatási hatóságoknál személyesen vagy közvetítők útján eljártak, hogy mint polgári személyek utazási igazolványt szerezzenek maguknak. Ezáltal a katonai kötelékből való szökést könnyítették meg, másrészt a katonaszökevények utáni nyomozást és az utazó katonák ellenőrzését is megnehezítették. Felkérték az illetékes rendőrhatóságot, hogy az utazási igazolványok kiállításánál fokozott figyelemmel járjanak el, katonák részére ilyeneket ne adjanak ki.³³⁰ Sok, a frontról visszatérő hadifogoly panaszkodott arról, hogy az egyes vasúti állomásokon polgári egyének – többnyire zsidók –, továbbá vasúti alkalmazottak és katonák is azazal az indokkal, hogy ingóságaikat a csapatpóttestek úgyis elkobozzák, azokat értéken alul megvásárolták. Az így vásárolt árukkal aztán nagy kiterjedésű kereskedést folytattak. Felkérték a rendőrhatóságokat, hogy a szóban forgó vasútállomásokat tartsák szigorú ellenőrzés alatt és intézkedjenek, hogy a hazatérő hadifoglyok ilyen típusú kizsákmányolását megakadályozzák.³³¹

Az év folyamán Kecskeméten is folyamatosak voltak a behívásokkal kapcsolatos visszaélések, feljelentések és öngyilkosságok, illetve a hazatérő foglyokkal kapcsolatban felmerülő problémák. A budapesti honvédhadosztály bíróság egy szökés büntetével vádolt 30. honvédezredbeli katonát golyó általi halálra ítelt. Az ítéletet Kecskeméten kellett végrehajtani a 30. honvédezred legénysége jelenlétében a Rudolf laktanyában.³³² Áprilisban egy káplár akart megőszülni az anyakönyvi hivatalban. Állítása szerint hat hétre szabadságolták, ennek igazolásául hamis igazolványt mutatott be. Kiderült, hogy régóta keresett katonaszökevény, akit betöréssel is vádoltak. *„Letartóztatták, házasságát a szuronyok között kötötte meg, majd az ifjú férjet elvezették”* – tudósított a különös eseményről a helyi sajtó.³³³ Májusban lelőttek egy szökött szakaszvezetőt, aki többszöri felszólításra sem adta meg magát.³³⁴ Szél András felmentett népfelkelő bérelte Szél Jánosnak – a Dudog Jánosnének a várostól bérelt földjével határos – birtokát. Dudog Jánosné férje bevonulása miatt a gazdaságot egyedül vezette, hogy a haszonbért valahogy fizetni tudja. Álláspontja szerint ezt az elesettségét használta ki Szél András, aki a haszonbéres birtokon lévő veteményét, kaszálóját jószágaival figyelmeztetése ellenére tönkretapostatta és lelegettette, szidalmazta és becsmérelte őt, valamint megfenyegette, hogy a jószágait a kaszálójáról zálogként behajtani ne merészelje. Dudog Jánosné azzal a kéréssel fordult a polgármesterhez, hogy Szél András felmentettet intse a hadbavonultak iránti legegységére.³³⁵ Június első napjaiban a katonai rendőrség nagyszabású razziát tartott Kecskeméten. Korán megjelentek az utcákon és sorra igazoltatták a katonákat, valamint a polgári járókelőket. Az őrzáraton több mint száz embert fogtak el, akiket bekísértek a csapattestekhez. Sokan közülük 2-3 éve voltak szökésben, ezeket hadbíróság elé állították.³³⁶ Június folyamán 1800 katonaszökevényt és 2000 csavargót fogtak el az Alföldön. A katonaszökevények, mikor megtudták, hogy leginkább a városokban keresik őket, vidékre mentek. Erre tekintettel elrendelték a vidékre húzódtatott katonaszökevények elfogását.³³⁷ Vasúti árudézmálás során megindult nyomozás folyamán a vasúti utazó járőr Szabó István községi tanítónál egy államvasutaktól ellopott kocsiponyvát talált, melyről kiderült, hogy

azt Miklós Ödön nevű szökött katonától vásárolta annak ellenére, hogy tudta, hogy Miklós Ödön Páka állomáson egy megrakott vasúti kocsirol lopta el. Kiderült továbbá, hogy lopott kőolajat és egyéb árukat is rendszeresen vásárolt Miklós Ödöntől. A tanító a katonaszökevény bujkálásának elősegítésére félárú jegy váltására jogosító arcképes igazolványát is átengedte, melyet az érintett vasúti utazásainál és a rendőri igazoltatásoknál is sikeresen használt. Szabó István tanító ellen orgazdaság és szökés elősegítése miatt indítottak eljárást.³³⁸ Az orosz fogságból visszatért Polyák Sándor közlegénynek szeptember 21-én letelt a szabadsága, de nem vonult be. Attól való félelmében, hogy visszadirigálják az ezredéhez szeptember 23-án hasba szúrta magát.³³⁹

A Magyar Nemzeti Tanács hatalomátvétele után a polgármester haladéktalanul intézkedést kért a közbiztonság helyzetének javítása érdekében, mert a csapataiktól önként távozó és hazajövő egyes fegyveres katonák veszélyeztették a közrendet, a külterületeken pedig bandákba kezdtek szerveződni.³⁴⁰ A leszerelést decentralizálva hajtották végre, a katonai szolgálatból szabályszerűen elbocsátott katonáknak állandó lakóhelyükön az illetékes közigazgatási hatóságnál kellett jelentkezni és szabályszerű elbocsátásukat igazolni voltak kötelesek.³⁴¹ November elején az akkoriban lejáró határidős felmentések és bevárásai engedélyek érvényét december 31-ig meghosszabbították.³⁴² November 8-án felhívást tettek közzé a lapokban, hogy akiknek birtokában bármilyen lőfegyver, pisztoly vagy revolver volt, azt 24 órán belül a nemzetőrség parancsnokságának szolgáltatassa be, mert ellenkező esetben súlyos büntetéssel sújtják. A nemzetőrség az egész várost átvizsgálta és a jogosulatlanul visszatartott fegyvereket elkobozta, tulajdonosaikat letartóztatta. Lőfegyver viselésére csak a nemzetőrség adhatott engedélyt.³⁴³ November 11-től a nem tényleges állományú katonákat elbocsátották.³⁴⁴ A volt közös hadsereg, honvédség és a német hadsereg készleteiből származó, a legénység elszéledése folytán a különböző laktanyákban, barakkokban, pályaudvarokon őrizetlenül hagyott mindennemű kincstári tárgyakat fel kellett kutatni, lefoglalni és összegyűjteni. A készletek minőségéről és mennyiségéről általánosságban jelentést kellett tenni.³⁴⁵ Két héttel később ismét felhívást tettek közzé a kincstár tulajdonát ké-

Felhívás

a kincstár tulajdonát képező katonai felszerelések (fegyverek, lőszer, ruhák stb.) beszoigáltatása tárgyában.

A magyar hadügyminiszter ur hozzám intézett rendelete folytán a következőket teszem közhirre:

A hadügyminiszter úr elrendelte, hogy a hazatérő oly legénységtől, kik a náluk lévő harcéri tárgyak beszoigáltatását megtagadják, 1 drb. sapka, zubony, köpeny, 1 pár lábbeli és a fehéreműek kivételével az összes kincstári javak elvétessenek.

Felhívom úgy a harcéri leszerelt katonaságot, valamint a város egyéb lakosságát, hogy bármily módon vagy okból hozzájutott kincstári javakat **legkésőbb f. évi november 25-ig bezárólag a városi Székháznál Csösz László rendőrbiztosnál (rendőrbiztosi hivatal) naponta reggel 8-órától d. u. 2-óráig szoloigáltassák be.**

A fenti határidőig beszoigáltatott kincstári felszerelésekre nézve, nem kutatja a hatóság, míg ezen idő után azokkal szemben kikenél kincstári tárgyak találtak melyek jogtalanul jutottak a birtokukba **a törvény teljes szigorá fog alkalmaztatni.**

Miután jelenleg az összes hadianyag népvagyon, hazája ellen vét aki kincstári tárgyak, javak beszoigáltatását megtagadja és eljárása is ily szempontból lesz elbirálva és megtorolva.

Kecskemét, 1918. november 17.

Sándor István
polgármester.

„Katonai Jászai nyomda” Kecskemét.

3. ábra: A hadügyminiszter rendelete alapján kiadott felhívás a kincstár tulajdonát képező katonai felszerelések beszoigáltatására
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 1836/1918.

pező katonai felszerelések (fegyverek, lőszer, ruhák) beszolgáltatása tárgyában. Elrendelték, hogy a hazatérő legénység azon részétől, akik a náluk lévő harctéri tárgyak beszolgáltatását megtagadták, egy darab sapka, zubbony, köpeny, egy pár lábbeli és a fehérenemű kivételével az összes kincstári tárgyat elvegyék. Felhívták a leszerelt katonaságot, valamint a város lakosságát, hogy aki bármilyen módon vagy okból hozzájutott kincstári tulajdonhoz, azt legkésőbb november 25-ig szolgáltatassa vissza. A fenti határidőig beszolgáltatott kincstári felszerelések eredetét nem kutatta a hatóság, azonban akiknél ezek után találtak ilyet, azokat a törvény teljes szigorával büntették.³⁴⁶ A leszerelt katonák nagy része katonai ruhát viselt, mert nem volt polgári ruhája. A tévedések elkerülése érdekében szükséges volt, hogy a köztársaság katonáit a polgári életbe visszatért katonáktól meg lehessen különböztetni. A belügyminiszter ezért elrendelte, hogy a leszerelt katonák polgári minőségük feltüntetésére katonaruhájukhoz egyelőre polgári kalapot vagy sapkát viseljenek, katonaruhájukat pedig mielőbb alakíttassák úgy át, hogy a rendes katonaruhából különbözzék, derékszíjat pedig nem viselhetek.³⁴⁷

Összegezőként elmondható, hogy a kormány a sorozások és felmentések rendszerét egészen a világháború végéig kézben tartotta. Az e tárgyakban megjelent különböző rendeletekben próbálták hosszan és világosan kifejteni a tennivalókat, valamint meghatározni a jogosultak és kötelezettek körét. Bár a rendszer kissé bürokratizált volt, azonban az érintett katonai és népfelkelői létszám mellett a rendelkezésre álló apparátus így is emberfeletti munkát végzett e téren is.

■ Jegyzetek

- 1 SZABÓ Zoltán, 1986. 225. o.
- 2 KÁROLYFALVI József, é.n. 1. o.
- 3 ROMSICS Ignác, 2010. 27–29. o.
- 4 A véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk.
- 5 A hadmentességi díjról szóló 1880. évi XXVII. törvénycikk.
- 6 A véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk.
- 7 A katonai behívási parancs iránt tanúsított engedetlenség és az erre csábítás megbüntetéséről szóló 1890. évi XXI. törvénycikk.

- 8 A honvédségről szóló 1912. évi XXXI. törvénycikk.
9 KENYERES Dénes, 2004. 130. o.
10 A népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikk.
11 A népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikknek a jelen háború tartamára szóló módosításáról és kiegészítéséről szóló 1915. évi II. törvénycikk.
12 A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikk.
13 Az 1912. évi LXVIII. törvénycikk 4. §-ában meghatározott személyes hadiszolgáltatási kötelezettség korhatárának a jelen háború tartamára vonatkozó kiterjesztéséről szóló 1916. évi VI. törvénycikk.
14 KENYERES Dénes, 2004. 125. o.
15 „Ultimátum Szerbiának.” Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL) 1914. július 25. 1–2. o.
16 „Kitört a háború.” KL 1914. július 26. 1–2. o.
17 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok. (a továbbiakban: IV. 1910. a) 221/1914.
18 „Mozgósítási rendeletek. A nem tényleges állományú egyének bevonulása.” KL 1914. július 26. 1–2. o.
19 KENYERES Dénes, 2004. 127. o.
20 MNL BKML IV. 1910. a 226/1914.
21 MNL BKML IV. 1910. a 229/1914.
22 MNL BKML IV. 1910. a 249/1914. és 261/1914.
23 MNL BKML IV. 1910. a 245/1914.
24 „A háborús Kecskemét.” KL 1914. július 28. 1–2. o.
25 MNL BKML IV. 1910. a 231/1914.
26 MNL BKML IV. 1910. a 244/1914.
27 MNL BKML IV. 1910. a 236/1914.
28 MNL BKML IV. 1910. a 241/1914.
29 MNL BKML IV. 1910. a 243/1914.
30 MNL BKML IV. 1910. a 282/1914.
31 „Amnesztia a katonaszökevényeknek.” KL 1914. július 29. 2. o.
32 „A behívottak felesketése.” KL 1914. augusztus 1. 1. o.
33 „A rendőri szolgálat.” KL 1914. július 31. 2. o.
34 MNL BKML IV. 1910. a 257/1914.
35 MNL BKML IV. 1910. a 260/1914.
36 „A népfölkelés fölhívása és behívása.” KL 1914. augusztus 2. 1–2. o.
37 MNL BKML IV. 1910. a 284/1914.
38 MNL BKML IV. 1910. a 338/1914.
39 KENYERES Dénes, 2004. 127. o.
40 „A háború és az orvoshiány.” KL 1914. augusztus 5. 2. o.
41 „Kecskemét és a háború.” KL 1914. december 25. 2–3. o.
42 MNL BKML IV. 1910. a 397/1914.
43 MNL BKML IV. 1910. a 404/1914.

- 44 MNL BKML IV. 1910. a 416/1914.
45 „Tartalékosok és népfelkelők behívása.” KL 1914. augusztus 22. 1. o.
46 „Kecskemét és a háború.” KL 1914. december 25. 2–3. o.
47 MNL BKML IV. 1910. a 487/1914.
48 „Kecskeméti hazafisága.” KL 1914. szeptember 22. 2. o.
49 MNL BKML IV. 1910. a 612/1914.
50 „A népfelkelés behívása.” KL 1914. október 17. 1. o.
51 „24–36 évesek sorozása.” KL 1914. november 17. 2. o.
52 „Népfelkelők behívása.” KL 1914. december 29. 3. o.
53 „A hadköteles papok összeírása.” KL 1914. december 1. 3. o.
54 „Kik kapnak felmentést.” KL 1914. december 12. 3. o.
55 MNL BKML IV. 1910. a 887/1914.
56 MNL BKML IV. 1910. a 940/1914.
57 MNL BKML IV. 1910. a 960/1914.
58 MNL BKML IV. 1910. a 174/1915.
59 MNL BKML IV. 1910. a 437/1914.
60 MNL BKML IV. 1910. a 1771/1915.
61 „A mi tanítóink.” KL 1915. április 27. 3. o.; MNL BKML IV. 1910. a 1555/1915.; 1584/1915.; 1932/1915.
62 „Katona tűzoltók.” KL 1915. október 10. 3. o.
63 „Hirdetmény.” KL 1915. február 4. 2. o.
64 „Rendelet a hadbavonult alkalmazottakról.” KL 1915. október 27. 4. o.
65 „Mikor lehet felülvizsgálatra jelentkezni.” KL 1915. január 12. 3. o.
66 „A felülvizsgálaton elbocsátott katonák.” KL 1915. április 22. 3. o.
67 „A felmentésre felterjesztett népfelkelők bevonulása.” KL 1915. február 23. 3. o.
68 MNL BKML IV. 1910. a 733/1915.
69 MNL BKML IV. 1910. a 1330/1915.
70 MNL BKML IV. 1910. a 1896/1915.
71 MNL BKML IV. 1910. a 10/1915.
72 MNL BKML IV. 1910. a 1386/1915.
73 MNL BKML IV. 1910. a 1989/1915.
74 „A gyula – Maga miért van felmentve?” KL 1915. július 1. 2. o.
75 MNL BKML IV. 1910. a 224/1915.
76 MNL BKML IV. 1910. a 2001/1915.
77 MNL BKML IV. 1910. a 1973/1915.
78 „Vége a sorozásnak.” KL 1915. január 1. 3. o.
79 „Fölhívás.” KL 1915. január 14. 3. o.
80 „Felhívás az A) oszt. népfelkelőkhöz.” KL 1915. április 3. 3. o.
81 „Népfelkelők bevonulása.” KL 1915. november 3. 3. o.
82 „Szombaton vonulnak be.” KL 1915. január 12. 4. o.
83 „Bevonulási hirdetmény.” KL 1915. január 21. 2. o.
84 „Népfelkelők újabb összeírása, bemutatása és behívása.” KL 1915. január 27. 2. o.

- 85 „Népfölkelő szemlék.” KL 1915. március 2. 3. o.
86 „Fölhívás a mezőgazdákhoz.” KL 1915. március 7. 2. o.
87 „Tanítók felmentése.” KL 1915. március 14. 3. o.
88 „A közhivatalnokok felmentése.” KL 1915. április 2. 3. o.
89 „Bevonulási hirdetés.” KL 1915. április 23. 3. o.
90 „Kiknek kell bevonulni július 15-én.” KL 1915. július 15. 2. o.
91 „A 18 évesek behívása.” KL 1915. június 5. 2. o.
92 „A 18 évesek bevonulása.” KL 1915. október 12. 3. o.
93 „A 32–36 éves népfelkelők.” KL 1915. március 14. 3. o.
94 „37–42 évesek sorozása.” KL 1915. március 5. 3. o.
95 „Bemutató szemle.” KL 1915. április 8. 4. o.
96 „Fölhívás a mezőgazdákhoz.” KL 1915. április 14. 3. o.
97 „Népfelkelők bevonulása.” KL 1915. november 3. 3. o.
98 „Jelentkezzenek a vén csontok. A 43–50 évesek összeírása.” KL 1915. július 23. 3. o.
99 „Népfelkelők behívása.” KL 1915. augusztus 3. 4. o.
100 „Jelentkezzenek a vén csontok. A 43–50 évesek összeírása.” KL 1915. július 23. 3. o.
101 „Bevonulási hirdetmény.” KL 1915. október 19. 3. o.
102 „Mikor jelentkezzenek a kecskeméti 19–42 éves alkalmatlanok?” KL 1915. október 10. 3. o.
103 „Az új népfelkelői szemle.” KL 1915. november 21. 3. o.
104 „A bevonulás elhalasztása december 15-ére.” KL 1915. december 7. 2. o.
105 „Pótszemle.” KL 1915. december 21. 3. o.
106 MNL BKML IV. 1910. a 67/1915.
107 MNL BKML IV. 1910. a 36/1915.
108 „Városi közgyűlés.” KL 1915. január 29. 3. o.
109 „Meghosszabbítják a katonák tavaszi szabadságát.” KL 1915. május 15. 3. o.
110 „Szabadság a dohánymunkásoknak.” KL 1915. május 15. 3. o.
111 „Aratási szabadságolás.” KL 1915. június 10. 3. o.
112 MNL BKML IV. 1910. a 1273/1915.
113 „Újravizsgálják a nélkülözhetetlenek névsorát.” KL 1915. augusztus 7. 2. o.
114 „Szabadságolás komlószedésre és sarjúkaszálásra.” KL 1915. augusztus 31. 4. o.
115 „A népfelkelők és fűtők szabadságának meghosszabbítása.” KL 1915. szeptember 11. 3. o.
116 „Szüreti szabadság a katonáknak.” KL 1915. szeptember 12. 3. o.
117 „A katonák őszi szabadságolása.” KL 1915. szeptember 17. 3. o.
118 „Felmentések az őszi mezőgazdasági munkákra.” KL 1915. szeptember 30. 4. o.
119 „Katonák szabadságolása.” KL 1915. október 27. 3. o.
120 „Tanítók és tanárok szabadságolása.” KL 1915. november 9. 3. o.
121 „A fölmentett banktisztviselők.” KL 1915. november 14. 3. o.
122 „A gazdasági gépészek és fűtők katonai szabadságát meghosszabbították.” KL 1915. november 25. 3. o.

- 123 MNL BKML IV. 1910. a 87/1915.
 124 MNL BKML IV. 1910. a 263/1915.
 125 MNL BKML IV. 1910. a 419/1915.
 126 MNL BKML IV. 1910. a 276/1915.
 127 MNL BKML IV. 1910. a 533/1915.
 128 MNL BKML IV. 1910. a 1327/1915.
 129 MNL BKML IV. 1910. a 796/1915.
 130 MNL BKML IV. 1910. a 1505/1915.
 131 MNL BKML IV. 1910. a 1555/1915.
 132 MNL BKML IV. 1910. a 1403/1915.
 133 MNL BKML IV. 1910. a 1625/1915.
 134 MNL BKML IV. 1910. a 1780/1915.
 135 MNL BKML IV. 1910. a 2044/1915.
 136 MNL BKML IV. 1910. a 2307/1915.
 137 MNL BKML IV. 1910. a 2267/1915.
 138 MNL BKML IV. 1910. a 1932/1915.
 139 MNL BKML IV. 1910. a 165/1915.
 140 MNL BKML IV. 1910. a 217/1915.
 141 MNL BKML IV. 1910. a 1100/1915.
 142 MNL BKML IV. 1910. a 156/1915.
 143 MNL BKML IV. 1910. a 14/1915.
 144 MNL BKML IV. 1910. a 903/1915.
 145 MNL BKML IV. 1910. a 172/1915.
 146 MNL BKML IV. 1910. a 345/1915.
 147 MNL BKML IV. 1910. a 327/1915.
 148 MNL BKML IV. 1910. a 394/1915.
 149 MNL BKML IV. 1910. a 1056/1915.
 150 MNL BKML IV. 1910. a 1262/1915.
 151 MNL BKML IV. 1910. a 1637/1915.
 152 MNL BKML IV. 1910. a 2073/1915.
 153 MNL BKML IV. 1910. a 132/1915.– 2506/1915.
 154 MNL BKML IV. 1910. a 832/1915.
 155 MNL BKML IV. 1910. a 1134/1915.
 156 MNL BKML IV. 1910. a 1615/1915.
 157 MNL BKML IV. 1910. a 1136/1915.
 158 MNL BKML IV. 1910. a 154/1916.
 159 MNL BKML IV. 1910. a 855/1916.
 160 „Behívják a felmentettek egy részét.” KL 1916. január 1. 2. o.
 161 „A hadmentességi díj.” KL 1916. február 11. 3. o.
 162 MNL BKML IV. 1910. a 1621/1916.
 163 „A fölmentettek kötelessége.” KL 1916. december 19. 2. o.
 164 „A felmentettek hadikölcsönjegyzése.” KL 1916. december 30. 3. o.
 165 „A szabadságolt katonák vasúti költségei.” KL 1916. január 23. 3. o.

- 166 „A felmentett színészek elszerződése.” KL 1916. február 8. 3. o.
167 „Ellenőrzik a szabadságolt katonákat.” KL 1916. március 30. 3. o.
168 „Kiket lehet katonai szolgálat alól felmenteni?” KL 1916. június 27. 3. o.
169 MNL BKML IV. 1910. a 700/1916.
170 MNL BKML IV. 1910. a 184/1916.
171 „Vége a névtelen árulkodásnak.” KL 1916. január 29. 3. o.
172 MNL BKML IV. 1910. a 961/1916.
173 MNL BKML IV. 1910. a 1999/1916.
174 MNL BKML IV. 1910. a 816/1916.
175 MNL BKML IV. 1910. a 2345/1916.
176 MNL BKML IV. 1910. a 3018/1916.
177 MNL BKML IV. 1910. a 2212/1916.
178 MNL BKML IV. 1910. a 2127/1916.
179 MNL BKML IV. 1910. a 2162/1916.
180 „Az idei 18 évesek összeírása.” KL 1916. január 22. 3. o.
181 „A 18 évesek felhívása összeírás végetti jelentkezésre.” KL 1916. március 22. 3. o.
182 „A 18 évesek sorozása.” KL 1916. április 6. 2. o.
183 „A 18 évesek bevonulása.” KL 1916. május 24. 3. o.
184 „A 18 évesek felmentése.” KL 1916. április 26. 3. o.
185 MNL BKML IV. 1910. a 1363/1916.
186 MNL BKML IV. 1910. a 1796/1916.
187 „Bevonulási hirdetmény.” KL 1916. január 4. 2. o.
188 „A felmentett vasutasok behívása.” KL 1916. február 8. 2. o.
189 „Behívják a 43–45 és 48–50 éves korosztályokat.” KL 1916. február 9. 3. o.
190 „Ma jelentek meg a plakátok Kecskeméten.” KL 1916. március 28. 3. o.
191 „A 19–31 évesek bevonulása.” KL 1916. augusztus 12. 1. o.
192 „Az 1866–1871-esek bevonulása.” KL 1916. október 17. 1. o.
193 „Az 1897–1866. évi születésű népfelkelők jelentkezése.” KL 1916. április 27. 3. o.
194 „Véget ért a népfelkelői szemle.” KL 1916. június 14. 3. o.
195 „Újrasorozzák a 39–50 éveseket.” KL 1916. augusztus 4. 3. o.
196 „Katona tűzoltók.” KL 1916. január 25. 4. o.
197 „Meggző felmentés.” KL 1916. február 17. 2. o.
198 „Összeírják a tanárokat.” KL 1916. február 22. 3. o.
199 „Az orvosok jelentkezési kötelezettsége.” KL 1916. március 22. 2. o.
200 „Az orvoshiány Kecskeméten.” KL 1916. március 25. 3. o.
201 MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.
202 MNL BKML IV. 1910. a 1618/1916.
203 „Katona joghallgatók beiratkozása.” KL 1916. február 12. 3. o.
204 MNL BKML IV. 1910. a 759/1916.
205 „A gazdák bevonulása a felmentés elintézéséig elhalasztható.” KL 1916. február 24. 2. o.

- 206 „Felmentik a gáz- és motoreke gépészeket és fűtőket.” KL 1916. január 9. 3. o.
 207 MNL BKML IV. 1910. a 350/1916.
 208 „Katonák szabadságolása gazdasági munkára.” KL 1916. március 14. 2. o.
 209 „Szabadságolják a 43–50 éves segédszolgálatos tanárokat és tanítókat.” KL 1916. április 5. 3. o.
 210 „Mezőgazdasági szabadság és felmentés.” KL 1916. május 23. 3. o.
 211 „Időleges felmentések meghosszabbítása.” KL 1916. június 1. 2. o.
 212 MNL BKML IV. 1910. a 2752/1916.
 213 „A mezőgazdasági felmentések meghosszabbítása.” KL 1916. augusztus 17. 3. o.
 214 „Akiket nem soroznak be többé.” KL 1916. október 20. 3. o.
 215 „A felmentések meghosszabbítása március 31-ig.” KL 1916. november 7. 3. o.
 216 MNL BKML IV. 1910. a 3541/1916.
 217 MNL BKML IV. 1910. a 415/1916.
 218 MNL BKML IV. 1910. a 661/1916.
 219 MNL BKML IV. 1910. a 93/1916.
 220 MNL BKML IV. 1910. a 1319/1916.
 221 MNL BKML IV. 1910. a 814/1916.
 222 MNL BKML IV. 1910. a 1816/1916.
 223 MNL BKML IV. 1910. a 763/1916.
 224 MNL BKML IV. 1910. a 2890/1916.
 225 MNL BKML IV. 1910. a 1459/1916.
 226 MNL BKML IV. 1910. a 775/1916.
 227 MNL BKML IV. 1910. a 846/1916.
 228 MNL BKML IV. 1910. a 585/1916.
 229 MNL BKML IV. 1910. a 1381/1916.
 230 MNL BKML IV. 1910. a 688/1916.
 231 MNL BKML IV. 1910. a 1123/1916.
 232 MNL BKML IV. 1910. a 1895/1916.
 233 MNL BKML IV. 1910. a 1283/1916.
 234 MNL BKML IV. 1910. a 3184/1916.
 235 MNL BKML IV. 1910. a 3/1916.– 3769/1916.
 236 MNL BKML IV. 1910. a 2904/1916.
 237 MNL BKML IV. 1910. a 1028/1916.
 238 „A hadmentességi díj alá tartozó egyének által teendő bejelentések.” KL 1917. január 18. 2. o.
 239 „A felmentettekhez.” KL 1917. november 29. 2. o.
 240 MNL BKML IV. 1910. a 59/1918.
 241 MNL BKML IV. 1910. a 151/1917.
 242 MNL BKML IV. 1910. a 153/1917.
 243 MNL BKML IV. 1910. a 282/1917.
 244 MNL BKML IV. 1910. a 735/1917.
 245 MNL BKML IV. 1910. a 1112/1917.
 246 MNL BKML IV. 1910. a 2221/1917.

- 247 MNL BKML IV. 1910. a 1026/1917.
248 MNL BKML IV. 1910. a 1035/1917.
249 „Fölvívás a népfölkelői szemlére.” KL 1917. január 5. 1. o.
250 „Felhívás.” KL 1917. február 25. 2. o.
251 „Bármilyen címen fölmentett és bármilyen okból alkalmatlan népfölkelők jelentkezni tartoznak.” KL 1917. február 9. 3. o.
252 „Az alkalmatlanok ellenőrzése.” KL 1917. március 3. 2. o.
253 „Hadimunkára osztják be a munkanélkülieket.” KL 1917. március 27. 3. o.
254 „Az 1899. évbéli születésű népfölkelésre kötelezettek jelentkezése.” KL 1917. január 12. 3. o.
255 „Felhívás a népfölkelői szemlére.” KL 1917. január 26. 2. o.; „Áprilisban vonulnak be a 18 éves tanulók.” KL 1917. február 28. 3. o.
256 „Hirdetmény.” KL 1917. április 11. 2. o.
257 „Népfölkelők bevonulása.” KL 1917. március 25. 2. o.
258 „Felhívás.” KL 1917. május 3. 2. o.
259 „Újabb behívások.” KL 1917. június 3. 2. o.
260 „Hír az alkalmatlanok behívásáról.” KL 1917. szeptember 20. 3. o.
261 „Újrasorozzák a 18, 19 és 20 éveseket.” KL 1917. július 31. 3. o.
262 „Az alkalmatlanok behívása.” KL 1917. november 4. 3. o.
263 „Ellenőrzik a bujkáló népfölkelő kötelezeteket.” KL 1917. november 1. 2. o.
264 „A fölmentések bevárása.” KL 1917. február 6. 3. o.
265 „Fölmentettek bevonulása.” KL 1917. február 22. 3. o.
266 „Katonák szabadságolása gazdasági munkákra.” KL 1917. március 15. 3. o.
267 „A mezőgazdasági felmentések meghosszabbítása.” KL 1917. március 20. 3. o.
268 „Újabb rendelet a felmentésekről.” KL 1917. április 25. 2. o.
269 „Hazaengedik az 51–52 éveseket.” KL 1917. május 26. 3. o.
270 „Azonnal szabadságolják az 51–52 éves népfölkelőket.” KL 1917. június 26. 3. o.; „Az 50 éves népfölkelők szabadságolása.” KL 1917. augusztus 26. 2. o.
271 „Cséplő gépezetek és fűtők felmentése.” KL 1917. június 6. 1. o.; „Katonák aratási szabadsága.” KL 1917. június 21. 2. o.; „Segédszolgálatos dohánykerészek felmentése.” KL 1917. augusztus 1. 3. o.
272 MNL BKML IV. 1910. a 1440/1917.
273 „Kádárok felmentése.” KL 1917. július 13. 3. o.
274 „A felmentések revíziója és új rendje.” KL 1917. július 21. 1. o.
275 „Meghosszabbított felmentések.” KL 1917. szeptember 25. 2. o.
276 „Minden katona kap szabadságot.” KL 1917. november 7. 3. o.
277 „Hogyan kell kérni a kímélendő katonákat?” KL 1917. november 13. 2. o.
278 MNL BKML IV. 1910. a 2306/1917.
279 MNL BKML IV. 1910. a 2010/1917.
280 MNL BKML IV. 1910. a 1995/1917.
281 MNL BKML IV. 1910. a 1915/1917.
282 „Felmentik a régóta katonáskodó ügyvédeket.” KL 1917. november 23. 3. o.
283 „Mezőgazdák és mezőgazdasági alkalmazottak felmentése.” KL 1917. november 25. 3. o.

- 284 MNL BKML IV. 1910. a 1615/1917.
285 MNL BKML IV. 1910. a 1464/1917.
286 MNL BKML IV. 1910. a 693/1917.
287 MNL BKML IV. 1910. a 163/1917.
288 MNL BKML IV. 1910. a 163/1917.
289 MNL BKML IV. 1910. a 166/1917.
290 MNL BKML IV. 1910. a 1065/1917.
291 MNL BKML IV. 1910. a 192/1917.
292 MNL BKML IV. 1910. a 2160/1917.
293 MNL BKML IV. 1910. a 264/1917.
294 MNL BKML IV. 1910. a 271/1917.
295 MNL BKML IV. 1910. a 297/1917.
296 MNL BKML IV. 1910. a 42/1917.
297 „Késedelemben a mezőgazdák felmentése.” KL 1918. július 10. 2. o.
298 „Felhívás.” KL 1918. január 10. 2. o.
299 „A 18 éves besorozott diákok hadivizsgája.” KL 1918. január 5. 2. o.
300 „A 19–24 éves felmentettek behívása.” KL 1918. január 27. 2. o.
301 „Az 1894–99. évi születésűek szemléje.” KL 1918. március 27. 2. o.
302 „Felmentett vasúti munkások bevonulása.” KL 1918. augusztus 9. 3. o.
303 „Szabadság a katonadiákoknak.” KL 1918. január 20. 2. o.
304 „A mezőgazdasági szabadságolások kiterjesztése.” KL 1918. január 25. 2. o.
305 „Hazahozzák az öreg népfelkelőket.” KL 1918. február 8. 2. o.
306 „Legfőljebb 4 hét szabadság!” KL 1918. február 23. 2. o.
307 „A segédszolgálatos tanítók felmentése.” KL 1918. március 5. 2. o.
308 „Több lesz a községi és körorvos.” KL 1918. március 6. 2. o.
309 „Az öreg népfelkelők szabadságolása.” KL 1918. március 16. 2. o.
310 „A mezőgazdasági munkások szabadságolása.” KL 1918. április 7. 1. o.
311 „Behívják a felmentett tanárokat és tanítókat a nyári szünidőre.” KL 1918. április 25. 2. o.
312 „Cséplő gépészek és fűtők felmentése.” KL 1918. június 7. 2. o.
313 MNL BKML IV. 1910. a 527/1918.
314 „Felmentik a rendőröket.” KL 1918. június 11. 2. o.
315 „Felmentik a segédszolgálatos állami és közigazgatási tisztviselőket.” KL 1918. július 4. 3. o.
316 „A mezőgazdasággal nem foglalkozó legénység szabadságolása.” KL 1918. július 17. 3. o.
317 „Hazajönnek az öreg népfelkelők.” KL 1918. július 23. 1. o.
318 „Kádáríparosok felmentése.” KL 1918. július 27. 2. o.
319 „A legénység kórházi szabadsága.” KL 1918. július 28. 3. o.
320 MNL BKML IV. 1910. a 125/1918.
321 MNL BKML IV. 1910. a 923/1918.
322 MNL BKML IV. 1910. a 1148/1918.
323 MNL BKML IV. 1910. a 1042/1918.
324 „A szökött katona.” KL 1918. május 1. 1. o.

- 325 MNL BKML IV. 1910. a 157/1918.
326 MNL BKML IV. 1910. a 400/1918.
327 MNL BKML IV. 1910. a 522/1918.
328 MNL BKML IV. 1910. a 656/1918.
329 MNL BKML IV. 1910. a 699/1918.
330 MNL BKML IV. 1910. a 1068/1918.
331 MNL BKML IV. 1910. a 1450/1918.
332 „A szökött katona.” KL 1918. május 1. 1. o.
333 „Esküvő a szuronyok között.” KL 1918. április 9. 3. o.
334 „Lelődtek egy szökevény szakaszvezetőt.” KL 1918. május 9. 2. o.
335 MNL BKML IV. 1910. a 763/1918.
336 „Nagy katonai razzia.” KL 1918. június 2. 2. o.
337 „Nagy razzia a környéken. Lelődtek egy katonaszökevényt.” KL 1918. június 19. 3. o.
338 MNL BKML IV. 1910. a 1277/1918.
339 „Bevonulás elől a halálba.” KL 1918. szeptember 25. 3. o.
340 MNL BKML IV. 1910. a 1771/1918.
341 MNL BKML IV. 1910. a 1892/1918.
342 „Fölmentettekhez.” KL 1918. november 06. 3. o.
343 „Felhívás.” KL 1918. november 8. 3. o.
344 „A katonák leszerelése.” KL 1918. november 10. 1–2. o.
345 MNL BKML IV. 1910. a 1798/1918.
346 MNL BKML IV. 1910. a 1836/1918.
347 MNL BKML IV. 1910. a 1891/1918.

■ Irodalom

KÁROLYFALVI József

é.n. Kecskemét az I. világháború és a forradalmak időszakában. Kecskemét.

KENYERES Dénes

2004 Kecskemét helyőrség története. Kecskemét.

ROMSICS Ignác

2010 Magyarország az I. világháborúban. Budapest.

SZABÓ Zoltán

1986 Kecskemét az I. világháború időszakában. In: Cumania 9. Szerk. Bánszky Pál és Sztrinkó István. Kecskemét.

PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA

■ **A városvezetés helytállása
az első világháború éveiben**

Az 1914. június 28-án történt szarajevói merényletről június 29-én a belügyminiszter táviratban értesítette Kecskemét polgármesterét, Sándor Istvánt¹. A következő napon Kecskemét város törvényhatósági bizottságának közgyűlését Sándor István a következő szavakkal nyitotta meg: *„Mindenfélé mély megdöbbenés és sötét gyász kelt ama hír nyomán, hogy egy elvetemült gonosztevő Bosznia fővárosában kioltotta a magyar trón férfias lelkű örökösének, Ferenc Ferdinánd úr őfenségének és fenséges nejének [...] Hohenberg Zsófia hercegnének életét [...] Kecskemét királyhűsége miatt sem tudja megérteni és megbocsátani az orv támadást [...] Mint magyarok undorodva nézzük azt a szenvedélyt, mely szabadság, nemzeti érdek szent címeit bitorolva bandita módon orvul támad trónjának várományosára [...]”*. A gyászos esemény iránt érzett fájdalom kifejezése után a polgármester javaslatot tett a trónörökös pár emlékének jegyzőkönyvi megörökítésére, az uralkodónak egy részvétet kifejező levél elküldésére, a nagytemplomban történő gyász istentiszteleten való testületi részvételre és arra, hogy tizenöt napon keresztül gyászlobogó lengjen a városházán és az összes középületen. A közgyűlés a javaslatokat elfogadta és határozatban rögzítette, valamint megbízta a tanácsot az esetleg szükségessé váló intézkedések megtételével.²

Július 24-én – belügyminiszteri utasításra – az összes szabadságon levő tisztviselőt vissza kellett hívni. A következő napon pedig közzétették a részleges mozgósítási rendeletet, július 28-át jelölve meg a mozgósítás első napjának. Július 28-án kelt az uralkodó, Ferenc József „Népeimhez!” címzett felhívása: *„[...] Egy gyűlölettel telt ellenség üzelmei kényszerítenek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarchiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi*



1. ábra: Sándor István, Kecskemét polgármestere
Forrás: Kecskeméti Nagy Képes Naptár, 1914. 259. o.

állásának megóvására és területi egységének biztosítására. [...] Szerbia visszautasította kormányomnak mérsékelt és igazságos kívánságait és megtagadta azon kötelességek teljesítését, amelyek népek és államok békés együttélésének természetes és szükséges alapjai. Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszerezniem. [...] Mindent megfontoltam és meggondoltam. Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára. Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek mindig trónom köré és hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak [...]”³

A kiáltvány Kecskeméten is megtette hatását, a város lakossága és a mozgósítás következtében bevonult katonaság lelkes hangulatban várta a hadba szállást. Július 28-án majd 20 000 fős tömeg tüntetett a háború mellett. A Himnuszt, a Rákóczi-indulót, a Klapka-indulót, a Kossuth nótát játszó cigányzenekar kíséretével vonultak végig Kecskemét főbb utcáin, háborút igenlő beszédek hangzottak el.⁴

Az általános mozgósítási parancsot július 30-án éjjel 1 órakor kapta a polgármester. Több ezerre rúgott azoknak a száma, akiket Kecskemétről hadba hívtak. A hadiállapot következtében sok új feladat állt elő, melynek iránya, nagysága akkor még nem volt mind meghatározható:

- a közigazgatás személyzetében támadt „hézagok” kitöltése,
- a rendőrség kiegészítése,
- a várható sebesültek kórházi ellátása,
- a rendkívüli viszonyok között a lakosság élelmezése.

„A rendkívüli viszonyok – mondta Sándor István polgármester az 1914. július 30-i közgyűlésen – rendkívüli intézkedéseket tesznek szükségessé és a hadviselés sikere a belső viszonyok rendezettségétől és rendben tartásától is függ, a város lakossága ily viszonyok közt fokozott mértékben igényelheti hatóságainak gondoskodását.”⁵ A polgármester kérte a közgyűlést, hogy a szükséges intézkedések megtételére neki és a városi tanácsnak adjon általános felhatalmazást. Ez azt jelentette, hogy az elkövetkezendő háborús időszakban a város dolgainak irányítása, az adódó ügyek intézése, a feladatok megoldása a tanácsra és a polgármesterre hárult. A közgyűlés megadta a felhatalmazást. Sándor István felhatalmazást kért arra is, hogy a pénz, kereset és jövedelem nélkül itthon hagyott családok részére a város nevében támogatást kérhessen,

adományok gyűjtésére széles körű társadalmi mozgalmat indíthasson, s kérte a bizottság tagjait, hogy Kecskemét lakosságának tehetősebb részét buzdításával, példaadásával erre a nemes lelkű cselekedetre maga is rábírja. A közgyűlés erre is megadta a felhatalmazást.⁶

Nem csak a törvényhatósági bizottság tagjaihoz intézett Sándor István kérést. Tizenegy pontból álló – augusztus 5-én megfogalmazott – kiáltványban fordult a város lakosságához: „[...] *a háborúban nem csak [...] a hadsereg önfeláldozó elszántságára, hanem a nemzet itthon maradt tagjainak türelmes, gondos, kötelességtudó és áldozatkész munkásságára is szükség van, hogy a győzelmet s vele nemcsak ezeréves hazánk fennállását, de a háború után hazánk nyugodt, biztos felvirágzását, lakosainak becsületes munkájuk révén nagyobb boldogulást is biztosíthassunk. E nagy és szent cél érdekében, a városi tanács nevében a következőkre kérem a lakosságot:*

1. *Mindenki végezze lehetőleg rendszeren szokott munkáját [...]*
2. *Mindenki alkalmazkodjék a rendhez, sőt ne túrjon semmi rendetlenséget [...]*
3. *A közrend fenntartására, részben már behívott rendőrségünk pótlására polgárőrséget szervezünk [...] Fogadja őket a lakosság szeretettel, támogassa őket munkájukban [...]*
4. *Teljesítsük kötelességeinket az állam és a város iránt [...]*
5. *Hadiszolgáltatások címén joga van a katonaságnak a lakosságtól gabonát, élelmi cikkeket, állatokat, eszközöket, sőt egyesek személyes munkásságát is a polgári hatóság közvetítése mellett birtokba venni [...]*
6. *Ne engedjük éhezni, nélkülözni azokat, kiknek keresőjük, apjuk, férjük, fiuk, testvéreik a háborúban értünk küzd, értünk szenved, értünk vérzik [...]*
7. *A háború folyamán több száz sebesültet hoznak majd hozzánk ápolásra [...] Adjuk meg nekik, amire szükségük van, hogy meggyógyulhassanak: élelmet, gondos ápolást [...]*
8. *Ne higgyen lakosságunk mindenféle híreknek [...] A helyi hatóság figyelmeztetni fogja a lakosságot, ha olyan hírt kap, mely a személy-, vagy vagyonbizottság érdekében különös intézkedéseket kíván [...]*

9. *A városi hatóság fenn fogja tartani a közrendet [...] De eme törekvésének eredménye csak akkor lehet, ha a lakosság nem ijedezik rémhírektől, bízik előljáróiban [...]*
10. *Jelentsék be, ha valahol a közönség érdekeit jogtalanul károsító eseteket tapasztalnak [...]*
11. *Különösen ne hallgassanak az olyan híresztelésekre, hogy a papírpénz értékét vesztí, a hadiszolgáltatásokért (lovak, kocsik, munka, majd később élelmiszerek stb.) adott utalványokat az állam nem váltja be [...]*”.

Végül így bátorította a város lakóit: *„Istenbe és nemzetünk hivatásába vetett kemény bizalommal nézünk tehát e világháború minden eseménye elé, soha nem feledve Kecskemét büszke jelmondatát, »sem magasság, sem mélység nem rettent!«. Kecskeméten, 1914. augusztus 5. Sándor István polgármester”*.⁷ A kis füzetet 14 000 példányban nyomtatták kis és osztották szét a lakosság között.

■ A közigazgatás zavartalan biztosítása

A közigazgatás háborús átállításában döntő szerepet játszott „A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről” hozott 1912. évi LXIII. törvénycikk életbeléptetése. A törvény alapján rendeletek sorozatát adták ki, melyekkel létrehozták, majd kiteljesítették a háborút szolgáló háor-szági mechanizmust. A törvény kötelezte a kormányt, hogy kivételes intézkedéseit rendeletileg adja ki és tegye közzé.⁸ A közigazgatás, a társadalom nem volt felkészülve a háborúra. A rendelkezések gyakorlati megvalósítása nem kis nehézségeket okozott, mivel a tisztviselőket nem készítették fel a háborús helyzetre.

Még a háborús mozgósítási parancs érkezése előtt a belügyminiszter rendeletére a tisztviselőket visszahívták szabadságukról.⁹ Azután a mozgósítás során a hivatalnoki kar jelentékeny részét behívták katonai szolgálatra. Kecskeméten a 120 fős testületből csak 57-en voltak kezdetben ideiglenesen felmentve. Sándor István polgármester igyekezett felmentetni, vagy szabadságoltatni fontos tisztséget betöltő hivatalnokait (pl. a főszámvevőjét) nélkülözhetetlenségükre hivatkozva, kérését azonban nem teljesítették.

Kiáltvány

Kecskemét th. város lakosságához
a háborús viszonyok között
tanúsítandó magatartásról.



Kiadja Kecskemét th. város.

Kecskeméti Hirlapkiadó- és Nyomda-Rtársaság kő nyvnyomdája.

2. ábra: Kecskemét város kiáltványa
Forrás: KIÁLTVÁNY, 1914. 1. o.

Kecskemétiék!

A háboru, különösen ilyen nagy háboru esélyei változóak. Megtörténhetik, hogy a mi seregeinket is éri súlyos vereség. A háboru eredményét azonban nem egy csata dönti el. Bizonyos, hogy egy ilyen háboru alatt sok családot sujt aggodalom, sőt gyász is.

De nemzetek sorsát nem az dönti el, mennyire nagyok a szerencsében, hanem az, hogy tudják-e a csapást is elszánt lélekkel, tetterős szívvel fogadni.

A magyar nemzet ezt a próbát már sokszor kiállotta. Mindig tudott a szerencsében bölcs mérsékletet, a balsorsban elszánt keménységet, kitartó áldozatkészséget tanúsítani. A sok évtizedes békés munka alatt nem fajult el a magyar vér, sőt felhalmozódott az az erő, mely e rokontalan népet másik ezeréven át is fenntartja, sőt naggyá teszi.

Ha a magyarok Istene engedett bennünket megszorodni számban; erőben, műveltségben megerősödni, úgy mint még soha; ha adott nekünk e nagy küzdelemhez olyan elszánt és kiképzett hadsereget, olyan erős

és hű szövetségeseket, mint még soha; nem engedhet bennünket elbukni ebben a nagy küzdelemben, sőt meg fog erősíteni, mert a Gondviselés hivatást szánt nekünk a világrendben.

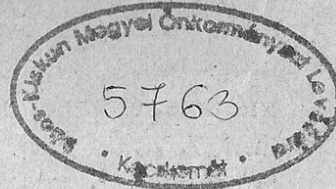
Istenbe és nemzetünk hivatásába vett kemény bizalommal nézünk tehát e világháború minden eseménye elé, soha nem feledve Kecskemét büszke jelmondatát, »sem magasság, sem mélység nem rettent!«

Kecskeméten, 1914. augusztus 5.

Sándor István

polgármester.

T 279



3. ábra: A kiadvány végén Sándor István polgármester bátorító szavai olvashatóak
 Forrás: KIÁLTVÁNY, 1914. 14. és 15. o.

A háború nehéz feladat elé állította az itthon maradtakat, kevesebb létszámmal jelentékenyen megnövekedett munkatöbbletet kellett ellátni. Az apparátus szinte óráról órára, táviratilag kapta a felsőbb utasításokat, a végrehajtandó közigazgatási teendőket. Sándor István polgármester szigorú rendet vezetett be a városi ügyosztályoknál és hivataloknál. A belügyminiszter rendelkezése alapján permanens szolgálatot rendelt el. A hadiállapottal járó rendkívüli viszonyok között hatályát veszítették az összes városi tisztviselőre vonatkozó szervezeti szabályrendeletben megfogalmazott előnyök, vagyis ünnepnapokon is minden tisztviselőnek rendes hivatalos órát kellett tartani. Szabadságot csak fél napra engedélyeztek rendkívül fontos esetekben és kizárólag a polgármester, vagy helyettese aláírásával. A hivatalos órákat a polgármester, sürgős esetekben a tisztviselő hivatali főnöke bármikor meghosszabbíthatta és egyes tisztviselőket rendes ügykörüktől eltérő hivatali munkavégzésre is utasíthattak.¹⁰

A 6233/1914. miniszterelnöki rendelet gondoskodott a hadba vonult városi alkalmazottak illetményének folyósításáról, amit a tanács javaslatára Kecskemét város közgyűlése azzal egészített ki, hogy azok az állandó alkalmazottak, akiknek nincs eltartani köteles hozzátartozójuk, polgári illetményüknek csak 1/3 részét kapják. Az ideiglenesen alkalmazottak részére bevonulásuk idejére állásukat a város fenntartja, s ha van eltartott családtagjuk, illetményüket még egy hónapig megkapják.¹¹

A polgármester jól látta, hogy a háború kitörésével a város kiadásai rendkívüli kiadásokkal fognak növekedni, kölcsönt pedig a pénzintézetek nem folyósítanak. A főispán támogatását kérte a belügyminiszternek tett felterjesztéshez, hogy a város más célra takarékpénztárba tett tőkéjéből használhassanak fel a háborús viszonyok folytán felmerülő rendkívüli kiadásokra.¹²

A polgárőrség szervezése is elodázhatatlan feladat volt, mert összesen 27 rendőr maradt itthon a város szolgálatára (15 gyalogos, 10 lovas, 2 polgári ruhás). A rendőrfőkapitány, Papp György augusztus 7-én kelt, a polgármesternek címzett levelében ezt írta: „*a közbiztonság szolgálatát ezekkel ellátni képtelenség.*” (1919-ig a rendőri teendők ellátása nem állami, hanem helyi, városi feladat volt.) A tervezett polgárőrség szervezésénél a rendőrfőkapitány belterületre 162 fő, külterületre

48 fő kiállítását látta szükségesnek. A városi rendőrségre rengeteg feladat hárult. A rendőrség végezte a katonai behívásokkal, idézésekkel, bevonulással, népfölkelő munkásosztatok előállításával kapcsolatos teendőket, végezte a nagy számban Kecskemétre hozott sebesültek szállítását, őrizte az internáltakat, rá hárult a 163 000 kat. hold külterületű város közbiztonságának megőrzése is.¹³

Az Oroszországnak augusztus 5-én küldött hadüzenetet követően már 11-én megindult a postaszolgálat a frontra. Kecskeméten a posta és távíróhivatal nyitva tartását meghosszabbították: reggel 7-től este 9-ig tartottak szolgálatot.¹⁴ Főispáni utasításra a telefont a hivatalnokok csak hivatalos ügyben használhatták, a hadügyi kérdés minden esetben elsőbbséget élvezett, ezek érdekében minden beszélgetést bontani kellett.

Kezdetben akadoztak a hírek a háború fontos eseményeiről. A helyi lapok ugyan kaptak hiteles tájékoztatást a miniszterelnöki sajtóirodától, de többnyire olyan későn, hogy azok addigra már a Kecskemétre érkezett budapesti lapokban olvashatók voltak.

Augusztus közepén megérkezett az első veszteséglista a városhoz. (A közhírré tétel módját a honvédelmi miniszter 1913. január 12-én kelt 3200/elnöki körrendelete szabályozta.) A listákat a lakosság részére falragaszokon tették közzé. Külön jegyzéken az elesetteket, sebesülteket, hadifogságba kerülteket. Kecskeméten három külön hirdető táblán függesztették ki a neveket, melyeken a kecskemétiak nevét színessel húzta alá a hivatal.¹⁵ Gondoskodni kellett szükségkórházakról, a sebesült katonák elhelyezéséről. Már 1914. augusztus végén érkeztek sebesültek Kecskemétre. Kezdetben a helybeli csapatkórházban és az ahhoz csatolt kiegészítő kórházban helyezték el őket. Számuk fokozatos emelkedésével azonban már a város iskoláinak épületeit kellett igénybe venni. Legelőször, augusztus 5-én a Czollner téri iskola épületét foglalta el a katonai hatóság kórház céljára. A sebesültek ellátása nagy erőt kötött le az orvosokon, ápolókon túl. Ellátásukban nagy szerepet vállalt magára Révész István prelátus plébános vezetése alatt a Vörös Kereszt Egyesület városi fiókja, amely 1914. augusztus 11-én alakult meg (augusztus 15-én Városi Választmánnyá alakultak át). 1914. szeptember 21-én már 1575 sebesült katona ellátásáról kellett a városnak gondoskodnia.¹⁶ 1914. október 27-én 1088 sebesült érkezett Galíciából

vasúton. A polgármester kérte a vonalparancsnokságot, hogy a sebesülteket szállító vonatok Kecskemét alsó pályaudvarán álljanak meg, mivel a sérültek között koleragyanús egyének is voltak. A tisztiorvosi hivatal 600 személyre szóló oltóanyagot szerzett be, s a polgármester felhívta a tisztviselőket, hogy azoknak, akik a lakossággal állandó érintkezésben vannak, ajánlatos beoltatni magukat.¹⁷

A belügyminiszter a főispánon keresztül tájékoztatta a települések első számú vezetőit, hogy a helyi lapok mit közölhetnek a lakossággal, mit nem. Előzetes engedély nélkül csak a miniszterelnöki sajtóiroda köztáviratában foglalt híreket lehetett megjelentetni. Hadműveletekről csak a Hadfelügyeleti Bizottság előzetes engedélyével adhattak információt. Tilos volt minden politikai és olyan hír közlése, amely a lakosság körében nyugtalanságot, vagy izgalmat kelthetett (pl. járvány, pénzintézeti összeomlás stb.), katonai vezetők utazásáról, német birodalmi csapatmozdulatokról sem írhattak. A polgármester elküldte az utasítást a helyi lapok (Kecskeméti Lapok, Kecskeméti Napló, Kecskeméti Újság, Kecskeméti Szemle) szerkesztőinek.¹⁸

A vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy szeptember 15-én a tanítás minden iskolában kezdődjön meg. Ezt később október 1-jére halasztotta. Ott, ahol az iskola épületét katonai célra lefoglalták, más köz- vagy magánépületet díjtalanul kellett biztosítani a tanulók részére. Kecskeméten a református jogakadémia és gimnázium ingatlanának kivételével az összes nagyobb iskolaépületet igénybe vették katonai kórházi célra. A középfokú iskolák a református főiskola épületében zsúfolódtak össze.¹⁹ A kiegészítő iskolának az Ipartestület és Laczi Sándor asztalos mester adott helyet. Az elemi iskolai osztályoknál azonban nem mindegyiket tudták megindítani. Városszerte 33 osztály megnyitása sikerült. Az első és második osztályokat mind megnyitották, a 3. és 4. osztályosok közül azok tanulhattak, akik gimnáziumban akartak tovább tanulni. Az elemi fiúiskolák 4. osztályába azokat vették fel, akiknek kitűnő vagy jeles tanulmányi eredményük volt. A külterületi elemi iskoláknál nem állt fenn ilyen akadály. A polgármester előrelátásának köszönhetően Kecskeméten a tanítás a középiskolákban szeptember 15–16-án, a többi iskolában 20-án kezdődött meg.

A háború kezdetén a határon belül ragadt ellenséges országbeli polgári személyekről az ún. internáltakról is gondoskodnia kellett a város vezetésének. Kezdetben 8 román, 7 bolgár, 1 orosz internáltat láttak el a városi pénztár terhére. Szeptember elején a belügyminiszter a komáromi várból még 300 szerb állampolgárt irányított Kecskemétre, akiket kezdetben az alsó pályaudvar vasúti raktárépületében helyeztek el.²⁰

Jánoshalmi Nemes Marcell, Kecskemét díszpolgára Tisza István miniszterelnökhöz írt beadványt, hogy vessen ki a törvényhozás hadi segélyadót, amelyet a vagyoni, illetve kereseti viszonyok mértékéhez képest állapítsanak meg az ország minden olyan 20 éven felüli férfi lakosára, aki a háború folyamán katonai szolgálatot nem teljesít. Indítványát megküldte Kecskemét tanácsának is, hogy támogassa azt. A város törvényhatósági bizottsága pártolta az elképzelést és ilyen irányú felterjesztést tették.²¹ A magyar kormány a háború költségeinek fedezése céljából hadikölcsön kötvényeket bocsátott ki, az elsőt 1914. november 16-án. (A háború tartama alatt összesen 8 alkalommal bocsátottak ki hadikölcsön kötvényeket, ezzel a háború pénzügyi terheinek nagy részét áthárították a lakosságra.). Ezek jegyzésének szorgalmazása, a jelentéstétel, a tisztikarra és a polgármesterre hárult.

1914. november 23-i leiratában a belügyminiszter felhívta a polgármestert a háborús eseményekkel kapcsolatos ügyiratoknak – a későbbi történeti kutatások számára való – gondos megőrzésre. Sándor István utasította az ügyosztályokat, hivatalokat az iratok ilyen értelmű megőrzésére.²²

A Magyar Városok Országos Kongresszusa november végén vizsgálni akarta, hogy a békés viszonyokra berendezkedett közigazgatás hogyan felelt meg a háborús viszonyoknak, ezért egy kérdőívet küldtek ki a városok számára. (A kérdőpontok nem maradtak meg az iratok között, csak a polgármester válasza). Sándor István a teendők megszorodásáról számolt be, ugyanakkor örömdetesnek nevezte, hogy a lakosság minden bajával sokkal nagyobb bizalommal keresi fel a közigazgatást, mint békés időkben. A város a rendes költségvetés terhére 50 000 koronát irányzott elő a háborús helyzetre. A hadba vonultak családtagjainak segélyezésére addig 45 000 korona készpénz

és 8000 korona értékű élelmiszer, ruha, tüzelő gyűlt össze. A munkanélküliség csökkentésére a városi hatóság munkaközvetítőt szervezett. A városi Népiroda – a Katona József Kör és a város fenntartásában – a hadbavonultak családtagjait minden ügyükben, bajukban segítette, intézte levelezéseiket. Élelmiszerhiány addig csak tejben és tejtermékekben mutatkozott. Gondot okozott az élelmiszerhamisítás növekedése és a munkanélküliség nagy mértéke a nők körében. A fix fizetésből élők és a pangó iparágak iparosai a nagy drágaság következtében nehéz helyzetben voltak. Eddig sikerült – írta a polgármester – a város közel 1000 km²-es határában a hatóság többoldalú közbelépésével a jövő évi termés biztosítására szükséges intézkedéseket megtenni, minek folytán a túlnyomóan mezőgazdasági lakosság gazdasági helyzete nem tért el aggasztó mértékben a szokásostól. Ennek következtében a mezőgazdasági jövedelemmel szoros kapcsolatban álló kereskedelem és ipar helyzetét is viszonylag kielégítőnek ítélte meg a polgármester.²³ A drágaság 1914 végén már számottevő volt. Nagy forgalmat bonyolított le a városi zálogintézet. 539 000 korona alaptőkéje mellett 1914-ben 1 270 236 korona 61 fillér volt a forgalma, nyereség pedig 3552 korona 77 fillér.²⁴

A polgármester kérésére Kecskemét főispánjának, gr. Ráday Ge-deonnak 1915 januárjában sikerült közbenjárnia tizenhárom népfő-
kelőnek behívott városi tisztviselő felmentésében. (Többek között dr. Szabó József és Garzó Lajos rendőrkapitányok, Szabó Mihály városi alszámvevő, Igó Lajos számellenőr, Garzó József levéltárnok, Szántó László katonai nyilvántartó stb.) Sándor István megköszönve a közbenjárást újabb kérésében a polgármesteri jegyzői teendőket ellátó dr. Szabó Lajos felmentéséért folyamodott. *„Nincs mód arra, írta, hogy jegyzőm felmentése nélkül teendőimet az eddigi módon elláthassam, mert majdnem egész napomat leköti a felek fogadása, útbaigazítása, megnyugtatása, a tisztviselők referálása, a háborúval kapcsolatos társadalmi mozgalmak irányítása, a közigazgatás ellenőrzése, alig vagyok képes e mellett néhány fontosabb ügyiratot személyesen elintézni, a többi bizalmas ügyeket pedig utasítás és ellenőrzés mellett is csak kipróbáltan megbízható és képes egyénekre bízhatom. A háború által sújtott lakosság panaszainak meg nem hallgatását, bizalommal kért felvilágosítások megtagadását pedig – ahol legkönnyebben nyerhetnék időt – kötelességimmel összeegyeztethetőnek nem tartom.”*²⁵

A városi tisztikar működését más területen is nehezítette a tisztviselők behívása. Az árvaszék tagjaiból két főt – dr. Kiss Györgyöt és dr. Nyúl Pált – hívták be, így a négy előadó munkáját kettő végezte. A harctéren elesettek árváiról való gondoskodás miatt a munka annyira felszaporodott, hogy Szappanos Sándor helyettes elnök lehetetlennek látta a munka elvégzését a két személy meghagyása nélkül. A polgármester a főispán segítségét kérte.²⁶ A tisztikar körében egyre több tisztviselőt találtak alkalmasnak katonának, népfőkelőnek, helyettük ideiglenes jelleggel díjnokokat kezdett alkalmazni a város.²⁷ Szabó József rendőrkapitány, aki a kihágási osztályt vezette, 1915. április végén arról panaszkodott a polgármesternek, hogy csak egy embere maradt, akivel a folyton szaporodó munkát képtelen ellátni. „*Eddig minden szabadidőm feláldozásával voltam csak képes munkámat úgy ellátni, hogy lelkiismerettel a felelősséget vállalhassam.*” Megfelelő munkaerőt kért a polgármestertől.²⁸

A polgármester levelet intézett a Magyar Királyi Távírda igazgatóságához, mivel a lakosság arról panaszkodott, hogy portóval kapják leveleiket. A távírda igazgatója a kereskedelemügyi miniszteri rendeletre hivatkozva azt nyilatkozta, hogy csak azok a tábori postai, illetve látképes levelezőlapok portómentesek, amelyeket tábori postahivataloknál adnak fel, vagy kórházban ápolt katonákhoz szólnak, vagy tőlük erednek. A közönség részéről csak a mozgósított hadsereghez szóló levelezés élvezett portómentességet.²⁹

A város 1914. évi költségvetése jelentős hiánnyal zárult. A mintegy 146 250 korona pótlására Kecskemét függő kölcsön felvételét határozta el, amit azonban a belügyminiszter nem hagyott jóvá. Elrendelte, hogy a város a hiányt másképpen fedezze. A közgyűlés újabb pótadót nem akart kivetni, úgy döntött, hogy a hiányt kölcsön felvételével fedezi.³⁰ A tanács a város tőkepénzeit kezelő négy nagy pénzintézethez fordult azzal a kéréssel, hogy a közélémezés biztosítása érdekében hajlandók-e folyószámlára kölcsönt nyújtani. A négy pénzintézet (a Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület 160 000, a Kecskeméti Ipar-hitelintézet és Népbank 100 000, a Kecskeméti Leszámloló Bank 80 000 és a Kecskeméti Központi Takarékpénztár 80 000) összesen 400 000 korona folyószámla hitel felvételét engedélyezte.³¹ 1915 szeptemberében azonban újabb 200 000 korona folyószámlahitelt kért a város a bankoktól, amit azok ismét megadtak.³²

Az egyre nagyobb drágaság okozta súlyos helyzet a közhivatalok alkalmazottai körében országszerte mozgalmat váltott ki, drágasági pótlékot kértek. A belügyminiszter elzárkózott a kérés teljesítése előtt: „*A gazdasági válság – írta – rendes kísérője a háborúnak. Velejárója a mostani létért való küzdelemnek, melynek színhelye nem csak a csatamező, hanem az egész ország. [...] Káros hatást keltene, ha a közpénztárból a tisztviselők drágasági pótlékban részesülnének [...] A kormány nincs abban a helyzetben, hogy a drágasági pótlék engedélyezéséhez hozzájáruljon.*”³³

A kormány igyekezett fellépni az uzsora ellen, hogy a háború okozta nehéz gazdasági helyzetben, egyesek mások szorultságát ne saját anyagi előnyükre használják ki. Az igazságügyi miniszter 16 537/1915. I. M. III. sz. rendeletével utasította az ügyészségeket az ilyen esetek figyelemmel kísérésére és velük szemben az erélyes eljárásra. Dr. Gyalókay Sándor kir. ügyész tájékoztatta a polgármestert és a közös együttműködésre kérte fel április 23-i levelében. A polgármesteri hivatalban a rendőrkapitányság bűnügyi és kihágási ügyosztálya foglalkozott az ilyen jellegű ügyekkel.³⁴

1915 áprilisában megkezdődött a katonai célra használható fémek gyűjtése. (A háború időszaka alatt szinte folyamatosan gyűjtötték a különböző fémeket). A feladatot kezdetben a polgármester a Hadsegélyező Bizottságra bízta. Gyűjtőkocsikkal járták a város utcáit. Katonai kíséretet és kürtöst a helyi cs. és kir. katonai állomásparancsnokságtól kaptak. Plakátokon, újságokban, dobszóval hirdették a fémgyűjtést. Az első gyűjtés alkalmával, május 4–12 között, a Hadsegélyező Bizottságnak 4 katona, 2 rendőr, továbbá helybeli tanítók, diákok segítettek.

Összegyűlt:	sárgaréz	2 430 kg
	vörösréz	1 034 kg
	horgany	855 kg
	ólom és ón	766 kg
	bronz	90 kg

(Értékük: 12 403 K. 24 fillér volt. Budapestre a tüzérségi anyagraktárba kellett szállítani).³⁵ A gyűjtés a lakosság hazafias áldozatkészségét tükrözte. A szervezésben nagy szerepet játszott Sztankay Lajos, a Hadsegélyező Bizottság titkára.

Kecskeméten, a városházán az ügyosztályoknál és az önálló hivataloknál 1915. május 1-jétől a délutánokon ügyfélfogadási szünetet vezettek be, hogy a háborús helyzet miatt a hivatalokra hárult rendkívül sok teendőt pontosan elvégezhesék.³⁶ 1915. május 15-én tisztújító közgyűlést tartottak a városházán. Sándor Istvánt, mint egyedüli jelöltet, nagy lelkesedéssel újra polgármesterré választották.³⁷

1915. június 4-én, a Rokkant Katonákat Gyámolóító és Elhelyező Hivatal (Budapest) felhívására megalakult a városi rokkantügyi bizottság, melynek vezetésére a polgármester Szegedi György ny. tanácsnokot kérte fel, aki fő rokkantgyámként irányította a bizottság munkáját.

A polgármester nagy fegyelmet, pontosságot követelt meg a tisztviselőktől, akik ilyen szellemben végezték megnövekedett feladataikat. Akadt azonban kivétel is, mint Nagy Sándor számvevőségi díjnok, aki nagyfokú visszaélést követett el: a hadbavonultak családjainak segélykönyveiből lapokat szakított ki, névalíráásokat hamisított, az összegeket illetéktelenül felvette és saját céljaira használta. A rendőrkapitányi vizsgálat után állásából felfüggesztették, és büntetőeljárást indítottak ellene. A polgármester az egész adóügyi számvevőségnél átfogó vizsgálatot rendelt el.³⁸

Kecskemét képviselőtestülete és tanácsa állandóan figyelemmel kísérte a harctéri eseményeket. Egy-egy győztes támadást követően üdvözlő táviratot küldtek az olyan csapatok parancsnokságának, amelyekben kecskemétiak szolgáltak. Ilyen alkalom volt pl. Przemysl városának 1915. júniusi visszafoglalása, vagy Galícia fővárosának, Lembergnek a felszabadítása. A helybeli katonai állomásparancsnokság és helyőrség fáklyás, zenés felvonulást rendezett, melyen a lakosság tízezrei vettek részt. A kórházi sebesülteket megvendégelték a piactéren. A szegény sebesült katonák örömmel fogadták a szeretet megnyilvánulását, aki járni tudott, mind kijött a kórházból.³⁹

1915 nyarától a hadicélokra szükséges fémek gyűjtésével, összeírásával kapcsolatos teendők intézése Füvessy Imre rendőrkapitány feladata lett. Augusztus elején a pálinkafőző üstöket kellett leadni a honvédelmi miniszter 10 298/1915. rendelete alapján – térítés ellenében.

A főispán 1915 augusztusában jelentést kért a városi tisztviselői kar helyzetéről. Ekkorra a 104 főre csökkent tisztikarból 24 tisztviselő teljesített katonai szolgálatot, 27-en fel voltak mentve, 16 szemleköte-

lesség alatt állt (42–50 évesek), 11 főt alkalmatlannak találtak, 26-an pedig túl voltak a törvényes katonai koron.⁴⁰ A munka viszont óriási mértékben megnövekedett. Csak nagy nehézség árán lehetett díjnokok és nők bevonásával pótolni az elvont létszámot.

A minisztériumok állandóan érkező rendelkezései, ezek teljesítéséről várt jelentések a polgármester és a tanács munkáját jelentős mértékben igénybe vette. Jelentést várt a belügyminisztérium pl. a hatósági (maximált) árak túllépői ellen való fellépésről. Ezen kihágást elkövetőket a város nemcsak feljelentések alapján üldözte, de igyekezett nyomozás útján is felkutatni, megbüntetni. Ugyanakkor a városvezetésnek jó példával kellett előljárnia, hogy ő maga se vásároljon maximális áron felül, ennek viszont a közéletmezés látta kárát. Más hatóságok a szabályokat sokkal kevésbé tartották be. Pl. a szárazabb országos maximált ára 40 fillér volt kg-ként, Arad vármegyében 60, Bács-Bodroiban 70, Bereg vármegyében 90 fillérért árulták.⁴¹

Sándor István polgármester Kiskunfélegyháza, Cegléd, Nagykőrös polgármestereit 1915. október 28-ára közös értekezletre hívta meg, hogy az ármaximálás kérdésében tanácskozzanak, és együttes állásfoglalást alakítsanak ki, nehogy a különböző árak azt eredményezzék, hogy az árak oda csoportosuljanak, ahol a legmagasabb az ár. (Csak Nagykőrös értesítette a polgármestert, hogy részt vesz a tanácskozáson). Sándor István annyira fontosnak tartotta az ügyet, hogy újabb értekezletet javasolt.⁴² Végül november 27-én több községi előjáróval együtt tartották meg az értekezletet, amelyen egy kormányhoz felterjeszteni kívánt határozatot fogadtak el, bizonyos élelmiszerek Németországba történő kivitelének megtiltását illetően.⁴³

A polgármester szigorúan büntette a tisztviselők hanyagságát. Weszely János javadalmi ellenőr pl. rendszeresen később ment ki a piacra ellenőrzésre, hajnali 3 óra helyett $\frac{3}{4}$ 5-re, nem küldte be időben a piacforgalmi kimutatásokat, ezért október 25-én 50 korona pénzbüntetést kapott, és az év hátralevő részében csak fizetésének felét kaphatta kézhez.⁴⁴

1915 szeptemberétől a fém tárgyakat – hadi célokra – már nem csak gyűjtötték, hanem igénybe vették. Nikkel, sárgaréz, vörösréz főzőedények, asztali készletek, üstök, mozsarak, stb. begyűjtését rendelték

el térítés ellenében. A honvédelmi miniszter (19 267/elnöki 20-b. 1915.) rendelete a fémtárgyakkal kapcsolatosan már nem gyűjtésről, hanem egyenesen beszolgáltatási kötelezettségről rendelkezett. A kereskedők, iparosok, raktárkészletük 1/3 részét, a szállodák, vendéglők, cukrászok fémtárgyaik felét voltak kötelesek beszállítani. Kecskemét területére fémgyűjtő bizottságot hoztak létre Füvessy Imre rendőrfőkapitány helyettes vezetésével.⁴⁵ Hadi célokra a Honvédelmi Minisztérium igénybe vett gumikat, gumigyártmányokat, gumiabroncsokat is.

Az orosz Vörös kereszt tervbe vette a magyarországi orosz hadifoglyok helyzetének tanulmányozását, látogatást terveztek Kecskemétre is. A polgármester a főispán segítségét kérte, hogy a város ne maradjon szégyenben. A lakosság ugyan igyekezett ellátni a hadifoglyokat ruhával, amíg a hadifogolytáborból nem kaptak, de lábbelivel nem tudták, mert az drága volt. (A látogatás azért is gondot jelenthetett, mert a hadifoglyok 1, 2, 4, 5 fős csoportokban voltak kiosztva kiszádnál a város 953 négyzetkilométeres területén. Csak a város erdeiben dolgozók voltak nagyobb – 80 fős – csoportban együtt.) A polgármester sapka, zubbony, nadrág, csizma beszerzéséhez kért segítséget.⁴⁶ 1916. január elején jelezte a dán–oros Vörös kereszt küldöttség Kecskemétre való érkezését a katonai parancsnokság, akik a hadifoglyok helyzetéről kívántak tájékozódni. Szállásukról, fogatokról kellett gondoskodni.

Ferenc József 1915. november 21-én kelt leiratában elismerésben részesítette a vármegyei, városi és községi tisztviselőket *„akik e kivételes időkben velük szemben támasztott fokozott követelményeknek hagyományos hűséggel, hazafias lelkesedéssel [...] megfeszített tevékenységgel [...] a legnehezebb körülmények között is sikeresen megfelelnek.”*⁴⁷

1915 végén ismét egy sor tisztviselőt találtak alkalmasnak a sorozáson, többek között Héjjas Sándort, aki a gazdasági ügyosztálynál a város 54 000 kat. holdas birtokának kezelését intézte, ahol a háború kitörése óta a teendők is fokozott mértékben megszorodtak. A többi besorozott tisztviselővel az ő felmentését is kérte a polgármester.⁴⁸

1916 elejétől a tanács igyekezett a hazatérő rokkant katonáknak munkát szerezni. Felhívta az összes ügyosztályt, hogy a hiányzó munkaerőt igyekezzenek ilyenekkel betölteni. Pl. a városi könyomdában

Sági István volt malommunkás rokkant katonát alkalmazták. A már eddig megüresedett rendőri, helypénzszedői, tűzoltói, szolgai állásokat is helybéli rokkant katonákkal töltötték be. Erre szólította fel a várost a M. Kir. Rokkantügyi Hivatal is január elején kelt levelében.⁴⁹

Már 1916 februárjában számolt a kormány azzal, hogy háborús politikáját a szociáldemokraták ellenzik, propagandát folytatnak ellene, ezért kiáltványaiknak elkobzására hívta fel a törvényhatóságokat.

Mint minden területről, így az iskolákból is érkeztek kérelmek a tanárok, tanítók katonai szolgálat alóli felmentésére. A vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban csak az egy tanerős iskolák tanítóit engedte felmentetni.⁵⁰

A Kegyes Tanítórend főnöke 1916 tavaszán kérte a várost, hogy a gimnázium helyiségeit kaphassák vissza tanítás céljára. A polgármester többször utánajárt, hogy az itt elhelyezett tartalékkórház mikor vonul ki az épületből. A kórházparancsnokság május végét helyezte kilátásba.⁵¹

A hadbavonultak családtagjainak állami segélyezésével kapcsolatos ügyeket Kecskeméten a Rendőrkapitányi Hivatal I./b ügyosztálya intézte. Az ügyosztály egy rendőrkapitányból, egy rendőrfogalmazóból és három napidíjából állt. Feladataik közé tartozott:

- a jelentkezőkkel jegyzőkönyv felvétele,
- helybeli nyomozás irányítása,
- az összeírások két példányban való elkészítése,
- az államsegély könyvecskék kiosztása,⁵²
- a változási kimutatás vezetése,
- a segélyezettek panaszainak felvétele, elintézése,
- a minisztériumból leküldött panaszok megvizsgálása, elintézése.

Ez az ügyosztály a rokkantak és elesettek hozzátartozóinak nyugdíj-ügyeivel kapcsolatos teendőket is végezte. 1916. május 11-ig az államsegélyben részesült családok száma meghaladta Kecskeméten a hétezeret.⁵³ A segélyek kifizetését a városi pénztár intézte. Havonta kétszer lehetett felvenni a segélyt, 20 fős csoportokban mehettek be egyszerre az irodába az igénylők. A könyvecskéikbe bejegyezték a kifizetés dátumát és az összeget. A helyi ügyosztályoknál ekkor már nagy számban dolgoz-

tak díjnokok, akiknek a város, részben a háztartási alapból, részben a közgyűlés által a háborús kiadások fedezésére megszavazott 200 000 koronás kölcsönből fizetett.

A Kecskemétre internált személyek ügyeivel dr. Szabó József rendőrkapitány foglalkozott. A különböző ügyosztályokon gyakran alkalmaztak – különösen nyáridőben – tanítókat közigazgatási munkára.

A város villanytelepe látta el a város egész közvilágítását, benne a kaszárnyákat, katonai kórházakat, sok fontos ipari telepet. 1916. augusztus elején a munkások vélhetően egy megmozdulást vagy tiltakozó akciót vihettek végbe – az iratokból és a sajtóból sem derül ki –, ami a polgármester szerint az üzem állandó működését veszélyeztette. Ezért levelet írt a honvédelmi miniszternek, hogy a városi villanytelepet, valamint annak személyzetét – az 1912: LXVIII. törvénycikk 1. és 6. §-ai alapján – helyezze katonai felügyelet alá.⁵⁴

A polgármester nem tűrte a lazaságot, a vétkeseket szigorúan büntette. Kókai László írnoknál, aki a rendőrségi végrehajtói teendőket intézte, sikkasztást állapítottak meg. Fegyelmi eljárást indított ellene a polgármester, állásából felfüggesztette és bűnvádi eljárást kezdeményezett vele szemben.⁵⁵

A háború előtt négy aljegyzője volt Kecskemétnek, közülük hármat (Révész Sándort, dr. Nyúl Pált, Harkay Bélát) a mozgósítás első napján behívtak, 1916 augusztusában ketten már orosz hadifogságban voltak. A negyedik megbetegedett. A tisztviselői kar helyzetét Sándor István – 1916. augusztus 24-én kelt –, a belügyminiszternek írt levelében a következőkben foglalta össze: *„a törvényhatóság összes ügyosztályai a háború kezdete óta a tisztviselők egy részének bevonulása folytán állandóan munkaerőhiánnyal küzdenek, mert leíró, vagy más apróbb, kevésbé fontos munkánál csak lehet segíteni a bajon, ideiglenes, esetleg női munkaerő alkalmazásával, de a tisztviselői állásnál helyettesítésről csak akkor lehetne szó, ha megfelelő tudással és gyakorlattal bíró embereket alkalmazhatnánk. Ilyeneket pedig egyáltalán nem lehet találni. Súlyosabbá teszi a helyzetet, s a főbajt az képezi, hogy a tisztviselői létszám csökkenése mellett, teljesen új, a kész, érett tisztviselőt is próbára tevő igen sok és fontos háborús teendők szakadtak reánk a rendes hivatali teendők mellett, amely teendők úgyszólván minden ügy-*

osztályt érintenek. A már hosszú idő óta tartó fokozott munka a munkakerők csökkenését, kimerülését [...] megbetegedését idézi elő [...] Az így támadt hézagok most már csak egypár számottevő munkakerőt képviselő tisztviselő fölmentése útján lennének pótolhatók.”⁵⁶

Nem volt jobb az egészségügy helyzete sem, különösen a beteg gyerekek ellátása. Ez ügyben a főispánhoz írt levelet Sándor István: *„A háborús állapotok miatt a gyermekhalandóság ijesztő mértékben megnövekedett, a város egészségügye az orvoshiány miatt, igen sokat szenvedett. 20 gyakorló orvostól 11-et vont el a katonai szolgálat, 5 orvost az itteni katonai tartalékkórházak vezetése von el, 2-t az akkor akadályoz nagyobb magángyakorlat üzésében úgy, hogy sokszor sürgősebb esetekben orvost kapni nem lehet [...] Előfordulnak olyan esetek, hogy pl. egy anya talicskában tolja egyik orvos házatól a másikig a haldokló gyermekét, de mivel akkor véletlenül nincs rendelő óra, sehol orvosra nem talál. Az orvosok várószobáiban nap, mint nap olyan esetek fordulnak elő, hogy a legsúlyosabb betegek túlszűfolt teremben – mert kisebb bajjal ki keres ma orvost? – 15 gyermekkel várnak órákon át arra, hogy az orvos elé kerüljenek. Közben az egyik gyerek majd belefut a köhögésbe, a másikról kiderül, hogy nagy lázának difteritisz az oka [...] a harmadik egészen elbágyadt, mert reggel 8-tól déli 1 óráig vannak, míg végre a rendelő szobába jutnak”.* A polgármester kérte Ráday főispánt, segítsen dr. Egresy Lajos gyermekorvos katonai szolgálat alóli felmentésében.⁵⁷

1916. augusztus végén Sándor István egészségi állapota is meggyengült. A nagy felelősség, a sokirányú feladatok teljesítése, a túlterheltség mind igénybe vették szervezetét. Egészségi állapotára és a közeljövőben rá váró feladatokra hivatkozva három hét szabadságot kért a törvényhatósági bizottságtól.⁵⁸

Az egyházi hatóságok 1916-ban önként ajánlottak föl a hadvezetésnek templomi harangokat. A közigazgatási hatóságok a katonai parancsnokságokkal együttműködtek a leszerelésükben. (Erre alapot az 1912: LXVIII. tc. biztosított.) 1916. augusztus 24-én szerelték le Kecskeméten a Szent Miklós templom (Barátok temploma) harangjait – kivéve a legszebb hangú nagyharangot – és 26-án felkoszorúzva, a prelátus plébános búcsúszavai után, a nép által kísérvé, a vasútállomásra vitték, hogy a hadsereg részére ágyút öntsenek belőlük.⁵⁹

Románia 1916. augusztus 17-én csatlakozott az antant hatalmakhoz, a korábbi szövetségesből ellenség lett. Augusztus 27-én a Vöröstoronyi-szoroson át román csapatok törtek be Erdélybe. Ennek következtében sok erdélyi magyar menekült Magyarországra, így Kecskemétre is. A menekültek elhelyezéséről a városi tanácsnak kellett gondoskodni. A felsőbb hatóság elvárta, hogy a menekülteket vendégszeretettel fogadják a város lakói és hazafias kötelességüknek tekintsék támogatásukat. A tanács hirdetményt bocsátott ki 1916. szeptember 1-jén, melyben kérték a lakosság, a testületek, egyesületek támogatását.⁶⁰ 1916. október közepén már 462 erdélyi (Brassó és Szeben környékéről) menekült volt Kecskeméten, akik maguk választották letelepedési helyül a várost. Kisebb csoportokban főleg nők és gyerekek jöttek, minden nagyobb poggyász nélkül. A kecskemétiak segítették őket, ahogy tudták, pl. teadélutánokat, előadásokat szerveztek, melyek bevételéből támogatták a menekülteket. A városvezetés hetente beváltható lisztjegyekkel látta el őket. A kormány 1916 végén döntött visszatelepítésükről.⁶¹ November-től kezdtek visszatelepülni az erdélyi menekültek Kecskemérről is.

1916. szeptember 15-én Kecskemét polgármestere, Sándor István magas kitüntetésben részesült. A hadikölcsönök szervezése körül kifejtett tevékenységéért a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta meg.⁶²

Különös kéréssel fordult Sándor István 1916 végén a főispánhoz. Özveggy Varga Lászlóné részére kért a királytól erkölcsi és anyagi jutalmat. Özv. Varga Lászlóné (koháryszentlőrinci lakos) családjából 9 férfi teljesített katonai szolgálatot: 7 fia, veje és annak fia, vagyis unokája.⁶³ A kérés eljutott a királyhoz, aki magánpénztárából 500 koronát és egy nevének kezdőbetűivel díszített emlékérmét adományozott özv. Varga Lászlónénak. A pénzt és az emlékérmét az 1917. február 1-jén tartott tanácsülésen adták át az asszonynak.⁶⁴

1916 végén a polgármester nehéz helyzetbe került. A belügyminiszter a m. kir. államrendőrség nyomozóhivatala által a polgármester és az alárendelt hivatalok ellen vádat emelt. A m. kir. államrendőrség emberei szeptember 12. és október 10. között tartózkodtak Kecskeméten és a közlélmézzel kapcsolatban folytattak nyomozást. Ez alatt az idő alatt 36 esetben érkezett feljelentés gabona- és élelmiszer-árdrágítás ügyben. Az államrendőrség kilenc esetben végzett nyomozást. Sável Kálmán, a 13. huszárezred őrnagya a várostól akart tengerit venni,

amit Sándor István 60–70 koronás mázsánkénti áron adott volna. Az őrnagy törvénytelennek tartotta az árat. A nyomozók jelentésükben leírták, hogy úgy hallották, a város egyes polgároknak 80–100 koronáért is adott el kukoricát. Tudomásukra jutott, hogy a város a közélelmezés céljára sertéseket hizlaltat, a hizlalóknak (Csabai Mihály és Antal) maximált áron kukoricát ad el. Csabai állítólag azért vállalta a város részére a hizlalást, hogy őt a város a katonai szolgálat alól mentesítse. A várost üzletszerű gazdálkodással vádolták a nyomozók azért is, mert sörraktárt tartott fenn, a sört palackozva (4,5 dl-es üvegekben) adta el 80 fillérért.⁶⁵

Sándor István polgármester 1916. október 23-án kelt levelében adott kimerítő (22 oldalas) választ a vádakra a belügyminiszternek. Kijelentette, hogy ő Sável őrnagynak soha olyan kijelentést nem tett, mint ami a jelentésben állt és kizártnak tartotta azt is, hogy az őrnagy ilyen nyilatkozatot tett volna. Feltette, hogy a detektívek valamilyen pletykának ültek fel. Az őrnagy azzal kereste őt meg, hogy a 13. huszárezred sertéseket hizlal és ilyen célra kért kukoricát maximált áron. Ilyen áron nem lehetett kukoricát kapni Kecskeméten, csak 60–70 koronáért, míg az ország más területén 100 koronáért. A városnak más kukoricája nem volt, csak amit a lakosság zsírellátása végett serteshizlálásra engedélyeztek, ebből nem engedhetett át a város. Az őrnagy ezután arra kérte Sándor Istvánt, hogy ha engedélyt kapnak, legyen segítségére a vásárlásban. Ezt megígérte és Győrffy Pál főjegyzőhöz küldte, aki azt nyilatkozta, hogy a katonaság szükségleteit a Haditermény Rt. látja el. Az őrnagy ezt tudomásul vette.⁶⁶ Csabay Mihály felmentésével kapcsolatban a polgármester kijelentette, hogy Csabay felmentési kérelmében nélkülözhetetlenségének indokául tényleg felhozta, hogy 600 db sertés közcélokra való hizlálására kötelezte magát. Kötelezettségét azonban csak 202 darabra tudta teljesíteni, a hizlalás fele hasznát a város részére lekötötte. De Csabay Mihályt feltehetően a vállalkozás nélkül is felmentették volna a katonai szolgálat alól, mert 49 évesen 87 kat. holdon gazdálkodott és csak egy leánygyermek volt. Csabay Antal nem hizlalt a város részére sertéseket és 74 hold birtoka alapján kapta meg a katonai szolgálat alóli felmentést.

A sörraktárt (nagykereskedelem) is üzletszerűnek tartották a detektívek. „*Arra, hogy üzletszerű, büszkék vagyunk*” – írta a polgármester. Ez néhány százalék pótdadó kivetésének megtakarítását tette lehetővé a városnak. A forgalom azonban 1915-ben az előző év felére csökkent, 1916-ban pedig az 1915-ös forgalom 25%-át tette ki. Ezzel szemben az üzemi kiadások változatlanok maradtak. Az épületért a város évente 1680 korona házbért fizetett a sörgyárnak. A városnak 1 hl sör 97 korona 50 fillérbe kerül. Havonta 48 hl-t árult, hektoliterjét 120 koronáért. Ebből csak 18 hl-t palackoztatott. A városi sörraktár tehát nem dolgozott túl nagy haszonnal. A városba helyezett csehországi ezred 4–5 ezer, néha 8–10 ezer embere által a sör iránti kereslet megnőtt, megfelelő készlet hiányában az elégedetlenkedők a sörraktárt hibáztatták.

Sándor István sokoldalúan (okiratokkal alátámasztva) bizonyította be, hogy Kecskeméten visszaélések semmilyen tekintetben nem történtek. Sajnálattal jelentette viszont, hogy a nyomozás és annak módja a hatóságot széles körben mint vádlottat tüntette fel, tekintélyét csorbította. Az ellenőrzés ezen módja pedig a közigazgatásban dolgozók körében megaláztatás érzetét keltette. Az ellenőrzést a dolghoz nem értő alárendelt közegek a nagyközönség szemeláttára végezték, azt híresztelve, hogy a városi hatóságot fel fogják jelenteni. „*Ez most, amikor az országos intézkedésekért a lakosság a végrehajtó helyi hatóságot teszi felelőssé, nagy kárt okoz. Nehéz a hatóságnak a közérdekű intézkedéseket kielégítően végrehajtani úgy, hogy azt a lakosság közérdekből szükségesnek ismerje el*” – írta a polgármester.

A nyomozók a kávéházban, kártyázás közben szereztek információkat, érkezésükről nem tájékoztatták a polgármestert. A vizsgálatuk aránytalanul kisebb gyakorlati eredménnyel járt, mint amekkora erkölcsi kárt okozott. Sándor István az 1886. évi XXI. tc. 7. és 10. §-aira hivatkozva – amelyek a törvényhatóságok működéseinek ellenőrzését a megfelelő szakminisztériumok megfelelő képzettségű szakemberei feladatává tették – kérte a belügyminisztert, hogy a budapesti államrendőrség nyomozó testületének tagjait eljárásuk helytelenségére figyelmeztesse, a jövőre a közigazgatási szervek működésének vizsgálatától tiltsa el.⁶⁷

A lakosság ügyes-bajos dolgának intézését a Katona József Kör által alapított, a város támogatásával fenntartott Népiroda végezte. Az iroda a hozzáférőknek díjtalanul nyújtott segítséget, ellátta őket tanácsal, szintén díjtalanul megírta katonai felmentési, hadisegély iránti kérelmüket, levelüket a frontra hozzátartozóiknak. A szegény sorsú lakosság segítségüket naponta igénybe vehette.

1916 októberében elszaporodtak az árdrágító visszaélések. 82 esetből 64-ben született elmarasztaló ítélet, 13 felmentéssel zárult, 23 ügy még folyamatban volt. A kiszabott legkisebb büntetés 4, a legnagyobb 1000 korona volt. Angyal Vidor tisztügyész – a vád képviselője – indítványozta, hogy az árdrágítók nevét tegyék közzé a helyi lapokban.⁶⁸

A Hadsegélyező Bizottság elsősorban a hadba vonultak itthon maradt családtagjait, a rokkantakat, a hősi halált haltak hozzátartozóit segélyezte, tevékenysége kiterjedt az egyéb segélyre szorulóakra is. A Vörös Kereszt Egylet helyi fiókjá pedig a sebesült katonák ellátásában, támogatásában vett részt jelentős mértékben. Rajtuk kívül a városi tisztviselői kar, minden egyes hivatal a háború kitörése óta hivatalos teendőin kívül minden hozzájuk fordulónak rendelkezésére állt. A polgármesteri hivatal a felek felvilágosítását, útbaigazítását hivatalos munkakörén messze felülmúló arányban látta el.⁶⁹

1916. november végén a Kecskeméti Újság „Szomorú közéletmezés” címmel cikket közölt, melyben Szőke Gyula javadalmi ügyvezetőt, a helyi hatósági húsüzem vezetőjét azzal vádolta, hogy a megállapított maximált árnál többért árusít húst, zsírt és szalonnát. Szőke Gyula a polgármestertől engedélyt kért arra, hogy a rágalmazásért sajtópert indíthasson a lap szerkesztője ellen. Sándor István megadta rá a felhatalmazást, mert a cikk sok valótlan állítást és a városi közéletmezés vezetőit becsületükben sértette.⁷⁰

1916. november 21-én meghalt Ferenc József (november 30-án Bécsben temették). A belügyminiszter november 30-tól hat hónapig tartó országos gyászt rendelt el, a közigazgatási hatóságok intézkedéseiket gyászkeretes papíron bocsátották ki, és május 29-ig fekete pecsétet alkalmaztak. Kecskeméten is kitették a középületekre a gyászlobogót, tilos volt színi- és mozielőadás, hangverseny, zenés rendezvény tartása.

1916. december 6-án a központi hatalmak csapatai bevonultak Bukarestbe, Sinajába, Ploestibe. Az uralkodó halála miatt lobogók nem hirdették a győzelmet, de táviratilag a főispán elrendelte, hogy 7-én déli 12 és 1 óra között konduljanak meg az összes harangok.⁷¹

1916. december 30-án került sor IV. Károly és Zita királyné koronázására a szokásosnál szűkebb keretek között, a Mátyás-templomban. Kecskemétet Sándor István polgármester, Dékány László helyettes polgármester és Révész István th. bizottsági tag képviselte. A koronázás idejére a gyászt felfüggesztették, a középületekre nemzeti lobogót helyeztek, a hivatalok ezen a napon nem fogadtak ügyfeleket. A helyi egyházak istentiszteletet tartottak, az üzletek a koronázás időpontjában néhány órára zárva voltak. Kecskemét város közgyűlése a koronázás emlékére a szegény sorsú gyerekek részére 100 000 korona alapítványt hozott létre. (Az alapítványt Zita Királyné Koronázási Alapítványnak kívánták elnevezni.) Az alapítvány kamataiból azokat a gyerekeket akarták segíyezni, akik leginkább rászorultak, apjuk a háborúban katonai szolgálatot teljesített, lakhelyük Kecskemét volt. Az alapítvány jövedelméből a gyerekek tartására, gyógyítására, neveltetésére nyújtottak minimum 120 korona támogatást gyermekenként.⁷²

A belügyminiszter vizsgálta Kecskemét 1916. évi költségvetését, amit a városi törvényhatósági közgyűlés április 28-án fogadott el, majd november 15-én újra tárgyalta. A 4 287 890 korona bevétel mellett a kiadás 4 908 663 korona volt, így 620 773 korona hiány mutatkozott. A közgyűlés úgy határozott, hogy a hadisegélyezésre szolgáló 5%-os pótdadó mellett a 30%-os községi pótdadót megemeli 30%-kal. Eszerint a városban fizetett állami egyenes adók minden koronája után összesen 65%-os községi pótdadó beszedését határozták el. (Ez a hiányból 435 000 koronát fedezett, 185 773 korona ezután is fedezetlen maradt). A belügyminiszter a költségvetést hivatalból felülvizsgálta, s bár a város nem tett eleget a miniszter azon rendeletének, hogy a hiány teljes fedezetéről gondoskodjon, a költségvetést (185 496/1916. III. sz. 1917. január 5-én kelt leiratában) elfogadta. Felszólította ugyanakkor a közgyűlést, hogy a megingott egyensúly helyreállítását jövedelmeinek fokozásával kísérelje meg. Amennyiben ez nem vezetne eredményre, a pótdadó felemelését lesz kénytelen elrendelni.⁷³

1917 januárjában, a honvédelmi miniszter tájékoztatása szerint a harcterről nagy számban szöktek meg katonák a mögöttes országrészekbe. A belügyminiszter felhívta a városi hatóságot, hogy felkutatásukra, kézre kerítésükre különös gondot fordítson.⁷⁴

A polgármester igyekezett menteni tisztviselőit a rendre megtartott katonai szemlék, sorozások alól. A város közéleti feladatainak írásbeli ügyintézése: élelmiszerek összeírása, készletek és szükséglet bejelentése, nyilvántartása, igazolványok, jegyek kiállítása, bevallások helyességének ellenőrzése stb. Tárnok József feladata volt, aki ezeket saját mérnöki teendői mellett látta el. Tárnok mellett – az óriási hivatalnokhiány miatt – ideiglenes alkalmazottak dolgoztak. Helyettesítését lehetetlennek látta Sándor István polgármester. Kérte felmentését.⁷⁵

A városi üzemekhez katonai vezetőket rendeltek ki. A városi villanytelepet is hadiszolgálat alá helyezték, felügyeletével Kernstock Kornél cs. és kir. főhadnagyot bízta meg, aki a város tanácsához írt levelében a munkások alacsony bérére hivatkozva drágasági pótlékot kért részükre. A gépkezelő havi bére 141 korona, a gépfűtőé 155 korona, egyéb munkásoké 110 korona volt. A főhadnagynak a honvédelmi minisztérium szerinti kötelessége volt figyelni arra, hogy az üzem munkásai olyan bért kapjanak, amely megélhetésüket biztosítja. Ezért kérte részükre a drágasági pótlékot. A tanács február 9-én tartott ülésén 35%-os drágasági pótlékot szavazott meg számukra (ugyanakkor havi törlesztés mellett kedvezményes élelmiszerellátásban is részesültek).⁷⁶ A villanytelep munkásai közül is többet behívtak katonai szolgálatra: két fűtőt és egy szerelőt. A helyi katonai parancsnokság adott három főt helyettük. Az üzem működését nehezítette, hogy gyakran volt szénhiány. A polgármester több ízben fordult az Országos Szénbizottsághoz kérelemmel.

A honvédelmi miniszter még 1916 decemberében elrendelte a réz fatüzelésű fürdőkályhák, víztartó hengerek hadicélra való igénybevétele. 1917. január 15-ig kellett összegyűjteni és a Fémátvételi Bizottságnak Budapestre küldeni a fémeket. A polgármester ezzel kapcsolatban levelet írt a miniszternek: *„Kecskeméten fürdőszobával és fürdőberendezéssel bíró lakás alig van 15-20, mivel a városnak vízműve, vízvezetéke, csatornahálózata nincs [...] városunknak csupán nyilvános fürdője*

van, amely a szükséglet kielégítésére nem elegendő, és a mai kor kívánalmainak megfelelően berendezve nincs.” A városban összesen 51 db fürdőkályhát és víztartót jelentettek be. A miniszter a begyűjtést február 5-én kiterjesztette a közhatóságokra, egyesületekre, rendházakra, kórházakra, fürdőkre, intézetekre is.⁷⁷

A háztartási fémek hadicélra elrendelt beszolgáltatása nem volt igazán eredményes, ezért bevásárló szervezet létrehozását határozta el a honvédelmi miniszter. Ez lett a Fémközpont Rt., a törvényhatóságoknál pedig fémbeváltó helyek alakítását rendelte el. A fémbeváltóknak megbízólevelüket a törvényhatóságok első emberével láttamoztatniuk kellett. A beváltási árakat is meghatároztak. A tiszta új nikkel ára pl. 16 korona, a hulladéké 8 korona, a 2 mm-nél vastagabb vörösréz kábel 5 korona 50 fillér, a háztartásból kikerülő vörösrézé 5 korona, a hulladék sárgaréz 2 korona 80 fillér volt kg-onként. A Honvédelmi Minisztérium ún. „Kilincshivatal” is létrehozott még 1915-ben, az épületek, kerítések kapuira szerelt sárgaréz, vörösréz, bronzból való ajtóveretek hadicélokra való összegyűjtésére.⁷⁸ 1917. április végén sor került a nikkel 10 filléresek igénybevételére. Felszólították a lakosságot, hogy az Osztrák–Magyar Bank fiókjába adják le az érméket.

Az 1917. év eleji szénhiány miatt, a kormány a szénrel való takarékoskodás végett elrendelte a színházak – további intézkedésig – való bezárását. Ez a színtársulatok megélhetését válságba sodorta. A polgármester a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult a kecskeméti színészek érdekében. Leírta, hogy a kecskeméti színtársulat konzorciális alapon lett szervezve, tőkéje egyáltalán nincs, megélhetése az előadásokból származik, ami igazán szerény megélhetésre nyújt csak lehetőséget. 67 egyénnek a mindennapi kenyere forgott kockán. A polgármester kérte, hogy az előadások beszüntetése idejére segély útján biztosítsa a kormány megélhetésüket. A miniszter 2540 koronát küldött számukra az Országos Színészegyesület útján.⁷⁹

1917 májusában elrendelték – a hadiszolgáltatásról szóló 1912: LXVIII. tc. alapján – a hadicélokra igénybe veendő, 25 cm külső átmérőjű, vagy ennél nagyobb harangok összeírását. Összeírták az iskolai jelzőharangokat, bár ezek átmérője mind kisebb volt 25 cm-nél. Nyilatkozni kellett a harangtulajdonosoknak, hogy átengedik-e ezeket a

harangokat hadicélra. Kecskemét város tulajdonában 1 db harang volt, amit átengedtek. Francsek József és Farkas Ignác, valamint a görög keleti egyház – mivel csak egy harangjuk volt – nem engedték át azokat. A harangok történelmi vagy művészeti értékéről a Műemlékek Országos Bizottságának meghallgatása után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium döntött. A nagytemplom harangjáról Neményi Imre államtitkár a következőket írta: *„A kecskeméti római katolikus plébánia templom 1852-ben újraöntött nagyharangjának, mint a város története szempontjából becses emlékeknek, hadicélokra való igénybe vételéhez hozzá nem járulhatok, igénybe vételét nem engedélyezem.”*⁸⁰

A 628/1917. M. E. sz. rendelet az üzemek és vállalatok készülékei fémanyagának (réz, ólom, ón és ezek ötvözetei, nikkell) hadicélokra való leszerelésére adott utasítást. A polgármesteri hivatal összes 17 helyi malomnak, üzemnek, gyárnak küldte meg a rendelkezést.⁸¹ 1917 júliusától a nyomdák betűanyagának 10%-át kellett hadicélokra átengedni.

A polgármesteri hivatalban a háború előrehaladtával fokozódtak a gondok, szaporodtak az elintézetlen ügyiratok. A gyakorlott munkások számának fogyatkozása, a sürgős teendők gyarapodása, a három éve tartó megfeszített munka a hivatalnokok kimerülését eredményezte. A polgármester tisztában volt azzal, hogy a tisztviselői kar a helyzetnek megfelelően nem annyira az ügyek nagy számban való elintézésére törekedett elsősorban, hanem hogy a lakosság legéletbevágóbb, legsürgősebb szükségleteit kielégítse, mégis felhívta az ügyosztályokat, hogy vizsgálják át a hátralékokat, gondoskodjanak azok sürgős feldolgozásáról. Minden hónap 8-ig ügyforgalmi kimutatást kért a hivataloktól.⁸²

1917. május végén kapott hivatalos értesítést Kecskemét a belügyminisztertől (szigorúan bizalmas jelzéssel) a német és francia szocialisták háborúellenes propagandamunkájáról. A miniszter levelében, melyhez egy magyar nyelvű: *„Békeföltételeink”* című felhívást is mellékelte, többek között ezt írta: *„tudomásra jutott, hogy az entente hatalmak a nálunk és Németországban fennálló élelmiszerhiányt kihasználva, milliőket szándékoznak arra fordítani, hogy a központi hatalmak országában forradalmi mozgalmat idézzenek elő. Az ilyen irányú kísérletek Svájcban és Németországban keresztül várhatók”*. A miniszter elrendelte, hogy az összes közigazgatási és rendőri hatóságok, valamint a csendőr-

ség a lakosság hangulatát, különösen az élelmiszerek beszerzése körül, állandóan éber figyelemmel kísérik. A röpiratok és a nyomtatványok is azonnal lefoglalandók voltak.⁸³

1917. július 14-én gr. Ráday Gedeon főispánt a király, IV. Károly, saját kérésére felmentette főispáni tiszte alól. A főispán külön levélben köszönte meg a polgármester és a tisztikar munkáját. Többek között ezt írta Sándor Istvánnak: *„köszönöm azon hathatós támogatását, melyben részesített. Nem hagyhatom elismerés nélkül munkásságának méltánylását, amelyet a háború alatt a közigazgatás minden ágában, de különösen a közélélmzés biztosítása terén kifejtett. Amidőn ezért a legmelegebb köszönetemet fejezem ki, felkérem, hogy ezt a városi tisztikar előtt is tolmácsolni szíveskedjék”*.⁸⁴ Az új főispán dr. Patay Tibor lett, akit július 30-án iktattak be hivatalába.

A város törvényhatósági közgyűlése 1917. június végén határozatban mondta ki, hogy támogatja az új kormányt (a király június 15-én nevezte ki gr. Esterházy Móric elnökletével) és elfogadja a népjogok kiterjesztésére irányuló törekvését.⁸⁵

1917. július 29-én a Kecskeméten és környékén lakó közszolgálati alkalmazottak ún. „beszerzési csoport”-ot alakítottak, hogy a tagok részére olcsó és jó minőségű élelmiszert és háztartási cikkeket nagy tételben tudjanak vásárolni.⁸⁶

A honvédelmi miniszterhez rengeteg kérelem érkezett hadiszolgálatot teljesítőktől hosszabb-rövidebb időre szóló felmentés, szabadságolás iránt. A katonai érdekekre való tekintettel csak azok számíthattak ilyen fajta kedvezményekre, akik igazán rászorultak. Ezért a honvédelmi miniszter felszólította a törvényhatóságok első embereit, hogy helyben vizsgálják ki a kérelmeket és konkrét javaslat mellett véleményezék azokat. (Mezőgazdasági szabadságot az illető katonának kihallgatáson kellett kérni csapattesténél, ilyen célból kérvényt szerkeszteni a városi előjárásnak nem lehetett).⁸⁷ A hadra kelt seregek parancsnokai is arról tájékoztatták a hadügyminisztert, hogy nagyobb harcok idején megszorodtak az olyan szabadságolási kérelmek, amit hozzátartozó megbetegedése címén kértek. A belügyminiszter elrendelte a városi hatóságoknak, hogy ezután csak életveszélyes esetekben igazolhatják a szabadság szükségességét.⁸⁸

A városi tisztikar emberhiánnyal küzdött, 1917 júliusában már 26 nőt foglalkoztattak a különböző ügyosztályokon. A rendőrségi feladatokat sem lehetett ellátni a 163 000 kat. holdnyi városi területen 31 gyalog és 14 lovas rendőrrel. A városi rendőrkapitányi hivatalnak számos feladata volt:

- a katonaugyek ellátása (naponta 100-nál több ügy): szökött katonák előállítás, azonnali behívók kézbesítése, népfölkelők előállítás, katonaság igényeinek teljesítése stb.,
- hadisegélyben részesülők ellenőrzése,
- naponta 8 rendőr végezte a rendfenntartást, vásárlási igazolványok kiállítását, kiadását, hadisegély kiosztását,
- hét helyen volt a városban lisztkiosztás, mindegyik helyen egy rendőr felügyelt,
- hatósági húsvágásnál egy rendőr felügyelt,
- sebesült szállítmányokhoz kocsik összegyűjtése, a szállítás is feladatuk volt,
- piaci szolgálatot láttak el,
- színházban, vendéglátóhelyeken felügyeltek,
- bűnügyi, kihágási ügyekben intézkedtek.

Kecskemét rendőrlegénységéből 65 fő teljesített katonai szolgálatot. 1917 szeptemberében már mindössze 24 gyalogos és 11 lovas rendőre volt a városnak. A polgármester 25 rendőre szabadságolását kérte.⁸⁹

1917. augusztus végén a belügyminiszter – szigorúan bizalmasan – a szociáldemokraták szabotázsakcióira figyelmeztette a törvényhatóságokat. „*A szociáldemokrácia – írta – minthogy teljes tudatában van annak, hogy a kormányokra mindaddig, amíg a hadseregek fegyverben állnak, a hadiállapot megszüntetése céljából sztrájkok rendezése által nem tud megfelelő nyomást gyakorolni, szabotázs útján kísérli meg akarátát megvalósítani*”. A miniszter minden gyanús körülményről jelentést kért.⁹⁰

1917 második felében egyre gyakrabban fordult elő, hogy polgári személyek kitüntetésére kértek javaslatot kormányzati szervek a polgármestertől. Előbb augusztus 28-án lelkészekre, rabbikra. Valamennyien a legteljesebb hazafias kötelességteljesítéssel végzik munkájukat, írta a főispánnak Sándor István, végül Farkas Kálmán ref. lelkész terjesztette fel polgári hadi érdemkereszttel való kitüntetésre, aki a Protestáns Egy-

let elnökeként 1915-ben „katonaotthont” szervezett, elsősorban sebesült katonák, másodsorban a helyi póttesteknél szolgáló katonák részére. (Naponta 50–100 fő kereste fel az otthont.) Olvasmányokkal, íróeszközökkel látták el a katonákat, előadásokat szerveztek, hetente egyszer megvendégelték őket.⁹¹ Szeptember 14-én dr. Horváth Mihály országgyűlési képviselőkön kívül a városi tisztikar tagjai közül összesen 39 főt terjesztett fel kitüntetésre a polgármester (többek között: Dékány László helyettes polgármestert, Papp György rendőrfőkapitányt, Dömötör Lajos tanácsnokot, aki a lisztellátás teendőit intézte, Zimay Károlyt, aki a rekvirálás körüli ügyeket szervezte, Tormássy Ferencet, ő volt a felelőse a közellátásnak, közéleti tevékenységnek, Csabay Géza tiszti főorvost aki leküzdötte a harctérről behurcolt kolerát és kiütéses tífuszt, megakadályozta a hólyagos himlő járvánnyá terjedését, intézte a tömeges védőoltásokat, fertőtlenítéseket, Szappanos Sándort a hadiárvák gondozása körüli munkájáért).⁹²

Ugyancsak szeptemberben a hadbavonultak családtagjainak támogatására alakult Hadsegélyező Bizottság vezető tagjainak kitüntetésére, összesen 24 személyre tett előterjesztést a polgármester. Köztük volt dr. Kiss Jánosné, Sándor Istvánné, Györffy Balázsne, dr. Fodor Jenőné, Sztankay Lajos, Fűvessy Imréné, Tárnok Józsefné, özv. Laczy Sándorné, Szőke Gyuláné, Vasváry Ida.⁹³

1917. október elején kezdődött meg az orosz állampolgárok egy részének hazabocsátása. Ez főleg a felügyelet alatt állókra (internáltakra) vonatkozott, nem a hadifoglyokra.

Ugyanakkor kezdték meg a túlnyomórészt rézből álló kirakatberendezések, lószerszámveretek, bútorveretek, csuklópántok, csapok hadicélra való igénybe vételét (a 21 722/eln. 20-b. 1917. sz. rendelettel), majd a villámhárítók és orgonásípok kerültek sorra.

Kecskemét város háztartási vagy költségvetési egyensúlya 1917-ben sem valósult meg, ezért a belügyminiszter elrendelte, hogy a város birtokaiból adjon el területeket, amivel a hiányt fedezni tudja. Ennek következtében a kistalfai erdőterületek kerültek eladásra. (A különálló erdőterületekben lévő fákat még 1915-ben, 1916-ban kitermelték.) A parcellázásokkal értékesített föld ára már hozzájárult a város háztartásának rendezéséhez. A földeladást a földművelésügyi miniszter is jóváhagyta (47 713 I.-A-1/1917. sz. leirattal).⁹⁴

1917. november 29-én a törvényhatósági bizottság közgyűlése arról határozott, hogy a város terhes kamatozású lombard és folyószámla kölcsöne konvertálására, beruházásokra, a hadikölcsön kötvényekre felvett lombard kölcsönök kiegyenlítésére, a háború utáni pénzügyi felkészülésre 10 millió korona jelzálogkölcsönt vesz fel a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetétől.⁹⁵

A kormány azon célból, hogy a munkásviszonyok felől állandóan és alaposan tájékoztatva legyen, munkásjóléti miniszteri bizottságokat szervezett. A bizottságok egy-egy településre látogatva az ellenőrzésbe bevonták annak első emberét.

1918 elején az egyik katonai póttestnél sokszorosított hadseregellenes röpiratokat találtak. A belügyminiszter felhívta a főispánokat, polgármestereket, hogy minden ilyen röpiratra éberrel figyeljenek, készítését, terjesztését feltétlenül akadályozzák meg.⁹⁶ Arra is figyelmeztetett a belügyminiszter, hogy az Oroszországból hazaszökő hadifoglyokra is ügyeljenek, mert az Oroszországban lévő hadifoglyok körében – az ottani 1917-es októberi forradalom hatására – kiterjedt propaganda folyik a forradalmi eszmék terjesztésére. Nyilvános összejöveteleket, gyűléseket tartanak részükre, hogy hazatérésük után a forradalmi eszméket terjesszék. A belügyminiszter információkat szerzett arról is, hogy a forradalmi érzelmű hadifoglyok hazatérését orosz részről segíteni fogják. Elrendelte, hogy a rendőri hatóságok minden szabadságolt katonát, vagy volt orosz hadifoglyot tartsanak szemmel, nehogy a forradalmi eszmék a nép körében elterjedjenek.⁹⁷ A közbiztonság ebben az időben, főleg a város külterületén egyre jobban hanyatlott. A polgármester a belügyminisztertől 40 népfőlkelőt kért a rend fenntartására a város belterületére és 12 lovas csendőrt a külterületre.⁹⁸

1918. február elején a belügyminiszter már a belső szocialista szervezkedést is komoly veszélynek tüntette fel leiratában (900 res/1918.). *„A szocialista szervezetek központi irányítói a meglévő társadalmi rend, a hadsereg és a háború folytatása ellen tervszerűen izgatnak.”* A miniszter szerint a Romániából, Oroszországból hazatérő internáltak az elégedetlenkedők tömegét szaporították. *„Súlyosbítja a helyzetet még az a körülmény is hogy ezek az elemek közvetlen szemtanúi voltak az orosz forradalmi üzemeknek [...] ismerik azokat a rendbontó eszközöket és módozatokat is, amelyekkel az orosz proletárok forradalmi*

céljaikat megvalósították [...] Az utolsó lefolyt sztrájkmozgalmak során az izgatók áthágva a törvényes korlátokat, és fölhasználva a köznéptudatlanságát, azt mindenféle ígéretekkel tévútra vezetik, benne a más társadalmi osztályok elleni gyűlöletet táplálják, a hatóságok tekintélyét és a törvények iránti tiszteletet kiirtják, sőt annak kebeléből a hazaszeretetet is kitépi.” A belügyminiszter szükségesnek tartotta, hogy a rendőrhatalóságok a szociális téren megélenkülte mozgalmakat a legéberebb figyelemmel kísérjék, s ha a nép az erőszakoskodás terére lép, vagy nyílt lázadásban tör ki, vagy büntetendő cselekményeket követ el, a megzavart közrend és közbiztonság helyreállítására azonnal a legnagyobb eréllyel, minden intézkedést tegyen meg. Sándor István polgármester Papp György rendőrfőkapitányt bízta meg a rendeletben foglaltak teljesítésével.⁹⁹

A cs. és kir. hadügyminiszter 1918 februárjában megfontolás tárgyává tette a bronz- vagy rézszobrok hadicélra való igénybe vételét, ezért elrendelte összeírásukat. Kecskemét február 23-án két szoborról tett jelentést: Kossuth Lajos mellékalakos szobráról és Katona József szobráról (ma a Katona József Gimnázium előcsarnokában áll).¹⁰⁰ Begyűjtésükre szerencsére nem került sor.

A háború negyedik évében a hivatalok túlterheltsége folyamatosan nőtt. A főjegyzői hivatal vezetője Györffy Pál főjegyző, aki a közéleti ügyek előadója is volt, a munka nagyságát az ügyek számának háború előttiivel való összehasonlításával igazolta. 1912-ben 1730 ügyet intéztek, 1917-ben már 2831-et. Amikor nappali áram volt, elég gyorsan tudott dolgozni az ún. „parlograf” segítségével, amely az első szót a kimondással egy időben leadta. Ezt azonban nappali áram hiányában jó ideje nem tudta használni, kérte egy fő munkaerő biztosítását. (Ez Szabó Kálmán múzeum őr lett volna, akit előbb katonai szolgálat alól kellett felmentetni).¹⁰¹ Szappanos Sándor, az árvaszék helyettes elnöke is a megsaporodott feladatokra hivatkozva (a háborúban elesettek, eltűntek, hadifoglyok, rokkantak összeírását is ennek a hivatalnak kellett végezni) két fő munkaerőt kért. Két hölgy kisegítőt kapott.¹⁰² Rapcsányi Kálmán főszámvevő a segélyek kifizetésének nehézségeit panaszolta a polgármesternek. A segélyek felvételénél ugyanis az írni tudók az iraton aláírásra kijelölt kis helyre alig tudták nevüket odaírni, az írni kevésbé tudók nagyon lassan írták alá nevüket, az írni nem tudóknak pedig két

tanúval kellett igazoltatni, hogy a segílyt felvették. Ilyen eljárás mellett a 8000-re menő segílyezettet nem tudták minden hó 25-ig kifizetni. A főszámvevő kérte, hogy az írni nem tudók helyett két hatósági vagy hadsegélyezési bizottsági tag is igazolhassa a segíly átvételét. A polgármester felhatalmazta, hogy a Pénzügyigazgatóságnál és a Honvédelmi Minisztérium illetékesénél kérjen engedélyt.¹⁰³

Sándor István 1918 elején bankigazgatókat terjesztett fel kitüntetésre: Pacsu Mihályt, a Kecskeméti Kereskedelmi Ipar-hitelintézet és Népbank elnökigazgatóját, Csósz Pétert a kecskeméti Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatóját és Singer Albertet, a Magyar Általános Hitelbank Kecskeméti Fiókjának főnökét. Mindhármukat a hadikölcsönök intézése körül kifejtett tevékenységükért.¹⁰⁴

A belügyminiszter február végén elrendelte, hogy a hazatérő katonaságtól a fegyvereket gyűjtsék be. Közben Bécsben a cs. kir. hadügyminisztériumban 1918. február 15-én megtartott értekezleten tárgyalták a hadifoglyok kölcsönös kicserélésére és az esetleg itt maradni szándékozó hadifoglyokkal kapcsolatos eljárásra vonatkozó szabályokat. Utóbbiaknak, ha Magyarországon akartak maradni, egy adatlapot kellett kitölteni, személyes adataikon kívül, családi és vagyoni viszonyaikról kellett nyilatkozniuk.¹⁰⁵

A főispán március 9-én megküldte a m. kir. belügyminiszternek, az orosz viszonyok ismeretében, a közrend megóvása érdekében hozott rendeletét (1300/res. 1918. sz.). Ennek legfontosabb eleme az orosz hadifogságból hazatérő katonák megfigyelése volt. A polgármester az ez ügyben teendő intézkedéseket március 16-án foglalta össze. Mivel egyesületi, illetve munkásmozgalmi szervezkedések eddig nem voltak Kecskeméten, a megfigyelést, ellenőrzést a legnagyobb tapintattal kellett kezelni. Figyelni kellett a Budapestről hazatérő „vándorapostolokat”, az államrenddel ellentétes tanokat hangoztató munkásokat, az orosz fogságból hazatérteket. *„A közszükséglettel való ellátásban sokszor hiányt szenvedő lakosságnak izgulékonyabb [...] elemei ilyen tanok számára esetleg megnyerhetőek.”* A belügyminiszter rendeletére kimutatást kellett készíteni a munkásegységekről, működésükről, a munkásmozgalmak vezetőiről, jelentékenyebb szerepet vivő tagjairól. A polgármester felhívta a rendőrfőkapitányt, hogy minden ilyen felmerülő tünetről szóban tájékoztassa.¹⁰⁶ A földművelésügyi miniszter

is jónak látta a polgármestert táviratilag értesíteni, hogy az orosz hadifoglyok között tegye közhírré, hogy aki szökést kísérel meg, vagy a munkát megtagadja, hadifogoly munkaosztagokba kerül és a hadifogolycsere legvégén, utolsóként lesz hazabocsátva. (A sajtót nem kell erről értesíteni, szól a távirat.)¹⁰⁷

Február végén küldte meg a belügyminiszter (1106/1918. B. M. res.) azt a horvát nyelvről magyarra fordított békekiáltványt, melyet az orosz munkás-, katoná- és parasztképviselők tanácsa (szovjetje) 1917. október 26-án (régii naptár szerint) egyhangúan elfogadott. A szovjet azt javasolta az összes háborút viselő népeknek és kormányaiknak, hogy kezdjék meg azonnal a béketárgyalásokat. Az új orosz kormány minden halogatás nélkül megkötendőnek tartotta az annexió (idegen országok bekebelezése) és hadikárpótlás nélküli békét, elutasított minden közvetítést titkos diplomáciai úton, a béketárgyalásokat nyilvánosan az egész nép színe előtt tartotta elfogadhatónak. A belügyminiszter ennek a kiáltványnak minden törvényes eszközzel való terjesztését megakadályozni rendelte, a kinyomozott terjesztőket az ügyészségnek kellett átadni.¹⁰⁸

A békekötésre, a háború befejezésére felszólító röpiratok a legkülönbözőbb módon terjedtek pl. erdélyi vasúton utazó katonák között. A katonákat arra buzdították, hogy fegyvereiket tegyék le, ne harcoljanak. A röpiratok terjesztését minden törvényes eszközzel meg kellett akadályozni. Oroszországból hazatért csere rokkant katonáknál is találtak röpiratokat, sőt orosz nyelvű hírlapokat is, ezen kívül Lenin és Trockij aláírásával német nyelvű röpiratokat („An die Deutschen Soldaten”). Ezeket köröztetni rendelte a belügyminiszter.¹⁰⁹

1918. április 1-jén kelt levelében a polgármester arról tájékoztatta a főispánt, hogy néhány nappal azelőtt a katonatelepi állomáson egy vonat vesztegelt, amely orosz fogságból hazaszökött legénységet szállított a temesvári gyűjtőtáborba. A legénység az élelmezés miatt nagyon elkeseredett volt. Egy gazdálkodó nő a munkásainak szánt kenyeret osztotta ki közöttük. A polgármester azt az információját is megosztotta a főispánnal, hogy a fogságban lévő magyar tisztek már több hónapja nem kapták meg hadi zsoldjukat, ugyanakkor a német hadifoglyokét pontosan kifizették. Az elkeseredés ilyen esetekben nem az orosz hatóságok ellen irányult. A polgármester a helyzet enyhítésére vállalta, hogy az átvonuló hazaszökött katonákat egyszeri étellel igyekszik ellátni.

Az élelemmel ellátott lakosságtól kívánta összegyűjteni számukra az élelmiszert.¹¹⁰

A belügyminiszter rendeletére összeírták a helyi munkásbiztosító pénztár alkalmazottait. A nyolcfős férfi testület tagjai közül mindössze egy teljesített katonai szolgálatot.¹¹¹

1918 áprilisában Sándor István polgármester a helyi katonai állomásparancsnokság segítségét kérte. A város külterületén, különösen Bugacmonostoron egyre nőtt a katonaszökevények száma, akik a közbiztonságra nézve veszélyt jelentettek. A szökevények kézre kerítéséhez kért segítséget.¹¹² A főispán pedig táviratban hívta fel a polgármestert, hogy az orosz hadifogságból hazaszököttek szökésének körülményeit nem közölhetik a helyi lapok, sem a hadifoglyok kicserélésére vonatkozó terveket.¹¹³

A belügyminiszter május 1-jén német nyelvű listát küldött a polgármesternek a radikális szocialistákról. „Radikales Komite in Kecskemet” címszó alatt nyolc fő szerepelt: Tóth Mihály, Kovács Mihály, Szegedi Lajos, Szabó Lajos, Borsodi Imre, Váczi János, Baán János és Rigó István. Róluk kért információt a miniszter. A polgármester semmi kifogást nem tudott felhozni ellenük magatartásukat illetően. Azonban közülük heten a munkásbiztosító pénztárnál dolgoztak, egyikük pedig az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.-nél.¹¹⁴

A megritkult tisztviselői karra az újabb behívások, a feszített munka miatti megbetegedések következtében egyre nagyobb nyomás hárult, újabb és újabb közélélmzési és közellátási feladatokkal kellett megküzdeniük (cipőrendelet, ruharendelet stb.). A sok kezdő női munkaerő feletti felügyelet is nagy energiákat kötött le. Tanult, szakképzett emberekre lett volna szükség. Ilyenek, a Györffy Pál főjegyző által a polgármesternek írt jelentés szerint, más városokban jóval többen voltak. A polgármester a háború egész ideje alatt iparkodott felmentetni kipróbált tisztviselőit a katonai szolgálat alól, nem sok sikerrel.¹¹⁵

Városi tisztviselők által okozott egyéni sérelmek miatt 1918-ban is fordultak panasszal magánszemélyek a főhatóságokhoz, minisztériumokhoz. Fekete Istvánné aláírással a földművelésügyi miniszterhez küldtek levelet, melyben Papp György rendőrfőkapitányt azzal vádolta meg a levélíró, hogy tönkretette a cséplőipart, mivel Dömötör Pál gazdálkodóval nagyon alacsonyan állapították meg a cséplési díjat, így

a bércséplősök nem tudnak megélni. Dömötör milliommossá lesz az ő nélkülözésük árán. A harctérről szabadságra hazaengedett cséplők nem mernek szólni a levélíró szerint, mert berukkoltatással fenyegeti őket a kapitány. A polgármester jelentést kért a rendőrkapitánytól. Papp György kifejtette, hogy a háború kezdete óta a rendőrkapitány, a polgármester és a városi tanács megbízásából évente a cséplőgép-tulajdonosokkal együtt közösen állapították meg a cséplésért járó díjat. *„Ez az egységes megállapodásra való törekvés – írta Papp György – azért történik a hatóság részéről, mert azt tapasztalták, hogy egyes géptulajdonosok horribilis módon igyekeztek a gazdáik, hadbavonultak hozzátartozói szorult helyzetét kihasználni.”* Azt is kijelentette a rendőrkapitány, hogy saját érdekeit soha nem tartotta szem előtt és arra sem volt kapható, hogy más érdekében vezessen tárgyalást. A polgármester Papp György jelentését megküldte a miniszternek.¹¹⁶

Közben a belügyminiszter a forradalmi propaganda erősödéséről tájékoztatta a hatóságot. Nem csak orosz irányba volt a propagandának, írta a miniszter. Northcliff angol államférfi vezetésével anyagi támogatást nyújtottak a központi hatalmak szocialistáinak, mintegy 2 000 000 márka értékben, amit bankárok adtak össze. A szocialisták tömöríteni kívánták a radikális szocialista ifjúságot, demoralizálni a vasúti hivatalnoki kart, sajtószervezetet terveztek létrehozni a nagy német és ipari sajtó ellen.¹¹⁷

A belügyminiszter a helyben állomásozó katonaság hangulatának állandó ellenőrzésére is utasítást adott a polgári hatóságoknak. Sándor István jelentette a főispánnak, hogy a legéberebb ellenőrzésre szólította fel a rendőrséget.¹¹⁸ De éberem kellett figyelni az Oroszországból visszatért hadifoglyokat is. Az ottani forradalmárok célja ugyanis a fennálló társadalmi rend megdöntése, új társadalmi berendezkedés megteremtése volt. Az oroszországi helyzetről azt írta a miniszter, hogy ott az államszervezet pusztulása, a teljes anarchia, az élet- és vagyonbiztonság megszűnése, tömeges gyilkolás és rablás tapasztalható. *„Miután a hadifoglyok hazatérnek, jelentékenyen növekedni fognak a közrendet fenyegető veszedelmek”* – írta a belügyminiszter. A hazatérő hadifoglyokról külön nyilvántartás vezetésére szólította fel a hatóságokat. Figyelmet kellett fordítani a nyomtatott röpiratokra, a „szabadgondolkodó” egyesületekre, szakszervezetekre.

Papp György rendőrfőkapitány Füvessy Imre helyettes főkapitánnyal, Garzó Lajos és dr. Szabó József rendőrkapitányokkal, valamint Barna Tibor rendőrpáncsnokkal együtt értekezletet tartott a volt oroszországi hadifoglyok megfigyelése, társadalmi rend ellenes röpiratok terjesztésének megakadályozása tárgyában. Garzó Lajos feladata lett minden egyes orosz fogságból hazaérkezett és a katonai osztálynál jelentkezett katonáról adatok felvétele (a szabadság időtartamának megjelölésével). Barna Tibornak a jegyzéken szereplő személyeket feltűnés nélkül kellett megfigyelni, a megbízhatatlanokat pedig jelentenie kellett. Barna feladatává tették még a meg nem engedett mozgalmak szemmel tartását, gyanús személyek ellenőrzését. Semmiféle népgyűlés, értekezlet, felolvasás, társas összejövetel a rendőrkapitány engedélye nélkül nem volt tartható. Dr. Szabó József rendőrkapitány feladata lett a nemkívánatos, megbízhatatlan elemek városból való kitiltása, eltávolítása. Füvessy Imre főkapitány-helyettesnek, mint a bűnügyi osztály vezetőjének, a büntetőtörvényekbe ütköző izgatás esetében kellett eljárnia, az elkövetőket le kellett tartóztatnia, és az ügyészségnek feljelentést kellett tennie.¹¹⁹

A közigazgatási teendők egyre jobban kimerítették a tisztviselői kart. A segélyezési ügyosztálynál a női munkaerők megbetegedtek, nem bírták a zaklatott munkát. Tormássy István munkabíró egyéneket kért helyettük.¹²⁰ 1918 nyár elején érkeztek meg a király által május 10-én kelt határozattal a kecskeméti hadsegélyező bizottság tagjainak a háború alatti lelkes tevékenységük elismeréseként a kitüntetések. Tizenkaptak II. osztályú hadi érdemkeresztet és tizenötön II. osztályú polgári hadi érdemkeresztet.¹²¹ A polgármester a kisgazdákat is ki akarta tüntettetni. A külterületi tanítókat kérte fel, hogy tegyenek javaslatot ilyenekre. Koháryszentlőrincen 18 katolikus és 8 református gazdát javasolt a tanító, Belsőnyírben 5 főt, Felsőmonostoron 5 főt, Szentkirályon 9 főt, Köncsögön 2 főt, Katonatelepen 4 főt, Szarkáson 5 főt, Urihegyen 2 főt, Hetényben 1 főt javasoltak a tanítók. A köncsögi tanító pl. Török István 117 holdon gazdálkodót javasolta (akinek 6 gyermeke volt). Azért ajánlotta kitüntetésre, mert a „*hadbavonultak családjainak összes ügyeit intézi. Több ízben jótékonyági alapra sikerrel gyűjtést végzett.*”¹²²

A közhangulat szítására alkalmas adó cikk jelent meg a Kecskeméti Lapok 1918. június 20-i száma címlapján: „Veszedelem fenyegeti a várost” címmel. Ivády Béla közlélményi kormánybiztosnak róttá fel

Juhász Árpád cikkíró, hogy a katonaság elrekvirálta a lakosság 1918. július 15-től augusztus 15-ig terjedő időre szóló lisztkészletét. Ivády személyesen jelen volt a rekvirálásnál. Azzal indokolták a rekvirálást, hogy a rozs hamarosan beérik és július 15-ére liszt lehet belőle. Az újságcikk a városi hatóságot megvédte, hogy az a súlyos következményekről felvilágosította a kormánybiztos, s csak úgy látta kivitelezhetőnek, hogy július 15-én liszt legyen, ha kellő munkaerő, a malmoknak pedig a szükséges szén rendelkezésére áll. (Aratáshoz, csépléshez legalább 50 aratószázad, őrléshez 1200 vagon szén kellett.) Se munkaerő nem érkezett Kecskemétre, se szén. „*A kormánybiztos tehát végzetes bajba sodorta Kecskemétet. A városnak nem lesz lisztje. Vajjon lesz-e aki felelősségre vonja ezért Ivády Béla kormánybiztos urat?*” – kérdezte végül a cikkíró.¹²³ Sándor István a lap szerkesztőségének írt levelében pontosította a helyzetet, a rekvirálást nem a kormánybiztos rendelte el, hanem az Országos Közélelmezési Hivatal (OKH), a cikk a lakosság keserűségét a kormánybiztos ellen irányította, ezzel a közrendet veszélyeztette, ezért az 1914: XIV. tc. 11. §-a alapján a Kecskeméti Lapok ezen számának utcai árusítását megtiltotta. Ennél súlyosabb szankció meghozatalát nem látta szükségesnek a polgármester. Ugyanakkor írt a kormánybiztosnak a városi nehézségekről, a kért intézkedések elmaradásáról (ennyiben jogosnak érezte a cikk egyes részeit Sándor István), megírta intézkedését is. Ivády az OKH-hoz fordult vizsgálatért.¹²⁴

A fővárosból és más városokból, egyre több helyről, sztrájkokról érkeztek hírek. A legsúlyosabb a fővárosi MÁV Gépgyárban, június 20-án történt, amikor a gyár udvarán béremelést követelő munkások közé lövett a katonai parancsnok (4 halott, több sebesült volt). A polgármester felhívta a helyi újságok szerkesztőit, hogy a gépgyári eseményekről és a munkások között észlelhető nyugtalanságról nem írhatnak.¹²⁵ A főispán is rögtön értesítette a polgármestert, hogy a Kecskeméten esetleg megjelenő agitátorok működését kímélet nélkül, ha kell, karhatalommal, akadályozzák meg.¹²⁶ Feltehetően az eset hatására rendelte el a honvédelmi miniszter (15 246 eln. – IV. a/1918. sz. rendelet) a MÁV egyes szolgálati főnökségeinél beosztott munkások népfölkelő munkáosztagokba való beosztását.¹²⁷

A súlyos belpolitikai helyzetre utalt Wekerle Sándor miniszterelnök 1918. június 25-én a parlamentben elhangzott beszéde, amelyben a főváros legtöbb gyárában, vállalatoknál tartó munkabeszüntetések ellen szólalt fel. Merőben lehetetlennek tartotta, hogy a közhatalmat egyes ideiglenesen alakult szervezetek, munkástanácsok, „*vagy effélék gyakorolják*”. Utalt a kormány béremelési politikájára. Kijelentette, hogy a kormány semmi irányban nem engedi magát terrorizálni. Az eseményről a főispán táviratban tájékoztatta a polgármestert.¹²⁸ Kecskeméten azonban nem voltak sztrájkok, sőt a sztrájk legkisebb jelei sem mutatkoztak, ennek ellenére a polgármester a főispán utasítására megtette a kellő intézkedéseket. A tanyákon kisebb csoportokban katonákat helyeztek el rendfenntartás céljából. (Ellátásukról azonban nem gondoskodott a katonai parancsnokság, így a lakosság arató- és cséplési munkákra szánt készletéből kellett őket élelmezni, ezért a gazdák méltatlankodtak.) A polgármester táviratilag kért a cs. és kir. Katonai Parancsnokságtól a közeli katonai raktárból számukra konzerveket.¹²⁹

Még tartott a háború, miközben országos szinten a városi rendőrség államosításáról tárgyaltak. Csak olyan rendőrtisztviselőket terveztek átvenni, akik megbízhatóknak bizonyultak és a törvényben előírt előképzettséggel, valamint kellő gyakorlattal rendelkeztek.¹³⁰

1918 őszén a belügyminiszter az ellenséges országokból visszatért hadifoglyokról kért adatokat. A polgármester július 10-én kelt felterjesztésében jelentette, hogy Kecskemétre eddig a különböző csapattestektől, orosz fogságból 670 katona tért haza szabadságra. Róluk a katonai ügyosztály nyilvántartást vezetett és megfigyelés alatt tartották őket. A hazatértek túlnyomó része mezőgazdasággal foglalkozott, s a kedvező napszámviszonyok és a bőséges munkaalkalom miatt elfoglaltak voltak, magatartásuk ellen kifogás nem merült fel.¹³¹

1918. július 10-én kelt körrendeletében a belügyminiszter az országban terjesztett álhírek terjesztői elleni fellépést rendelte el. „*Az álhírek terjesztői a nélkülözések céltalanságát igyekeznek a köztudatba átvinni [...] Aki közállapotainkra vonatkozó oly hírt kohol, amely alkalmas arra, hogy a lakosság körében elkedvetlenedést, a becsületes béke elérhetésébe vetett hitet megingassa – kihágást követ el, ami 15 nap elzárást és 200 korona pénzbüntetést von maga után.*” A polgármester a leiratot közlésre megküldte a helyi lapoknak.¹³²

Nagy arányokat öltött országszerte a hadifoglyok szökése. A pozsonyi katonai parancsnokság elrendelte, hogy a hatóságok minden alkalmas módon figyelmeztessék a lakosságot, hogy a szökés előmozdításával a haza és saját érdekeiket veszélyeztetik és büntetőeljárásnak teszik ki magukat. Kecskeméten dobszó és újságbeli közlés útján adták tudtára ezt a lakosságnak.¹³³

A belügyminiszter elrendelte a hatóságoknak a nagyvállalatok és cégek levelezésének megvizsgálását, a rendelet szerint a levélfeladók megbízhatóságát kívánták ezzel ellenőrizni. Jegyzéket kellett vezetni a nagyvállalatokról és 14 naponként a cenzúrahivatalnak ezeket el kellett küldeni.¹³⁴

A város tisztviselőinek helyzete 1918. július végére tarthatatlanná vált, fizetésük arra is alig volt elég, hogy életüket napról napra tengessék. A fizetésük mellett néha folyósított segélyek az éhenhalástól mentették meg őket. Főleg azok éltek nehéz napokat, hónapokat, akinek vagyona vagy más jövedelme nem volt. 1918 közepén a közgyűlés egyösszegű segélyt szavazott meg mindazoknak, akik a várostól személyi illetményt kaptak.¹³⁵

Lehetetlen helyzetbe került az iskolaügy is Kecskeméten 1918 nyarára. A polgármester 1918. július 9-én kelt levelében vázolta fel a helyzetet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Már a háború elején az összes közép-, szak- és elemi népiskola épületét kórházi célokra elfoglalta a katonaság. Egyedül a református jogakadémia és főgimnázium maradt meg iskolai célra és három kis 4 osztályos külvárosi elemi iskolaépület. A református jogakadémia és gimnázium épületébe zsúfolódott be a két intézmény diákságán kívül az állami főreáliskola 8 osztálya, a római katolikus főgimnázium 5 osztálya, az állami polgári leányiskola 8 osztálya, a hozzátartozó kiegészítő elemi iskola 4 osztályával, a városi fiú felső kereskedelmi iskola 3 osztálya, a kereskedő tanonciskola 6–8 osztálya, az egyéves női kereskedelmi tanfolyam egy osztálya, 1917-től a női felsőkereskedelmi iskola megnyílt első osztálya. Ilyen körülmények között sem a tanítási, nevelési, sem az egészségügyi követelményeknek nem lehetett maradéktalanul megfelelni. Négy nagy elemi iskolai épületet a katonaság már négy éve elfoglalt. A közel 40 elemi népiskolai osztály 1/3-a szünetelt, 2/3-a különböző magán- és középületekben, lakoszobákban, egyesületi helyiségekben zsúfolódott

össze. A tanköteles gyerekek száma pedig 15 000 fővel nőtt. A helyzet ezen túl azért is veszélyessé vált, mert a református egyház mint iskola-fenntartó újra fel kívánta állítani a háború előtti polgári leányiskolai tanulók részére a gimnáziumi képzést, tanítóképzőt akart felállítani és ezért az épületben elhelyezett minden tanintézetnek felmondott. Sándor István kérte a minisztert, hogy a város iskolaügyének teljes elzülését akadályozza meg, segítsen az iskolaépületek egy részének visszaadásában. (Legalább a polgári leányiskola épületét – ma a Zrínyi Ilona Általános Iskola működik az épületben – és a III. kerületi népiskola épületét kérte vissza.)¹³⁶ Az oktatásügy állapota 1918 szeptemberében már botrányos volt. A sajtó is gúny tárgyává tette. Az iskolázatlan tankötelesek száma óriásira duzzadt. 1910-ben a 6 éven felüli lakosság 72,7%-a tudott írni-olvasni. A háború előtt a tankötelesek 77%-a járt iskolába, 1918-ban ez az arány 53%-ra csökkent. Sehol annyi iskolai épületet nem foglalt el katonaság, mint Kecskeméten. Nagy hátrányára szolgált az oktatásnak az is, hogy a tanítókat sorozatosan igénybe vették a rekvirálásoknál.¹³⁷

A háború befejezésére, a béke kieroszakolására irányuló különböző lehetséges akciókra hívta fel a belügyminiszter a főispánok és polgármesterek figyelmét: pl. vasúti alkalmazottak oly módon akarják a békét minél előbb elérni, hogy a vonatoknál használt olajba acélreszeléket kevernek, ami kimarja a csapágyakat, így a vasúti közlekedés megszűnik.¹³⁸ Olyan információt is továbbadott a miniszter, hogy az Oroszországból visszatérő katonák közül senki sem fog a harctérre visszamenni. Ha mégis meg kell történnie, az oroszoktól kapott jelszót az ellenséges csapatnak kell megadniuk, erre az ellenség a tüzelést abbahagyja, előrenyomul és a háború befejezést nyer. A belügyminiszter ezekről a hírekről kért jelentést augusztus 2-án.¹³⁹

Arra az elégedetlenségre okot adható jelenségre is felhívta a belügyminiszter a hatóságok figyelmét (6310/res 1918), hogy a hadifogságból hazatérő katonák abban a hitben térnek haza, hogy a háború a közeljövőben véget ér és visszatérhetnek a családjukhoz. A háború azonban nem ért véget, és nekik rövid szabadság után vissza kell térni csapattestükhöz, majd újra a harctérre mennek. A családjukhoz hazatértek azt tapasztalhatják, hogy távollétük alatt családjukkal senki sem törődött, őket hadiuzsorások kiszipolyozták. A hatóságokat felhívta a belügyminiszter, hogy a visszatérő hadifoglyokkal szemben a legjobb akarattal viseltessenek.¹⁴⁰

A helyzetet bonyolította, hogy a lakosság körében a tanács ellen különböző híresztelések láttak napvilágot. Például, hogy a cukorhiány oka az, hogy a város a cukrot a konzervgyárnak adja. A polgármester a cukor kezelésével kapcsolatos számadásokat átadta a közéleti alapot ellenőrző bizottságnak. A bizottság azonban nem talált a híresztelést megalapozó bizonyítékot. A tanács a belügyminiszterhez fordult, felhatalmazást kért arra, hogy az ilyen hírek kitalálói, terjesztői ellen bűnvádi feljelentést tehesen.¹⁴¹

A háborús vég kezdetét jelentette, hogy a háborúban meggagdagodottak egy része – a belügyminiszter tájékoztatása szerint – úgy akart a hadiadózás és egyéb háborús terhek viselése alól kibújni, hogy ingatlanukat és egyéb lefoglalható vagyonukat pénzzé téve külföldre, első sorban Svájcba igyekeznek. Útlevel ajánlati lap kiállításánál figyelni kellett ilyen személyekre.¹⁴²

Különös kéréssel fordult a polgármesterhez a helyi jogakadémia egyik tanára, dr. Buday Dezső. A tél folyamán Svájcban járt, az ott megtartott békekonferenciára kapott meghívást, azon részt is vett. Állítása szerint hazafias irányú működéséről a berni magyar követségnek jelentést tett. A polgármestertől kérte útiköltsége megtérítését. Sándor István azzal utasította el, hogy nem Kecskemét ügyében volt a konferencián, kérelmével forduljon a m. kir. miniszterelnökhöz.¹⁴³

Forradalmi röpiratok terjesztésének minden módon való megakadályozására szólította fel a törvényhatóságokat a belügyminiszter. Hírt kapott arról, hogy Németországból szénrel megrakott vasúti kocsikban, a szén közé rejtve, nagy mennyiségű röpiratot találtak, melyek forradalomra, munkabeszüntetésre és a kapitalizmus elleni harcra lázítanak. A röpiratok valószínűleg Franciaországból vagy Angliából valók, vélte a miniszter.¹⁴⁴

1918. október 30-án a polgármester táviratot kapott a Magyar Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságától, Magyarország új kormányának megalakulásáról. Felszólították, tegye közhírré a dolgot. Sándor István másnap a következő hirdetményben tájékoztatta a lakosságot: „*Hirdetmény. Tudatom a lakossággal, hogy tegnap este a magyar nemzeti tanács végrehajtó bizottságától a következő hivatalos táviratot kaptam: »A Magyar Nemzeti Tanács átvette a kormányhatalmat, az*

egész budapesti helyőrség és az egész államrendőrség nagy lelkesedéssel mellé állott. Minden vidéki várost felszólítunk csatlakozzon az egyedüli törvényes kormányhoz, a Nemzeti Tanácshoz. Ez a távirat kiplakatirozandó – a Magyar Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága.» Egyidejűleg a postahivataltól kaptam azon hírt, hogy Ő Felsége gróf Károlyi Mihály urat miniszterelnökké kinevezte és vezetése alatt kormány alakult. Erre a táviratra a városi tanáccsal egyetértőleg távirati úton nyomban bejelentettem csatlakozásunkat. A fenti hivatalos hírekből kitetszőleg tehát végre hazánknak olyan kormánya van, amely úgy a népnek benne összpontosuló bizalmánál, mint az azt alkotó férfiak képességeinél fogva cselekedni tud; felkérem tehát a város lakosságát, hogy az átélt izgalmakat küzdje le és tanúsítson nyugalmat, folytassa életmódját és végezze munkáját rendesen, mert ezáltal hozzuk kormányunkat olyan helyzetbe, hogy azonnali békekötéssel és határaink megvédésével itthon az új Magyarországot kiépítse, és csakis az esetben lesz képes kormányunk feladatainak teljesítésére, szűkös érlelmi, ruházati és tüzelőanyagunk okozta szenvedéseink enyhítésére és a háború által ütötte sebek gyógyítására, ha ezen törekvéseiben válllvetve munkánkkal segítjük és utasításait bizalommal követjük. Déli határainkat még az ellenség fenyegeti, s ha elfoglalása és az ottani megyékbeni eddig könnyelműen ott hagyott termést tönkretenné, hazánk lakosságának túlnyomó része éhínségnek lenne kitéve. Meg kell ezt előznünk azzal, hogy belső nyugalom fenntartásával a kormány helyzetét könnyítsük, a rend megzavaróit ártalmatlanná tegyük, hogy kormányunk a haza védelméről minél jobban gondoskodhassék. Kecskemét, 1918. október 31-én Sándor István polgármester.»¹⁴⁵

A polgármester 1918. november 1-jén jelentette a Magyar Nemzeti Tanácsnak, hogy Kecskeméten október 30-án ideiglenesen megalakult a helyi Nemzeti Tanács, végleges megalakulására november 1-jén 10 órakor népgyűlés keretében kerül sor. A helyőrség és a katonai parancsnokságok csatlakoztak a nemzeti tanácshoz. A közbiztonságot – a polgármester szerint – a csapatoktól önként távozó, és hazajövő egyes fegyveres katonák még veszélyeztetik, a külterületeken kezdenek bandákat alakítani. Ez ellen kért intézkedést, és felhatalmazást a polgárőrség megalakítására, felfegyverzésére.¹⁴⁶

A város alkalmazottai 1918. november 7-én letették az új esküt a polgármester előtt. Az eskü szövege: „*Én – név – esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát fogom szolgálni, Isten engem úgy segítjen.*”¹⁴⁷

Sándor István ugyanezen a napon írásban tette le fenti szövegű esküjét a főispánnak. Ezzel Kecskemét történetében – bár a háború az ország egész területén nem ért véget – egy új korszak kezdődött.

■ A város közéletének, közellátásának szervezése

A kivételes intézkedésekről szóló 1912-es törvény (LXIII.) felhatalmazást adott a kormánynak a gazdasági élet szabályozását és irányítását célzó intézkedésekre is. „A hadiszolgáltatásokról” szóló 1912. évi törvény értelmében háború idején a kormány a hadsereg szükségletére személyi és dologi szolgáltatásokat követelhetett a polgári lakosságtól. Üzemek és ipartelepek tulajdonosai kötelezhetők voltak a hadiszükségletnek megfelelő termelésre, vagy arra, hogy üzemüket a személyzettel együtt átadják. Egy másik törvény (1912. évi LXIX. tc.) a lovak és járművek szolgáltatásáról rendelkezett. Ezek a törvények azonban nem voltak elegendők, az állam gazdasági szabályozó jogkörét a háború alatti törvényhozás állandóan bővítette. Ezek és a háború alatt hozott újabb törvények tág teret adtak az állam gazdasági beavatkozására, a gazdasági élet messzemenő szabályozására.¹⁴⁸

1914. augusztus elején még javában tartottak a mezőgazdasági munkák: aratás, cséplés, amelyek elvégzése veszélybe került a katonai, illetve népfőlkelői szolgálatra behívottak nagy száma miatt. A honvédelmi miniszter az általános helyzetre való tekintettel lehetővé tette, hogy a népfőlkelők részt vehessenek a munkákban, kérte a szükséges létszám összeírását. Sándor István azonban másként döntött, nem kértek katonákat, a kecskemétieknek kínáltak lehetőséget arra, hogy saját maguknak, illetve családjuknak munkájukkal megkeressék a szükséges gabonát. Ezt hirdetményben tette közzé a polgármester. Csak akkor helyezte kilátásba a katonák munkájának igénybevételét, ha nem lennének

munkára jelentkezők.¹⁴⁹ Pár héttel később azonban már azt kérte a honvédelmi minisztertől, hogy a kecskeméti népfölkelők közül a birtokosokat és haszonbérelőket szabadságolja a betakarítási munkák idejére. A földművelésügyi tárca megbízható adatokat kért a betakarításról a gabonával és élelmi cikkekkel való ellátás érdekében.

Alig érték véget a betakarítási, cséplési munkálatok (amit a polgármester jelentése szerint „*meglehetősen el tudunk végezni*”, a jövő évi termésről kellett gondoskodni. A szántás és vetés nagy nehézségbe ütközött, mivel a munkabíró férfiak jelentékeny részét katonának hívták be. Sándor István felhívta az itthon maradt kiszáradt bérelőket, fogjanak össze, akiknek igájuk van, segítsenek a szomszédnak, különösen azoknak a szegény asszonyoknak, akiknek keresőjük most mindnyájunkért harcol. Ők majd visszasegítik más munkákban, pl. krumpliszedésben. „*Ma mindnyájunknak jobbaknak, áldozatkészebbnek, egymást szeretőbbeknek és támogatóbbaknak kell lennünk*” – jelezte a polgármester. A pusztai tanítókat és gazdaköröket kérte fel augusztus 26-án ezen eszme megvalósításában való segítségre.¹⁵⁰ A kormány a Belügyminisztérium útján értesítette a város vezetését és közönségét, hogy a háború céljaira igénybevett lovakért és közlekedési eszközökért kártérítést a Postatakarék Pénztár útján fizetnek.¹⁵¹

A háború kezdetén a hús- és zsírellátás még nem okozott gondot, akkora sertésállomány volt Kecskeméten, hogy a kereskedők kivételre szállítottak. Hetente 30 vagon hizott sertés Bécsbe való szállítására kaptak engedélyt a kereskedelemügyi minisztertől.¹⁵²

Szinte azonnal megindult viszont a kereskedői árak emelkedése. A polgármester a sorozatos panaszok miatt rendeletet bocsátott ki az élelmiszerek és egyéb elsőrendű közszükségleti cikkek ármegállapítása körüli visszaélések megakadályozására. Megbízta Szőke Gyula javadalmi ügyvezetőt, hogy kísérje figyelemmel a piacon és az üzletekben mutatkozó áralakulásokat, s ha jogosulatlan haszonnal járó ügyletet észlelt, jelentse Garzó Lajos rendőrkapitánynak.¹⁵³ Voltak olyan kereskedők, akik a papírpénzt nem akarták elfogadni. A belügyminiszter utasítására a polgármester az ilyenek engedélyének bevonását helyezte kilátásba.

1914. szeptember 23-án hozta nyilvánosságra a honvédelmi miniszter az úgynevezett „hadiárakat”, vagyis amelyeket a katonaság az 1912: LXVIII. tc. alapján az élelmiszerekért fizet.

Termények és liszt neműek	1 q		Kenyér és száraz főzelékfélék	1 Kg	
	Korona	fillér		Korona	fillér
búza	31	–	búzakenyér	–	41
rozs	21	50	rozskenyér	–	37
kétszeres (félszeres)	24	50	kenyér vegyes anyag	–	39
árpa	18	–	rizs	–	46
zab	18	50	árpakása	–	40
tengeri	17	50	búzadara	–	55
búzakenyér liszt	46	–	bab	–	35
rozskenyér liszt	35	–	lencse	–	70
búza kétszersült liszt	47	50	borsó	–	45
búzaliszt főzéshez	49	–	hántolt borsó	–	55
tengeri liszt főzéshez	33	70	köles	–	44
liszt hüvelyesekből	–	–	–	–	–

A burgonya kilójáért 8 fillért, a pörkölt kávé kilójáért 3 korona 20 fillért, a cukorért 90 fillért, borsért és paprikáért 3-3 koronát, 1 liter borért 1 koronát, 1 liter pálinkáért 1 korona 40 fillért, élő marhákért (1 q súlyban) 90 koronát, friss marhahús mázsájáért 120 koronát, sertéshúsért 160 koronát, borjúhúsért 180 koronát 1 mázsa szalonnáért 200 koronát fizetett a katonaság.¹⁵⁴

Az Országos Hadsegélyező Bizottság a gabonával való takarékoságra szólította fel az ország lakóit. Arra ösztönözték a települések vezetőit, hogy kenyeret ne csak búzalisztból készítsenek, hanem keverjék kukorica-, burgonya-, vagy árpaliszttal. Novemberben azonban már sor került a gabonaárak maximálására. A búza árát mázsánként 40 korona 50 fillérben, a rozs árát 32 koronában, az árpáét 25 korona 50 fillérben, a kukorica árát 22 koronában állapította meg a város. Más városokkal ellentétben itt az ármegeállapítás ellen senki sem föllebezett.¹⁵⁵

1914 decemberére sóhiány alakult ki. A majd 70 000 fős lakosság, a mintegy 2000 fős, Kecskeméten állomásozó katonaság és az 1900 sebesült ellátása nagy gondot okozott. A hiányt az is fokozta, hogy egyesek tartalékkészletet halmoztak fel. A polgármester írt a Magyar Királyi Sójövedék Vezérügynökségnek, amely 4 vagon só küldésével megmentette a várost a fenyegető sóhiánytól.¹⁵⁶

December végén Sándor István polgármester így jellemezte a helyzetet: *„A kormány által a nélkülözhetetlen élelmiszerek mérhetetlen megrágulása ellen eddig tett intézkedések nem bizonyultak hatásosnak, e bajok következménye nemcsak a drágaság, hanem a máris érezhető liszthiány, s hovatovább az élelmezés súlyosabb bajaitól kell tartanunk.”*¹⁵⁷

Az 1915. év eseményei

1915 januárjától egyre gyakoribbá és általánosabbá vált a panasz, hogy a gabonát és a lisztet a kereskedők a megállapított maximális áraknál magasabb árakon adják el és más fontos élelmiszercikkeket is (pl. tej), sokkal magasabb haszonnal adnak el. Az amúgy is nehéz megélhetési viszonyokat ez még súlyosabbá tette. A polgármester utasította a városi rendőrkapitányi hivatalt, hogy az élelmiszerpiacot szigorú ellenőrzése alatt tartsa, az árdrágítók ellen lépjen fel.¹⁵⁸ Ugyanakkor felterjesztést intézett a kereskedelemügyi miniszterhez: *„Az árak maximálása nem hozta meg a kívánt eredményt, vagyis a magas árak csökkenését a gabonánál. Piacunkra alig, vagy egyáltalán nem kerül gabona. Ennek egyik oka, hogy a termelők termésüket nem bocsájtják áruba. Akik el akarnak adni, tudják, hogy a nyílt piacon maximális áron felül eladni veszélyes, tehát áruikat közvetlenül a kereskedők raktáraiba szállítják. [...] a terménykereskedők az árut maximális áron vásárolják fel, de ezen felül fizetnek a termelőnek mázsánként 1-2 korona fuvarát a beszállításért és ezen felül vagononként 50-100 és még több províziót. Ezután Ausztriába szállítják magasabb áron [...] A mi malmaink a helyi szükségletet rendes viszonyok között sem képesek ellátni. Most, mikor legnagyobb malmunk leégett [Gazdasági Gözmalom – a szerző], egy kisebb is szünetel, a helyi liszttermelés megállt. A lisztszükségletet főképp Zsombolyáról, részben Nagykanizsáról, Hódmezővásárhelyről, Csongrádról szokták kereskedőink és sütőink beszerezni [...] Újabbán e helyeken a katonaság rekvirálja a kész lisztet, legújabbán a hadimenetrend miatt a szállítás is megakadt. Így a liszthiány nálunk küszöbön van. Az üzletek 1 kg-nál nagyobb mennyiséget már nem adnak egy-egy személynek.”* Sándor István javasolta, hogy engedje meg a miniszter a kereskedők üzleti könyveinek megvizsgálást, a kereskedők raktáraiban lévő lisztek

összeírását, majd tervszerű szétosztását. Alig két hét elteltével romlott a helyzet, a kenyér ára emelkedett, a gabonaforgalom megszűnt, a lakosság kenyérrel való ellátása veszélybe került. A polgármester intézkedést sürgetett a kereskedelemügyi miniszternél.¹⁵⁹

1915. február közepén azonban a földművelésügyi miniszter azt közölte a várossal, hogy a kormány rendelete szerint Kampler Géza meghatalmazott búza-, rizs-, árpa- és zabkészletek feltárására és átvételére Kecskemétre érkezik. Hiába tiltakozott Sándor István és a város tanácsa, hogy a lakosság egy része már most sem kap a kereskedésekben lisztet. „Minden valószínűség szerint csak az esetben fogja városunk lakosságának ellátatlan része a már most is közel levő ínséget elkerülni, ha rövid időn belül képesek leszünk gabonát, illetőleg lisztet beszerezni.” Havonta 30 vagon búzát kért a polgármester Kecskemétre szállíttatni. Ugyanakkor tájékoztatni kellett a lakosságot a február 22-én kezdődő rekvirálásról. Az újságoknak továbbították közlésre, hogy búzát, rozst, árpát és zabot rekvirálnak. A rekvirálók az összes lakóhelyen megjelennek és összeírják a készleteket, de azt is, ha nem találnak gabonát. Arról is igyekeztek a lakosságot kioktatni, hogy a búza mázsáját 40 korona 50 fillérért, a rozst 32 koronáért, a zabot 24 koronáért, az árpát 27 korona 50 fillérért váltják be és a szállításkor kifizetik.¹⁶⁰ A földművelésügyi miniszter hetenként kért távirati jelentést a rekvirálás eredményéről. A hús ára is szinte napról napra emelkedett.¹⁶¹

Korabeli kimutatás az 1915. év február havi
marha-, borjú- és sertéshús árakról

Kelet			Marha						Borjú						Sertés					
			I.		II.		III.		I.		II.		III.		I.		II.		III.	
			rendű		rendű		rendű		rendű		rendű		rendű		rendű		rendű		rendű	
év	hó	nap	k	f	k	f	k	f	k	f	k	f	k	f	k	f	k	f	k	f
1915	02	01	1	84	1	76	1	70	2	40	2	10	–	–	2	20	1	96	–	–
1915	02	05	1	88	1	80	1	76	2	40	2	10	–	–	2	24	2	–	–	–
1915	02	09	1	88	1	80	1	76	2	44	2	12	–	–	2	28	2	10	–	–
1915	02	12	1	92	1	86	1	80	2	46	2	14	–	–	2	40	2	16	–	–
1915	02	16	1	96	1	90	1	82	2	46	2	14	–	–	2	60	2	26	–	–
1915	02	19	1	–	1	92	1	88	2	50	2	20	–	–	2	80	2	40	–	–
1915	02	23	1	–	1	92	1	84	2	56	2	44	–	–	2	80	2	60	–	–

1915. február 16-án tették közzé a miniszterelnök 649/1915. sz. rendeletét. Ettől kezdve a kenyérliszthez fele arányban lisztpótló árpa-, tengeri- vagy burgonyalisztet kellett keverni. Ugyanakkor az Országos Gazdasági Bizottság (OGB) megkezdte a kukorica felvásárlását (a közönségest mázsánként 27 koronáért, a minőségét 30 koronáért). Sándor István határozott hangú levélben tiltakozott az ellen, hogy az Országos Gazdasági Bizottság a maximált árnál 25–39%-kal magasabb áron vásárol. Mivel a kormány a kenyérliszt 50%-os tengeriliszttel való keverését írta elő, veszélyben látta a lakosság ételmezési szükségleteinek kielégítését a tengeri felvásárlása miatt. A termelő magasabb árért adja el a kukoricát, így nem marad a helyi ellátásra. Az intézkedést azért is nehezményezte, mert korábban, ha egy kereskedő a 21 korona 50 fillér maximált ár helyett 26 koronáért adott el kukoricát, az első fokú városi hatóság elzárásra ítélte. A kormány intézkedésével maga hívja fel az eladókat a maximált áron felüli árusításra. Így a város hogy lépjen fel az árdragítók ellen? Az is gondot jelentett, hogy a kukoricának az Országos Gazdasági Bizottság által való felvásárlása, majd a szükséges készlet visszaosztása sok időt vett igénybe, március végén következhetett az őrlés, a kenyérbélesztés csak ezután volt lehetséges. A rendelet pedig március 1-jétől írta elő a kenyérnek való búzaliszt tengerivel való keverését. A kukorica ára az árpáé és rozsé fölé emelkedett, holott mindig olcsóbb volt, így a könnyen romló kukoricaliszt drágította meg a kenyeret. A polgármester kérte az OGB kukorica-felvásárlására vonatkozó rendeletének hatályon kívül helyezését, vagy a kukorica árának csökkentését, a város kukorica-szükségletének itt hagyását, a rekvirálandó árpából 100 q Kecskeméten hagyását, hogy a megszorult családok részére a kenyérliszt őrlését megkezdhesék.¹⁶²

A miniszterelnök 240/1915. M. E. sz. rendeletére összeírták minden település területén a búza-, a rozs-, az árpa- és a zabkészletet. Ezzel kívántak véget vetni a közéletelés terén mutatkozó zavaroknak. A főispán pedig arról tájékoztatta a polgármestereket, hogy a kormány biztosítja azt az ételmezési-mennyiséget minden község vagy törvényhatóság részére, amely számítások szerint július végéig fedezi a lakosság kenyérszükségletét. A fogyasztással azonban takarékosan kell gazdálkodni.

A magasabb ár a hús- és zsírellátásra is kihatással volt. A lakosság ellátása érdekében a város tárgyalt 6000 db sertés hizlalására. A hizlalók olyan feltétellel vállalták, ha a város biztosítja a hizlaláshoz szükséges árpát, kukoricát. Az Országos Gazdasági Bizottság árainál nem lehetett már olcsóbban kukoricát venni. Ez az ár 132 000–205 000 koronával drágította a hizlalást. A vállalkozók ódzkodtak a hizlalástól, a kockázattól, a város pedig gondban volt, hogy nem tudja biztosítani a lakosság zsiradék-szükségletét. (1914-ben március 1-jétől augusztus végéig helyi fogyasztásra 4600 db sertést vágtak Kecskeméten.) A polgármester levélben fordult a földművelésügyi miniszterhez: *„A zsír-szükséglet biztosítása éppoly fontos a közéletmezés biztosítására, mint a liszttel való ellátása. [...] Kecskeméten ugyan nagyarányú sertés-hizlalás folyik egész éven át, és a hizlalt sertések nem csak a város élelmezésére szükséges zsírt szolgáltatják, hanem azok tekintélyes hányada a bécsi piacra szállítatik, ezen kívül igen tetemes mennyiségű sertés a téli hónapokban helyben levágásra került avégből, hogy húsa a főváros szalámi gyárába szállíttassanak. [...] A sertések zsírját és szalonnáját városunkból mind elszállítják, hízott sertést a magas árak miatt alig lehet már kapni. [...] Kukoricát, árpát a maximális árak életbe léptetése óta nem lehet beszerezni, a sertések hizlalása az itteni telepeken egészen megszűnt. [...] Hamarosan a lakosság egy része nem tudja fedezni zsír-szükségletét.”* Havonta 30 vagon búzalisztre és a 6000 sertés hizlalásához 6 hónapon keresztül 6 q takarmányra van szüksége a városnak – írta Sándor István.¹⁶³

Az élelmezés biztosítását a honvédelmi miniszter a cs. kir. hadügyminiszterrel egyetértésben a katonák tavaszi munkára való szabadságolásával kívánta megoldani. A póttesteknél szolgáló legénységet – a hadra kelt sereg pótlásának veszélyeztetése nélkül – tavaszi vetési, szőlőművelési munkákra szabadságolták 14 napra. Elsősorban a mezőgazdasággal, szőlőműveléssel foglalkozók kaphattak szabadságot, amit személyes kihallgatáson kellett kérniük. A szabadságolás kezdő időpontját március 10-ében állapították meg, amit később 29-ére toltak ki. (A névjegyzéket megküldték az előljáróságoknak, ahol a szabadságolt katonáknak jelentkezniük kellett.) Húsz katonából álló munkacsoportok vehettek részt a munkákban egy tiszt vezetése alatt.

Sándor István polgármester, Györffy Pál főjegyző nem csak írásban intézte a város ügyeit. Nem egyszer utaztak Budapestre a minisztériumokba tárgyalásokra. A belügyminiszter egy ilyen szóbeli tárgyalásra hivatkozva értesítette a várost 1915. március 10-én, hogy az ellátatlan polgári lakosság és a sebesült katonák részére az új termésig 160 vagon lisztet jegyzett elő, melynek 50%-a tengerilisztben értendő. Ezt tartaléknak kellett tekinteni, akkor lehetett felhasználni, ha a közéletrendes kereskedelem útján már nem volt biztosítható. A pénzügyi fedezetről a városnak kellett gondoskodni. Ha a készletet idő előtt használja fel a város, nem kap több segítséget. A kiszolgáltatásnál a lakosság számát kellett alapul venni.¹⁶⁴

Kecskemét tanácsa értesült arról, hogy a Tisza melletti falvakban nagyobb zsír- és szalonnamennyiség van és viszonylag olcsón. Március közepén Szőke Gyula javadalmi ügyvezetőt és Rektórisz Gyula rendőrségi pénztárkezelőt elküldték vásárlásra (5000 korona előleggel) azzal az utasítással, hogy mindketten egy-egy törvényhatósági bizottsági taggal járják végig a falvakat, a vásárolt termékeket a legrövidebb idő alatt szállíttassák Kecskemétre. Szőke Gyula március 23-án számolt be (március 15–19 között) beszerző útjáról. Szolnokon, Kisújszálláson, Dévaványán, Gyomán, Békéscsabán, Szajolon, Pusztabesnyőn, Kunszentmártonon, Szentesen járt. Az élő sertéseknek túl magas volt az ára, általában a készletek hiányát tapasztalta. Összesen 25 mázsa szalonnát talált, ebből is 20 q avas volt.¹⁶⁵

1915. március 20-án már kritikus volt a helyzet, a polgármester arról tájékoztatta a főispánt, hogy Kecskemét az ellátatlan lakosság tengeri- és zsírszükségletét fedezni nem tudja. Nem járt sikerrel 130 vagon tengerinek más vidékről való beszerzésével sem. Különböző cégek adtak ugyan tájékoztatást nagy bejelentetlen készletekről, de a megálapított maximális ár említésekor az üzlettől nyomban visszavonultak. Bács-Bodrog megyéből (Kossuthfalva vidékéről) 33 korona körüli áron Ausztriába szállítottak tengerit. Sándor István kérte gr. Ráday Gedeon főispánt, hogy 130 vagon tengeri vásárlásához nyújtson segítséget Kecskemétnek.¹⁶⁶

A város lisztszükségletét március végén a belügyminiszter – a főispánnal folytatott tárgyalás alapján – 160 vagonban állapította meg, ennek felét tengerilisztben. Kecskemét számítása szerint a 19% korpa, 5% porlás és a szállításnál való 6%-os apadás figyelembevételével 117 vagon kukoricára volt szükség az ellátatlanokat illetően. Azzal számoltak, hogy Kecskemét akkori 70 000 fős lakosságából 20 000 személynek ugyan volt saját gabonája, de csak búza, rozs és árpa. Náluk a rekviráláskor fejenként 54 kg-ot hagytak. Tengeriszükségletük – mivel a kenyeret fele arányban kukoricából kellett előállítani – fejenként 25 kg-mal számolva – 60 vagon volt. A lakosság élelmezése tehát 177 vagon tengerivel lett volna biztosítható. Zsírkészlete alig volt Kecskemétnek 1915 tavaszán, szalonna sem volt. Az 1915 tavaszi készlet hiányához az is hozzájárult, hogy a 3000 ágyas sebesültkórházak szükségletét is fedezni kellett. A tervbe vett 6000 sertés hizlalásához pedig 36 000 q tengerire lett volna szüksége Kecskemétnek. A földművelésügyi miniszter két hétre elegendő lisztmennyiséget engedett át a városnak. A főispán ígérte, hogy a város tengeriszükségletéről igyekszik gondoskodni.¹⁶⁷ A földművelésügyi miniszter azonban április 2-án azt nyilatkozta, hogy a megállapított összes gabonaszükséglet arányában kiutalt 48 vagon tengerin felül nem tud 120–130 vagont küldeni sertéshizlalásra.

Március végén a földművelésügyi miniszter kiutalt Kecskemétnek 862 q búzát, 1830 mázsa rozst, 515 q árpát (112 000 korona áron, amit a Magyar Általános Hitelbank Gabonarekviráló Központjának kellett kifizetni). Felhívta a polgármestert, hogy gondoskodjon az 50% tengeri beszerzéséről. Sándor István táviratban válaszolt, hogy nem tudott a város tengerit szerezni, sürgősen kért 32 vagon rekvirált tengerit, mert teljes a liszthiány Kecskeméten.¹⁶⁸ A liszt szétosztására nézve a törvényhatósági bizottság – a tanács javaslatára – 1915. március 31-én határozatot hozott a „szelvényrendszer” bevezetéséről. Így akarták biztosítani, hogy a liszt azoknak jusson, akiknek arra szüksége van.¹⁶⁹

Április elején országosan is hiány volt lisztből, mert miniszterelnöki rendelet írta elő (877/1915. sz. M. E.) a lisztkészletek bejelentését. A kecskeméti tanács is felhívta a lakosságot, hogy azt a búza-, árpa- és rozskészletet jelentsék be, ami a háztartási szükségletüket meghaladja.

Aki nem jelenti be, két hónapi elzárással büntethető.¹⁷⁰ Április végén a földművelésügyi miniszter kiutalt Kecskemétnek 4800 q kukoricát, május elején pedig 1273 q búzát, 2330 q rozst, 880 q árpát és 200 q lisztet. A gabonát a Ceglédi Hengermalom Rt. őrölte meg Kecskemétnek.¹⁷¹ Kecskeméten ugyanis a legnagyobb malom, a Gazdasági Gözmalom, a háború elején leégett.

1915 májusára a hús, a zsír, a szalonna ára a háborús helyzet következtében három-, négyszeresére emelkedett. A tanács attól tartott, hogy az állattenyésztők a nagy haszon reményében állataikat levágják, s így az állatállomány jócskán megcsappan. Amitől féltek, bekövetkezett. Héjjas József th. bizottsági tagot és Rektorisz Gyula rendőrtisztet a tanács a Dunántúlra küldte szalonna- és sertésvásárlásra. Bejárták Sárbogárd, Simontornya, Igar, Cece, Gyékényes, Nagykanizsa, Iharos, Berény, Szombathely, Pápa, Komárom településeket. *„Jó lélekkel jelentjük ki – írták beszámolójukban –, hogy mi itt Kecskeméten azokhoz a vidékekhez képest, hol megfordultunk, Kánaán földjén vagyunk [...] Zsiradék egyáltalán nincs, nem számítva az egyes háztartások napi szükségletét [...] Hizlalás alá eső sertéseket 400 db-ot találtunk Bank Gyulánál, párja (120-125 kg) kilogrammonként 2 korona 20 fillér. Még vagy 200 db-ot tudnánk Kecskemétnek beszerezni, súlyuk is hasonló, áruk is [...] Sok helyen felhajtókkal dolgoznak a kupecsek, kik összevásárolt cikkeiket az egyes helyeken megjelenő nagyobb kereskedőknek átszolgáltatják [...] Mindenütt jobban aggódnak a jelen miatt, mint mi”* – zárták beszámolójukat.¹⁷²

A háborús állapot következtében – a hadsereg felvásárlása miatt – nagymértékben csökkent a lóállomány Kecskeméten. Ez nehézséget jelentett a város majd 170 000 holdra tehető határában, ahol a nem kézi erőt igénylő munkát lóerővel végezték. A lótenyésztés is veszélybe került a takarmányhiány miatt. A lóhiányon úgy igyekezett a város segíteni, hogy a városban lévő honvéd hadilókorházban feljavított lovakat munkára, tenyésztésre kikérte és a lakosság között kiosztotta.¹⁷³

A nyári mezőgazdasági munkák kezdetén országosan nagy gazdasági munkahiány mutatkozott. Kecskeméten, ahol a lakosság nagyobb része mezőgazdaságból élt, ezzel foglalkozott, különösen érez-

hető volt, mert ekkor a mintegy 70 000 összlakosságból 7000-nél több férfi teljesített katonai szolgálatot, és 1000-nél többen voltak besorozva népfölkelő munkára.¹⁷⁴ Kecskemét határában nem voltak nagybirtokok. A határban elszórtan fekvő kisebb birtokokon a polgármester nem látta biztosítottak az aratási, cséplési munkáknak rendes időben való elvégzését. A gazdák féltek az aratómunkás-hiánytól, ezért a polgármester az 1914. L. törvénycikk alapján felhatalmazást kért a közmunka elrendelésére.¹⁷⁵

A földművelésügyi kormányzat lehetővé tette a hadifoglyok mezőgazdasági munkára való alkalmazását (24 065/eln. VI.-1/1915.). A magángazdaságok is igénybe vehették ezt, de 200-nál nem kisebb csoportokban (az őrszemélyzetnek 10%-nak kellett lenni).¹⁷⁶ Kecskeméten 1915 júniusában kértek először hadifoglyokat mezőgazdasági munkára. Hat gazda 30–30 hadifoglyot kért (180 fő). Kecskemét város saját gazdasága számára pedig 60 főt. A hadtestparancsnokság azonban hadügyminiszteri intézkedés hiányában nem teljesítette a kiutalást. Az aratás elkezdődött, égető szükség volt munkáskézre.¹⁷⁷ Június végén azután mintegy 420 hadifogoly érkezett, és vett részt az aratásban. Ettől kezdve rendszeresen dolgoztak mezőgazdasági munkán hadifoglyok Kecskemét határában.

A nyár elején már akadozott a kenyérellátás. Kecskeméten ekkor két kenyérgyár volt. Gonda Izidoré, aki a lakosság nagy részét, a Tanítói Árvaházban lévő kórházat, a Vörös Kereszt Egylet kórházat, a katonai kantinokat és az átvonuló katonaságot látta el kenyérrrel. A másik, Dániel Lázár kenyérgyára, amelynek termelése nagyobb volt, és a lakosság szélesebb körét látta el kenyérrrel. 1915 májusában azonban a minimális hatósági lisztből nem tudták a keresletet kielégíteni. Az országban ugyanis tengeriből nagyobb hiány volt, mint más gabonaneműekből. A kenyeret 50% tengeriből, 38% rozsból, 12% búzalisztből készítették. Kecskeméten korábban soha nem fogyasztottak kukoricaliszttel kevert kenyeret, hanem részben rozskenyeret, nagyobb munkaidőben ún. kétszeres búzakenyeret. (Ez 70%-os kiőrléssel készült, egyenlő mennyiségű búza- és rozsliszttel.) Magyarországon a búza-, árpa-, főzőliszt ára 53 korona 29 fillér volt mázsánként.

A honvédelmi miniszter 1915. június 8-án körrendeletet bocsátott ki, amelyben mind a közös hadseregbeli, mind a honvéd legénység részére a mezőgazdasági munkák idejében aratásra, cséplésre 14 nap szabadságot biztosított, amennyire a hadra kelt sereg pótlása engedte. Elsősorban mezőgazdák, mezőgazdasági munkások kérhették a szabadságolást. 20 katonából álló munkáscsoportokat alakítottak egy altiszt vezetése alatt. A települések az állomásparancsnoksághoz fordultak katonai munkásokért. Az elszállásolás, ételmezés a település feladata volt. A munkásszükségletet be kellett jelenteni az előjáróságnál.¹⁷⁸ Az aratásra 1300 szabadságolt katona érkezett Kecskemétre. A helyben állomásozó 13. cs. és kir. huszárezredből 80 fő, a 94. cs. és kir. gyalogezredből 117 katona vett részt az aratásban. A katonákat azok között a családok között osztották szét, ahol a családfő a fronton volt.¹⁷⁹ Ez – és az 500 főre kiegészült hadifogolycsapat – nem pótolhatta a kb. 9000 főt, akit katonai és hadimunkára Kecskemétről behívtak. A polgármester személyesen is fent járt a földművelésügyi miniszternél további katonákat, hadifoglyokat kért cséplési munkákra. A munkáshiány miatt a bérek magasra szöktek, az átlagbér 6–10 korona volt, az aratómunkások napi 14 koronát is elkértek. A gazdák az utcán fogadták fel a munkásokat. Cséplésre, erdőmunkára 1350 embert kért a polgármester a honvédelmi minisztertől, végül a katonai hatóság július 5-én 1200 hadifoglyot küldött. Július közepén már 183 gazdaságban összesen 1980 hadifogoly dolgozott. Ez az intézkedés lehetővé tette a határban a munkák elvégzését és a munkabérek is lecsökkentek napi 6 koronára (plusz az ételmezés).¹⁸⁰ A polgármester kimutatást kért a rendőrkapitánytól a mezőgazdasági munkások napszámának alakulásáról:

<u>Július 12-én:</u>	arató férfié	8–12 korona
	szőlőkapás férfié:	4–5 korona
	marokszedő nőé:	5 korona
	szőlőkötöző nőé:	2–3 korona
<u>Július 29-én:</u>	arató férfié:	6–7 korona
	gabonaberakás:	5 korona
	cséplógép mellé:	5 korona
	szőlőkalapács:	4 korona
	répakapás nőé:	2 korona 40 fillér
	szőlőkötöző nőé:	1 korona 80 fillér ¹⁸¹

1915. július 10-től újból megállapították a gabona maximum árát mázsánként:

búza:	40 korona 50 fillér
(10 naponként 1 koronát esett augusztus 21. után:	36 korona 50 fillér)
rozs:	31 korona
(augusztus 1. után:	29 korona)
árpa:	28 korona
zab:	28 korona

A kormány július 5-én heti két hústalan nap bevezetését rendelte el. (1915 karácsonyára és szilveszterére sem oldotta fel a húsfogyasztási tilalmat a belügyminiszter.)¹⁸² A háború előtt Kecskemét gyümölcscsel, főzelékfélékkel, szárnyasokkal nem csak Budapestet látta el, hanem Ausztriába, Németországba nagy mennyiségben exportált. A polgármester úgy tapasztalta, hogy 1915-ben jóval nagyobb területen vetettek zöldség- és főzelékféléket és egészen jó gyümölcstermés ígérkezett. A kereskedelemügyi miniszterhez fordult, hogy a külföldre való szállításhoz a MÁV-nál intézkedjen a szükséges vasúti kocsikról. A miniszter ígérte, hogy rendelkezésre fognak állni a kocsik.¹⁸³ A MÁV a miniszteri felhívásra gyors tehervonati csatlakozásokkal biztosította az osztrák és a német piacokra a gyümölcs szállítását.

Még az aratási munkák előtt tették közzé (június 16-án) a miniszterelnök 2072/1915. sz. M. E. rendeletét, amely állami igénybevétel céljából zárta az 1915. évi gabonatermést és ennek központi elosztására létrehozta a Haditermény Részvénytársaságot. Megkezdődött a gabona rekvirálása. A házi és gazdasági szükséglet kiszámítását 1915. augusztus 15-től 1916. augusztus 15-ig terjedően vették figyelembe. A lakosságnak havonta fejenként 6 kg lisztet engedélyeztek. A város gabonaszükségletét a belügyminiszter állapította meg. A város 1916. augusztus 15-ig való gabonaellátására a Ceglédi Hengermalommal kötöttek szerződést. A malom a nekik adott megbízás alapján vállalta a gabona megvásárlását, liszt készítését, a szállítási költséget, a raktárdíjat, a gabona tűzkár elleni biztosítását. Kecskemét a költségeket 1916. augusztus 15-ig tartozott kifizetni.¹⁸⁴

A polgármesternél naponta többen is jelentkeztek azzal, hogy éheznek, mert nincs elég kenyérük. A polgármester egyelőre azt látta kivezető útnak, hogy a gazdák, akik saját termésükből havonta 1 főre számítva 18 kg-ot megtarthattak (a többivel nem rendelkeztek szabadon), takarítsanak meg amennyit lehet, amit azután a gazdasági év végén a kereskedőknek adjanak el. Addig azonban a város közlekedésére szükséges 12 000 q búzát és 12 000 q rozst minisztériumi engedéllyel, vásárlással kívánta megoldani.

Gabonát, rizst, szárazbabot, borsót, lencsét csak szállítási igazolvány mellett lehetett akár vasúton, akár hajón, vagy kocsin szállítani. Ezek megszerzése tetemes időt vett igénybe. A földművelésügyi miniszter július 25-én táviratban engedélyezte Kecskemétnek az ez évi termésből 1500 q búza és rozs vásárlását.¹⁸⁵

Az aratás és a cséplés végeztével a szőlőtermelés gondjai kerültek előtérbe. Nagy gondot jelentett a rézgálicbeszerzés. Kecskemét 163 000 kat. hold területén 12 000 kat. hold szőlőterület volt. A földművelésügyi miniszter kiutalt 5,5 vagon rézgálicot, de ez már a 2. permetezésre sem volt elég. A polgármesternek hosszas levelezés után sikerült újabb 5 vagonnal szerezni Budapestről, de a miniszter engedélye kellett, hogy a zárt feloldják.¹⁸⁶

Sándor István 1915 júliusában kiviteli korlátozást rendelt el a 150 kg-on aluli sertésekre. (Ezt meg kellett indokolnia a főispánnak). Arra hivatkozott, hogy a helyi hatóságnak elsődleges feladata a helyi lakosság ellátásának biztosítása, csak ezen felül exportálhat. Ő sem akarta elveszíteni a korábbi kiviteli piacot, viszont azért kényszerült a korlátozásra, mert alkalmi üzerek a sertéseket kezdték összevásárolni, ezáltal az árakat felhajtották. A 150 kg feletti sertések – az állatorvos vizsgálata után – megkaphatták a kiszállítási engedélyt.¹⁸⁷

Augusztusban még nem tudták megállapítani a város éves gabonaszükségletét, ezért a Haditermény Rt. szeptember 6-ig nem szállított gabonát Kecskemétre. A város számításai szerint az ellátatlanok éves szükséglete 24 710 q-át tett ki. Ennek beszerzésére kért engedélyt a közgyűlés a belügyminisztertől. A belügyminiszter azonban október 7-én kelt levelében 20 700 q-ban állapította meg Kecskemét ellátatlan lakosságának egy évi élelmezéséhez szükséges gabonamennyiségét. Ekko-ra mennyiség bevásárlását engedélyezte. A bevásárlást a város maga,

vagy megbízottai végezheték.¹⁸⁸ Kecskemét a Ceglédi Hengermalom Rt.-vel kötött szerződést a város közélelmezésére kiutalt búza őrlésére. A kormánytól nyert bevásárlási engedélyt a város a malomra ruházta. A malom kötelezte magát, hogy a kiőrlési aránynak megfelelően őrölt lisztet Kecskemét vasútállomásig szállítja.¹⁸⁹

Augusztus 16-i keletkezéssel a belügyminiszter körlevélben (28 337/1915. B. M.) hívta fel a főispánt és a polgármestert, hogy arra buzdítsák a lakosságot, hogy a mezőgazdasági munkák elvégzésére a vasárnapot is fel kell használni.¹⁹⁰ A határban a cséplés szeptember 30-án befejeződött. A földművelésügyi miniszter azonban aggódott a következő évi termés miatt, mivel az országosan bevetett területek kisebbek voltak, mint 1914-ben, ezért felhívást intézett az alispánokhoz és a városok polgármestereihez (130 650/1915- okt. 28.), igyekezzenek a lehető legnagyobb területen az őszi vetést elvégezni. Sándor István polgármester a pusztai tanítókhoz, a tanyai gazdakörök elnökségeihez fordult, a lakosság ösztönzésére kérte fel őket: *„A helybeli lakosságnak elsősorú érdeke, hogy a szükséges mennyiségű termények rendelkezésre álljanak – írta. – De országos érdek, sőt az összes szövetségesek érdeke is, hogy Magyarország, mely az egész időszak alatt a központi hatalmak mintegy éléskamrája volt, a jövő évre, még az esetre is, ha a háború megszűnik, lehetőleg ugyanannyit termeljen, mint amennyit az előző években termelt.”* Kérte, figyeljék, hogy a gazdák, a katonai szolgálat alól felmentettek bevetették-e saját vagy bérelt földjüket, a szabadságolt katonák elvégzik-e a gazdasági munkát. A jelentést minden elfogultságtól mentesen, minden körülményt mérlegelve várta el.¹⁹¹ Őszi szántásra és vetésre, talajelőkészítésre, kukorica-, burgonya-, cukorrépa-, dohányszedésre, szüretre a honvédelmi miniszter a legénység azon részének, amely nem teljesített frontszolgálatot (ha nem voltak a harctéren, vagy nem voltak menetszázadban), két hét szabadságot engedélyezett szeptember 13-án kelt rendeletével. A szabadságot személyesen kellett kérni a katonáknak. Kecskeméten az őszi munkákat a folytonosan tartó esőzés miatt, meg az elegendő munkaerő hiánya miatt nem tudták kellő időben elvégezni. Közerő kirendelését akkor kérhette a polgármester, ha előbb összeírta a bevetetlen területeket. Ezt a város 163 000 kat. hold határában, ahol 7000 tanya volt, képtelenség volt a gazdasági munka befejezéséig megoldani.¹⁹²

A földművelésügyi miniszter elrendelte (10 521/1915), hogy a városi erdőkben nagy mennyiségű tűzifát termeljenek ki 1915–16 telére. Kecskemét város erdőterülete 10 000 kat. holdat tett ki, de 67, egymástól 40 km távolságra levő erdőrészből állt. Ennek kezelésére 1 erdőmester, 1 erdőgyakornok állt rendelkezésre, az őrzésükre 11 erdőőr. A háború folytán a gyakornokot és 7 erdőőrt katonai szolgálatra hívtak be. Bakkay József erdőmester elpanaszolta, hogy ha a rendeletnek meg akar felelni, egyszerre 8 helyen kellene vágatni, ha nincs más, hadifoglyokkal, de minden helyen egy hozzáértő kellene.¹⁹³ A városvezetés már szeptember elején igyekezett gondoskodni a téli tüzelőellátásról. A legtöbb kereskedő azonban egyáltalán nem kapott fát, drágult a fuvar és munkaerőhiány volt. (1 vagon bükkfa a háború előtt 215 korona volt, 1915 őszén 385 korona.) A kőszén is igen drága volt: a porosz kőszén vagonként normál időben 165–180 korona volt, ekkorra 320 koronára emelkedett. A petrozséni szén ára 210 korona volt, 1915-ben 360 korona. A vasúti szállítás ára 220 koronát tett ki.)¹⁹⁴ A helyi üzemek szénszükséglete 750 vagon kőszén volt. 1915 szeptemberében a város területén a fa- és szénhiány napról napra érezhető volt. A város erdejéből 1200 vagon fát terveztek kivágni, ez a szokásos mennyiség kétszerese volt.¹⁹⁵

A városi tanács javaslatára a törvényhatósági bizottság elfogadta, hogy a lisztet ne utalványra adják tovább, hanem igazolványra. Ettől kezdve csak néhány kereskedő foglalkozhatott a liszt kiadásával.¹⁹⁶

A lakosság hús- és zsírhiányának enyhítésére, a városi közéletmelésére 5000 sertés hizlalását határozta el a tanács. A hizlaláshoz takarmány kellett, ezért a polgármester 10 000 q árpának és 20 000 q tengerinek a szomszédos megyékből történő beszerzésére kért engedélyt a kereskedelemügyi minisztertől. A miniszter 10 000 q árpa beszerzésére adott engedélyt Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog, valamint Csanád megyéből.¹⁹⁷ 1915. október 31-ig Kecskemétre nem sikerült gabonát szállítani. A polgármester táviratot intézett azokba a megyékbe, amelyekben vásárolhatott, de megbízottai csak 28 vagon tisztabúzázt, 30 vagon rozst tudtak lekötni, a szállítás azonban gondot okozott, mert a MÁV elfoglaltsága és vagonhiány miatt nem tudott szállítani.

A friss szalonna ára nagyon magas volt országosan is. Kecskemét város elöljárósága hatósági hús- és zsiradéküzemet hozott lére, így a hús árát mérsékelni tudták. A hentesek 5 koronában kérték a friss

kolbász maximális árának kilogrammonkénti megállapítását, ami az új kormányrendelet miatt összfel 6 korona 60 fillérre módosult.¹⁹⁸ Általános volt a drágaság. Az okot Sándor István polgármester a háborús helyzeten túl abban látta, hogy „[...] a termelők és kereskedők szervezettségével szemben nincs meg a fogyasztók szervezettsége. És nincsenek meg azok az intézmények, amelyek az élelmiszerek összegyűjtésére és eltartására szolgálnak (élelmiszerraktárak, hűtőházak stb.), melyek a nyugati államokban megvannak. [...] A drágaság másik oka a termelők és közvetítők egy részének határtalan kapzsisága [...] miután látták az illetők, hogy a katonaság az élelmiszerekért magasabb árat is megad, az árakat fokozatosan emelték. [...] Az árak mérséklésére irányuló és a maximális árakat megalkotó kormányhatósági intézkedések elkésve jelentek meg. A készletek egy része elrejtve maradt és az árdrágítók, üzérkedők jó része a büntetéstől mentesült.” A polgármester javasolta, hogy országosan állapítsák meg az élelmiszereken túl más fontos közszükségleti cikkek maximális árát is (tűzifa, szén, kőolaj, bőr stb.). A közgyűlés a polgármester indítványát felterjesztette a minisztériumhoz.¹⁹⁹

1915. november elsejétől belügyminiszteri rendeletre a gabonát csak a Haditermény Rt.-nek lehetett eladni, mivel a gabonavásárlás körül országszerte nagy nehézségek mutatkoztak, amit a kormány országosan egységes rendszabályokkal látott megoldhatónak. A gabonavásárlásra engedélyt nyertek ettől kezdve csak a Haditermény Rt.-től vásárolhattak. Ezzel a rendelkezéssel a kormány annak az egyre gyakoribban előforduló esetnek is elejét akarta venni, hogy egyesek postai úton, 4–5 kilós csomagokban, Ausztriába lisztet küldjenek. (Ilyen esetek a Magyarországon állomásozó osztrák pótzászlóaljok katonáinál fordultak elő.)²⁰⁰

1915. november 15-én országosan bevezették a tejjegyet. A kecskeméti piacon viszont alig lehetett tejet kapni. Többen azzal vádolták meg a tanácsot, hogy alacsonyan állapította meg a tej árát, ezért az árusok nem viszik piacra a tejet. A tejhiánynak a takarmány drágasága is oka volt, a tehéntartók emiatt teheneiket eladták. A piacra ezért kevés jutott, ezen kívül a sebesültkórházak, a helyben állomásozó 94. gyalogezred is nagy mennyiségben igényelt tejet. A város tanácsa a tejszükséglet biztosítására, főleg a csecsemők és apró gyerekek számára egy

28165
1915^{sz.}

HIRDETMÉNY.

A magyar királyi kormány 3.925/1915. számú rendeletével a gabona indoklatlan visszatartását megakadályozni akarván, elrendelte, hogy mindazoktól, kik felesleges gabona és hüvelyes (bab, borsó) készletüket a Haditermény részvénytársaságnak f. hó 25-ikéig fel nem ajánlják, ugy azoktól feles gabonájuk, bab és borsójuk requiráltatni fog. Ép ezért felhívja a városi tanács mindazokat, kik felesleges gabona (buza, rozs, kétszerbuza, árpa és zab), valamint bab, borsóval rendelkeznek, s ezt még ez ideig a város lakosainak közéletére a városi hatóságnak fel nem ajánlották, ugy azt a Haditermény részvénytársaságnak, illetőleg annak megbízottjának (Hitelbank, Szilágyi Zsigmond, Kohn és Rothbaum cégek) f. hó 25-ikéig feltétlenül ajánlják fel. Aki ezt teszi, amellet, hogy hazafias célnak szolgál, mert az érette küzdő hadsereg élelmezését mozdítja elő, s kedvezőtlenebb termési viszonyok közt élő honfitársai ellátását teszi lehetővé — még maga magát is métermázsánként 4 korona veszteségtől óvja meg, mivel december 25-ike után felesleges termése requiráltatni fog, mely esetre a kormány fent elsorolt gabonaneműek, bab és borsó árát 4 koronával kevesebbre állapította meg, mint a jelenlegi maximális ár.

A jelenlegi maximális árak oly kedvezően vannak megállapítva, hogy azok minden jogos termelői igényt kielégitene, emelésükre kilátás nincs, a maximális ár kijátszására pedig a kormány a legszigorubb intézkedéseket tette, s elrendelte, hogy attól, ki fent elsorolt gabonából a szükségletén felüli mennyiséget a requiráláskor sem mutatja fel, azt elrejt, eltitkolja, vagy bármiként visszatartani törekszik, amellet, hogy 2 hónapi elzárás és 600 korona pénzbüntetéssel büntetendő kihágást követ el, még elrejtett gabonája el is fog koboztatni.

Szükségletül a saját és gazdasági szükségletre szolgáló gabona tartható vissza. Még pedig buzából, rozsból és kétszeresből minden egyes cselédtagra, vagy cselédre, munkásra, 1916 évi augusztus hó 15-ig havonta 18 kilogramm, a cselédeknek kiszolgáltatandó konvenció, árpából és zabból az állattartáshoz és vetőmagul szükséges mennyiség, babból és borsóból 30 kilón felüli azon mennyiség, melyet az igénybevétel tárgyában eljáró hatóság házi és gazdasági szükséglet címén a termelőnél meghagyott.

Kelt Kecskeméten, a városi tanácsnak 1915. évi december hó 3. napján tartott üléséből.

Dr. Szabó Lajos

tb. jegyző.

Sándor István

polgármester.

4. ábra: Hirdetmény a gabonafélék és hüvelyesek felvásárlásának szabályozásáról
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 28165/1915.

városi tejszarnokot hozott létre november 30-án a Luther-udvarban, egy üzlethelyiségben. (100 koronáért kibérelte a város, 1200 korona költséggel berendezte, személyzetet alkalmazott.) Igazolvány ellenében adták a tejet. Tíz éven aluli gyermekek naponként és fejenként ½ liter, szoptatós anyák ugyanennyi tejet kaptak. Gumpel Tamás ceglédberceli lakossal szerződést kötött a város, hogy az általa összegyűjtött összes tejterméket a városi tejszarnok részére naponként vonaton szállítja, valamint arra, hogy a napi 350 liter tejmenyiséget napi 500 literre fokozza.²⁰¹ (A tejszarnok vezetője Baán Jánosné Szőke Irén volt.) A tanács javaslatára a törvényhatósági bizottság felhívást intézett a tehéntartó gazdákhoz, hogy aki hajlandó teheneiket vidékről beszerezni, és azok tejét két évig a tejszarnok részére beszolgáltatni, annak a tehén vételi árához 150 korona segélyt ad a város. (Az erre szánt költséget 15 000 koronában határozták meg.)²⁰²

A belügyminiszter 1915. december 30-án érkezett táviratában értesítette a várost a liszt- és kenyérjegyek 1916. január 10-i országos életbeléptetéséről. Addig az összes technikai intézkedést meg kellett tenni.²⁰³ A rendelet (4586/1915. M. E. sz.) megszabta a napi búza-, rozs-, árpaliszt fejadagját, ami 240 gramm volt. A nehéz testi munkát végzőkét 300 grammal szabták meg. A kenyérjegyek készítésére a fővárosi Atheneum Nyomda ajánlkozott, Kecskemét tanácsa azonban a helyi Részvény Nyomdától rendelte meg. Az ellátási nehézségekre hivatkozva a belügyminiszter utasítást adott a csendőrségnek az elrejtett gabonakészlet felkutatására.

Az 1916. év eseményei

1916 elején érkeztek meg az előző évi cséplési eredmények: búzából 33 062 q-t, rozsból 155 264 q-t, árpából 47 447 q-t, zabból 6728 q-t csépeltek Kecskemét határában.²⁰⁴

1916 februárjában a m. kir. igazságügyi miniszter engedélyt adott arra, hogy a büntetőintézetekben és bírósági fogházakban letartóztatottak közül a mezei munkára alkalmasokat 20-as csoportokban kiadják.²⁰⁵ A város tulajdonát képező (Szentkirályi-féle) bugaci gazdaságban 10 rabot alkalmazott a város, de a megfogyatkozott cselédlétszám miatt ez is kevésnek bizonyult.²⁰⁶ Az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelő

Szövetkezet 10 rabot kért szőlőmunkára. A helvéciai Szőlőtermelő és Értékesítő Rt. 545 hold szőlő és 200 hold szántóterületére 80–90 fegyencet kért, a Köncsögpusztai birtokosok 619 hold területük megművelésére 20 fegyencet kértek.²⁰⁷

Szalonnából is nagy hiány mutatkozott 1916. január elején. A tanács még 1915-ben egyességet kötött a helyi sertéshizlalókkal, akik a hizlaláshoz szükséges takarmányt a várostól kapták. (A szerződésben kikötötték, hogy sertéseiket csak a városi hús- és zsíruzem számára adhatták el, a nyereség 50%-át pedig kötelesek voltak a városi pénztárba beszolgáltatni). A szükséges kukoricamennyiséget a városnak azonban nem sikerült beszerezni. (A kukorica szállítását a 322/1916. M. E. sz. rendelettel beszüntették.) Mivel a sertések csak több hónap múlva érték el vágási súlyukat, a városnak 100 q szalonnára volt szüksége. Sándor István polgármester a belügyminiszterhez fordult segítségért.²⁰⁸ Kecskemétnek a sertéshizlaláshoz szükséges tengeri beszerzésére Reichenberg Miksa katymári kereskedővel volt szerződése. 1916. február elejéig a 70 vagon tengeriből 20 vagonnal szállított le.²⁰⁹

A gabona zár alá vételét, rekvirálását a lakosság, de a kenyérgyárosok is megsínylelték. Gonda Izidor helyi kenyérgyáros gabona- és lisztkészletét, amit tetemes költséggel és fáradsággal szerzett be, 1915 végén rekvirálták: 450 q rozst, 157 q rozslisztet, 15 q 14 kg főzőlisztet. A kenyérbérlés bevezetése óta egész készlete hatósági rendelkezés és felügyelet alatt állt. A közéleti szemponjtól nélkülözhetetlen üzeme folytatásához a rekvirálás alól kérte készletét felmentetni a belügyminisztertől.²¹⁰ A város pedig Túrkevéről szerzett be 100 q tiszta búzát a lakosság élelmezésére.²¹¹

A tavaszi mezőgazdasági munkák megkezdése előtt a földművelésügyi miniszter rendeletben (11 410/1916. eln.) szólította fel a törvényhatóságokat a szükséges munkaerő biztosítására, ha kellett, közerő kirendelésével. Kicsi és nagy gazdaságoknak egymás segítségével kellett a munkát végezni, a hatóságok kötelezhették a lakosságot kézi és igás munkavégzésre.

Az 550/1916. M. E. sz. miniszterelnöki rendelet szabályozta a hadifoglyok munkára való kiadását, a 600/1916. M. E. sz. rendelet pedig a tavaszi szántás-vetési munkák elvégzésének irányítására mezőgazdasági munkabizottságok alakítását írta elő.²¹² Sándor István polgármester

a rendelet alapján 19 kerületre osztotta a város határát, mindegyik kerületben 3 fős bizottságot alakított. (Az I. kerület pl. Méntelek volt, az itteni bizottság tagjai: Főző Jenő tanító, Horváth Pál és Tóth Mihály.) A polgármester felhívást intézett a bizottságokhoz: „[...] *A fentiek szerint a mezőgazdasági intéző bizottságokat megalakítván felhívom a tagokul kinevezetteket, hogy a tavaszi, illetve nyári gazdasági munkálatok biztosítása céljából kerületeikben lehetőleg mindent kövessenek el.*”²¹³ A honvédelmi miniszter táviratban engedélyezte – február 26-án – a mezőgazdasági munkák érdekében a bevonulások elhalasztását.²¹⁴ A főispán pedig felhívta a polgármestert, 1916. február 11-én kelt levelében, hogy a lakosságot takarékosagra, igényeik leszállítására és a fejkvóta betartására szólítsa fel.²¹⁵

1916. április közepén már arról számolhatott be a polgármester a földművelésügyi miniszternek, hogy a tavaszi szántás-vetés nagy része befejeződött, s utasította a mezőőröket, hogy ha a város külterületén műveletlen területet találnak, jelentsék. Nem volt nyugodt a polgármester ugyanakkor a nyári cséplési és az őszi gazdasági munkák biztosítása tekintetében, mivel elrendelték a 18–50 éves korosztály sorozását. A férfilekosság újabb csökkenésével (ekkor 12 600 kecskeméti teljesített hadiszolgálatot), attól tartott Sándor István, hogy a gazdasági munkákat nem tudják időben elvégezni. A város, hogy a kézi munkaerőt pótolni tudja, 20 „lókapát” szerzett be.²¹⁶ 1916. március végén a földművelésügyi minisztertől felhatalmazást kért arra a polgármester, hogy a város területén lakó munkásoknak más törvényhatóságok területére való elszereződését megakadályozhassa. Ugyanis szomszéd vármegyei birtokosok Kecskeméten akartak munkásokat toborozni, mikor így is kevés volt a munkáskéz.²¹⁷ A miniszter törvényes alap hiányára hivatkozva erre nem tudott felhatalmazást adni.

1916 májusában a belügyminiszter a város féléves zsír- és szalonnaszükséglete biztosítására, 800 sertés hizlalására 30 vagon kukoricát engedélyezett. A polgármester legalább 1500 sertés hizlalására és 9000 q kukorica beszerzésére kért engedélyt.²¹⁸ Rekvirált kukoricából hizlálási célra nem lehetett adni. A 773/1916. M. E. rendelet lehetőséget adott Kecskemétnek arra, hogy a kukoricát maga szerezzé be, de a földművelésügyi miniszter engedélye kellett hozzá. Már egy hónapja feküdt a kérelem a minisztériumban. Györffy Pál főjegyző felment Pestre, hogy

kieszközölje az engedélyt, 80–100 vagonra kért vásárlási engedélyt. Csak ekkora mennyiség birtokában állíthatta be a város a sertéseket hizlalásra. Hat hónap volt a hizlalási idő, hét hónap, mire a szalonnát, zsírt kioszthatják a lakoságnak. Panaszolta, hogy maximális árért tengerit vásárolni nem lehet, de a város kész magasabb árat is adni érte, ha ezért büntetést nem kap. (Kecskemétre 32 000 q tengeri rekvirálása lett kiróva, de csak 4000 q-t tudtak rekvirálni, nem termett elegendő, és zab meg árpa sem termett számba vehető mennyiségben). A legutolsó békeévben a város tengeribehozatal 87 492 q volt.²¹⁹

Nem volt egyszerű ebben az időben a szőlőtermelőknek a rézgálic beszerzése. A földművelésügyi miniszter 600 q rézgálicot utalt ki Kecskemének. A polgármester tudta, hogy ez kevés lesz, ezért felhívást intézett a szőlősgazdákhoz, hogy szőlőterületük igazolása mellett jelentsék be rézgálic igényüket a város javadalmi hivatalánál. 2861 szőlőbirtokos 11 192 katasztrális hold szőlőterületre kért rézgálicot. A 600 q-ból 1 kat. holdra kb. 5,4 kg kékkő jutott, ami a peronoszpóra elleni védekezéshez nem volt elegendő. A város még tetemes mennyiségű rézgálicot kért.²²⁰

Kecskemét Mezőgazdasági Felügyelőségétől Málnássy Ferenc főfelügyelő kimutatást kért 1916 áprilisában a várostól, hogy az őszi 1916. évi gazdasági munkákra (kaszálás, kapálás, aratás, cséplés, burgonya- és répaszedés, kukoricatörés stb., valamint az őszi szántásvetés) mennyi kiegészítő katonai kézi és igás munkaerőre lesz szüksége a városnak. Sándor István május 1-jétől augusztus végéig, illetve szeptember 5-től október végéig mintegy 3500–4500 kat. hold terület mezőgazdasági munkáira 1400 emberből álló katonai munkásosztagot kért a gazdasági felügyelőségtől.²²¹

A 4 291/1915. M. E. rendelet szerint a disznóhús, zsír és szalonna legmagasabb árát a törvényhatóság első embere (Kecskeméten a polgármester) állapította meg. A zsír árát 6,60 korona, a friss szalonna árát 6,10 korona, a sertéscomb árát 4,80 korona, a karaj árát 5 koronában határozta meg Sándor István kilogrammonként. A sertéshús és a zsír maximális árát néhány vállalkozó magasnak tartotta és a polgármestert bevádolta a belügyminiszternél, hogy kizárólag a sertéskereskedők érdekeit tartotta szem előtt a maximált árak megállapításánál. Kecskemét város nagybani disznóhizlalással foglalkozik, drágán vásárol, a vásárlásból vagyont gyűjt, ami élelmiszeruzsorának tekinthető – szolt a

vádaskodás. Sándor István tagadta a vádakat. Kecskemét nem vásárolt drágán, nagybani sertéshizlalással nem foglalkozik és kérte a vizsgálat elrendelését. Ha a miniszter felmentő ítéletet hozna, kérte, hogy a vádlók ellen bünvádi eljárást indíthasson. 1916. április 29-én írt levelében megjegyezte: *„A háború folyamán a közigazgatási tisztviselőknek és különösen a törvényhatóságok első tisztviselőinek államérdekből sokszor kell egyesek, vagy egyes társadalmi rétegek életbevágó érdekeivel ellentétbe jönnie. Bármily gondot fordítunk is a közönség felvilágosítására, a tett legtöbbször a kormánytól eredő korlátozó intézkedések magasabb államérdekből eredő indokainak megértésére az elszenvedett korlátozások ódiuma rendszerint reánk száll.”* Ehhez még hozzátette: a városvezetés mindenkire egyformán igyekszik alkalmazni a rendszabályokat, és a nép nagy része ezt megérti.²²² A bünvádi eljárás megindítására a felhatalmazást a belügyminiszter közérdekre hivatkozva megtagadta. A tiltakozók a miniszter szerint ugyanis nem mentek tovább a polgármester közhivatali működésének bírálatánál anélkül, hogy jogilag vagy erkölcsileg elítélendő visszaéléssel vádolták volna.²²³ A belügyminiszter ezután engedélyezte az I. rendű sertéshús árának 5 koronáról 6 koronára emelését, a II. rendű hús árának 4,80 koronáról 5,80 koronára emelését.²²⁴

A háború kezdete óta a város szarvasmarha és baromfi tartásával foglalkozó lakossága egyre nagyobb szükséglet látott takarmány tekintetében, ugyanis Kecskemét környékén kukoricát, árpát, zabot alig termeltek korábban is. Kecskemétre 1912-ben 61 973 q, 1913-ban 87 492 q, 1914-ben 30 886 q kukoricát szállítottak be. 1915-ben a városra kirótt 4000 q kukorica rekvirálása olyan szigorúsággal folyt, hogy a gazdáknál azt a mennyiséget is lefoglalták, ami saját szükségletre visszatartható lett volna. A lakosság nagy része kénytelen volt takarmány híján baromfiállományát elpredálni. A városi törvényhatósági bizottság és a tanács a lakosság ellátására birkavásárlást kezdeményezett. Romániából pedig köles behozatalát tervezték, ahonnan sokkal olcsóbban lehetett kölest beszerezni. A polgármester a kereskedelemügyi minisztertől 15 000 q köles importálására és 5000 q román tengeri importálásra kért engedélyt 1916. június 4-én kelt levelében.²²⁵

1916. május 29-én jelent meg a 600/1916. M. E. sz. rendelet, amely a mezőgazdasági bizottságok legfontosabb feladatává tette az összes rendelkezésre álló kézi és fogatos (gépi) erők felhasználásával az aratás, a cséplés és általában a termés előkészítésének és betakarításának munkáját. „*Senki sem húzhatja el a munkát*” – szölte a rendelkezés, s aki a közigazgatási hatóságok rendelkezéseit megszegi, két hónap elzárással és 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel volt sújtható.²²⁶ A kecskeméti mezőgazdasági munkabizottság június 1-jére 600, június 20-tól újabb 800 katonából álló munkáscsapatot kért, melyek az aratásban segítettek volna. Az Országos Munkabizottság június 1-jére csak 300 katonát bocsátott rendelkezésre. A június 20-ára kért 800 fős munkásosztag csak 25-én érkezett meg olyan ezredből, amelynek tagjai túlnyomórészt ipari munkásokból és a nyelvet nem értő egyénekből állt. Így munkateljesítményük a hazai mezőgazdasági munkásokénál jóval alatta maradt. 454 önálló gazda kapott aratási szabadságot.²²⁷

Kecskemétről 1916. június 13-ig 12 594 egyén vonult be hadi szolgálatra, akik közül kb. 9000 fő korábban mezőgazdasági munkával foglalkozott. Pótlásukra hadifoglyokat kért a város. A kért 2000 főből 1700 főt kapott. Ugyanakkor a hadbavonult cséplőgépezők, fűtők – akár hadműveleti²²⁸ területen lévők is – november 30-ig szabadságot kaptak mezőgazdasági munkára.²²⁹ (Kecskeméten 40 cséplőgép volt munkás nélkül.) Ezen felül 30 katonai munkásosztag kiutalását kérte a város a honvédelmi minisztertől.²³⁰ A 24. zászlóaljból 3 katonai osztag augusztus 9-ig dolgozott a város határában. A hadügyminiszter és a honvédelmi miniszter közös intézkedésére a szabadságolt katonai munkások és munkaadók között esetleg előforduló összeütközések elkerülése végett a munkabizottságokhoz egy-egy tisztet osztottak be.²³¹

Közélelmezés céljára sikerült a városnak 1248 db bárányt, 128 db juhot, illetve kost beszerezni az ország különböző részeiből. A bárányok kifejlődve ősszel enyhítettek a húshiányon.²³²

1916 nyarán a Kecskeméti Lapok egyik cikkében támadta a helyi Első Kecskeméti Konzervgyárat, hogy bevásárlásaikkal „árdrágítólag” hatnak a piacra. A konzervgyár igazgatója a polgármesternek írt levélben közölte, hogy a bevásárlásokat személyesen szokta ellenőrizni a piacon, ahol azt tapasztalta, hogy más, nem kecskeméti konzervgyáarak

tízszer annyit vásárolnak, mint a kecskeméti, amelynek szintén nagy kára származik abból, ha más konzervgyárak itt vásárolnak be. A gyár nem vásárol burgonyát, tengerit, paprikát, csak főzelékféléket. Az igazgató az újsággal való politizálásba bocsátkozni nem kívánt.²³³ A polgármester a helyi újságokban rendszeresen közzétette a maximált és egyéb piaci árakat. 1916 júliusában pl. a következő terményárak voltak:

1 kg burgonya	32–40 fillér
1 db zöldpaprika	8 fillér
1 fej káposzta	40–60 fillér
1 kg alma	3 korona
1 kg zöldbab	40 fillér volt.

Burgonyát pedig nem is lehetett szerezni a környéken. Augusztus 26-tól pedig csak a Burgonyaközpont útján lehetett vásárolni.

Az aratás, a cséplés befejeződött a szabadságolt katonai osztagok és hadifoglyok közreműködésével. Hogy ennek mi volt az ára, arról egy apa (F. Tóth Mihály) panaszos levélben így írt a honvédelmi miniszternek: *„Nyomorult, tehetetlen öreg létemre [...] elvitték az utolsó támaszom, Ferenc fiamat is [másik fia Volhíniában eltűnt], aki 75 hold tulajdon földem gazdaságát ellátta, el kellett őt vinni hadimunkára. Beszítása szerint vasúti munkás. Az a munkás, aki évtizedek óta a gazdaságban volt fáradhatatlan munkás, most amikor a termés hiányában már rettenetes súlyával előtört a nemtörődömség, melyben a gazdaság részesült, az a munkásgazda ma vasúti munkára van a saját gazdasági munkája helyett kényszerítve. Ennek az abszurdításában is kolosszális elvételnek csak folyománya az, hogy amikor mégis adni kellene már végszükségből valami munkaerőt a gazdaságba, hát juttattak gazdaságot soha nem is látott cseh muzsikusokat, boltos legényeket és más iparos segédeket. Ha ilyenek után a termésben meglepő hiányosságok lesznek, az előzményeknek okszerű következménye [...] A legnagyobb kínlódással és rendetlenség árán le van ugyan aratva a gabona, de még ma sem kezdetett meg a behordás, különben is silány termés kiszámíthatatlan pusztulása dacára. Nincs, aki ezt végezze [...] ha a talajmunkálás most is olyan elhanyagolt lesz, mint ahogy azt gazda nélküli munkások végzik, akkor éppúgy nem lehet a jövő évi termésre számítani, mint ahogy most meglátszik a hiányos munka a hozamon.”* Kérte az apa, hogy fiát rövid időre bocsássák haza.²³⁴

Országosan előfordult, hogy a mezőgazdasági munkára szabad-ságolt katonák sokszor a szabadságuk letelte után nem mentek vissza csapatukhoz, hanem a hatóság közbejöttével szabadságuk meghosz-szabbítását kérték, annak elintézését otthon várták be. A honvédelmi miniszter ilyen esetek előfordulása után kilátásba helyezte, hogy a be nem vonult legénységet szökevénynek nyilvánítja és az előjáróságokat szigorúan felelősségre vonja.

Kecskeméten igen nagy volt az ellátatlanok száma. A polgármes-ter augusztus 15-től szeptember 15-ig 18 vagon liszt kiutalását kérte, de csak 12 vagon utalt ki a belügyminiszter, az sem érkezett meg augusztus 30-ig. Az állattartók – az 1750/1916. M. E. rendelet szerint – a hatóság által kiállított vásárlási utalvánnyal állataik részére 1917. október 15-ig elegendő árpát és zabot vásárolhattak a Haditermény Rt. útján. A 20-nál nagyobb állatlétszámmal gazdálkodóknak a kereskedelemügyi minisz-teriumhoz kellett fordulniuk. A városi lakosság árpaszüksége 781 345 kg, zabszüksége 56 100 kg volt. Ennek a mennyiségnek a Haditer-mény Rt-től való beszerzésére kért engedélyt Dékány László helyettes polgármester a kereskedelemügyi minisztertől 1916. október 2-án.²³⁵

A kormány 1933/1916. M. E. sz. rendelete kimondta, hogy ahol eddig hetenként két hetivásárt tartottak, ott július 1-jétől hetente csak egyet lehet tartani, a vásárnaphoz közelebbi napon. Kecskeméten a ko-rábbi keddi és pénteki hetivásár helyett csak kedden akartak tartani. Az Ipartestület felszólalására azonban a tanács a pénteki napot kérte a kereskedelemügyi minisztertől.²³⁶ Szeptemberben azután megjelent a zsirtalan és hústalan napokra vonatkozó rendelet. Eszerint pénteken nem csak húst enni, de élő állatokat árulni is tilos volt, így maradt a keddi hetivásári nap.²³⁷

1916 szeptemberében haditermény-kirendeltségeket hoztak létre. Kecskemétre nézve a Haditermény Rt. kirendeltségének megbízottja a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank lett. A 2978/1916. M. E. rendelet szerint köteles volt minden termelő a birtokában volt búza, rozs, árpa, zab – házi szükségletére 1917. augusztus 15-ig kitaró meny-nyiségen felüli – készletét a Haditermény Rt. részére közcélra átadni. Az esetleges eltitkolások felkutatására, a gabonaforgalom ellenőrzésé-re az államrendőrségen belül detektívcsoport szervezését kezdték meg. A Haditermény részére a rekvirálást szeptember 1-jén, 2-án végezték

Kecskemét külterületén. Egyes élelmiszerek hiányát (pl. cukor, só stb.) nem egyszer az is okozta, hogy a fogyasztók különböző furfangokkal nagyobb készletet szereztek be. Ez másokat hasonló eljárásra indított és alkalmat adott telhetetlen üzereknek az árak felhajtására, emelésére. Ezek felkutatására rendszerint sort kerített a városi hatóság is, és az 1916: IX. tc. szerint büntette is. A katonaság részére a gabonák rekvirálását október 16-án kezdték meg. A külterületeken a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a belügyminiszter rendelkezései szerint a tanítóknak is részt kellett venni a rekvirálás munkájában. Ez a rendelkezés a háború egész tartamára szólt. A tanítók név szerint kaptak erre felszólítást. (A katonaságnak az 1912: LXVIII. tc. 30. §-a szerint csak a helyi hatóság tudtával és engedélyével lehetett rekvirálni.)

Az őszi mezőgazdasági munkákra (szántás, vetés, talajelőkészítés, burgonya-, kukorica-, répaszedés, szüret, erdőgazdasági munkák) a honvédelmi miniszter szabadságot adott a legénységi állománynak. A vidéki szokásos napszámért, 3 koronát kaptak.

1916 októberében Szőke Gyula javadalmi ügyvezetőnek és Losonczy László th. bizottsági tagnak sikerült Schwarcz Lajos oroszlánosi gazdaságából 870 db (átlag 118 kg) sertést vásárolni 8 korona 90 fillér kg-onkénti áron, a város közélélmzésére.²³⁸ Az év végére azonban a hízott sertések teljesen kifogytak. Csongrád megye alispánjától értesítést kapott a város, hogy 2–300 db sertést Kecskemét rendelkezésére bocsát. A szállításukhoz a földművelésügyi miniszter engedélye kellett.

1916 októberében a kormány Deák Béla országgyűlési képviselőt azzal bízta meg, hogy az eddig minden törvényhatóság által külön-külön végzett közélélmzési munkát egységes rendszerbe foglalja, a központi irányítás gyakorlati végrehajtását kidolgozza. A M. Kir. Közélélmzési Hivatal megalakulása után a rekvirálás ellenőrzésére és a közélélmzés állapotáról való tájékozódásra Fodor Vilmos szolgabírót küldték ki Kecskemétre.²³⁹

Az 1916. február 9-én felállított országos hatáskörű Cukorközpont nem szállított elegendő cukrot Kecskemétre, a sóval való ellátás is elégtelen volt, ami a lakosság körében az év végén már nagy nyugtalan-ságot keltett, a mezőgazdasági népességet a cikkek keresése munkájától

elvonta és tág teret adott az árdrágítóknak a visszaélésekre. November végén zár alá vették a Magyar Olaj- és Zsíripari Központ Rt. részére rekvirált napraforgó- és tökmagot.

A főispán a közélémezés területén Kecskeméten előállott hiányosságok okát abban látta 1916. november végén, hogy az élelmezési ügyeknek nem volt egységes intéző szerve, azok egy részével hol az egyik, hol a másik hivatali előadó foglalkozott. A mindinkább fokozódó gazdasági nehézségek az egységes, szakszerű intézkedést halaszthatatlanná tették. Felszólította a polgármestert, hogy a legalkalmasabb tisztviselő vezetésével egy közélémezési szervezetet (esetleg ügyosztályt) hozzon létre, tagjait minden más teendő alól mentesítse. A polgármester kitért az ilyen külön ügyosztály szervezése elől. Kecskeméten a közélémezési ügyeket a Közigazgatási (I.) ügyosztály intézte, vezetője Gyórfy Pál főjegyző volt, aki a közélémezési ügyek előadója is volt. A közélémezésre vonatkozó üzleti ügyeket a javadalmi hivatal intézte, míg a rekvirálásokat, lisztügyeket, őrlési, vásárlási igazolványok kezelését az adóügyi tanácsnok. Egy külön közélémezési bizottság/ügyosztály létrehozását a tanács elvetette.²⁴⁰

Kecskeméten 1916-ban a cséplési statisztika adatai szerint – kenyérgabonából (búzából és rozsból) 156 000 q termelt 37 000 kat. holdon. Kecskemétre az Országos Közélémezési Hivatal 40 000 q gabonának, tengerinek, hüvelyeseknek és kölesnek a rekvirálását és beszolgáltatását rendelte el. Kecskemét lakossága a háború előtt mintegy 70 000 fő volt. A hadbavonultak számát ebből levonva, de azokét hozzáadva, akik a háború alatt a jobb megélhetés reményében ide költöztek és a sok ezer idehelyezett katonát, kb. 65 000 ember élelmezéséről kellett gondoskodni. A polgármester úgy számolt, hogy a lakosság kb. 60%-a őstermeléssel foglalkozik, számuk 39 000 főt tesz ki, ha 1/3 részükre (13 000 fő) havi 18 kg, 2/3 részükre – 15 éven aluliakra – (23 000 főre) havi 14 kg-ot jogosítottnak tekint, ezen lakosság éves gabonaszükséglete 71 760 q. A 31 000 ellátatlan lakossággal együtt a város gabona és vetőmag szükséglete 113 560 q. A 156 000 q termésből megmaradt 42 000 q többletből még le kell vonni a napszamosok, cselédek gazdasági szükséglete címén kiadandó gabonamennyiséget. Az árpa és zab cséplési eredménye 52–53 q, aminek jelentékeny része vetőmagszükséglet, másik része

az igavonó állatok szükséglete. A lakosság mintegy 60%-a saját zsírszükségletét házi hizlalás útján biztosította. A hizlalás augusztus és szeptember hónapban kezdődött, így az árpa- és tengerikészlet jó részét már felhasználták. Ha a hizlaláshoz szükséges árpát és tengerit elrekvirálják tőlük, nagy nemzetgazdasági kár keletkezik, másrészt a lakosság zsírszükségletében is alig pótolható hiány keletkezik. A polgármester kérte a Kecskemétre kirótt 40 000 q beszolgáltatásának csökkentését. A főispán – bár ismerte a város nehéz viszonyait – nem tehetett eleget a kérésnek, mert a Közélelmezési Hivatal az országos szükséglet kiszámítása után rótt ki az egyes törvényhatóságokra a rekvirálandó mennyiséget.²⁴¹

Kürthy Lajos, az Országos Közélelmezési Hivatal elnöke utasította Kecskemétet, hogy írják össze természetként a visszatartható mennyiség maximumát és állapítsák meg Kecskemét területére a fejkvótát. Kecskeméten a rekvirálás 1916. december 14-én megkezdődött. Még a rekvirálás előtt a tanács megállapította a fejkvótákat:

- egy 15 éven felüli mezei munkás fejkvótája havi 15 kg gabonát
- 15 éven aluliak és mezőgazdasággal nem foglalkozó családtagok fejkvótája: 12 kg-ot
- más egyének fejkvótája 9 kg gabonát tett ki.

A tanács határozatát az OKH elnöke úgy módosította volna, hogy a mezei munkások 13 év alatti családtagjai csak 10 kg-ot kapjanak. A polgármester kérte, hogy hagyja meg az általuk megállapított fejadagot.²⁴²

1916-ban nagyon gyenge volt a burgonyatermés, ezért a belügyminisztertől engedélyt kért a városvezetés, hogy az Országos Burgonyaközvetítő Iroda által Kisvárdáról szállathassanak burgonyát. Az 1917. évi szükségletet 100 vagonban határozták meg. A burgonyaszállítást azonban januárban leállították, addig nem szállíthattak sehova, amíg a főváros részére szükséges burgonyamennyiséget nem vitték el.²⁴³ A tél folyamán a vasúti kocsik hiánya és a vonatzárlat miatt a liszt és egyéb tömegcikkék szállítása is akadályba ütközött.

A törvényhatósági bizottság 1917. január 31-én határozott arról, hogy az 1915-ben felvett 600 000 korona kölcsönből, amit 1916-ban még 400 000-rel kiegészítettek, egy 1 millió koronás közélelmezési alapot

hoz létre. Ennek egy részét csak közélélmezési cikkek vásárlására, zsi-
radék és hús vásárlására kívánták használni. Kezelésére február 28-án
szabályzatot fogadtak el. A fizetőképesség biztosítására azonban újabb
1 millió korona folyószámla-kölcsön felvételét látták szükségesnek. Az
ebből vásárolt élelmiszerek értékesítéséből befolyó összeggel kívánták
a kölcsön törlesztését biztosítani.²⁴⁴

Az 1917. év eseményei

A gabonából rekvirált mennyiséget a Haditermény Részvénytársaság-
hoz kellett beszállítani. Kecskeméten 1916 végén, 1917 elején, 298 q ár-
pát, 99 q zabot rekviráltak. Ebből kért vissza a polgármester februárban
vetési célból 133 788 kg árpát és 52 110 kg zabot.²⁴⁵ Az Országos Köz-
élélmezési Hivatal nem volt megelégedve a rekvirálás eredményével,
ami mélyen alatta maradt a kivetett mennyiségnek. Személyes felelős-
ségévé tették Sándor Istvánnak az eljárás részleges megismétlését.²⁴⁶

A gazdaságokban nagy szükség volt a lovakra. A háború kezdetén
Kecskemétről is sok lovat rekviráltak. A lakosság a harctéren leromlott
lovak feljavítására felállított városi lókórházból próbált kérni az elvittek
helyett és az igénylők között kiosztotta.²⁴⁷

Központilag állapították meg a háziállatok takarmányszükségle-
tét is. Óriási volt a takarmányhiány. A gazdák közül többen, ha a sertés-
sük szaporulatot adott, csak a saját részükre szükséges malacokat tar-
tották meg, a többit elpusztították, mert nem volt mivel tartani.²⁴⁸ A M.
Kir. Gazdasági Felügyelőség összeíratta az állatállományt, ennek ismer-
retében számították ki azután pl. az egy havi korpaszükségletet, amit
a Korpaközpont szállított le. Kecskemét területén 1917 elején 43 000
jóság volt, ha mindegyikre 1 kg korpát számítottak, 43 000 kg korpát
kellett volna a városnak kiutalni, de csak 12 000 kg-ot kapott Kecske-
mét. A korpa nagy részét a katonaság használta fel.²⁴⁹ A tehénállomány
csökkent a háború előttihez képest, főleg a szalma drágasága miatt, ez
pedig a tejmennyiség csökkenéséhez vezetett.

Az Országos Közélélmezési Hivatal utasította a törvényhatósá-
gokat a közélélmezés és gabonaforgalom terén elkövetett kihágások
szigorú elbírálásra. Ehhez képest országosan a feljelentések csak 2%-a

végződött elmarasztalással, az esetek 98%-ában a büntetés, az elkobzás elmaradt. Ez azt a veszélyt rejtette magában, hogy illegális készletek maradtak fenn, ami bátorítást adott a vétkeseknek a jövőre is, közben a nemzet tízezrei éheztek. Amíg az ellenőrzés megtörténik – írta az OKH elnöke – a következő kérdésekre kért választ.

- 1/ Hány esetben nem lett a kihágási eljárás megindítva?
- 2/ Hány esetben van az eljárás folyamatban?
- 3/ Hány esetben lett elmarasztaló és felmentő ítélet?

Kecskemét polgármestere a következő választ adta:

- 1/ Kihágási eljárás minden esetben meg lett indítva.
- 2/ Elmarasztaló ítélet 16 esetben, felmentőt 13 esetben hoztak.

Az ellenőrzés során a pénzügyőrök elkoboztak 5192 kg rozst, 764 kg kétszerest, 648 kg búzát és 160 kg lisztet.²⁵⁰

1917. március 1-jétől babot, borsót, sertézsírt, libazsírt, friss szalonnát, sós szalonnát, cukrot, kávé, köles kását, burgonyát, petróleumot csak a hatóság által kiállított jegyre kapott a lakosság (az OKH rendelete szerint). A kereskedőknek és ilyen termékből készlettel rendelkezőknek be kellett jelenteni készletüket Kecskeméten az élelmiszer-összeíró és elosztó hivatalba (vezető: Tárnok József) február 20-ig (külterületen lakóknak február 28-ig).²⁵¹ Lencse- és borsójegyeket nem tudtak kiadni a készlet teljes hiánya miatt. Babot az Országos Közélelmezési Hivatal utasítása szerint egy személy 1 évre csak 2 kg-ot kaphatott. A zsír havi fejadagja 75 dkg volt. A köleskása fejadagját havonként 50 dkg-ban állapították meg. Burgonyajegyet nem vezetett be Kecskemét, mert azt az igénylők igazolvány alapján kapták. A petróleumjegyről nem döntöttek, mert pontos felmérés kellett volna a szükségletről.²⁵²

A tavaszi szántás-vetési munkákra a 600/1916. M. E. rendelet volt érvényben 1917-ben is. A főispán utasította a polgármestert, hogy gondoskodjon az összes földterület megműveléséről.²⁵³

Kecskemét közfogyasztás céljára 800 db elsőrendű sertést hizlaltatott (melyek az okányi Schwarcz-féle tenyészetből származtak). A páronként 220 kg-os sertések kihizlálására a Cs. és Kir. Hadügyminisztérium Sertés Átvételi Bizottsága 800 q szárított, csíráatlanított tengeri darát és 400 q tengeri csírapogácsát utalt ki a Haditermény Rt.-n keresztül. Tette ezt azzal a feltétellel, hogy a város a hizlalás után a teljes állomány

felét, 400 db-ot a Hadügyminisztérium Sertés Átvételi Bizottságának átad.²⁵⁴ A kiutalt mennyiség azért volt jelentős, mert a földművelésügyi miniszter takarmányozás céljából tengerit nem biztosított.

Az Országos Közélelmezési Hivatal népkonyhák felállításáról adott ki rendeletet (11 258/1916). Ráday Gedeon főispán szerint ezt a meglévő társadalmi szervezetekkel kellett megvalósítani. Kecskeméten a népkonyha védnökei Ráday Gedeonné, özv. Kada Elekné, Györffy Pálné, Sándor Istvánné, Kiss Jánosné, Horváth Mihályné és Fodor Jenőné lettek. Két formában kívánták megvalósítani a közélelmezést:

- népkonyha létesítésével (városi kezelésben), napi fél liter olcsó leves. Az ételleket a tábori konyhák, az ún. gulyáságyúk segítségével akarták előállítani.
- közös konyha révén, a szegényebb értelmiségiek részére, vállalkozó útján. Itt két tál ételt terveztek: leves és főzelék (hetente kétszer hús), illetve leves és tészta. A leves 3 dl, a főzelék 25 dkg.²⁵⁵

Nagy volt a liszthiány 1917. március elején, ami azzal fenyegetett, hogy a napi 18 dkg liszt fejadagot le kell szállítani. Napok teltek el úgy, hogy lisztet nem kaptak, a más vidékről kiutalt liszt pedig a vasúti szállítás nehézségei miatt sokat késett. A polgármester – az OKH elnökének írt levelében – tartott tőle, hogy a gazdasági munkák megindulásával a bajok még fokozódnak. A kukoricaliszt későn érkezik, emiatt a kenyérliszt keverése lehetetlen lesz. *„Az ellátatlan lakosság nélkülözése, a lisztkiosztó helyek előtt való ácsorgás s az ezzel járó munkamulasztás, s az abból eredő nagymérvű elkésérés egyre hangosabb zúgolódást eredményez”* – írta. A haditermény Rt.-nek Kecskeméten nem volt gabonarakára, a helyi – József – gőzmalom csak rozst őrölt, fehér lisztet máshonnan kapott a város, de azt se eleget. A lisztre jelentkezettek száma: 31 500 fő volt. A rendelkezésre bocsátott liszt február közepe óta nem fedezte a napi 18 dkg-ban megállapított fejadagot. *„Nem lekicsinyelhető a keserűség növekedése – írta Sándor István – az a hatás sem, amelyet az ügyis meggyötört lelkekre a nélkülözésnek és zaklatásoknak elkerülhetőkkel való szaporítása jár [...] Nagyon nehéz megértetni és elfogadtatni, hogy a nélkülözésekért a létünkért folyó háború győzelmes befejezése fog annak idején bennünket kárpótolni.”* A polgármester

javaslatokkal is előállt. A megállapított szükséglet arányában legalább 15 napi lisztkészlet állandóan Kecskeméten, raktáron legyen. Tengeriből is megfelelő mennyiség álljon raktáron rendelkezésre. Engedélyt kért arra, hogy azon lakosok kérelmét is, akik nem szereztek be elegendő lisztet, elfogadhassa.²⁵⁶

A helyi malmok több ízben szüneteltették működésüket szénhiány miatt. Ez a helyzet a lakosság körében nyugtalanságot okozott. 1917 februárjában csak a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom és az Erzsébet malom üzemelt. (A másik kettő szénhiány miatt leállt.)²⁵⁷ Csak 1917. március 30-án utalt ki az Országos Szénbizottság a kecskeméti malmok részére szenet.²⁵⁸ Az Országos Közélelmezési Hivatal 1917. március 27-én kelt körlevelében az ellátatlan lakosság számának növekedése miatt a napi lisztadagot 200 grammban állapította meg. Kecskeméten azonban már 1916 novembere óta 180 gramm volt a fejadag, ezt is a legnagyobb nehézségek árán tudta biztosítani a polgármesteri hivatal.²⁵⁹

A honvédelmi miniszter 1917 márciusában körrendeletet bocsátott ki (5000/el. Mg. A. oszt./1917. számmal), melyben nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a mezőgazdasági termelést, a közlelmezést és a hadra kelt seregek élelmezését minden körülmények között biztosítani kell. Elrendelte, hogy a póttestparancsnokságok a mögöttes országban szolgáló minden nélkülözhető katonát 1917-ben is a különböző gazdasági munkák elvégzésére szabadságoljanak és a szükséges munkásosztásokat állítsák ki.²⁶⁰ A földművelésügyi miniszter 200 hadifoglyot bocsátott a kecskeméti mezőgazdasági munkabizottság részére a tavaszi gazdasági munkák végzésére.²⁶¹ 1917. április elején pedig 400 román és 200 orosz hadifogoly érkezett Kecskemétre tavaszi mezőgazdasági munkában való részvételre, akiket az érték jelentkező gazdák között kiosztottak. A nagyobb munkáslétszámot igénylőket, mint a 808 kat. holdas Szőlőtermelő és Értékesítő Rt. helvéciai telepének vezetését – akik 100–120 orosz, vagy olasz hadifoglyot kértek – a zsolnai miniszteri kirendeltséghez irányította a polgármester. Itt azonban nem kaptak munkára hadifoglyokat, a városi jelentkezésről pedig lekéstek. Csak előjegyzésbe tudta venni kérésüket a polgármester.²⁶² A magyar kir. Földműves Iskolának viszont a földművelésügyi miniszter utalt ki április 11-én 10 csángó hadifoglyot.²⁶³

A helybeli henteseknél készleteik ellenőrzése során, 1917 tavaszán a bejelentettnél sokkal nagyobb készletet találtak. A polgármester utasította Füredy Lajos rendőrkapitányt, hogy akinél a bejelentés és a felülvizsgálat alkalmával talált készletek mennyisége között lényeges eltérés mutatkozik, azok ellen a kihágási eljárást haladéktalanul indítsa el.²⁶⁴ A kecskeméti hentesek közül páran névtelen levelet küldtek az Országos Közélelmezési Hivatal elnökéhez, amelyben azt panaszolták, hogy többen közülük sokszor két-három hétig egyetlen egy disznót sem kapnak, míg mások hetente kettőt-hármat is. Mindegyikük kénytelen orosz foglyokkal dolgoztatni, akiknek hetente 2–3 koronát fizetnek. Túl drága így nekik, teljesen tönkremennek. Kérték, hogy a disznók kiosztása sorrendben történjen, mint Pesten, így megállapítható, ki, melyik napon kapott. Az OKH elnöke a levél leküldése mellett utasította a polgármestert, vizsgálja ki a panaszt és tegyen jelentést. Sándor István válaszlevelében jelezte, hogy a hentesipart Kecskeméten kevesen gyakorolják, elárúsító üzlete is csak háromnak van. Béke idején is csak az év bizonyos szakaszában gyakorolták az ipart. Akik egész évben ebből éltek, hetente kétszer-háromszor vágtak és piacon fölállított sátorban árulták a húst. 1916 februárjában 682 db, 1917 februárjában pedig 689 db sertést vágtak. Ezzel az adattal panaszuk azon része, hogy iparukat a városvezetés nem engedi gyakorolni, alaptalanná vált. Kecskeméten sertésközvágóhid nincs, nem is volt. Külön szűrőhelyek vannak kijelölve, a sertésvágás és -pörkölés ott történik, a feldolgozást a hentesek saját lakóhelyükön végzik. A panaszlók azt állították, hogy Szőke Gyula javadalmi ügyvezető és társai tartják hatalmukban a város hentesiparát. Az ún. nagyvágók saját iparszerű hizlalásuk sertéseit télen levágták, húsát szalámigyáraknak adták el korábban. Ez azonban jelenleg nem működött. A város a közlelmezésre velük hizlaltatott sertéseket, a hizlalást és vágatást is szerződéses alapon bízta rájuk. Mivel a hentesek tőkehiány és eleséghiány miatt nem voltak képesek a vágások utáni időkre készletekről gondoskodni, a város hatósági húsüzem felállításával biztosította az ellátást.

A tanács azt tapasztalta, hogy a levágott sertések húsát a hentesek csak kis részben vitték piacra, nagyobb részét lakásukon értékesítették. Ez azt a gyanút keltette, hogy a hatósági ellenőrzésből szabadulva

maximált áron felül adják el. Ezért a polgármester vágásaik és azok értékesítésének állandó ellenőrzését rendelte el, „*ami által ők valószínűleg elcsúsztak bizonyos jogosulatlan haszontól.*” Közülük egyesek azt a visszaélést is elkövették, hogy a környékről hoztak sertéseket, azokat a fogyasztási adó megfizetése és állatorvosi vizsgálat nélkül közfogyasztásra bocsátották. Nem egyet kellett közülük emiatt szigorúan megbírságotolni. „*Föltehető – írta a polgármester –, hogy a névtelen följelentés ez érzékeny bírságolás hatása alatt keletkezett.*”²⁶⁵ A tanács a lakosság hús- és zsírellátásának biztosítására jegyrendszert vezetett be.

Az 1916. évi rossz termés miatt 1917 elején ellátási gondok jelentkeztek. A városnak április végén elfogyott az 1917. augusztus 15-ig kiutalt lisztje, a következő hónapra pedig csak pár kocsikukoricaromány érkezett. Sem fehér, sem búza, vagy rozs kenyérlisztet nem tudott adni a polgármesteri hivatal a napok óta lisztért sorban álló asszonyoknak. A sorban állás miatt az asszonyok napokig nem tudtak kiemenni dolgozni a tanyára. A városházára csoportosan mentek panaszra. Megtámadtak, majdnem bántalmaztak egy városi tisztviselőt, akit a bajokának kiáltottak ki. A polgármester telefonon történt intézkedése nyomán 2 vagon lisztet sikerült szerezni, amivel egyelőre lecsillapították a kedélyeket. A polgármester azonban nem mulasztott el levelet írni az országos Közélelmezési Hivatal elnökének: „*[...] a liszt kiszolgáltatás ismételt fennakadása és a többi szükségletek kielégítésének elmaradása olyan mozgalmat és olyan cselekedeteket vonhat maga után, melyeket városom és hazám érdekében minden áron elkerülendőnek tartok, de amelyek megőrzése hatáskörömön kívül esvén, azok esetleges bekövetkezéséért magamat felelősnek nem érezhetem.*”²⁶⁶ 1917. április végén vetetlen terület csak szórványosan maradt Kecskeméten hatásában. Árpa és zab hiányában tengerit és zöldtakarmányt vetettek.

A hadsereg fokozott szükséglete miatt 1917 tavaszára a polgári lakosságot egyre nehezebben tudták ellátni cipőkhöz, cipőtalpakhoz szükséges bőrrrel. A lakosságnak póttanyagok használatára kellett áttérni, így a cipők esetében a fatalpakra. Az iparosok ezek készítésében nem voltak jártasak, a nép is idegenkedett tőlük. A kereskedelemügyi miniszter a társadalmi elfogadtatásra mozgalmat indított. A tanítókat, a társadalmi egyesületeket, a lelkészeket, a sajtót kérte fel Sándor István,

igyekezzenek a nagyközönséget megnyeri a fatalpú cipők elfogadására. (Az iparosoknak tanfolyamot szerveztek, hogy a gyártási folyamatot elsajátítsák.)²⁶⁷

Az OKH adatokat kért a mezőgazdasági munkások napi béréől (élelmezéssel együtt). Kecskeméten 1917 májusában ez a férfiaknál 8 korona, a nőknél 5 korona volt. Ugyanakkor a helyettes polgármester megjegyezte, hogy a bérek fokozottan emelkednek a nyár folyamán. 1916. június végén, július elején az aratók napi bére 23 koronáig, a marokszedő nőké 12 koronáig emelkedett. Ezt nagyrészt a munkáshiány okozta. A munkabérek feljebb emelését a város hatósága azzal akadályozta meg, hogy a katonai parancsnokságok által rendelkezésre bocsátott legénység segítségével folyt az aratás és a cséplés, akiknek a munkaadók napi 5 koronát és élelmezést fizettek.²⁶⁸

1917. március 31-én az OKH elnökének megbízottja a helyszínen győződött meg Kecskemét ellátásának állapotáról. Jelentése alapján az OKH elnöke azt állapította meg, hogy a polgármester és munkatársai a közélelmezéssel kapcsolatos ügyek intézésében nem csak a kötelező és előírt rendszabályokat tartják be, hanem minden igyekezetükkel törekednek a súlyos időkben a lakosságot a nélkülözhetetlen életszükségleti cikkekkel legmegfelelőbb módon ellátni, amiért köszönetet mondott. Ugyanakkor ígérte, hogy a mezőgazdasággal foglalkozók fejadagját a gazdasági munkák tartamára 250 grammra felemeli. Ígérte azt is, hogy a város lisztkontingense keretén belül, mindig rendelkezésre fog állni havonta 5 vagon finom- és főzőliszt, amiről utasította a Haditermény Rt-t. Ugyanakkor néhány hiányosságra is felhívta a figyelmet: a vendéglőkben a vendégek kenyérjegy nélkül kapják a kenyeret, ez kettős ellátást jelent. A kereskedőknél tárolt lisztkészletről nincs állandóan vezetett raktárkönyv, amelyből az adott üzletben beszédett kenyérjegy-szelvények számbavételével mindenkor megállapítható volna egyrészt, hogy a kereskedő csakis jegyek ellenében szolgáltatott ki lisztet, másrészt, hogy a városban egy adott időpontban a kereskedők kezén mennyi liszt van.²⁶⁹

Feltehetően éppen a liszt mennyiségének nem kellő ismerete, valamint az ígért liszt hiánya vezetett egy kellemetlen incidenshez. Erről átfogó jelentést tett Sándor István a belügyminiszternek 1917. május 21-

én kelt levelében. 1916. december óta a lakosság napi liszt fejadagja 180 g volt, kivételnek számítottak a kevés hadiüzem munkásai, akik napi 300 g-os adagot kaptak. Bár a nép panaszkodott, nagyobb nyugtalanság nem történt. 1917 áprilisára a főzelékfélék, beleértve a burgonyát is, elfogytak, ezzel az élelmezés nagyon megromlott. A lisztellátás a mezei munkák megkezdése előtt elégtelenné vált. A kiadott lisztjegyek egy részét nem tudták beváltani. Az ellátatlanok száma folyton emelkedett, ami egyrészt abból adódott, hogy a családok csak az év egy részére tudták korábban szükségletüket beszerezni, másrészt a szőlősgazdák vidékről szerződtetett munkásai, vagy a tavasszal érkezett hadifoglyok részére kénytelenek voltak hatósági ellátást igénybe venni. Ezzel egy időben megszűnt a burgonyaszállítás is. Elfogytak a Közélelmezési Hivatal által kiutalt bab- és köleskásakészletek.

1917. május 15-én asszonyok nagy sokasága várta reggel a polgármestert a városháza előtt, majd szitkozódva vonultak fel szobájához, éhes gyermekeik számára ennivalót kértek. Az elkeseredést fokozta a sok munka, ami az elégtelen táplálkozás miatt nehéz volt. Az asszonyok lisztjegyei május 17-re szóltak, de mivel ők tanyai lakosok voltak, azt hangoztatták, nagy kiesés volna nekik két nap múlva újra bejönni. A rendelkezésre álló készletekből osztatott ki számunkra a polgármester, de 11 órára egyre nagyobb tömeg – főleg asszonyok – csoportosult a városháza előtt. Egy részük berohant a városházára (szidták az urakat és az ellátottakat). 10 asszonyt a polgármester behívott, igyekezett őket megnyugtatni a liszt- és burgonyaküldemény közeli megérkezésével. A kívül állók meg sem hallgatták a polgármestertől kijövőket, egyre jobban zajongtak. Sándor István a rendőrséggel utasította ki őket a városházáról. A téren tovább tartott a zajongás. Déli 12 órakor a tömeg kisebb része abban a hitben, hogy a polgármester hazament, lakása elé vonult és a ház bezárt utcai ajtajára köveket dobált. A kiküldött rendőrök a nagyobb bajt megelőzték, a tömeget visszaterelték a térre, 40 asszonyt előállítottak. (Köztük voltak olyanok, akik délelőtt kaptak lisztet, sőt olyan is volt, aki ellátásban részesült.) Délután viszonylag csendben várakoztak a téren kisebb-nagyobb csoportokban. Egy-egy esetben a rendőrség szidalmazása miatt igazoltatták néhányukat. Hat óra tájban nagyobb csoportosulás, lárma alakult ki. A tömeg feloszlására a polgármester kisebb katonai karhatalom kirendelését kérte. A feloszlítás nagyobb

ellenállás nélkül meg is történt, a városháza udvarára vezényelt huszár szakaszt felhasználni nem kellett. Még ezen a napon, május 15-én „Kérelem az ellátott lakossághoz!” címmel, a polgármester felhívást adott ki (6000 példányban készült a felhívás):

„A háború okozta nélkülözések nem egyformán érintik és sújtják az egész lakosságot, bár az ebből eredő bajokat valamennyien érezzük. Mégis az a szegényebb néposztály, amelynek sem gabonája, sem krumplija, babja, kölese nem termelt s ezekből évi szükségletét beszerezni nem tudta, sokkal nagyobb nélkülözésnek van kitéve a többieknél. Ám az egész ország népének egyforma kitartására van szükség az új termésig, hogy népünk jövő boldogulása, s akinek vagyona van, vagyonának megmaradása a háború utáni időkre is tisztességes békekötés segélyével biztosítva legyen. Ha valamikor emberbaráti kötelesség volt, hogy amink van, nélkülöző embertársainkkal megosszuk, – ha a hazaszeretet szent parancsa valamikor azt kívánta, hogy magyar a magyart segítse: ma ezek a parancsok sokszorosan szentebbek, mint bármikor voltak. E mellett most minden kecskemétinek és minden magyarnak érdeke is, hogy nélkülözésnek jobban kitett polgártársain a maga nélkülözése árán is segítsen. Az ország készletei nagyon szűkösek s így az említett szegényebb néposztályt élelmiszerekkel csak nagyon szűken tudjuk ellátni. A nélkülözésben való egyenlőtlenség keserűséget okoz. S ha kötelesek vagyunk a magunk családjáról, a magunk gyermekéről gondoskodni, épp ilyen szent kötelességünk ma a mások családjáról, a mások gyermekeiről is gondoskodni annál inkább, mert hiszen sokan vannak közöttünk, akiknek gondviselőjük most is a harctéren küzd és szenved, vagy akiké már érettünk el is vérzett. Kérő szóval fordulok tehát Kecskemét városának jobban ellátott lakosságához, segítsen azokon, akiknek még kevesebb van. Ha nehezen nélkülözhető is, ami kis babja, kölese, krumplija van, adja át a város szegényebb lakossága részére a városnak, hogy közöttük kioszthassuk. Bármily csekély mennyiséget elfogadunk, kérjük, hogy azt a tizedeseknél lévő ívekre följegyezni s kiküldendő megbízottainknak készpénzfizetésre átadni szíveskedjék. Még egyszer kérem lakosságunk jóindulatát, hazafiságát és józan belátását e kérelmem támogatására. Kecskemét, 1917. május 15. Sándor István polgármester.”²⁷⁰

Ezután a polgármesternek a főispán segítségével az OKH-tól sikerült két vagon burgonya kiutalását megszerezni. A burgonya Túrócszentmártonról május 21-én megérkezett. Sikerült 50 q babot, néhány q kölest szerezni, amit még ezen a napon 6000 családnak a polgármesteri hivatal kiosztott. Jobb helyzetet a polgármester csak a város javára megállapított 15 vagon burgonya megérkezésétől, kiosztásától várt.²⁷¹

1917. június elején liszthiány miatt már a gépgyár és a villanytelep munkásai is panaszt tettek az OKH-nak. A Kecskeméti Gyermekmenhely is liszt nélkül volt egy hónapja. A város az OKH-nak tett felterjesztést, hogy a város nem kap annyi lisztet, amennyire szüksége lenne. Ugyanakkor azt a kereskedőt, akihez a gyermekmenhely be volt osztva, utasította, hogy a menhelynek esedékes lisztet a liszt megérkezésekor mindig előre mérje ki, hogy hasonló helyzet ne forduljon elő.²⁷² Végül csekély lisztmennyiség beszerzésével a nyugalom itt is helyreállt. Az aratással foglalkozó munkásság részére – a Haditermény Rt. útján – 25 q babot s 25 q kölest utaltak ki Kecskemétnek, azzal az utasítással, hogy csak a legindokoltabb esetben vegyék igénybe.²⁷³

Kecskemét Mezőgazdasági Munkabizottsága – amely 19 körzeti munkabizottságból állt a város területén szétszórva – 1917. június 6-án tartott ülésén aggodalommal nézett a legfontosabb és legnehezebb gazdasági munka, az aratás és a cséplés elé. A kormány, a miniszterek, a főispán is állandóan arra figyelmeztettek – nem mintha ezt a városvezetés nem tudta volna –, hogy a termés sikeres betakarítása gazdasági és katonai érdek is egyben. Gondot elsősorban a nagyarányú munkaerőhiány okozott. Ezért a mezőgazdasági munkabizottság elnöke, Sándor István a földművelésügyi minisztertől Kecskemét területére 1000 hadifogoly kiutalását, a honvédelmi minisztertől pedig 40 (21-21 főből álló) katonai osztag mezőgazdasági munkára való rendelkezésre bocsátását kérte.²⁷⁴ A helyi középiskolák igazgatóit is felkérte a polgármester, hogy hívják fel a tanulókat a mezőgazdasági munkában való részvételre. Ez azonban nem járt nagy sikerrel, mivel az iskolák növendékei helyi földműves, vagy iparos családok tagjai voltak, akik saját családi gazdaságukban dolgoztak.²⁷⁵ Amíg gabona és burgonya nem termett elegendő Kecskemét határában, zöldségből és gyümölcsből kivitelre is jutott. A háború miatt azonban visszaesett Kecskemét gyümölcs kivitelre is jutott.

tele. A háború előtt Magyarország vámkülföldre irányult gyümölcskivitelének 25–28%-át Kecskemét adta. 1916-ban 680 vagon gyümölcsöt és főzelékfélét exportáltak a kecskeméti kereskedők (az egyik legjelentősebb exportőr Kecskeméti Adolf volt). Ennek megszervezésére és a lakosság ellátására 1917. január elején megalakult a „Kecskeméti Zöldség és Gyümölcskereskedők Társasága” és zöldség, valamint gyümölcs szállítására szerződést kötöttek az osztrák „Geos”-sal.²⁷⁶ Júliusban azonban az Országos Közélelmezési Hivatal a kivitelre szánt összes zöldségmennyiséget lefoglalta a főváros részére, sőt a termelők saját házi és gazdasági szükségletét meghaladó káposzta-, tök-, zöldbab-, karalábé-, uborkakészleteket is igénybe vette a főváros részére.²⁷⁷

A katonai parancsnokság igyekezett 1917 júliusában minden nélkülözhető katonai munkaerőt a mezőgazdaság rendelkezésére bocsátani. Aratási szabadságot adott június 20-tól július 20-ig az alföldi megyékből való katonáknak, arató menetszázadokat vezényelt ki a mezőgazdasági területekre. Az élelmezési nehézségek miatt hét napra fejenként 2 kg liszttel látták el a katonákat (ellátásukról azután a munkaadónak kellett gondoskodni). Csak addig engedélyezték a katonai osztagok foglalkoztatását, amíg a katonai érdekek engedték.²⁷⁸

Június 20-án Sándor István megsürgette a földművelésügyi miniszternél, hogy a már úton levő 100 hadifoglyon kívül, a kilátásba helyezett 500 főt legkésőbb június 24-ig küldje Kecskemétre. Az állandó száraz időjárás következtében a rozs aratása majdnem befejeződött, minden késedelem szemveszteséggel járt. A katonai munkásosztagokat a helyi 13. huszárezredből kérte kirendelni: 10 katonai osztagot (egy-egy osztag 21 fő) és 10 altisztet kért – ezzel megspórolható volt a katonák vasúti szállítása.²⁷⁹ Június 26-án a honvédelmi miniszternek küldött táviratában még 500 aratómunkás kirendelését kérte.²⁸⁰ Ugyanezen a napon újabb táviratot küldött a honvédelmi miniszternek, mivel arról értesült, hogy különböző katonai hatóságok kecskemétieknek nem adnak szabadságot azon indokkal, hogy Kecskeméten járvány van. Az itteni katonai orvos parancsnok szerint járvány nem volt a városban, ezért sürgős intézkedést kért.²⁸¹ Végül Szegedről a m. kir. 5. honvédezredből rendelték Kecskemétre hat arató menetszázadot.²⁸² Őket augusztus 19-én rendelték vissza, mert a zászlóalj néhány nap múlva a harctérre indult. A földművelésügyi miniszter pedig a pozsonyi katonai

parancsnokság útján 100 olasz hadifoglyot küldött június végén. Aratómunkásokkal tehát el lett látva a város. Július elején a honvédelmi minisztertől még 3-400 katonamunkást kért cséplésre, vagy az aratók visszahagyását.²⁸³

A város törvényhatósági bizottsága 1917. június 30-i közgyűlésén a közélelmezéssel kapcsolatos rendészeti teendők sikereesebb teljesítése érdekében külön rendőrszervezet létesítését határozta el. Július 1-jétől a háború tartamára 5 fős létszámmal „Közélelmezési rendőrség”-et alakítottak.²⁸⁴

Az aratás Kecskemét határában, minden fennakadás nélkül, július végére befejeződött. A cséplést azonban lassította, hogy több cséplőgép nem tudott dolgozni, mert a város a Haditermény Rt. útján szenet nem kapott. Eddig is azért tudott néhány gép működni, mert a tanács a télire vásárolt 50 vagon szenet kikölcsönözte. A polgármester Budapesten személyesen folytatott tárgyalást a Haditermény igazgatójával, aki egy vagon szenet ígért.²⁸⁵

A helyi Szociáldemokrata Pártot is foglalkoztatta a közélelmezés kérdése. 1917. augusztus 15-én az Iparos Otthonban, a témában nyilvános értekezletet tartottak. A pártelnök, Szegedi Lajos és a titkár, Gulyás József a polgármestert is meghívták a rendezvényre.²⁸⁶

Minden évben megkereste Kecskemétet a király Udvartartási Hivatala, gyümölcsöt kértek befőzésre és fogyasztásra is. A város természetesen igyekezett teljesíteni a kérés és szeptember elején szállította a megrendelt gyümölcsmennyiséget.²⁸⁷

1917 augusztusában már hatósági zöldségüzemet is létrehozott a városvezetés. A Közélelmezési Hivatal rendelkezése szerint ugyanis zöldségekre még belföldre sem lehetett szállítási igazolványt kiállítani. A Közélelmezési Hivatal számára rekviráltak káposztát, karalábét, uborkát.²⁸⁸ Újra felütötte fejét az a korábbi gyakorlat, hogy mind a termelők, mind a kereskedők a maximált árnál magasabb vételárat követeltek a zöldség- és gyümölcsfélékért. Az Országos Közélelmezési Hivatal az árdrágítók ellenőrzésére társadalmi szervezet létrehozását javasolta Kecskemétnek, a rendőrszemélyzet hiányának pótlására. Ezt Sándor István nem látta kivitelezhetőnek: *„Egy társadalmi szervezet nem tudja ellenőrizni a rafinált, még a legügyesebb rendőrt is kijátszó*

áruzsorásokat. Különbözik pedig – jelentette a polgármester – a város a megfogyatkozott rendőrsége mellé külön rendőri kirendeltséget, ún. »közellátási rendőrség«-et szervezett kellő műveltséggel bíró rokkant katonákból. A július 1-jén alakult 5 főből és egy rendőrtisztból álló szervezet szeptember 10-ig 50 árdrágítót leplezett le.»²⁸⁹

Kecskemét környékén 1917-ben sem termelt elegendő mennyiségű burgonya. Szeptemberben már burgonyahiány miatt vásárlási igazolványok kiadására volt szükség, ehhez fejkvótát állapított meg a polgármester, havi 9 kg-ot.²⁹⁰

A város területén az őszi gazdasági munkáknak, az őszi vetésnek október közepén alig 20%-a volt elvégezve. Ekkor indult meg nagy erővel a munka és éppen ekkor akart a földművelésügyi miniszter 250 hadifogyót elvitetni Kecskemétről, akkor, amikor november 30-án még a felmentett gazdáknak is be kell vonulni. A fogolyelvonás a munka elvégzését fenyegette.²⁹¹

A villanytelep működéséhez, a műjégyár, a vágóhid hústartó kamráinak hűtéséhez szénre volt szükség, amit csak nagy nehézségek árán lehetett beszerezni. A baj oka az volt, hogy az Országos Szénbizottság a Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt.-nek – a város régi, szerződéses szén szállítójának – megtiltotta, hogy az üzemekhez szükséges szénmennyiséget leszállítsa. A hiányzó mennyiséget a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.-től utalta ki. Ez azonban 1917. február 1-je óta a kiutalt 21 800 q szén helyett csak 1300q-t küldött. A villanytelep készlete elfogyott. A város különböző helyekről, igen magas áron tudott csak szenet beszerezni. Mivel az elkövetkező őszen és télen a világítás üzemidejét növelni kellett, az üzemeket, a lakosságot (melynek 4/5-e nem rendelkezett fűtőanyaggal), az itt állomásozó katonaságot, a kórházakat el kellett látni szénrel, a város a kereskedelemügyi miniszterhez fordult a szén biztosításáért.²⁹²

A téli időszakra felkészülés jegyében, a kereskedelemügyi miniszter rendeletére, 1917. szeptember végén szénelosztó bizottságot alakított a tanács. Összeírták a készletet és a szükségletet. A tűzifa előállításához azonban a városnak 400 erdei munkát végző hadifogyóra lett volna szüksége. Végül a város a Magyar Földértékesítő Rt. készletéből kapott 1000 úrköbméter, vagyis 50 vagon tűzifát november végén.²⁹³

Az Országos Közélelmezési Hivatal, Izabella főhercegasszony védnöksége alatt, országos akciót indított hadikonyhák létesítésére. Az akció célja az volt, hogy a negyedik háborús télen a megélhetés nehézségein segítsen a nélkülöző lakosságnak. Kecskeméten már 1916 végén is állított fel a városvezetés népkonyhát, de nem sokáig, mert az OKH élelmiszertámogatást nem nyújtott. Sándor István 1917-ben is csak úgy látta értelmét a népkonyhák működtetésének, ha országos szervek megfelelő élelmiszercikkkel támogatnák. Mivel Kecskeméten a munkás nép a város külterületén szétszórta lakott, szükség lett volna 2-3 ún. főzőkocsira is. (1916-ban az ilyen jellegű törekvés sikertelen volt.) Az OKH felhívására a polgármester azt válaszolta, ha segítséget kap a város, megszervezi a konyhát.²⁹⁴

1917. október 29-én terményátvevő bizottságok kezdtek begyűjteni a gabonaneműket, a munkát azonban nem tudták befejezni, mert az Országos Közélelmezési Hivatal vezetője rekvirálást rendelt el (150 000/1917. sz. rend.). Novemberben az Országos Zöldség, Főzelék és Gyümölcsforgalmi Rt. zöldségfélét rekvirált. Figyelmeztették a város hatóságát, ha a jogosan elvárt hatósági támogatás hiányában a rekvirált áruk nem volnának a fagy beállta előtt elszállíthatók, a hatóságot vonják felelősségre a károkért.²⁹⁵

Az év végén Kecskemét város mezőgazdasági bizottságának elnöke, Sándor István polgármester átfogó jelentést tett a honvédelmi miniszternek, a hadifoglyoknak és a katonáknak 1917-ben mezőgazdasági munkákban való alkalmazásáról. Eszerint májustól augusztusig átlagosan 2500 főnyi hadifogoly vett részt mezőgazdasági munkában. Július 4-én a sigmundsherbergi hadifogolytáborból kapott 100, majd az ostffyasszonyfai táborból kapott 113 fővel számuk 2700 főre emelkedett. Októberben azonban 250 főt a hadvezetőség elvont. Aratási és cséplési munkára 6 aratószázadot kapott a település, nélkülük a város területén nem lehetett volna idejében sem az aratást, sem a cséplést elvégezni. A mezőgazdasági célból egyénileg szabadságolt katonák száma úgy a mögöttes országrészekből, mint a harctérről – májusban átlagosan 530, júniusban 640, júliusban 760, augusztusban 660 fő volt. (Nem készült külön kimutatás arról közülük mennyi jött a mögöttes országrészből, mennyi a harctérről.)²⁹⁶

December végén gond volt a tüzelőellátással. A református főiskola épületében 4 főiskolai, 21 középiskolai, 5 szakiskolai osztály és 4 elemi iskola osztályai, 1000-nél több gyerek zsúfolódott össze, de szén nem volt. A város téli tüzelőszükséglete 1100 vagonot tett ki. Sándor István több megkeresést intézett az Országos Szénbizottsághoz, amely a helyi szénelosztó bizottsághoz irányította őt, pedig tudatában lehetek annak, hogy ott sincs szén. A Kecskemét által lekötött 150 vagon osztrák szénből is csak 4 vagon érkezett, ezt is a villanytelep részére kellett odaadni. Az iskolaépület fűtése mellett több mint 2500 lakás ellátása nem volt megoldott. A kereskedők másfél hónap alatt 6,5 vagon kokszot és 15,5 vagon kőszenet kaptak. Az Országos Szénbizottságnak azt az eljárását, hogy a kérelmezőket a helyi szénelosztókhoz irányítja, veszélyesnek tartotta a polgármester, mert az ellátatlanok elkeseredését a helyi szervek ellen fordítja. Ez ellen erélyesen tiltakozott.²⁹⁷

Az 1918. évi történések

A Közélelmezési Hivatalt vezető miniszter (150 000/1917. sz.) elrendelte a búza, rozs, köles, borsó, bab, lencse, árpa, zab és kukorica s ezek örleményeinek rekvirálását. Kecskemétre 60 000 q beszállítását írták elő. A rekvirálás 1918. január 3-án kezdődött és majd két hónapig tartott, 40 000 korona terhet jelentett a város pénztárának. A kivetés mennyisége a bevetett terület és a termésátlag összehasonlításán alapult, valamint a lélekszám és a szükséglet alapján. Nem vették figyelembe a háború okozta emberhiányt, sem azt, hogy a szántóföld $\frac{3}{4}$ része a háború alatt a felületesebb művelés következtében silányabb termést hozott.²⁹⁸

1918 elején is nagy munkáshiánnyal kellett szembenéznie a városnak. A munkabérek ennek következtében jócskán megnöttek. Egy mezőgazdasági munkás tavaszi napi bére ellátással (reggeli, ebéd, uzsonna, vacsora) 10-12 korona volt.²⁹⁹

A földművelésügyi miniszter sem biztatta a városokat semmi jóval: „*A háború hosszú tartama folytán a mezőgazdasági munkák ellátása körül állandóan fokozódó nehézségek következtében a jövő gazdasági évben még az eddiginél is csekélyebb munkaerő fog rendelkezésre állni, égető szükség van arra, hogy a még otthon levő munkaerő teljes és tervszerű kihasználására minden előkészületet megtegyünk.*” (Írta

128 000/VI-1. 1917. sz. leiratában.) Sándor István szerint Kecskemét felkészülten állt a munkákra, ezt írta válaszlevelében: „[...] a közigazgatási hatóság eddig is, s a jövőben is mindent elkövet, hogy a termés biztosítására szükséges munkák kellő eréllyel és időben elláttassanak; ezen feladat könnyebb megoldására tanyai kerületeket (19) alakítottunk bizottsági vezetés mellett, melyek kötelessége a munkák ellenőrzése és a netán felmerülő bajok haladéktalan kiküszöbölése, esetleg bejelentése. Ezek működésének folyamánya az, hogy ez ideig baj nem volt”.³⁰⁰

1918 elején mind a cukor-, mind a petróleumellátásban zavarok voltak. Az ok elég összetett volt: a központi eljárás pontatlansága, va-gonhiány, forgalmi korlátozások, csökkent készletek. A Budapesti Ásványolaj Rt. és a Magyar Petróleumipari Rt. a téli hónapokra – november, december, január – nem szállított petróleumot. Négy-öt kecskeméti nagykereskedőnek utaltak ki petróleumot. A tanács kérte a kereskedelemügyi minisztert, hogy a városnak utalják ki, amit majd központilag jegyre osztanak ki. Sándor István szégyenletesnek tartotta, hogy a hatóság önzetlen munkájával nem tud a központnál annyit elérni, mint az uzsorás kereskedő.³⁰¹ Jelentős volt a szénhiány is, ezért a villany-szolgáltatást csökkenteni kellett. A villanytelep szükségletét a központ útján nem tudta a város biztosítani, ezért a lakosság áramfogyasztását napi négy órában korlátozták, a hivatalok nyitvatartása reggel 8 órától délután kettőig tartott. A város maga kezdett tárgyalásokba. Utána-járásuknak köszönhetően elérték, hogy a német Winter Hermann cég ajánlatot tett porosz-sziléziai aknazsén szállítására. (Ennek a szénnek bizonyos része törmelék, illetve porszén volt.) A szénért szállítással, jutalékkal együtt 9 korona 10 fillért kértek.³⁰² 1918 áprilisában a szén, az olaj és egyéb anyagok ára annyira emelkedett, hogy 117 683 korona hiány mutatkozott. Ezért felemelte a város az áram árát magánszemélyeknek kw-onként 10 fillérről 15 fillérre, középületeknél 8 fillérről 12 fillérre. A villanytelep és a műjéggyár munkásai az óriási drágaságra és arra hivatkozva, hogy más munkásoknak kétszer, háromszor nagyobb munkabérük van, 35% -os emelést kértek. A törvényhatósági bizottság méltányolta kérésüket és elrendelte a kifizetést.³⁰³

A Sertéshizlalók Gőzmalma még 1917. február 14-én leégett. Németországból rendeltek új malomgépeket, melyek a német gyár fő-szerelőjével együtt 1918. február közepén érkeztek meg, de a Kárpátia

Műszaki Kereskedelmi Rt.-től még 1917 szeptemberében megrendelt lemezek és vasrudak ekkorra nem lettek leszállítva, így a polgármester volt kénytelen megsürgetni a szállításukat.³⁰⁴ 1918. február 14-én a József Gőzmalom is leégett. A harmadik malom volt, amelyik Kecskeméten a háború alatt tűzvész martaléka lett. A részvénytársaságként működött üzemet újból fel akarták építeni, új tetővel akarták ellátni. A törvényhatósági bizottság azonban nem engedélyezte, vásárcsarnok részére kisajátították a területet.³⁰⁵

A tavaszi munkák megindulása előtt Sándor István a földművelésügyi miniszterhez fordult kérelemmel. Kecskeméten az 1917 őszi és téli katonai behívások folytán ijesztő munkáshiány állt elő. Különösen a 24 éven aluli, mezőgazdaságból élők behívása jelentett nagy érvágást. Pótlásukra március 15-ig 600 hadifoglyot kért a polgármester, majd április 15-ig újabb 600-at. Az összesen 1200 hadifogoly segítségével remélte a tavaszi mezőgazdasági, illetve szőlőmunkák elvégzését. Az aratási és kaszálási munkákra június 20-tól volt szüksége a városnak mintegy 800 munkásra, a július 10-e körül meginduló cséplési munkákhoz pedig 500 munkás kellett. A polgármester a fenyegető munkáshiányt csak a kért létszám biztosításával látta legyőzhetőnek.³⁰⁶

A földművelésügyi miniszter 1918. március 22-én elrendelte a vágómarhák hatósági igénybevételét. Kecskemétet 50 db, katonai célra alkalmas vágómarha átadására kötelezték. A főispán szerint Kecskemét nagyváros lévén, nagy hússzükségletét vették figyelembe, amikor ezt a csekély mennyiséget megállapították.³⁰⁷ Ugyancsak március végén a miniszterelnök Kecskemét és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területére közéletmezési kormánybiztost nevezett ki ifj. Ivády Béla személyében. A kormánybiztos kinevezésével a kormány célja a hadsereg nélkülözhetetlen szükségleteinek előteremtése, másrészt a polgári lakosság megfelelő ellátása volt. A leirat szerint az *„az elmúlt 3 háborús gazdasági év igazolta, hogy a gazdasági jóléthez és gondtalansághoz szokott népünk még nem tanulta meg kiszámítani mi az ő tényleges szükséglete és fölösen halmozza össze készleteit, mások önző számításából vonják el készleteiket a köz elől.”* Ivády előbbieket felvilágosítani, meggyőzni kívánta, utóbbiakat kíméletlenül letörni. Állította, hogy nem közvetlenül irányítja a közéletmezési és közellátási ügyeket, hanem a közigazgatási hatóságokkal együtt.³⁰⁸

A közélet terén 1918 tavaszán is nehézségek mutatkoztak, főleg a zsírellátás terén. A téli vágásokból havi 20 dkg zsírt, vagy helyette 40 dkg szalonna fejadagot kapott a lakosság. Pedig voltak olyan városok, ahol 1 kg volt a havi fejadag. Ezt és azt is nehezményezte Sándor István polgármester, hogy a helyi hatóságnak nincs módja a felsőbb hatóságok támogatása nélkül a város ellátását biztosítani. Levélben kérte a közéleti minisztert, engedélyezze a zsír fejkvóta 30 dkg-ra való felemelését. A cukorszállítmányok is késve érkeztek. (A szeptemberi kiutalást pl. novemberben kapta meg Kecskemét.) Sajtót, vaját, hüvelyest és száraz főzelékeket hat hónap óta többszöri kérés ellenére sem kapott a város. Kérte a polgármester a közéleti minisztertől, hogy a tavaszi munkák idejére – amikor fokozottabb táplálkozásra van szükség – a kiutalásokat tegye meg.³⁰⁹

A tavaszi mezőgazdasági munkák 1918-ban is hadifoglyok bevonásával folytak. Román hadifoglyok is dolgoztak itt, akiket azonban május elején elszállítottak. Helyettük kért a polgármester 400 olasz hadifoglyot a földművelésügyi minisztertől, aki azonban csak 150 főt küldött, de nem olaszokat.³¹⁰ Az orosz hadifoglyokról viszont a honvédelmi miniszter úgy rendelkezett, hogy az Oroszországgal és Ukrajnával megkötött béke még nem jelenti a hadifoglyok szabadon bocsáthatását. Hazaszállításukról külön megállapodásban rendelkeznek. Addig azonban csak az kaphatott kenyeret a hadifoglyok közül, aki dolgozott.

Sokan folyamodtak 1918-ban is hadban álló családtagjaik tavaszi munkára való szabadságolásáért a honvédelmi miniszterhez: Váczi Pálné 1918. március 19-én írt levelet a honvédelmi miniszterhez, amelyet azután leküldtek a polgármesternek: *„Jó napot kívánok. Mint nagyméltóságos uram szépen kérem kezeit csókolom. Méltóztassék meg hallgatni. Mint Váczi Pálnét, mint egy kislányom van csak és tizenöt hold föld feles és öt hold föld saját. Méltóztassék a férjemet szabadságra haza ereszteni és a férjem címje ez Váczi Pál K. u. K. 3/38 gy. ezred, 32 feld kompagnia étapen Póst 265. ez a férjem címje és férjem negyvenegy éves már három éve hogy odavan és én meg igen beteges vagyok és nincs senki hozzám tartozó még ruszki se nem volt nálam és evéget hogy beteg vagyok nem bírók dolgozni, kéntelen vagyok elkeseredettségemben méltóságos úrhoz fojamodni mert az munkás ember napszám 10 forint és még koszt eszt nem lehet kibírni és ez még csak gyerekek*

és igen erős emberé, a nagy napszáméná gyengébb. Ezt a munkát nem lehet kibírni ezen a piczi kimért kenyéren. Métóztassék meghaladni, mert elkeseredettségemem ha nem könyörülnek kéntelen leszek kis lányomat magammal együtt elpusztítani az életemet méltóztasék meghaladni kezeit csókolom a férjemet tavaszi földmunkára haza ereszteni jó egészséget kívánok.” A miniszter felhívta a polgármestert, hogy a szabadságot iránt tegyen előterjesztést a harctéri csapatparancsnoksághoz közvetlenül.³¹¹

Egy 63 éves apa, Virágh István szintén a fiát kérte felmenteni a katonai szolgálat alól. Hat fia közül kettő hősi halált halt, kettő hadifogságban volt, egy az olasz harctéren szenvedett. Legkisebb fia február 12-én vonult be, minden támasz nélkül maradt itt 76 hold földdel, képtelen azt egyedül megművelni. A honvédelmi miniszter a revíziós jegyzékbe való felvételre utasította a városi tanácsot.³¹²

1918 áprilisában katonai rekvirálás is zajlott. Lisztet, száraz főzeleket rekviráltak. Az átvételi eljárás újabb 40 000 koronájába került a városnak, több száz fogatos járművet vontak el a gazdasági munkától, a lakosságra a kötelező elszállásolás terhét rótták csekély térítés ellenében. „*Meg kell állapítani – szólalt fel a polgármester a törvényhatósági bizottság 1918. április 30-ai közgyűlésén –, hogy e bajok, a megismételt rekvirálásokkal együtt járó kár, zaklatás s az ügyis nagy nehézségekkel küzdő hatósági és polgári élet sokszoros és huzamos megzavarása ebben a mértékben nem szükségképpen következett az ország háborús helyzetéből; hanem részben arra vezethető vissza, hogy a központi hatóságok a lakosság életviszonyait és a szabályok végrehajtásának módját és eredményeit jobban ismerő törvényhatóságok és érdekképviseletek sokszoros, gyakran egybehangzó előterjesztéseit – köztük e város közgyűlése, közigazgatási bizottsága és polgármestere által 1915 év tavasza óta sok ízben tett újabb és újabb előterjesztéseit – nem vették figyelembe.*”³¹³

1918 áprilisában Kecskemétre a korábbi kivetés beszámításával (50 db) összesen 270 db vágómarha hatósági kivetését rendelte el a földművelésügyi miniszter, a katonaság részére. A városnak május közepéig kellett teljesíteni a beszállítást.³¹⁴ Élelmezési nehézségek a polgári lakosság körében is jelentkeztek ekkorra. Az Országos Közélelmezési Hivatal szerint viszont a törvényhatóságoktól követelt gabona- és zsír-

mennyiségnek csak töredéke érkezett be. Az ország ellátása és a négy-éves küzdelem, a hozott véráldozat veszik kárba, ha a törvényhatóságok nem teljesítik a beszolgáltatást – írták. Kecskemét jelentette, hogy 1918. március 11. és május 5. között beszállított:

4 350 kg búzát	100 kg babot
138 869 kg rozsot	261 kg kölest
17 171 kg árpát	12 400 kg szemes tengerit
1 422 kg zabot	2 000 kg csöves tengerit.

Katonai rekvirálással zár alá helyeztek május 5-ig:

6 695 kg búzát	3 000 kg csöves tengerit
22 587 kg rozst	5 561 kg morzsolt tengerit
3 250 kg árpát	335 kg kölest
865 kg zabot	179 kg babot
1 065 kg lisztet. ³¹⁵	

A tavaszi mezőgazdasági munkák bejezéséhez a földművelésügyi miniszter 1918 májusában 150 orosz hadifoglyot küldött a spratzerni hadifoglytáborból. Közülük azonban nyolcvan a hiányos táplálkozás miatt elgyengülten érkeztek Kecskemétre, gyakorlatilag munkára alkalmatlanok voltak.³¹⁶ Sándor István május 21-én a honvédelmi miniszternek is táviratozott, „ijesztő méretű” munkáshiányról írt. A napszám 50 korona volt és ellátás (koszt). Sürgősen kért 20 katonai munkásosztagot 14 napnál hosszabb időre. Ugyanezt a kérelmet a földművelésügyi miniszternek is megtáviratozta, aki végül úgy rendelkezett, hogy a fakitermelésre kirendelt hadifoglyok alkalmazhatók más mezőgazdasági munkára. Május végén a polgármester, mint a városi mezőgazdasági bizottság elnöke, táviratban kért a minisztertől aratási és cséplési munkára, június 10-re 4, június 26-ára 6 aratószázadot. A Kecskeméten állomásozó 30. honvéd gyalogezred pótzászlóaljából kérte a katonákat, ezzel szállításuk gondja megoldódna.

A város lakossága számára pedig június 6-án hirdetményt adott ki: *„Kecskemét th. város mezőgazdasági munkabizottsága értesíti a város gazdaközönségét, hogy a folyó évi aratási munkálatok elvégeztetésére nagyobb számú magyar katonaság helyezettett a földművelésügyi miniszter által kilátásba [...] Akinek azonban módjában van aratási és*

cséplési munkálatait helybeli napszámosokkal, illetve részesekkel végeztetni, az kösse meg a város gazdasági osztályánál mielőbb szerződését. Irányelvül szolgál az idei aratásnál: jó gabonánál 11-es részelés, míg rosszabbul fizetőnél a 10-des részelés. Igen rossz gabonánál megengedhető az ún. kerek alku is. Akinek azonban folyó hó [június] 14-ig nem sikerül aratási munkásokat szerződtetnie, az folyó hó 15-től kezdődőleg jelentkezzék munkás szükségletének előjegyzése végett Barna Tibor rendőrparancsnoknál [...] Az előjegyeztetett munkásokat az illetőnek feltétlenül át kell vennie. A katonaság által aratási munkálatokra kiadandó katonák munkadíja 5 korona napszám (csak munkanapokra fizetendő) és ellátás (koszt). A katonaság által fizetendő ún. élelmezési illeték a katona-aratót illeti.”³¹⁷

A honvédelmi miniszter ugyanakkor arról tájékoztatta a polgármestert, hogy az orosz hadifogságból hazatért legénység 8–12 hét szabadságot kap, ez szaporíthatja a szabad munkaerő számát, annyival kevesebb kivezényelt katonára lesz szükség. A miniszter közölte azt is, hogy számításai szerint a múlt évihez képest legfeljebb a katonák 1/3-át fogja kivezényeltetni aratási munkára.³¹⁸ 1918. június 26-i kezdettel szeptember 30-ig szabadságot kaptak az 1894–1900 évfolyamokba tartozó, katonai szolgálatot teljesítő cséplő gépészek, fűtők. A szabadságot meghosszabbítani semmi címen nem lehetett. Aratómunkások azonban vasútforgalmi nehézségek miatt csak nagy késedelemmel érkeztek. Még június 30-án sem kezdődött el mindenhol az aratás. Sok kecskeméti asszony kereste meg a honvédelmi minisztert, hogy aratásra engedje haza hozzátartozóját. Pl. Somodi Mihályné, (Csongrádi u. 24. sz. alatti lakos), aki fia, Somodi János hazaengedéséért könyörgött. Fia 1916. május 15 óta katona, azóta csak egyszer volt itthon rövid szabadságon. „*És én mint szegény özvegy asszony – írta – a háború alatt meghalt a férjem és az olasz fronton egy fiam eleset és most csak magam vagyok egy kis lányommal és itt a sok dolog de nem győzöm csinálni. Még annyi sincs aki a termést lekasználja, én meg nem bírok vele a magam erejéből.*”³¹⁹

Újabb érvágást jelentett az állattartó gazdák számára, hogy a földművelésügyi miniszter rendeletére újabb 270 vágómarhát kellett beszolgáltatniuk július 30-ig a katonaság számára. A polgármester számítása szerint ezzel mintegy 6%-kal csökken az állatállomány. A polgármesternek tudomása volt arról, hogy az egész ország területéről

még nem történt meg a beszolgáltatás. Sándor István kérte a minisztert, hogy amíg az egész ország területéről nem történik meg a beszolgáltatás, Kecskemétet mentsék fel a másodszori kötelezettség alól.³²⁰

A királyi udvartartási hivatal 1918 nyarán is Kecskeméttől kért befőzni való gyümölcsöket, igaz szerényebb mennyiségben, mint az előző évben. Megjegyezték, hogy a múlt évi igen szép, válogatott volt, amiért köszönetet mondtak. A szállításhoz pedig egy katonai kíséretet kértek.³²¹ Sok termelő zöldség- és gyümölcstermését nem a piacon adta el és a megállapított árnál drágábban, ezzel megkerülték az élelmiszerek közegészségügyi ellenőrzését, nem fizették a piaci helypénzt. A polgármester újra hirdetményben tiltotta meg az ilyen eljárást és szigorú megtorló intézkedést helyezett kilátásba. A gyümölcstermés mindig jobb volt Kecskeméten, ezért engedélyezhette a városnak az Országos Zöldség-, Főzelék- és Gyümölcsforgalmi Rt. június 15-én 200 vagon kajszibarack kivitelét. (Pár nappal később ezt 150 vagonra és 10 tonnára csökkentették.) A kivitel fele Ausztriába, fele Németországba ment.³²²

A közlelmezési miniszter a Kecskemét által beszolgáltatandó búza és rozs mennyiségét 1350 vagonban határozta meg. Amennyiben a város ezt a mennyiséget beszolgáltatja – írta a miniszter –, mentesül a rekvirálás alól és az ellátatlan lakosság teljes fejkvóta szerinti szükségletét a város egész évre megkapja. Ellenkező esetben újabb rekvirálást helyezett kilátásba. A polgármester utasította a terményátvevő bizottságokat, hogy szigorúan járjanak el, ugyanakkor küldöttség ment a miniszterhez a kivetett gabonamennyiség csökkentését kérve.³²³

1918 nyarán Kecskeméten a nagy szárazság miatt szénaintség volt. A tavaszi és őszi szalmás gabonák is silány termést adtak. A vármegyei takarmányozást intéző bizottság által Kecskemétre kivetett széna, tavaszi és alomszalma mennyiséget a város sem felajánlás, sem rekvirálás útján nem tudta biztosítani.

1917-ben:	4 576 q szénát
	1 366 q tavaszi szalmát
	15 253 q őszi szalmát
	608 q kukoricaszárat rekviráltak.
Az 1918. évi kivetés:	5 000 q széna
	10 000 q tavaszi szalma
	25 000 q őszi szalma.

Sándor István szerint a kivetett széna és tavaszi szalma legfeljebb 25%-át, az őszi szalma 50%-át tudja adni a város. Ha nem tudja a bizottság elfogadni, hát rendelje el a rekvirálást.³²⁴

Nagy gondok voltak a termés betakarításnál. A polgármester által június 10-re kért 4 aratószázadból 2 lett kiutalva, a június 26-ra kért 6 aratószázadból július 6-ig egy sem. A cséplést sem tudták megkezdeni. A földművelésügyi miniszter csak 150 hadifogoly kiutalását tudta elérni.³²⁵ Az Országos Közélelmezési Hivatal előre felhívta a hatóságok figyelmét, hogy megállapította a minden körülmények között beszolgáltatandó terménymennyiséget, amit ha nem teljesítenek, a legszigorúbb rekvirálást rendeli el.

Akadozott a szénellátás is. A havi 460 tonna kiutalt szénmennyiség – ami a villanytelep működéséhez kellett – nagy részét nem kapta meg a város, és ami szénmennyiséget kapott, annak 20–25%-a szikladarabokból állt. Sándor István a szénügyi kormánybiztosnak, Vázsonyi Jenőnek jelentette ezt és a MÁV készletéből kért 6 vagon szenet, mert a villanytelepnek már csak két-három napra elegendő szénkészlete volt július 31-én.³²⁶

Nem egészen korrekt eljárásról kapott telefonértesítést a polgármester augusztus elején. A közlelmezési miniszter felhatalmazást adott arra, hogy megbízható gazdaságokban, ha a burgonya-, tengeri- és babtermés gyenge, a rekvirálások alkalmával a cselédek konvenciója és fejadagja „méltányosan kezelendő”.³²⁷

A 69. és 26. cs. és kir. gyalogezred aratószázadai (2 tiszt és 204 ember) szeptember 1-jén, az 57. és 26. sz. hadifogoly aratószázadok munkájukat elvégezve szeptember 8-án hagyták el Kecskemétet. Szeptember 19-én a polgármester az igazságügyi minisztériumba írt munkaerő ügyében. A város bugaci 1500 holdas gazdaságában a háború alatt 10-12 fegyenc dolgozott, mivel ez a munkaerő kevés volt, hadifoglyokkal pótolta a város. *„A hadifoglyok hazaszállítása megkezdődött, így azok tömegesen szöknek el munkaadóiktól, így tőlünk is. Miután munkáskézre nagy szükségünk van, felkérem méltóságodat, hogy bugaci gazdaságunk részére 30, hosszabb időre ítelt, a mezőgazdasági munkához értő fegyencet átengedni kegyeskedjék!”*³²⁸

Valószínűleg több város, megye ostromolta a földművelésügyi minisztert munkaerő biztosításáért, mert szeptember 16-án valamilyeni alispánnak és polgármesternek címzett levelében azt a tájékoztatást adta, hogy hadifoglyok pótlására sem olasz, sem szerb hadifoglyokat nem tud gazdasági munkára kiutalni.³²⁹ Kecskemétre 75 000 q gabona beszolgáltatását vetette ki az Országos Közélelmezési Hivatal. Sándor István a főispánnak tett jelentésében kizártnak tartotta ennek teljesítését. *„Semmi körülmények között sem lehetünk abban a helyzetben, hogy a ránk kivetett gabonát beszolgáltassuk. A termés átvételénél, cséplés ellenőrzésénél kiküldöttem a legszigorúbb ellenőrzést gyakorolták. ... Sajnos a tavaszi szárazság és júniusi fagyok miatt termésünk jóval alatta maradt az átlagos termésnek.”* Elcsépeltek 1918-ban Kecskeméten:

26 594 métermázsa 17 kg tiszta búzát,
97 173 q 97 kg rozst és kétszerest,
38 275 q 79 kg árpát,
3 892 q 96 kg zabot,

összesen: 165 936 q 89 kg gabonát. Lóval nyomtattak 20 000 q gabonát. Így az összes termés 185 936 q 89 kg gabona. A lakosság beszolgáltattott 44 000 q gabonát, vetőmagra és saját szükségletre maradt 141 000 q gabona.³³⁰

A kiszámíthatatlan helyzetre, az előre nem látható nehézségekre hivatkozva, sőt megtorlással fenyegetőzve hívta fel a polgármestert Ivády Béla Budapest-vidéki élelmezési kormánybiztos, a város terménybeszolgáltatási kötelezettségére, amelynek határidejét október végében jelölte meg.³³¹

Az őszi munkáknál is nagy szükség volt munkaerőre. A polgármester kérésére a földművelésügyi miniszter táviratban hívta fel a figyelmét, hogy a hadvezetőség engedélyezte a helyben állomásozó katonai pótkeretből katonák kikérését mezőgazdasági munkákra. Kecskemét igénybe is vette a városba helyezett 30. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának katonáit a munkákhoz. Október végén már azt jelenthette a polgármester, hogy az őszi mezőgazdasági munkák az előző évek szerinti rendben folynak, és az őszi vetési területek nagysága az előző évvel arányos.³³²

Kecskemét ennek ellenére súlyos ellátási, élelmezési gondokkal küzdött 1918 októberére. A városban 38 000 ellátatlan volt, aki nem tudta saját magának biztosítani az élelmiszert. Közülük 8000 fő gabonát kapott, 30 000 fő hadilisztet. A gyermekes anyák nem akartak hadilisztet fogyasztani, inkább gyermekeikkel éhen pusztulnak – nyilatkozták. Azokkal, akik lisztet kaptak, lehetetlen volt elhiteni, hogy a legkülönbözőbb társadalmi osztályokat magában foglaló 8000 lakos nem protekció útján kapta a gabonát. A polgármester az elégedetlenkedők lecsillapítására gabona kiutalását kérte az élelmezési kormánybiztostól. A zsiradéknek is híján volt a város, Az ellátatlanok száma napról napra szaporodott. A napi 30 dkg-os fejadag még az országos átlagnak is alatta volt. Tömegesen kellett elutasítania a polgármesternek a zsírért jelentkezőket. Burgonya szinte egyáltalán nem termett a város határában. A 48 769 ellátatlan lakos fejadagszükséglete 504 vagon burgonya volt. A polgármester sürgős segítséget kért a kormánybiztostól.³³³

1918. október végére azonban az országos tiltakozó mozgalmak, sztrájkok, a háborúellenes politikai erőkkel összefogva megbuktatták a háborús kormányt, létrejött a Magyar Nemzeti Tanács. Az új kormány megalakulásával a lakosság élelmezési, ellátási gondjai nem oldódtak meg, csak új hatóságoknak, új rendelkezéseknek kellett megfelelni azal együtt, hogy a lakosság szükségleteit is lehetőséghez képest ki kellett elégíteni.

■ Az itthon maradt családtagok segélyezése

Már a hadba vonulás pillanatában akadtak támogatásra, segélyezésre szorulóknak: családfenntartó nélkül maradt többgyermekes anyák, betegek, idősek, szülő nők. Az 1882. évi XI. törvénycikk alapján, aki semmiféle ellátásban nem részesült, államsegélyre volt jogosult. Az államsegélyre jogosultakat össze kellett írni. Sándor István polgármester már augusztus elején szorgalmazta egy segélyező bizottság létrehozását. A helyi hadsegélyező bizottság hármas elnökséggel augusztus 11-én megalakult. Fővédnöke gr. Ráday Gedeonné – a főispán felesége lett –, elnökök:

Sándor Istvánné, dr. Kiss Jánosné és Faragó Béla árvaház-igazgató. Két irányban indult meg a munka. Előbb az államsegélyre jogosultak összeírásáról kellett gondoskodni. A mozgósítottak családjáról, a család helyzetéről nyilvántartást készítettek. Az államsegélyre jogosultak, az államsegély mellett kezdetben nem vállalhattak munkát.

A polgármesteri hivatal segélyügyi osztályánál a segélyek iránti kérelmek felvételét, megvizsgálását önként jelentkező tanítónők, tanítók, tanárok segítségével kezdték meg, akik a városi szegényügyi nyilvántartások adatait felhasználva dolgoztak a szegényügyi osztályvezető rendőrkapitány irányítása mellett. Augusztus 12-én Sándor István azt írta a főispánnak, hogy 4-5000-re tehető a Kecskemétről eddig behívottak száma, s a behívás következtében 1000 család szorul közsegélyre. Augusztus közepére több mint 600 kérelem érkezett be. Több száz család részére 20 koronás segély kifizetése már ekkor megtörtént. (A segélyezés ügyét a rendőrkapitányi hivatalon belül Tormássy István rendőrkapitány fogta össze.)

Sok ezer családnak sokféle szükségletéről kellett gondoskodni, ehhez pénzügyi fedezetet kellett teremteni. Az egész városra kiterjedő gyűjtés szervezését kezdték meg. A városi tanács a gyűjtéshez egy kiáltványt nyomtatott az adakozásra való felhívás érdekében, melyet az újságokban is közzétettek. Két gyűjtőbizottság alakult a város bel- és külterületére. A bizottság tagjai kis csoportokban járták a házakat, a városban: 4000, tanyákon: 6000 házat látogattak meg, elfogadtak készpénzt, élelmiszert, ruhaneműt. A befolyó összegeket a város főpénztára kezelte: a természetbeni felajánlásokat egy külön helyiségben, leltár mellett vették nyilvántartása. Sándor István polgármester kérte a főispántól, a belügyminiszternél eszközölje ki, hogy az összegyűjtött összeget helyben használhassa fel a város.³³⁴ A segélyezések így kezdetben készpénzben történtek. Azért volt szükség egy ilyen kiterjedt akcióra, mert Kecskeméten nem voltak gazdag nagyvállalatok, nagybirtokosok, püspökök, akiktől nagy összegű adományokat lehetett volna elvárni. (A polgármester egy népkonyha felállítását is tervbe vette a befolyó készpénzből.)

Az Országos Hadsegélyező Bizottság³³⁵ 1914. szeptember 6-án alakult meg. Az állami segélyből törvényes oknál fogva kizárt, de gyógyulásra szoruló hátramaradottak részére egy külön alapot hoztak lét-

re. Ebből a háborúban elesett, sebesült vagy hadi sérülések következtében elhalt katonák családtagjai kaphattak segítséget, akik semmiféle államsegélyt nem kaptak, de segítségre szorultak. Az Országos Hadsegélyező Bizottság a segély-alap gyarapítására országos gyűjtőakciókat szervezett. Nem zárkóztak el ugyanazon célra helyi gyűjtés elől sem, amely kiterjedhetett élelmi cikkekre csakúgy, mint készpénzre. Fontosnak tartották kereseti lehetőségek teremtését, ingyenes orvosi ellátás biztosítását és gyógyszerek kedvezményes áron való beszerzését.

A Kecskeméti Gyermekvédő Egyesület 1914 augusztusában egy „gyermekmenhelyet” állított fel azon kisgyermekek számára, akiknek apja hadbavonult és az anyának munkát kellett vállalnia. Óvónő, dajka felügyelete mellett ingyen kaptak ellátást kora reggeltől késő estig. (Bár igen kevés volt a munkaalkalom keresőképes anyák számára). Ezt az intézményt később Kada Gyermekotthonnak nevezték el, a Mezei utca 2. szám alatt működött. Szeptember 24-én már arról számolt be a polgármester gr. Ráday Gedeon főispánnak, hogy a hadba vonult családtagjai részére eddig összegyűlt 31 000 korona készpénz és 4000 korona értékű élelmiszer. A gyűjtés a belterületen befejeződött, a külterületen még folyik. A begyűjtött összegből az állami segélyre előlegként a város kifizetett 26 000 koronát a 2000-nél több segélykérelemre. Az élelmiszerek egy részét a Kada Gyermekotthonnak adták át. Az államsegély kifizetése kissé lassan haladt, mert a város mintegy 70 000 fős lakosából 34 000 külterületen lakott, 10–30 km-nyire, kérelmük megvizsgálása a kitűzött rövid idő alatt nem történhetett meg.³³⁶

A helyi segélybizottság külön alapjából segélyezni kívánta azokat a családokat, melyek eltartója tényleges katonai szolgálatát töltötte a háború alatt. Róluk a törvény nem rendelkezett. Szükségesnek látták bevezetni a lakbérsegélyt is, hogy a lakás, vagy üzlethelyiség bérletét a hadba vonult családtagja fizetni tudja, fizetéseképtelenség miatt ne vegyék el tőlük lakásukat. Nagyobb segélyakciót azonban a tél beállta előtt már nem terveztek.

A katonai szolgáltra bevonultak államsegélyét a pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség számította ki. Hiába terjesztette fel a város a névjegyzéket szeptember végén, október közepén még nem érkeztek meg a kiutalások. A polgármesternél naponta 40–100 asszony könyörgött segélyért, olyanok, akiknek férje az első mozgósításkor vo-

nult be. A segélyek kifizetését intéző számvevőség személyzete is megcsappant a bevonulás miatt. Ezért a pénztár nyitvatartási idejét korlátozták: minden nap 8 órától 3/4 12-ig volt nyitva. A hadba vonultak családtagjainak a segélyt minden hó 1-jén, illetve 15-én fizették.³³⁷

Karácsonykor a hadba vonultak szegény sorsú gyermekei részére rendezett a segélyező bizottság gyűjtést. Mintegy 100 család gyermekei kaptak karácsonyi ajándékot. A Kada Gyermekeothon gondozottjait is megajándékozták.³³⁸

A hadba vonult katonák gyámolító nélkül maradt családtagjainak segélyezéséről rendelkező 1882. évi XI. törvénycikkben körülírt állami segélyre szorulóknak köréből sokan kimaradtak. A törvény gyakorlati alkalmazásakor számos olyan ok, eset merült fel, melynél a segélyezés indokolt lett volna, de a törvény rendelkezése nem tette lehetővé. Ezen kívánt segíteni az év végén elfogadott 1914. évi XLV. törvénycikk, amely a népfölkelők, önkéntesek, tényleges katonai idejüket töltők családtagjait is állami segélyben részesítette.

Kecskemét város közgyűlése az első háborús év végén – 1914. december 30-án – határozatba foglalta: *„amennyiben a háború következtében munkaképtelenné váló kecskeméti katonákról (népfölkelőkről) és családjaikról, valamint az első ilyen katonáknak általuk eltartott hozzátartozóikról való állami gondoskodás azoknak szerény megélhetésére nem biztosítaná és az saját munkájukkal, jövedelmeikkel, vagyonukkal nem lenne biztosítható, a társadalom segítségének igénybevételével maga a város közönsége fog arról gondoskodni, hogy az érettünk szenvedők és családjuk nyomortól mentesek legyenek.”* Határozott a közgyűlés arról is, hogy *„a hazáért elvérző hősök emlékét és önfeláldozását méltó módon megőrökíti egyrészt, hogy háláját irántuk ily módon is lerója, másrészt, hogy hazafiságuk tündöklő példáját folytonosan ébren tartsa.”* Ennek módját a háború befejezése után kívánták meghatározni.³³⁹

1915. január 19-én a főispán értesítette Kecskemét polgármesterét, hogy eddig az 1882. évi XI. törvénycikk szerint államsegély annak nem járt, akinek ingatlana volt. Ezt azonban a kormány felülvizsgálta, és ettől kezdve olyan hadba vonult családtagja is kaphatott államsegélyt, akinek ingatlana volt. A segély mértéke azonban nem haladhatta meg

a családfő keresetét. Olyan egyének viszont nem kaphattak, akik tiszteletes fenntartásukat biztosító munkára nem vállalkoztak.³⁴⁰ Akik viszont munkát vállaltak, elveszítették az államsegélyt. Így a gyerekes anyák inkább nem vállaltak munkát, mert a segélyt biztosabbnak tartották. A lakosság többi része ezért dologtalansággal vádolta őket.

Korábbi törvény (1875. évi LI. tc.) rendelkezett arról is, hogy a harc képtelenné vált, és a hadseregből elbocsátott katonák családjai részére az államsegélyt be kellett szüntetni még akkor is, ha az illetők teljesen munkaképtelenné váltak, csak személyükre nézve kaptak nyomorúságos segélyt. A honvédelmi minisztériumban felülvizsgálták a rendelkezést és igazságtalannak tartották. Utasították a törvényhatóságokat, hogy az ilyen eseteket karolják fel és új segélyt állapítsanak meg a munkaképtelenek családjára nézve.³⁴¹

A drágaság, a munkaalkalom hiánya, az élelmezési gondok miatt azoknak is nehéz volt az élete, akiknek nem volt rokkant a családjában. Sokan fordultak támogatásért a városhoz, s ha helyben elutasították, a minisztériumoknál próbálkoztak. Onnan azonban mindig visszaküldték kérelmüket, hogy helyben intézzék el ügyüket. Egyik ilyen kérelmező volt Bán Lászlóné, aki a belügyminiszterhez írta kérvényét: *„Igen szépen felkérem a méltóságos nagy kegyelmes urat hogy legyen oj kegyes szivű hogy szányon meg egy kis adománnyal szegény beteges férjem csak épen hogy csak a mindennapi kenyeret birja bekeresni 8 családkunk van 5 fiú 3 lány 2 iker fiú sándor és józsef 18 hónaposak egészségesek már járnak szeretném őket felnevelni. én is 2 év óta reomások a lábaim és nehezetnem bírok dolgozni, a legöregebb fiam katona 20 éves mult Péter Pál napján szabatkán születet és ot van katona 86 gyalog ezred II. pot század I. czug szabatka és bizony nehéz az élet mert nagyon drága minden ebe a háborus világba nagyon szépen felkérem a méltóságos nag kegyelmes urat hogy segicsen meg egy adománnyal a kezeit csokolom ha lehet a jó isten is meg álgya érte már voltam a városnál segéjél és azt montak hogy van férjem és dolgozak de én is beteges vagyok mert megtört a sok gyermek hordás10 családom volt és 8 él így elég nehéz az élet kezeit csókolja egy szerencsétlen anya Bán Lászlóné 4 tized őz utcza 5 szám Kecskemét.”* A polgármester a levél hátoldalára rávezette: segély iránti kérelme felvéve.³⁴²

A főispán kikérte Sándor István polgármester véleményét a segélyezésről. A polgármester a régi segélyezési törvényt elhibázottnak tartotta, mert azon iparosok, kereskedők családjának segélyét beszüntették, akik az üzletüket kinyitották. Volt olyan üzlethelyiség, ami egyúttal lakás is volt, a csökkent forgalom azonban az üzlethelyiség bérének fizetését is alig biztosította. Sándor István a segélyezés kiterjesztését javasolta azon népfelkelők számára, akik betegség miatt ideiglenesen itthon tartózkodtak, azon ügyvédekre, akiknek magánvagyonuk nem volt, mert a lakosság jó részének távolléte miatt keresetük megcsappant, a tőkével nem rendelkező iparosokra és a színészekre is: *„Mindenkire kiterjedő segítség lenne – írta Sándor István –, ha a jövő évi termést biztosítva látnánk. Ehhez a következőkre lenne szükség: Azoknak a kisgazdáknak, akik nem munkaképesek, s több fia teljesít szolgálatot, egy fia március 1-től szabadságolandó volna [...] A hadifoglyoknak mezőgazdasági munkára való felhasználását kisgazdák számára is lehetővé kellene tenni, hogy 25 vagy 50 tagú csoportokban is kiadassanak munkára, mert 200 tagú csoportokat kisgazdák sem elhelyezni, sem élelmezni, de foglalkoztatni sem tudnak.”*

A főispán az 1915. évi tavaszi munkák megkezdése előtt arra hívta fel a polgármester figyelmét, hogy az a segélyre jogosult, aki – az 1914. évi XLV. tc. alapján – mezőgazdasági munkára alkalmas, de nem él a kínálózó lehetőséggel, nem fogad el gazdasági munkát, elveszti segély iránti igényét.³⁴³ Ugyanakkor az elesett, vagy rokkant katonák családtagjainak hat hónapon túli segélyezését folytatni rendelte, amíg az özvegyek és árvák ellátása megfelelően nem lesz szabályozva.³⁴⁴

A háborúban elesettek özvegyeiről és árváiról való gondoskodást a város már 1914 decemberében elhatározta, a segély kiosztásáról a tanács gondoskodott. Az olyan családokat, amelyekben a harcok során rokkanttá vált személy élt, vagy a háborúban elhalt a családfő vagy családtag, már a háború kezdetétől segítették a különböző segélyakciók szervezésével, magánosok, intézmények, különböző egyesületek. A városi tanács ún. pénzügyi alapot hozott létre mind a rokkanttá vált katonák, mind a hadiözvegyek és -árvák számára. Az alapokba befizetett összegből segélyezték azután a rászoruló családokat. Pl. a Kecskeméti

Leányegylet a színházban rendezett „Katona estély” tiszta jövedelmét, 294 korona 44 fillért, a rokkant katonák alapjára küldte be 1915 áprilisában.³⁴⁵ 1915 augusztusában a hadiözvegyek és hadiárvak részére rendezett helyi gyűjtésből augusztus 9-ig 13 190 korona folyt be.³⁴⁶ A harcokban rokkanttá vált személyek családtagjai állami segínyt kaptak, ezen felül az Országos Hadsegélyező Bizottsághoz is fordulhattak támogatásért. 1915 júniusában létrehozták a Honvédelmi Minisztérium irányítása alatt a Hadsegélyező Hivatalt. A kettős segélyezési rendszer (Országos Hadsegélyező Bizottság és Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala) nem egyszer okozott nehézséget a segélyezés terén.

Az országos szervezatként létrehozott Gyorssegély Augusztia-alap 1915. május 1-jére és 2-ára az egész országra kiterjedően „füsttelen nap” rendezését indította el. Kérték, hogy az ezeken a napokon cigarettára, dohányra fordítandó pénzt adományozzák a segélyalap részére. Gyűjtőíveket, jelvényeket bocsátottak ki. Az adományokból és a jelvények eladásából befolyt összeget a rokkantak segélyezésére tervezték fordítani. Kecskemét is bekapcsolódott a mozgalomba, a rendezést Sándor István polgármester vállalta magára. Mohácsy Lajosné Kada Margit vezetésével kecskeméti hölgyek felosztották maguk között a város utcáit és perselyekkel felszerelve támogatást kértek az ott lakóktól, arra járóktól.³⁴⁷ Kecskeméten 2644 korona 34 fillér folyt be a rokkant katonák és az elesettek árvái javára.³⁴⁸

A pénzügyminisztérium a hadba vonult gazdasági munkások, gazdasági cselédek családtagjainak segélyét az átlagos keresethez igazította: községekben napi 1 korona 60 fillérben, városokban napi 2 koronában állapította meg. Ennél nagyobb nem lehetett. Sándor István polgármester gr. Ráday Gedeon főispánnak írt levelében kérte, járjon közben a miniszternél, hogy ezt az intézkedést vonják vissza. Kecskeméten ugyanis a hasonló foglalkozású napszámosok, cselédek átlagos napi keresete 3 korona, ami más városokhoz képest is szerénynek volt mondható. E mellett a napszámosok kosztot is kaptak. Aratáskor, a nyári nagy munkaidő alkalmával a napszámosok 4, 5, 6 koronát is megkaptak. A téli időszakban is kaptak a napszámosok munkát Kecskeméten, 1 korona 60 fillérnél ekkor sem volt alacsonyabb a bérük. A polgármester

kifejtette, hogy a segély leszállítása a katonák közszellemét is rontaná, ha a harctérre olyan hírek érkeznének itthonról, hogy csökkentik az otthoniaknak jutó pénzt, megélhetésük veszélybe kerül.³⁴⁹

1915 júliusában a Rokkant Katonákat Gyámolító és Elhelyező Hivatal felhívást intézett a törvényhatóságokhoz, hozzanak létre rokkant katonákat gyámolító bizottságot. Kecskeméten 1915. augusztus 1-jén tartotta alakuló ülését a bizottság. Elnöke Szegedi György lett, aki főrokkant gyámként irányította a munkát, titkár Tóth István rendőrkapitány.

Nem csak a helyi rászorulók részére rendeztek gyűjtést a városban. Sok országos akcióhoz kértek támogatást az országos segélyezési szervezetek, s a kecskemétiiek mindig adakoztak. 1915. augusztus végén 1 239 korona 64 fillért gyűjtött a helyi segélybizottság a Megvakult Katonák Országos Bizottsága részére.³⁵⁰

1915 nyarán a Gyermekvédő Egyesület által fenntartott Kada Gyermekotthon mellett a helyi hadsegélyező bizottság már három gyermekotthont működtetett (a Mátyás téri, Máriavárosi és a Kuruc téri iskolákban), egész heti ellátást, gondozást kaptak olyan gyerekek, akiknek apja hadbavonult, anyja pedig mezőgazdasági munkát vállalt. A gyerekek szerény, de tápláló ételt kaptak. Felügyeletüket a Hadsegélyező Bizottság elnöknői látták el. Egészségügyi felügyeletükről a városi orvosok gondoskodtak. A bizottság 1914. november 1-jétől 1915. szeptember 15-ig 22 755 korona 8 fillér készpénzt, 21 670 korona 5 fillér értékben élelmiszert, tüzelőt és ruhaneműt osztott ki a rászorulók részére. Sándor István polgármester a főispánnak tett előterjesztésben úgy látta, a segélyezendő családtagok száma emelkedni fog egyrészt, mert a hadbavonultak száma is emelkedett, másrészt a nagy drágaság miatt.³⁵¹ Államsegélyt Kecskeméten ekkor több mint 5000 család kapott.

Az állami segély és a helyi gyűjtések sem tudták teljesen megakadályozni a drágaság és a segélyezésre szorulóknak számának emelkedése miatt fenyegető nyomort. Faragó Bélának, a Tanítói Árvaház igazgatójának indítványára a város törvényhatósági bizottsága határozatot hozott az egyenes adó utáni 5%-os pótdadó kivetéséről. A befolyt összeg a helyi hadsegélyező alapot illette. A fizetés alól a tisztviselők sem mentesültek. 1916-tól lépett életbe a pótdadó.³⁵²

1915 novemberéig Kecskemétről 9159 fő vonult be fegyveres szolgálatra és 1 362 főt rendeltek népfölkelő és hadicélú munkákra. Ez a szám a mintegy 70 000 fős lakosságon belül a 19 éven felüli férfilakosság – 17 796 fő – 65%-át tette ki, ami óriási munkaerő-elvonást jelentett a döntően mezőgazdaságból élő, őstermeléssel foglalkozó lakosság körében.³⁵³ A segélyre szorulóknak száma is egyre nőtt. Volt olyan eset, hogy a harctéren küzdő katona parancsnoka kérte, a katona itthon maradt családjának a város fizessen segélyt. A Koháryszentlőrincen lakó Kis Rókus 1915. szeptember 15-től a harctéren küzdött a m. kir. 5. lovas lövész osztály katonájaként. Hét gyerek apja volt. Élettársi viszonyban élt Varga Máriával, aki a gyerekekkel nem kapott segélyt. Fördös Vilmos százados írt a polgármesternek, kérte, hogy a családnak adjanak segélyt. 1916. január 10-én válaszolt a polgármester, hogy a család visszamenőleg szeptember 15-től napi 1 korona 36 fillér segélyt kapott.³⁵⁴

A kifizetésekkel azonban nem egyszer gondok voltak. 1915. szeptember elején a Magyar Királyi Adóhivatal nem utalta át a városnak a 150 000 korona állami segélyt, amit a polgármester megsürgetett. Az adóhivatal a várost okolta: mivel az előző időszak nyugtáit későn szolgáltatották be, nem tudták még leellenőrizni azokat.³⁵⁵ A segélyezett asszonyok pedig berzenkedtek, mint pl. Kállai Tonté Mihályné, aki így fakadt ki: „*Tudom én, hogy azért fogták el tőlem a segélyt, hogy az urak itt fönt [ti. a városházán – a Szerző] elsikkasztassák.*”

A háború kezdetén még úgy látták, hogy a hadba vonultak családtagjainak segélyezését a város maga meg tudja oldani. Nem számítottak a háború elhúzódására és a sok segélyre szorulóra. (1916-ban a férfi lakosság majd 70%-a teljesített katonai szolgálatot, a családokban sok volt a gyerek.) Így segélyre szoruló volt bőven. Egy felnőtt, hadba vonult családtagja után napi 68 fillér állami segélyt kapott, egy 10 év alatti gyerek napi 34 fillért. Az a család, amely 3-4 hold földdel rendelkezett, csak a felét kapta a segélynek. Aki ennél is több földdel bírt, segélyt nem kapott. Előfordult, hogy a harctéren lévő katona kereste meg levélben a polgármestert, hogy családja nem kapja a nekik járó segélyt. Kása Mihály pl. a 38. gyalogezredből írt levelet Sándor Istvánnak: „*Nagyságos Polgármester Úr! [...] Első mozgósítás napja óta a harctéren vagyok, családomat vagyon nélkül kellett otthon hagynom s mind amel-*



5. ábra: Harctérre induló kecskeméti 38-as (Mollináry) bakák
Forrás: Kecskemét Nagy Képes Naptár, 1915. 223. o.

lett abban a hadi segélyben, melyben a hozzám hasonló körülmények, vagyontalan állapotban levő hadba-vonultak családtagjai részesülnek az én családom nem kapta azt meg oly mértékben, a mint az szerény személyem tudomása szerint elő van írva [...] havonként 67 koronát tenne ki. Ezzel szemben az utolsó hónapok egyikében 27, másikában 30 koronát kapott 4 tagból álló családom [...] Alázatos kérelmem tehát az volna, hogy méltóztassék ügyemet feleségem kezében levő hadisegély könyvünkből felül vizsgálni s alázatos kérésem szerinti méltányos módon szegény otthon hagyott, magukra maradt családtagjaimon segíteni. Én itt a legkitartóbb lelkiismeretességgel végzem szívemben égő hazaszeretettel honfiúi köteleességemet bármilyen legveszélyesebb körülmények közt is [...] fő-fő boldogságomat az képezné s adna erőt hazafiúi köteleességem itteni teljesítésére, ha családomat tűrhető anyagi viszonyok közt tudhatnám [...] vagyok mély tisztelettel: Kása Mihály. Otthoni lakásom: Szikra, Világosi szőlők.”³⁵⁶

A hősi halált haltak után az állami hadisegély kifizetését rögtön megszüntették, az özvegyi nyugdíj kiutalása hónapokat vett igénybe. Őket a helyi Hadsegélyező Bizottság segítette (1916. február 15-ig 35 hősi halált halt és 23 rokkant katona családját segélyezte a bizottság.) A helyi egyesületek különböző esteket, hangversenyeket, színelőadásokat rendeztek – a polgármester előzetes engedélyével –, s tiszta bevételük 50%-át a Hadsegélyező Bizottság segélyalapja javára fizették be. Általános szabály volt, hogy a segélyezett családjában történt születés vagy haláleset alkalmával 10–10 korona segélyt kapott a család, ha kért. Rendszerint akkor adtak segélyt, ha kevés volt az államsegély. Segítettek ruhaneműkkel, élelmiszerekkel is a rászorulókon. A segélyalap azonban 1916. március elejére kiürült. A polgármester a főispánon keresztül kért segítséget, hogy a szolgálatban lévő katonák, rokkantak, hősi halált haltak családtagjainak eddig kifizetett 10 000 koronát az Országos Hadsegélyező Bizottság fizesse meg a helyi bizottságnak.³⁵⁷

A kecskeméti hadiözvegyek kérelemmel fordultak a miniszterelnökhöz. Azt kérték, hogy hősi halott férjük után azt a csekély segélyt kaphassák, amit haláluk előtt, mert a csökkentett segélyük csak az éhenhalásra volt elég, holott sok özvegynek apró gyerekei voltak. (Egy

6 gyermekes özvegy anyja egy évre 192 koronát kapott, ez egy hónapra 16 koronát tett ki.) Legalább a háború végéig kérték azt a segélyt, amit a férjük hadba vonulásakor kaptak. A főispán azonban azt a választ adta, hogy rá kell bírni az özvegyeket, hogy gyermekeiket gyermekotthonba helyezték el, maguk pedig gondoskodjanak létfenntartásukról. Kijelentette, hogy a helyi hadsegélyező bizottság is támogathatja őket.³⁵⁸ Az Országos Hadsegélyező Bizottság olyan irányú választ adott, hogy nem céljuk minden segélyre szoruló gyámolítani, csak kivételes esetekben (pl. munkaképtelenség, elnyomorodás) tudnak segíteni. A segélyezés általában a helyi segítőbizottságok feladata.³⁵⁹

Végül az Országos Hadsegélyező Bizottság kifizette Kecskemétnek a 10 000 koronát, de meghagyta, hogy ezen összegből elsősorban a segélyezésre tényleg rászoruló hadiözvegyeket és árvákat segélyezzék.³⁶⁰

A 100 000/1914. pénzügyminiszteri utasítás szerint, ha a katona csapatából megszökött, családjának a segélyt beszüntették. A honvédelmi miniszter 1916. április 4-én kelt leiratában azonban nem zárkózott el attól, hogy ha az illető visszatért egységéhez (akár önként, akár kényszerítéssel), a beszüntetett segélyt újból folyósítsák családjának.³⁶¹

A kecskeméti Hadsegélyező Bizottság a hadba vonultak családtagjainak, a hadiözvegyek és -árvák, valamint 1916-ban az erdélyi menekültek részére ajándéktárgyakat gyűjtött, hogy eladásukból segélyezhesse őket. Románia hadba lépése, Erdélybe való betörése után sokan menekültek Kecskemétre is. A belügyminiszter 10 000 koronát utalt ki a városnak a menekültek ellátására, a polgármester felhívása folytán is több intézmény, vállalkozó adakozott: pl. a Népbank 500 koronát, a Kláber testvérek 100 koronát, a Leszámítoló Bank 400 koronát. 1916. szeptember 17-én a polgármester felterjesztése szerint 317, október közepén pedig 462 erdélyi menekült volt Kecskeméten.³⁶²

1916 októberében a munkaalkalom hiánya, az aránytalanul nagy drágaság miatt a lakosság jó része nyomorúságos körülmények közé került. Az egyébként humánus, adakozó városi polgárok adakozóképessége kezdett kimerülni, ezáltal a helyi segélyezési bizottság lehetősége is beszűkült. A városi közgyűlés által megszavazott és kormányhatóságilag jóváhagyott 5%-os hadsegélyezési pótdóból az év őszéig befolyt

összeget a téli élelmezés, ruházat, tüzelőbeszerzés emésztette fel. Kecskemétről több mint 13 000 hadköteles teljesített ekkor katonai szolgálatot. Ezeknek 2/3-a hagyott itthon olyan családtagot, akik segélyezésre szorultak, akik bár hadisegélyt kaptak, küzdöttek a nyomorral, éheztek, fáztak. Ha nem kaptak kellő támogatást, a hadszíntéren vagy hadiszolgálaton lévő hozzátartozójuknak panaszkodtak, nyomorukat panaszoló levelekkel keserítették a katonák életét. Ennek megakadályozását Sándor István nagyon fontosnak tartotta, mert az ilyen esetek a katonáknak „a haza szent ügye iránti lelkesedését deprimálja”. Kérte az Országos Hadsegélyező Bizottságot, hogy országos keretből biztosítson segélyt a rászorulóknak.³⁶³ A nehéz helyzetben is voltak, akik segíteni tudtak. Pl. Farkas Zoltánné Kerekegyházáról 2000 koronát ajánlott fel jótékony célra a városnak.³⁶⁴

A harcokban rokkanttá váltak segítésére létrehozott városi alap vagyona 1916 novemberében a következő volt:

értékpapírban:	72 500	korona
takarékbetétben:	17 477	korona 31 fillér
<u>városi pénztárban:</u>	<u>2 341</u>	<u>korona 64 fillér</u>
Összesen:	92 318	korona 95 fillér

Az alap felhasználásának elveit nem dolgozta ki a város. A segélyre szoruló rokkantakat, hadiözvegyeket, hadiárvákat a helyi Hadsegélyező Bizottság támogatta társadalmi úton befolyt összegből és természetbeni adományból. A Magyar Királyi Rokkantügyi Hivatalnak adott jelentésében a helyettes polgármester a rokkant alap felhasználási szabályzatának elkészítését akkor látta időszerűnek, ha a helyi Hadsegélyező Bizottság tevékenységi köréből a rokkantsegélyezés kikerül. A rokkant alap kezelését a városi tanács látta el.³⁶⁵

A kecskeméti lakosság ügyeinek intézésében igen nagy szerepet vállalt a Katona József Kör által létrehozott, városi támogatással működő Népiroda, balásfalvi Kiss Ferenc ny. kir. ítélő táblabíró vezetésével. 1916-ban írásban elintézték a felek kérésére 2557 ügyet. (A legtöbbet februárban és júliusban.) Szóbeli tanáccsal, útbaigazítással láttak el 14 349 ügyfelet, ez utóbbiak közé számították azokat is, akik részére hadifogságban lévő hozzátartozóinak írtak leveleket.³⁶⁶

Sándor István polgármester személyesen is intézte azok ügyét, akik hozzáfordultak. Pl. Gyulai József műasztalos a frontról kérte meg őt, hogy eszközöljön ki számára szabadságot a parancsnokánál, mert értesítést kapott arról, hogy leégett a műhelye, nincs ki intézkedjen ügyében: *„egy olyan kérvényt méltóztassanak küldeni amelyben személyes hazamenetelem legyen kérve, úgy legyen megindokolva mert nagyon erősen enged el a kapitányom.”* A polgármester megírta a kikérő levelet: *„A nem szabadságolás tönkretűnését eredményezi.”* – zárta a parancsnoknak írt levelet Sándor István.³⁶⁷

A Kada Gyermekotthon a Kecskeméti Gyermekvédő Egyesület tartotta fenn. Az intézményben naponta 60–80 gyermek, jórészt hadbavonultak gyermekei nyertek ellátást. 1917 februárjában a gyermekotthon válságba került anyagiak hiányában. Fodor Jenőné, az egyesület elnöke engedélyt kért Sándor Istvántól, hogy gyűjtést indíthassanak az otthon részére. A polgármester engedélyezte, de kikötötte, hogy csak a polgármesteri hivatal által lebélyegzett és sorszámmal ellátott 100 db gyűjtőívem tehetik meg, amit a gyűjtés befejeztével ellenőrzésre be kell mutatni.³⁶⁸ Egy lelkes tanító, Kiss József, Miklóstelepről a Kada Gyermekotthon részére 15 koronát gyűjtött, amit kis levél kíséretében küldött be: *„Sokan fordultak már hozzám azért, hogy fogságba került övéiknek német nyelvű levelét fordítsam le magyarra és írjak nekik választ. Készséggel teljesítem a kívánságot néhány önként nyújtandó fillér ellenében. Így gyűlt össze külön perselykében a csekély szeretetadomány.”*³⁶⁹ A Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület igazgatósága 1917. március 16-án (Gyenes Bertalan aláírásával) 5000 koronát küldött, 1500-at a kecskeméti rokkant alap, 1500-at a hátrahagyott özvegyek és árvák városi alapja, 1500-at a város hadsegélyező alapja és 500-at a Kada Gyermekotthon részére.³⁷⁰

A hadba vonultak családtagjait megillető államsegély iránti igények elbírálása az 1914. évi XLV. törvénycikk 5.§-a alapján a polgármester hatáskörébe tartozott. Határozata ellen a törvény rendelkezése értelmében jogorvoslatnak helye nem volt. 1917 elejétől egyre többen fordultak panaszaikkal a Honvédelmi Minisztériumhoz, szinte elárasztották leveleikkel a hivatalt. Ezért a minisztérium körrendeletben

utasította a törvényhatóságok első embereit, hogy minden helyi szokásos módon tegyék közhírré: állami segélyre igényt tartók nem a felsőbb hatóságokhoz, hanem kizárólag a polgármesterhez forduljanak, mivel a minisztériumnak címzett levelet úgyis leküldik. Azt is tapasztalta a minisztérium, hogy a segélykérvényeket, panaszokat egyesek üzletszerűen gyártják, kihasználva a felek jóhiszeműségét. Az ilyen zugírókkal szembeni szigorú eljárásra is felhívta a minisztérium a városvezetést.³⁷¹ A hadba vonultak hozzátartozói 1917 elején kéréssel fordultak a tanácshoz. A beállott nagy havazások, esőzések és a talajvíz emelkedése folytán házaik fala felázott, összedőlésüktől tartottak. Saját erőből nem tudták helyrehozni házaikat, ezért téglasegélyt kértek. A tanács javaslatára a közgyűlés 20 000 koronát szavazott meg e célra. Ezen a kereten belül adhatott kölcsönt számukra a tanács. Nem csak a hadba vonultak hozzátartozói kaphattak ilyen segílyt, hanem az igazolt szegények is. (20 évre kapták a kölcsönt 4%-os kamatra.)³⁷²

A háború harmadik évében az ország lakosságának jelentős része segélyre szorult. Kecskeméten is ezrek igényeltek támogatást. A város mégis igyekezett részt venni az egyes országos segélyszervezetek által indított gyűjtési akciókban. 1917. március közepén a románok dúlta Erdély felsegélyezésére, Zita királyné védnöksége és báró Jósika Samu – a főrendiház elnökének – elnöksége alatt a „Pro Transsylvania” Országos Bizottság indított segélyakciót. Erdélyben a románok betörésének következtében mintegy 3500 ház és gazdasági épület pusztult el, az elmenekült lakosság számát 350 000-re becsülték. A Királyhágón inneni 100 000 menekült ellátását a belügyminiszter vállalta. A fennmaradó 250 000 főből 100 ezerre tették a 14 éven aluli gyerekek számát, közülük legalább 40 000-et kellett ruhával és cipővel ellátni. 15 000 gyereknek – az új termésig – 4 hónapon keresztül élelemmel való ellátásáról is gondoskodni kellett. Ehhez kérte az Országos Segítő Bizottság a város támogatását, 5%-os pótdadó kivetésével és gyűjtőakció indításával. Sándor István ígérte a támogatást. A gyűjtést azonban tisztán társadalmi mozgalom útján látta kivitelezhetőnek, mert a város már 1916-ban kivetett 5%-os pótdadót hadi jótékonyági célra és az 1917-es költségvetésében is szerepelt ez a kivetés. A gyűjtési akciót azonban kész volt megindítani.³⁷³

Kecskemét törvényhatósági bizottsága már 1914. december 30-án határozatot hozott – az országban valószínűleg elsőként – arról, hogy gondoskodik a háborúban rokkanttá vált lakosairól és a hősi halottak özvegyeiről. Sándor István 1915-ben tervet dolgozott ki a korábban mezőgazdaságból élt rokkantak foglalkoztatására. Ez azonban csak 1917-ben kezdett testet öltetni. A th. bizottság közgyűlése 1917. május 31-én határozatot hozott arról, hogy azon rokkantaknak, akik gazdálkodással kívántak foglalkozni, a szükséges területet a város birtokából vásárlás, vagy hosszú lejáratú haszonbérlet formájában lehetővé teszi. A Hadigondozó Bizottságra bízta a szabályzat kidolgozását.³⁷⁴

A hadi jótékonyági rendszer egységesítését rendelte el a miniszterelnök 1917 novemberében. Az Országos Hadsegélyező Bizottság beolvadt az Országos Hadigondozó Hivatalba (Bp. VI. Vilmos Császár út 37.). A helyi hadigondozó bizottságok működésének ellenőrzésére a miniszterelnök (900/1917. M. E. rendeletével) kormánybiztosságot szervezett. A délnyugati kormánybiztossági kerületbe osztották be Kecskemétet, a kerület kormánybiztosává Preszly Elemér országgyűlési képviselőt nevezték ki.³⁷⁵ A főispán felhívására a tanács a kecskeméti hadigondozó bizottságba a polgármester elnöklete alatt a következőket javasolta: Sándor Istvánné, dr. Kiss Jánosné, dr. Horváth Mihályné, Faragó Béla, balásfalvi Kiss Ferenc, Szappanos Sándor árvaszéki elnök.³⁷⁶ Az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke, Teleki Pál szeptemberben kimutatást kért a város területén működött jótékony egyesületek gyűjtési összegéről, a hadiözvegy és hadiárva pénzalapról, a hadigondozás minél tökéletesebb megszervezése érdekében.³⁷⁷

A kimutatást december 23-i keltezéssel küldte meg Sándor István azzal a megjegyzéssel, hogy a gyűjtött adományok mind meghatározott rendeltetéssel bírnak: *„Amennyiben eddig felhasználást nem nyertek volna, a háború után fognak az adakozók intencióihoz képest helyben felhasználtatni. A gyűjtés felett a legszigorúbb felügyeletet gyakorlom.”*

Jelentés a háborús jótékonyági gyűjtésekről

A gyűjtő hatóság, egyesület neve	A gyűjtés célja	Befolyt összeg (K)	Felhasználást nyert (K)	Rendelésre áll (K)	Megjegyzés
Kecskemét th. város	Kecskeméti rokkantak, özvegyek, árvák segítő alapja	70 956,31	–	70 956,31	A városi házipénztár kezeli, részben takarékbetétileg, részben hadikölcsön kötvényben.
„	A kecskeméti hadkiegészítő kerület harctéren lévő katonái megajándékozása (1917.)	55 773,55	52 993,49	2 780,06	
„	Kecskeméten eltemetett hősök síremléke alap	5 168,69	–	5 168,69	Háború után fog felhasználást nyerni.
„	Elesett kecskeméti katonák emlékének megőrkítése	3 005,44	–	3 005,44	„
Kecskeméti Hadsegélyző Bizottság	Hadba vonultak hátramaradt családjának segítése	225 359,45	194 884,98	30 474,47	A városi pénztár kezelésében áll. Az utalványozás joga a helyi Hadsegélyző Bizottságot illeti.
Kecskemét th. város	Erdélyi menekültek felsegítése	29 161,29	22 673,58	6 487,71	A befolyt összegben a m. kir. belügyminiszter úr által utalt 10 000 K is bennfoglaltatik. A maradvány az erdélyi falvak felépítésére fog fordíthatni.

„	Vörös Félhold	531,41	531,41	–	Gyűjtő központnak beküldetett.
„	Hadiárvák felruházása	2 224,60	2 224,60	–	
„	38. gy. e. és 29. honv. gy. e. harctéren lévő katonáinak megajándékozása (1915.)	14 942,12	14 942,12	–	
„	Orosz hadifogságban lévő 38-asok téli ruháira	1 000,00	1 000,00	–	Hadifoglyokat Gyámolító Bizottságnak küldetett el.
„	Kárpáti faluépítés /Felső-komárnok újraépítése/	65 743,30	65 743,30	–	Az összeg Felső Komárnok rekonstruálására a Háborúban feldúlt Tűzhelyeket Felépítő Orsz. Bizottságnak küldetett be.
„	Augusztá Gyorssegély Alapnak	2 666,48	2 666,48	–	Az 1915. május 1-i füsttelen nap alkalmával folyt be. 75%-a az Augusztá Gyorssegély Alapot, 25%-a pedig a helyi rokkantakat illette.
Katolikus Leányklub	Vöröskereszt	1 473,00	1 473,00	–	Helyi Vöröskeresztnek átadta.
„	Ottokár Hadiárvaház	537,00	537,00	–	Szociális Misszió Társulatnak (Bp., Krisztina út) beküldte.
„	Özvegyek, hadiárvák	100,00	100,00	–	Helyi hadiözvegy, hadiárva alapba befizette.

„	Rokkantak	100,00	100,00	–	„rokkant alapba „
„	Hadsegélyző Bizottság	100,00	100,00	–	A helyi Hadsegélyző javára polgm. hivatalnak átadta.
Joghallgatók Egyesülete	„	352,20	352,20	–	„
„	Vöröskereszt	1 097,20	1 097,20	–	Vöröskeresztnek átadta.
Városi Díjnokok Egyesülete	Hadseg. Biz. és özvegy, árvaalap javára	1 253,00	1 253,00	–	Megfelelő alapok javára egyenlő részben befizette.
Kecskeméti Gyermekvédő Egyesület	Kada Gyermekotthon javára	19 981,46	19 981,46	–	Az Otthonban a hadbavonultak gyermekeit gondozzák.
Vörös Kereszt Egylet helybeli fiókja	Betegápolási célokra.	114 360,04	98 700,46	15 659,58	A rendelkezésre álló összegből 5 000 K. oroszországi hadifoglyaink felruházására a Pesti Hazai Takaréknak beküldetett.
Ref. Főgimnázium	Vöröskereszt	44,10	44,10	–	Megfelelő alap javára befizette.
„	Katonák karácsonyi ajándéka	134,42	134,42	–	„
„	Rokkantak (1915.)	130,83	130,83	–	„
„	Katonák karácsonyi ajándéka (1915.)	154,10	154,10	–	„
„	Kárpáti faluépítés	366,40	366,40	–	„
„	Bolgár Vöröskereszt	22,00	22,00	–	„
„	Rokkantak (1916.)	46,00	46,00	–	„
„	Katonák karácsonyi ajándéka (1916.)	177,90	177,90	–	„
Városi Mozgóképház	Hadsegélyző Biz.	822,53	822,53	–	„

„	Vöröskereszt	650,00	650,00	–	„
„	Rokkantak	574,40	574,40	–	„
„	Kada Gyermekotthon	740,00	740,00	–	„
„	Kárpáti faluépítés	500,00	500,00	–	„
„	Elesett kecskeméti emlékének megörökítésére	500,00	500,00	–	„
„	Erdélyi menekültek	300,00	300,00	–	„
„	Hadiözvegyek és árvák	400,00	400,00	–	„
„	Erdélyi falvak felépítésére	800,00	800,00	–	„
Kecskeméti Leányegyesület	Kada Gyermekotthon, erdélyi menekültek, Vöröskereszt E., Kárpáti faluép., Hadsegélyző Biz. javára	3 252,00	3 252,00	–	Megfelelő alap javára befizette.
Protestáns Egyesület Leányköre	Oroszországi foglyaink fehérneműjére	200,00	3 252,00	–	„
„	Rokkant katonák	300,00	300,00	–	„
„	A 38. gy.e. ref. legénysége részére úrvacsorái ezüst serleg	280,00	280,00	–	Kehely beszerztetvén, tábori lelkésznek elküldetett.
„	Sebesült katonák megvendégelésére	3 489,92	3 489,92	–	Gyűjtő Leánykör használta fel.
„	Fronton küzdő katonák karácsonyi megajándékozására	142,60	142,60	–	„
„	Kada Gyermekotthon	710,00	710,00	–	Kada Gyermekotthonnak átadva.
„	Erdélyi menekültek	100,00	100,00	–	Megfelelő alap javára befizette.
„	Kárpáti faluépítés	550,00	550,00	–	„

A városvezetés helytállása az első világháború éveiben

„	Katonák fehérneműire	150,00	150,00	–	„
„	Hadsegélyző Biz.-nak	851,33	851,33	–	„
„	Katonák téli melegítő felszerelésére	1 321,45	1 321,45	–	Az egyesület által a pénzből vásárolt anyagból készült hósapkák, melegítők stb. a bpesti Hadsegélyzőnek küldettek fel.
„	Az általa fenntartott Katona Otthon céljaira.	5 764,14	5 108,60	655,54	
„	Vöröskereszt	200,00	200,00	–	Vöröskeresztnek átadta.
Állami elemi és polgári leányiskola	Különböző célokra perselygyűjtés	428,90	428,90	–	Megfelelő helyi és országos alapoknak beküldve.
„	Katonák karácsonyi ajándékaira (1914.)	1 991,54	1 991,54	–	
„	Katonák meleg ruháira	1 698,46	1 698,46	–	
„	Rokkantak	147,60	147,60	–	Helyi rokkant-alap javára befizette.
„	Vöröskereszt	147,60	147,60	–	Megfelelő alap javára befizette.
„	Tanítók özvegyei és árvái	848,56	848,56	–	„
„	Hadiárvák	248,56	248,56	–	„
„	Hadsegélyző Bizottság	556,00	556,00	–	„
„	Bolgár Vöröskereszt, Orsz. Hadseg. Hiv., Orsz. Augusztai és Cseccsemővédő E. stb. részére propagandacikkék árusítása	534,60	534,60	–	

Felsőkerületi Függetlenségi és 48-as Párt és Népkör	Hadiözvegyek és árvák	433,40	433,40	–	Megfelelő alap javára befizette.
„	Vöröskereszt	433,40	433,40	–	
Felsőkereskedelmi iskola	Orsz. Anya- és Csecsemővédő Egy.	39,20	39,20	–	Képeslap árusításból gyűjtőnek beküldve.
„	Hadisírgondozó Alap	18,23	18,23	–	Gyűjtőnek beküldve.
„	Orsz. Hads. Hiv.	35,00	35,00	–	„
„	Kecsk. Hadseg. Biz.	27,58	27,58	–	„ (1915. május 1-i füsttelen nap alkalmából.)
„	Zsófia Gyermekszanatórium	17,92	17,92	–	„
„	Katonák karácsonya	80,00	80,00	–	Orsz. Hads. Hiv.-nak beküldve.
„	„ Öfelsége születésnapja a harctéren akció	61,02	61,02	–	„
„	Hadiárvák	12,00	12,00	–	Gyűjtőnek beküldve.
„	Kárpáti faluépítés	104,40	104,40	–	„
„	Katonák karácsonya	42,22	42,22	–	„
„	Vörös Félhold	11,40	11,40	–	„
Állami Főreáliskola	Különböző hadsegélyezési célra	814,76	814,76	–	Különböző gyűjtőintézményeknek beküldve.
Izraelita Jótékony Nőegylet	Kada Gyermekeknél	317,10	317,10	–	
„	Katonák téli ruháinak pótlása	221,20	221,20	–	A tagok által feldolgozott s a harctérré küldött szeretet adományokhoz csatoltatott.

A városvezetés helytállása az első világháború éveiben

„	38. gy. e. özvegyei és árvái	265,00	265,00	–	
„	29. honv. gy. e. özvegyei és árvái	533,60	533,60	–	
„	Kárpáti faluépítés	506,00	506,00	–	
„	Kada Gyermekek otthon (1916.)	306,80	306,80	–	Babavásár jövedelme.
Kecskeméti Gazdasági Egyesület	Kárpáti faluépítés	868,00	868,00	–	
„	Sebesült Katonák megvendéglése	673,00	673,00	–	
Kecskeméti Jótékony Nőegylet	Hadsegélyző Biz.	500,00	500,00	–	
„	Vöröskereszt	550,00	550,00	–	
„	Katonák meleg ruháira	200,00	200,00	–	
Kegyesrendi Főgimnázium	Különböző célok	3 547,71	3 197,71	350,00	A gyűjtés céljához képest különböző helyekre beküldetett. A megmaradt 350 K hadikölcsön kötvénybe van fektetve, s az intézeti Segélyző Egylet tulajdona.
Állami Díjnokok Helyi Egyesülete	Erdélyi menekültek felsegélyezése	420,72	420,72	–	
Katona József Kör	Török Vörös Félhold	181,86	181,86	–	
„	Rokkantak	20,70	20,70	–	
„	Orsz. Vörös Kereszt Egylet	25,00	25,00	–	
„	Katonák megajándékozására	25,00	25,00	–	
„	Mollináry özvegy és árvaalap javára	30,00	30,00	–	

Kecskeméti II. Ker. Függetlenségi és 48-as Párt	Vöröskereszt	433,39	433,39	–	
”	Hősi halált haltak özvegyei és árvái	433,39	433,39	–	
Kecskeméti Községi Tanítótestület	Zsófia Gyermekszanatórium	37,78	37,78	–	Gyűjtőnek beküldve.
”	Rokkantak	350,24	350,24	–	
”	Hadsegélyző Biz.	142,00	142,00	–	
”	?	326,00	326,00	–	Perselypénz. Rendeltetését a Tanítótestület később fogja meghatározni.
”	Katonák téli ruháira	52,33	52,33	–	
”	Ófelsége születésnapja a harctéren	348,48	348,48	–	
”	Kárpáti faluépítés	1 889,43	1 889,43	–	
”	Hadsegélyző Biz.	395,22	395,22	–	
”	Hősök helyi sírjainak gondozása	154,78	154,78	–	
”	Elesett tanítók özvegyei és árvái	3 052,94	3 052,94	–	
”	Helybeli Katona Otthon	80,00	80,00	–	
”	Kada Gyermekotthon	667,36	667,36	–	
”	Vak katonák országos alapja	310,15	310,15	–	
”	Erdélyi menekült tanítók segélyezése	102,00	102,00	–	
”	Vörös Félhold	69,91	69,91	–	
”	Bolgár Vöröskereszt	3,91	3,91	–	
”	Vöröskereszt	1 399,48	1 399,48	–	
”	Kárpát vidéki hajléktalanok részére	33,92	33,92	–	
”	Katonák megajándékozása	2 159,25	2 159,25	–	

A városvezetés helytállása az első világháború éveiben

Az Országos Hadigondozó Hivatal 1917 novemberében be akarta gyűjteni a települések segélyezésre, hadigondozásra összegyűjtött pénzeit. Szerintük a központosított pénzzel a hadigondozás céljait egységesen lehet megoldani, a segélyezésre szorulóknak részére egzisztenciát biztosítani. Kérték átutalni a pénzt. Sándor István nem így látta a dolgot. A városban rendelkezésre állt mintegy 71 000 korona összeg, helyi adakozók apró tételeiből gyűlt össze, s: *„oly kifejezett szándékkal adományozták, hogy az a város által közgyűlési határozattal létesített rokkant, özvegy-, ill. árvaalap gyarapítására szolgáljon, s az a városi tanács kezelésében a háborúban megrokkant kecskeméti katonák, illetve hősi halált haltak özvegyei és árvái gyámolítására fordíttassék. [...] A helyi lehetőségek kihasználása, a gyors segítségnyújtásban rejlő előny csak úgy biztosítható, ha a megfelelő tőke helyben áll rendelkezésre.”*³⁷⁸

1918 januárjában a hadisegélyben részesült családok száma 6450 volt Kecskeméten.³⁷⁹ A városi Népiroda 1918 elején is jelentést tett a lakosság érdekében végzett előző évi munkájáról. Szóbeli tanáccsal, útbaigazítással láttak el és a hadifogságban lévő hozzátartozóknak levelet írtak 1917-ben 14 770 esetben (ebből a szóbeli útbaigazítás 9745 esetet tett ki).³⁸⁰ A Népirodának nagy szerepe volt abban, hogy a hadbavonultak hozzátartozói jó tanácsokkal lettek ellátva. Köszönhető volt ez elsősorban balásfalvi Kiss Ferencnek, az iroda vezetőjének.

A háború során számos kecskeméti egyesület rendezett műkedvelő színelőadásokat, hangversenyeket, tartott előadásokat, teadélutánokat, s bevételeik 50%-át segélyezési célra utalták. (1918. január 28-án pl. a Jótékony Nőegylet rendezett színelőadást. Tiszta jövedelmük 4091 korona volt, melynek felét a Vörös Kereszt Egyletnek adták át.)³⁸¹ Magánszemélyek is rendeztek gyűjtést a szegény családok megsegítésére. Sándor István polgármester Papp István tanítónak és Tajthy Sándor bugacmonostori gazdálkodónak mondott levélben köszönetet emberbaráti tevékenységükért, hogy a hadiárva számára 1147 korona 68 fillért gyűjtöttek.³⁸²

Belügyminiszteri rendelet intézkedett azokról a törvénytelen gyerekekről, akik a háború alatt olyan időben születtek, amikor a férj huzamosabb katonai szolgálata folytán kizárt volt, hogy a férj a természetes apa. Az ilyen gyerekeket a menhelyeknek be kellett fogadni.

A polgármester a hősi halált haltak és a hadirokkantak családjai segélyezése érdekében fordult 1918 elején kérelemmel a főispánhoz. Ők ugyanis csak töredékét kapták a még életben volt, testileg ép hadba vonultak családtagjai segélyének, holott ők hozták az állam érdekében a legmegfizethetlenebb áldozatot. Nekik volt a legnagyobb szükségük erkölcsi támogatásra. Elkeseredésük egyre növekedett, amikor az életben lévő hadba vonultak hozzátartozói részére magasabb hadisegély kifizetésére nyílt lehetőség, ráadásul visszamenőleg. Ilyenek gyakran akkora összeget vettek fel, amelyből a hősi halottak családjai évekig voltak kénytelenek megélni. A hősi halottak özvegyei, rokkantak feleségei egyenként és csoportosan is megjelentek a polgármesternél, nyugdíjkönyvük széttevéseivel fenyegetőztek, mivel az újságok megírták, hogy az ő segélyüket is felemelik, de nem kapták meg. A polgármester elmagyarázta ugyan nekik, hogy az ő ügyükben még nem döntött a kormány, addig a város a legszegényebbeknek társadalmi segílyt nyújt. Biztatta őket, hogy ügyükben is hamarosan intézkedés történik. Amíg a polgármesterrel beszéltek, megnyugodtak, de hazatérve az igazságtalanság érzése és a nyomor miatti keserűségük, elégedetlenségük újra fokozódott. A helyzet a polgármestert is kifakadásra készítette. A főispánnak címzett levelében így írt: *„Nem tudom megérteni, hogy a magyar nemzet kevesebbel tartozzék az életüket, vagy testi épségüket elvesztettek családjainak, mint az élő hadbavonultak családjainak. Nem tudom elhinni, hogy amikor az állam évente milliárdokat kénytelen kifizetni, s a hadisegélyek is óriási összegekbe kerülnek, ugyanakkor az állampénztárra elviselhetetlen volna az a viszonylag csekély teher, melyet a hősi halált haltak és rokkantak családjainak a hadbavonultakéval egyenlő mérvű segélyezése okozna. A háború legfőbb vesztesei szenvedik el a legnagyobb nélkülözést”*. A polgármester kérte a főispánt tegyen előterjesztést a kormánynak, hogy a hősi halált haltak és a rokkantak családjai részére az új hadisegélyt 1917. november 1-jétől újra állapítsák meg, és a 6 hónap letelte után is a rendes hadisegély járjon számunkra.³⁸³

A város törvényhatósági bizottsága 1918. április 30-án döntött arról, hogy a rokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak államsegélyét kiegészíti, illetőleg megelölegezi, amíg az új törvények meg nem születnek.

A segélyt a városi tanács utalványozta, ami a számítások szerint havi 18 580 korona kiadással járt. A város ezt előlegként adta, visszatérítésére az államtól igényt tartott.³⁸⁴

Az 1917. évi XIII. törvénycikk alapján 1918 májusában kezdte kidolgozni a kormány az új alapokon való segélyezési eljárást. A megállapított segély ellen fellebbezési joggal élhettek a felek. A segély összegéről csak azok kaptak értesítést, akik eddig nem kaptak segélyt. Akik kevesebb segélyt kaptak, mint ami járt volna nekik, nem kapnak értesítést, így fellebbezni sem tudnak, mert a fellebbezés alapja az értesítés volt. A főispán utasította a polgármestert, hogy minden segélyezettnek küldjenek értesítést.³⁸⁵ A hadigondozó kormánybiztos, Preszly Elemér az ügy tárgyalására Kecskemétre érkezett 1918. május 24-én.

1918 nyarán is tartottak jótékonyági előadásokat, hangversenyeket. A 38. cs. és kir. gyalogezred zenekara az ezred özvegyei és árvái részére rendezett hangversenyt a színházban. Tiszta bevételük 1172,41 korona volt. Emellett gyűjtőíven is gyűjtöttek adományt, így 9079,70 korona folyt be. Az összeget dr. Fodor Jenőné fizette be a 38. gyalogezred özvegyei és árvái alapjára.³⁸⁶

Az Országos Hadigondozó Hivatal hadigondozó népiroda szervezését írta elő a településeken, a hivatal fennhatósága alatt. Kecskeméten a Hadsegélyező Bizottság és a Népiroda összevonását tartották megfelelőnek e célra. A Hadigondozó Népiroda elnökévé Sándor Istvánnét választották, mint akinek nagy érdemei voltak a hadigondozás terén, az iroda igazgatójának balásfalvi Kiss Ferencet, a Népiroda korábbi vezetőjét. Az Országos Hadigondozó Hivatal évi 3000 korona támogatást helyezett kilátásba a helyi iroda működéséhez.³⁸⁷ A Hadigondozó Népiroda látta el ezután a rokkantak munkaközvetítésével járó teendőket. Az Országos Hadigondozó Hivatal elrendelte a háború alatt katonai, vagy ezzel egyenlőnek tekintett szolgálatban elhaltakról, eltűntekről, hadifogságba kerültekről, rokkanttá váltakról és hozzátartozóikról való adatgyűjtést. A tanács Kecskeméten az árvaszéket bízta meg a feladattal, amely 1918. június végéig a következő adatokkal szolgált:

rokkanttá vált egyén:	219 fő
elhalt:	402 fő
fogságba került vagy eltűnt:	3 508 fő. ³⁸⁸

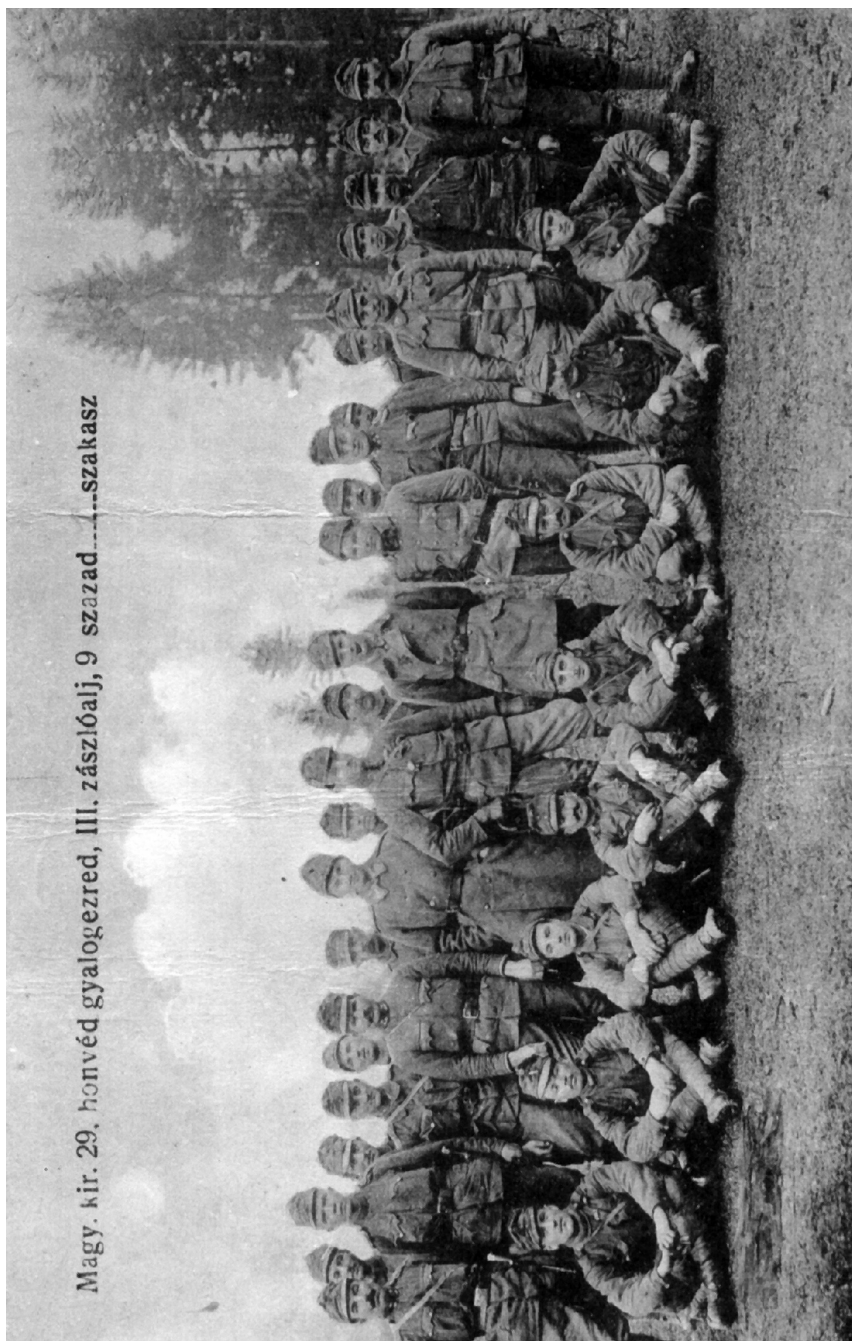
(Számuk azonban a háború végére jelentősen módosult.)

A hadba vonultak hozzátartozóinak segélyezése a Magyar Nemzeti Tanács megalakulásával az év hátra levő részére megoldódni látszott az a hadügyminiszteri rendelettel, amely a hadisegélyek november és december havi teljes összegét kifizetni rendelte el akkor is, ha a hadba vonult az állandó tartózkodási helyére visszaérkezett.³⁸⁹ A gondok nem értek véget, de ezeket már egy új rendszer, új közigazgatási szervezet keretében kellett Kecskemétnek is megoldani.

Kecskemét hazafias érzésű lakossága a világháborúban óriási áldozatokat hozott. A világháború folyamán katonai szolgálatra közel 16 000 ember vonult be. Kecskemét hősei a cs. és kir. 38. gyalogezred, a m. kir. 29. honvéd gyalogezred, a cs. és kir. 7. és 13. huszárezred és a 26. vadászszászlóalj, több tábori tüzérezred és harctéri alakulat kötelékében Európa összes harcterein küzdöttek, és sok nehéz harcban szereztek dicsőséget a magyar névnek. A háborút követően (1930-ban) összegyűjtött adatok szerint 2521 hősi halott nevét jegyezték be a halotti anyakönyvbe, 580 személyt nyilvánítottak holttá, 204 katona eltűnt, a külföldi katonai kórházakban meghalt 75 fővel együtt a város háborús vesztesége 3380 fő, a lakosság 4,9%-a volt. A város a háborút követően 1712 hadigondozottat tartott nyilván, ebből 1123 fő volt hadirokkant, 409 hadiözvegy, 128 hadiárva és 52 oldalági segélyezett, aki kenyérkeresőjét a háborúban vesztette el. A város a hadigondozottakat az állami támogatáson túl kedvezményes földbérlettel és esetenként adományokkal rendszeresen támogatta.³⁹⁰

■ A hadba vonultak támogatása

A belügyminiszter 144 234/1914. B. M. sz. (1914. július 30-án kelt) valamennyi törvényhatóságnak címzett körrendeletében szorgalmazta a Vörös Kereszt Egylet helyi fiókjainak létrehozását: „*A hadi szervezet a rendelkezésre álló intézményekkel gondoskodik katonái egészségének megóvásáról, harcképességük fenntartásáról [...] Ezek az eszközök a mai hadviselés mellett elégtelenek. Felhívom alispán, ill. polgármester urat, hogy a Vörös Kereszt Egyesület eszközeinek gyarapítására, emberséges tevékenységének támogatására most, végzetes események küszöbén a helyi társadalom körében haladéktalanul mozgalmat indít-*



6. ábra: A 29. honvéd gyalogezred egy szakaszáról készült fotó
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 2937/1918.

son.”³⁹¹ Sándor István polgármester a városháza közgyűlési termébe összehívta a jótékonyással foglalkozó hölgyeket és kérte, vállalják el a munkát. Pár napos gondolkodás után elvállalták. Az egyesület megalakult, elnöke Révész István prelátus plébános lett, alelnökök: özv. Kada Elekné és dr. Kiss Jánosné. A polgármester augusztus 15-én azt jelenthette a belügyminiszternek, hogy *„a Vörös Kereszt helybeli fiókja kezdeményezésem folytán megalakult, és bizonyossá veszem, hogy a tagok száma pár nap alatt annyira szaporodik, hogy városi választmány lesz alakítható.”*³⁹²

Már 1914. szeptember végén megkezdődött azoknak az akcióknak a sora, melyekkel a lakosság a fronton harcoló katonákat igyekezett segíteni. Kecskemét hadkiegészítő körzetéből főleg a cs. és kir. 38. gyalogezredbe és a 29. népfőlkelő ezredbe soroztak be katonákat. Mindkét ezred azok közé az ezredek közé tartozott, amelyek a szerbiai harcokban elsőként vettek részt. Pekár Gyula országgyűlési képviselő szeptember 28-án felhívta az ország közönségét, hogy nélkülözhető prémeket küldjenek az Országos Hadsegélyző Bizottságához, hogy azokból kesztyűt készíthessenek a katonáknak. (Kecskeméten a városi levéltárnokot bízta meg a prémekek összegyűjtésével és továbbításával.)³⁹³ A város közönsége a háború kitörését követően nem sokkal már nagy mennyiségű adományt juttatott föl a Hadsegélyező Hivatalnak.

Kecskemét önállóan is szervezett gyűjtési akciókat. 1914. október 13-án a polgármester levelet kapott Hollenda Pál szakaszvezetőtől, a déli harctérről, Kecskemét háziezredétől, a 38. gyalogezredtől (a Mollináryaktól). A szakaszvezető azt írta, hogy szenvednek a hidegtől, mert rövid a bakancsuk szára. Használt vadászharisnyákat kért Kecskeméttől. A város gyűjtés révén szerezte be a lábszárvédőket. A feladásukhoz mellékelte levélben a polgármester külön kérte a 38. gyalogezred parancsnokságát, hogy kifejezetten a kecskeméti 38-asokhoz juttassák el a lábszárvédőket, mert: *„városunk közönségén megnyugtató és buzdító hatással lesz, ha ezen adomány az ő véreikhez juthat, viszont a mi fiainknak is boldog tudat lesz, hogy az övéi adományát kapja, mert hiszen az ő édesanyjaik keze varrta azt”*.³⁹⁴

Garzó Lajos kecskeméti rendőrkapitány ugyanakkor november elején felhívta a lakosságot, hogy akiknek hozzátartozóik Galíciában vannak mint népfölkelők, téli ruhaneműt küldhetnek számukra: téli kabátot, meleg mellényt, téli nadrágot, téli sapkát, hósapkát, lábvédőt, csizmát, kesztyűt, haskötőt stb.³⁹⁵

Országos kezdeményezésként indult a harcoló katonák karácsonyi megajándékozása, az Augusztai Gyorssegély Alap indítványára. Egységes Augusztai-csomagokat kívántak összeállítani. Egy csomag ára 3 korona volt. A főváros polgármestere, Bárczy István levelet küldött a városok polgármestereihez, hogy intézzenek mozgalmat a helyi társadalom körében ez ügyben. Az adományokat helyi gyűjtőbizottság gyűjtötte össze. Kecskeméten jelentős mennyiségű adomány gyűlt össze, melyhez a közgyűlés határozatára a városi pénztár 600 koronával járult hozzá.³⁹⁶ Kecskemét összesen 3741 korona 18 fillért juttatott el az Augusztai Alaphoz, ebből 1247 csomagot lehetett készíteni.³⁹⁷

Kecskemét polgármestere, 1914. december 19-én a kecskeméti hadkiegészítő körzet előjárásaihoz írt szívhez szóló levelet. (A hadkiegészítő kerületbe a következő települések tartoztak: Alpár, Apostag, Cegléd, Dunaegyháza, Dunapataj, Fülöpszállás, Izsák, Kalocsa, Kerekegyháza, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kunszentmiklós, Lajosmizse, Nagykőrös, Ókéske, Orgovány, Szabadszállás, Szalkszentmárton, Tass, Tiszaújfalú, Újkéske.) A fronton harcoló 38-as és 29-es katonák megajándékozása érdekében szervezett akcióhoz kérte hozzájárulásukat: *„az a szeretet, amelyet szükségkép még melegebben érzünk azok iránt, akik hozzánk közelebb állnak, arra indították Kecskemét város lakosságát, hogy bár városunk közönsége bőven kivette részét mindazokból a társadalmi mozgalmakból és adakozásokból, amelyek a hadbavonult katonák és hátra maradtak érdekében megindultak (pl. a helybeli Vörös Kereszt Egyesület részére 25.000 koronát, a hátramaradtak részére mintegy 50.000 koronát gyűjtöttünk, a Hadsegélyező Hivatal részére mintegy 5.000 db meleg téli holmit bocsátottunk rendelkezésre, az összes harcoló katonák karácsonyi ajándékához mintegy 4.000 koronával járultunk hozzá) elhatároztuk, hogy az ezreknek társadalmunk áldozatkészségének újabb igénybevételével*

ajándékot küldünk.” Egységes csomagok összeállítását tervezte. Tudta Sándor István, hogy ezek az ajándékok csak újév után érkehetnek a katonához, mégis kérte az előljáróságokat, hogy saját községükben, városukban haladéktalanul indítsanak gyűjtést és két-három hét múlva juttassák el azokat Kecskemétre, ahonnan a Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyző Hivatala – kicsit elkésett újévi ajándékként – eljuttatja a harcoló csapatokhoz. A gyűjtés tárgyaiként a következőket jelölte meg: téli meleg ruhák, dohány, szivar és nem romlandó élelmiszerek. A készpénzadományból is hasonló dolgokat terveztek vásárolni. *„Meg vagyok győződve – zárta sorait Sándor István –, hogy tekintetes Előljáróság ezt az eszmét ugyanazzal a szeretettel fogadja, amelyet mi érzünk küzdő hőseink iránt, és hogy a lakosság áldozat készsége is, ha a tekintetes Községi Előljáróság, esetleg a lelkész urak útján is, adakozásra éppen olyan készséggel fogja támogatni, amely készséggel azt a mi lakosságunk támogatja és így bizonyára megfelelő mennyiségű és minőségű ajándékot fogunk tudni küldeni.”*³⁹⁸ A felhívás azonban ekkor nem érte el célját, nem lett újévi ajándék a frontra. Talán rövid volt a határidő, és a települések az országos akciókra már adakoztak. Mindenesetre az iratra rávezették: *„A gyűjtés eredményre nem vezetett.”*

1915. január 7-én Sándor István a városi tanács nevében felhívást intézett Kecskemét város lakosságához: *„Kecskemét férfi lakosságának jelentékeny része, ifjak, meglelt családapák, sok hónap óta a harctéren nehéz viszonyok között teljesítik hazafias kötelességüket. Tűrnek fáradtságot, nélkülözést, az idő viszontagságait, sőt vérük is bőségesen öntözi a harcmezőket. Egyetlen jutalmuk a dicsőség, egyetlen vágyuk, reményük a győzelem, egyetlen örömük az itthon maradottnak róluk való megemlékezése, szeretetének, megbecsülésének nyilvánítása.”*³⁹⁹ A felhívást megküldte a hadkiegészítő kerületbe tartozó településeknek is.

Ezt követően megindult az adakozás Kecskeméten és a hadkiegészítő kerületbe tartozó településekről a 38. cs. és kir. gyalogezred, valamint a 29. honvéd népfelkelő ezred katonái részére. Alpár 25 koronát küldött, Tiszaújfalu 30 koronát, Tass község ruhanemüket, Cegléd 1000 koronát küldött, Kalocsa 300 koronát, Fülöpszállás 500 koronát, Kiskunhalas 604 korona 72 fillért és pipát, szivart, cigarettát, Ókéske

hósapkákat és csuklómelegítőket, Kiskőrös 537 korona 59 fillért. A települések más része a központi segítő hivatalokhoz juttatta el a lakosság adományait, voltak, akik a helyben ápolt katonák ellátására használták fel az adományokat. Kecskeméten név szerint összeírták az adakozókat. Mindenkit felírtak, a nagyobb és kisebb összegeket adományozókat is. Volt, aki 40 fillért tudott adni, volt, aki csak 20 fillért, vagy 1 koronát. Azon települések jegyzőinek, akik nem válaszoltak felhívására, újabb levelet írt Sándor István 1915. január közepén: *„Miután igen tisztelt Főjegyző úrtól ez ideig választ nem kaptam, joggal vélek arra következtetni, hogy az eszmét a bölcs irányítása alatt álló község hatósága és népe is szeretettel fogadta, s a gyűjtés folyamatban van. Az ajándékokat azonban a katonai hatóságok fogják a küzdő csapatokhoz eljuttatni, s erre e hó végén lesz alkalom; minél fogva a gyűjtést e hó 20–22 napján le kell zárnunk, hogy a gyűjtött anyag rendezésére és csomagolására és a kiegészítésül szükséges beszerzésére kellő idő maradjon.”*⁴⁰⁰

1915. január végén azt kérte Sándor István a Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatalától, hogy segítsenek eljuttatni az ajándékokat a harctérre. *„A lakosságban megérlelődött a vágy, hogy az ezredek legénységét vitézségükért a hála kifejezésében részesítsük, irántuk hálánkat és szeretetünket megfelelő adománynak közvetlenül hozzájuk juttatásával rójuk le. [...] Több ezer emberről van szó, jelentékeny része Pest megye, különböző városaiból és községeiből származik. [...] A kérés egy magyar vidék kérése”* – írta Kecskemét polgármestere.⁴⁰¹

A főispánt február 12-én arról tájékoztatta Sándor Istvánt, hogy az adományok összegyűltek a cs. és kir. 38. gyalogezred részére. 42 egyforma ládában 4200 egységes dobozt helyeztek el, 4200 fő részére. Egy-egy dobozban volt 100 g pipadohány, 50 g cigarettadohány, 1 pipaszár, 2 csomag cigarettapapír, 1 fésű, egy kisebb dobozban só, törött paprika, pipa, öngyújtó. Ezen kívül küldtek 21 ládában szalonnát 4200 db 40-45 dkg-os csomagokban, 4 láda füstölt húst és tarhonyát, 7 láda téli ruhát, 7 ládat tisztí csomagokkal és 1 hordóban 65 liter pálinkát.⁴⁰² A 38-asoknak február 16-án rakták vonatra a szeretetadományt. A 29-es népfölkelőknek küldött adományt (83 láda) Újvidékre elkísérték – a tanács megbízásából – Györffy Pál főjegyző, Ottó Sándor mérnök,

Szőke Gyula és Csősz Péter törvényhatósági bizottsági tagok. Kecskemét tanácsa kérte a parancsnokságot, hogy fogadják a küldöttséget. A szállítmányt február 20-án indította útnak Kecskemét. Február 21-én a polgármester levelet is írt mind a 38. cs. és kir. gyalogezred, mind a 29. honvéd népfőlkelő ezred ezredparancsnokához.⁴⁰³ Az ezredek meleg hangú levélben köszönték meg az adományokat.

1915 júniusában a magyarországi önkéntes segélynyújtás irányítására és a harctéren küzdő katonák részére a szeretetadományok eljuttatására létrehozták a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium irányítása alá tartozó Hadsegélyező Hivatalt. Pénzalapot hoztak létre a küzdő katonák segélyezésére. Az alapban 1915 júniusában már több mint 2 millió korona volt.⁴⁰⁴

Kecskemét polgármestere a szabadságra hazaérkező katonáktól hallotta, hogy amikor a harctéren egy-egy újsághoz hozzájutottak, az utolsó betűig elolvasták, annyira érdekelték őket a világban történő események. Sándor István „A Nap” című újság szerkesztőségét kérte fel, hogy 10-10 db újságot juttassanak el a kecskeméti katonák egységeihez.⁴⁰⁵

A kecskemétiak féltő szeretettel figyelték a harctereken küzdő fiaikat, együtt örültek sikereiknek, osztoztak fájdalukban. Olaszország 1915. május 23-i, a Monarchiának küldött hadüzenetét követően, az olasz fronton is harcoltak kecskemétiak. A júliusi–augusztusi isonzói csatában az olaszoknak nem sikerült áttörniük a Monarchia védelmi vonalát. Az újságok a 29. honvéd gyalogezred és a 29. népfőlkelő gyalogezred szívósságáról tudósítottak, hogy hatszoros túlerővel szemben védték meg állásaikat. Sándor István polgármester a közgyűlésen indítványozta, hogy az ezrednek „örömteljes üdvözetet” küldjön a város.⁴⁰⁶

Szeretetadomány gyűjtésre kérte fel Kecskemétet a Vörös Kereszt Egylet Szeretetadomány Osztálya 1915. szeptember 10-én kelt levelében.⁴⁰⁷ Nyilvános gyűjtés csak a hatóságok engedélyével történhetett. Az október 9-én és 10-én megtartott gyűjtés mind fehéreneműkben, mind készpénzben eredményes volt.⁴⁰⁸

Az Országos Hadsegélyező Bizottság és a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala a háború tartama alatt igen sokféle akciót indított a harctéren küzdők és az onnan rokkant-

ként hazatérők, illetve elesettek özvegyeinek, árváinak megsegítésére. Érmeket, szobrokat, plaketteket, uralkodókról készült emléklapokat, bélyegeket, képeslapokat stb. adtak ki, melyek eladásából képeztek segélyalapot. 1915 októberében pl. a háborús küzdelmek emlékére zászlószeget hoztak forgalomba különböző testületek, iskolák stb. ünnepélyes alkalmakkor használt zászlóik rúdján való alkalmazásra. Egy darab árát 15 koronában határozták meg. A polgármester levélben hívta fel az összes iskolát, egyesületet, testületet, bankot, gyárat a vásárlásra. Mintegy 78 helyre továbbította a felhívást.⁴⁰⁹

1915 végén ismét mozgalmat hirdetett a Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala és a Vörös Kereszt Egylet. A katonák részére karácsonyi szeretetadomány küldéséhez gyűjtésre hívták fel a lakosságot. Kecskeméten 1404 korona 53 fillér gyűlt össze szeretetadományra. Kecskemét polgármestere pedig a helyi nőegyleteket, leányiskola-igazgatókat arra kérte fel, hogy miután a katonáknak téli meleg holmikra ebben az évben is olyan szükségük van, mint az elmúltban, s mivel az anyagdrágaság miatt előállításuk kisebb mértékű lesz, tömörítsék az erőket, s legalább a város házi ezredeinek készítsenek a tél elleni védekezésül ruhaneműket.⁴¹⁰

A Vöröskereszt lehetővé tette a nagyközönség részére, hogy a harcban elesett, hadifogságba jutott, megsebesült vagy eltűnt hozzátartozói sorsáról díjazás nélkül megbízható és gyors értesítést kapjon.⁴¹¹

Visszafelé is működött az adakozás, segítségnyújtás. A fronton lévő kecskeméti katonák elesett bajtársaik családjait igyekeztek támogatni. A cs. és kir. 38. gyalogezred egyik zászlóalja 1915 decemberében 2 497 korona 82 fillért küldött haza a hátramaradt özvegyek és árvák javára.⁴¹² 1916. áprilisban pedig a 29. népfölkelő gyalogezred katonái 100 koronát küldtek az árvaalapa. Sándor István meleg hangú levélben köszönte meg az adományt: „Az a különös figyelem, s a hazavagyódó léleknek nemes megnyilatkozása, mely ilyen szép tettekben jut kifejezésre, s mely városunk hadra kelt fiait mindenkor jellemezte, az itthon maradottak legmelegebb hálójára mindenkor számot tarthat.”⁴¹³ A frontokon lévők később is több ízben küldtek haza kisebb-nagyobb összegeket a hadiözvegyek és -árvák részére.

A 29. népfölkelő gyalogezred pótzászlóalja 1915. december 22-én küldött táviratában közölte, hogy 1916. január elején megy egy csapat a harctérre, ha addig a szeretetadományokat hozzájuk eljuttatják, kiviszik a katonáknak a harctérre. Sikertelenül eljuttatni hozzájuk az adományokat, így 1916 januárjában Kecskemét szeretetadományai, és a katonáknak gyűjtött téli ruhaneműek a mentzászlóaljakkal eljutottak a frontra a cs. és kir. 38. gyalogezredhez és a 29. honvéd gyalogezred pótzászlóaljához. A 38-asok 15 láda ruhaneműt kaptak, bennük nadrágokat, sálakat és melegítőket, lábszárvédőket, haskötyőket, ingeket. A 29-esek 14 láda ruhaadományban részesültek.

A 38. gyalogezred V. munkásosztágának parancsnoka, Szigeti Ernő főhadnagy 1915. december 16-án kért 140 fős osztaga számára szeretetadományt, mivel 1914. augusztus óta elkerültek Kecskemétről és nem a 38. gyalogezreddel voltak együtt, így sem az 1914. évi, sem az 1915. évi adományból nem kaptak. Az adományt a város számukra is kiküldte a frontra, amit Szigeti főhadnagy január 4-én kell levelében köszönt meg. Ezek az adományok örömet szereztek és *„mindenkiben az otthon lévőkkel való összeköttetés megnyugtató érzését keltették”* – írta.⁴¹⁴

A belügyminiszter szorgalmazta, hogy a frontra készítsenek szalmacipőket az itthon maradottak. Főleg az internáltaknak, az ellenséges országok Magyarországon maradt polgárainak szólt a felhívás. Kecskeméten azonban az internáltak csak úgy voltak erre hajlandóak, ha napi 4 koronát kapnak érte. A város területén azonban elegendő nyersanyag sem volt hozzá, így a készítésről letettek.⁴¹⁵

Az Első Kecskeméti Konzervgyár vezetősége 1916 februárjában értesítette a polgármestert, hogy a harctéren küzdő kecskemétieknek a húsvéti ünnepekre szeretetadományt küldenének, amit a város által tervezett szeretetadománnyal együtt kívánnak a katonákhoz eljuttatni.⁴¹⁶

Húsvéti szeretetadomány akciónak indult az a kezdeményezés, amit 1916. március 28-án jelentett be Sándor István a tanácsnak. Mozgalmat kívánt indíttatni a kecskeméti hadkiegészítési kerület lakóiból alakított cs. és kir. 38. gyalogezred és a 29. népfölkelő gyalogezred, valamint a 29. honvéd gyalogezred és az innen szervezett vadászászlóalj katonái, mintegy 16 000 ember megajándékozására. *„20 hónapi*

kemény harcok után ez a legkisebb, amit értünk meg kell tennünk, mert ha nekünk is vannak bajaink, azok [...] az ő áldozataikkal össze nem hasonlíthatók” – mondta Sándor István a törvényhatósági bizottság 1916. március 31-i közgyűlésén.⁴¹⁷ A feladat nagyságához mért előkészületet tett. Felkérte a települések előljáróságait a mozgalomhoz való csatlakozásra. Cegléd, Halas, Nagykőrös, Kiskunfélegyháza polgármesterei jelezték az akció támogatását, hogy adakozásra hívják fel településük lakosságát. Sándor István a községeket is meg akarta szólítani. Kecskeméten a felmentett lakossághoz, a helybeli részvénytársaságokhoz, egyesületekhez intézett felhívást az ügy támogatására. Pest vármegye alispánjához, Fazekas Ágostonhoz pedig kérelmet írt, hogy a mozgalom megindítását engedélyezze. Az alispánnak írt levelében válaszolta, hogy 1915-ben a kecskeméti hadkiegészítő kerület lakossága nevében 8400 katonának küldtek szeretetadományt 20 000 koronát meghaladó értékben, melynek 80%-át Kecskemét város lakossága adta össze. Az adomány az összes katonához eljutott, származásukra és illetékességi helyükre való tekintet nélkül egyformán, és egyforma mennyiségben. Ahhoz, hogy a most indítani szándékozott mozgalom törvényszerű keretekben folyhasson, és eredményre vezessen, kérte az alispán erkölcsi támogatását és a városokban, községekben a gyűjtés engedélyezését. Az alispán április 6-án kelt levelében engedélyt adott a gyűjtésre.⁴¹⁸

A különböző gyűjtési akciók közben a város nem feledkezett meg a fogságba került kecskeméti katonákról sem, részünkre is gyűjtöttek adományokat. (1916. április elején pl. 1000 korona gyűlt össze számukra.)⁴¹⁹ A kecskeméti bevonult katonák közül sokan estek orosz hadifogságba. Különösen sokan kerültek az ellenség kezére Przemysl ostrománál, ahol két munkásosztag is harcolt Kecskemétről. (A 38. gyalogezredből még Vlagyivosztkba is kerültek fogolytáborba kecskemétiak.) Sándor István levelet írt a Vörös Kereszt Egylet Hadifoglyokat Gyámoló Hivatalának, hogy sokan keresik fel hivatalában panaszolva, hogy fél vagy egy év óta nem kaptak hírt fogságban lévő hozzátartozóiktól, sőt az innen küldött pénzek sem jutnak el hozzájuk. A polgármester tudomására jutott, hogy Nemeskéri Kiss Pál küldöttséggel Oroszországba indul s esetleg pénzküldeményeket is átad. A küldemények összegyűjtésére felhívta az itthoni hozzátartozókat Sándor István. Négy

nap alatt 4372 koronát adtak át a hadifoglyokhoz való eljuttatás céljából. A polgármester hadifogolytáboronként jegyzékbe foglalta a neveket és az átadandó összegeket. Nemeskéri végül nem vállalta a pénz eljuttatását.⁴²⁰ Nem sokkal később Sándor István polgármester arról szerzett tudomást, hogy esetleg egy hölgymisszió utazik Oroszországba, hozzájuk fordult a város kérelmével, hogy a hadifoglyok részére a pénzküldeményt juttassák el. Kecskemét listáit átadták Huszár Andornénak (a misszió magyar tagjának), de a hadügyminiszter a pénz átadását nem engedélyezte, mert a minisztérium kollektív segélyezésre nagyobb összeget kívánt a rendelkezésükre bocsátani, a misszió csak közpénzt vihetett.⁴²¹

A katonák megajándékozására indított gyűjtésből húsvétra nem lett semmi. A gyűjtés 1916. július 1-jéig elhúzódott, ekkorra azonban tekintélyes összeg gyűlt össze. A polgármester Ottó Sándor városi mérnököt bízta meg a megajándékozásra tervezett egységcsomagokhoz szükséges áruk beszerzésével.

A Vöröskereszt Országos Szervezete is szeretetadományok harc-terekre küldéséhez indított gyűjtési akciót 1916. augusztus elején. Sándor István a következőket válaszolta felhívásukra: *„Városunkban ily gyűjtés most nem volna indokolt, mert [...] a közelebbi időben városunk és Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye területének ama részén, mely a cs. és kir. 38. gyalogezred hadkiegészítő kerületéhez tartozik, nagyobb szabású gyűjtést folytattunk, továbbá a 29. sz. honvéd és népfölkelő gyalogezredek és esetleg a 26. sz. vadászászlóaljnak e területről származó katonái számára, hogy a harctérre szeretetadományokat küldhessünk. A gyűjtésnek fényes eredménye volt, s a szeretetadományok túlnyomó része már be is lett szerezve [...] E célra az idő szerint eszközözendő újabb gyűjtés számottevő eredményt nem hozhatna.”*⁴²²

1916 szeptemberében Szombathi Sz. István, a harctéren levő 38. háziezred református tábori lelkésze, úrvacsorához szükséges kellékeket (kehely, kenyértálca, terítő, takarók) kért a helyi egyházi vezetőségtől, akik a Protestáns Egyesület Leánykörét kérték fel a kegytárgyak megvételére. A megvásárlásukhoz szükséges összeget gyűjtés útján szerezték be.⁴²³

Sándor István 1916. október 18-án tett jelentést a főispánnak a hadkiegészítő kerületből besorozott közös, honvéd és népfölkelő gyalogrezdek katonái megajándékozására folytatott gyűjtés eredményéről.

A 38-as és 29-es gyalogrezdekben szolgálók
megajándékozására beküldött összegek

Település	Összeg (korona)
Kecskemét	15 000
Foktő	20
P–P–S–K vm. alispánja (Fazekas Ágoston)	eng. adott a gyűjtésre
Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület	200
Kecskeméti Kereskedői Casino	25
Alpár	23, 52
Szőlőtermelő- és Értékesítő Rt.	28
Bátya	50
Szabadszállás	530
Kiskőrös	700
Miske	20,20
Izsák	500
Kalocsa	400
Érsekcsanád	20
Fülöpszállás	767
Dunapataj	27
Apostag	105
Bogyiszló	30
Haraszi Tivadar (Bp., Krisztina krt. 71.)	100
Hajós	50
Peszéradacs	54
Szalkszentmárton	184,10
Kerekegyháza (+ 3 cs. dohány, 3000 db cigaretta)	414,74
Nagykőrös	8 200
Cegléd	12 388,28
Szarkás, Úrihegy, Hetényegyháza, Felsőszéktó tanítói + Kiss József	415,62
Kiskunfélegyháza	1 000
Nagykőrös	8 678,50
Homokmégy	30
Tass	24,33

Császártöltés	40
Ordas	15
Bócsa	50
Kiskunhalas	250,30

Sándor István polgármester minden település elöljáróinak írt köszönőlevelet a beküldött összegért. A 16 000 ember számára a küldendő holmik nagy részét (dohány, pipa, levelezőlap, irón stb.) októberre beszerezték, elküldeni azonban még nem lehetett. Közbejött az oroszok volhiniai offenzívája. Miután a megajándékozni szándékozott csapattestek nagy része ezen a fronton harcolt, a nagyarányú harcok az ajándékok elküldését lehetetlenné tették. A következő egységek katonáihoz tervezték eljuttatni a szeretetadományokat:

1. cs. és kir. 38. gyalogezred
2. cs. és kir. 38. gyalogezred külön dandárba helyezett III. zászlóalja
3. cs. és kir. 38. gyalogezredből kikülönített V./38. munkásosztag
4. m. kir. 29. honvéd gyalogezred
5. m. kir. 29. népfőlkelő gyalogezred
6. m. kir. 29. népfőlkelő gyalogezred V/29. gyalogzászlóalja
7. cs. és kir. 7. huszárezred
8. m. kir. 4. honvéd huszárezred
9. cs. és kir. 13. huszárezred
10. cs. és kir. 8. huszárezred.

(Az utolsó négy ezredbe nem a kerületből soroztak be, de a háború kitörése előtt a hadkiegészítő kerület területén állomásoztak az egységek.)⁴²⁴

A tél közeledtével újból előtérbe került, hogy a katonaság részére szalmacipőt készítsenek a helyi nőegyletek. Mintegy 50 hölgy vállalta ezek készítését. A polgármester kérte az Országos Hadsegélyező Hivatalt, hogy küldjön zsupszalmát, mivel ilyet Kecskeméten nem állítottak elő. A Hadsegélyező Hivatal szalmát nem tudott küldeni, így a kecskeméti közreműködéséről kénytelen volt lemondani.

Mivel az orosz offenzíva megghiúsította a szeretetadományok frontra küldését, azok a város javadalmi hivatalában lettek elhelyezve. Sándor István több alkalommal érdeklődött a katonai parancsnokságnál, de mindig azt a választ kapta, hogy a szállítás még nem időszerű.

1916. november 11-én Ottó Sándor városi mérnök beszámolt a katonák megajándékozása céljából beszerzett holmik vásárlásának eredményéről. A bevétel 19 077 korona 95 fillért tett ki. Az árukat 16 000 katona részére szerezte be, a beszerzés előtt ajánlatokat kért. Az élelmiszereken kívül minden árut megvásárolt. Minden katona kapott: 1 csomag pipa- és cigarettadohányt és -papírt, pipát, pipaszárat, levelezőlapokat, írót (tintaceruza), sapkajelvényt és pogácsát, egy kartondobozban. (A pipákat a budapesti Pipagyárból szerezte be, a halasi, nagykőrösi, ceglédi, kecskeméti képeslapokat a budapesti Fénynyomdából, a kartondobozokat Dávid Károlytól stb.) A kiadásról való elszámolása pontosan megegyezett a bevétel összegével.⁴²⁵

A hadkiegészítő kerületben az a kívánság merült fel, hogy a harc-téren küzdő katonákhoz az ajándékokat a kerület megbízottai juttassák el. Sándor István a főispánon keresztül a honvédelmi miniszterhez fordult engedélyért. 1916. december 13-án a főispán értesítette Sándor Istvánt, hogy a honvédelmi miniszter továbbította a kérést a cs. és kir. hadügyminiszterhez. Bizottságokat alakítottak, amelyek az adott megajándékozni kívánt katonai egységekhez majd személyesen viszik el a szétosztásra szánt szeretetadományokat. A bizottságok tagjait december 17-én jelölték ki:

- I. bizottság: gr. Ráday Gedeon főispán, Sándor István polgármester, Kecskemét, Gombos Lajos polgármester, Cegléd.
- II. bizottság: Dr. Bíró Lajos polgármester, Kiskunfélegyháza, Lévy Mihály prelátus plébános, Nagyabony.
- III. bizottság: Schilling Ede polgármester, Kiskunhalas, Patonay Dezső református lelkész, Nagykőrös.
- IV. bizottság: Révész István pápai prelátus, Kecskemét, dr. Traub József városi ügyész, Cegléd.
- V. bizottság: Sárkány Béla evangélikus főesperes, Kecskemét, Ottó Sándor városi mérnök, Kecskemét.
- VI. bizottság: Szőke Gyula javadalmi ügyvezető, Kecskemét, Csősz Péter hitelszövetkezeti igazgató, Kecskemét.

Az utazáshoz arcképes vasúti igazolványokat kellett beszerezni a rendőrhatóságoktól, a belső hadművelleti területre való utazáshoz szükséges záradék rávezetésével.⁴²⁶ 1916 végén Sándor István táviratot intézett a belügyminiszterhez, engedélyt kért a szeretetadományok vasúti szál-

lításához a haretérre. A kecskeméti vasútállomáson közölni kellett a szállítmányok súlyát és rendeltetési helyét. Az első bizottság részére 10 láda 510 kg, másodiknak 20 láda 1020 kg, harmadiknak 40 láda 2091 kg, negyediknek 58 láda 3058 kg súlyú adományt raktak vasútra. A szeretetadományokat előbb indították útnak, mint ahogy a bizottságok elindultak. A ládákra ráírták, hogy a végállomáson a szállítmány várja meg a kísérőket.

Szöke Gyula és Csósz Péter Lembergerbe utaztak január 4-én. A 8. közös huszárezred küldöttsége várta őket a lemergi vasútállomáson. Az ezred 700 főből állt.

Sárkány Béla és Ottó Sándor Leibachon, Adelsbergen, Proseccón át Triesztbe utaztak. Január 2-től 31-ig szólt az engedélyük. A 4. honvéd huszárezred 5. zászlóaljának és az V/38. munkásosztagnak vittek adományt 940 fő (tiszt és legénység) részére.

Változott Bíró Lajos és Lévy Mihály bizottságának összetétele. Helyettük Sándor István és Gombos Lajos polgármesterek utaztak Sztojanovba. Január 7-től 18-ig szólt az engedélyük. 90 tisztnek és 2800 fős legénységnek vittek ajándékot. A 38. közös gyalogezred 1., 2., és 4., zászlóalját látogatták meg.

Dr. Traub József, dr. Bíró László kiskunfélegyházi polgármester és dr. Madarász Adorján szolgabíró Óradnára utaztak, január 1-jétől 31-ig szólt az engedélyük. A közös 38. gyalogezred 3. zászlóaljának (1000 fő) és a 29. honvéd gyalogezrednek (3000 fő) vittek szeretetadományt.

Schilling Ede és Patonay Dezső helyett Kökény Dezső nagyköri református főgondnok utazott január 12-én a 4. honvéd huszárezred 3. és 4. századához, a 29. népfőlkelő gyalogezredhez és a 13. közös huszárezredhez. Összesen kb. 4000 embernek (tisztok és legénység) vitt szeretetadományt.

Végül Ráday Gedeon főispán se tudott elutazni, helyette Burdács Rezső vitte a vidék ajándékát a 4. honvéd huszárezred 1. és 2. századának (300 ember) és a közös 7. huszárezred kb. 1100 tisztjének és legénységének Dornawatra.

Polába az adományokat kísérő nélkül szállították. A katonai parancsnokság utasítása szerint „*ide bizottság menetele nem kívánatos*”.



7. ábra: A 29. gyalogezrednek szánt szeretetadományt kísérő küldöttök a katonák között, a fronton, 1917 elején
Forrás: MNL BKML IV. 1910. a. 76. d., I. világháborús levelek. 12. boríték. Dr. Balázs István orvos, Kecskemét polgármesterének intézett leveléhez csatolt fotó.

Polában állomásozott az V/29. népfőlkelő zászlóalj 1000 fős egysége.⁴²⁷ Végül mégis elkísérhette a szeretetadományt Polába Ottó Sándor mérnök és dr. Sárkány Béla főesperes. (Kb. 350 adomány felesleg maradt itthon, amit később terveztek szétszítani.)

Ottó Sándor városi mérnök 1917. január 26-án táviratozott Triestből, hogy az V/38-as munkásosztag nincs Triestben, mit csinálnak. Dékány László helyettes polgármester táviratilag azt válaszolta, hogy hozzák vissza az adományokat. Ugyanakkor levelet írt az V/38 gyalogezred munkásosztaga parancsnokának, hogy mivel nem találták őket Triestben, *„most már nem tudjuk módját ejteni annak, hogy ezen adományokat egy bizottság vigye el magával a mélyen tisztelt Címhez, s az adományok átadásánál a harctéren küzdő hős katonáink iránt érzett csodálatát és tiszteletét tolmácsolja.”* Kérte a parancsnokot, hogy a Kecskemétre visszaérkező adományokért küldje el megbízottját Kecskemétre.⁴²⁸

Dr. Bíró László kiskunfélegyházi polgármester 1917. január 25-én számolt be a kiskunfélegyházi tanácsnak a 38. közös gyalogezred III. zászlóaljánál tett látogatásáról. A katonai parancsnokság nagy örömmel és vendégszeretettel fogadta a polgári küldöttséget. Idő hiányában azonban a zászlóalj állásait, intézeteit nem tudták megtekinteni. A kiskunfélegyházi tanács a jegyzőkönyvi bejegyzés másolatát megküldte Kecskemét polgármesterének.⁴²⁹

Kökény Dezső nagykőrösi református főgondnok 1917. február 8-án levélben számolt be a január 28. és február 5. közötti a 29. népfőlkelő gyalogezrednél és a 4. honvéd huszárezrednél tett látogatásáról. Az adományokat csak részben tudta személyesen átadni, mert nem lehetett nagyobb számban katonát az állásból elvonni. Kis ünnepség keretében 220-250 katona kapta meg személyesen az ajándékot, akiknek lelkében kitörölhetetlen emlékként maradt meg az esemény, írta Kökény Dezső. A többiek adományát dr. Krisztián Kálmán főhadnagy élelmezési tisztre bízta. A 4. honvéd huszárezred csomagjait pedig Tersztyánszky századosnak adták át, mivel az 1600 méter hosszan elnyúló állásokba lévő katonáknak úgysem tudták volna személyesen kiosztani. *„[A] huszárok etappja [szakasza] is ugyanott volt – Gémesközéplakon –, ahol a gyalogosoké, így nem kellett azzal Maroshévízre menni, s szerencsére éppen ki is vittük az összes ládákat, mintha csak sejtettük volna, hogy a*

huszárak is itt lesznek. Úgy Grallert tábornok, hadosztályparancsnok, mint Viola Jenő őrnagy, ezredparancsnok, valamint Tersztyánszky százados a legmélyebb hálával mondtak köszönetet Kecskemét városának s a hadkiegészítő kerülethez tartozó városoknak a szeretetnek e megnyilvánulásáért, mellyel távollévő fiaik iránt viseltetnek. [...] A le nem jött legénységet az állásaikban felkerestük, s igyekeztünk minél többekkel érintkezni ügyeik-bajaik felől kikérdezni. Lényegesebb panasszal, kíváncsival nem állottak elő, élelemmel, ruházattal meg vannak elégedve, csak jó lenne kicsit hazamenni – mondták.” Dr. Kökény Dezső a maga és a nagykőrösi Vörös Kereszt Egylet nevében is hálás köszönetét fejezte ki Sándor Istvánnak fáradhatatlan tevékenységéért, lelkes ügybuzgalmaért, melyet a katonák megajándékozása körül teljesített.⁴³⁰

A 26. vadászszázalóaljnak 12 láda adományt (1000 főre) készített a város. A polgármester kérte, hogy megbízottat küldjenek érte.⁴³¹

Sándor István és Gombos Lajos ceglédi polgármester az orosz harctéren jártak, a 38. gyalogezrednek vitték el személyesen a szeretetadományt. A látogatásról Sándor István visszaemlékezésében számolt be. Azt a vasúti tehervagont, amely a 38-asok ajándékait vitte, Budapesten elveszítették, ezt ugyanis előreküldték. Miskolcon hiába keresték, Strijben a zsúfolt teherpályaudvaron a megadott vasúti kocsi szám alapján maguknak kellett megkeresni. Lembergben mégis elvesztették téves irányítás következtében, úgyhogy Sándor Istvánék megérkezése után egy nappal futott be a szeretetadományt szállító szerelvény. „E felejthetetlen látogatás alkalmával megkértem Hahne ezredparancsnokot – idézte fel a történeteket Sándor István –, hirdesse ki, hogy másnap reggel a kecskeméti katonák jelentkezzenek nálunk, hogy otthonra való esetleges panaszaikat felvehessem. A jelentkezettek nagyobbik része fájdalom nem kecskeméti volt, de ezeket is meghallgattam, panaszaikat, melyek legtöbbször családjukat illető hadisegélyre vonatkoztak, feljegyeztem.”⁴³²

Sándor István hazatérése után a harctéren feljegyzett kérelmeket igyekezett teljesíteni. Több község előjáróságának írt, levelében kérte az onnan származó katona családjának támogatását, segélyhez juttatását, segélyének felemelését. Írt többek között Kecelre, Fülöpszállásra, Kerekegyházára, Szabadszállásra, Sükösdre, Hajósra, Soltvadkertre, Kiskőrösre, sőt Pest megyén kívül eső településekre is, mint Ti-

nód, Jászszentandrás, Dévaványa, Temesszlatina (Krassó–Szörény vm.), Körtvélyfája (Maros–Torda vm.), Héderfája (Kisküküllő vm.), Bácsföldvár stb. községeknek, de Ceglédre és Nagykőrösre is.⁴³³ Nemcsak Sándor Istvánék, hanem a többi kiküldött bizottság is igyekezett a katonák kéréseit összegyűjteni. A meglátogatott katonai egységek levélben is megköszönték a szeretetadományokat és a látogatást. Az V/29. népfölkelő gyalogezred parancsnoksága a következőket írta Sándor Istvánnak: *„Nagyságos Polgármester Úr! Alulírott zászlóalj parancsnokság a tisztikar s a legénység nevében is kötelességének tartja Nagyságodnak őszinte és hálás köszönetét nyilvánítani azért a hazafias célú és nemes szívre valló elhatározásért, amellyel a fronton küzdő katonák részére szánt szeretetadományok gyűjtése érdekében Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös, Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza nemes városok közönsége körében mozgalmat indított. Különösen hálás köszönetet mond a zászlóaljparancsnokság Nagyságodnak azon intézkedéséért, hogy az összegyűjtött szeretetadományokat küldöttség útján juttatta el a m. kir. V/29. népfölkelő gyalogzászlóalj derék és vitéz katonáihoz, megbízva a küldöttség igen tisztelt tagjait azzal, hogy az édes otthontól, szeretett családtól rég elszakadt derék földieikkel személyesen érintkezésbe lépjenek, velök ügyes-bajos dolgaikat megbeszéljék s részökre a szükséges felvilágosításokat és a kellő megnyugtatót adják.”* A zászlóalj köszönetét Farkas alezredes továbbította Kecskemétre.⁴³⁴

Az olasz harcterről néhány katona aláírásával 1917. április 15-i keltezéssel érkezett levél: *„Nagyságos Polgármester Úr! [...] Nem is tudják elképzelni azon jószívű adományozók, hogy milyen derűs jókedvet hoz a mi egyhangú életünkbe ezen kis csomagok megérkezése – mint a kisgyermek a karácsonyfa alatt, úgy mutogatjuk egymásnak, hogy ki milyen ajándékot kapott. [...] Most a jó tepertős pogácsa elfogyasztása után, midőn már rágyújtottunk az ajándékozott makra pipáinkra, a jó hazai dohány füstje mellett gondolatunk haza száll és látni véljük szeretteink közt azokat a szerencsétlenül járt kis árvákat és özvegyeket, kiket a haza iránti szent kötelesség teljesítése közben hősi halált halt kedves bajtársaink az életben hagytak. Ennél fogva a mi csekély körülményeinkhez képest 20 (húsz) koronát a mai napon Nagyságod címmére adtunk a Mollináry bakák özvegyei és árvái javaira. Maradunk tisztelettel: Váczy Ferenc (Bp.), Mezei Sándor (Kecskemét), Papp*

Mihály (Csongrád), Barth Péter (Bp.), Tallér György (Sükösd), Balla István (Szabad-jakabszállás).⁷⁴³⁵

A leveleket a polgármester a helyi lapokban is megjelentette, hogy az adakozó közönség is értesüljön a köszönetnyilvánításokról.

1917. április 6-án a közös hadsereg 4/4 egységétől kapott levelet a polgármester: „*bátorkodok a többi földieimmel tudomására adni a méltóságos polgármester úrnak, hogy itt is vagyunk ezekből a városokból (Kecskemét, Félegyháza, Nagykőrös, Cegléd) 10–15-en. Bizony mink is nagyon jó szívvel fogadnánk és mondanánk nemes köszönetet adományért. Igaz már sok ilyen adomány történt ezen nemes jó szívű városokba, de még mink soha se részesültünk. E célból nagyon kérve, a jószívűségű pártfogásba ajánljuk magunkat. Kecskeméti fiúk maradunk hű harcosok és kitartók. Bóty András.*” A fennmaradt ajándécsomagokból juttatott részükre a város.⁴³⁶

A cs. és kir. 7. huszárezrednek szánt adományok azonban 1917. február 16-án elvesztek. Erről és az ügy nyomozásáról Füvessy Imre helyettes rendőrfőkapitány 1917. április 25-én tett jelentést Sándor István polgármesternek. Ebből kiderült, hogy Burdács Rezső törvényhatósági bizottsági tag 1917. január 30-án, Désen feladta az ezrednek a 11 ládából álló szeretetadományt, ami február 16-án éjjel ért Kézdivásárhelyre, ahol az ottani csendőrőrs értesítése szerint ellopták. A csendőrőrs a nyomozást lefolytatta, és annyit sikerült kideríteni, hogy a lopás elkövetése éjjelén a cs. és kir. 82. gyalogezred és az 5. bosnyák gyalogezred egy-egy zászlóalja vesztegelt a kézdivásárhelyi vasútállomáson 6 óra hosszáig – és a lopás ez idő alatt történt. Ezek a zászlóaljak azután egyenesen a frontra mentek, bűnösségük utána bizonyítható nem volt. A csendőrőrs az esetről jelentést tett a cs. és kir. 71. hadosztálybírósághoz. Sándor István polgármester pedig levelet írt a cs. és kir. 7. huszárezred parancsnokságának. Megírta a történeteket és a kiosztott adományokon felül megmaradt 7 ládányi (40 tiszt és 500 legénység részére elegendő) szeretetadományt készséggel a parancsnokság rendelkezésére kívánta bocsátani azzal a kéréssel, hogy az ezred egy megbízottat küldjön értük Kecskemétre.⁴³⁷

1917 októberében az Országos Hadsegélyező Bizottság a közelgő télre való tekintettel országos mozgalmat indított a katonák és hadifoglyok meleg téli ruhával való ellátása érdekében. Patay főispán felhívta a

város vezetését, széles körben tegye közhírré az akciót: „Azon hölgyek lennének a mozgalomba bevonandók, akik a háború alatt eddig is tanújelét adták áldozatkészségüknek, és akik két, illetve három éve hasonló mozgalomban részt vettek”. Az OHB ruházati albizottsága lehetővé tette, hogy a temesvári gyapjúgyár útján kg-onként 21 koronáért jó minőségű gyapjúfonalat kapjon a város. A megrendelést jelezni kellett. A munka kötött zoknik készítése volt. Sándor István levelet írt a Vörös Kereszt Egylet helyi elnökségének, hogy vállalják el a munka szervezését, a kecskeméti nő- és leányegyesületek e célra történő összefogását, hogy „hadseregünk harcképességére oly fontos téli ruhaneműek elkészüljenek”.⁴³⁸

A Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala a katonák részére fehérneműgyűjtést is indított. Kértek fehérneműt, harisnyát, inget, lábbelit, törölközőt, ágyneműt, mindenféle fehér, színes, tarka vászon, pamut-, kartonholmit, ami alsóruha készítésére alkalmas lehetett.⁴³⁹

Kecskemét háziezredének, a 38-as gyalogezrednek parancsnokát, Hahne Rudolfot ezredessé, ezredparancsnokká léptették elő, a város közgyűlése gratulált előléptetéséhez, amit ő szívélyes levélben köszönt meg: „A kinevezés folytán külsőleg is 38-as lettem, s mint a magyar hazának hű fia büszke vagyok, hogy a szép Mollinár ezredet parancsnokolom, amelyet eddig 16 hosszú hónapon át jó és nehéz időkben és balsors között vezettem, és amely éppen azért úgy a szívemhez forrott. Hazánk létéért való nagy harcban, melyből részemem kezdet óta szakadatlan az arcvonaltan vettem ki, a legforróbb kívánságom, hogy a végső győzelem után dicső fiaik közül minél többet vezethessenek vissza otthonukban.”⁴⁴⁰

1917. november közepén a cs. és kir. 13. huszárezred harctéri parancsnoka, Szirmay József ezredes azzal a kéréssel fordult Kecskemét polgármesteréhez, hogy az ezred harctéren küzdő legénysége részére rendezendő karácsonyi ünnepséghez szeretetadományokkal hozzá tudna-e járulni a város. (December 5-ig kérte azokat elküldeni). Egyúttal meghívta Sándor Istvánt 1918. január elején a Szolnok megyei alispánnal együtt egy látogatásra. Ilyen rövid idő alatt nem tudtak csomagokat összeállítani, ezért Sándor István úgy rendelkezett, hogy a VII. hadikölcsönjegyzés után a bankok által a városnak visszatérített 0,5%-os jutalék (2500 korona) összegéből 1000 koronát küldjön számukra a vá-

ros. A pénzküldeményhez, meleg hangú levelet mellékelte: „*A negyedik háborús karácsonyt is az otthoni barátságos környezettől távol, a lövészárkok rideg ölén tölteni készülő jászkun huszárok karácsonyi ünnepeiről szóló meleg sorokat szeretettel olvastam, s az abban foglalt szíves hangú meghívást mély köszönettel fogadom. Bármennyire vonz is azonban a szívem [...] a világtól megbámult limanovai magyar huszárok közé, hogy az itthon maradottak örök háláját, s feléjük sugárzó szeretetét elvihessem [...] itthon tart a polgári kötelesség szigorú szava, mely a halaszthatatlan teendők egyre sokasodó tömegét hártja ránk [...] Méltóztassék e csekélységet fenti célra fordítani s a szeretet elközelgő ünnepe alkalmából a mielőbbi hazavárhatás reményében, derék hőseinknek az itthoniak bensőséges üdvözlését tolmácsolni.*”⁴⁴¹

A 38. gyalogezred egy egysége Erdélyben, román földön várta a 4. háborús karácsonyt. Kérték a polgármestert november 28-án kell levelükben, hogy vigye el hozzájuk a hazai szív szerető szavait, ünnepelje velük a szeretet ünnepét. A polgármester magánlevélben válaszolt a katonák kérésére. Hozzájuk sem tudott elmenni.

Az Erdélyben Madéfalvától 7 km-re állomásozó, kecskemétiékből és ceglédiekből álló katonai egység is látogatásra hívta Sándor István kecskeméti és dr. Gombos Lajos ceglédi polgármestert 1918 januárjában. Sándor István azonban elfoglaltságai miatt – a lakosság ellátásáról való gondoskodás, a termények kötelező beszolgáltatása, a közigazgatás irányítása stb. – hozzájuk sem tudott kiutazni a frontra.⁴⁴²

Az 1917. november végén megkezdett fehérneműgyűjtés, melyet 40 tagú gyűjtőbizottság irányított, a város belterületén december végén szép eredménnyel befejeződött, a külterületen azonban még 1918 elején is folyt. Itt április közepére fejeződött be a gyűjtés. 12 zsák fehérnemű gyűlt össze. Ugyancsak erre a célra pénzt is adományoztak, mintegy 1175 korona 83 fillért, amit a helyettes polgármester postára adott a Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala címére.⁴⁴³

A 29. honvéd gyalogezred és a cs. és kir. 38. gyalogezred Udvarfalván állomásozó legénysége az ottani harctéri katonáothonuk részére könyveket, folyóiratokat, szórakoztató játékokat kért. Kecskemét város tanácsa, mint már annyiszor, felhívással fordult a lakossághoz, szórólapokon, újságokban kérték fel a város polgárait, üzemeit, a bankokat a kérés teljesítésére. A helyi lapokat is megkereste a polgármester, hogy

lapjukból több példányt küldjenek ki a harctérre a katonáknak. A városi pénztár terhére megrendeltek több példányt a Vasárnapi Könyv című képes hetilapból.⁴⁴⁴

Az orosz hadifogságból 1918-ban hazatért katonák gyakran felkeresték a polgármestert ügyes-bajos dolgaikkal. A 38. gyalogezredben harcolt, majd fogságba esett, s 1918 nyarán hazakerült katonák panaszolták, hogy míg a más ezredből hazatértek 140 koronát kaptak elmaradt zsoldjuk fejében, s ha szükségük volt rá, fehéreneműt is, ők csak 89 koronát kaptak és semmi fehéreneműt. Sándor István utánajárt a dolgoknak a zászlóaljparancsnokságnál. Azt a választ kapta, hogy április 16-ig a szabadságolt legénység a rendfokozat szerinti zsoldját kapta és a fővárosiak napi étkezési illetékben 5 koronát. Április 16-tól a szabadságra fogságból érkezett katonák a rendfokozat szerinti zsoldot, és napi 3 korona étkezési pótdíjat kaptak.⁴⁴⁵

1918 októbere után már nem került sor adományok gyűjtésére, harcterekre szállítására, bár még ekkor is harcoltak kecskemétiak, leginkább az olasz fronton. Az 1918. november 11-én létrejött tűzszünet azután véget vetett a harcoknak. Megkezdődött a katonák hazaszállítása, hazaszállingózása.

■ Egy elpusztított felvidéki falu újjáépítése

Az észak-keleti Kárpátok alján, 1915 tavaszán az országba betört orosz csapatok magyar- és nemzetiségek lakta falvak sokaságát pusztították el, égették fel. Sáros vármegyében 20, Zemplénben 20, Ung vármegyében 5 község és falu pusztult el teljesen, több mint 5000 ház semmisült meg. Debrecen kezdeményezéséhez, hogy az ország belsejében lévő települések segítsenek újjáépíteni ezeket a falvakat, Kecskemét is csatlakozott. (Debrecen Zborót szándékozott újjáépíteni.) A város törvényhatósági bizottságának 1915. július 30-i közgyűlésén elhatározták, hogy Kecskemét egy Sáros megyei falut épít fel. A város vagyonából rögtön megszavaztak 2000 koronát a községháza felépítésére. A többi középületet a kecskeméti egyházak, egyesületek és más testületek hozzájárulásából remélték felépíteni. A közzétett felhívás alapján az egyes házak újjáépítésénél a vagyonosabb kecskeméti polgárok adományaira is számítottak.

Az újjáépítések országos koordinálására létrehozták a Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottságot gr. Khuen-Héderváry Károly elnökletével. A bizottság augusztus 5-ei alakuló ülésére Sándor István polgármestert is meghívták.⁴⁴⁶ Országos körű felhívást tettek közzé. (A bizottság már a déli, elsősorban erdélyi területeken elpusztult falvak építéséhez is támogatást kívánt nyújtani.)

A Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság felmérte, hogy hány lakóépület, melléképület, iskola, templom, más középület ment tönkre az ellenséges betörés során Sáros, Zemplén, Ung és Máramaros megyékben.

Sáros vármegyében – amelybe a Kecskemét által felépíteni szándékozott település tartozott – a következő károk keletkeztek.

1. Teljesen elpusztult:

a/ különálló lakóépület	218
b/ lakóépület, vele egy fedél alatt istállóval	515
c/ lakóépület, vele egy fedél alatt csűrrel	58
d/ különálló melléképület	576
e/ iskola	3
f/ templom	5
g/ más középület	3
Összesen:	1 899

2. Nagyobb méretű kárt vagy rongálást szenvedett:

a/ lakóház	1 499
b/ melléképület	1 319
c/ iskola	40
d/ templom	31
e/ más középület	19
Összesen:	2 908

Augusztus elejére már 10 ház felépítésére adtak össze adományt a kecskeméti, pl. a görögkeleti egyháztanács augusztus 15-ei ülésén 1000 koronát szavazott meg a kecskeméti lakosság által „kis Kecskemét falvára”-nak elnevezett település újjáépítésére.⁴⁴⁷ A Gr. Khuen-Héderváry

Károlynál tett látogatása alkalmával a kecskeméti küldöttség Felső-Komárnok települést választotta ki az újjáépítésre. Ekkori értesüléseik szerint egy egyszerű lakóház felépítése 500 koronába került.

1915. augusztus 9-ei keltezéssel egy nagyon megható levelet kapott kézhez a polgármester az olasz harcterről. A 29. népfölkelő gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka, Bóka Iván százados arról írt, hogy a tisztikar csatlakozna ahhoz a társadalmi megmozduláshoz, amely a felvidéki községek újjáépítéséért folyik: *„Mi, távol az édes honi tájak mesgyéitől, immár több mint egy álló esztendeje, avval a boldogító reménykedéssel járjuk a hadak útját, hogy egykor talán megéri néhányam közülünk ennek a borzalmas kavarodásnak a végét, s majd csodálva szemlélik az áldott béke gyógyító eredményeit.”* A 29. népfölkelő gyalogezred II. zászlóaljának tisztikara 1000 koronát ajánlott fel valamelyik felvidéki elpusztított község egyik házának felépítésére. Azért Kecskemét város polgármesterének ajánlották fel az adományt, mert a tisztikar zöme Kecskemétről, Nagykőrösről és Ceglédről való volt, s mert Kecskemét a maga és a szomszédos városok szeretetadományait a tél folyamán elvitte hozzájuk és meleg együttérzéssel kísérte az ezred tevékenységét (hírlapokat is juttatott el számukra). Azt kérték, hogy a küldött összegből Kecskemét építsen fel egy házat abban a felvidéki községben, amelyet a város maga választ. Kérték, hogy a ház falára a következő felirat kerüljön: *„Ez a ház a m. kir. budapesti 29-dik népfölkelő gyalogezred II. zászlóalj tisztikarának az adományából épült a nagy háború (1914–15) emlékére.”* A polgármester magánlevélben köszönte meg a nagylelkű felajánlást.⁴⁴⁸

Augusztus végén Sándor István polgármester gr. Ráday Gedeon főispán, Gyórfy Pál főjegyző, Szegedi György gazdasági tanácsnok és Katona József szőlőszövetkezeti igazgató Sáros megyében járt megtekinteni a helyet, ahol Kecskemét egy falut kívánt újjáépíteni. Eperjesig vonaton utaztak, itt Szinnyei Merse István a felső megyék kormánybiztosa, egy Szigethy nevű főszolgabíró és Szepesházy Imre országgyűlési képviselő fogadta őket és autóval bejárták a vidéket. Megtekintették az elpusztult Felső-Komárnokot is. Felső-Komárnok a Duklai szoros közelében a galíciai határhoz legközelebb eső kis település volt, Bártfától 80 km-re, mintegy 192 lakosa volt a háború előtt, többségben ruszinok

lakták.⁴⁴⁹ A helyszínről augusztus 25-én hazatérve, Sándor István újult erővel fogott a gyűjtés propagálásához, a szervezéshez. 1915. december 3-án már azt jelenthette gr. Khuen-Héderváry Károlynak, hogy 60 000 korona gyűlt össze Kecskeméten.⁴⁵⁰

1916. január 27-én tett újabb jelentést Sándor István polgármester a Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottságnak a Felső-Komárnok újjáépítésére befolyt adományokról. Ekkor már 62 500 koronára nőtt a kecskemétiak által felajánlott összeg, melyet helyi testületek, egyesületek, üzemek, magánszemélyek adtak össze. Minden adakozó nevét, még a legcsekélyebb összeget adományozók nevét is jegyzékbe foglaltatta a polgármester. A város házi pénztárában őrizték a befolyt pénzt.⁴⁵¹ Gr. Khuen-Héderváry Károly várakozáson felüli, bámulatos eredménynek tartotta Kecskemét, a kecskemétiak nagylelkűségét a gyűjtésben. Az 1916. január 31-ig bejelentett adományok nagysága tekintetében Kecskemét a törvényhatósági és rendezett tanácsú városok 75 települést feltüntető listáján a 3. helyen állt a fenti összeggel. Csak Szabadka (100 784 korona) és Szeged (87 540 korona 65 fillér) előzte meg. Országosan még 2 és fél millió koronára volt szükség, hogy a tervbe vett településeket a legszerűebb mértékben újjáépíthessék.⁴⁵²

A házak építéséhez Felső-Komárnokon már 1916-ban hozzákezdtek a város által adott előlegből, az építés körüli teendőket Gyórfy Pál főjegyző és Szegedi György intézték, a helyszínen a község papja volt segítségükre, aki akkor egy másik településen lakott.

Az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelő Szövetkezet első ízben, 1916 tavaszán 1000 db gyümölcsfacsemetét ajándékozott Felső-Komárnoknak. Később még elküldtek 100 db almafa-, 30 db szilvafa- és 20 db körtefacsemetét Gunza Demeter bíró címére.⁴⁵³

Az Országos Bizottság 1917 júniusában tájékoztatta a város előljáróságát, hogy a korábbi elképzelésekkel szemben (amikor azzal számoltak, hogy egy épület felépítése 500 koronába kerülhet) minden egyes lakóház (melléképülettel) építésének költsége 4735 koronát tesz ki. Ebből az állam áll 2500 koronát, a bizottság pedig a gyűjtésből befolyt összegből 2235 koronát ad hozzá. Az adományok szépen gyűltek, Kecskemétet is kérték, hogy az adományokat az időközben felszaporodott kamatokkal együtt fizesse be a Központi Hitelszövetkezetnél ve-

zetett számlájukra. Gr. Khuen-Héderváry Károly azt is elárulta, hogy a gyűjtési akció minden várakozást felülmúlt, mert országosan 1917. június 15-ig 8 342 573 korona 58 fillér gyűlt össze.⁴⁵⁴

A polgármester elrendelte a kamatokkal együtt összegyűlt 64 743 korona 30 fillér adomány elküldését. A Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Bizottságnak pedig megírta az összeg felhasználásával kapcsolatban a város kívánságait. Mivel Kecskemét város kiküldöttei Sáros vármegyében Felső-Komárnokot választották ki felépítésre, s ezt a város törvényhatósági bizottsági közgyűlése is jóváhagyta: *„ehhez képest fenti összeget teljes egészében a falu rekonstruálására kérjük fordítani. A begyűlt adományoknak több mint felét olyanok adakozták, akik egy-egy ház felépítését 500 korona befizetésével magukra vállalták. Minthogy azonban ezen eredetileg tervezett összegnél a házak felépítése a mélyen tisztelt Bizottság értesítése szerint jóval többbe kerül, illuzórikussá vált ezen adakozók akkoriban megnyilvánult azon óhajta- sa, hogy a felépült házak nevükkel megjelöltessenek. Ehelyett csatoljuk azon adakozók névsorát, kik egyenként 500 koronával, vagy többel járultak e hazafias mozgalomhoz, s kérjük, méltóztassék módját ejteni annak, hogy ez adakozók névsora a felépítendő faluban maradandó módon, emléktáblával, vagy másképp megörökíthessék... [...] adományból 16.300 koronát testületek, egyházak, bankok, iskolák azon céllal adakoztak, hogy az kulturális intézmények /:templom, iskola stb:/ rekonstruálására fordíttassék. A Kecskeméti Gazdasági Egyesület 850 koronás adományát gazdasági eszközök vételére kívánja felhasználtatni.”*

Felső-Komárnok újjáépítéséhez 500 koronával, vagy ennél nagyobb adománnyal hozzájárulók névsora

1. Szegedi György nyug. tanácsos
2. Mészáros József városi tanácsos
3. Révész István prépost plébános, pápai prelátus
4. Simonyi Gábor magánzó
5. Losonczy László sertéshizlaló
6. Széll testvérek, földbirtokosok
7. Katona József szőlőszövetkezeti igazgató
8. Kovács Sándor takarékpénztári igazgató

9. Kovács István m. kir. honv. huszár százados
10. gr. Ráday Gedeon volt főispán
11. Beretvás Pál bortermelő
12. Szent Ferencrendiek Társháza
13. Fuchs Samu kereskedő
14. Fuchs Samuné
15. Györffy Balázs ügyvéd és neje
16. Mintsek Géza drogista
17. Pacsu Mihály bankigazgató
18. dr. Horváth Béla nyug. táblai tanácselnök
19. Muraközy Gyula földbirtokos
20. Bábiczky József sertéshizlaló
21. dr. Spieler Ignác ügyvéd
22. Schiffer Adolf Fiai, cipőfelsőrész-gyárosok
23. Nyúl Pál sertéshizlaló
24. Löwenhaupti Cordier Jánosné sz. Molnár Zsuzsanna, testőr őrnagy neje
25. Molnár János magánzó és neje
26. Hercegh György földbirtokos
27. özv. dr. Farkas Zoltánné sz. Kiss Aranka
28. Nagy Lajos takarékpénztári elnök
29. dr. Csabay Géza városi tisztii főorvos
30. Bodri Béni sertéshizlaló és neje
31. ifj. Csabay János sertéshizlaló
32. Aszódi testvérek, divatáru-kereskedők
33. Dömötör Pál földbirtokos és neje
34. Gyenes István nyug. árvaszéki h. elnök
35. Balogh Dénes népiskolai igazgató és neje
36. Gy. Papp József építész
37. Somodi István hentes
38. Breuer Gusztáv földbirtokos
39. Dr. Nagy Imre ügyvédjelölt
40. Dékány Imre földbirtokos és neje Nemcsik Ida
41. Dr. Kamarás József ügyvéd és neje
42. Nagybócsai Sárközy Julianna
43. Tóth Ignác ügyvéd és neje
44. ifj. Poór István földbirtokos

45. Sárközy Pál ügyvéd
46. A 29. népfölkelő gyalogezred II. zászlóalja
47. Kecskeméti Kereskedelmi Ipar-hitelintézet és Népbank
48. Szabó Lajos cipész és neje
49. Szél Elek földbirtokos és neje Dékány Terézia
50. Kecskeméti Öröklő és Tőkétalapító Temetkezési Egylet
51. Szappanos János földbirtokos
52. Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület
53. Osztrák Magyar Bank Kecskeméti Fiókja
54. Zsíros és Sztankay család
55. Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt.
56. Héjjas István földbirtokos
57. Kláber Emil szőlőbirtokos
58. Szemerei Pál szőlőbirtokos
59. Kecskeméti Központi Takarékpénztár
60. Kecskeméti Vendéglősök és Korcsmárosok Ipartársulata
61. id. Szappanos István ügyvéd
62. id. Szappanos Elek földbirtokos
63. ifj. Szappanos István földbirtokos
64. ifj. Szappanos Elek földbirtokos
65. Ferenczy Ida csillagkeresztes hölgy
66. Szappanos Imre földbirtokos
67. Gyenes Bertalan nyug. rendőrkapitány
68. özv. Lázár Sándorné
69. Bóka Gyula kereskedő, és neje Szabó Julianna
70. Mesterné Sági Julianna
71. Sági Anna
72. Állami Főreáliskola tanári kara
73. Kecskeméti Fa- és Szénakereskedők
74. Rác János nyug. ref. lelkész
75. ifj. Domián György földbirtokos
76. Kecskeméti Fűszer- és Vegyeskereskedők Egyesülete
77. Kecskeméti Dalárda
78. Kecskeméti Gazdasági Egyesület tagjai
79. Kecskeméti Protestáns Asszonyok és leányok
80. Kecskeméti Ipartestület tagjai

81. Schönberger Ignác kereskedő
82. Kecskeméti Gyümölcskereskedők
83. Kecskemét Városi Mozgóképház
84. Kecskeméti Tanítótestület
85. Kecskeméti Izraelita Hitközség
86. Pintér Sándor mérnök és neje, Budapest
87. Kecskeméti Izraelita Jótékony Nőegylet
88. Kecskeméti Katolikus Leányok
89. Római Katolikus Egyház
90. Kecskeméti Katolikus Legényegylet
91. Mayerffy Zoltán gyáros
92. Kecskeméti Asszonyok /:Bátori Istvánné gyűjtése:/
93. Kecskemét th. városa.⁴⁵⁵

Gr. Khuen-Héderváry Károly elnök 1917. október 26-án kelt (24 434/1917.) levelében ismét megköszönte Kecskemét város hazafias közösségének a „*nagylelkű áldozatkészség impozáns megnyilvánulását*” és ígérte, az összeget Felső-Komárnok rekonstruálására fordítják. Azt is kilátásba helyezte, hogy Felső-Kormánok községben a főutcát „*Kecskemét főutcájá*”-nak nevezik el, a „*főtéren pedig obeliszk hirdeti a késő nemzedéknek is, hogy ezen község újjászületését Kecskemét város hazaszeretetének és lelkes áldozatkészségének köszöni.*”⁴⁵⁶

Dékány László helyettes polgármester 1917. november 22-én levelben értesítette Rojkovits Antal bátorhegyi esperest (Sáros megye), hogy Felső-Komárnok rekonstruálására Kecskeméten összesen 65 743 korona 30 fillér (a kamatokkal növelt összeg) adomány folyt be, a gyűjtést Kecskemét lezárta, az összeget a Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság elnökségének megküldte. Közölte ugyanazokat a kívánalmakat, amiket a város a bizottság elnökéhez felterjesztett. A helyettes polgármester jelezte: „*az adakozók kifejezett kívánsága alapján méltóztassék azon határozott óhajunkat akceptálni, hogy az 1403. eln. /1917. sz. levelemhez mellékelt névsoron szereplő, adakozók neve obeliszken, vagy más maradandó módon megörökíttessék*”.⁴⁵⁷

Hogy mi lett a falvak sorsa, felépültek-e a házak, nem tudni. Gr. Khuen-Héderváry Károly 1918. február 16-án meghalt.

■ Hadi munkaalkalmak szervezése

1914. augusztus végén a bevonulások arányában nőtt a munkanélküliség Kecskeméten. Naponta jelentkeztek a polgármesternél bármiféle munkát kérve emberek. Üzemek, gyárak, üzletek zártak be, mert tulajdonosukat, az alkalmazottak nagy részét behívták katonának. Így zárt be a gyufagyár is, amely békeidőben általában 150 munkást foglalkoztatott. Sándor István az üzem megindítását közérdeknek tartotta, ezért a kereskedelemügyi miniszterhez kérelemmel fordult a gyár megindíthatása érdekében, továbbá a szükséges anyagok beszerzésére kért engedélyt.⁴⁵⁸

A kecskeméti Szociáldemokrata Párt (elnök: Soós Albert) rögtön a háború kezdetén, a bevonulásokat követően, augusztus 28-án kéréssel fordult a város vezetőségéhez. Szerintük a rendkívüli helyzet azokat sújtotta legjobban, akiknek nem volt egyébük, pusztán a munkaerejük. A vállalkozások szünetelése miatt nem volt munka, s nem volt kereset sem. A közelgő télre hivatkozva indítványozták, hogy a tanács rendeljen el olyan közmunkákat, ahol munkanélküliek százai találhatnak szerény megélhetést. Főleg az iparos rétegre gondoltak és vasipari, ruházati jellegű munkaalkalmak teremtését szorgalmazták. A polgármester – aki törekedett arra, hogy minden társadalmi osztály megtalálja megélhetését – ígérte, kéri a kormánytól, hogy Kecskemét iparosságát is részesítsék hadimegrendelésekben.⁴⁵⁹

A Kecskeméti Jótékony Nőegylet tudomására jutott 1914. szeptember elején, hogy a honvédelmi miniszter közel 2 millió férfi alsóruha varratását helyezte kilátásba (darabonként 20 és 14 filléres áron). Kecskeméten két nap alatt 150 nő jelentkezett, nagyobb részben hadba vonultak családtagjai. Bár a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége azt jelezte, hogy ezt a munkát csak Budapesten végezhetik, a kecskeméti nők arra kérték a polgármestert, hogy lépjen közbe az érdekükben. Sándor István augusztus közepén írt a honvédelmi miniszternek és legalább 10–20 000 db fehérnemű elkészítésére kért lehetőséget a kecskeméti munkanélküli nők részére.⁴⁶⁰ Szeptember közepéig ismételt kérelmére sem kapott választ. Októberben a Hadsegélyező Bizottság munkaszervező albizottságához fordult a polgármester, jelezte, hogy helyiséget

biztosított a varráshoz, a szállítást a városi házipénztár állja, a munka ellenőrzését a kecskeméti hadsegélyező bizottság ellenőrzi. 10 000 db fehérnemű varrásához kért anyagot.⁴⁶¹ A munka, a hadimegrendelés azonban nem valósult meg.

A helybeli munkások és kispolgárok 1915. február 7-én tartott értekezletükön hozott határozatuk alapján fordultak a város közgyűléséhez, hogy a munkanélküliség enyhítése céljából a jelentkezőknek közmunkával teremtsenek munkaalkalmat. A városi tanács igyekezett egyes iparágakban (szabók, csizmadiák részére) munkaalkalmat szerezni, közmunkát azonban nem tudtak biztosítani, mert a város nem rendelkezett a szükséges tőkével.⁴⁶²

Egyes kecskeméti kereskedők budapesti nagyvállalkozóktól nagyobb mennyiségű katonaruhának való posztót vettek át varrásra. Az alvállalkozók egy-egy ruha elkészítéséért 1 korona 30 fillért kaptak, ők azonban csak 44, illetve 24 fillért fizettek munkásaiknak. Dékány László helyettes polgármester a munkásnyomor okozójának az ilyen ügyleteket tartotta, a kereskedelemügyi miniszterhez fordult, hogy adjon útbaigazítást és módot arra, hogy a munkásoknak „*ez a meg nem engedhető kihasználása*” meggátolható legyen.⁴⁶³

A szabó iparosok összefogtak és egyesülve kaptak megrendelést a katonaságtól. A munka 3–400 család boldogulását tette lehetővé. 1915. július végén a szabó iparosok újabb katonai ruházat készítésére kértek lehetőséget. Sándor István polgármester a kereskedelemügyi miniszter segítségét kérte, hogy a honvédelmi miniszternél járjon közbe Kecskemét iparosai részére hadi megrendelés érdekében. Kecskeméten pangott a szabó ipar, az itthon maradt iparosok nem tudták családjukat eltartani. Csak az menthetné meg őket – írta a polgármester, ha „*hadsereg-szállítást kapnak*.”⁴⁶⁴

A polgármester 1915. augusztus 21-én ismét munkalehetőséget kért a nem mezőgazdaságból élő lakosság számára. Katonai alsóruhavarrás lehetővé tételét kérte a kereskedelemügyi minisztertől 100 személy számára. (Az előző év folyamán kísérletet tett az Országos Hadsegélyező Bizottságnál, később a Honvédelmi Minisztériumnál. Biztatták, de nem sikerült munkát szereznie.) A fehérnemű varrás terén is – mint a felsőruhák varrása esetén – elszaporodott az alvállalkozók zsaroló

rendszere. A miniszter október 6-án kelt válaszában jelezte, hogy „*a m. kir. technológia iparmúzeumban létesített katonai fehérenemű konfekcionáló műhely termelése már 1914-ben teljesen kiosztatott*”. Kecskemét kérelmét csak előjegyzésbe tudták venni.⁴⁶⁵

Novemberben a polgármester tudomására jutott, hogy a hadsereg raktárában Budapesten vannak olyan célszerűtlen készítésű katonai ruhadarabok, melyeket nem adtak ki a katonáknak. Szerinte nem nagy munkával, ezeket felfejtve használhatóvá lehetne tenni őket. Kérte, ezeket adják le Kecskemétre, a jótékony nőegyletek hölgyei újravarrják. Az Országos Hadsegélyező Bizottság azt válaszolta, hogy ezeket is kiküldték a csapatokhoz.⁴⁶⁶

1916 folyamán a városvezetés és a helyi hadsegélyező bizottság hiába fordult az illetékes minisztériumokhoz, a M. Kir. Iparfelügyelőséghez, hogy hadimunkamegrendelést szerezzenek, nem kaptak. Nem sikerült felállítani egy tervbe vett karitatív alapon működő műhelyt sem.

1917 júliusában nyílt újra lehetőség arra, hogy a város asszonyainak egy része hadimunkához jusson. A kereskedelemügyi miniszter a hadra kelt sereg részére fehérenemű varrására tett ajánlatot. A miniszter kívánatosnak látta (52 285/VI.C.1917. sz. leiratában), hogy minél többen foglalkozzanak készítésével, hogy minél gyorsabban elláthassák velük a katonákat. A fehérenemű készítéséhez szükséges szövetek kiszabott állapotban való szállításával a kereskedelemügyi miniszter az Országos Hadigondozó Hivatal ruhakészítő műhelyét (Bp. Eötvös tér 1.) bízta meg. Egy garnitúra (ing, gaty) készítésének költsége 110 fillér volt, ebből 43 fillér a munkadíj, a többi hozzávalók, fuvardíj stb. költség. A városházán tervezték a munka kiosztását, ide kellett a kész ruhaneműt is beadni. A munka szakértő általi ellenőrzése után az OHH ruhakészítő műhelyébe kerül beszállításra. A Hadigondozó Hivatal ígérte, hogy a beszállítás után a munkadíjat 8 nap alatt a városi pénztárba utalják. Sándor István közzétette a felhívást. Két hét elteltével – augusztus 16-án – már azt válaszolta a miniszternek, hogy 250-en jelentkeztek a munkára, 200 varrógép állt rendelkezésre, hetente 6–7000 garnitúra elkészítését tudná szavatolni a város. Ellenőrzésre özv. Gröber Ferencnét, a kecskeméti nőipariskola igazgatónőjét bízta meg a város. A polgármester kérte a ruhaneműk biztosítását.⁴⁶⁷

1918. január 25-én Sándor István polgármester újra megkísérelt hadimunkát szerezni a helybeli nők számára. Levelet írt a Népruházati Bizottság elnökéhez. Tudomására jutott ugyanis, hogy nagyobb mennyiségű férfiruha és fehérnemű készítését rendeli el a bizottság. A férfiruhák készítésére a kecskeméti szabóiparosoknak, fehérneműk készítésére pedig a hadiözvegyeknek kért munkát. Kecskeméten 50-60 szabóiparos volt ekkor, nagy volt az anyag- és munkahiány és persze a drágaság. A szabók a háború első évében már végeztek munkát a hadsereg részére, azóta azonban szünetelt a katonai megrendelés. *„A ruhák elkészítésére irányuló nagyobb mérvű rendelést legnagyobb készséggel vállalnák”* – írta a polgármester. A helyi nők is készítettek már a hadsereg részére fehérneműket. A hadiözvegyeken ilyen munka biztosításával való segítség *„szociális szempontból is indokolt”* – zárta levelét Sándor István.⁴⁶⁸

A kérés meghallgatásra talált és a kecskeméti nők kaptak varrni-valót. A munkákkal márciusra készültek el és M. Kir. Honvédelmi Központi Ruharaktárba vasúton feladtak: 4947 lábravalót, 4777 inget, 3 db fél inget, 10 pár ingujjat, 1 db mintainget és 1 db minta lábravalót.⁴⁶⁹

A háború további időszakában azonban nem volt több lehetőség a kecskeméti, akár a nők, akár a szabóiparosok számára hadimegrendeléssel munkaalkalmat teremteni.

■ A Kecskeméten állomásozó helyőrség és a város kapcsolata

Kecskemét háziezrede a 38. cs. és kir. gyalogezred volt, melynek hadkiegészítő körzetét a Duna–Tisza közének számos települése alkotta. A 38-asok hadba vonulása után a cs. és kir. 13. huszárezred parancsnoka – Tömöry Géza – lett a katonai állomásparancsnok. A helyi katonai épületeket a 13. huszárezred és a m. kir. honvédség lókorháza foglalta el.

1915 júniusában a cs. és kir. 94. gyalogezred pótzászlóalját helyezték Kecskemétre (vezetője: Plavetz András volt). A 94. gyalogezred a cseh Turnau város hadkiegészítő körzetéből toborozta katonáit. Hiába tiltakozott Sándor István polgármester, hogy 3000 embert nem tud elhelyezni, a pótzászlóaljat a háború tartamáig helyezték Kecskemétre.

Már ideérkezésükkor panaszkodtak fogadtatásukra, pedig Sándor István polgármester több tanácstaggal együtt barátsággal fogadta őket a vasútállomáson. A polgármester érkezésük előtt felvilágosította a lakosságot az ezred származásáról és a rokonszenvvel való fogadtatásra hívta fel a kecskemétiakat. Nagy tömegben jelentek meg érkezésükre a város lakói, virággal köszöntötték őket. A tisztikar meg is köszönte a fogadtatást. A „Reichenberger Zeitung”-ban azonban az a hír látott napvilágot, hogy Kecskeméten a katonák nem járhatnak a gyalogjárón. Sándor István személyesen a reichenbergi polgármesternek írt, s cáfolta a koholt híreket.⁴⁷⁰ Turnau város tanácsa azonban – a kapott információ alapján – köszönetet mondott az egység szíves fogadásáért és Sándor István kijelentéséért, hogy a közös ügyet szolgáló tisztjeik és legénységük jó bánásmódban részesülnek Kecskeméten.⁴⁷¹

A cs. és kir. hadügyminiszter 23 000/1915. sz. rendeletében – a magyar és az osztrák kormány megállapodása értelmében – intézkedett a hadszíntér mögött fekvő országrészekben elhelyezett csapatok, pótcsapattestek ellátásáról. A katonaság kenyér- (liszt-) és szemestakarmány-szükségletének fedezését a hadvezetőség vállalta magára. (A hadvezetőség látta el a m. kir. honvédség, a népfőlkelő ezredek katonáit, a betegeket, sebesülteket, a katonai egészségügyi intézményeket és a fogolytáborokat is.)⁴⁷²

A város alig tudta elhelyezni a 94. ezred katonáit, mert a laktanyákat a 13. huszárezred legénysége és a lókorház foglalta el, az iskolákban és több középületben kórházakat állítottak fel. A helyhiány miatt a lakosság körében, és ahol lehetett: pl. a lovarda épületében, raktárakban, kamrákban, nem egy esetben padló, világítás és fűtés nélküli helyiségekben tudták elhelyezni a katonákat. Ez nem kis súrlódásokhoz vezetett a parancsnokság és a városvezetés, valamint a legénység és a lakosság között.

Igyekezett pedig a városvezetés jó viszonyt ápolni a 94-esekkel, meghívták a tisztikart nagyobb ünnepek alkalmával, rendszeresen kikérték zenekarukat hangversenyek rendezésére. A lakosság azonban többször került összetűzésbe a legénységgel. 1915. augusztus 15-én pl. az Otthon kávéházban szólalkozott össze pár helyi lakos a kávéházba betérő néhány 94-es tiszttel. Dobos István rendőrbiztos – aki az eset tanúja volt – nem jelentette feletteseinek a történeteket, s amikor kitudódott a dolog,

fegyelmi eljárást indítottak ellene. Több kocsmai botrány, éjjeli csendháborítás, tilos vadászat miatt érkeztek ugyanakkor rendőri feljelentések a 94-esek ellen. A polgármester hirdetményben szólította fel a lakosságot, hogy semmilyen módon ne provokálják a katonákat, mert méltatlan a város vendégszeretetéhez.⁴⁷³ Ezt követően sem szűntek meg a problémák, az ezred legénységi állományának tagjai, rendszerint ittas állapotban a lakosság személyes szabadságát is megsértették, letartóztattak egyeseket. A várost körülölelő szőlőkben jelentékeny kárt okoztak az idegen katonák azzal, hogy megdézsmálták a termést. Egy ittas káplán két társával egyszer azért vert össze egy iparossegédet, mert a barátjának azt mondta, hogy a 94-esek csehek. A 94. gyalogezred parancsnoksága a katonai hatóságoknál tett panaszt Kecskemét előjárósága ellen a drágaság és az egészségügyi viszonyok miatt. Sándor István polgármester a főispánnak írt jelentésében így jellemezte a helyzetet: *„Drágaság van Kecskeméten. Fájdalom ennek súlyát nem csak a 6-7 ezer 94. gyalogezredhez tartozó katona, hanem Kecskemét város 70.000 lakosa egyformán érzi. A hatóságok mindent elkövetnek a drágaság megakadályozására, nem valami nagy eredménnyel.”* A tojás árát 12 fillérben maximálta a város, nem 18 fillérben, ahogy a 94-es parancsnokság jelezte, egy pohár sör ára nem 50 fillér, hanem 28, csak a korsós sör ára 40 fillér. (Ezek jó kőbányai vagy Dreher sörök). A szeszitalok drágaságát a polgármester nem tartotta bajnak, mert az italozás miatt történtek összetűzések a legénység és a lakosság között. *„A 94-esek között fertőző betegek szép számmal vannak, de ez az ő életmódjukban rejlik és nem a város kedvezőtlen egészségügyi viszonyaiban, vagy ivóvizében. Ők a piacon a nyers uborkát megveszik, hámozatlanul eszik, rá sört isznak, ami gyomrukra kedvezőtlen kihatással van... óriási mennyiségben fogyasztják a hámozatlan gyümölcsöt, erre is nagy mennyiségű sört isznak, így nagy számban fordul elő köztük bélhurut, amely őket a tífuszra is hajlamossá teszi.”* A polgármester intelmeire a katonai parancsnokság megtiltotta a katonáknak az uborkafogyasztást. Sándor István abban látta a megoldást, ha ezt az ezredet visszahelyezik Ausztriába és Kecskemétre valamely magyar ezredet helyeznek.⁴⁷⁴ A polgármester véleményét azonban nem respektálták.

A katonaság elhelyezési gondjain kívánt javítani Sándor István polgármester azzal, hogy 3000 fő részére barakkok építéséről tárgyalt a Honvédelmi Minisztériummal. A cs. és kir. katonai parancsnokság 1915

szeptemberében az Erzsébet laktanya melletti területet – ahova a barakkok építését tervezték – hat, vagy tíz évre ingyen kérte rendelkezésére bocsátani. A törvényhatósági bizottság előbb hat évre akarta átadni azzal a feltétellel, hogy a hadügyi kormány építteti fel a 3000 ember elhelyezésére szolgáló épületeket. Végül tíz évben állapodott meg a város és a Honvédelmi Minisztérium.⁴⁷⁵ A honvédelmi miniszter továbbította a hadügyminiszternek a megállapodást. 1915. augusztus 1-jén kelt a hadügyminisztérium átírtja, melyben megadta a 3000 ember részére való lakóbarakkok építésének engedélyét. A Honvédelmi Minisztérium 1915. október 8-án továbbította Kecskemétre az engedélyt.⁴⁷⁶ A város által ingyen átengedett területen meg is kezdődött az építésük.

A 94-esek parancsnoksága fokozódó igényekkel lépett fel a szállás minőségét illetően. A tömeges beszállásoláshoz – pl. raktárépületekben – higiéniai és egészségügyi problémákra panaszkodtak (pl. ideiglenes latrinák). 1915 végén a felsőbb katonai vezetésnél tettek panaszt Kecskemétre. Sándor István – november 15-én kelt levelében – részletes tájékoztatást adott a helyzetről, a lakosságnak a beszállásolás türelmével járó kellemetlenségeiről, arról, hogy a törvényben megszabott egy-egy lakosra eső 30 napos beszállásolási kötelezettség már fél éve tartott, a tűzifabeszerezési nehézségekről: *„A mi városunk lakossága ebből a teherből is, mint a háborúval járó minden más teherből zúgolódás nélkül kivette és kiveszi a maga részét. De amikor napról-napra hallja, hogy az innen fegyver alá vonult katonák az itteninél aránytalanul kedvezőlenebb elszállásolási viszonyok között vannak, s mégis itt van a sokkal több panasz, amikor látja, hogy neki olyan huzamosan és olyan nagymértékben kell a beszállásolás terheit viselnie, holott Kecskemét még csak nem is hadtáp-terület, más városok pedig ezektől a terhektől és kellemetlenségektől egészen mentesek: az egyenlőtlen elbánás bizonyos keserűséget kelt benne.”*⁴⁷⁷ Pedig a város közgyűlése 1915. november 1-jétől minden tiszt részére napi 70 fillér szálláspótlék fizetését határozta el.

Bajnóczy Károly főkertész 1915 novemberében jelentette a polgármesternek, hogy a 94. gyalogezred katonái a műkerti fenyőket darabolják. A polgármester az állomás-parancsnokhoz írt levelében kérte a felelősök megbüntetését.⁴⁷⁸

A lakossághoz beszállásolt katonák nem kis kárt okoztak a háztulajdonosoknak, akik a polgármesteri hivatalhoz fordultak káruk megtérítéséért. Özv. Kiss Mihálynéhoz (Bánk bán u. 5.) pl. 90 katonát szállásoltak be 1915. október 26-tól december 1-jéig. Levelében kérte az általuk okozott károk megtérítését: *„A szobákat a beszállásolt legénység teljesen tönkre tette, miért is azoknak újra való átfestése vált szükségessé, mi nekem 240 koronámba került, 2 ablaknak, amit a legénység kitört becsináltatása 10 korona, eltörtek 9 db villanyégőt, darabonként 1 korona 10 fillér, összesen 9 korona 90 fillér, 3 db villanyüveg rózsát, darabonként 1 korona 20 fillér, összesen 3 korona 60 fillér, pöcegödör takarítása legénység után 24 korona, szemétgödör takarítás 8 korona. A kiadásom a beszállásolás után összesen 295 korona 5 fillér volt. Tekintettel a mostani nagy kiadásaimra kérem a tekintetes polgármesteri hivatalt, hogy a fenti kiadásimat és a szállásbért minél előbb kiutaltatni szíveskedjék. Kecskemét, 1916. január hó 7-én. Özv. Kiss Mihályné.”⁷⁴⁷⁹*

1916 januárjára csak kettő barakk készült el. Ezek igénybevételét és a többi építését sürgette meg a polgármester január 22-én a parancsnokságnak írt levelében, hogy a lakosság meneküljön a beszállásolás terhétől és tanintézetek is felszabaduljanak a katonai igénybevétel alól. A több ezer főnyi legénység elhelyezése a barakkok felépülése után is gondot jelentett a városnak, ezért a polgármester azt is kérte a katonai parancsnokságtól, hogy a 94. gyalogezred pótzászlóaljának egyes csapatrészeit a szomszédos városokba, pl. Kiskunfélegyházára helyezték át.⁴⁸⁰ A barakkok ács munkáit Fodor Gábor budapesti ácsmester készítette Francia Kiss Sándor helyi alvállalkozóval, akit azonban februárban behívtak katonának. Fodor kérte a polgármestert, segítsen munkatársa felmentésében, mert április 10-re be kellett fejezni a barakkok felépítését.⁴⁸¹ Az épületek (összesen 12 barakk) azonban már március 7-re elkészültek.

Nem csitult a feszültség a 94. gyalogezred pótzászlóaljának altisztjei és legénysége, valamint a kecskeméti lakosság között 1916-ban sem. A legénység és a tisztikar egy része előítélettel volt a lakosság iránt, lenézték a kecskemétiakat, úgy viselkedtek, mintha egy megszállott tartományban lettek volna. A tisztikar jelentékeny része jóindulatú volt, más része viszont eltúrta a legénység túlkapásait. Utóbbiaknak sikerült az ezredparancsnokság hivatali ténykedéseinek irányítását ma-

gukhoz ragadni, a túlkapások mind szélesebb körben terjedtek el, egyre elviselhetetlenebbé váltak a lakosság körében. A polgármester a főispánnak tett jelentésében mindezekről írásos bizonyítékokkal is tudott szolgálni: „*az ezred mindig azzal büszkélkedik – írta a polgármester, s a melléklet hivatalos iratokban is előfordult ez a kijelentés –, hogy a monarchia legműveltebb vidékéről származik, s mintegy erre alapítja lekicsinylő magatartását a mi népünkkel szemben.*” Ahol az ezredből nagyobb számban voltak beszállásolva katonák, étkezés után csajkáikat nem a laktanyába behordott vízzel, hanem közutaknál mosták. Ezt az állapotot a polgármesternek nem sikerült megszüntetnie, ellenben a budapesti katonai parancsnokságtól az itteni katonák felterjesztésére, azt a bírálatot kapta, hogy a város kútjai szerves anyagokkal fertőzöttek, gondoskodjon a város egészséges ivóvízről. Keserűséget okozott a helyi lakosság körében az is, hogy a hazatérő magyar katonákat kisebb-nagyobb szabálytalanság (tisztelgés véletlen elmulasztása, öltözék kisebb szabálytalanságai stb.) miatt megszidták, néha a laktanyába előállították, megbüntették. (A polgármester saját személyével szemben azonban soha nem tapasztalt ellenszenvet vagy figyelmetlenséget.) A helyben állomásozó magyar katonaság és a 94. gyalogezred tagjai között – főleg a legénység köreiben – még kedvezőtlenebb volt a viszony, mint a lakosság és a 94-esek között. A helyzetről a polgármester a miniszterelnöknek is jelentést tett. Hol írásban, hol szóban kérte gr. Marenzi Ferenc budapesti katonai parancsnok intézkedését (aki azonban a katonai presztízst mindig megvédte).

A barakkok felépítését követően a magánházakhoz való beszállásolás nagyrészt megszűnt, a felső katonai hatóságok intelmei is hatottak némiképp a 94-esekre, nagyrészt pedig az hozott javulást a feszült viszonyban, hogy a 94. gyalogezred tisztikarának azon tagjai, akik a kedvezőtlen helyzetet fenntartották, eltávoztak Kecskemétre. A pótlászlóalj élére, egyszersmind állomásparancsnoknak Schlichting Lajos ezredest nevezték ki 1916 februárjában, aki addig a cs. és kir. 43. gyalogezrednél szolgált, ismerte a magyarokat és a nyelvet is bírta. A lakosságra nézve a polgármester megjegyezte a főispánnak, hogy a 94-esekkel szemben az ellenszenv, ezután ha lankad is, de elmúlni nem fog. Kérte, hogy ha a háború alatt nem lehetséges is, de annak befejezésével az ezred máshova helyezésében hathatós segítséget nyújtson.⁴⁸²

A hadügyminiszter 1916 nyarán elrendelte a háborúban elesett, vagy sebesülés folytán elhalt katonák sírjainak fenntartását, gondozását. A kecskeméti helyőrségparancsnok 1916. június 8-án kelt levelében javasolta Sándor István polgármesternek, hogy erre a célra alakítsanak egy bizottságot, amelynek polgári személyek és katonatisztek is tagjai lennének, neve pedig „Hadisír alapra gyűjtő bizottság” legyen. Felkérte a kecskeméti polgármestert, hogy vállalja el a védnökséget. Sándor István elfogadta a felkérést.⁴⁸³

A nyár folyamán javult a viszony a cs. és kir. 94. gyalogezred pótzászlóalj parancsnoka és Kecskemét város között. Ennek volt köszönhető, hogy a katonaság kérésére a tanács hozzájárult ahhoz, hogy a nyár folyamán a katonák hetenként két nap ingyenesen fürdőhessenek a Széktóban. A fürdő bejáratától jobbra eső részt jelölték ki a katonák részére.⁴⁸⁴

Ebből a 94. pótzászlóaljból időről időre menetszázadok indultak a frontra. Indulásukat mindig bejelentették a kecskeméti tanácsnak.

1917. február végén Szabó Pál (116. sz. gyalogrendőr) tett jelentést a városi rendőrségen. Február 20-án éjjel Kardos Simonné vendéglőjéből több 94. gyalogezredbeli katona záraskor nem akart távozni. Szabó a helyszínen megjelenve felszólította őket távozásra. A csapatbeli hadnagy rángatta, ki akarta lökdösní, pofon akarta őt vágni, „*miközben németül folyton azt hangoztatta, hogy szaros rendőr, ha az utcán megfogom, összetöröm.*” Mikor nagy nehezen az üzletből a tulajdonossal együtt távozásra készítették őket, a hadnagy kardját kirántotta és a vendéglősnét le akarta ütni, közben „*németül azt mondotta, hogy disznó magyarok*”. Szabó rendőr tanúk aláírásával igazolta jelentését. A jelentésre Dékány László helyettes polgármester azt vezette rá, hogy „*katonai állomásparancsnoksággal személyesen elintéztetvén, ügyirat irattárba.*”⁴⁸⁵ Sikerült elsimítani az ügyet.

A reáliskolából 1917 februárjában távozni készült a katonaság. A polgármesterből, a városi főmérnökből és a reáliskola igazgatójából ún. „katonai épület-bizottság” alakult, hogy megállapítsák az épület és a berendezések állapotát, s azt, hogy a katonai igénybevétel alatt milyen előnyös, vagy hátrányos változások következtek be.⁴⁸⁶ A cs. és kir. 94. gyalogezred pótzászlóaljának 1915 nyarán történt Kecskemétre helyezését követően az ezred és a város lakossága között, valamint az

ezredparancsnokság (egyúttal állomásparancsnokság) és a városi hatóságok közötti súrlódások Schlichting Lajos cs. és kir. ezredes pótzászlóalj parancsnokként való idehelyezésétől javulásnak indult. Az ezredes tapintattal és eréllyel törekedett a békés állapotok visszaállítására, engedményekre is hajlandó volt. 1917 elején az együttélésben a kölcsönös jóakarat jelei mutatkoztak, a lakosság is megnyugodott. 1917. március elején azonban Schlichting ezredest váratlanul elhelyezték Kecskemétről. Sándor István polgármester a város és a 94. gyalogezred közötti békésre fordult helyzetet féltve levelet írt a cs. és kir. katonai parancsnokságnak – tudván, az ilyen kérdésekbe beleszólási joga nincs –, hogy az ausztriai ezred és a magyar lakosság közötti egyetértés fenntartása érdekében hagyják meg Schlichting Lajos ezredest kecskeméti katonai és állomásparancsnoki tisztében. A katonai parancsnokság – március 19-én kelt – válaszlevelében sajnálattal közölte, hogy az ezredes visszahelyezése ügyében semmit nem tehet, mivel az áthelyezést a cs. és kir. Hadügyminisztérium rendelte el.⁴⁸⁷

A belügyminiszter a várost a 94. gyalogezreddel való közös előkészület megtételére szólította fel egy esetleges ellenséges repülőtémadás esetére. A polgármesteri hivatal 7000 példányban hirdetményt bocsátott ki, mely három területre terjedt ki:

- védekezésre vonatkozó tanácsok
- parancsok
- légitámadás megszűnését jelző jelzések.

Ezt a belterületen minden házhoz eljuttatták, a külterületen szokásos helyeken kifüggesztették. Megfigyelőhelyeket létesítettek, pl. a nagytemplom tornyán és még négy telepen.⁴⁸⁸

A közszükségleti cikkek eladása és vétele körül tapasztalt visszaélések meggátlása céljából a tanács szükségesnek látta a jogosulatlan vásárlóknak az élelmiszerpiacoktól való távoltageését. Csak azoknak engedte meg a vásárlást, akik jogosultságukra igazolványt tudtak felmutatni. Erre hivatkozva a polgármester kérte a helyi katonai parancsnokságot, hogy mindazon fegyvernemek, különítmények parancsnokait hívják fel csapatukból egy megbízott kijelölésére, akit az állomásparancsnok által láttamozott igazolvánnyal lássanak el, nevét pedig közölik Füvessy Imre kecskeméti helyettes rendőrfőkapitánnyal.⁴⁸⁹

Gyümölcsérés idején ismét gyakrabban fordult elő, hogy az itt állomásozó katonaság megdézsmálta a gyümölcsösöket, annak ellenére, hogy a parancsnokság megtiltotta számukra. A rendőrkapitány mindig kérte a kártérítést.

Bár a lakosság és a cs. és kir. 94. gyalogezred közötti súrlódások jórészt 1917 végére megszűntek, egy-két izgalomra okot adó eset előfordult. A kecskeméti helyőrség becsületügyi választmánya 1917 augusztusában dr. Szabó József kecskeméti rendőrkapitány ügyében kért vizsgálatot a polgármestertől. Dr. Szabó jegyzőkönyvben számolt be az ügy hátteréről. Augusztus 25-én este ½ 9 tájban a régi reáliskola előtt ment, amikor Mintsek Géza gyógyszerész kivilágított lakásának nyitott ablakából kiabálást hallott: „*Jajj, segítség, megölik az uramat!*” Dr. Szabó beszaladt a házba. A szobában a díványon egy katona Mintsek nyakát szorongatta, a gyógyszerész a katona két vállát tolta el magától. A rendőrkapitány németül és magyarul rákiabált a katonára: „*Mit akar? Én rendőrkapitány vagyok, engedje el!*” A katona nem engedte el, erre dr. Szabó sétatálcával a kezére ütött, így végül elengedte Mintseket. A gyógyszerésszel együtt azután elvették tőle bajonettjét, távozásra szólították fel, de nem akart kimenni, ökölbe szorított kézzel szembeszállt dr. Szabóval. Nagy nehezen kituszkolták a házból az utcára. (Aág Miklós táblabíró nejével arra jött és látták az esetet.) Szabó kérdezte a katonát, mi a neve, aki kiabálva közölte, hogy Klaszen Henrik cs. és kir. tartalékos hadnagy. Ezt a rendőrkapitány felírta a nála lévő jegyzőkönyvbe, közben a hadnagy ökölrel fültövön vágta, mire ő ellökte magától. Már akkor az utcán sokan voltak. Szabó két katonának szólt, hogy vezessék el, akik az illetővel el is távoztak. Megállapították, hogy az ablakon keresztül mászott be a lakásba és erősen ittas volt, ennek következtében beszámíthatatlan. Hogy mi volt a célja, nem derült ki, sem az hogy a katonai becsületügyi választmány milyen döntést hozott ügyében.⁴⁹⁰

1917 decemberében újabb gondok jelentkeztek. A budapesti katonai parancsnokság és a honvéd kerületi parancsnokság, a 30. honvéd pótzászlóaljat Kecskemétre akarta helyezni. A honvéd huszárlaktanyában és az új reáliskola épületében kívánták őket elszállásolni. Sándor István levelet írt a honvédelmi miniszternek, melyben kifejtette, hogy

Kecskemét, közgyűlése már több ízben kérte a katonai beszállásolások terhének csökkentését. Ugyanis a cs. és kir. 94. pótzászlóalj 1915 júniusában történt idehelyezése következtében a város 26-30 ezer koronát fizetett ki tiszti beszállásolás lakbérpótlásaként. A 30. honvéd pótzászlóalj idehelyezésével ez az összeg 50-55 ezer koronára emelkedne. Ekkora terhet a város közpénztára nem bír el, fedezetet nem tud rá teremteni a város. A háború alatt Kecskemétre két teljes pótzászlóaljat is helyeztek, amíg a többi város ez alól mentesült. Kérte az intézkedés megfontolását.⁴⁹¹ Kérését nem méltányolta a katonai vezetés. A 30. honvéd pótzászlóalj katonái ide helyezésük után részt vettek mezőgazdasági munkákban, sőt néhányan dolgoztak az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt-nél is.

A Kecskemétre beszállásolt 30. honvéd pótzászlóalj 1918 elején hetente 75 m³ fát, havonta 40 q szénát és 1000 q szalmát kért a várostól. A város csak a polgári lakosság számára kapott kevés tüzfát. A Faértékesítő Hivatal kiutalt Kecskemét lakosságának 2000 m³ (100 vagon) tüzfát, 850 koronáért. A polgármester hajlandó volt rövid időre ebből 2-300 q-t átadni.⁴⁹²

1918. október 31-én a polgármester táviratban kérte a honvédelmi minisztert, hogy a 94. pótzászlóalj hazautazását azonnal rendelje el, mert két nap múlva Kecskemétre érkezik a 38-as pótzászlóalj.⁴⁹³ November elejére az idegen katonai egységek elhagyták a várost, felszabadult a Ferenc József laktanya, a lókorház, a katonai barakkok. A polgármester utasította Papp György rendőrfőkapitányt, hogy leltár mellett vegye át azokat, és gondoskodjon őrizetükről.⁴⁹⁴

A hadügyminiszter 1918. november 8-án kelt táviratában értesítette a várost és polgármesterét, hogy a 38. gyalogezred pótzászlóalja – Kecskemét háziezrede – november 12-én Kecskemétre hazaérkezik. A miniszter intézkedést kért a katonáknak laktanyában, a tiszteknek (70 fő) a városban való elhelyezéséről.⁴⁹⁵

Egy küzdelmes, áldozatokat bőven szedő, a katonákat és a város lakosságát is próbára tevő korszak ért véget ezzel Kecskemét történetében.

■ Jegyzetek

- 1 Sándor István (1870–1943) 1913. augusztus 28-án történt megválasztása óta állt a város élén. 1894-ben lépett a város szolgálatába, 1895-ben aljegyzővé, 1904-ben főjegyzővé választották. Együtt dolgozott Lestár Péter polgármesterrel (1880–1896), majd bizalmas munkatársa lett Kada Elek polgármesternek (1897–1913). Sándor István polgármesterré választásakor már elismert várospolitikusnak számított. Nagy tervekkel kívánta folytatni Kada Elek városfejlesztő politikáját: vízvezeték-hálózat, csatornahálózat kiépítése, kórház felépítése. A világháború megakadályozta nagyformátumú terveinek megvalósítását.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1903. a Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a). 1914. június 30. 205/1914. közgyűlési szám (a továbbiakban: kgy. sz.).
- 3 MNL BKML IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). 243/1914.
- 4 „A háborús utca.” Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL) 1914. július 31. 1. o.
- 5 MNL BKML IV. 1903. a 1914. július 30. 242/1914. kgy. sz.
- 6 MNL BKML IV. 1903. a 1914. július 30. 242/1914. kgy. sz. A polgármester a július 30-i közgyűlésen történekről így tájékoztatta a főispánt, gr. Ráday Gedeont, július 30-án kelt levelében: *„A közgyűlés rendkívüli felhatalmazást adott nekem és a tanácsnak a lakosság biztonsága, a városi pénzügyek rendben tartása, a lakosság mindennemű érdekeinek megóvására és biztosítására, netán szükséges bármely rendkívüli intézkedés megtételére.”* MNL BKML IV. 1910. a 246/1914.
- 7 KIÁLTVÁNY, 1914.
- 8 GALÁNTAI József, 1974. 152. o.
- 9 Dékány László helyettes polgármester július 25-i keltezéssel a következő szövegű levelet intézte Garzó Lajos rendőrkapitányhoz, Révész Sándor aljegyzőhöz, Szőke Gyula javadalmi ügyvezetőhöz, dr. Szabó Győző tisztiorvoshoz és még 9 kollégájukhoz: *„Szabadságidejét közérdekből megszüntetem, szolgálattételre haladéktalanul jelentkezzék.”* MNL BKML IV. 1910. a 219/1914.
- 10 MNL BKML IV. 1910. a 383/1914. A város főbb tisztviselői voltak a háború elején: polgármester: Sándor István, helyettes polgármester: Dékány László, főjegyző: Györffy Pál, tanácsnokok: Szegedi György, Mészáros József, dr. Dömötör Lajos, I. árvaszéki ülnök: Szappanos Sándor, II. árvaszéki ülnök: dr. Kiss György, III. árvaszéki ülnök: dr. balásfalvi Kiss József, tisztii főügyész: dr. Angyal Vidor, tisztii ügyész: Szabó Márton, rendőrfőkapitány: Papp György, helyettes főkapitány: Fűvessy Imre, rendőrkapitányok: Zimay Károly, Tormássy István, Garzó Lajos, dr. Szabó József, aljegyzők: Stringovich Gyula, Révész Sándor, dr. Nyúl Pál, Harkay Béla, tisztii főorvos: dr. Csabay Géza, tb. orvosok: dr. Fodor Jenő, dr. Damó Zoltán, dr. Szabó Győző, dr.

- Eördögh Ferenc, főmérnök: Kerekes Ferenc, mérnökök: Varga Adolf, Ottó Sándor, Tárnok József, erdőmester: Bakkay József, fogalmazók: Füredi Lajos, dr. Szalontay Barna, S. Kovács József, Héjjas Sándor, dr. Tóth István, dr. Rapcsányi István, állatorvos: Kellermann Arnold.
- 11 MNL BKML IV. 1903. a 1914. augusztus 31. 268/1914. kgy. sz.
- 12 MNL BKML IV. 1910. a 246/1914.
- 13 MNL BKML IV. 1910. a 289/1914.
- 14 MNL BKML IV. 1910. a 345/1914.
- 15 MNL BKML IV. 1910. a 375/1914.
- 16 MNL BKML IV. 1910. a 586/1914.
- 17 MNL BKML IV. 1910. a 707/1914.
- 18 MNL BKML IV. 1910. a 379/1914.
- 19 Könnyebb lett volna a helyzet, ha az épülő állami Főreáliskola épülete befejezést nyert volna. A református gimnázium épületében váltakozó tanítás mellett kapott helyet az állami főreál 8 osztálya, az állami polgári és elemi leányiskola 12 osztálya, a piarista gimnázium 5 osztálya (3 a rendházban maradt), a városi felsőkereskedelmi iskola. A kecskeméti Közgazdasági Bank a Siketnémák Államilag Segélyezett Intézetének, a római katolikus egyházközség 3, az izraelita hitközség 4, a Szent Ferenc rendház 1 osztálynak adott helyet. MNL BKML IV. 1910. a 480/1914.
- 20 MNL BKML IV. 1910. a 486/1914.
- 21 MNL BKML IV. 1903. a 1914. szeptember 30. 310/1914. kgy. sz.
- 22 MNL BKML IV. 1910. a 813/1914. Ennek köszönhetően nagyon gazdag iratanyag maradt meg a háborús időkből Kecskemét Város Polgármesteri Hivatala iratanyagában, a levéltár őrizetében.
- 23 MNL BKML IV. 1910. a 817/1914.
- 24 MNL BKML IV. 1903. a 1915. augusztus 31. 174/1915. kgy. sz.
- 25 MNL BKML IV. 1910. a 87/1915.
- 26 MNL BKML IV. 1910. a 123/1915.
- 27 Pl. Krisch József központi irattáros helyébe Tóth Károly joghallgatót, Molitórisz János háztartási számvevő helyére Vári Juliska kereskedelmi tanfolyamot végzettet, Bencsik László adóügyi számvevő helyére Sand Mariska kereskedelmi tanfolyamot végzettet alkalmazta a város. MNL BKML IV. 1910. a 255/1915.
- 28 MNL BKML IV. 1910. a 682/1915.
- 29 MNL BKML IV. 1910. a 446/1915.
- 30 MNL BKML IV. 1903. a 1915. február 27. 30/1915. kgy. sz.
- 31 MNL BKML IV. 1903. a 1915. június 24. 122/1915. kgy. sz.
- 32 MNL BKML IV. 1903. a 1915. szeptember 30. 188/1915. kgy. sz.
- 33 Már az 1914. évi augusztus 7-i rendelet is tiltotta (147 500/1914. B. M. r.). MNL BKML IV. 1910. a 468/1915.
- 34 MNL BKML IV. 1910. a 718/1915.
- 35 MNL BKML IV. 1910. a 859/1915.
- 36 MNL BKML IV. 1910. a 753/1915.

- 37 A főbb tisztviselők is megmaradtak állásukban: főjegyző: Györffy Pál, helyettes polgármester: Dékány László, tiszti főügyész: dr. Angyal Vidor, tanácsnokok: dr. Dömötör Lajos, Mészáros József, Zimay Károly. MNL BKML IV. 1903. a 1915. május 15.
- 38 MNL BKML IV. 1910. a 1192/1915.
- 39 A megvendéglést a Protestáns Egyesület Leányköre kezdeményezte, és minden jótékonyssággal foglalkozó helyi egyesület közreműködött. MNL BKML IV. 1903. a 1915. július 30. 132/1915. kg. sz.
- 40 MNL BKML IV. 1910. a 1584/1915.
- 41 MNL BKML IV. 1910. a 1856/1915.
- 42 MNL BKML IV. 1910. a 2005/1915.
- 43 Ebben az esetben a tojás Magyarországról való kivitelének megtiltásáról volt szó. Az országból Németországba 30 vagon tojás kivitelét engedélyezte a kormány, holott az országban tojáshiány volt. *„Bármilyen rokonszenvvel és szeretettel viseltetünk is a nagy szövetségesünk, Németország iránt, mikor a német birodalomban és más országokban is a belfogyasztás érdekében egymás után állítják fel a kiviteli tilalmakat, országunk lakossága érdekeit a mi kormányunk is vegye figyelembe”* – fogalmazták meg indítványukban. MNL BKML IV. 1903. a 1915. november 30. 244/1915. kg. sz.
- 44 MNL BKML IV. 1910. a 2027/1915.
- 45 MNL BKML IV. 1910. a 22/1916. (A sárgaréz mozsarak és mozsártörlek térítési ára kg-ként 2 korona 50 fillér volt).
- 46 MNL BKML IV. 1910. a 2053/1915.
- 47 MNL BKML IV. 1910. a 2268/1915.
- 48 MNL BKML IV. 1910. a 2280/1915.
- 49 MNL BKML IV. 1910. a 140/1916.
- 50 Kecskemét belterületi iskoláiban 24 férfi tanító közül 11 esett ki a tanításból katonai szolgálat miatt. MNL BKML IV. 1910. a 415/1916.
- 51 MNL BKML IV. 1910. a 1299/1916.
- 52 Néha problémák adódtak a kis könyvekkel. Kiss József köncsőgpusztai lakos 33. népfölkelő ezred 1. zászlóalj 3. századából, Szerbiából írt levelet: *„Nőm 1916. január hótól segélyt nem kap. miután nyugta könyvét elvesztette. azért reményilem Nőm és 4 apró gyermekem nem érdemli meg e büntetést, mert ezen gondatlanság, ha ugyan annak nevezhető munkálkodás után járva, a mely elég gondot okoz neki otthon nem létem miatt, És tulajdonképpen hiszem és feltételezem, hogy csupán nyugta könyvecskéje alapján mutatható ki, hanem a kifizetés hivatalos lajstromnak alapján is, a fentiekből látva, családom a törvényesen jogosult hadisegélyt már 6-ik hónapja nélküli indokolatlanul. Alázatosan kérem újfent [...] a gyors intézkedést.”* A polgármester válaszolt neki, hogy felesége az elveszett segélykönyv helyett újat fog kapni, s addig is, amíg az Budapestről megérkezik, megfelelő előleget kap. MNL BKML IV. 1910. a 1806/1916.
- 53 MNL BKML IV. 1910. a 1412/1916.
- 54 MNL BKML IV. 1910. a 2295/1916.
- 55 MNL BKML IV. 1910. a 2357/1916.

- 56 MNL BKML IV. 1910. a 2506/1916.
- 57 MNL BKML IV. 1910. a 2513/1916.
- 58 MNL BKML IV. 1903. a 1916. augusztus 31. 169/1916. kgy. sz.
- 59 SZABÓ Attila, 2004. 141. o.
- 60 *„Hirdetmény erdélyi menekült testvéreink segítéséről. Megint a kecskeméti közönség kipróbált jó szívéhez kell folyamodnunk. Hisszük, hogy nem hiába. Románia alattomos támadása következtében erdélyi testvéreink tízezreinek menekülniök kell. Nem csak a házat kell ott hagyniok, melyben születtek, a földet, melyben őseik nyugosznak, s melyet ők verejtékkel műveltek, hanem soknak közülük jószágait, bútorát, minden felszerelését, ruházatát is [...] Segítsünk tehát bajba jutott véreinken.”* MNL BKML IV. 1910. a 2665/1916.
- 61 MNL BKML IV. 1910. a 3030/1916.
- 62 MNL BKML IV. 1910. a 2813/1916. Ugyancsak a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta meg 1916 novemberében Pásthly Károly, a kecskeméti polgári leányiskola alapítója. MNL BKML IV. 1910. a 3659/1916.
- 63 A 36 éves Varga László a máramarosszigeti hídörző osztagnál, a 34 éves Varga Mihály huszár a cs. és kir. 63. gyalogdandár parancsnokságnál a 32 éves Varga János a cs. és kir. 38. gyalogezredben (orosz fogságba esett), a 30 éves Varga Sándor ugyanazon ezredben (ő is orosz fogságba esett), a 23 éves Varga József az 50. gyalogezred első zászlóaljában, a 22 éves Varga István, aki sebesülés után visszatérve a nyár folyamán olasz hadifogságba került, a 19 éves Varga Pál szintén a 38. gyalogezredben, a 48 éves Borsodi József – özv. Vargáné egyetlen leányának férje és a 19 éves Borsodi József, özv. Vargáné unokája. Az itthon maradt özv. Varga Lászlóné és lánya művelték 13 kat. hold földjüket és 90 hold gyenge homokföld bérletüket. MNL BKML IV. 1910. a 3055/1916.
- 64 MNL BKML IV. 1910. a 145/1917.
- 65 Vámos Frigyes és Szotyory Samu detektívek jelentése október 11-én kelt. MNL BKML IV 1910. a 3057/1916.
- 66 A város tengeribeszerzésére a következő választ adta a polgármester. 1915. április 1. óta sertésüzletet folytatott a város, beszerzett 2490 q csöves tenge-
rit és 4233 q morzsoltat. A csövest átadták azoknak, akik a várossal kötött szerződés alapján sertést hizlaltak. A morzsoltból 2836 q-t ugyanilyen célra fordítottak, 228 q-t a városi gazdaságban abraktakarmánynak használtak, maradt 830 q, amit a lakosság részére tartalékolat a város. Ennek 4%-át eladta, nagyobb részét 20-30 kg-os tételekben kiosztotta bekerülési áron a lakosságnak. A város kénytelen volt nem egészen kihízott sertéseket vásárolni az ország minden részében, kénytelen volt ilyeneket vágatni, pár hónapig a zsírt 6 korona 60 fillérért árulni, amikor az élő sertést 7,8 koronáért, sőt drágábban vette kilónként a lakosság ellátására.
- 67 MNL BKML IV. 1910. a 3057/1916.
- 68 MNL BKML IV. 1903. a 1916. október 30. 207/1916. kgy. sz.
- 69 A helyi Hadsegélyező Bizottság védnöke gr. Ráday Gedeon főispán és felesége volt, tiszteletbeli elnöke özv. Kada Elekné, elnöke Sándor Istvánné, dr. Kiss Jánosné, Faragó Béla, dr. Angyal Vidor, alelnöke Györffy Balázné, dr. Fodor

Jenőné, titkára Sztankay Lajos. A választmány 31 főből állt. MNL BKML IV. 1910. a 3449/1916. A polgármesterhez személyesen és levélben is számtalan segítségkérő fordult. 1916. december 1-jén pl. Nagy Józsefné Vacsi hegy 78. sz. alatti lakos: *„Nagyságos polgármester úr. Alázatos kéresemmel bátorkodom kegyes színe elé járulni én egy 64 éves vasúti ör özvegye vagyok nekem Nagy Józsefné nyugdíjam 25 korona. a vejem katona pesten kényszer munkán a bakancs gyárba és nálam hagyta 3 kis árva gyerekeit anyjuk nincs egy 9 éves a mási 7 és a harmadik 4 éves és már iskolába kelene járni a 7 évesnek is de nincs ruhája cipője. én nem bírok venni a segéjből 30 korona egy hónapra és nem elég kosztra sem. kérem kézsókolva a nagyságos polgármester úr jóságos szívét aki a kis árvák pártfogója kegyeskedjen pártfogásába venni az én 3 kis árvámat is vagy pénzbeli segítséget vagy élelmet és ruhát adadni a kicsinyeknek méltóztatna mert máskülönben kénytelen leszek a lelerc házba beadni őket bárhogy fáj is a szívem értük. maradok alázatosan kézsókolva tisztelője özvegy Nagy Józsefné”*. Sándor István az iratra saját kezűleg vezette rá: *„Sürgős intézkedést és jelentést kérek Sándor.”* MNL BKML IV. 1910. a 3536/1916.

- 70 MNL BKML IV. 1910. a 3485/1916
 71 MNL BKML IV. 1910. a 3597/1916.
 72 MNL BKML IV. 1903. a 1916. december 23.
 73 MNL BKML IV. 1910. a 1285/1916.
 74 MNL BKML IV. 1910. a 236/1917.
 75 MNL BKML IV. 1910. a 288/1917.
 76 MNL BKML IV. 1910. a 290/1917.
 77 MNL BKML IV. 1910. a 340/1917.
 78 MNL BKML IV. 1910. a 437/1917. (A Kilincshivatal országos elnöke: Edvi Illés Aladár volt.)
 79 MNL BKML IV. 1910. a 679/1917.
 80 MNL BKML IV. 1910. a 1245/1917.
 81 MNL BKML IV: 1910. a 1253/1917.
 82 A polgármesteri intézkedés kelte: 1917. szeptember 14. MNL BKML IV. 1910. a 1285/1917; 1845/1917.
 83 MNL BKML IV. 1910. a 1376/1917.
 84 MNL BKML IV. 1910. a 1517/1917.
 85 MNL BKML IV. 1910. a 1530/1917.
 86 MNL BKML IV. 1910. a 1582/1917.
 87 MNL BKML IV. 1910. a 1684/1917.
 88 MNL BKML IV. 1910. a 1730/1917.
 89 MNL BKML IV. 1910. a 1757/1917.
 90 MNL BKML IV. 1910. a 1813/1917.
 91 MNL BKML IV. 1910. a 1909/1917.
 92 MNL BKML IV. 1910. a 1816/1917. Faragó Béla árvaház-igazgatót pedig királyi tanácsosi címre terjesztette fel.

- 93 MNL BKML IV 1910. a 1890/1917. Nem sokkal később Szappanos István országgyűlési képviselő jutalmazására tett javaslatot. A hadsegélyező bizottság (1914 augusztusában alakult) munkaköre eredetileg csak arra terjedt ki, hogy a hadba vonultak azon családtagjait, akik állami hadisegélyben nem részesültek, továbbá az állami hadisegélyben részesülők közül azokat, akik betegség, sok apró gyerek, vagy más körülmények miatt nem dolgozhattak, némi anyagi támogatásban részesültek. Később azonban a kórházakból házi ápolásra támogatás nélkül hazabocsátott katonákat és családjaikat is segítették, majd a tehetetlen rokkantakat, akik a drágaság miatt rokkant illetményükből megélni alig tudtak. A bizottság maga szerzett be élelmiszereket, ruhákat és osztotta szét, készpénzsegélyt alig adott. Külön gondot fordítottak a gyermekekre, csecsemőkre.
- 94 MNL BKML IV. 1910. a 265/1918.
- 95 MNL BKML IV. 1903. a 1917. november 29. 263/1917. kgy. sz.
- 96 MNL BKML IV. 1910. a 157/1918.
- 97 MNL BKML IV. 1910. a 158/1918.
- 98 MNL BKML IV. 1903. a 1918. február 28. 25/1918. kgy. sz.
- 99 MNL BKML IV. 1910. a 251/1918.
- 100 MNL BKML IV. 1910. a 269/1918.
- 101 MNL BKML IV. 1910. a 314/1918.
- 102 MNL BKML IV. 1910. a 361/1918. A hadsereg részére szállító vállalatok (Gépgyár, Gyufagyár, Schiffer Adolf Fiai cipőgyár) közül utóbbi 79 munkást foglalkoztatott, szerződés alapján szállított a hadseregnek az üzemvezetőjét kérte felmentetni hadiszolgálat alól.
- 103 MNL BKML IV. 1910. a 390/1918.
- 104 Pacsu Mihályt királyi tanácsosi címre, Csósz Pétert arany érdemkeresztre, Singer Albertet elismerő oklevélre. MNL BKML IV 1910. a 394/1918.
- 105 MNL BKML IV. 1910. a 410/1918.
- 106 MNL BKML IV. 1910. a 477/1918.
- 107 MNL BKML IV. 1910. a 482/1918.
- 108 MNL BKML IV. 1910. a 484/1918.
- 109 MNL BKML IV. 1910. a 486/1918.
- 110 MNL BKML IV. 1910. a 579/1918.
- 111 MNL BKML IV. 1910. a 587/1918.
- 112 MNL BKML IV. 1910. a 643/1918.
- 113 MNL BKML IV. 1910. a 692/1918.
- 114 MNL BKML IV. 1910. a 798/1918.
- 115 MNL BKML IV. 1910. a 801/1918. 1918. május 7-én kelt levelében Forró Lajos közbiztonsági igazgató állatorvost kérte felmentetni.
- 116 MNL BKML IV. 1910. a 857/1918.
- 117 MNL BKML IV. 1910. a 947/1918.
- 118 MNL BKML IV. 1910. a 972/1918.
- 119 MNL BKML IV. 1910. a 972/1918.

- 120 MNL BKML IV. 1910. a 1066/1918.
- 121 Özv. Kada Elekné, Kiss Jánosné, Sándor Istvánné, Győrffy Balázsné, dr. Fodor Jenőné, Garzó Jenőné, özv. Hajdú Györgyné, özv. Künsztler Károlyné, özv. dr. Kovács Pálné és Varga Adolfné kaptak II. osztályú polgári hadi érdemkeresztet. MNL BKML IV. 1910. a 1071/1918.
- 122 MNL BKML IV. 1910. a 1451/1918.
- 123 „Veszély fenyegeti a várost” KL 1918. június 20. 1-2. o.
- 124 MNL BKML IV. 1910. a 1076/1918.
- 125 MNL BKML IV. 1910. a 1100/1918.
- 126 MNL BKML IV. 1910. a 1101/1918.
- 127 MNL BKML IV. 1910. a 1115/1918.
- 128 MNL BKML IV. 1910. a 1134/1918.
- 129 MNL BKML IV. 1910. a 1189/1918.
- 130 MNL BKML IV. 1910. a 1199/1918. (A belügyminiszter 80 219/1918.- VI. a. sz. leirata.)
- 131 MNL BKML IV. 1910. a 1200/1918.
- 132 MNL BKML IV. 1910. a 1253/1918.
- 133 MNL BKML IV. 1910. a 1278/1918.
- 134 MNL BKML IV. 1910. a 1389/1918.
- 135 MNL BKML IV. 1903. a 1918. július 31. 175/1918. kgy. sz.
- 136 A polgármester információi szerint Ausztriában a kőépületek 8%-át vették igénybe katonai célra. Kecskeméten már több mint 80%-át. MNL BKML IV. 1910. a 1429/1918.
- 137 MNL BKML IV. 1903. a 1918. szeptember 28. 218/1918. kgy. sz.
- 138 MNL BKML IV. 1910. a 1415/1918.
- 139 MNL BKML IV. 1910. a 1428/1918.
- 140 MNL BKML IV. 1910. a 1495/1918.
- 141 MNL BKML IV. 1903. a 1918. augusztus 31. 199/1918. kgy. sz.
- 142 MNL BKML IV. 1910. a 1593/1918.
- 143 MNL BKML IV. 1910. a 1651/1918.
- 144 MNL BKML IV. 1910. a 1657/1918.
- 145 MNL BKML IV. 1910. a 1770/1918.
- 146 MNL BKML IV. 1910. a 1771/1918.
- 147 MNL BKML IV. 1910. a 1792/1918.
- 148 GALÁNTAI József, 1974. 155. o.
- 149 MNL BKML IV. 1910. a 343/1914.
- 150 MNL BKML IV. 1910. a 408/1914.
- 151 KÁROLYFALVI József, é.n. 6. o.
- 152 MNL BKML IV. 1910. a 292/1914.
- 153 MNL BKML IV. 1910. a 84/1914.
- 154 MNL BKML IV. 1910. a 564/1914.
- 155 MNL BKML IV. 1903. a 1914. december 30. 384/1914. kgy. sz.
- 156 MNL BKML IV. 1910. a 924/1914.
- 157 MNL BKML IV. 1903. a 1915. január 28. 1/1915. kgy. sz.
- 158 MNL BKML IV. 1910. a 140/1915.

- 159 MNL BKML IV. 1910. a 148/1915. A levél kelte: 1915. január 12. A Gazdasági Gőzmalom leégése után Sándor István azt gondolta, hogy ez alkalmmal szolgálhat a malomnak mint tűzveszélyes üzemnek a városból való kitelepítésére. Elérte, hogy a helyreállítási kérelmet a Városi Tanács és a Közigazgatási Bizottság elutasította, de a felsőbb hatóságoknál nem járt fenn. A minisztérium az építési engedélyt megadta, valószínű azon okból, hogy a malmokra a világháborúban közlelmezési célból még szükség lehet. A malmot helyreállították. SÁNDOR István, 2008. 213. o.
- 160 MNL BKML IV. 1910. a 234/1915.
- 161 MNL BKML IV. 1910. a 237/1915.
- 162 MNL BKML IV. 1910. a 277/1915.
- 163 MNL BKML IV. 1910. a 367/1915. Stern Sándor liszt- és terményügynök levelet írt Sándor István polgármesternek. Közölte, tudja hol és kinél vannak liszt, bab, kása, rizs, burgonya élelmiszerek. Ezt hazafias kötelességének tartotta felfedni. Sándor István azt válaszolta neki: „*Felajánlkozását igénybe venni nem kívánjuk.*” MNL BKML IV. 1910. a 370/1915.
- 164 MNL BKML IV. 1910. a 398/1915.
- 165 MNL BKML IV. 1910. a 422/1915.
- 166 MNL BKML IV. 1910. a 452/1915.
- 167 MNL BKML IV. 1910. a 453/1915.
- 168 MNL BKML IV. 1910. a 490/1915; 491/1915.
- 169 MNL BKML IV. 1903. a 1915. március 31. 39/1915. kgy. sz.
- 170 MNL BKML IV. 1910. a 631/1915.
- 171 MNL BKML IV. 1910. a 809/1915.
- 172 MNL BKML IV. 1910. a 669/1915.
- 173 MNL BKML IV. 1910. a 782/1915.
- 174 MNL BKML IV. 1910. a 875/1915.
- 175 MNL BKML IV. 1910. a 880/1915.
- 176 A hadifoglyok gazdasági munkára való rendelkezésre bocsátását azonban a sajtó nem közölhette. MNL BKML IV. 1910. a 790/1915.
- 177 MNL BKML IV. 1910. a 1033/1915.
- 178 MNL BKML 1910. a 987/1915.
- 179 MNL BKML IV. 1903. a 1915. július 30. 132/1915. kgy. sz.
- 180 MNL BKML IV. 1910. a 1228/1915.
- 181 MNL BKML IV. 1910. a 1473/1915.
- 182 MNL BKML IV. 1910. a 2461/1915.
- 183 MNL BKML IV. 1910. a 1000/1915.
- 184 MNL BKML IV. 1910. a 1476/1915.
- 185 MNL BKML IV. 1910. a 1368/1915.
- 186 MNL BKML IV. 1910. a 1274/1915.
- 187 MNL BKML IV. 1910. a 1401/1915.
- 188 MNL BKML IV. 1910. a 1928/1915.
- 189 MNL BKML IV. 1910. a 1970/1915.
- 190 MNL BKML IV. 1910. a 1548/1915.
- 191 MNL BKML IV. 1910. a 2047/1915.

- 192 MNL BKML IV. 1910. a 2293/1915.
193 MNL BKML IV. 1910. a 1555/1915.
194 A kecskeméti fa- és szénkereskedők 1914. szeptember 1-jétől 1915. április végéig 1 256 vagon fát és 385 vagon kőszén szállítottak a lakosságnak.
195 A fa kitermeléséhez az itt lévő 150 hadifogoly mellé még 200-at kért a polgármester. MNL BKML IV. 1910. a 1885/1915.
196 MNL BKML IV. 1903. a 1915. szeptember 30. 206/1915. kg. sz.
197 MNL BKML IV. 1910. a 1951/1915.
198 MNL BKML IV. 1910. a 2296/1915.
199 MNL BKML IV. 1903. a 1915. szeptember 30. 186/1915. kg. sz.
200 Kecskeméten a 94-es gyalogezred pótzászlóaljából is néhány csomagban lisztet küldtek haza hozzátartozóiknak. MNL BKML IV. 1910. a 2207/1915.
201 MNL BKML IV. 1910. a 2503/1915
202 MNL BKML IV. 1903. a 1915. december 30. 271/1915. kg. sz.
203 MNL BKML IV. 1910. a 2504/1915.
204 MNL BKML IV. 1910. a 425/1916.
205 „Értesítés” KL 1916. február 5. 3. o.
206 MNL BKML IV. 1910. a 962/1916.
207 MNL BKML IV. 1910. a 1481/1916.
208 A városnak azonban fontos volt a minőség is, mert Kecskemét területén csak perzselt szalonnát használtak, forrázottat nem. MNL BKML IV. 1910. a 213/1916.
209 MNL BKML IV. 1910. a 228/1916.
210 MNL BKML IV. 1910. a 330/1916.
211 A búzát rekvirálták, be kellett jelenteni a Haditermény Rt.-nél. Kecskemétnek az igényt be kellett jelenteni a belügyminiszternek, majd engedélyezés után az Rt.-nek, a szállítási engedélyt viszont Túrkeve Polgármesteri Hivatalától kellett kérni. MNL BKML IV. 1910. a 505/1916.
212 A rendelet az 1914: L. törvénycikk 5. §-a és az 1915: XIII. törvénycikk 2. §-a alapján a tavaszi szántás-vetés biztosítása érdekében személyes és egyéb szolgáltatások elrendelésére a törvényhatóságoknak felhatalmazást adott. A megalakítani rendelt mezőgazdasági intézőbizottságnak három főből kellett állnia: egy városi tisztviselőből, kettő helyi viszonyokat ismerő mezőgazdából. Feladatuk volt a kézi és fogatos munkaerőről való gondoskodás.
213 MNL BKML IV. 1910. a 507/1916.
214 MNL BKML IV. 1910. a 563/1916.
215 MNL BKML IV. 1910. a 625/1916.
216 MNL BKML IV. 1910. a 855/1916.
217 MNL BKML IV. 1910. a 963/1916.
218 MNL BKML IV. 1910. a 901/1916.
219 MNL BKML IV. 1910. a 1177/1916.
220 MNL BKML IV. 1910. a 102/1916.
221 MNL BKML IV. 1910. a 1221/1916.
222 MNL BKML IV. 1910. a 1304/1916.

- 223 MNL BKML IV. 1910. a 2916/1916. A levél kelte: 1916. szeptember 25.
- 224 Kecskeméten a hentesek ekkor általában igen kis üzemet tartottak, rendes boltjaik nem voltak, a piacon sátrak alatt árulták a húst. A munkát maguk és családtagjaik végezték. MNL BKML IV. 1910. a 1553/1916.
- 225 MNL BKML IV. 1910. a 1527/1916.
- 226 MNL BKML IV. 1910. a 1714/1916.
- 227 MNL BKML IV. 1903. a 1916. június 27. 116/1916. kgy. sz.
- 228 MNL BKML IV. 1910. a 1781/1916. A polgármester jelezte a főispánnak, hogy: *„1/június 1-től október 31. napjáig 600 emberre 2/június 20. napjától, amikor nálunk az aratás előreláthatólag kezdődni fog, augusztus 31-ig újabb 800 emberre3/A folyó évi szeptember hó 1. napjától a cséplési krumpli és kukoricaszedés, szántás és vetési munkálatok befejezéséig, október 30. napjáig a 2. pontban említett kézi erő felére, vagyis 400 emberre volna szükség. A fentiek szerint tehát a város lakossága részére adandó 1.400 emberből a folyó évi augusztus hó 31. napjával elvonható és máshova irányítható lenne, úgy hogy folyó évi október hó 31. napjáig összesen 1.000 katonából álló gazdasági munkaerő foglalkoztatnék.”*
- 229 MNL BKML IV. 1910. a 1804/1916.
- 230 MNL NKML IV. 1910. a 2136/1916.
- 231 MNL BKML VI. 1910. a 1930/1916. A tisztek étellemezéséről a katonaság gondoskodott.
- 232 MNL BKML IV. 1903. a 1916. június 27. 116/1916. kgy. sz.
- 233 MNL BKML IV. 1910. a 2232/1916.
- 234 MNL BKML IV. 1910. a 2556/1916.
- 235 MNL BKML IV. 1910. a 2662/1916.
- 236 MNL BKML IV. 1903. a 1916. augusztus 31. 176/1916. kgy. sz.
- 237 MNL BKML IV. 1903. a 1916. szeptember 30. 192/1916. kgy. sz.
- 238 MNL BKML IV. 1910. a 2923/1916.
- 239 MNL BKML IV. 1910. a 3111/1916. A hivatal jelentést várt november 15-ig arról, hogy az őszi vetés rendben folyt-e le, akadályozta-e valami (időjárás) a vetés rendes menetét, az őszi vetés területe csökkent-e valami okból kifolyólag? A helyettes polgármester azt jelentette, hogy a vetés rendben folyik, a vetés lesz annyi, mint a múlt évben. Az igavonó állatok abrakszükségletét azonban nem látta biztosítottak. MNL BKML IV. 1910. a 3203/1916.
- 240 A polgármester levele kelt 1916. december 6-án. MNL BKML IV. 1910. a 3506/1916.
- 241 MNL BKML IV. 1910. a 3641/1916.
- 242 MNL BKML IV. 1910. a 19/1917.
- 243 A háborús időkben az élelmiszerellátás központosítása rengeteg bürokratikus intézkedéssel járt. Pl. ha a meghatározott időre adott burgonyaszállítási igazolványok határideje lejárt – a fővárosba szállítás miatt – újat kellett kérni az illetékes főszozolgabírótól, zsákokat kellett küldeni, a pénzügyintézetben letétbe kellett helyezni az árát. MNL BKML IV. 1910. a 21/1917.
- 244 MNL BKML IV. 1903. a 1917. február 28. 34/1917. kgy. sz.

- 245 MNL BKML IV. 1910. a 32/1917.
- 246 MNL BKML IV. 1910. a 109/1917.
- 247 Hettesheimer Lajos – akinek két fivére és sógora is bevonult az első mozgósításkor – a bevonultak helyett is gazdálkodott. 2 lovát elvitték. Hegedűs István lovas rendőr 60 holdon gazdálkodott, 2 lovat kért. Szarka István postamester, 46 éve postaszállító, óriási forgalmat bonyolított le. A város 400 kikövezetlen utcáin és a külterületen, a feneketlen sárban postalovai kimerültek, 2 lovat kért. MNL BKML IV. 1910. a 53/1917.
- 248 MNL BKML IV. 1903. a 1917. február 28. 28/1917. kgy. sz.
- 249 MNL BKML IV. 1910. a 118/1917. Amíg békeidőben 60%-ra lehetett a gabonát kiörölni, addig a háború alatt 84%-ra kellett, így kevesebb korpa maradt. MNL BKML IV. 1903. a 1917. február 28. 28/1917. kgy. sz.
- 250 MNL BKML IV. 1910. a 258/1917.
- 251 MNL BKML IV. 1910. a 300/1917.
- 252 MNL BKML IV. 1910. a 358/1917.
- 253 MNL BKML IV. 1910. a 348/1917.
- 254 Maximális árat fizettek – 12 órai koplalás után lemázsálták, az élő súlyból páronként levontak 45 kg-ot, a fennmaradt súlyból 4% levonása után kg-onként 6.80 koronát fizettek. MNL BKML IV. 1910. a 349/1917.
- 255 MNL BKML IV. 1910. a 4166/1917.
- 256 MNL BKML IV. 1910. a 560/1917.
- 257 MNL BKML IV. 1910. a 589/1917.
- 258 A Kecskeméti József Gőzmalom részére a Budapesti vidéki Kőszénbánya Rt.-től 3,5 vagonnal, a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalomnak a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-től heti 25 tonna szenet és a Kecskeméti Sertészizlálók Gőzmalma részére heti 30 tonna salgótarjáni szenet utalt ki az Országos Szénbizottság. MNL BKML IV. 1910. a 853/1917.
- 259 MNL BKML IV. 1910. a 837/1917.
- 260 MNL BKML IV. 1910. a 678/1917.
- 261 Megjegyezte a miniszter, hogy a hadifoglyok „*egy része kevésbé táplált, ezek egyenlőre terhes munkával nem foglalkoztatandók.*” MNL BKML IV. 1910. a 772/1917.
- 262 MNL BKML IV. 1910. a 936/1917.
- 263 MNL BKML IV. 1910. a 965/1917.
- 264 MNL BKML IV. 1910. a 880/1917.
- 265 MNL BKML IV. 1910. a 1087/1917. A polgármesteri hivatal zár alá vett 4.343 kg sózott szalonnát, amit bizonyos személyek eltitkoltak.
- 266 MNL BKML IV. 1910. a 977/1917.
- 267 MNL BKML IV. 1910. a 1027/1917.
- 268 MNL BKML IV. 1910. a 1109/1917. A jelentés tartalmazza az ipari munkások heti bérét is 1917 májusából. Kovács 10–12 K élelmezéssel, bognár 10–14 K élelmezéssel, köteles 50–70 K élelmezés nélkül, szíjgyártó 30–40 K élelmezés nélkül, cipész 45–60 K élelmezés nélkül, csizmadia 40–50 K élelmezés nélkül, asztalos 60–70 K élelmezés nélkül, lakatos 30–50 K élelmezés nélkül,

- női szabó(női) 18–20 K élelmezés nélkül, női szabó (férfi) 40–60 K élelmezés nélkül, férfi szabó 30–32 K élelmezés nélkül, sütő 20–22 K élelmezéssel, szűcs 40–50 K élelmezés nélkül, a kőműves órábére 1,20–1,60 korona.
- 269 MNL BKML IV. 1910. a 1147/1917.
- 270 MNL BKML IV. 1910. a 1186/1917.
- 271 MNL BKML IV. 1910. a 1122/1917.
- 272 MNL BKML IV. 1910. a 1277/1917.
- 273 MNL BKML IV. 1910. a 1290/1917.
- 274 MNL BKML IV. 1910. a 1310/1917.
- 275 MNL BKML IV. 1910. a 1350/1917.
- 276 MNL BKML IV. 1910. a 1436/1917.
- 277 MNL BKML IV. 1910. a 1546/1917.
- 278 MNL BKML IV. 1910. a 1391/1917.
- 279 MNL BKML IV. 1910. a 1394/1917.
- 280 MNL BKML IV. 1910. a 1434/1917.
- 281 MNL BKML IV. 1910. a. 1440/1917.
- 282 MNL BKML IV. 1910. a 1444/1917. és 1701/1917.
- 283 MNL BKML IV. 1910. a 1504/1917.
- 284 A tagok: Verdon István, Csibran Pál, Kele Pál, Zana Illés István, Palkovics László 80 korona fizetést, és 35%-os háborús pótlékot kaptak. MNL BKML IV. 1910. a 1537/1917.
- 285 MNL BKML IV. 1910. a 1651/1917.
- 286 MNL BKML IV. 1910. a 1715/1917.
- 287 1917. július 5-én pl. befőzésre kértek 250 kg nagy szemű ribiszkét, 900 kg közönséges ribiszkét, 600 kg spanyolmeggyet, 400 kg apró cigánymeggyet, 1500 kg puha és 100 kg kemény kajszibarackot, 100 kg magbaváló barackot, 1000 kg kemény és 350 kg puha őszibarackot, később 800 kg ringlót és 2000 kg paradicsomot. MNL BKML IV. 1910. a 1763/1917.; 1788/1917.
- 288 MNL BKML IV. 1910. a 1780/1917.
- 289 MNL BKML IV. 1910. a 1790/1917.
- 290 A polgármester levele kelt 1917. szeptember 10-én. MNL BKML IV. 1910. a 1847/1917.
- 291 MNL BKML IV. 1910. a 2013/1917.
- 292 MNL BKML IV. 1903. a 1917. augusztus 30. 205/1917. kgy. sz.
- 293 MNL BKML IV. 1910. a 2380/1917.
- 294 MNL BKML IV. 1910. a 1962/1917.
- 295 MNL BKML IV. 1910. a 2374/1917.
- 296 MNL BKML IV. 1910. a 2465/1917. Kecskeméten hadiszállítással megbízott gyárak közül csak a vasgyárban és a gyufagyárban dolgozott összesen mintegy 50 hadifogoly.
- 297 MNL BKML IV. 1910. a 2507/1917.
- 298 MNL BKML IV. 1903. a 1917. december 30. 278/1917. kgy. sz.
- 299 MNL BKML IV. 1910. a 46/1918.

- 300 MNL BKML IV. 1910. a 69/1918. Kecskemét határában 1917-ben 68 gőz és 5 motoros cséplőgép volt üzemben, mind a gazdáké.
- 301 MNL BKML IV. 1903. a 1918. február 28. 28/1918. kgy. sz.
- 302 MNL BKML IV. 1910. a 116/1918.
- 303 MNL BKML IV. 1903. a 1918. április 30. 94/1918. kgy. sz.
- 304 MNL BKML IV. 1910. a 268/1918.
- 305 MNL BKML IV. 1903. a 1918. március 28. 70/1918. kgy. sz.
- 306 MNL BKML IV. 1910. a 335/1918.
- 307 MNL BKML IV. 1910. a 535/1918.
- 308 MNL BKML IV. 1910. a 560/1918. A hadigondozás terén is kormánybiztos működött 1918-ban, Kecskeméten Preszly Elemér.
- 309 MNL BKML IV. 1903. a 1918. március 28. 65/1918. kgy. sz.
- 310 MNL BKML IV. 1910. a 720/1948.
- 311 MNL BKML IV. 1910. a 623/1918.
- 312 MNL BKML IV. 1910. a 625/1918.
- 313 MNL MNL BKML IV. 1903. a 1918. április 30. 86/1918. kgy. sz.
- 314 MNL BKML IV. 1910. a 741/1918.
- 315 MNL BKML IV. 1910. a 806/1918.
- 316 MNL BKML IV. 1910. a 840/1918.
- 317 MNL BKML IV. 1910. a 987/1918.
- 318 MNL BKML IV. 1910. a 1010/1918.
- 319 MNL BKML IV. 1910. a 1035/1918.
- 320 MNL BKML IV. 1910. a 1031/1918.
- 321 Kértek 600 kg spanyolmeggyet, 150 kg cigánymeggyet, 800 kg kemény kajszibarackot, 1200 kg érett kajszibarackot, 300 kg apró kajszibarackot, 400 kg ringlőszilvát, 1000 kg paradicsomot. MNL BKML IV. 1910. a 1057/1918.
- 322 MNL BKML IV. 1910. a 1119/1918.
- 323 MNL BKML IV. 1903. a 1918. augusztus 31. 207/1918. kgy. sz.
- 324 MNL BKML IV. 1910. a 1109/1918.
- 325 MNL BKML IV. 1910. a 1196/1918.
- 326 MNL BKML IV. 1910. a 1340/1918.
- 327 MNL BKML IV. 1910. a 1375/1918.
- 328 MNL BKML IV. 1910. a 1566/1918.
- 329 MNL BKML IV. 1910. a 1634/1918.
- 330 MNL BKML IV. 1910. a 1638/1918.
- 331 MNL BKML IV. 1910. a 1642/1918.
- 332 MNL BKML IV. 1910. a 1732/1918.
- 333 MNL BKML IV. 1910. a 1708/1918.
- 334 MNL BKML IV. 1910. a 49/194.
- 335 A szervezet hat albizottságra épült: A hadba vonultak családjainak országos segélyező bizottsága (elnök: gr. Tisza István), a hadsereg számára szükséges ruházati kellékek társadalmi úton való előállítására alakult albizottság (elnök: gr. Serényi Béla), a kórházak körüli teendők ellátására hivatott albizottság (el-

- nök: Gr. Kuhen-Héderváry Károly), a munkanélküliség leküzdésére hivatott albizottság (elnök: Wekerle Sándor), az élelmezési, közegészségügyi és népgondozási teendők ellátására hivatott albizottság (elnök: gr. Apponyi Albert), a pénzügyi albizottság (elnök: Széll Kálmán). A helyi bizottságok ettől kezdve nevezték magukat hadsegélyező bizottságnak (Kecskeméti Hadsegélyező Bizottság). MNL BKML IV. 1910. a 521/1914. Szeptember 17-én megalakult az OHB népjóléti bizottsága, mely a közegészségügy, a gyermekvédelem és a közéletelés terén fejtett ki tevékenységet.
- 336 MNL BKML IV. 1910. a 496/1914.
 337 MNL BKML IV. 1910. a 631/1914.
 338 MNL BKML IV. 1903. a 1914. december 30. 384/1914. kgy. sz.
 339 MNL BKML IV. 1903. a 1914. december 30. 390/1914. kgy. sz.
 340 MNL BKML IV. 1910. a 183/1915.
 341 25 900/1915. sz. honvédelmi minisztériumi rendelet. MNL BKML IV. 1910. a 270/1915.
 342 MNL BKML IV. 1910. a 275/1915.
 343 MNL BKML IV. 1910. a 300/1915.
 344 MNL BKML IV. 1910. a 383/1915. és 384/1915.
 345 A Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület pl. 1915. március 30-án 500-500 koronát adott a fenti alapok javára.
 346 MNL BKML IV. 1910. a 1443/1915. A Kecskeméti Szabó Ipartársulat augusztus 6-i ülésén pl. 100 koronát szavazott meg az özvegyek és árvák javára. MNL BKML 1910. a 1448/1915.
 347 Pl. Csabai Erzsí és Margit a Takarékpénztár előtti területen, Gyenes Feri a Jókai utcán, Fodor Baba a Kálvin téren, Szigethy Pirooska a Simonyi utcában, Héjjas Boriska a Kádár utcában, Sándor Jolán és Erzsí a Külső Széchenyi úton, Faragó Lili a Tanító Árvaház környékén, Bagi Jolán a Batthyány utcában stb. kérte a lakosság támogatását. MNL BKML IV. 1910. a 700/1915.
 348 MNL BKML IV. 1910. a 750/1915.
 349 MNL BKML IV. 1910. a 767/1915.
 350 MNL BKML IV. 1910. a 1589/1915.
 351 MNL BKML IV. 1910. a 1728/1915.
 352 MNL BKML IV. 1903. a 1915. november 30. 240/1915. kgy. sz.
 353 MNL BKML IV. 1910. a 1771/1915.
 354 MNL BKML IV. 1910. a 2404/1915.
 355 MNL BKML IV. 1910. a 1664/1915.
 356 A polgármester felülvizsgálta az ügyet és a megállapítható legmagasabb összeget, napi 2 korona 38 fillérre emelte. Erről Kása Mihályt levélben értesítette. MNL BKML IV. 1910. a 124/1916.
 357 MNL BKML IV. 1910. a 437/1916.
 358 MNL BKML IV. 1910. a 862/1916.
 359 MNL BKML IV. 1910. a 914/1916.
 360 MNL BKML IV. 1910. a 1133/1916.

- 361 MNL BKML IV. 1910. a 1096/1916.
362 MNL BKML IV. 1910. a 2746/1916; 2757/1916; 2762/1916; 2799/1916.
363 MNL BKML IV. 1910. a 1973/1916. A levelet a főispánnak írta Sándor István 1916. október 20-án, kérte az Országos Hadsegélyező Bizottsághoz támogatásával való eljuttatását.
364 MNL BKML IV. 1910. a 3056/1916. Farkas Zoltánné Kerekegyháza község alapítójának, Farkas Jánosnak volt a menyje, annak a Farkas Jánosnak, akinek felesége Ferenczy Idának – Erzsébet királyné felolvasónőjének – húga volt.
365 MNL BKML IV. 1910. a 3107/1916.
366 MNL BKML IV. 1910. a 43/1917. A Népiroda 1917. január 5-i jelentése szerint.
367 MNL BKML IV. 1910. a 50/1917.
368 MNL BKML IV. 1910. a 464/1917.
369 MNL BKML IV. 1910. a 657/1917.
370 MNL BKML IV. 1910. a 736/1917.
371 MNL BKML IV. 1910. a 775/1917.
372 MNL BKML IV. 1903. a 1917. március 30. 64/1917. kgy. sz.
373 MNL BKML IV. 1910. a 821/1917. A polgármester válaszlevelének kelte 1917. március 15.
374 MNL BKML IV. 1903. a 1917. május 31. 117/1917. kgy. sz.
375 MNL BKML IV. 1910. a 1285/1917.
376 MNL BKML IV. 1910. a 1413/1917.
377 MNL BKML IV. 1910. a 1717/1917.
378 MNL BKML IV. 1910. a 2319/1917.
379 MNL BKML IV. 1910. a 6/1918.
380 MNL BKML IV. 1910. a 16/1918.
381 MNL BKML IV. 1910. a 135/1918.
382 MNL BKML IV. 1910. a 286/1918.
383 MNL BKML IV. 1910. a 607/1918. A polgármester a felterjesztését megküldte dr. Preszly Elemér hadigondozási kormánybiztosnak is.
384 MNL BKML IV. 1903. a 1918. április 30. 104/1918. kgy. sz.
385 MNL BKML IV. 1910. a 888/1918.
386 MNL BKML IV. 1910. a 1347/1918.
387 MNL BKML IV. 1910. a 1117/1918.
388 MNL BKML IV. 1910. a 1179/1918.
389 MNL BKML IV. 1910. a 1784/1918.
390 CÍMTÁR, 1930. XVI. o.
391 MNL BKML IV. 1910. a 263/1914.
392 Uo.
393 MNL BKML IV. 1910. a 685/1914.
394 MNL BKML IV. 1910. a 689/1914.
395 MNL BKML IV. 1910. a 714/1914.
396 MNL BKML IV. 1910. a 742/1914.
397 MNL BKML IV. 1910. a 762/1914.
398 MNL BKML IV. 1910. a 966/1914.
399 MNL BKML IV. 1910. a 289/1915.

- 400 MNL BKML IV. 1910. a 58/1915. A levél kelte: 1915. január 15.
- 401 MNL BKML IV. 1910. a 58/1915.
- 402 MNL BKML IV. 1910. a 265/1915.
- 403 MNL BKML IV. 1910. a 289/1915.
- 404 MNL BKML IV. 1910. a1250/1915.
- 405 Az újságok eljuttatását a polgármester 1915. augusztus 8-i levelében köszönte meg a szerkesztőségnek. MNL BKML IV. 1910. a. 1446/1915.
- 406 MNL BKML IV. 1903. a 1915. november 30. 238/1915. kg. sz.
- 407 MNL BKML IV. 1910. a 1073/1915.
- 408 Ezért kellett rendreutasítani a polgármesternek a tanulóifjúság pamutfonalgyűjtési magánakcióit. A harctéren küzdők részére akartak téli ruhát készíttetni. Ehhez kellett a fonal. MNL BKML IV. 1910. a 1941/1915.
- 409 MNL BKML IV. 1910. a 1980/1915.
- 410 MNL BKML IV. 1910. a 2130/1915.
- 411 Aki szolgáltatásokat több ízben is igénybe kívánta venni, egy vagy két korona tagdíjat befizetve tagjai sorába lép. MNL BKML IV. 1910. a 2137/1915.
- 412 MNL BKML IV. 1910. a 2435/1915.
- 413 MNL BKML IV. 1910. a 1107/1916.
- 414 MNL BKML IV. 1910. a 2496/1915.
- 415 MNL BKML IV. 1910. a 117/1916.; 145/1916.
- 416 MNL BKML IV. 1910. a 130/1916.
- 417 MNL BKML IV. 1903. a 1916. március 31. 61/1916. kg. sz.
- 418 MNL BKML IV. 1910. a 989/1916. sz. és 1146/1916.
- 419 MNL BKML IV. 1910. a 1093/1916.
- 420 MNL BKML IV. 1910. a 1292/1916.
- 421 MNL BKML IV. 1910. a 1973/1916.
- 422 MNL BKML IV. 1910. a 2283/1916.
- 423 MNL BKML IV. 1910. a 2851/1916.
- 424 MNL BKML IV. 1910. a 3054/1916.
- 425 MNL BKML IV. 1910. a 3254/1916.
- 426 MNL BKML IV. 1910. a 3660/1916.
- 427 MNL BKML IV. 1910. a 18/1917.
- 428 MNL BKML IV. 1910. a 206/1917.
- 429 MNL BKML IV. 1910. a 251/1917.
- 430 MNL BKML IV. 1910. a 329/1917.
- 431 MNL BKML IV. 1910. a 331/1917.
- 432 SÁNDOR István, 2008. 202. o. Sándor István 1917. január 31-én a csapat hangulatáról így számolt be Kecskemét th. bizottsága közgyűlésén: „*Háziezredünk a viszonyokhoz képest jól van ellátva, és elhelyezve, a hangulat közöttük a háború kimenetelét illetően teljes mértékben bizakodó és így a honvégyat leszámítva, testileg és lelkileg jól érzik magukat. Az ezred tisztikara csak dicsérettel tud szólni a legénység értékéről és szelleméről [...] végtelen jóleső érzéssel töltött el bennünket annak tapasztalása, hogy milyen nagy örömmel fogadták és milyen nagyra vették, hogy nem csak szeretetadományokat küldött számukra a hadkiegészítő kerület, de küzdelmeik és szenvedéseik helyén*

- a hadkiegészítő kerület polgári népessége nevében és részéről személyesen is felkerestük őket s módot adtunk arra, hogy családjaiknak itthoni bajait elpanaszolják, melyeken a lehetőséghez képest segítettünk, vagy segíteni fogunk.”*
- MNL BKML IV. 1903. a 1917. január 31. 1/1917. kgy. sz.
- 433 MNL BKML IV. 1910. a 1041/1917.
- 434 MNL BKML IV. 1930. Kecskemét Város Levéltárának iratai (a továbbiakban: IV. 1930.). 19/1917.
- 435 MNL BKML IV. 1930. 20/1917.
- 436 MNL BKML IV. 1910. a 956/1917.
- 437 MNL BKML IV. 1910. a 1071/1917.
- 438 MNL BKML IV. 1910. a 2018/1917. Az OHB ruházati albizottsága a zokni elkészítésének módját is közölte: *„Harisnya kötése hadi pamutból. 12/0 acéltűvel kötünk. Minden tűre 18 szemet kezdünk. 10 cm-t kötünk 2 sima, 2 fordított szemmel. Ezután (fogyasztás nélkül) simán 19 cm-t. Most 2 tűvel rendes kerek sarkot kötünk. Azután a lábfejet a szokásos módon nem hegyesre, hanem inkább kereken befejezve úgy a kész lábfej hossza 28-30 cm legyen.”*
- 439 MNL BKML IV. 1910. a 2091/1917.
- 440 MNL BKML IV. 1910. a 2032/1917.
- 441 MNL BKML IV. 1910. a 2329/1917. A polgármester levelének kelte: 1917. december 4. A 13. huszárezred parancsnoka dec. 16-án kelt levelében köszönte meg a szeretetadományt és a város minden polgárának bensőséges üdvözlését küldte. MNL BKML IV. 1910. a 2585/1917.
- 442 MNL BKML IV. 1910. a 104/1918.
- 443 MNL BKML IV. 1910. a 944/1918.
- 444 MNL BKML IV. 1910. a 140/1918.
- 445 MNL BKML IV. 1910. a 1210/1918.
- 446 MNL BKML IV. 1910. a 1415/1915. Sándor István még az országos szervezet megalakulása előtt, 1915. július 30-án gr. Khuen-Héderváryhoz írt levelében tájékoztatást kért arról, hogy egy-egy ház felépítése mekkora összegbe kerül. Egyúttal lehetőséget kért arra, hogy egy kisebb városi küldöttséggel – élén gr. Ráday Gedeon főispánnal – látogatást tegyenek nála kiválasztani azt a községet, amelyet Kecskemét felépítene.
- 447 MNL BKML IV. 1910. a 1486/1915.
- 448 MNL BKML IV. 1910. a 1506/1915.
- 449 Az úthoz Sándor István polgármesternek személyes élménye is kapcsolódott. Menetben Budapesten meglátogatta a 38-asok közé önkéntesnek állt fiát, Miklóst, aki egy súlyos influenzából kigyógyulva éppen a katonaoorvosnál volt. A visszaútnban ismét meg akarta keresni fiát, akinek szállásán azt a hírt kapta, hogy Miklóst beosztották az éppen aznap induló menetszázadba. Rohant Sándor István a laktanyába, ahol éppen föleskették őket. Kikísérte a fiát a Ferencvárosi pályaudvarra. Miklós olyan állapotban volt, hogy jobb karját nem tudta a sapkájáig emelni. Aznap délután indultak a harctérre. A későbbi információk szerint Lembergől az ezred volhyniai állásáig a majd mindig

szakadó esőben, teljes felszereléssel, naponta 30-40 km utat tettek meg. Miklós ismét betegen érkezett meg. Az ezredparancsnok ágyba parancsolta, több heti kezelés után gyógyult meg. 1916. februárjáig emberséges helyzete volt. Ekkor kellett kimennie a lövészárókba. A Mollináryak két századát elővédnek küldték a kozákok ellen, akik kegyelem nélkül gyilkoltak. Ebbe a csapatba osztották a polgármester fiát. A kozákok végül más irányt vettek támadásuknak, ez a két század megmenekült. Az 1915–16-os kemény tél után a harcokban és ruházatban megfogyatkozott csapatot a gurahovi hegy elfoglalására parancsolták. Itt sebesült meg Miklós. A gránát kétszer-háromszor eltemette. A krakkói kórházba került, honnan édesapjának – felsőbb katonai hatóságokhoz írt kérelmére – sikerült Kecskemétre hazahoznia. SÁNDOR István, 2008. 211–212. o.

- 450 MNL BKML IV. 1910. a 2290/1915.
 451 MNL BKML IV. 1910. a 178/1916.
 452 MNL BKML IV. 1910. a 642/1916.
 453 MNL BKML IV. 1910. a 1161/1916.
 454 MNL BKML IV. 1910. a 1403/1917.
 455 MNL BKML IV. 1910. a 1403/1917.
 456 MNL BKML IV. 1910. a 2232/1917.
 457 Kérte, hogy a névsor 7. tételét a következőképpen módosítsák: „*Katona József és neje, elhalt leánykájuk emlékére*”. MNL BKML IV. 1910. a 2232/1917.
 458 MNL BKML IV. 1910. a 385/1914.
 459 MNL BKML IV. 1910. a 426/1914.
 460 MNL BKML IV. 1910. a 447/1914.
 461 MNL BKML IV. 1910. a 663/1914.
 462 MNL BKML IV. 1903. a 1915. február 27. 20/1915. kgy. sz.
 463 MNL BKML IV. 1910. a 541/1915.
 464 MNL BKML IV. 1910. a 1317/1915.
 465 MNL BKML IV. 1910. a 1873/1915.
 466 MNL BKML IV. 1910. a 2218/1915.
 467 MNL BKML IV. 1910. a 1285/1917.
 468 MNL BKML IV. 1910. a 122/1918.
 469 MNL BKML IV. 1910. a 228/1918.
 470 MNL BKML IV. 1910. a 1220/1915.
 471 MNL BKML IV. 1910. a 1619/1915.
 472 MNL BKML IV. 1910. a 684/1915.
 473 MNL BKML IV. 1910. a 1559/1915.
 474 MNL BKML IV. 1910. a 1849/1915.
 475 MNL BKML IV. 1903. a 1915. szeptember 30. 203/1915. kgy. sz.
 476 MNL BKML IV. 1910. a 1896/1915.
 477 MNL BKML IV. 1910. a 2135/1915.
 478 MNL BKML IV. 1910. a 2500/1915.
 479 MNL BKML IV. 1910. a 53/1916.

-
- 480 MNL BKML IV. 1910. a 241/1916.
481 MNL BKML IV. 1910. a 649/1916.
482 MNL BKML IV. 1910. a 652/1916. A levél kelte: 1916. március 7.
483 MNL BKML IV. 1910. a 1766/1916.
484 MNL BKML IV. 1910. a 1890/1916. és 1943/1916.
485 MNL BKML IV. 1910. a 467/1917.
486 MNL BKML IV. 1910. a 483/1917.
487 MNL BKML IV. 1910. a 741/1917.
488 MNL BKML IV. 1910. a 1072/1917.
489 MNL BKML IV. 1910. a 1532/1917.
490 MNL BKML IV. 1910. a 1859/1917.
491 MNL BKML IV. 1910. a 2538/1917.
492 MNL BKML IV. 1910. a 205/1918.
493 MNL BKML IV. 1910. a 1769/1918.
494 MNL BKML IV. 1910. a 1783/1918.
495 MNL BKML IV. 1910. a 1809/1918.

■ Irodalom

CÍMTÁR

1930 Kecskemét tj. város általános ismertetője és címtára az 1931. évre.
Főszerk.: F. Szabó Géza. Budapest.

GALÁNTAI József

1974 Magyarország az első világháborúban 1914–1918. Budapest.

KÁROLYFALVI József

é.n. Kecskemét az I. világháború és a forradalmak időszakában. Kecskemét.

KIÁLTVÁNY

1914 Kiáltvány, Kecskemét th. város lakosságához a háborús viszonyok között tanúsítandó magatartásról. Kecskemét.

ROMSICS Ignác

2010 Magyarország az I. világháborúban. Budapest.

SÁNDOR István

2008 Emlékezés (1942). In: Az „aranykor” után. Egy elfelejtett polgármester: Sándor István. Sajtó alá rendezte, írta és szerkesztette: Székelyné Kőrösi Ilona. Kecskemét.

SZABÓ Attila (ford.)

2004 Helytörténeti részletek a kecskeméti ferences rendház háztörténetéből (1644–1950). Kecskemét.

SZABÓ Zoltán

1986 Kecskemét az I. világháború időszakában. In: Cumania 9. Szerk.: Bánszky Pál és Sztrinkó István. Kecskemét.

RIGÓ RÓBERT

■ **A kecskeméti sajtó
az első világháború időszakában**

Az első világháború alatt a lakosság tájékoztatásának legfontosabb eszköze a nyomtatott sajtó, elsősorban a napilapok voltak. Emellett jelentős szerepet játszottak a hetilapok, a kiragasztott hirdetmények, a szórólapok és a háború vége felé a röplapok. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában folyamatosan nőtt az olvasni tudók száma, ennek köszönhetően növekedett az érdeklődés a nyomtatott sajtó iránt, így egyre több sajtótermék jelent meg és a példányszámok is emelkedtek. A hírszolgálat központja Budapest volt. 1910-ben, a fővárosban 27 politikai napilap jelent meg, a vidéki nagyvárosokban további 80.¹

A magyar sajtót sokáig az 1848-as sajtótörvény szabályozta, mely a századforduló időszakában már elavultnak számított. Hosszas előkészületek és viták után fogadták el az 1914. évi XIV. törvénycikket a sajtó szabályozásáról. A törvénytervezetet a budapesti vezető lapok és a parlamenti ellenzék is támadta és kifogásolta annak túlzott szigorát. A törvény az üzleti alapon működő sajtót kívánta adminisztratív keretek közé szorítani. Buzinkay Géza sajtótörténész szerint ezen törvény *„alkalmazása éppen csak megkezdődött, de az már ezalatt is kiderült, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát nem befolyásolta, sőt a sajtó kritikai hangnemét, stílusát sem fogta vissza. Azonban a törvény teljes körű működésére még annál is kevesebb idő jutott, mint annak idején a forradalom és szabadságharc hónapjaiban az 1848-as sajtótörvényre. Négy hónap sem telt el, hadba lépett az Osztrák–Magyar Monarchia, és életbe lépett a hadicenzúra.”*²

Az első világháború kitörése után jelentősen szigorították a lapok megjelenését és tartalmi ellenőrzését is. Ez érthető lépés volt, hiszen a négy évig tartó totális háborúban a tömegek támogatásának biztosítása létfontosságú kérdéssé vált. A háború kitörését követően sorra léptek

hatályba azon rendeletek, melyek szabályozták a cenzúra működését. Az igazságügy-miniszter 1914/12 001. számú rendelete minden újságra vonatkozóan kimondta, hogy a megjelenés és a terjesztés megtiltásának terhe alatt *„tilos olyan híreket közölni, amelyek a lakosság körében nyugtalanságot vagy izgalmat kelthetnek és hátrányos befolyással lehetnek a monarchia katonai helyzetére.”* Ezen tág megfogalmazás alapján később számos hírt letiltottak és az is előfordult 1918-ban, hogy erre hivatkozva a Kecskeméti Lapok június 20-i számának utcai terjesztését leállította a polgármester.

A kormány az újságokban megjelenő hírek cenzúrázására, a különféle minisztériumok szakembereiből felállította a sajtóbizottságot. E szerv „bizalmas” és „szigorúan bizalmas” jelzésekkel ellátott utasításokban írta elő, hogy a lapok miről nem tudósíthatnak.³ Ezeket az utasításokat Sándor István, Kecskemét polgármestere gróf Ráday Gedeon főispántól kapta meg, gyakran naponta több táviratban. Tehát a sajtóban megjelenő hírek ellenőrzésének országos és helyi szintjeit alakították ki, különböző feladatokkal: egyrészt a Miniszterelnökség Sajtóosztálya táviratban megadta, hogy az egyes hadszínterekről mit lehet megjelentetni a lapokban, másrészt a polgármestert táviratban értesítették arról, hogy a helyi lapokban miről nem lehet írni, aki erről tájékoztatta a lapok szerkesztősegeit, harmadrészt a polgármester ellenőrizte a terjesztés megkezdése előtt az egyes lapok tartalmát.

A polgármester 1914. szeptember végétől kezdődően kapott rendszeresen táviratot a főispántól a letiltott laphírekre vonatkozóan, amelyeknek köre a háború négy éve alatt folyamatosan bővült.⁴ Ezeket az információkat a polgármester azonnal továbbította a Kecskeméten működő politikai lapok szerkesztősegeibe, szigorúan bizalmas levelekben. Az 1915. május 2-án küldött távirat végén a polgármester a következő utasítást kapta: *„Felhívom figyelmét továbbá arra is, hogy ezen és hasonló célzatú utasításaim mindenkor szigorúan bizalmasan kezelendők s leveleim a közlés után haladéktalanul megsemmisítendők.”*⁵ Nem lehetett többek között közölni a katonai csapatok mozgásáról szóló híreket. Erről 1915. január 18-án értesítették a polgármestert: *„különösen fontos katonai érdekek fűződnek ahhoz, hogy a csapatok mozdulatairól szóló bármilyen hírlapi közlemények, amennyiben ezek nem a miniszterelnöki sajtóosztály útján hivatalosan adatnak ki, feltétlenül mellőztessenek.*

*Szíveskedjen tehát megfelelő módon intézkedni, hogy a lapok feltétlenül alkalmazkodjanak a fennálló szabályokhoz, mert ellenkező esetben a legszigorúbb megtorlásnak teszik ki magukat.*⁶ A főispán 1916. június 14-én érkezett távirata alapján, ismételten megtiltották, hogy a *„harc-téri helyzetet ismertető cikkekben mindennemű hadászati kombináció, lehetőségek latolgatása, ellenséges nyomulási irányoknak, vagy hadműveleti célok, távolságok említése tilos.*” Ismét hangsúlyozták, hogy a hadi eseményekről csak a hivatalos jelentések alapján lehet írni.⁷

A korábbi tiltásokat és figyelmeztetéseket követően 1915 februárjában ismét megtiltották a német katonaság déli hadszíntérre szállításáról szóló hírek közlését.⁸ Ennek ellenére a helyi lapokban mégis megjelentek ilyen tartalmú írások. 1915. május 29-én a polgármester mind a négy helyi lap szerkesztőségének a következőket írta: *„a mai lapok mindenike olyan közleményt hozott, mely sajtó útján nyilvánosságra hozza, hogy Kecskeméten keresztül németországi csapatok nagyobb mennyiségben rendszeresen szállítatnak keresztül és itt hosszabb ideig tartózkodnak.*” Fentiekhez hozzátette, hogy ezek a közlemények a miniszteri rendeletek értelmében veszélyeztetik a hadviselés érdekeit, majd felkérte a szerkesztőségeket, hogy ilyen hírek közlésétől *„a lapra nézve előállható súlyos következmények elkerülése érdekében szigorúan és következetesen tartózkodni szíveskedjék.*”⁹ 1916. július 18-án fordult elő először, hogy a főispán táviratában azt az utasítást adta, hogy a lapok szerkesztőit *„élő szóval*” kell tájékoztatni arról, hogy Mackensen német tábornagy vette át a déli orosz front parancsnokságát – de ezt a lapokban nem lehetett közölni.¹⁰ Ezután még néhány esetben fordult elő, hogy *„élő szóval*” kellett utasítani a szerkesztőségeket.

Tilos volt a külföldi politikusok részéről a Monarchia lakóihoz intézett proklamációk közlése is.¹¹ Nem lehetett írni az uralkodócsalád, magasabb rangú politikusok és jelentősebb katonai parancsnokok utazásairól, tartózkodási helyéről sem. Ezen információk közlését több táviratban is tiltották. 1917. április 17-én érkezett utasítás szerint *„Öfelségének bárhová való utazásáról a hivatalosan leadott közleményeken kívül bármit is írni a fennálló szabályok értelmében szigorúan tilos.*”¹²

A főispán táviratban értesítette a polgármestert a miniszterelnök azon rendeletéről, miszerint a *„tényleges és nem tényleges állománybeli katonatisztek tollából eredő hadi eseményeket tárgyaló cikkek csak*

a sajtó főhadiszállás engedélyével tehetők közzé.”¹³ Ennek ellenére a Kecskeméti Napló rendszeresen közölt levélrészleteket és írásokat a fronton harcoló katonák hétköznapjairól, tapasztalatról, hőstetteiről. Letiltották a hadsereg részére történő szállításokról írt közleményeket és azok kommentálását is.¹⁴ Megtiltották a kedvezőtlen helyzetet tükröző külpolitikai írások – így például a Románia és Olaszország hadba lépésével kapcsolatos hírek – közzétételét is. Nem lehetett írni és kommentárt fűzni a népfelkelési korhatár, valamint a hadszolgáltatási törvény korhatár kitolására vonatkozó rendeletekről. Megtiltották a békéről szóló írások megjelenését, és azt is, hogy az ellenségnel fogva tartott hadifoglyok levelezése cenzúrázásának kijátszásáról írjanak, mert ennek következtében az ellenség is szigorította a cenzúrát; az ellenséges hadifogolytáborokból való szökésekről sem lehetett írni, mert ezek hatására szigorították az őrséget. 1918. április 19-én elrendelték, hogy minden olyan hír közreadása tilos, amely az orosz hadifogságból hazatérőkről szól, és különösen ezek szökésének leírása feltétlenül mellőzendő, mert „*e cikkek káros hatással vannak saját orosz hadifoglyainkra és azokat szökésre csábítják.*”¹⁵ Románia hadüzenetét a főispán 1916. augusztus 31-én érkezett távirata szerint, az újságban „*férfias, nyugodt és elszánt hangon kommentálja, úgy amint azt eddig a fővárosi lapok s a t. cím is tette b. lapjában; kiemelve, hogy ez a hadüzenet nem egyéb, mint szövetséggel szemben mindenféle előzetes tárgyalás vagy kívánság nélkül elkövetett példátlan orvtámadás. A harcot szövetségeseinkkel együtt hidegvérrel és önbizalommal felvesszük.*”¹⁶

1916-tól egyre több letiltó távirat érkezett az élelmiszerellátás problémáival kapcsolatosan: tilos volt a cukorrépa termény és a kész cukor áremelkedésének kérdéséről írni; 1916 februárjában megtiltották, hogy a kilátásba helyezett ármaximálásról és az ezekre vonatkozó tárgyalásokról tudósítsanak a lapok. Nem lehetett írni a katonai szállítások körüli botrányokról, visszaélésekről sem. 1916. augusztus 3-án például megtiltották, hogy a brassói 24. gyalogsági ezred pótzászlóalja két élelmezési tisztjének és két őrmesterének vesztegetési és élelmiszerszállítások körüli visszaélési bűnügyében kezdett főtárgyalásról tudósítsanak a lapok és az ügyet kommentálni sem lehetett. Engedélyezték viszont a vádlottak szavainak közlését és a vád rövid ismertetését.¹⁷

A főispán 1916. április 30-án levelet írt a polgármesternek, amit ő átküldött a helyi lapok szerkesztőségeibe. Ebben a levélben hosszas indoklást is írtak a mezőgazdasági munkák menetével kapcsolatos hírek letiltáshoz. *„Kívánatos, hogy a lapok a tavaszi és nyári mezőgazdasági munkálatok menetéről pl. a kiadott hadifuvarok számáról, a katonaság által ideiglenes használatra kiadott lovakról, a bevetetlenül maradt területekről, gépek hiányáról stb.- stb. híreket ne közöljenek. Az ilyen közlemények ha kedvezőtlenek a hírek, külföldre kiszármazva csak az ellenséges hatalmaknak adnak módot arra, hogy azokat kiszínezve, és elferdítve helyzetünket súlyosabbnak tüntessék fel, viszont ha kedvezőek a hírek, idehaza miután az érdeklődő közönség a konkrét híreket általánosanítja, olyan reményeket kelthetnek fel, amelyeknek csalódás lehet a vége.”*¹⁸ A vezető tisztviselők tehát a legjobbnak vélték, ha se negatív, se pozitív tartalmú írás nem jelenik meg az élelmiszerellátás lehetséges veszélyeivel kapcsolatban. Hasonló megfontolásból június 28-án megismételték, hogy a lapokban a *„túlságosan kedvező terméskilátásokról írni magasabb közgazdasági érdekből tilos.”*¹⁹

A főispán 1917. február elsején küldött újabb távirata előírta, hogy a fennálló rendeletek értelmében vasúti balesetekről, elemi csapásokról és egyéb a *„közönség nyugtalanítására alkalmas szerencsétlenségekről szóló hírek közlése tilos.”*²⁰ A lakosság nyugalmanak megőrzése érdekében a királynő betegségéről sem lehetett írni: *„Őfelsége a királyné rosszulletéről a hírlapokban megemlékezni szigorúan tilos.”*²¹ A főispán 1917. június 17-én ismételten arra is felhívta a figyelmet, hogy az igazságügy-miniszter, a belügy- és a kereskedelmi minisztériumokkal egyeztetve a sajtótermékek szabályozása tárgyában kelt 1914. évi 12 001. számú rendelet 6. §. szerint *„tilos azon hírek közlése, melyek a lakosság körében nyugtalanságot, vagy izgalmat kelthetnek.”* Figyelmeztetésként azt is megjegyezték, hogy e sajtótilalom megszegése a büntető törvénykönyv hatálya alá tartozik.²²

A hírek kormányzati tiltásán túl, melyek közvetlenül a főispántól érkeztek, Kecskemét polgármestere a főispántól rendszeresen kapott utasításokat a helyi sajtó szigorú felügyeletére, ellenőrzésére vonatkozóan is. 1914. július 31-én gróf Ráday Gedeon főispán táviratot küldött a polgármesternek a következő szöveggel: *„Kérem hatósága területén*

megjelenő újságok szerkesztőségét legkomolyabban figyelmeztetni, hogy hadi eseményekről kizárólag a sajtóirodától kapott közleményeket használják fel, ellenkező esetben törvény által biztosított legszigorúbb rendszabályokat fogjuk velük szemben alkalmazni. Kérem a lapokat ilyen értelemben a legszigorúbban ellenőrizni.” Másnap a polgármester levelet írt a helyi lapok szerkesztőinek, hasonló tartalommal, amit kiküldött az összes városi lap vezetőjének, felelős szerkesztőjének, akik aláírásukkal igazolták annak átvételét.²³

A sajtóról szóló 1914. évi XIV. tc. és a végrehajtása tárgyában kiadott 2500/1914. M. E. számú rendelet előírta, hogy a nyomdatulajdonosok a köteles sajtótermékeket a Magyar Királyi Ügyészséghez és annak a törvényhatóságnak az első tisztviselőjéhez is beszolgáltassák, melynek területén a nyomda működött. A polgármester nehezen tudta elérni, hogy a napilapokat a terjesztés megkezdése előtt ellenőrizni tudja, ugyanis a szerkesztők rendszerint a terjesztés megkezdésével egy időben mutatták be az aktuális lapszámokat, vagy akkor sem. Sándor István polgármester ezzel kapcsolatosan már a háború kezdetén levelet írt a lapok szerkesztőségébe melyben megállapította, hogy ezt a kötelezettséget a régi sajtótörvény is előírta, de a nyomdatulajdonosok egy része ennek régebben sem és most sem tett eleget, és a szóbeli figyelmeztetés ellenére is csak pontatlanul és részben teljesítik e kötelezettségüket. Sándor István felhívta a szerkesztők figyelmét, hogy minden hó 25-ig tegyenek eleget a fenti előírásoknak, mert neki azt fokozottan ellenőriznie kell. A polgármester arra is felhívta a figyelmet, hogy a nyomdákban beálló változásokról is értesíteni kell őket.²⁴

1914. augusztus 29-én a polgármester ismét figyelmeztette a kecskeméti napilapkiadókat, hogy be kell mutatni a lapokat neki, de ezt az érintettek továbbra sem tartották be. Sándor István kifogásolta, hogy a sajtótermékek utcai és házaló terjesztésére engedéllyel rendelkezők a lapok egyes számait csak akkor mutatták be neki, amikor az újságokat már elkezdték terjesztetni. Így nem tudta a sajtótörvény 11. §-ában körülírt köteletségét gyakorolni. A polgármester megállapította, hogy neki ebben az ügyben komoly felelőssége és kötelessége van, – ellenőriznie kell a lapokat, sőt a terjesztésből is kizárhat egyes lapszámokat. A polgármester ismételtén utasította a szerkesztőket, hogy a lapokat a

terjesztés megkezdése előtt mutassák be neki, hogy a kötelességének eleget tudjon tenni. Megadta azt is, hogy a lapokat reggel 7-től este 8-ig a hivatalában, este 8-tól, reggel 7-ig a lakásán veszi át.²⁵

A figyelmeztetések ellenére ezek után is előfordult, hogy a lapokat nem mutatták be időben. Sándor István 1916. június 7-én levelet küldött Diószeghy Józsefnek, a Kecskeméti Napló szerkesztőjének, melyben ismét felhívta a figyelmet arra, hogy a szabályok értelmében a lapok vezetői kötelesek a polgármesternél az elárusítás megkezdése előtt egy példányt bemutatni. Sándor István megjegyezte, a háború kezdete előtt oly módon igyekezett ezt gyakorolni, hogy abból az újságoknak semmiféle hátránya ne legyen. Hangsúlyozta, hogy ezt a gyakorlatot igyekszik fenntartani a háború ideje alatt is, de szigorúan ellenőriznie kell a lapokat. A figyelmeztetést többször megtette szóban és írásban is, ennek ellenére a Kecskeméti Napló a köteles példányt *„mindenkor késve, csak a késő esti órákban, sőt néha csak másnap reggel szolgáltatotta be hozzám. Június elseje óta pedig a köteles példány beszolgáltatását teljesen megszüntette.”* Végül kérte a lap pontos bemutatását, különben kénytelen lesz a jogszabályok alapján intézkedni.²⁶

1914. augusztus 12-én a polgármester előterjesztést írt a főispánnak a helyi sajtó és lakosság tájékoztatásának problémáiról. Kifejtette, hogy *„a háború fontosabb eseményeiről helyi lapjaink a miniszterelnökségi sajtóirodától rendszerint kapnak ugyan hiteles értesítéseket, de többnyire oly későn, hogy ugyanazok az értesítések az előzőleg megérkezett budapesti lapokban már olvashatók.”* Sándor István kiemelte, hogy a lapok híreit a lakosság nem mindig tekinti hitelesnek, mivel a lapok csak a hivatalosan kiadott híreket közölhetik, a lakosság körében így ezek nem fognak *„általánosan hitelre találni”*, ezért ezeket kételkedve olvassák: *„Miután pedig a lakosság helyes informálása s arról való meggyőzése, hogy a közzétett hírek csakugyan megbízhatók, egyedül alkalmas az ezidőszerint igen kedvező közhangulat állandó fenntartására a mostani viszonyok közt komoly szükségletnek tartom, hogy a lakosság az így közzétett hírek valódiságában ne kételkedjék.”* A problémát a polgármester szerint úgy lehetett volna kezelni, ha a sajtóiroda mihamarabb a polgármesteri hivatalba küldte volna a közléseket, ezeket pedig a három helyi napilapnak mihamarabb kiosztották volna és a vá-

rosházán is kihelyezték volna a hirdetőtáblára. Sándor István levelében arra kérte a főispánt, hogy az illetékes felsőbb helyen kezdeményezze ezen átalakítást.²⁷ A főispán továbbította Sándor István levelét a sajtóirodára, ahonnan augusztus 25-én egy miniszteri tanácsos válaszolt az előterjesztésére. Értesítették a főispánt, hogy a Miniszterelnökségi Sajtóiroda vidéki lapok szerkesztőségeihez menő táviratait, a főispán kérésére Kecskemét polgármesterének is elküldik.²⁸ Ezzel azonban nem oldódott meg a gyorsaság és a hitelesség problémája, amit Sándor István kifogásolt.

■ A kecskeméti napilapok a háború alatt

Kecskeméten az első világháború alatt négy napi- illetve hetilap működött.²⁹ A lapok többségében négyoldalasak és háromhasábosak voltak, az utolsó oldalakon a hirdetések közölték. A Kecskeméti Lapok vasárnapi száma 8 oldalas volt, melynek utolsó 3-4 oldalán hirdetések voltak.

Kecskeméten az első nyomtatott újság a Kecskeméti Lapok volt, a kiegyezést követően 1868. október 3-ától jelent meg, hetente egyszer, szombatonként, Madarassy László szerkesztésében.³⁰ A lap 1914-ben már a 47. évfolyamánál tartott és ekkor már mindennap megjelent, hétfő és ünnep utáni napok kivételével, 1910-től Hollósy János szerkesztésében. A Kecskeméti Lapok liberális felfogású volt, a legtöbb és legfrissebb híreket közölte a helyi lapok közül, köszönhetően viszonylag jól kiépített tudósítói hálózatának.

A háborús eseményekről a Kecskeméti Lapok tudósított a legnagyobb alapossággal. Az 1914. augusztus 15-i számban a lap szerkesztősége címlapon adta közzé: „*Mi nem kérkedünk, mi nem ígérgetünk.*” A lap napról napra eredeti távirati tudósításokat közölt, állítása szerint úgy, „*hogyan azzal egyetlen vidéki lap sem versenyezhet.*” Ígérték, hogy a háború minden fontos mozzanatáról tudósítani fognak. Ez a vállalás ugyanakkor további költségeket jelentett a lap számára és a papír ára is emelkedett, így a többi lappal együtt ők is kénytelenek voltak a lap árát 2 fillérről a duplájára, 4 fillérre emelni. A lap hirdette a későbbi számokban is, hogy „*csak a Kecskeméti Lapok ad teljes tudósítást a háború-*

A Kecskeméti Lapok

a mai válságos időkben is igyekezett minden tekintetben helyt állni és megfelelni annak a bizalomnak, melyet a város közönsége immár évtizedek óta beléhelyezett.

Mi nem kérkedtünk s mi nem ígértünk, hanem olvasóközönségünk napról-napra meggyőződhetett, hogy állandóan olyan teljes és kimerítő eredeti távirati tudósításokat közöltünk, hogy azzal egyetlen vidéki lap sem versenyezhet. A mi pontos tudósításainkból a nagy világháború minden fontos mozzanatát végig lehet kísérni, egész történetét össze lehet majd a krónikásnak állítani, olyan hiánytalan h iradással szolgálunk.

Az ezzel járó fokozottabb kiadások, az anyag megrágulása és az előállítás megnehezítése kényszerítenek bennünket, hogy a Kecskeméti Lapok árát, — mint ahogy azt valamennyi fővárosi s a legtöbb vidéki lap már elébb megtette, — mi is fölemeljük s a mai számtól kezdve számonkint

4 fillérért árusítjuk.

Nem kételkedünk, hogy a Kecskeméti Lapok tábora egyetlenegy olvasóját sem fogja ezért elveszíteni; mi pedig még fokozottabb mértékben fogunk igyekezni olvasóközönségünk minden igényét kielégíteni.

Tisztelettel:

A KECSKEMÉTI LAPOK

szerkesztősége és kiadóhivatala.

Telefonszám: 141.

1. ábra: A Kecskeméti Lapokban megjelent cikk a háborúval kapcsolatos híradások közléséről

Forrás: Kecskeméti Lapok, 1914. augusztus 15. 1.o.

ról!” Ténylegesen megállapíthatjuk, hogy a lapban a hirdetések rovására nőtt a háborús tudósítások terjedelme. Az is előfordult, hogy a lapot elkapkodta a lakosság és újra kellett nyomtatni. 1914. augusztus 25-án azt írták, hogy a tegnapi szám, melyben a németek lotaringiai győzelméről tudósítottak, óriási szenzáció volt, a lapot percek alatt elkapkodták, új kiadást kellett nyomni. Megállapították azt is, hogy a Kecskeméti Lapok gyakran a fővárosi lapokat is megelőzi a távirataival.

Az 1908-tól megjelenő Kecskeméti Újságot a kormányon lévő Nemzeti Munkapárt támogatta.³¹ A napilap tulajdonosa és főszerkesztője dr. Réti Gyula volt. Ebben a lapban volt a legtöbb hirdetés, gyakran több mint két oldalon, jelentős számban hirdettek budapesti cégek is. A háború időszakában az újság első oldalán a vezércikk mellett a háborús eseményekről is tudósítottak a Miniszterelnökség Sajtóosztályától kapott hírek alapján. A kiskunfélegyházi tudósító révén félegyházi híreket is hozott a lap. A lap elsősorban gazdasági jellegű híreket közölt, a többi kecskeméti laphoz képest itt jelent meg a legtöbb gazdasági hír. Az újság – a háború alatt is – rendszeresen foglalkozott a város gazdaságának fejlesztési lehetőségeivel, és erre koncepciót is igyekeztek kidolgozni. 1917. október 7-i számában felsorolták a kecskeméti zsidóság háborús hőseit, az elesetteket és az eltűnteket. Itt adták közzé a helyi zsidóság esküvőiről és haláleseteiről szóló híreket is, tehát ehhez a laphoz kötődött leginkább a helyi zsidóság. Réti 1918. május 10-én írt Wekerle Sándor miniszterelnöknek, hogy a lap korábbi szedőjét, Váradi Andrást, akit katonaként Prágába vezényeltek, helyezték vissza Kecskemétre, mert nincs emberük. Kérését azzal indokolta, hogy Kecskeméten és a megyében a Kecskeméti Újság az egyetlen vidéki napilap, amely a kormányt „*mindeddig a legnagyobb készséggel támogatta és támogatni fogja*”, ezért kérte a szedő ide helyezését, különben kénytelen lesz a hó végén beszüntetni a lapot.³²

A Kecskeméti Napló 1912-től jelent meg, független politikai napilapként határozta meg magát, de szellemisége keresztény és nemzeti alapon állt. A Kecskeméti Napló szerkesztősége 1916. január 1-jei számában írt az olvasókhöz, ebben kijelentették, hogy mindig szem előtt tartják a „*keresztény világnézet hazafias és ésszerű elveit.*” A lapban a háború ideje alatt rendszeresen jelentek meg zsidóellenes írások. A Kecskeméti Lapokkal 1914 szeptemberében kialakult sajtóvita is en-

nek volt a következménye, amit végül a polgármester állított le.³³ A lap 1915. március 21-i számában „Kik a bűnösök?” címmel jelent meg írás, melyben arról írtak, hogy a háború meghozhatja Magyarország számára a nemzeti szabadságot, az önálló állami életet. Kijelentették, hogy az *„itthon maradt uraknak”* ezek ismeretlen fogalmak. Ennek ellenére sem kívánhatják az oroszok győzelmét *„mert azoknak olyan orruk van, hogy megérik a tisztelt urakat!”* Feltették a kérdést: *„Melyik társadalom a hibás? [...] Az-e amelyik a katonát adja; az-e amelyiknek a rossz nadrágot, papiros talpú cipőt és a zsírnak keresztelt ehetetlen keveréket szánták; az-e, amelyik a határokon azokért az ismeretlen fogalmakért: a nemzetért, a hazáért ontja vérért?”* Szerintük nincs társadalom, aki befogadná azokat a bűnösöket, akik a katonák számára rossz minőségű árut szállítottak. Majd megállapították, hogy a sajtó nagy része próbálja megvédeni a szállítási visszaélések elkövetőit. Az 1915. április 27-i számban arról írtak a „Kufár” című cikkben, hogy Magyarország két pártra szakadt: az egyik a becsületesek tábora, akik a terheket viselik. *„A másik tábor pedig azon van minden furfanggal és minden igyekezettel, hogy a kötelezettségek alól magát kivonja. De nem csak kivonja, hanem üzletet csinálva egy nemzet létéért folyó élethalálküzdelméből, vagyont, tőkét iparkodik tisztességtelen utakon magának összeharácsoolni.”* A cikk végén megállapították, hogy a tisztességeseknek össze kell fognia és a becsületeseket ki kell szorítani, majd hozzáfűzték: *„nincs itt szó vallásfelekezetekről, csak becsületesekről és gazemberekről tekintet nélkül, hogy hova tartoznak.”*

A Kecskeméti Naplóban volt a legtöbb irodalmi igényű írás, a tárca rovatban jó tollú katonatisztek írtak harctéri emlékeikről, rendszeresen jelentek meg versek is a lapban. Például az 1915. szeptember elsejei számban közöltek egy verset, amit tábori postán Nobilis Tibor zászlós küldött. A verset egy elesett orosz katonánál találták, majd lefordították, elküldték és közölte a lap. Az újságot Diószeghy József szerkesztette a háború alatt.

A Kecskeméti Híradó hetilap 1913 és 1918 között jelent meg hetente egyszer, hétfői napokon.³⁴ Dr. Kováts Andor, a lap szerkesztője, a Református Kecskeméti Jogakadémia tanára volt.

A Kecskeméten megjelenő sajtótermékek az első világháború időszakában³⁵

Cím	Típus	Megjelenés gyakorisága	Felelős szerkesztő	Kiadó, székhely
Kecskeméti Lapok	politikai	mindennap, hétfő és ünnep utáni nap kivételével	Hollósy János	Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Arany János u. 8.
Kecskeméti Újság	politikai	mindennap hétfő kivételével	Dr. Réti Gyula (laptulajdonos)	László Károly u. 11. (kormánypárti lap)
Kecskeméti Napló	politikai	mindennap délután, vasár- és ünnepnapok kivételével, 1916-tól hetente háromszor	Diószeghy József	Kecskeméti Napló Lapkiadó-társaság, Arany János u. 6.
Kecskeméti Híradó	politikai	minden hétfő reggel	Kováts Andor, 1915. 04. 05-től Dömötör Sándor, majd 1916. 09. 11-től Kováts Andor	Kecskeméti Nemzeti Munkapárt hivatalos lapja, Kiadótulajdonos: Fodor István
Alföldi Kacagató	élclap	1917-ig jelent meg	Dr. Bartek Lajos	
A Színház	színházi lap		Nyúl Lajos	
Szőlészeti és Borászati Lapok*	gazdasági		Maurer János	
Homok*	gazdasági		Kiss Elemér	

* A két utóbbi lap hosszabb ideig nem jelent meg, de megjelenésük beszüntetése nem lett bejelentve 1918-ig.

A Kecskeméti Lapok 1914. december 16-i számában címlapon foglalkoztak a sajtó szerepével a háborúban. Megállapították, hogy a lapok egyformák lesznek a háborúban és ilyenkor megszűnik a hatalmi szerepük is. *„Meg kell vallani, – nehogy panaszként hangozzanak e szavak, – hogy a közönség még nem elég érett ahhoz és talán soha se lesz, hogy a háborús eseményeket a maguk leplezetlen valójában lehessen elébe tárni.”*

A szarajevói merénylet hírére a Kecskeméti Lapok közölte először a város lakosságával. Az 1914. június 30-i szám gyászkeretben, a címlapon tudósított a trónörökös pár haláláról. A lapban azt írták, hogy a

Előfizetési ár
helyben, hához hordva:
Egész évre 12 kor.
Fél évre 6 kor.
Negyedévre 3 kor.

Vidékre, postán küldve:
Egész évre 16 kor.
Fél évre 8 kor.
Negyedévre 4 kor.

KECSKEMÉTI LAPOK

(KECSKEMÉTI FRISS UJSÁG)

FÜGGETLEN POLITIKAI NAPILAP.

Megjelen minden nap
hétig és
ünneptúrái nap kivételével.

A lap szellemi és anyagi
részére vonatkozó összes
dolgok a szerkesztőség és
kiadóhivatalban intézendők.

A szerkesztésért felelős: **Hollósy János.** Telefonszám: 141. Laptulajdonos: **A Nyomdarárszénvénnyársaság.**

A sajtó a háboruban.

Ma minden lap, természetesen, háborús lap. Ma nincs politikai, szépirodalmi és társadalmi lap, hanem, csak háborús lap. Mert a politika éppen úgy háborús, mint a szépirodalom és a szépirodalom háborús, mint a társadalom.

Látszólag, nagyon könnyű dolga volna a sajtónak a háboruban. Egyrészt, nem kell magát nagyon megerőltetnie izgalmas hírek kidolgozásával, sőt, a legizgalmasabb hírek tömör pár sorban jelennek meg és sokszor egy-egy szóban. A békeidőben egy ember pusztulásáról sokszor napokon át cikkeztek az újságok s ma, bizony megcsik, hogy ezek elpusztulását az efféle szavak, vagy mondatok jelentéktelenül hangzó kifejezései mögé kell helyezni, mint például:

»Az ellenség elkeseredetten védekezett.«

»Stratégia szempontokból föladtuk az x, y magaslatokat és egy alkalmassabb terepen helyezkedtünk el.«

Roppant sokak katasztrófáját jelenti ez a szó is:

»Győztünk.« »Visszavetítettük az ellenséget.« »Visszautasítottuk erőteljes támadásaitak.«

Vagy esetleg százak és százak el-estét jelenti ez a kis szerény megnyilatkozása a hadvezetőségnek:

»Ma nem történt semmi följegzésre méltó a harcban...« Semmi, semmi, mintha megtörténhetne, hogy kétszer négyszáz kilométer hosszú harcvonalon egyszerre csak nem történt semmi. De az is igaz, hogy ahol tízezer emberek el, ott a százak semmik, ez érthető a hadvezetőség felfogásában, csak a sajtó feladatát és szerepét akarjuk festeni ezzel, bizonyítván, hogy a hatodik nagyhatalom, a sajtó teljesen elveszti hatalmát, amikor az ötödik nagyhatalom, a hadsereg akcióba lép. De nemcsak a hatalmát veszti el, hanem eszközévé kell válnia a hadseregnek, ha nem akarják a lapok, hogy üres hasábként jelenjenek meg.

De meg kell vallani, — nehogy panaszként hangozzanak e szavak, — hogy a közönség még nem elég érett ahhoz és talán soha se lesz, hogy a háborús eseményeket a maguk leplezetlen valójában lehessen elébe tárni.

A lapok ma majdnem teljesen egyformák a hírszolgálat dolgában. Alig különbözik az egyik a másiktól: a háborús helyzet majdnem, hogy úgy mondjuk, uniformissá lapokat teremtett meg, amelyeknek — Vorschrittük van. De különbözhetnek abban, hogy a közönség gondolkodását irányíthatják s általánosságban tartott véleményükkel idomíthatják a közönséget.

Alaptalanul rosszakat sejtetni éppen olyan bűn, mint alap nélkül örömhíreket röppenteni a világba. Vegye a sajtó, a lehetőségnek abban a szűk keretében is, a feladatát őszintén és komolyan, mint amelynek tudni kell, hogy a győ-

zelem se fenékgig tejfel és áldozatokkal jár, a közönség pedig bizonyára méltányolni fogja azt a körülmelet, hogy a sajtó, mint nagyhatalom, — csupán békében nagyhatalom és — a békében szokott csak háborút csinálni.

Orosz seregek veszedelme Varsó körül

Előnyomulásunk Galiciában

Visszavonulásunk Szerbiában

Tegnap délután egy félhivatalos jelentést adott ki a hadvezetőség, mely tudtul adja, hogy a Drinától délkeleti irányban indított offenzívánk Valjevótól délkeletre nagy túlerőben levő ellenségre talált. Ez nemcsak offenzívánk feladását, hanem azt is okozta, hogy számos hét óta hősiessen, de nagy veszteségekkel szívós harcokat vívó csapatainknak messzebbre kellett visszavonulniuk. Ez nyílt és őszinte jelentés arról, hogy a szerbiai offenzívánkat, legalább azt, mely a Drinától délkeletre indult meg, a szerbek feltartóztatták s visszavonulásra kényszerítették. Ez semmi esetre sem örvendetes, de ezzel szemben két körülményt kell hangsúlyoznunk. Az első az, hogy a hivatalos jelentés őszintesége a kedvezőtlen hír dacára is megnyugtató. Megnyugtató pedig azért, mert a kedvezőtlen hírek őszinte közlése sem keltet olyan nyugtalanságot, mint ezeknek a híreknek elhallgatása,

amikor aztán visszatért sebesültek elbeszéléseiből tudunk meg egyet-mást. A közönség értett és higgadt. Tudja, hogy abban a nagy küzdelemben, mely most folyik, nem lehetünk mindig mi a győzők s nem lehetnek a harcra lejárászóó események állandóan csak a mi számunkra kedvezőek. Ezt tudjuk, ebbe belenyugszunk s erre a megnyugvásra és erre a higgadságra reá kell nevelni az egész közvéleményt. Ezt teszi a hivatalos jelentés is, mikor nyíltan és őszintén, minden kerteles nélkül mondja meg az igazat. Ebből azután azt a tanulságot is levonhatjuk, hogy ha a hivatalos jelentés győzelemről szól, akkor annak valóságában sincs semmi okunk kételkedni.

A második körülmény, melyet hangsúlyozni kell, az, hogy a kommuniké szerint olyan operáció kezdetén állunk Belgrád alatt, melyek okvetlen az ellenség visszaszorítását fogják eredményezni.

Galiciában és Kárpátokban 9000 fogoly, 10 gépfegyver.

(A K. L. eredeti távirata.)

Nyugatgaliciában folytatott az oroszok üldözését, amely kisebb-nagyobb harcok közben észak felé mindenütt tért nyert. Immár Dukla is ismét birtokunkban van.

A Kárpátokon át előnyomult oszlopaink tegnap és tegnapelőtt 9000 orosz fogták el és 10 gépfegyvert zsákmányoltak.

Arconvalunkon a Rajbrót és a Krakótól keletre fekvő terület között, valamint Dél-Lengyelországban a helyzet változatlan.

Lovictól északra szövetségeseink támadása az alsó Bezura felé még előbbre haladt.

Hőzer vezérőrnagy, a vezérkar főnökeinek helyettese.

Dukla a keleti Beszkek galíciai lejtőjén, a Jasiotka mentén, a magyar határtól vagy 18 kilométerre. — Kájbrót Krakótól délkeletre és attól mintegy 50 km. fekszik.

Győzelmes harcaink Galiciában.

Közrefogtuk az oroszokat.

(A K. L. eredeti távirata.)

Sajtóhadiszállás, dec. 15. A harc-téri helyzetről a »Hadi Újság« legújabb száma a következőket közli a katonákkal:

Az oroszokat Nyugat-Galiciában két oldalról megfogtuk. Nyugati és déli koncentrikus támadásunk előrehalad.

Csapataink a Kárpátokban a hó és a jeges utak ellenére gyors menettel nyomulnak előre. Sok foglyot ejtettünk, akik közül kétezret elszállítottunk. Lovasságunk több szorost elfoglalt és az ellenségnek sarkában van. Az oroszok között kolera pusztít. Emiatt több hadtestet kivontak a frontból és elküldötték őket. A nyugatgalíciai harcterőről pedig tizenegyezer foglyot szállítottunk el.

2. ábra: „A sajtó a háborúban” című írás a Kecskeméti Lapokban
Forrás: Kecskeméti Lapok, 1914. december 16. I. o.

Kecskeméti Lapok volt az első, amely június 28-án, Kecskeméten déli egy órakor hírt kapott a borzalmas eseményről, ami 10 óra 53 perckor történt. A hír kommunikálásáról és terjedéséről a következőképpen írtak a lapban: „*Félkettőkor már kinn függtek ismeretes plakátjaink a Beretvás, Farkas-patika, Komor könyvkereskedés stb. üvegtáblái mögött, ahol a vasárnapi közönség hamar összeverődött csoportjai tárgyalták és hihetetlenül fogadták a tényleg hihetetlennek látszó hírt. Ezekről a tudósító táblákról vitték szerteszét a városba a borzalmas katasztrófa híret s miután a táviró és telefonvezeték hivatalos részről teljesen lefoglalták nem is lehetett összeköttetést kapni a fővárossal, többet nem is tudott senki, mint amit tőlünk megtudhatott. Félőtkor szólalt meg újra fővárosi tudósítónk telefonja, aki most már pontosabban tudatta velünk, hogy a trónörökös-pár nem bombamerényletnek, hanem revolverlövésnek – tudósítónk szerint – 4 revolverlövésnek lett áldozata. Ezt a hírt is persze nyomban kifüggesztettük s az igazi konsternációt ez okozta igazán, főleg mikor még azt is hozzátettük, hogy a merényletet szerb nemzetiségi fanatizmusból követték el.*” A lap újságírója szerint az emberek nem akarták elhinni a hírt. „*Késő estig ébren maradt a város, mozgalmas csoportok töltötték be a Kőrösi utcát s várták a vasutakat, hogy az azokkal érkező fővárosi lapokból tán többet és bizonyosabbat lehet megtudni.*” A személyvonattal érkezett *A Nap* rendkívüli kiadása, majd az éjjeli gyorsal a *Pesti Hírlap* és *Az Est*, melyek alátámasztották a Kecskeméti Lapok híreit. Az egész lapszám a merénylettel és a trónörökös pár személyével foglakozott.

A város vezetését másnap hivatalos úton is tájékoztatták a merényletről. 1914. június 29-én érkezett távirat a belügyminisztertől melyben közölték a város közönségével: „*Ő császári és királyi fensége Ferencz Ferdinánd főherceg úr és fenséges hitvese Hohenberg Zsófia hercegnő június hó 28-án a déli órákban Szarajevóban bűnös merénylet áldozatául estek, erről a megrendítő országos gyászesetről a város közönségét a legmélyebb megilletődéssel értesítem. Belügyminiszter*”.³⁶

Június 30-án a városházán rendkívüli tanácsulást tartottak, ahol elhatározták, hogy másnap, a közgyűlésen Sándor István polgármester emlékezik meg a „megrendítő csapásról”, az uralkodóházhoz részvétáviratot küldenek és a középületekre 15 napig kitűzik a gyászlobogókat. A következő számokban is foglalkoztak a merénylet részleteivel, a temetéssel, a király reakcióival.

A Kecskeméti Lapok július 2-i száma szó szerint közölte Sándor István polgármester közgyűlés előtt elmondott gyászbeszédét. A másnapi szám közölte „Kecskemét részvéte” címmel a város közönsége nevében Sándor István polgármester és Győrffy Pál előadó a királyhoz intézett részvétfeliratát.

A július 4-i számban már tudósítottak a háborús hangulatról, „Bécs háborút akar a trónörökösért” címmel. A vezércikket Tóth László írta ebbe a számba „És mégse kell a háború” címmel, aki megérezte a tudósítások háborús hangulatát. Kijelentette, hogy „*a háború réme kísért.*” Beszámolt arról, hogy a lakosság, a lapok és a hadsereg boszút, háborút akar, mindannyian a szerbek ellen uszítanak, miközben a fegyvergyártók és udvari szállítók már dörzsölik a tenyerüket a háborús megrendelésekre számítva. „*Sajnos a hangulat elkeseredett, lázas és izgatott, a nyugodtabb komoly hang kiáltó szó a pusztában.*” Szerbia tényleg bűnös, de mégsem kell a háború – vont a Tóth a következtetést, mert a háború mindig gyilkolást hoz és erőszakkal jár. Helyesen látta, hogy a háborúnak mindig vannak nyertesei, de a tömegek számára csapás. Leírta „*még azok a rémek sem hatnak, amelyek a világháború képét támasztják fel.*” Azt javasolta, hogy töltsék ki a boszút a bűnös gyilkosokon, de ne legyen háború. mert a gazdaság a balkáni háború óta válságban van. „*Erős és hangos a háborús hangulat, de a gondolkodás parancsolja, hogy fékezzük és csittítsuk.*” [...] *Felesleges, esztelen, elhibázott és embertelen lenne háborúval megtorolni a szarajevói merényletet.*” Leírta, hogy a „*mi szívünk is fáj, őszintén gyászolnak, de nem akarnak háborút, legyen a jövőre nézve szomorú tanulság a tragédia.*”

A másnapi számban már részletesen írtak az új trónörökös pár Károly Ferenc József főherceg és Zita főhercegnő szeretetre méltó személyiségéről, tulajdonságairól. A július 7-i szám címlapon hozta Ferenc József király Tisza István miniszterelnököt írt köszönetét a magyarok kiállításáért, támogatásáért. A következő lapszámok nem foglalkoztak sem a merénylettel, sem a háborúval, helyette a város gazdasági életét nagymértékben meghatározó témákat tárgyalták: az aratást, a baracktermést és a gyümölcskereskedelmet.

A július 23-i számban élesen bírálták Tisza kormányát és „tatárrendszerhez” hasonlították tevékenységét. A Kecskeméti Lapok ellenzéki szemléletű volt, elsősorban a demokrácia hiánya miatt kritizálták a kormányt.

Július 26-án a belügyminiszter plakátokat küldött a polgármestereknek és főispánoknak, a következő sorokkal: *„A m. kir. kormánynak a háborús bonyodalmak küszöbén a magyar nemzet áldozatkész szeretetére és férfias erényére utaló szózatát szíves tudomás végett megküldöm.”* A kormány kijelentette, hogy a Szerbiával való konfliktus miatt: *„Háborús bonyodalmak küszöbén állunk.... A cselekvés órája ütött”*³⁷

A háború küszöbön állásáról a Kecskeméti Napló július 26-án tudósított: „Kitört a háború!” címmel, az első oldalon. A lap következő számában beszámolt a Kecskeméten is eluralkodó háborús hangulatról: *„A kecskeméti kávéházakban reggelig fennmaradtak s várták a híreket. A Beretvásban és a Royalban a Rákóczi indulót húzatták és éltették a háborút.”* Azt is megjegyezték, hogy a kecskeméti harci kedv csak árnyéka a budapestinek. Ekkortól jelentek meg az újságban a háborús hírek, melyek a továbbiakban uralták a lap vezető híreit: a vasútvonalakat a katonaság őrzi, a személyforgalom katonai felügyelet alatt történik, Montenegró mozgósít.

A július 28-i szám a mozgósítások elrendeléséről tudósított. A lelkes háborús hangulatot a mozgósítási plakátok előtt az aggodalom váltotta fel az emberekben. *„Az asszonyok sírva tördelték kezeiket.”* A lap a városi eseményekről is írt. Vasárnap kora reggel híre jött Szerbia elutasító válaszána, minek következtében a gyümölcspiacon megszűnt a forgalom. 8 órakor híre ment a mozgósításnak, óriási volt a lelkesedés a lakosság körében. A városháza termei, folyosói megteltek emberekkel, estig dolgoztak a tisztviselők. A szerkesztőség elé fél 9-kor tették ki a mozgósítási rendeletet, majd tömegek érkeztek felvilágosításért. A rendelet szerint 24 órán belül jelentkeznie kellett a mozgósított korosztálynak. Az emberek lelkes hangulatban voltak. A vasútnál megtelt a peron, a katonák jöttek-mentek. Az utcán az emberek lázasan vitatták a legfrissebb híreket, az újságokat kézről kézre adták. A laktanyában a jelentkezőket ruhával és fegyverrel látták el, majd elszállásolták őket.

Második Rendkívüli kiadás!

III-ik évfolyam. 169. szám.

Vasárnap

Kecskemét, 1914. július 26.

Kecskeméti Napló

„ Előfizetési árak: „
Helyben mához küldve: Vidékre postán küldve:
Egész évre K 8.— Egész évre K 14.—
Fél évre „ 4.— Fél évre „ 7.—
Negyedévre „ 2.— Negyedévre „ 3.50
Egy szám 2 fill. Vasár- és ünnepnap 4 fill.

Független politikai napilap

Felelős szerkesztő. GYENES SÁNDOR dr.

Megjelenik minden nap délután
„ vasár- és ünnepnap kivételével. „
Szerkesztőség és kiadó hivatal
Arany János-utca 6. „ Telefonszám: 274.
Lapfeljáró és kiadó:
„ „Kecskeméti Napló” Lapkiadó-társaság.

Kitört a háború!

Belgrád kiűritve!

Szerbia fegyverben!

(Tudósítónk telefon jelentése)

Érkezett 1 órakor.

Az első hadifogoly.

A szerb generalissimust, aki a háboru esetére a szerb hadsereg fővezére lett volna, ma éjjel Keletföldön, Máriénadból való hazautazása közben elfogták.

(Érkezett éjjel 11 órakor)

Ma délután 10 perccel hat óra előtt adta át a szerb követ Szerbia jegyzékét a Monarchia megbízottjának. A jegyzék nem volt kielégítő, G i e s s e l Vladimir báró követünk azonnal eltávozott Belgrádból s ezzel megszűnt minden diplomaciai érintkezés a két állam között.

Belgrádot a szerb kormány kiűritette.

A szerb király székhelyét Kragujevárcra helyezte át. Stefanovics tábornok óriási hadsereggel áll a határon.

A háboru hire Budapesten.

A távirati irodák s a szerkesztőségek előtt nagy tömegek várják az új híreket. A háboru hírére óriási lelkesedés tört ki. Katonabandák járják be az utcákat, a nép szinte őrzöng, a kávéházakban harcias indulókat játszanak a zenekarok, az utca népe nótákat énekel.

Valamennyi budapesti napilap rendkívüli kiadást adott ki.

3. ábra: „Kitört a háború” című vezércikk a Kecskeméti Naplóban

Forrás: Kecskeméti Napló, 1914. július 26. 1. o.

számu rendelete a Szérből érkező időszaki lapok behozatalának és terjesztésének elutasításáról és az onnan érkező más sajtótermékek ellenőrzéséről és letiltásáról.

24. A m. kir. miniszterium 5486/M. E. számu rendelete egyes bányatelekmények az esküdtségi hatásköréből a királyi törvényes hatáskörébe utalásáról.

25. A m. kir. miniszterium 5487/M. E. számu rendelete az esküdtségi ügyek működéséről, egyes királyi törvényes hatáskörrel felügyeléséről.

26. A m. kir. miniszterium 5488/M. E. számu rendelete a gyorsított bírói eljárási szabályainak detektálásáról.

27. A m. kir. miniszterium 5489/M. E. számu rendelete az 1912. évi LXIII. L. c. 13-ik §-ának végrehajtásáról.

28. A m. kir. miniszterium 5490/M. E. számu rendelete a hadiújságokra fel nem eszketett, tényleges szolgáltatás által katonai (honvéd, népközlés és csendőri) egységeknek a katonai bűntörvénykönyv II. részében foglalt rendelkezések alá helyezéséről.

29. A m. kir. igazságügyminiszternek 12002/I. M. E. számu rendelete a gyorsított bírói eljárási szabályairól.

30. A m. kir. igazságügyminiszternek 12.603/I. M. E. számu rendelete a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egységeknek a honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről. m. kir. miniszterium által 5491/M. E. számu alatti kibocsátott rendelet kihirdetése tárgyában.

31. A m. kir. miniszterium 5492/M. E. számu rendelete a vízi járművek forgalmának korlátozásáról.

32. A m. kir. miniszterium 5525/M. E. számu rendelete több cikk behozatalának tilalmáról.

33. A m. kir. miniszterium 5526/M. E. számu rendelete több cikk ki- és átvitelének tilalmáról.

Budapest, 1914. évi július 28.án.

Graf Tisza István s. k.

Kecskemét népe!

Nagy idők, nagy események rohannak egymás után minden pillanatban! A magyar nemzet ujra ott áll, ahol ezer év sok viharában és küzdelmei között már annyiszor állott. Meg kell mutatnia csodás erejét, teljesítenie kell magasztos hivatását, hogyha kell vére árán, hősi onteladásaival bizonyítsa a történelmi igazságot, hogy nincs más út, nincs más hatalom e földön, mint a magyar.

Régi, daltias idők gyönyörű emlékeit támadnak előre, amióta elhangzott koronás ősz királyunk szava: Jegyveze magyar! A csendes, munkában elfoglalt hí magyar nép egyszerre megalotta a királyi szót és csatnyit mint régen. És a dolgos kezek minty viharváltásra elengedték a verejtékes munka eszközét, hogy más eszközökkel szerelék föl a következő pillanatra; a jegyverrel. Csaknyit, mint régen!

A nagy nemzet éreinek impozáns fellobbanása, a világtörtéti ósok unokáinak márai-honpra történő talpraállása vajjon gredményeivel-e mást má is, mint győzelmes babéroközorú és dicsőségű, melyre majd büszkén gondolnának vissza a jövő unokái!

Aggódni nem szabad! Igaz, hogy sok veszteséggel, sok reményekkel, sok felvevő pont tervek rombadobásával járunk a népek harca, de mielőtt arról van szó, hogy a testföld, airtomok elmennek, szemléljünk, akiknek gyökös-golyója már felhatott a tóv-számolyaig, onnagunkat gyermekeinket, később utóainkat védelmezzük

meg, akkor minden keserűségnek, minden aggodalomnak, mindensópánkodásnak elebe helyezendő a legnagyobb gond: a mi és a németélete.

Ahogy nézem városunkban is a legszentebb felbuzdulást, leszuróm belőle az egyedüli tanulságot, hogy népnak tisztában van a napok nagy kötelességeivel. Ugy is kell. Hiszen részünkön az igazság. Gyűlö sokat kell büntetni. Rajongva, a békét minden pillanatban feltöltéssel, tenyegető népcsoportokat kell visszaszorítani és ártalmatlanná tenni. Ki merné állítani, hogy Isten, ki nemcsak a munkás ember, hanem a felbuzduló nemzetek és seregek istene is, nem a mi részünkön áll hatalmas karjával? Isten a megszentelt jogoknak védelmező istene!

És a mi népnak ezt is írák megérti. Már vasárnap délután is, de különösen ma hétfőn reggel tömegesen vonultak harckarácslés férfaink a templomokba, hogy a magyarok istenének áldását, szerető gondviselését kérik meg az új nagy küzdelmeinkre, mint itthon nagyot családjainkra.

Csak jöjjetek is ti napbarátiott munkában, megdedzett férfiak és ifjak! Az Isten erős rudi! Az Isten megszentelt izzó jelképeidésleket! Az Isten győzelme vezél! Ha csakugyan az van, megtrva a sors könyvében, hogy harcba kell szállnotok.

Ti pedig, akik akár a nem, akár a karcimen itthon maradtok, a család tűzhelyénél, vegyétek ki szintén a részeteiket a hazárrinti nagy kötelességeiből! Legyetek bátorított védencezeteimél! A magyar ná tudja, hogy mi a hazai! És a magyar nő nem látgyul el az ermetlen zokogásban, hanem ő is feljújja a történelmi szerepet: pótolja a hársdóság munkában félrejt és mindennap büszgő imában folyamodik a igazság istenhez. Átym halagsd meg köhyörgésemel! Óvja, mindenható kezd a magyar hazát, a magyar királyt és a magyar katonát!

Képek a városházán.

A mozgósítás híre tömegesen vonul a nép a városházára, hogy a katonai hivataltól tanácsot kérjen.

Az árkatók alatt csoportokban állnak emberek, mellettük az asszonyaik sírdogálnak, soknak a fején fekete kendő. A nagy kapu mindkét ajtaja kiárva, legények 25-30-35 éves emberek tódulnak be rajta. Valóságos bucsujátás van, a lépcsők, folyosók tele emberekkel, mindenféle láma, síránkozás a nőszenyiek között, a dohányszási tialom dacára nagy dohányszási szóra.

A bizottsági teremben órási tömeg; a nagy tolongás közepében az asztal egyik végénél nyitott ablakok mellett dolgozik dr. Tóth István rendőrfogalmazó s a jelentkezők katonakönyvét intzi el.

Egyik pasas részeg és totágást áll benne az önzérel. Danolgat, katonákat s a kalapját lenntartja, a fején. A rendőrtisztviselő rákiált: Vegye le a kalapját! Nem vészöm le. Vesz le mindjárt a kalapját! Vészöm le. És vész.

Ember ember, hátán ácsorog, várja, mikor kerül rá a sor. A tanácssterem parkek-padlója most homokréteggel van borítva, a sziszmas és mezitlábás jelentkezők behordják a sarat. A bordíványokon a feleségek szoronganak, ott ül egy beteg kinezési fiatal ember is, a katonakönyvet a kezében, már előre beteg lett a háborúval. Egyik sarokban, a lényes teremnek örsi szűcsök hegyeznek, mellettük egy szék áll.

A teremben pipáznak és szabadon felszelelvi zajong, a népek. Egyik-másik nagyon nagyobgy gond; a hiszgen beszél s már a szerbekkel verekedni szűrenek. Mások lehangolnak, szomorúak s a családjuk körében szótlanul állnak. A katonai nyilvántartói ügyosztálynál órási tolongás van, sokan már elemelőzve kezükben utakészzen várják a katonai könyvet. A katonai hivatalban már kora reggel óta s egész nap langkadán dögömök a tisztviselő. A rendőrfőkapitány hivatalban állandón, éjelnappi inspekció van, egyes rendőrkapitány minden éjjel a városházán hál s egy csoport rendőr készenlétben várja a törtérendőket.

Vannak egyes gyosztályok, melyek előadó nélkül maradtak, be vannak hívva katonai szolgálataikra a fogalmazók. A városháza koron leguozott már elvitték. A hivatalok kiháltak, a felék forgalma teljesen hiányzik.

A hógyesztés a polgármester Dékány László hívta össze. A tárgysorozat rövid, kédséges, hogy meg lesz-e tartatva!

Az egész városházán szigorú intézkedések vannak életbe lépve, melyek megszűzése szigorú következményekkel jár.

Kecskemét szombaton éjjel.

Lapunk rekordja.

Három rendkívüli kiadás.

Általános igazalom közepette virrasztott Kecskemét közönséges szombatoneste. Mindehát a másiktól kérdésszódott, tud-e valami újat! A posta elfűt nagy csoportok, verődtek össze, a kávéházak, telve voltak és a cigány felváltva húzta a Kékóci-indult a Kossuth-nőlkát, a Ractzky-mársot meg hogy: Mind ebizsak a legények elejét! A hangulat lelkes és várakozó volt. Mindenki várta a 11 órási vonatot, hogy majd hozza a budapesti lapokat! A vonat megjött, de lapok nem. Senki sem tudott semmit! Lapunk éjszai 11 órákor hirtelen telefonon keresztül Budapestről közvettlen forrásból. Az értesítést leveles munkatársaink azonnal a nyomdában siettek a szedőkön azonnal munkához fogtak. Az első rendkívüli kiadás már 12 órákor megjelent a Royal-kávéházban, hol ottani lelkesedéssel fogadták a egyszerre több száz példányban szétkapkodók.

A pontos értesítéseknek leihatatlant hatása volt. A cigányai a fiatalas egy-másánál a szálljábanál-szálljában, tűzes nélkül húzódtak. Az egész kávéház, mely teljesen tömve volt, mint egy ember énekelte álva a Kossuth-nőlk. Közbe: többen beszédet, buzdító, lelkes beszédet intettek a közönséghez; a jelenét ellejlehetetlen volt. Lapunk a Beretvási kávéházban is azonnal megjelent. E kiadásunk jóval megelőzte Kecskeméten a budapesti lapokat! Felkeltek: rajnáiban újabb értesítést kaptunk a szerb fővezért előtagasról. Most újabb rendkívüli kiadás adtuk ki. A kávéházakban fél órákor, már ujra megjelent a lap. Két munkatársunk amerikai ötlettel a gyűléstőlpiacra áruha a lapot, mint titkarcset kaphattunk. A nép szétkapkodta a lapot, mintha ingyen adták volna.

A délelőti piacon is minden ember kezében jáhatott volt a Kecskeméti Napló! A napvilágot tért lapunk esztim.

Dobér! Jobb! Hirtelen s a kiadott mozgósítási hirdetésekkel teljes közönséges hármadik rendkívüli kiadásunk jelent meg szűcszűcs tártalommal.

Ez a harmadik rendkívüli kiadás - mint nem szerencsésüléssel írtuk a rekordja a Várad újságíróinak lapján a 1914. július 28. napján.

Nem mulasztjuk el, hogy leírjuk a helyes elismerésünket le írtuk ki "Katonai József nyomda Kauter és Fischer" cégnek!

4. ábra: A sajtó beszámolója a városban eluralkodó háborús hangulatról Forrás: Kecskeméti Napló, 1914. július 28. 2. o.

Sok üzletet bezártak, mert a tulajdonost és a segédet is behívták katonának. A lap tájékoztatott a háborús intézkedések életbe lépéséről és más országok mozgósításairól is.

Július 29-én jelent meg Tóth László újabb írása, melyben kifejtette, hogy a szerb elutasítás miatt nincs más út, mint a háború, a szerbekeket le kell győzni. Kijelentette, az igazság velünk van, Oroszországnak is meg kell fizetni a 1849-es beavatkozásért. A Monarchia felkészült, hadserege lelkes. „*Gyönyörű ez a lelkesedés*” – írta. Tehát három héttel a korábbi óvatos és háborúellenes álláspontját Tóth László revideálta és ebben az írásában már a háború mellett érvelt és buzdított a háborús részvétel mellett. Előző este több ezer fős tüntetés volt Kecskeméten is a háború mellett.

A július 30-i számban címlapon hozták a Monarchia hadüzenetét és Ferenc József „Népeimhez!” intézett kiáltványát. A címlap alján már megjelent az első háborús jellegű hirdetés is: „*Zabot katonai szállításra azonnal átvesz Fispán cég.*” Ebben a számban kitértek arra is, hogy a háború máris megváltoztatta a város életét. Kecskemét megélénkült, nagyobb lett a nyüzsgés, mint korábban. A mozgósítás szinte minden családot érintett. A hivatalokban lázasan dolgoztak éjjel-nappal. A pályaudvaron nagy volt a forgalom, folyamatosan érkeztek a behívott katonák. Alig lehetett mozdulni a várótermekben, a vonatok zsúfoltak lettek.

A július 31-i szám „A háborús utca” rovatban tudósított a helyi háborús eseményekről, hangulatról. A lap szerint Kecskemét „*valósággal ujjong a háborúért. [...] Valósággal szerbéhség van most nálunk.*” Erős volt a hazafias érzés a lakosságban. „*Mindenki háborút akar.*” Az utcán és a kávéházakban is lelkes volt a hangulat és sokan azt hitték, hogy Belgrádba bevonulni, díszpompás nyári kirándulás lesz. Ismét 15-20 ezer főnyi tömeg tüntetett a városban a háború mellett.

A Kecskeméti Lapok egyre többet foglalkozott a háborúval járó megnövekedett szociális és segélyezési feladatokkal. Az augusztus elsejei szám tételesen bemutatta, hogy a behívottak családjainak segélyezésére a város polgárai közül ki mennyit adakozott, és beszámolt arról is, hogy ezen időpontig 2 600 koronát gyűjtöttek össze. Egy fő általában 10 és 100 korona közötti összeget adott. Az ezt követő lap-

számokban rendszeresen beszámoltak arról, hogy az itthon maradt családtagok segélyezésére kerületenként ki mekkora összeget adományozott. Az 1914. augusztus 30-i számban írtak a városi Vörös Kereszt Egylet különféle jótékonyági gyűjtéseinek eredményeiről, melyek során fehérneműt, inget, törölközőt kértek a fronton harcoló katonáknak. Ezzel párhuzamosan a betegeknek könyveket, hírlapokat gyűjtöttek. November 19-én arról adtak hírt, hogy a helyi Vörös Kereszt Egylet a természetbeni adományokon kívül 4000 K-t költött, ebből 2634-et az 1300 ágyas katonai kórházban lévő sebesültekre, a többit a 180 ágyas saját kórházában ápoltakra. Az egylet elnöke Révész István pápai prelátus és özv. Kada Elekné voltak, az alelnökök Dr. Joó Gyula és Dr. Horváth Mihályné.

Az augusztus elsejei szám bemutatta a Kossuth-nóta Ferenc Jós-kára átírt változatát is. Háborús híreket is közölt a lap az MTI alapján. A másnapi szám az általános mozgósításról tájékoztatott az orosz mozgósítás okán. Az augusztus 4-i szám főcímben tudósított a világháború kitöréséről. Az egész szám a háborúval foglalkozott. A „Táviratok” rovatban tudósítottak a legfrissebb harctéri hírekről.

A Kecskeméti Lapokban a hivatalos harctéri és diplomáciai tudósításokon túl igyekeztek a katonák nótáiról, leveleiből is bemutatni részleteket a front érzékeltetésére. A lapban tudósítottak a kecskeméti származású katonák hőstetteiről is. Az 1914. augusztus 24-i számban közölték „Kecskeméti fiú hősiessége” címmel Kovács István huszárfőhadnagy apjához küldött levelét, melyben leírta, hogy másfél század huszárral az oroszoktól négy ágyút, két géppuskát zsákmányoltak és három századot megsemmisítettek, a levélíró maga is megsebesült, a lebergi kórházból írt. Az 1914. augusztus 30-i számban döntő csatáról írtak az oroszokkal és felszólították a város lakóit, hogy *„Imádkozzék mindenki a győzelemért!”*

A Kecskeméti Napló is rendszeresen közölt levélrészleteket, amiket a frontról írtak, beszámoltak ismert személyek vagy fiaik hősi haláláról, kecskeméti származású katonák hőstetteiről. Az 1915. január elsejei számban egy olyan levelet közöltek, melyet 1914. október 31-én írtak Galíciából. A levelet egy fronton lévő fiatalember írta szüleinek, melyben leírta: *„negyedik hónapja vagyok távol a szülői háztól, azóta*

még ágyban nem feküdtem. Eddig csak kibírtam, de már fáj minden porcikám!” November 26-án a csapatkórháztól jött levél az apának, amit egy nővér írt, hogy a fiú meghült és elhunyt. Az apa adta át a leveleket a szerkesztőnek, aki egyetlen fiát vesztette el. Az 1915. március 11-i számban Kelemen Lajos harctéri eseményekről írt beszámolóját olvashatjuk, aki tüzerként írt a frontról a szerkesztőségnek, azzal a kéréssel, hogy tegyék közzé levelét. A lap ezt rendszeresen megtette, annak ellenére, hogy ezt tiltotta a sajtóiroda, Sándor István pedig szemmet hunyt fölötte. Az 1915. január 13-i számban beszámoltak Bárány Károly nyugalmazott táblabíró 19 éves fiának, Bárány Ervinnek a 30. gyalogezred kecskeméti zászlósának hősi haláláról is, aki a galíciai fronton esett el.

A Kecskeméti Napló sorozatosan informált a város „háziezredeinek” rendezett gyűjtések eredményeiről. Az 1915. január 3-i számban arról írtak, hogy a város törvényhatósági bizottsága a decemberi közgyűlésen elhatározta, hogy a harctéren lévő katonákat újév alkalmából üdvözölni fogja. Ennek megfelelően táviratot küldött a polgármester a 38. gyalogezred, a 29. népfölkelő gyalogezred, az 1. honvéd gyalogezred a 4. honvéd- és a 7., 8. 13. huszárezred parancsnokainak. A polgármester táviratának szövegét is közölte a lap: *„Az újesztendő alkalmából vitéz ezredeinket, abban szolgáló fiainkat forrón üdvözöljük. Kérjük velük tudatni, hogy mi, akikért küzdenek, szenvednek, áldozatokat értékelni tudó szeretettel, az ő honszerelmükhöz, odaadásukhoz méltó, féltő gondoskodással, büszke ragaszkodással ezúttal is, mint mindig reájuk gondolunk.”*

A Kecskeméti Lapokhoz hasonlóan a Kecskeméti Napló is rendszeresen és részletesen tudósított a Vörös Kereszt Egyesület adományairól és 1915 januárjában a katonák karácsonyi megvendégeléséről is. A lapban gyakran ismertették a Kada Gyermekotthon számára átadott pénzbeli és természetbeli ajándékokat. Közzétették azt is, hogy a hónap egyes napjain ki az a három-négy nő, akit felkér az állandó felügyelőbizottság (ami özv. Kada Elekné védnöksége alatt állt), hogy a hónap egyes napjain vállalják a ház felügyeletét. A Kada Otthon a hadbavonult szegények itthon maradt családtagjainak nyújtott ingyen egész napos ellátást.

■ Vitás ügyek a helyi sajtóban

A háború négy éve alatt előfordult néhány vitás ügy a helyi lapok között, illetve az egyes lapok és a város tisztviselői, vagy országos tisztviselők között a megjelent tudósítások miatt, melyekbe rendszerint a polgármester is beavatkozott.

1914-ben vita alakult ki a Kecskeméti Lapok és a Kecskeméti Napló között, aminek háttérében a keresztény-zsidó szembenállás húzódott meg. Sándor István írt mindkét lap szerkesztőségének, levelében kifejtette, hogy az országban egységes nemzeti álláspont van, a pártok is félretették személyes érdekeiket. Hangsúlyozta, hogy a nemzeti egység féltve őrzött kincs Kecskeméten is, ezért ennek megzavarását kötelessége megakadályozni. Kiemelte azt is, hogy minden olyan tünetet köteles kezelni, amely megbonthatja az egységet. Rámutatott arra, hogy ilyen tünetnek tekinti a Kecskeméti Napló szeptember 3-i számában megjelent „A szabadkőművesség és az ellenfelek” című írást. Ezzel a cikkel kezdődött a probléma. Erre reagált a Kecskeméti Lapok másnapi számában az „Orgyilkos papok” című írással. Erre jelent meg ismét a Kecskeméti Napló szeptember 6-i számában a „Hétről hétre” rovatban az „Orgyilkos papok” című újabb írás. A polgármester figyelmeztette mindkét lap kiadóját, hogy a vitát zárják le és ne menjenek bele olyan újabb vitába amely a *„különböző politikai pártok, társadalmi osztályok, vallásfelekezetek, világnézetek egymással való szembeállításával, kiélezésével a hazafias társadalom jelenlegi összetartó és elengedhetetlenül szükséges egységének megbontására alkalmasak lehetnek.”* Ismételten hangsúlyozta, hogy a lapok ha ezt nem értik meg, a törvény alapján a közrend veszélyeztetése címén a terjesztésre vonatkozó engedélyüket meg fogja vonni. Végül hozzátette azt is, hogy e jogával most még nem él, mert eddig nem merült fel ellenük komoly kifogás, de figyelmezteti őket.

Áttekintve a felsorolt írásokat, a következőket állapíthatjuk meg: „A szabadkőművesség és az ellenfelek” című írás a Pester Lloyd írása alapján közölt egy rövid történetet. Eszerint Bachruch Károly udva-

ri tanácsos, nagykereskedő Belgiumban járt és annak köszönhetően szabadult ki a belga fogságból, hogy ő is és az őt kihallgató belga őrnagy is szabadkőműves volt, ennek jelét adták egymásnak, majd ennek következtében elengedték. A Kecskeméti Napló ezt a hírt azzal kommentálta, hogy ellenséges országok emberei találkoznak, és amikor szigorra lenne szükség, katonai következetességre, ők miután jelet váltanak „*nincs többé sem kötelesség, sem haza, sem nemzet [...] sem ellenség, hanem kiki farbarúgva mindent: szabadkőművessé válik...*”. A cikkben tovább ostromozták a szabadkőművességet és felelőssé tették a korábbi időszakot, hogy hagyták ezt elterjedni Magyarországon.

A Kecskeméti Lapok másnapi számában az „Orgyilkos papok” című írásban bemutatta Stein főhadiszállásmester jelentései közül a mechelni esetet. Eszerint a németek bevonultak a belgiumi Mechelnbe, majd berontottak a bencés apátságba, ahol a főapát levezette őket a pincébe, ahol a katonák leittasodtak, majd elaludtak. Ezután a bencések legyilkolták az összes katonát, mintegy ötven főt. A lap megállapította, hogy a keresztényi szeretetet hirdető francia papok alvó embertársaikat gyilkolták le. A lap kitért a másik esetre is. Eszerint Belgiumban a fürdőben időző magyarok, akik még a háború kitörése előtt mentek Ostendébe, nem vittek magukkal útlevelet, amire korábban nem is volt szükség, mivel nem tudták magukat igazolni, fogságba kerültek. Bachruch Károly budapesti ékszerész elmondta, hogy szabadkőműves, „*ezzel semmi egyebet, csak azt bizonyítva, hogy becsületes ember.*” Ezek után szabadon bocsátották őket. A két történetből a lap munkatársai azt a tanúságot vonták le, hogy „*mindenféle fajta emberben akad mindenféle fajta.*”

A Kecskeméti Napló 1914. szeptember 6-i számában megjelent „Orgyilkos papok” című írás így kezdődik: „*Két cikk jelent meg a héten két helyi lapban. Egyik lap a mienk, a másik a másoké.*” Többször „*mások lapja*”-ként említi a Kecskeméti Lapokat. A cikkben megállapították, hogy ők a haza és nemzet eszméit tartják előbbre valóknak, és ez döntő a harcban, a szabadkőművesség pedig nem ismeri el ezeket. Hangsúlyozták, hogy ők egy világ összeomlásáról írnak, melyben nincs Isten, nincs haza. Megvédte az írás a papokat, akik a saját nemzetük ellenségeit pusztították el.³⁸ A Kecskeméti Napló antiszemi-

tizmusa már a háború elején, 1914-ben megjelent, de a későbbiekben is jellemezte irányultságát. Ezt a polgármester ekkor sikeresen leállította.

A Kecskeméti Újság 1916. november 22-i számában, a „Hírek” rovatban jelent meg a „Szomorú közélémezés” című írás. Ebben azt állították, hogy a közélémezés terén a helyi vezetés hibát hibára halmoz. Példákat is sorolnak: *„vetetett a város birkákat, hozzá nem igen értő emberekkel, bedöglött egy csomó belőle”*, vett krumplit, ennek fele elrothadt, és ami maradt, az szemét, disznónak se való és ezt a város árulja, 26 fillérért kilóját. Vetetett a város sertéseket borzalmas áron és adja a húst, a zsírt, a szalonnát maximális ár felett. Feltették a kérdést: *„hát hol itt a józan észjárás, hát miért kell éppen nekünk, kecskemétieknek a háború legborzalmasabb oldalát végigélveznünk? Hát miért különb és okosabb Cegléd, Nagykőrös, Pécs, Kaposvár, Szeged, stb., stb. város közélémezési vezetősége, hát miért lennének mi az ország leggyámoltalanabbjai?! Ha a várost becsapják szeméttel, ha a városnak nincs olyan embere, akinek a bevásárlásnál üzleti érzeke lenne, hát kérjen kölcsön a szomszédból. Azoknak a szegény földhözragadt embereknek, miért kell drága, penészes, rothadt, betegséget okozó krumplit enni, miért kell tizkoronás szalonnát és zsírt fogyasztani, holott ugyanezt a szomszédban és a drága fővárosban 25-30 százalékkal olcsóbban és jobbat kapni. Nem elég a százezreket zsebbe vágni és hónapokig keresztül-kasul száguldani és az országot végigtanulmányozni, ehhez kereskedelmi érzék kell, ehhez szakértelem szükséges! Ez, sajnos, nincs, és ezért kell nekünk oly sok pénzt kidobálni!”* Kijelentették, hogy ezt nem lehet tovább tűrni, a polgármesternek ezt le kell állítania.

Szöke Gyula javadalmi ügyvezető november 24-én írt a polgármesternek. Leírta, hogy a fenti újságcikk *„egyres része személyemet érinti s azzal vádol meg, hogy én a vezetésem alatt álló városi húszüzemnél zsírt, szalonnát, húst, stb., a nagyságos polgármester úr által megállapított maximális áron felül árusítom. Minthogy ezen közleményben személyem ellen a rágalmazás tényét látom fennforogni.”* Azzal a kéréssel fordult a polgármesterhez, hogy engedélyezze neki, hogy a cikk miatt a bírósághoz forduljon.

Ugyanezen a napon Győrffy Pál főjegyző is a polgármesterhez fordult a cikk miatt, megjegyezte, hogy *„valótlan adatokat és rágalma-
zó kitételeket tartalmazó közlemény jelent meg, s miután azok jórészt
engem érintenek, mint azon ügyosztály vezetőjét, mely a közlélmzési
ügyeket intézi.”* Engedélyt kért ő is a bűnvádi eljárás megindításához.

Másnap Sándor István polgármester megadta a felhatalmazást a bűnvádi eljárás megindítására, a cikk miatt, mert *„becsületsértő-
nek és rágalmazónak látszó közleményekért a sajtópert a lap felelős
szerkesztője, illetőleg a közlemény írója ellen megindíthatják.”* Dön-
tését a következőkkel indokolta: a közlemény sok valótlan állításával a
városi közlélmzés vezetőit *„becsületükben kisebbítik, részben köz-
megvetésnek teszik ki, a lakosságnak zsiradékkal és burgonyával való
ellátására vonatkozó részében pedig róluk olyanokat, mely állítások
valódiságuk esetén részben a főnnálló kivételes jogszabályok alapján,
részben azok nélkül is, kihágási, sőt bűnvádi eljárást és ezek mellett a
fegyelmi eljárás megindításra elegendő okot szolgáltatnának.”* Meg-
állapította, hogy azért is meg kellett adnia a felhatalmazást, mert *„e
nehéz időkben a közlélmzés vezetői hasonló gyanúsításoknak és
rágalmaknak méltatlanul igen gyakran ki vannak téve.”* Hangsúlyoz-
ta azt, hogy az ilyen sajtóközleményeket nem szabad megtorlatlanul
hagyni, mert ennek elmaradása csak növelné a lakosság keserűségét.
Kiemelte, hogy a városért dolgozó tisztviselőkkel szemben ellenszen-
vet okoz és a közlélmzés nehézségeinek felelősségét kizárólag rájuk
hárítja. Végső érvként hozzátette azt is, hogy a lap ezt követő írásai
*„nélkülözik a tévedésnek és hibának nyílt bevallását, az állított ténye-
ket nem helyesbítik [...] az okozott erkölcsi kárt helyrehozni meg sem
kísérlik.”*³⁹

1918. május 7-én a város polgármestere írt a főispánnak a Kecskeméti Híradóban április 29-én és a Kecskeméti Naplóban május 3-án megjelent rekvirálásellenes írások miatt, és e lapok elárusítási jogának esetleges megvonása kapcsán. A polgármester szerint a közlemények nem annyira a helyi rekvirálás ellen irányultak, *„inkább általában véve a termés mai elosztásának módját teszik bírálat tárgyává”*, ezért az elárusítási jog megvonását nem tartotta szükségesnek. Másrésről azért sem tartotta e lépést indokoltnak, mert a fővárosi lapokban erről erősebb hangnemben írtak és a cenzúrán átmentek. Utasítást kért a fő-

ispántól a továbbiakra nézve. A főispán május 16-án írt választ, eszerint az *„érdekelt lapszerkesztők szigorúan figyelmeztetendők, hogy bár ezúttal még a megtorló intézkedésektől eltekintek, jövőre hasonló esetben a legszigorúbb eljárás fog ellenük folyamatba tétetni.”*⁴⁰ A Kecskeméti Híradóban megjelent írás szerint *„a rekvirálás ostorával csapnak ismét végig az országon. [...] Az ország panaszkodik, nyöszörög, sír, jajveszékel, ám mind hiába, kormányok jönnek, kormányok mennek, a karaván halad s azt a kis élelmet, amit már eddig is számtalan alkalommal megdézsmáltak, most újabban megint elszededegetik. [...] A sok rekvirálás kínos zaklatássá fajul, elveszik kenyérünket, holott a fejkvóta ma sem elég s így nem csoda, ha a közönség, főleg nehéz testi munkát végző földműves kénytelen eldugni készletének egy részét, hogy éhen ne pusztuljon.”* Az írás végén feltették a kérdést, hogy: *„Kérdezzék meg a gyomorkorgás mellett szorongó »jogtalanokat« vajon mi kell nekik: önálló vámterület, nemzeti jelszavak, általános szavazati jog, vagy egy darab kenyér?”* A Kecskeméti Naplóban „Rekvirálás” címmel jelent meg a kifogásolt írás. Ebben megállapították, hogy *„a gabona rekvirálásánál meghagyta a kormány a vetőmagot, a fejadagot is, de úgy, hogy azt a következő termésig újból és újból leszállítja és rekvirálja.”* A cikkíró ehhez hozzátette azt is, hogy az iparcikkek ára nagyon megemelkedett, az élelmiszeré nem, valamint hogy a kereskedők és a gyárosok egyre gazdagabbak, illetve a tisztviselők és a gazdák már a *„tönk szélére jutottak.”* A kifogásolt írás végül kiemelte a városban 27 000 ellátatlan lakos van, akik hatósági ellátásra vannak utalva, de nincs miből ellátni őket.

A polgármester letiltotta a Kecskeméti Lapok 1918. június 20-i számának utcai terjesztését. A döntést kiváltó írás *„Veszedelem fenyegeti a várost”* címmel jelent meg, az alcíme *„Ivány Béla közlélmézési kormánybiztos súlyos mulasztásai”* volt. A cikket Juhász Árpád írta, aki szerint a kormánybiztos bűnös mulasztásai miatt, 4 hét múlva július 15-től nem lesz a város lakosságának kenyere. *„Véget kell szakítani a közlélmézés mai rendszerének. Nem szabad tovább is túrni, hogy az ilyen felelősségteljes állásokban, mint a közlélmézési kormánybiztoság, olyan urak üljenek, akik nem képesek átérezni a magukra vállalt kötelezettségeik súlyát, ellenben csak címet, titulust keresnek ezekben az állásokban. [...] Néhány héttel ezelőtt rekviráló katonák érkeztek*

Kecskemétre, akik elrekvirálták a kecskeméti lakosságnak július tizenötödikétől augusztus tizenötödikéig terjedő időre szóló lisztkészletét.” Azzal indokolták, hogy a rozs korán érik és július 15-ig liszt lehet belőle. Itt járt Ivády, aki maga intézkedett. A helyi hatóság felhívta Ivády figyelmét, hogy a rozs korai érése az időjárástól függ, aminek nem lehet parancsolni. Figyelmeztették arra is, hogy az aratáshoz június 18-20-a körül lehet nekifogni, de hiányzik az aratómunkás és rögtön csépelni is kellene az aratással párhuzamosan, hogy legyen liszt. Sorolták továbbá, hogy a csépléshez hiányzik a szén, illetve a gabonát a malomban meg is kell őrölni, gyorsított ütemben, ehhez ugyancsak szén kell. Emlékeztettek arra is, hogy a város legnagyobb malma, a József műmalom leégett és csak két kisebb kapacitású maradt, melyekben lehetetlen megőrölni a szükséges mennyiségű gabonát. Megismételték, hogy csak akkor lesz július 16-án megfelelő mennyiségű liszt, ha lesz megfelelő számú munkaerő és szén. A város vezetése és a polgármester is figyelmeztette erre Ivádyt. A kormánybiztos ígéréteiből semmi nem lett, se munkaerő, se szén nem érkezett Kecskemétre. Ezután a város küldöttsége felkereste Wekerle miniszterelnököt és a beavatkozását kérték. Wekerle közbenjárására érkezett is a városba két aratószázad és 50 vagon szén, igaz a probléma megoldásához 1 200 vagon szénre és 50 aratószázadra lett volna szükség. Kijelentették, már június 20. van, meg kellene kezdeni az aratást, de nincs munkaerő, így nem lesz liszt és kenyér se.

A polgármester már előző nap június 19-én írt Ivádynak. Leveleiben azt írta, hogy a lap június 20-i száma 19-én jelent meg a délutáni órákban és őt vádolták meg. Mivel a cikk *„a polgármester nyilatkozatára is jogosulatlanul hivatkozik, – azt a látszatot keltheti, mintha e közlemény megjelenése a városi hatóság tudtával vagy annak szándékai szerint történt volna.*” Sándor István hangsúlyozta, hogy e feltevés teljesen alaptalan, hiszen a városvezetés tudja az ellátás országos nehézségeit és azt is, hogy Ivády igyekezett humánusan eljárni Kecskeméten is. *„E közlemény tehát csak egy Budapestről mostanában idekerült fiatal, szenzációt hajszoló újságíró cselekvése s amint a lap vezetőségétől értesültem, annak tartalmát előzetesen ott sem vizsgálták át.*” A köteles példány kora délután került a polgármesterhez, aki az 1914. évi XIV. tc. 11. §. 4. bek és a 12. §. 3. bek. alapján a lap utcai

terjesztését megtiltotta. A polgármester azzal indokolta a lap terjesztésének megtiltását a Kecskeméti Lapok felé, hogy *„eme cikk a szűken látott lakosság keserűségét és felindulását a közéletmezési kormánybiztos ellen irányíthatja az országos viszonyokban rejlő nehézségekért a felelősséget emez intézkedő hatóságra igyekezvén hárítani és ezzel a közrendet veszélyezteti.”*⁴¹

Megállapíthatjuk, hogy a helyi sajtó egymás közötti és a városvezetéssel való konfliktusának főbb okai egyrészt a lapok ideológiai hátteréből, zsidóellenességéből, másrészt az egyre súlyosabb nélkülözéssel, éhezéssel és a közéletmezés problémáival voltak összefüggésben.

■ Jegyzetek

- 1 ROMSICS Ignác, 2001. 98. o.
- 2 BUZINKAY Géza, 2013. 20. o.
- 3 SIKLÓS András, 1963. 73. o.
- 4 Uo. Siklós András a letiltásokkal kapcsolatosan megállapította, hogy *„a tájékoztatók szerint tilos volt írni többek közt a hadsereg felszerelésének hiányairól, az élelmezési zavarokról, a spekulációról, a hadseregszállítók csalásairól, a gazdagok dőzsöléséről, a gabonarekvirálásokkal kapcsolatos visszaélésekről, a békemozgalomról, a sztrájkokról, a munkásmegmozdulásokról, tilos volt bírálni a cenzúrát és tilos volt a kicenzúrázott részeket üresen hagyni! Azok ellen az újságok ellen, amelyek nem alkalmazkodtak a Sajtóbizottság előírásaihoz, az Igazságügy minisztérium különféle megtorlásokat alkalmazhatott: bűnvádi eljárás megindítása, pénzbüntetés, lefoglalás, elkobzás, előzetes cenzúra elrendelése (amennyiben a lap addig nem állt előzetes ellenőrzés alatt), végső soron a lap végleges betiltása.”*
- 5 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). 739/1915. A táviratokat iktatták és az irattárba helyezték, az utasítás ellenére nem semmisítették meg azokat.
- 6 MNL BKML IV. 1910. a 84/1915.
- 7 MNL BKML IV. 1910. a 1813/1916.
- 8 MNL BKML IV. 1910. a 127/1915.
- 9 MNL BKML IV. 1910. a 913/1915.
- 10 MNL BKML IV. 1910. a 2128/1916.
- 11 MNL BKML, IV. 1910. a 538/1914 és 107/1915. 1914 szeptemberében letiltották Nikolajevics Miklós nagyherceg osztrák–magyar alattvalókhöz intézett proklamációját, majd 1915 januárjában a brünni helytartó Morvaország cseh lakosságához írt proklamációját.

- 12 MNL BKML, IV. 1910. a 955/1917. Hasonló tartalmú iratok még: 932/1916., 1533/1916., 2395/1916., 3015/1916. és a 643/1917.
- 13 MNL BKML IV. 1910. a 240/1915.
- 14 MNL BKML IV. 1910. a 279/1915.
- 15 MNL BKML IV. 1910. a 692/1918.
- 16 MNL BKML IV. 1910. a 2647/1916.
- 17 MNL BKML IV. 1910. a 2395/1916.
- 18 MNL BKML IV. 1910. a 1090/1916.
- 19 MNL BKML IV. 1910. a 1944/1916.
- 20 MNL BKML IV. 1910. a 263/1917.
- 21 MNL BKML IV. 1910. a 1356/1917.
- 22 MNL BKML IV. 1910. a 1361/1917.
- 23 MNL BKML IV. 1910. a 258/1914.
- 24 MNL BKML IV. 1910. a 409/1914.
- 25 MNL BKML IV. 1910. a 423/1914.
- 26 MNL BKML IV. 1910. a 1754/1916.
- 27 MNL BKML IV. 1910. a 346/1914.
- 28 MNL BKML IV. 1910. a 436/1914.
- 29 L. 1. számú táblázat!
- 30 HELTAI Nándor, 1968. 301–303. o.
- 31 Uo. 312. o.
- 32 MNL BKML IV. 1910. a 981/1918.
- 33 Az ügyet a következő részben részletesen bemutatom.
- 34 HELTAI Nándor, 1968. 313–314. o.
- 35 KEMÉNY György, 1942. 137–138. o.
- 36 MNL BKML IV. 1910. a 192/1914.
- 37 MNL BKML IV. 1910. a 241/1914.
- 38 MNL BKML IV. 1910. a 463/1914.
- 39 MNL BKML IV. 1910. a 3485/1916.
- 40 MNL BKML IV. 1910. a 887/1918.
- 41 MNL BKML IV. 1910. a 1076/1918.

■ Irodalom

BUZINKAY Géza

2013 Sajtóreform 1914-ben. In: In Medias Res 1. 1–21. o.

HELTAI Nándor

1968 Százéves a kecskeméti újságírás. In: Kecskemét 1368–1968.

Szerk.: Heltai Nándor. Kecskemét, 297–336. o.

KEMÉNY György (összeáll.)

1942 Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig. Budapest.

ROMSICS Ignác

2001 Magyarország története a XX. században. Budapest.

SIKLÓS András

1963 A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918–1919. In:

Magyar Könyvszemle 1–2. 73–186. o.

GYENESEI JÓZSEF

■ **Kecskemét hadikiadásai az első világháború idején**

A becslések szerint Magyarország első világháború alatti katonai és a háborúval kapcsolatos egyéb kiadásai összesen 32,7 milliárd koronát tettek ki, amelynek alig 5%-át sikerült adóbevételekből finanszírozni, ezért a fennmaradó részt kölcsönökből kellett előteremteni. A hadikiadások 53%-át a hadikölcsön bevételeiből, 30%-át közvetlen jegybanki hitelből, 7%-át kereskedelmi bankoktól felvett hitelekkel, 5%-át pedig külföldi kölcsönökből biztosították.¹ A háborús terhek viseléséből az ország egészéhez hasonlóan Kecskemét városának és az itt élőknek is részt kellett vállalniuk. A település 1914–1918 közötti hadikiadásaira vonatkozó számítások azonban korábban nem készültek, így annak összegét még nagyságrendileg sem ismertük eddig. Írásomban a háborús évek kormányzati adópolitikájának vázlatos ismertetésén túl próbálom részletesen bemutatni a háborúra fordítható állami források növelésében leghatékonyabb eszköznek bizonyuló hadikölcsönjegyzések kecskeméti sajátosságait. Továbbá a fennmaradt levéltári források adataira támaszkodva az alábbiakban igyekszem számszerűsíteni a híros városnak és polgárainak a nagy háború idején tett áldozatvállalását.

■ A magyar háborús adópolitika

A háború évei alatt, az állami bevételek növelése érdekében megalkotott adóügyi jogszabályok sorát az 1914. évi XLVI. törvénycikk nyitotta, amely az 1909-ben elfogadott, de hatályba nem léptetett Wekerle-féle jövedelemadó törvény részleges és ideiglenes alkalmazásáról rendelkezett. Ez alapján a hadisegélyezés céljaira szükséges összegek előteremtése érdekében megadóztatásra kerültek a 20 ezer koronát meghaladó

összjövedelmek 1915-ben és az azt követő évben.² 1917-től már a 10 ezer koronát meghaladó jövedelmekre is kiterjesztették az adókötelezettséget, állandó jelleggel.³ 1916-ban került elfogadásra a vagyonadó tervezete, amelynek tárgyát az 50 ezer korona feletti értéket meghaladó ingatlanok, üzemi tőkék és tőkevagyonok képezték.⁴ Ugyanebben az esztendőben vetették ki egyszeri jelleggel az úgynevezett hadi nyereségadót is, amelyet a békeévekhez képest mutatkozó jövedelem-, illetve nyereségtöbbletek után kellett megfizetniük elsősorban a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknak és egyleteknek.⁵ A fenti jogszabályok a kis- és középadózókat kevésbé érintették, a közvetett adók emelése következtében azonban az említett rétegek is nagyobb adóterheket viseltek a korábbiaknál. E rendelkezések körében elsősorban a szeszadó, a bélyegilletékek, valamint a dohány és dohánygyártmányok után fizetendő közterhek emelkedését említhetjük példaként.⁶ Számos adótétel megemlése és több új adónem bevezetése ellenére az állami adóbevételek – mint arra már fentebb is történt utalás – csak igen csekély mértékben fedezték a hadviseléssel járó többletkiadásokat.

■ Az első hadikölcsön

A hadviselés következtében felmerült többletkiadások fedezését az állam kezdetben új bankjegyek tömeges forgalomba hozatalával igyekezett biztosítani. Ez az út, annak infláció generáló hatása miatt azonban csak nagyon rövid ideig volt járható.⁷ A hadiköltségek előteremtése már 1914 őszétől egyre súlyosabb terheket rótt a gazdaságra, ezért a kormány élve az 1912. évi LXIII. törvénycikkben kapott felhatalmazással, valamint kihasználva a lakosság hazafias lelkesedését „*a nagy történelmi igazság érdekében folyó*” háború rendkívüli kiadásainak a fedezésére 50, 100, 1000, 5000 és 10 000 koronás címletekben, évi 6%-os kamatozású adómentes állami járadékkölcsön kibocsátásáról hozott döntést.⁸ Ez azért is nagy jelentőséggel bírt, mivel Magyarországon ekkor került sor első ízben hazai kisbefektetők számára kis címletű állami értékpapír kibocsátására, amelyet a háború évei alatt még további hét jegyzés követett.⁹ A nyilvánosságra került hírt a kortárs pénzügyi szakíró az új befektetési lehetőség igénybevitelére buzdító írásában így komment-



1. ábra: 1914 novemberében kibocsátott 1000 Korona névértékű hadikölcsön kötvény
 Forrás: MNL BKML XV. 36.

tálta: „Nehéz időket élünk! Hadseregünk az ország határain a polgárok testi és vagyoni biztosságát védelmezi nagy ellenséges erők ellen. Ilyen időben jogosult volna minden rendkívüli eszköz, melyet a szükség megkíván. A pénzügyminiszter megtehetette volna, hogy a polgároktól kényszerkölcsönt vesz igénybe. [...] Ilyen eszközt a pénzügyminiszter igénybe venni nem akart. Bízik a polgárok önkéntes felfogásában és hazafiságában. Csak olyan kölcsönt fogad el, szegénytől és gazdagtól, mely az államnak önként adatik. Meg vagyok győződve, hogy a miniszter csalódnai nem fog.”¹⁰ A belügyminiszter az 1914. november 11-én megjelent aláírási felhívás közzétételét megelőzően rendeletben határozta meg a törvényhatóságok legfontosabb teendőit a jegyzés minél sikeresebb lebonyolítása érdekében. A rendelkezés mindenekelőtt feladatul szabta valamennyi tisztviselőnek a nagy arányú társadalmi agitáció megindításában történő közreműködést: „Világosítsák fel a közönséget, hogy a pénzünknek is tulajdonképpen az állam hatalma, tekintélye és fizetőképessége adja meg az értékét, s hogy ugyanezek a tényezők biztosítják a kibocsátandó kölcsön kötvényeinek értékét.”¹¹ A leiratból kiderül, hogy a kormányzat a kedvező kamatozású államkötvények kibocsátásával elsősorban az állampolgárok készpénzkészleteit kívánta magához vonzani, ugyanakkor számolt azzal is, hogy sokan a takarékbetétjeikben elhelyezett összegeket kívánják majd felhasználni kölcsön jegyzésére.¹²

A fennmaradt forrásokból kiderül, hogy Sándor István polgármester már a jegyzés megindulását megelőzően bizalmas megbeszélést folytatott a helyi hitelintézetek képviselőivel, akiknek az összejöveteleken lehetőségük nyílt a hadikölcsönrel kapcsolatos álláspontjuk ismertetésére. A polgármester a találkozón elhangzottakról 1914. november 10-én kelt levelében tájékoztatta a pénzügyminisztert: „Arról panaszkodnak ugyanis az összes pénzintézetek vezetői, hogy a moratórium¹³ miatt a váltók egy részét nemcsak nem törlesztik, de kamatait sem fizetik és csereváltót sem adnak olyan ügyfeleik, akik nincsenek harcban, sőt részben jövedelmük sem kisebb, mint háború nélkül volna. Ilyen követelésük pénzintézeteinknek szerintük mintegy 2 millió koronára tehető, ami a kecskeméti viszonyok mellett igen jelentékeny összeg. [...] E mellett az állapot mellett, ha az intézetben őrzött takarékbetéteket a közönség a

hadikölcsön jegyzése céljából nagyobb mértékben venné igénybe, azokat a pénzüzetek kifizetni nem tudnák, ami a lakosság körében beláthatatlan mértékű ijedelmet keltene, a pénzüzeteket válságos helyzetbe juttatná és a pénzüviszonyok mai konszolidáltságát tönkretenné.”¹⁴ A polgármester a hadikölcsön sikere és a nagyobb pénzüválság elkerülése érdekében kérte a miniszter beavatkozását a helyzet stabilitásának megőrzése érdekében. A felvetésekre konkrét válsáz ugyan nem érkezett a minisztériumból a városvezetéshez, valószínűsíthető azonban, hogy figyelemmel voltak az abban leírtakra, hiszen a második hadikölcsönkibocsátás alkalmával a takarékbetétek összegének csupán egynegyedét lehetett jegyzésre fordítani.¹⁵

A városvezetés eleget téve agitációs feladatainak közzétett egy felhívást, amely közérthető formában igyekezett meggyőzni a kecskeméti lakosságot a hadikölcsönjegyzés jövedelmezőségéről, eszerint ugyanis ha valaki: „...későbbre várt jövedelméből akarja kifizetni, [vagy] többet akar vásárolni, mint amennyi pénze most van: a 40% befizetéséről kapott nyugtát beviszi az Osztrák–Magyar Bankhoz. Az minden 40 koronás nyugtára 30 korona kölcsönt ad. Ebből be lehet fizetni a második részletet. Erről ismét adnak nyugtát és mikor a harmadik 30 koronát is be kell fizetni, az Osztrák–Magyar Bank a második nyugtára megint ad 30 koronát kölcsön és ebből az utolsó részletet lehet kifizetni. Már most az így megszerzett 100 koronás állami kötvény után jár a tulajdonosoknak két félévi részletben fizetendő 3-3 korona, összesen évi 6 korona kamat. Az Osztrák–Magyar Banknak kell a 60 kor[ona] kölcsön után egy évre 5 ½ százalékkal számítva 3 korona 30 fillér kamatot fizetni, megmarad tehát a vevőnek 40 koronája után 2 kor. 70 fillér jövedelem, ami hat és háromnegyed percentet jelent. Ez pedig olyan kamat, amelyet ritkán lehet kapni. Igaz, hogy az Osztrák–Magyar Bank egy év múlva a kamatot fölemelheti. Akkor azonban bizonyára vége lesz ennek a nehéz háborúnak, bizonyára legyőzzük ellenségeinket s akkor valószínűleg nem lesz oka a banknak kamatot emelni, ha pedig lesz, el lehet adni az állami kötvényt, esetleg haszonnal is. Addig tehát fizeti az állam a jó kamatot, azután pedig eladással vissza lehet kapni a kölcsönadott összeget. Fontos azt is tudni, hogy ha valaki erre az állami kötvényre kölcsönt kap az Osztrák–Magyar Banktól, ha kölcsönt netán nem tudná

*visszafizetni, a Bank csak a nála elhelyezett állami kötvényt adhatja el, de az illetőnek semmiféle más vagyonához, jövedelméhez, pénzéhez nem nyúlhat.*¹⁶

Érdekes tendenciaként figyelhető meg a háború finanszírozási kérdéseinek a vizsgálata során, hogy 1913-ban még a városok fordultak hitelkérelemmel az államhoz, egy évvel később azonban már a hitelező szerepében tűntek fel nagyobb településeink, amelyek sokszor erejükön felül igyekeztek kivenni részüket a hadikölcsönjegyzésből. Kecskemét törvényhatósági bizottsága 1914. november 16-ai rendkívüli közgyűlésén határozott járadékkölcsön jegyzésről 500 ezer korona értékben: *„Kecskemét th. város közönségének hazafias lelkesüléséhez és vagyonához mérten milliókat kellene a címletekből jegyeznie, de figyelemmel jelenlegi időlegesen szomorú pénzügyi helyzetére, melyek között folyó kiadásait is a legnagyobb gondokkal küzdve képes előteremteni és fedezni, másrészt figyelemmel arra, hogy tőkepénzei bekebelezéssel biztosított kölcsönökbe lévén befektetve ez idő szerint a nemes és hazafias célra szolgáló és felhasználható nagyobb tőkével nem rendelkezik, igaz, őszinte felbuzdulása ellenére sajnó szívvel kénytelen a helyzettel számolva, a lehetőség szűk határai közt maradni, de mind amellet a jelenleg rendelkezésre álló erejéhez mérten, hazafiúi köteletségének eleget teendő a jegyzést a lehetőség határáig eszközölni kívánja.*¹⁷ Az előírások szerint az érvényes jegyzéshez a kötvények értékének negyedét kellett befizetni, amelyhez a szükséges készpénzt a háztartási számvétség által kijelölt alapokból biztosították. A közgyűlés név szerinti szavazással a fennmaradó 375 ezer korona erejéig az Osztrák–Magyar Banktól lombardkölcsön igénybe vételéről határozott. Döntés született arról is, hogy a kötvények jutalékait a városban ápolts sebesült katonák élelmezésének javítására kell felhasználni. A testület ugyanakkor felkérte tagjait, hogy a hadikölcsön ügyében folytassanak személyes agitációt a helyi lakosság körében. Ennek tapasztalatairól két bizottsági tag a következő jelentést tette: *„Alulírottak tisztelettel jelentjük, hogy a magyar nemzeti hadikölcsön jegyzése végett az I. tizednek csaknem minden lakosát felkerestük, kivéve azokat, kikről feltételezhető volt az önkéntes jegyzése, [...] Szomorúan kell azt is megjegyeznünk, hogy a vagyonos lakosság közül többen idegenkednek a jegyzéstől, pedig értesüléseink szerint készpénzzel is rendelkeznek.*¹⁸ Közismert, hogy a há-

ború kezdeti időszakban a lakosság nagy része szimpátiával viseltetett a harci események iránt, amely az állampolgárok nagyobb áldozatkészségében is megmutatkozott. A fentiekből azonban világosan kitűnik, hogy ez a hozzáállás közel sem volt általános, emellett az idézett forrás arra is jól rávilágít, hogy a hadikölcsönjegyzés nem volt ugyan kötelező jellegű, elvárásként viszont megfogalmazódott mindenkivel szemben. Szintén ez utóbbit bizonyítja az is, hogy a kecskemétieket felkereső képviselők egy aláírási ívet töltettek ki a kötvényvásárlásra hajlandóságot mutató polgárokkal, akik aláírásukkal polgári becsületszavukat adták a megígért pénzüsszeg befizetésére.¹⁹

A polgármester az első hadikölcsönjegyzés kecskeméti eseményeit a törvényhatósági bizottság előtt elmondott jelentésében összegezte: *„A háború céljaira szükséges kölcsön beszerzése céljából megindított aláírási felhívás folytán az ide vonatkozó értesítés megérkezése után, a városi tanáccsal egyetértőleg, nyomban megtettem mindazokat az intézkedéseket, amelyek szükségesnek látszottak arra, hogy a lakosságot e kölcsön nemzeti jelentőségéről és üzleti hasznosságáról fölvilágosíthassuk és ebben a munkában a városi tanács és a tisztviselői kar teljes erejével segítségemre volt. Miután pedig e tárgyban a sajtó is a lehető leghazafiasabb és legodaadóbb magatartást tanúsította, továbbá pénzüintézeteink is dacára annak, hogy az anyagi érdekeikbe ütközött, általában igen nagy buzgalmat fejtettek a jegyzések érdekében, végül pedig a tekintetes közgyűlés is segítségére jött a városi hatóságnak, amennyiben az arra önként vállalkozott törvényhatósági bizottsági tag urak nemcsak vállalták, de odaadással teljesítették is azt a föladatot, hogy a lakosságot a város belterületén házról-házra járva a kölcsön jelentőségéről felvilágosítsák és őket kölcsön jegyzésére reá bírják; olyan fényes eredmény állott elő, amelyet előre remélni sem mertünk, tudniillik a Kecskeméten lévő pénzüintézeteknél és [az] országos pénzüintézetek fiókjainál összesen 12 000 000 koronát lényegesen meghaladó kölcsönjegyzés történt.²⁰ Ha még e kölcsönjegyzésnek felét vidékről eszközölt jegyzésnek számítjuk is, akkor is több, mint 6 000 000 korona jegyzésével járult hozzá a város lakossága a kölcsön aláírás sikeréhez, ami tekintve az előző évek kedvezőtlen gazdasági viszonyait s azt, hogy a város lakossága túlnyomóan mezőgazdasággal foglalkozik, itt sem nagybirtok, sem nagy ipari vállalatok és kereskedelmi vállalatok nincsenek, olyan*

szép összeg, hogy méltán tekinthetünk büszkeséggel és elismeréssel lakosságunkra, mely a hazafias kötelességteljesítés ilyen magaslatára emelkedett. Aláírás közben megható példáit láttuk lakosságunk mély hazafiságának. Nagyon sokan nem ismerik az állampapír értékét, de hazafias áldozatkézséggel hozták be pénzüket a jegyzési helyekre, nem befektetésnek, hanem a hazáért hozott vissza nem térülő áldozatnak tekintve azt. Gazdasági és háztartási cselédek életük munkájával megtakarított kicsiny tőkéjüket szíves örömet adták oda a közös nagy cél érdekében. Általában minden társadalmi osztály legjobbjai igyekeztek a jegyzés eredményét minél fényesebbé tenni.”²¹

■ A második hadikölcsön

A kötvényakció országos sikerei ellenére „a nézeteiben és következményeiben korszakalkotó háborúval járó rendkívüli kiadások” hamarosan újabb pénzügyi intézkedéseket igényeltek.²² A második hadikölcsön kibocsátására így alig fél évvel az első aláírási felhívás megjelenését követően sor került.²³ Ez alkalommal 5,5%-os kamatozású kötvények is piacra kerültek, további különbséget jelentett az is, hogy a jegyzett címletek értékét három helyett négy részletben kellett befizetni.²⁴ A kormány szándékáról egy bizalmas főispáni levél értesítette előzetesen a törvényhatóságok vezetőit. A leirat hangsúlyozta, hogy az új jegyzés sikere nemcsak pénzügyi, hanem a háború továbbvitelére gyakorolt erkölcsi hatásánál fogva is kívánatos, amelynek „*meg is van a lehetősége, mert az ország közönségének kezei közt igen sok pénz van.*”²⁵ A szükséges propaganda-előkészületek mellett javaslatuk megtételére is felkérte a tisztviselői kar vezetőit a főispán. A korábbiakhoz hasonlóan a kecskeméti városvezetés ez alkalommal is késlekedés nélkül terjesztette fel észrevételeit fel pontokba szedve, a jegyzés eredményességének növelése érdekében: „*I. Szükséges volna, hogy az új hadikölcsön jegyzése érdekében folytatandó nyilvános propaganda céljaira több idő álljon rendelkezésünkre, mint az első alkalommal állott, mert a magyar ember, különösen a mezőgazdálkodással foglalkozó ilyen kérdésekben csak hosszabb megbeszélés után hajlandó cselekedni s a szét-szórt tanyák lakosságának felkeresésére és buzdítására is hosszabb idő*

szükséges. 2. Szükséges, hogy a kölcsön feltételei minden körülményre kiterjedőleg egészen tisztán és világosan hozassanak köztudomásra, mert az első hadikölcsön jegyzése alkalmával egyes kérdésekre [...] a legbeavatottabbnak hitt pénzügyintézetek is csak a jegyzés legutolsó pár napján tudtak határozott felvilágosítást adni. Már pedig a nép körében a felvilágosítások bizonytalansága bizalmatlanságot kelt. 3. Ugyanezen okból szükséges volna, ha az ideiglenes elismervények és a végleges kötvények kiadásának ideje is előre pontosan megállapíthatnák és közzétételnek s a kötvények és szelvények a jegyzés után minél rövidebb alatt kiadatnának, mert a gyorsaság növelné az előtte még ismeretlen állampapírok iránti bizalmat. 4. A jegyzés után járó jutalékok kérdését is pontosan kellene rendezni. Nem volna szabad annak ismétlődnie, hogy a budapesti nagy pénzügyintézetek a vidéken lakó kölcsönjegyzőknek ugyanolyan százalékos jutalékot ajánlhassanak fel, amilyet a jegyzést elfogadó vidéki pénzügyintézetek kapnak és így az utóbbiaknak illetéktelen versenyt csinálva, a vidéki pénzügyintézeteket, – melyekre a jegyzés sikere érdekében nagy szükség van – elkedvetlenítsék.

5. Szükséges volna valamiképp gondoskodni arról, hogy a vidéki pénzügyintézetek a tőlük elvonandó tőkét [...] legalább átmenetileg pótolhassák. [...] 6. Az egyszerű nép áldozatkészségét mindenestre fokozná, ha azok, kik vagyoni viszonyaikhoz képest kiemelkedő mértékben vesznek részt a jegyzésben, számosan kiállítandó elismerő levelet kapnának pl. a pénzügyminiszter úrtól, melyben a haza iránti áldozatkészségük kiemeltetnék és amelyet családi ereklyeként megőrizhetnének.”

A polgármester az újabb jegyzés megindulása előtt a felsőbb hatóságok utasításainak megfelelően körlevélben kérte fel a pusztai tanítókat és a tanyai gazdakörök elnökségeit a tanyai lakosság buzdítására és felvilágosítására, amelyhez a lelkészek és a sajtó is támogatást nyújtottak: „...csak arra kérem, hogy a maga hatáskörében a lehető buzgóságot fejtse ki a rábeszélésben és meggyőzésben, hogy meglássék, hogy a magyar nép, különösen pedig a kecskeméti nép fel tudja fogni az ország helyzetét, fel tudja fogni a maga érdekét, mert olyan vezetői vannak, akik ebben a tekintetben kellően fölvilágosítják, s akikben bizalma lévén, rájuk mindenben hallgat.”²⁶ A városi tanács testülete a haszonbérlok körében agitált, valamint egy felvilágosító hirdetményt tett közzé, amelyet 5 ezer példányban osztottak szét a lakosság körében. A

törvényhatósági bizottság tagjai és más tekintélyes polgárok személyesen igyekeztek adakozásra bírni a helybélieket. A polgármester magánlevélben keresett meg több száz tehető személyt, illetve azokat, akik a katonai szolgálat alól felmentést nyertek, hogy ők vagyonukkal próbálják segíteni a haza védelmét.²⁷ A város közönsége az 1915. május 26-ai közgyűlésen a főszámvevő által kimutatott felhasználható tőkepénzek és alapítványi tőkék terhére 500 ezer korona értékű hadikölcsönkötvény vásárlásáról határozott ismét.²⁸ Ha a kecskeméti jegyzések összesített eredményeit tekintjük, azok lényegében azonosak voltak az első kibocsátás számadataival.

■ A harmadik és a negyedik hadikölcsön

A hadikölcsönkötvények kibocsátását – mint láttuk – a lakosság meggyőzése és buzdítása érdekében minden alkalommal komoly agitációs tevékenység előzte meg a hatóságok részéről, amelyek az esetleges ellenpropaganda hangjait igyekeztek még csírájukban elfojtani. Ezt bizonyítja egy 1915 őszen kiadott főispáni leirat is, amely a harmadik hadikölcsön akció sikerét érintő aggályos jelenségek figyelemmel kísérésre és az azokkal szembeni erélyes fellépésre szólította fel a kecskeméti polgármestert: *„Tudomásomra jutott, hogy egyes vidékeken lelketlen népbolondítók a hadikölcsön jegyzése ellen azzal izgatnak, hogy »nem kell jegyezni, mert ha nem lesz elég pénz hamarabb lesz vége a háborúnak.«”* [...] *Kívánatos volna, hogy egy ily izgató kézre kerüljön és a lehető legszigorúbban megbüntessék.*²⁹

A települések vezetői irányába agitálók sorába 1916 tavaszán, a negyedik hadikölcsönjegyzés során a Magyar Városok Országos Kongresszusa is belépett. Bárczy Gusztáv elnök levelében a korábbi felhívásoktól ugyan némileg eltérő megfogalmazásban, de lényegében a már sokszor hangoztatott érvek ismétlődtek.³⁰ A polgármester ekkor is próbált minden követ megmozgatni az ügy érdekében, ezért ezúttal a városi népirodához is levelet intézett, amely fennállásától kezdve, de különösen a háború időszakában nagyon sok hasznos szolgálatot tett a helyieknek. Sándor István megkeresésében kérte, hogy a hivatal hasz-

nálja fel a lakosság körében „megszerzett és megszilárdított nagy erkölcsi tőkéjét a közjó érdekében”, azáltal, hogy az irodában naponta nagy számban megforduló vagyonosabb polgárokat államkötvények vásárlására ösztönzi.³¹ Ez alkalommal egy köriratot is intézett a városi hivatalok tisztviselőihez e téren fennálló kötelességeik ismételt tudatosítására: „Sohasem volt a közigazgatási tisztviselő és a nép között az érintkezés oly gyakori és oly tömeges, mint a háború folyama alatt. Ez a gyakori érintkezés [...] igen sok esetben meggyőzte a népet arról, hogy a közigazgatás az esetek többségében az ő támogatására van [...]. Ez a helyzet alapos reményt nyújt arra, hogy a közigazgatási tisztviselők felvilágosító és magyarázó szavai, buzdításai a népre nem lesznek hatástalanok és így a hadikölcsön jegyzés kedvező eredményének igen fontos tényezőivé válnak.”³² Egy rendőrségi jelentésből azonban kitűnik az is, hogy a hatóságok képviselői a meggyőzés mellett, hivatali tekintélyük latba vetésével is igyekeztek nyomást gyakorolni a lakosságra. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1916 májusában beidézttette mindazon nem közhivatalalt betöltő felmentetteket, akiknek a vagyoni viszonyai elvileg lehetővé tették hadikölcsön jegyzését. A tájékoztatóból kiderül, hogy a 66 érintett közül csak kilenc nem vásárolt államkötvényt, akik közül négy esetében igazolást nyert, hogy nem voltak anyagilag olyan helyzetben, hogy ezt megtehették volna. Egy kereken megtagadta, ketten pedig többszöri rábeszélés után is vonakodtak kötvényt jegyezni. Egy másik személy csak ígéretet tett a vásárlásra, egy fő pedig meg se jelent a kapitányságon.³³

Az első három alkalomtól elrően a város a negyedik hadikölcsön jegyzése során csak a rendelkezésére álló 110 ezer korona készpénz erejéig vásárolt kötvényeket. Lombard hitel igénybevétele esetén – a korábbiakhoz hasonlóan – négyszer annyi kölcsön lett volna jegyezhető, ami az állam érdekeit természetesen jobban szolgálta volna, ennek ellenére erre akkor nem került sor. A városi tanács a döntés előkészítése során ugyanis figyelemmel volt a belügyminiszter aktuális intencióira, miszerint a jegyzés céljára igényelt kölcsönök közül csak azok tekinthetők indokoltan felvettnek, amelyek az Osztrák–Magyar Bank által nyújtott kedvezményes hitelezési feltételek megszűntéig visszafizetésre kerültek. Az erre rendelkezésre álló időt a tanács rövidnek ítélte, ezért a lombardírozást ezúttal mellőzte.³⁴

■ Az ötödik hadikölcsön

A háború alatt a kormányzat folyamatosan törekedett a hadikölcsönjegyzésbe bevonható források körének bővítésére. Ez az igény a gyámpénztárakban összesítetten kezelt pénzekkel kapcsolatban is felmerült, amelyek befektethetősége érdekében azonban jogszabálmódosításra volt szükség, ugyanis a törvényi rendelkezések az árvapénzek tekintetében legfeljebb azt tették lehetővé, hogy a törvényes képviselő a gyámhatóság hozzájárulása mellett, képviseltjének pénzén, annak egyéni tulajdonává váló hadikötvényeket jegyeztesse. Ez a módoszat azonban valószínűleg nem szolgált a döntéshozók megalégedésére, amit alátámaszt a kecskeméti árvaszék helyettes elnökének azon levele is, amelyben arról számolt be a polgármesternek, hogy a negyedik hadikölcsönjegyzés során: *„a gyámok és [a] gondnokok ezen újabb jegyzéstől tartózkodtak, s így most kisebb összeg jegyeztetett, mint amekkorát a gyámpénztár ez idő szerinti állása megbírt volna.”*³⁵ A fenti akadályokat a 4094/1916-os számú miniszterelnöki rendelet hártotta el, így 1916 őszén, az ötödik hadikölcsön kibocsátásakor, egyéb fedezet hiányában Kecskeméten a város árvaszéki tartalékalapja biztosított készpénzt a kötvényvásárláshoz.³⁶ A település félmillió jegyzését a helyi pénzügyintézetek által nyújtott kedvező hitelek révén sikerült megvalósítani, és így a lakossági jegyzésekkel együtt 3 millió koronával több kötvény talált gazdára az előző aláírási időszakhoz képest, amely a polgármester szerint a kecskemétiak változatlan hazafias kötelességtudását bizonyította. Sándor István közgyűlési jelentésében név szerint is kiemelte Papp György rendőrfőkapitányt és Garzó Lajos rendőrkapitányt, akiknek köszönhetően a felmentettek közel másfél millió koronát fektettek be polgári munkájuk gyümölcséből az ötödik hadikölcsön kötvényeibe. A plénum előtt elhangzottak azon derék kecskemétiak nevei is, akiket a pénzügyminiszter elismerő okirattal tüntetett ki a hadikölcsön sikereinek az előmozdítása érdekében végzett tevékenységükért.³⁷

Egy 1916-os felterjesztésből kiderül az is, hogy a polgármester a kecskeméti hadikölcsönjegyzések nagyságrendjét *„meglepően kedvezőnek”* ítélte meg annak ellenére, hogy a városban *„nagy vagyonú emberek egyáltalán nincsenek”*. A főispánnak írt jelentés hangsúlyozta, hogy

az egyes pénzüintézetek eredményeit alapvetően ügyfélkörük nagysága határozta meg, ugyanakkor kiemelte azt is, hogy egyes pénzügyi szakemberek elkötelezettségének köszönhetően némely pénzüintézetek a vártnál jobban teljesítettek. Sándor István levelében név szerint Juhász Kálmánt, a Magyar Általános Hitelbank helyi fiókjának vezetőjét, Pacsu Mihályt, a Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank vezérigazgatóját, valamint Csösz Pétert, a Kecskeméti Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatóját ajánlotta a főispán figyelmébe.³⁸

■ A hatodik hadikölcsön

1917 nyarán a hatodik hadikölcsönjegyzés Kecskeméten „lanyhán” indult, de az aláírási időszak végére minden korábbinál több jegyzés történt, amelyben valószínűleg szerepe volt a hadikölcsön-biztosítás megjelenésének is: *„Olyan egyéneknél, akik egyszerre nagyobb összeggel e célra [ti: a hadikölcsönjegyzésre] nem rendelkeznek, a 15659/1917. BM. eln. számú körrendelet alapján ajánlható volna az életbiztosítással kapcsolatos hadikölcsönjegyzés is, melynek lényege az, hogy a jegyző 15 éven át teljesít befizetéseket s ennek fejében a 15 év leteltével a jegyzésnek megfelelő összegű 6%-os hadikölcsön kötvényt kap biztosítási összegként, de ehhez a kötvényhez családja akkor is hozzájut, ha az illető a 15 év letelte előtt elhalálozna.”*³⁹ A biztosítások kondícióinak kialakítása és azok megkötése felett a hatóságok nem gyakorolhattak ellenőrzést, ezért a polgármester fenti tájékoztatójában nyomatékosan felhívta a tisztviselők figyelmét, hogy: *„Ilyen biztosításoknál azonban fel kell világosítani a népet a feltételek felől, nehogy az átlagosnál rosszabb biztosítást kössön.”*⁴⁰

A kecskeméti körében a korábbiakhoz hasonlóan zajlott az agitáció, bár a hangnemben érzékelhető változás történt. A polgármester felhívásában ugyanis a polgárok érzelmei helyett azok értelmére kívánt hatni. Az államkötvény-vásárlás pedig nem lehetőségként, hanem sokkal inkább kötelességként fogalmazódott meg: *„A háború befejezése nem függ a hadikölcsön jegyzéstől, mert hiszen Anglia egyik államférfia kijelentette, hogy ha a hadikölcsönjegyzés nem történik meg kellő eredménnyel, Anglia esetleg kényszer útján veszi igénybe a szükséges ha-*

dikölcsön összeget. Nálunk ez bizonyára nem fog megtörténni, de az államnak módjában van hitelszükségletét más módon is fedezni, hogy a háborút folytathassa, de ezekhez a más módokhoz az állam azért nem akar hozzányúlni, mert az így szerzett kölcsön még drágább volna s annak magas kamatait adó alakjában csak a lakosságnak kellene megfizetnie s ez esetben a lakosság elesne attól az előnytől is, hogy pénzét jó kamatra biztosan befektethesse. És ha mindezek a lehetőségek nem volnának is, ha a háborút ilyen okból kellene befejeznünk, az ismét csak a népnek válna mérhetetlen és jövátéhetetlen kárára, mert így ellenségeink úrrá lennének fölöttünk s olyan gazdasági helyzetet teremtenének számunkra a békekötésnél, mely mellett áruinkat értékesíteni illő áron nem tudnánk, minden külföldről hozott cikket nagyon drágán kellene megfizetnünk, adóink még sokkal s így sem az ingatlan, sem az ingó vagyon kellő jövedelmet nem hoznának, értékük nagyon alászállna, kereseti alkalom nem lenne, s gazda, iparos, kereskedő, munkás és hivatalnok egyformán tönkremenne. Úgy a hazafiség, mint minden egyes embernek saját érdeke is ezt parancsolja tehát, hogy ilyen mérhetetlen és soha jóvá nem tehető kárt hazájára, magára és családjára ne idézzen fel, hanem tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy a háborút mindaddig folytathassuk, míg tisztességes és boldogulásunkat lehetővé tevő békét nem kötünk.”⁴¹

Kecskemét város a hadikölcsön-kibocsátások során általában félmillió korona értékben vásárolt államkötvényeket. Ez alól kivételt jelentett a negyedik és a hatodik aláírási időszak, amikor jóval kisebb összegekről hozott döntést a törvényhatósági bizottság, amíg azonban ennek okai a negyedik hadikölcsön esetében ismertek, addig a hatodik hadikölcsön alkalmával a település összesen 60 ezer koronányi jegyzésre a források nem adnak magyarázatot.⁴²

■ A hetedik és a nyolcadik hadikölcsön

A lakosság befektetési lehetőségeinek csökkenése után a kormányzat még inkább igyekezett azon rétegeket támogatását megnyerni, akik számára a háború elsősorban anyagi fellendülést hozott. Az egyik ilyen csoport volt a hadiszállítóké, akikkel már a hatodik hadikölcsönjegyzés

időszakától – érthető módon – komolyan számoltak a döntéshozók.⁴³ A kamatozó államkötvények megvásárlása bár továbbra is önkéntes lehetőség volt, ennek elmulasztása esetén a belügyminiszter lényegében szankciók alkalmazását helyezte kilátásba a hadiszállítókkal szemben: „Méltányos, hogy a hadikölcsönjegyzésből elsősorban azok vegyék ki a részüket, akik gazdasági fellendülésüket és boldogulásukat a háborúnak köszönhetik: a hadseregszállítók, akiknek nagy része sajnos még mindig nem ébredt tudatára annak a kötelezettségének, amelynek teljesítését a nemzet méltán elvárja. [...] felhívom, hogy a hatósága területén levő hadseregszállítók megfelelő összegű hadikölcsön jegyzése érdekében befolyását bizalmasan bár, de a legerélyesebben érvényesítse a küszöbön álló 8-ik hadikölcsön jegyzése alkalmából is és szükség esetében [sic!] arra a hadseregszállítóra, aki a hadseregszállításokért kapott összegekkel arányban nem álló csekélyebb mértékben jegyezze hadikölcsönt, gyakoroljon erkölcsi nyomást, hogy a jegyzékben szereplő egyének és jogi személyek még a jegyzési határidő elején, tehát oly időben foganatosítsák jegyzéseiket, hogy ezekről a császári és királyi hadügyminiszter úr még a jegyzési határidő első felében tájékoztatást nyerhessen és a késedelmeskedőkre az illetékes katonai szervek útján is gyakorolhasson megfelelő befolyást.”⁴⁴

A kecskeméti hadseregszállítók részéről történt hadikölcsönjegyzések

Név	I–VII. hadikölcsön	VIII. hadikölcsön	Szállítás összege
Beretvás Pál	70 000 K	51 000 K	269 202 K
Első Kecskeméti Konzervgyár Rt.	850 000 K	550 000 K	4 804 620 K
Fischpán Béla	142 000 K	10 000 K	546 644 K
Grünblatt Lajos	20 000 K	–	
Kecskemét th. város	2 610 000 K	500 000 K	30 193 K
Kecskeméti Bortermelők Szövetkezete	70 000 K	50 000 K	646 570 K
Kecskeméti Egyesült Szabók	5 000 K	500 K	425 797 K
Kecskeméti Vasiparosok Termelőszövetkezete	50 000 K	50 000 K	131 026 K
Schiffer Adolf fiai	105 500 K	40 000 K	896 733 K
Steinherz Adolf borkereskedő	95 000 K	30 000 K	154 075 K

A hetedik hadikölcsön országos és helyi eredményessége valószínűsíthetően nagyban annak volt köszönhető, hogy azt honvédek és népfelkelők is tömegesen jegyezték. A váratlan sikert a kormányzat a következő alkalommal is igyekezett megismételni, ekkor azonban már a honvédelmi miniszter részleteiben szabályozta a katonák hadikölcsönei jegyzésének szabályait.⁴⁵ A tárgyban kiadott rendelet mindenekelőtt leszögezte, hogy senkit se szabad hadikölcsönjegyzésre kényszeríteni, ezért a szabadságok, a rövid eltávazások, valamint a takarodón túli kimaradások engedélyezését vagy egyéb kedvezmények nyújtását, továbbá a kiszabott fenytések elengedését hadikölcsönjegyzés feltételéhez kötni. Az előírások alapján a jómódú felmentetteket csakis a civil hatóságokkal egyetértve, udvarias módon és kizárólag írásban lehetett felszólítani hadikölcsönjegyzésre. A katonai helyeknek a hadikölcsönjegyzések eredményét előmozdító és a megengedett határokon belül folytatandó propagandát az állam pénzügyi és gazdasági érdekében álló szolgálatnak kellett, hogy tekintsék, amelynek azonban nem volt szabad a katonai állással össze nem egyeztethető és valamely pénzügyi érdekeit előmozdító agitációvá fajulnia. A rendelet végül előírta azt is, hogy: *„A katonai szolgálattételre bevonultak tehát (különösen a mezőgazdasági körökből származók) ismételten figyelmeztetendők arra, hogy amennyiben az szükséges hozzátartozóikat is hadikölcsönjegyzésre (hadikölcsön biztosításra) idejekorán felhatalmazzák, illetve utasítják. A kevésbé művelt elemnek ez irányba segítőleg és felvilágosítólag kell kezére járni. (pld. megfelelő levelezőlap kitöltése stb.) Az összes katonai személyek hozzátartozóikat is figyelmeztessék ama káros következményekre, aminők bármilyen készpénznek céltalan felhalmozása által úgy az egyesre, mint a lakosság összességére nézve keletkeznek.”*⁴⁶

A nyolcadik magyar hadikölcsön propagandájának élénkítése érdekében már a legmodernebb eszközök is bevetésre kerültek, amelynek koordinálására ekkor már külön osztályt működtettek a pénzügyminisztérium szervezetén belül. Az agitáció során ugyanis a filmgyárakat és a mozgóképszínházakat is „akcióba” léptették. A további adakozásra buzdító filmjelenetek a fővárosi és a vidéki mozikban 1918 nyarán, egy hónapon keresztül valamennyi előadást megelőzően bemutatásra kerültek. A belügyminiszter a rendőrhatalóságok kötelességévé tette annak ellenőrzését, hogy a propagandafilmek valóban lejátszásra kerüljenek,

valamint előírta számukra a közterületen kifüggesztett hadikölcsönplakátok védelmét is.⁴⁷ A már említett minisztériumi egység a különféle hirdetések, levelezőlapok és bélyegek kibocsátása mellett egy másik rendhagyó programot is útjára indított.⁴⁸ Az osztály a császári és királyi Sajtóhadiszállás közreműködésével a hadikölcsönjegyzés propagandájának élénkítése érdekében megszervezte egy Berta mozsárágyú körbehordozását az ország nagyobb városaiban.⁴⁹ A legénységgel együtt érkező harci eszköz 1918. július 13-án és az azt követő napon Kecskeméten is kiállításra került az egykori Vigadó mellett, ahol katonai zenész mellett természetesen kötvényjegyzésre, illetve hadikölcsön-biztosítás megkötésére is lehetőség nyílt.⁵⁰ A fentiekén túl a befektethető pénzügyi források elégtelenségéről árulkodik az a levél is, amelyben az államkötvényeknek fizetőeszközként történő felhasználásáról szóló elképzelésekről tájékoztatta a főispán a polgármestert: „... a kormánynak az a terve, hogy a fokozatos leszerelés alkalmával a polgári lakosság rendelkezésére bocsátható mindennemű felszerelési cikk, nyersanyag stb. árának kiegyenlítéséül a kincstár a jegyző felek részéről fizetésül el fogja fogadni a hadikölcsön kötvényeket, sőt az igénylők és [a] vásárolni szándékozók közül előnyben fogja részesíteni azokat, kik fizetési kötelezettségüknek az általuk jegyzett hadikölcsön kötvényekkel óhajtanak eleget tenni.”⁵¹ Érdekes módon az utolsó hadikölcsönjegyzés lakossági eredményeire vonatkozóan nem található sem számszerűsített, sem szöveges értékelés, de még ennek az elkészítésére utasítást adó leirat sem a polgármesteri iratok között, holott erre vonatkozóan a korábbiakban mindig készültek beszámolók a felsőbb hatóságok részére. Így annak adatait csak a helyi sajtóból ismerjük.⁵²

A kedvező kamatozású hadikölcsönkötvények kibocsátása eleinte sikeres volt. A háború kezdetén tapasztalható általános lelkesedés 1917-re szinte teljesen eltűnt, a lakosság nagy része már az első öt aláírási felhívás alkalmával lényegében valamennyi felesleges pénzét hadikölcsönkötvényekbe helyezte el, amelyek a háború éve alatt egyre növekvő infláció miatt elértéktelenedtek, jelentős veszteséget okozva ezzel tulajdonosaiknak. Ráadásul a háborút követően nem került sor a hadiköl-

Takarékoskodjunk!

Gyűjtsük a tőkét a háboru utáni gazdasági fellendülésre. Akinek egy kis feltehetően való pénze van, annak a legjobb befektetés, ha hadikölcsönbiztosítást köt, amely nem egyéb mint jegyzés hadikölcsönre életbiztosítással kapcsolatban. Hadikölcsönbiztosítást köthet mindenki, **férfi és nő egyaránt**. A feltételek, amint alább olvasható, páratlanul kedvezőek. Játssza tőkét gyűjthet magának kis pénzből mindenki. A jegyzendő összeget nem is kell egyszerre kifizetni, hanem lehet 15 éven át akár hatvan részletben törleszteni. Korábbi elhalálozás esetén a hadikölcsönkötvényt az igény jogosultak azonnal megkapják. A hadikölcsönbiztosítás rögtön a megkötés után kiterjed a háboru minden veszélyére, érvényes öngyilkosság esetére is, minden külön díj nélkül.



Hogyan lehet megkötni a hadikölcsönbiztosítást?

Híven kell válaszolni a mellékletben lévő ajánlat kérdéseire, az ajánlatot sajátkezűleg kell aláírni s azután postán az intézet igazgatóságának (Budapest, V., Sas-utca 10.) be kell küldeni.

A hadikölcsönbiztosítás háromféle módozat szerint köthető. A három módozat **A, B, vagy C** a tulajdonon van megmagyarázva és ugyancsak az ottani táblázatból könnyen megállapíthatók a fizetendő díjtelek.

Nincs orvosi vizsgálat, csak 10.000 koronán felül!

Akinek azonban intézetünknel **már van** orvosi vizsgálat nélkül kötött hadikölcsönbiztosítása, orvosi vizsgálat nélkül csak olyan összegre köthet új hadikölcsönbiztosítást, mely a réggel együtt a 10.000 koronát meg nem haladja. Ellenben **orvosi vizsgálat**tal bármely összegű új biztosítás köthető.

Beteg egyének nem köthetnek hadikölcsönbiztosítást!

Sürgősen töltse ki tehát a mellékletben lévő ajánlatot, válaszoljon híven, világos írással minden kérdésre és azután aláírva, **azonnal küldje be** azt a

FONCIÈRE PESTI BIZTOSÍTÓ-INTÉZETNEK BUDAPEST, V., SAS-UTCA 10.

2. ábra: Hadikölcsön-biztosítás megkötésére buzdító kiadvány borítója

Forrás: MNL BKML IV. 1903. a 1077/1918.

csönkötvények alapján fennálló állami tartozások valorizálására és így a lakosság befektetett pénzei lényegében elúsztak, komoly egzisztenciális problémákat okozva széles társadalmi körben.⁵³

Egy másik fontos kérdésként merült fel a hadikölcsönök kapcsán a háború terheinek megosztása, amellyel kapcsolatban Szabó Iván, Kecskemét országgyűlési képviselője szomorúan jegyezte meg: „*Szegény és gazdag, iparos és gazdálkodó, kereskedő épp úgy, mint a tisztviselő, részt vett városunkban a hadikölcsönjegyzésben; mégis tiszteletreméltó kivétellel, a kecskeméti nagy vagyonok tulajdonosai megközelítőleg sem tanúsították azt az áldozatkézséget, amit a nemzet és társadalom tőlük joggal elvárhatott volna.*”⁵⁴

A hadikölcsönjegyzések Kecskeméti és országos eredményei⁵⁵

sorszám	jegyzési időszakok	Kecskemét	a város jegyzése	Országos
I.	1914. nov. 16–23.	12 700 000 K	500 000 K	1 194 486 479 K
II.	1915. máj. 12.–jún. 7.	12 250 000 K	500 000 K	1 065 276 335 K
III.	1915. okt. 18.–nov. 17.	12 000 000 K	500 000 K	2 203 417 714 K
IV.	1916. ápr. 19.–máj. 23.	10 150 450 K	110 000 K	1 822 799 873 K
V.	1916. nov. 23.–1917. jan. 8.	13 120 250 K	500 000 K	2 281 546 324 K
VI.	1917. máj. 12.–jún. 26.	14 000 000 K	60 000 K	2 499 474 318 K
VII.	1917. nov. 15.–dec. 31.	19 711 650 K	500 000 K	2 870 485 688 K
VIII.	1918. jún. 12.–júl. 24.	15 126 600 K	500 000 K	3 860 994 861 K
Összesen:		109 058 950 K ⁵⁶	3 170 000 K	17 798 481 592 K

■ Jegyzetek

- 1 Magyarország az első világháborúban. Főszerk.: Szíjj Jolán. Budapest, 2000. 218. o.
- 2 Az 1916-os adóévre az 1915. évi XXI. törvénycikk 7. §-a hosszabbította meg az adókötelezettséget.
- 3 Részletesebben lásd a jövedelemadónak a részleges életbeléptetéséről szóló 1916. évi XXVI. törvénycikket. A bevezetésre került új adónemek mellett a III. osztályú kereseti adó érvényét az 1916. évi XXXIII. törvénycikk az 1917 és 1919 közti időszakra továbbra is fenntartotta.

- 4 Lásd a vagyonadóról szóló 1916. évi XXXII. törvénycikket. A vagyonadóra a jövedelemadó korrekatívumaként tekintett a jogalkotó, azonban a vagyonadót deklaráló törvény 13. szakasza ezen elvi állásponttal homlokegyenest szemben állt, ugyanis e szerint az állandó mezőgazdasági használatra rendelt ingatlanok értékének az az érték volt tekintendő, amit az illető ingatlan annak megért, aki azon gazdálkodott.
- 5 Lásd a hadi nyereségadóról szóló 1916. évi XXIX. törvénycikket.
- 6 Lásd a szeszadóra vonatkozó törvények némely rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről szóló 1916. évi XXIV., a bélyeg- és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok némely rendelkezésének módosításáról 1916. évi XXVII., valamint a vámvonalon át behozott dohány és dohánygyártmányok után fizetendő engedélyilleték megváltoztatásáról 1916. évi XXVIII. törvénycikkeket.
- 7 WOLF Zsigmond: Gazdasági kérdések a háborúban. Városok Lapja 1914. okt. 17. 494. o.
- 8 A hivatkozott jogszabály 17. szakasza alapján a végrehajtó hatalom felhatalmazást nyert, hogy a hadi szükségletek fedezésére szükséges összegek megszerzése érdekében hitelműveleteket hajtson végre.
- 9 A hadikölcsön-kibocsátások pénzügyi paramétereiről Teleszky János pénzügyminiszter nagy alapossággal megírt könyve kimerítő ismeretekkel szolgál, így azok részletes ismertetését – terjedelmi korlátok miatt is – jelen alapvetően történeti témájú írásomban mellőzöm. Ld: TELESZKY János: A magyar állam pénzügyei a háború alatt. Budapest, 1927.
- 10 WOLF Zsigmond: A nagy nemzeti hadikölcsön. Városok Lapja 1914. nov. 14. 526. o.
- 11 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). 800/1914.
- 12 Uo.
- 13 A moratórium a fennálló magánjogi kötelezettségek teljesítésének halasztását jelentette.
- 14 MNL BKML IV. 1910. a 745/1914.
- 15 MNL BKML IV. 1910. a 761/1915.
- 16 MNL BKML IV. 1910. a 648/1915.
- 17 MNL BKML IV. 1903. a Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a). 36. köt. 388. o.; Pancsova 526 ezer, Arad, Kolozsvár, Szabadka, Temesvár 1-1 millió, Szeged, Debrecen 2-2 millió, Budapest 10 millió korona értékben jegyzett hadikölcsönt, a többi város Kecskeméttel azonos, illetve kisebb összegben vásárolt államkötvényt.
- 18 MNL BKML IV. 1910. a 648/1914.
- 19 Uo.

- 20 A főispán részére 1914. november 25-én megküldött jelentés összesítése szerint 12 331 950 korona értékű kötvény jegyzése történt. MNL BKML IV. 1910. a 800/1914.
- 21 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 402–403. o.
- 22 MNL BKML IV. 1910. a 761/1915.
- 23 A második hadikölcsön kibocsátására az olasz királyság hadüzenete előtt néhány nappal került sor. MNL BKML IV. 1910. a 924/1915.
- 24 MNL BKML IV. 1910. a 761/1915.
- 25 MNL BKML IV. 1910. a 648/1915.
- 26 MNL BKML IV. 1910. a 1894/1915.
- 27 MNL BKML IV. 1903. a 37. köt. 125. o.
- 28 Uo. 132–138. o.
- 29 MNL BKML IV. 1910. a 1760/1915.
- 30 MNL BKML IV. 1910. a 1470/1916.
- 31 MNL BKML IV. 1910. a 1430/1916.
- 32 MNL BKML IV. 1910. a 1470/1916.
- 33 MNL BKML IV. 1910. a 1621/1916.
- 34 MNL BKML IV. 1903. a 38. köt. 126–127. o.
- 35 MNL BKML IV. 1910. a 1666/1916.
- 36 MNL BKML IV. 1910. a 3599/1916.; A rendelet a pénztár fizetőképességének megóvása érdekében azt is előírta, hogy pénzkészletének maximum 75% fordítható jegyzésre.
- 37 MNL BKML IV. 1903. a 39. köt. 5. o.; A polgármesteri jelentésben az alábbi kiténtettek szerepeltek: Rhédei János tanfelügyelő, Dékány László helyettes polgármester, Papp György rendőrfőkapitány, dr. Angyal Vidor tiszti főügyész, dr. Dömötör Lajos tanácsnok, Szappanos Sándor árvaszéki helyettes elnök, Nagy Lajos, Pacsu Mihály, Kovács Sándor, dr. Szabó Iván, Juhász Kálmán, Csósz Péter pénzügyi igazgatók, Csabay Gyula, Gáll József pénzügyi főtitkársági elnökök.
- 38 MNL BKML IV. 1910. a 1553/1916.
- 39 MNL BKML IV. 1910. a 1105/1917.
- 40 Uo.
- 41 Uo.
- 42 MNL BKML IV. 1903. a 39. köt. 163. o.
- 43 MNL BKML IV. 1910. a 1345/1917.; 2389/1917.; 2462/1917.; 1088/1918.
- 44 MNL BKML IV. 1910. a 1089/1918
- 45 MNL BKML IV. 1910. a 1041/1918.
- 46 MNL BKML IV. 1910. a 1087/1918.
- 47 MNL BKML IV. 1910. a 1096/1918.
- 48 MNL BKML IV. 1910. a 2291/1917; 367/1918.; 802/1914.; A hadikölcsön-propagandában a háború során mindvégig fontos szerepet játszó plakátokról lásd: SZABÓ Dániel: „Eke és fegyver segít, hogy sikerüljön” – Magyar hadikölcsön plakátok az első világháború idején. In: Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténeti Múzeum értesítője 12. Szerk.: Szoleczky Emese–Závodi Szilvia. Budapest, 2011. 139–146. o.

-
- 49 MNL BKML IV. 1910. a 964/1918.
- 50 „Mozsárágyú Kecskeméten.” Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL) 1918. júl. 13. 2. o.
- 51 MNL BKML IV. 1910. a 1133/1918.
- 52 „A VIII. hadikölcsönjegyzés eredménye Kecskeméten.” KL 1918. júl. 26. 3. o.
- 53 Az 1928. évi XXXIII. törvénycikk 14. §-a rendelkezett a hadikölcsön károsultak segélyezéséről, abban az esetben ha az érintett legalább 5000 korona értékben jegyzett kötvényt és az éves jövedelme nem haladta meg az 1500 pengőt.
- 54 „Kecskemét város közönsége és a hadikölcsön.” Kecskeméti Közlöny (a továbbiakban: KK) 1927. dec. 25. 2. o.
- 55 MNL BKML IV. 1910. a 2522/1917.; TELESZKY János, 1927. 264–265. o.; „A VIII. hadikölcsönjegyzés eredménye Kecskeméten.” KL 1918. júl. 26. 3. o.
- 56 Meg kell jegyezni, hogy Szabó Iván Kecskemét országgyűlési képviselőjének a sajtóban közzétett adatai fentiekkel nincsenek összhangban. Számításai szerint a város közönsége és az árvaszék együttesen 2,9 millió, a lakosság pedig 48 millió korona értékben jegyzett hadikölcsönkötvényeket a háború során. „Kecskemét város közönsége és a hadikölcsön.” KK 1927. dec. 25. 2. o.

SÓBER PÉTER

■ **Internáltak és hadifoglyok
Kecskeméten,
az I. világháború éveiben**

Pár évtizednyi békét követően 1914 nyarán újabb, addig sohasem látott nagyságú háború bontakozott ki Európában. A háború megkezdése után néhány hónappal világossá vált, hogy az íróasztalnál megálmodott villámháborús stratégia csődöt mondott, ebből kifolyólag hosszabb háborúra kellett felkészülni, mint amelyre a stratégiák számítottak és felkészültek. Mindez valamennyi hadviselő államhoz hasonlóan Magyarországra is óriási terheket rótt annak ellenére, hogy hazánk területén nem zajlottak hadi események. A hadi sikerek kényszere a hátország helyzetét tette dominánssá, mivel innen kellett ellátni a frontokon harcolókat fegyverekkel és lőszerrel, megfelelő mennyiségű és minőségű élelemmel, ruházattal, valamint takarmánnyal az állatok számára. A hadba vonultak munkaerejének kiesése azonban nagyban megnehezítette a termelés folyamatosságának biztosítását. A háború évei alatt a munkáskezek pótlását többféleképpen próbálták megoldani. A nők munkába állása, valamint a katonáskodó férfiak időszakos szabadságolása mellett az ellenséges országok internált vagy hadifogoly állampolgárainak foglalkoztatására is sor került. Kecskemét agrárjellegéből adódóan ez utóbbi személyeket elsősorban a mezőgazdaság területén alkalmazták, akinek számát, etnikai megoszlását, helyzetét, valamint a város gazdaságban betöltött szerepét igyekszem feltárni jelen dolgozatomban a fennmaradt levéltári források felhasználásával. Mindenekelőtt azonban röviden szólni kell a hadifoglyok státusát rendező jogi háttérről.

■ A hadifoglyok jogai és kötelességei

A nemzetközi közjog illetve annak még szűkebb területe, a nemzetközi hadijog már a XIX. század folyamán szabályozta a hadifoglyok, valamint a sebesültek jogi státusát. A kodifikáció az óriási veszteségekkel járó 1859. évi solferinói ütközet után vette kezdetét, és ez a csata volt, amelynek hatására megalakult a Nemzetközi Vöröskereszt szervezete is. Az első egyezményt 1864-ben fogadták el, amelyet a későbbiekben újabbak követtek 1906-ban, 1929-ben, 1949-ben és 1977-ben. Mivel ezeket a nemzetközi egyezményeket a svájci Genf városában fogadták el, az említett szerződéseket együttesen genfi jognak nevezzük. Ez lényegében a humanitárius nemzetközi jog, amelyet „emberbaráti szempontok hatnak át.”¹ Ennek kiegészítése a hágai jog, amely a háború törvényeit és szokásait szabályozza a hadviselő felek esetében. Ide két egyezményt társíthatunk, az egyiket 1899-ben, a másikat 1907-ben fogadták el.² Ezekhez az egyezményekhez a magyar állam is csatlakozott, a hazai törvényhozás is ratifikálta őket. Az 1911. évi XX. törvénycikk a hadra kelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett kötött egyezmény becikkelyezéséről szól, a másik – témánk szempontjából relevánsabb jogszabály – az 1913. évi LXIII. törvénycikk, amely az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezményről és nyilatkozatról szólt. Ez utóbbi törvénycikk részletesen szabályozta a hadifoglyokkal kapcsolatos kérdéseket.

A meghatározás szerint hadifogoly tehát az, „*aki a fegyveres erő tagja, és az ellenség hatalmába kerül.*”³ E szerint hadifoglyoknak számítottak azon személyek, akik háború esetén az ellenséges hadsereg hatalmába kerültek, függetlenül attól, hogy harcoló vagy nem harcoló egyénekről volt szó. Az első világháborúban már a magukat megadó sebesült vagy éppen egészséges katonákat is hadifoglyoknak tekintették. A hadifoglyokról azon ország kormányának kellett gondoskodni, amely ország hadserege foglyul ejtette őket. A hadifoglyokkal „emberiesen” kellett bánni, a megalázások, a kínzások és a foglyok bántalmazása tehát egyáltalán nem volt lehetséges. A tiszték kivételével minden fogoly

munkára volt fogható, de kizárólag olyan munkára, amely nem állt összefüggésben katonai műveletekkel, és nem minősült „túlságosak”-nak, tehát fizikailag nem volt túl nehéz vagy megerőltető a kijelölt személy számára. A munkákért fizetést kellett folyósítani részükre, mégpedig akkora összegben, mint amennyit a belföldi hadsereg katonáinak is fizettek. Szintén fontos elv volt, hogy a foglyok személyes tulajdonukat megtarthatták, a fegyverük, a lovuk és a katonai irataik kivételével. A hadifoglyoknak ugyanolyan ellátás járt, mint amilyen az adott ország katonáinak is járt, ha erre vonatkozóan a két ország nem kötött külön egyezményt. A szökésért fegyelmi büntetést lehetett kiszabni. Fontos jogelv volt, hogy minden elfogott katona szabadon gyakorolhatta vallását, a béke megkötése után pedig a lehető legrövidebb idő alatt vissza kellett bocsátani hazájukba az elfogottakat. A törvénycikk előírta egy tudakozó iroda felállítását a hadviselő államok számára, ahol a hadifoglyokra vonatkozó minden adatot nyilvántartásba kellett venni, a hadifogoly nevéől, törzskönyvi számától egészen azon adatokig, hogy mikor és hova internálták az adott országon belül. Ezt a nyilvántartást a béke megkötése után meg kellett küldeni a másik hadviselő fél kormányának. Jelentős volt a 16. § azon szabályozása, miszerint a hadifoglyoknak szánt és általuk küldött levelek, utalványok, postai csomagok és pénzösszegek minden postai díjtól mentesek, a természetbeni adományok vámmentesek, a vasutakon pedig fuvardíjmentesek voltak.

■ Internáltak és hadifoglyok Kecskeméten

Az internált személyek a hadifoglyoknál hamarabb megjelentek Kecskeméten. Az internálás lényegében egyes személyek rendőri felügyelet alá helyezését jelentette, amelyre az 1914. évi L. törvénycikk 10. paragrafusa adott felhatalmazást a hatóságok számára. Az idézett jogszabály lehetőséget biztosított azon személyek lefogására és az ország más területére való szállítására, akik az állam hadiérdekeire, vagy a közrendre és a közbiztonságra veszélyt jelentettek. Az internálásért pénzügyi ellentételezés vagy a vagyoni hátrányért kártérítés nem járt, sőt, az internált személyt munkára lehetett fogni, hogy ellátását fedezni lehessen. Azokról, akik saját maguk ellátását megoldani nem tudták, az állam gondoskodott.

A polgármester jelentése szerint Kecskeméten 1914. augusztus elején kizárólag szerb állampolgárok, katonaszökevények tartózkodtak, akiknek számát azonban nem ismerjük.⁴ A főispántól érkezett leirat értelmében a szerb katonákat mint hadifoglyokat kellett internálni, olyan helyre, ahol nem zajlottak katonai események. Más szerb alattvalókat, ha nem voltak gyanúsak, az országhatárig kellett szállítani a katonai területek kikerülésével. A rendelet előírta az orosz katonáknak mint hadifoglyoknak a letartóztatását is, a katonaeorvosok és a fegyverképtelenek kivételével, akik nyugat felé elhagyhatták az országot. A rendelkezés kimondta azt is, hogy az elfogottaknak munkát kell biztosítani.⁵ Az első internáltak közül Kecskemét város húsz főt dolgoztatott az Állami Miklós Telepen, ahol szőlőműveléssel foglalkoztak.⁶ Bár az internáltak munkába állítása fontos lépés lett volna a helyi árutermelés szempontjából, kezdetben meglehetősen nehéz feladatnak minősült ennek megszervezése a hadiigazgatás résztvevői számára. A magyar közigazgatást ugyanis váratlanul érte, hogy 1914 végére, a harcok eredményeképpen nagy számú internált és hadifogoly volt az ország, illetve a Monarchia területén.

A polgármester kezdetben az internálások leállítását kérte a minisztériumtól, annak ellenére, hogy az internáltak száma ekkor még viszonylag csekély volt a városban. Létszámuk mindössze 50 főt tett ki. A 35 szerb, 8 román és 7 bolgár személy nagy része magyar állampolgár volt. Sándor Istvánnak az internálások beszüntetésére vonatkozó kérését azonban figyelmen kívül hagyták, sőt a felsőbb hatóságok további 300 fő érkezését jelezték.⁷ A szóban forgó kontingenst végül 1914. augusztus 26-án szállították Kecskemétre. A 195 fős, kizárólag szerbekből álló csoportot, akiket Komáromból szállítottak a városba, a város egyik alkalmazottja vette át. Nagy részüket a Czollner téri katonai lovardában szállásolták el, 44 fő magánszállásra került. A városba internált foglyoknak meglehetősen szigorú napirendjük volt. Minden reggel 8 órakor a rendőrkapitányi hivatalban meg kellett jelenniük, de 9 órakor már kijelölt szálláshelyükön kellett tartózkodniuk, amit szigorúan tilos volt elhagyniuk. A kijárási tilalom az éjszakai órákban is vonatkozott rájuk. A szállást adó családoknak folyamatosan figyelemmel kellett kísérniük az internáltakat, gyanú esetén haladéktalanul értesíteniük kellett a rendőrkapitányi hivatalt, ezen túlmenően heti egyszeri jelentésben

kellett beszámolniuk az internáltak magaviseletéről. Az internáltak a város területét nem hagyhatták el, levelüket, csomagjukat csak a rendőrkapitányi hivatalon keresztül adhatták fel, ahol azok átvizsgálásra kerültek. Ugyanakkor a felsőbb hatóságok felhívták a helyi közigazgatási apparátus figyelmét arra, hogy „emberséges bánásmódot” kell irányukba alkalmazni, és munkát kell adni nekik, „mint szájalomra méltó” egyéneknek.⁸

1914. szeptember folyamán a polgármester újabb 500 fő Kecskemétre történő internálásáról kapott értesítést,⁹ végül csak 197 fogoly érkezett a városba.¹⁰ A internált személyek megfelelő elszállásolásának megoldása ennek ellenére egyre sürgetőbb feladattá vált. Sándor István polgármester több lehetőséget is jelzett ezzel kapcsolatban a főispánnak. Ezek egyike a Magyar Királyi Földműves Iskola volt, amelynek 40 négyzetméteres faragóműhelyében 13 fő fért el. 650 ember volt elszállásolható a városi katonai barakkokban, ez négy épületet jelentett. Felajánlásra került a Szegedi úti Kohn és Rottbaum ház is, amelynek hét szobájában plusz az egyéb helyiségekben 77 főt lehetett elhelyezni. Negyedik helyként egy régi baromfitelepet javasolt a város vezetője, amelynek az volt a nagy hátránya, hogy a téli hideg hónapokban nem lehetett használni, mivel nem volt teteje, alapterülete ugyanakkor lehetővé tette 370 fő befogadását. A polgármester végül a 4-ik huszárezred üres laktanyáját javasolta az internáltak elhelyezésére.¹¹

Az egyre nagyobb számú internált külföldi jelenléte számos kellemetlenséget okozott az itt élőknek. A sorozások következtében erősen lecsökkent létszámú rendőri erők nehezebben tudták elejét venni a kisebb csetepatéknak, szóbeli villongásoknak. Előfordult, hogy egy szerb szidta a magyarokat,¹² és volt olyan is, hogy az internáltak a városban lófráltak munka hiányában.¹³ A tél közeledtével megszorodtak a problémák, a foglyok ugyanis meglehetősen hiányos, nyári öltözékben kerültek Kecskemétre. A polgármester a Belügyminisztériumnak írt levelében jelezte, hogy szükség lenne 100 takaróra, 43 télikabátra, 12 főnek cipőre, 3 embernek teljes öltözékre, 45 darab alsóruházatra, 12 főnek pedig nadrágra.¹⁴ A téli ruházat beszerzése később – ha nem is teljes mértékben kielégítően – megtörtént, 143 korona 80 fillér értékben, 34 ember számára.¹⁵

Annak ellenére, hogy az internáltak és a hadifoglyok munkára voltak kötelezhetők, kevés információnk van ebből az időszakból arról, hányan és mit dolgoztak. A szervezetlenséget és a közigazgatás állapotát mutatja, hogy 1914. november végén az összes internált közül kubi-kus földmunkára fogott 67 főből csak 18 fő jelent meg a munka helyszínén.¹⁶ Ehhez persze hozzátartozik, hogy a helyi ipari üzemekbe csak csekély mértékben lehetett kivezényelni internáltakat, mezőgazdasági munkák pedig november végén már lényegében nem folytak.¹⁷

A polgármester 1914 végén írt jelentésében már 278 kecskeméti internáltról számolt be, egyúttal ismételtén kérte a belügyminisztertől az internálások befejezését.¹⁸ A városvezetés hozzáállásában e téren csak valamivel később, 1915 nyarától következett be gyökeres változás, ugyanis ettől az időponttól az internáltaknak és a hadifoglyoknak a Kecskemétre történő szállítását szorgalmazta a helyhatóság. Az ok egyértelmű: a munkaerőhiány, amely folyamatosan és megállíthatatlanul nőtt az évek múlásával. A munkáshiány nem csak azt jelentette, hogy csökkent a learatott termények mennyisége, hanem azt is, hogy ezzel párhuzamosan csökkent a kecskeméti lakosok életminősége, hiszen a kevesebb termény értelemszerűen csökkentett ellátást jelentett. Meg kell jegyeznünk, hogy a korabeli iratokban az internált és a hadifogoly kifejezéseket sok esetben szinonimaként használták. Így biztosak lehetünk abban, hogy az itt lévő internáltak egy része a nemzetközi jog szerint hadifogoly volt, hiszen őket is lehetett internálni a már hivatkozott 1913. évi jogszabály 5. cikke szerint.

1915 elején újabb szerb sebesült hadifoglyok érkeztek Kecskemétre. A város mindent megtett, hogy munkába állítsa a szakmával rendelkezőket. Hús iparos télvíz idején is dolgozott. Volt közöttük szűcs, asztalos, kőműves, mészáros, pék, téglás, kovács, cipész stb. Ugyanakkor többen nem kívántak dolgozni, mivel kevesellték járandóságukat, így egyszerűen megtagadták a munkát.¹⁹

A mindennapi életet vizsgálva elmondható, hogy Kecskeméten az állapotok – különösen télen – meglehetősen siralmasak lehettek. Erre következtethetünk annak a családnak a kéréséből is, akik azért kérelmezték felvételüket az internáltak közé, mert így részesülhettek a közélmezésből.²⁰ Egy másik internált azt kérte, hogy a feleségét vegyék fel valamilyen tömegszállításra nyomorúságos viszonyaira tekintettel.²¹

1915 tél végén a közigazgatás legfelső szintjén egyre többet foglalkoztak a hadifoglyok és az internáltak munkába állításának lehetőségével. A minisztérium februárban pontos adatokat kért az itt lévőkről, egyúttal nyomatékosította, hogy az internáltak nem kötelesek ingyen dolgozni, de a hatósági közmunkáért nem kérhetnek ellentételezést, mivel ellátásukat azért kapják.²² 1915 tavaszára a munkaerőhiány egyre inkább érezhetővé vált: számos nagyobb birtokkal rendelkező gazda nyújtott be kérvényt a polgármesteri hivatalba, amelyben internáltakat kértek mezőgazdasági munkák végzésére. A felsőbb hatóságok ehhez elviekben hozzá is járultak, ugyanakkor hangsúlyozták, a munkaadónak saját költségén kell megoldania az internáltak el-, illetve visszaszállítását a gyűjtőtáborba, valamint meg kell oldania felügyeletüket. A birtokosoknak emellett bármilyen mozgást, furcsaságot jelenteni kellett a rendőrkapitányi hivatalnak.²³ Az internáltak és hadifoglyok munkába állításakor viszont problémák is felmerültek. A földművelésügyi miniszter köriratában ugyanis leszögezte, hogy a magánosok legalább 200 fős fogolycsoportokat kötelesek alkalmazni.²⁴ Ez Kecskemét esetében különösen problémás volt, hiszen a kecskeméti birtokosok – a helyi birtokszerkezetből adódóan – általában 15-20 fő számára tudtak munkát és ellátást biztosítani. Sándor István a közeli ceglédi fogolytáborból 30 embert kért a szikrai pusztában lévő szőlőbe, és további 30 főt a bugaci gazdaságba, több hónapos időtartamra.²⁵ A hadiigazgatás ekkori, meglehetősen zilált állapotát jelzi, hogy a polgármester két hét elteltével sem kapott választ kérelmére.²⁶ Az ezt követő hetekben folyamatosan újabb és újabb hadifogollyszállítmányokat kért Sándor István polgármester, nyilván azért, mert a hiányzó munkáskezek komoly gondot okoztak a termelésben. A bürokráciára, illetve az ügymenet már korábban is jelzett tisztázatlanságára jellemző, hogy a Belügyminisztérium államtitkára a kérelmeket továbbküldte egyenesen a katonai parancsnokságok számára, majd később jelezte a kecskeméti kérvényezők felé, hogy fogolykérelem esetén ők maguk is a temesvári, pozsonyi, kassai, budapesti, nagyszombati és zágrábi császári és királyi katonai parancsnokságok felé fordulhatnak, ahol rövid úton döntenek a kérelmeikről.²⁷ Végül 180 fogoly érkezett Kecskemétre öt gazdához. Előírás volt a megfelelő őrizet megoldása, a foglyok szesz italoktól „kímélése,” ugyanakkor élelemmel való ellátásukról és szállásukról gondoskodni

kellett, és kizárólag a szokásos mezőgazdasági munkára lehetett őket alkalmazni.²⁸ Emellett egyéb kívánalmak is megfogalmazódtak a szállásadókkal szemben, például elvárták tőlük, hogy folyamatosan résen legyenek az esetleges kémkedésekre figyelve, így a munkaadónak őrszemélyzetet kellett fenntartania, amelynek létszáma el kellett hogy érje a fogolykontingens legalább 15 százalékát. Figyelni kellett arra is, hogy a munkaadóknak nehogy kárt okozzanak szabotázs-akciókkal, és a nőkkel szembeni viselkedés is kiemelt figyelmet kapott, nehogy előfordulhasson erőszakos megmozdulás. Ugyanakkor a leirat megjegyzi, hogy emberségesen kell bánni velük, „mert a jó bánásmód bennük is a jó érzéseket és indulatokat fogja kiváltani.”²⁹

1915 kora nyarán a kecskeméti agrárgazdaság összeomlani készült, ugyanis a besorozott 9 ezer – közülük 5-6 ezer önálló birtokos – férfi³⁰ munkaerejének pótlása megoldatlan volt, a napszámbeérek pedig az egekbe szöktek. A kezdeti 7-8 koronáról júniusra, vagyis az aratás kezdetére 14-15 koronára emelkedett a napszám a munkaerőhiány következtében. Ekkor már a nők is munkába álltak a saját gazdaságukban, de a férfiak munkabírását nem tudták pótolni.³¹ A szervezetlenségre jellemző, hogy miközben Kecskeméten munkáshiány volt, a 37–50 év közötti férfiakat kényszermunkára vitték.³² Természetes, hogy ilyen körülmények között a kecskeméti gazdák folyamatosan hadifoglyok kiutalását kérvényezték. A sok-sok kérelem hatására az első nagyobb „szállítmány” 1915. június 26-án érkezett meg, júliustól kezdve pedig folyamatosan jöttek Kecskemétre a várva várt hadifoglyok, akiknek döntő többsége orosz volt. A későbbiekben Barna Tibor rendőrparancsnok Bécsben tárgyalta a hadvezetőséggel további 1200 fogoly kiutalásáról, a betakarítható terménymennyiség növelése érdekében.³³

A foglyok nagy száma miatt 1915 késő nyarára megszokottá váltak az orosz hadifoglyok a városban: „Kecskemét városa már el nem képzelhető orosz hadifogoly munkások nélkül.”³⁴ A város közönsége elfogadta a külföldi embereket. Kiderült róluk, hogy szerények és igen vallásosak voltak, sok kenyeret fogyasztottak, és szerették az olyan sűrű leveseket, amelyekben megállt a kanál, valamint, hogy nem szerették a karalábét, a zöldbabot és a tököt sem.³⁵ Pár hónapos ittlétük után már a magyar paraszti viseletet hordták, nagy valószínűséggel azért, mert a régi katonai ruhájuk tönkrement. A sajtóból tudhatjuk azt is, hogy



1. ábra: Iszajev nevű orosz hadifogoly magyar gyermekekkel
Forrás: SZABÓ Zoltán: Kecskemét az első világháború idején. In: Cumania 9. Szerk.: Bánszky Pál és Sztrinkó István. Kecskemét, 1986. 236. o.

nem kedvelték a meleget és a korai felkelést. Kecskemétre több fogolytáborból, a somorjai, a kenyérmezei, a wieselburgi, a milowitzi táborból érkeztek hadifoglyok, főként mezőgazdasági munkára.³⁶

A 180–200 fős fogolykontingensek kevésnek bizonyultak a munka mennyiségéhez képest, ugyanis a hadifoglyok sem számban, sem a munkavégzés hatékonyságát tekintve nem vehették fel a versenyt a besorozottakkal. Akik maradtak, azoknak a száma és a munkabírása is csekélyebb volt. A háború első teljes évében az aratási munkálatokat végül 420 orosz hadifogoly segítségével tudták elvégezni, akiknek további 400 szabadságolt katona segített az alatt a pár nap alatt, amíg a városban tartózkodtak. A polgármester megjegyezte, hogy a cséplési munkálatokat lehetetlen lesz ekkora területen ennyi fővel elvégezni, ráadásul az újabb korcsoportok behívása miatt a munkaerőhiány még nagyobb lesz. Jelentéséhez lakonikusan hozzá is tette, hogy a foglyokat nem adja vissza a város.³⁷

Úgy tűnt, a döntéshozók végül belátták, hogy Kecskemétnek valóban égetően nagy szüksége van munkáskezerekre. Ennek eredményeként 1915 nyár végére közel 2000 fogoly élt és dolgozott a városban. Pontos számot nem tudunk mondani, mert forrásaink egyszer 1530, másszor 1890, majd 1980 főről beszélnek, a magunk részéről a 2000 fő közeli számot tartjuk a legvalószínűbbnek. Megnehezíti a pontos szám megállapítását az is, hogy a foglyok száma sosem volt állandó, voltak ide- és áthelyezések is. Az viszont biztos, hogy a város ekkor 1290 főt dolgoztatott munkaadóként. A maradék 600–800 embert magángazdaságokban foglalkoztatták, szintén mezőgazdasági munkákra.³⁸ Az ügymenet gyorsítása érdekében 1915. szeptember 1-jétől vezették be azt a gyakorlatot, hogy a magánemberek közvetlenül a pozsonyi katonai parancsnokságtól kérhettek hadifoglyokat.³⁹ Egyik forrásunk szerint az országban ekkor összesen 160 ezer hadifogoly dolgozott a mezőgazdaságban.⁴⁰

1915 őszén ismét felmerült a ruházkodás problémája. A városban tartózkodó internáltak és hadifogoly személyeknek ugyanis egyetlen ruhájuk volt, amely idővel egyre rosszabb állapotba került. Október végén Papp György rendőrfőkapitány azt jelentette a polgármesteri hivatalnak, hogy szükség lenne 301 sapkára, 373 alsóruhára, 491 nadrágra, 475 csizmára,

367 zubbonyra, 61 köpenyre. Különösen fontos lenne – tette hozzá –, hogy minél előbb felruházzák az itt lévő oroszokat, mert tudomása van arról, hogy orosz vöröskeresztes nővérek látogatják meg a magyar vidéken lévő honfitársaikat. Az oroszok megfelelő helyzete viszont erősen hathat az Oroszországban lévő magyar foglyok helyzetére.⁴¹

A városban élő – döntően orosz – foglyokról a helybéliek azt tartották, hogy „nem ártalmas emberek”, viszont lábbelijük nemigen volt, és a ruháik is rossz állapotban voltak. A polgármester 4–5 fős csoportokban helyzete el őket, hogy minél több gazdának és családnak segíteni tudjanak munkaerejükkel. A városi erdészethél 50–80 fős csoportokban dolgoztak.⁴² Természetes, hogy ennyi hadifogoly esetében problémák is felmerültek. Ezek főként engedetlenségből adódtak, illetve előfordult olyan eset is, hogy két-három orosz katona betért egy kocsmába, és illuminált állapotban hözöngtek. Ezeket a foglyokat azonnal visszavitték a fogolytáborba.⁴³ 1915 végén tehát jelentős számban éltek hadifoglyok Kecskeméten, főként a külterület 7000 tanyáján, ahol alapvetően jól érezték magukat.⁴⁴ Helyenként talán túlságosan is jól. Ezt abból a leiratból is leszűrhetjük, amely 1915. december 30-ai keltezéssel érkezett Kecskemétre. Eszerint ugyanis „a hadifoglyok és a lakosság közötti érintkezés némely helyen túllépte az erkölcs és a családi tűzhely tisztessége által megszabott korlátokat.” Vagyis, a minisztériumnak tudomása volt olyan dolgokról, amelyeknek nem lett volna szabad megtörténniük a férfi-nő viszonyban. A leirat azt is hangsúlyozta, hogy „a magukról megfélemedezett női családtagokat” meg kell büntetni.⁴⁵ A minisztérium minden bizonnyal valós információkat kapott, mert a helyi sajtó is beszámolt hasonló esetekről 1916 tavaszán.⁴⁶ Végül megtiltották, hogy a foglyok éjjelre a magánszálláson maradhassanak, az utcán pedig nem sétálhattak.⁴⁷ Ugyanakkor ezt nem lehetett Kecskemét esetében megvalósítani, hiszen a több ezer tanya olyan távolságra helyezkedett el egymástól, amely a foglyok esténkénti összegyűjtését nem tette lehetővé a kor közlekedési viszonyai között.

1915 végén a tél ellenére a városi foglyoknak sikerült munkát biztosítani. 27 orosz a kecskeméti vasgyárban dolgozott, 144 pedig erdei munkát végzett. Közmunkán egy 30 fős csoport tevékenykedett. A jelentés megjegyezte azt is, hogy nélkülöző foglyok nincsenek, sőt, újabbakra lenne szükség a termelésben.⁴⁸ Az erdei munkát végző oro-

szok között előfordultak szökések, pedig ellátásuk kifogástalan volt. Bakkay József városi erdőmester jelentéséből elég jól ismerjük életvitelüket. Reggelire 6 deka szalonnát kaptak kenyérrel és rumos teát 3 kanál cukorral. Ebédre minden második nap húst ettek, egyébként pedig krumpli, kása, bableves mindig volt kellő mennyiségben, és délben 1 óras pihenő is járt nekik. A foglyok dohányozhattak is, ehhez hetente 60 filléres dohánycsomagot kaptak. Nyáron a munkaidő a helyi gazdák munkabeosztásához hasonlóan napkeltétől napnyugtáig tartott. Télen sötétedésig, tehát délután 4 óráig dolgoztak, esős napokon vagy orosz ünnepeken pedig pihenhettek. Favágás esetén köbméterenként 20 fillér fizetség is járt nekik.⁴⁹ Mindezek ellenére az erdészetben dolgozók száma a tél folyamán a felére csökkent az áthelyezések következtében, a foglyok ugyanis magángazdaságokban akartak dolgozni, mivel vélhetően a magános portákon a fent leírtaknál is kényelmesebb, otthonosabb volt az élet a hadifoglyok számára.

1916 nyarára a katonai parancsokságnak is nyilvánvalóvá vált, hogy a Kecskemét környéki gazdaságokban minél több munkáskézre van szükség a megfelelő terméshozam elérése érdekében. Az aratás, a cséplés, a fűkaszálás, valamint a kukorica szedése 3500–4500 katasztrális holdon folyt, és május 1-jétől szeptember közepéig tartott. Erre az időszakra elegendő mennyiségű munkáskezet kellett tehát biztosítani. Sándor István polgármester kérése ellenére a város nem kapott újabb hadifoglyokat, egészen egyszerűen azért, mert az országban nem volt kiadható fogoly. Kecskeméten 1730 orosz fogoly élt és dolgozott ezekben a hónapokban, de a város nagy alapterületére való tekintettel ez korántsem volt elégséges.⁵⁰ 1916 júniusában végül 40 szerb rabot engedtek a városba,⁵¹ majd újabb 50, ezúttal olasz fogoly érkezett az aratásra.⁵² A polgármesternek a fentiekén túl további 30 katonai munkásosztagot kért, mivel a város 40 cséplőgéppel is rendelkezett, de munkásokat már nem tudott hozzárendelni az emberhiány következtében.⁵³ Végül 8 munkásosztag érkezett, amelynek tagjai július végéig maradhattak a városban.⁵⁴

A munkaerőhiány következtében a környékbeli gazdák elég magas napszámot kényszerültek fizetni a munkásoknak. Ennek hírére tömegesen szökdöstek a foglyok a városba.⁵⁵ A tény ismeretének birto-

kában az a döntés született meg a felsőbb hatóságok részéről, hogy a városban lévő orosz, szerb és olasz foglyok további rendelkezésig Kecskeméten maradhatnak.⁵⁶

1917-ben folytatódott a korábbi évek gyakorlata, vagyis a város folyamatosan foglyokat kért munkavégzésre. A munkaerőhiányra jellemző, hogy a gazdák is egyre több és több foglyot kértek. Kláber Mór birtokos gazda például egymaga 100 főre tartott igényt kérelmében.⁵⁷ Áprilisban, a tavaszi munkák kezdetekor 400 román és 200 orosz fogoly érkezett átmeneti jelleggel a városba, akik a Szőlőtermelő- és Értékesítő Rt.-nél kerültek alkalmazásba.⁵⁸ 170 románról azonban kiderült, hogy visszatérő lázzal fertőzöttek, így állapotuk nem tette lehetővé, hogy komolyabb fizikai munkát végezzenek.⁵⁹

A főispán 1917 kora nyarán leiratban jelezte a kecskeméti polgármesternek a gazdasági tevékenységek prioritásait. A fő cél az volt, hogy az alföldi területeken minél gyorsabban és sikeresebben el legyen végezve az aratás. Az utasítás ehhez még azt is hozzátette, hogy kiegészítő munkaerőt lehet és kell alkalmazni. Ez a gyakorlatban persze azt jelentette, hogy a polgármester oldja meg a problémát, és végeztesse el az aratást, bármi áron. A főispán hangsúlyozta, hogy a hadifoglyok mobilisak, vagyis oda fogják őket irányítani, ahol a legnagyobb szükség van rájuk. Ezért a gazdáknak arra kell törekedni, hogy az otthon maradottakkal együtt oldják meg az aratási feladatokat. Mindez kimondatlanul a nők munkába állításának szükségességét vonta volna maga után.⁶⁰ A főispán álláspontja ellenére a helyzetet pontosabban ismerő polgármester újabb foglyokat kért 1917 júniusában. Érvelésében kifejtette, hogy az aszály miatt hamarabb kell elvégezni az aratást, erre pedig még a kiegészítő munkaerő alkalmazása mellett sem képes a város közönsége. 500 főnyi fogolykontingenst kért június 24-ig, mert mint válaszában írta, a rozs aratásra készen áll, csak nincs, aki learassa. A sürgető körülmények miatt megoldásként a városban állomásozó 13. császári és királyi huszárezred munkába állítására tett javaslatot.⁶¹ Választ nem kapott, így négy nappal később táviratban jelezte a főispánnak: *„Aratási idő beállt, arató nincs, rozs szeme kipereg, ígért 500 főnyi arató munkás haladéktalan küldését kérem.”*⁶²

A városban ennek következtében kevés volt a gabona, és az ellátatlanok száma jelentősen nőtt. A földművelésügyi miniszter ugyanakkor jelezte, hogy csak azon települések kaphatnak aratómunkást, ahol minden egyes kiutalt munkás mellé egy női munkaerőt is be tudnak állítani a termelésbe. Kivételt csak ott engedett, ahol női munkaerő egyáltalán nem volt.⁶³ Végül 100 foglyot utaltak ki a városnak átmeneti jelleggel.⁶⁴

A munkaerőhiány 1917-re országosan olyan méreteket öltött, hogy a nők mellett a tanulóifjúságot mint „önkénteseket” hivatalosan is bevetették a munka világába, akik azonban vélhetően e rendelkezés közzététele előtt is segítettek már szüleik birtokának megművelésében. Az önkéntesség nem terjedt ki mindenkire, csupán a honvéd hadapródiskolákban és a főreáliskolákban tanuló, 16. életévüket betöltött fiatalokra, akik elsősorban saját családi birtokukon dolgoztak. A fiatalok másutt is dolgozhattak, az éjjelt azonban ebben az esetben is saját házukban kellett eltölteniük. Az önkénteseknek napi 3 korona átalányt fizetett a kincstár. A leirat előírta a fiatalok megfelelő táplálását, egyúttal kimondta, hogy fizetséget nem fogadhatnak el.⁶⁵ A munkaerőhiány mértékét jól mutatja az is, hogy az igazságügy-miniszter leiratban jelezte, hogy a törvényszékeken letartóztatásban lévő polgári egyének az aratási munkákra igénybe vehetők.⁶⁶

Az aratást végül úgy sikerült megkezdeni, hogy hat aratószázad érkezett a városba, akik nélkül a cséplési munkálatokat sem tudta volna elvégezni a város gazdatársadalma. Az egyénileg szabadságolt katonák szintén sokat segítettek a termelésben, májusban 530, júniusban 640, júliusban 760, augusztusban 660 fő vett részt ily módon a munkákban.⁶⁷

A munkáskezek hiánya 1917 őszére elképzelhetetlen méreteket öltött Kecskeméten. Október hónapban Sándor István jelezte, hogy a szárazság, valamint az állandó katonai behívások következtében beállott emberhiány miatt az őszi vetés 20 százalékát sikerült csupán elvégezni. Ezen okok miatt további 400 erdei munkást kért, miközben tudta, hogy 250 hadifoglyot el akarnak vinni Kecskemétről más településekre.⁶⁸

A ruházattal való ellátottság is komoly problémaként jelentkezett. 1917 novemberében a polgármester jelezte, hogy 101 darab zubbonyra, 75 darab köpenyre, 104 pár cipőre, 133 darab ingre, alsónadrágra és kapcára, valamint 41 darab sapkára lenne szükség a két éve itt élő hadi-

foglyok számára, mert a foglyok le vannak rongyolódva, és polgári úton képtelenség az itt élők ellátása.⁶⁹ December elején a korán beköszöntött tél nagy hidege és a hiányos öltözék következtében még a téli időszakot általában jól bíró orosz nemzetiségű foglyok is lebetegedtek, ráadásul a betegek száma folyamatosan nőtt. A polgármester ezért megismételte kérését, ezúttal azonban 600 darab köpönyeget, 1100 darab blúzt, 1100 darab nadrágot, 1200 pár cipőt és 1200 darab fehérneműt kért.⁷⁰ Nincs tudomásunk arról, hogy a kért ruhaneműket mikor kapta meg a város, ha egyáltalán megkapta.

A polgármester mint a gazdasági munkabizottság elnöke 1917. december 13-ai beszámolójában vázolta a nyári mezőgazdasági munkák ellátásának körülményeit. Ebből tudjuk, hogy Kecskeméten 2500 fő körül volt azon hadifoglyok száma, akik a mezőgazdaságban tevékenykedtek. Július 4-én Sigmundsherbergből 100, az ostffyasszonyfai fogolytáborból pedig 113 fő érkezett Kecskemétre. Velük 2700 főre nőtt az itt lévő foglyok száma. Októberben azonban 250 főt máshová irányítottak.⁷¹

1918 elején újabb 100 foglyot kapott a város erdei munkák végzésére.⁷² A továbbra is fennálló munkaerőhiány a munkaadókat sokszor szabálytalanságok elkövetésére is rákényszerítette, így például megtörtént, hogy bejelentést tettek a náluk dolgozó fogoly szökéséről, miközben ez nem volt igaz. Előfordult olyan eset is, hogy a megszökött foglyot más gazda titokban befogadta, aki a jó fizetség és ellátás fejében az adott birtokon maradt.⁷³ A polgármester a tavaszi munkák végzésére március 15-ig 600, április 15-ig újabb 600 foglyot kért, mivel a háború folyamánként a 24 év alatti mezőgazdákat is behívták katonának. Megjegyezte, hogy a városnak a júniusi aratási munkálatokra 800, míg a júliusi cséplési munkálatokra újabb 500 munkásra lesz szüksége, mivel „*istenáldotta földünk termőerejét munkások nélkül kihasználni nem bírjuk.*”⁷⁴ 1918-ban tehát folytatódott az a gyakorlat, ami 1915 tavaszától volt tapasztalható, vagyis a város vezetője és a gazdaközönség munkásokat kért az agrárium életben tartására, valamint az ellátás színvonalának biztosítására. A kérelmek hatására a földművelésügyi miniszter kiutalt a városnak 50 gyenge és 150 jobb erőben lévő foglyot, de ez meglehetősen kevés volt a munka mennyiségéhez képest.⁷⁵ A munkáshiány következtében a napszám soha nem látott magasságokba emelkedett, és el-

érte a napi 50 koronát. Ezért Sándor István 20 katonai munkásosztagot kért legalább kétheti időtartamra,⁷⁶ de később már megelégedett volna 6 századdal is.⁷⁷ Végül a miniszter újabb 150 hadifoglyot küldött Kecskemétre mezőgazdasági munkák végzésére.⁷⁸ Ezekkel az osztagokkal kiegészülve, valamint az alföldi magyarság kitartásának köszönhetően 1918-ban is sikerült elvégezni a létfontosságú mezőgazdasági munkálatokat, amelyek nélkül még nagyobb szegénység és éhezés következett volna be az őszi és a téli hónapok során.

■ A háború vége és a hazatérés

A háborús évek borzalmait követően 1918–1919-ben újabb kataklizmák következtek be. A kaotikus állapotok és az államszervezet működési deficitje közben a hadifoglyok ügye másodlagossá vált. Ez az oka annak, hogy 1920-ban még jelentős számú hadifogoly élt országunkban, és jelentős számú magyar fogoly tartózkodott az ellenséges országok határai mögött. A már ismertetett 1913. évi XLIII. törvénycikk 20. paragrafusa kimondta, hogy a béke megkötésekor haladéktalanul meg kell kezdeni a hadifoglyok hazaküldését. A hadifoglyok ügyének megoldását így kizárólag a békeszerződés megkötése, majd ratifikálása jelentette volna, erre azonban 1920 júniusáig várni kellett.

1918 tavaszán a minisztérium kérdőívet küldött ki a törvényhatóságoknak, hogy írják össze a területükön található hadifoglyok pontos adatait.⁷⁹ A felsőbb hatóság ugyanakkor nyomatékosan leszögezte, hogy a hazatérni nem kívánó foglyok kizárólag fontos gazdasági vagy családi érdek következtében maradhatnak az országban.⁸⁰

Természetesen a Kecskeméten lévő hadifoglyok is várták már, hogy visszatérhessenek hazájukba. Voltak persze kivételek. Találkozhatunk olyanokkal, akik nem kívántak visszatérni szülőföldjükre. Már ismertettünk olyan forrást, amely arról árulkodott, hogy egy tanyán élő és dolgozó orosz fogoly közelebbi ismeretségbe került a ház urának hadjadon lányával.⁸¹ Ebből a kapcsolatból később házasság kerekedett.⁸² A város női lakosai és a foglyok közötti nem elhanyagolható viszonyokat mutatja Papp György főkapitány 1917. évi jelentése, miszerint a cseléd-

lányok és a foglyok éjjel „csavarognak”. A főkapitány beszámolójában azon véleményének is hangot adott, hogy ezt az állapotot meg kellene szüntetni, de ehhez nincs elég rendőr a város területén.⁸³ A helyi sajtóban ugyanakkor már 1916-ban közerkölcsöt sértő esetek kerültek bemutatásra, amelyekből fény derült arra, hogy az orosz foglyok átléptek egy határvonalat azzal, hogy már házassági kötelékben élő asszonyokra is szemet vetettek. A sajtó érthetően „*morális szempontból nagyon aggályos*”-nak nevezte a helyzetet.⁸⁴ Sajnos esetenként más probléma is felmerült az oroszokkal szemben. Egyrészt az, hogy sok szeszes italt ittak, és berúgott állapotban gyakran kötekedők voltak a helyiekkel szemben, ezért tiltották a foglyok alkohollal való kiszolgálását.⁸⁵ Ugyanakkor egyes hírek szerint a helyiek már-már családtagként bántak az itt lévő oroszokkal.⁸⁶

Ezeztől az esetektől függetlenül biztosak lehetünk abban, hogy 1918 őszén a legtöbb orosz fogoly már nagyon szeretett volna hazájába visszatérni. A sajtó részletesen tárgyalta a foglyok viselkedését, a hadi események függvényében. A hírek szerint 1918 áprilisában már készülődtek hazafele, bár sok katona ígérte, hogy visszatér, ha újra béke lesz. Az újság szerint nagy barátság alakult ki az oroszok, valamint a magyarok között.⁸⁷ Ekkor már azt is megengedték számukra, hogy moziba, színházba vagy vendéglőbe menjenek a munka végeztével, persze kizárólag kísérettel.⁸⁸ Szeptember folyamán már arról tudósították az olvasókat, hogy „*mozgolódnak az orosz foglyok*”⁸⁹, egy héttel később pedig már arról, hogy tömegesen szökdöstek a városból, főként a kenyérmezei táborba, mert úgy tudták, hogy onnan küldik őket vissza orosz földre. Ez azonban téves információ volt, így mintegy 600 fogoly tért vissza Kecskemétre. A lap úgy tudta, hogy újabb foglyok is érkeztek a városba.⁹⁰

1918 májusában előbb Romániával kötött fegyverszünetet a Monarchia, ezt követte 1918. november 3-án az antant országaival való fegyverszünet az olaszországi Padovában. Ezzel hazánk számára lényegében véget ért az első világháború. A fegyverszüneti megállapodásokkal párhuzamosan bekövetkezett politikai változások, vagyis az ószirózsás forradalom kitörése, valamint a Monarchia felbomlása volt az utolsó jel, amelyre a hadifoglyok vártak. A polgármester hadügymi-

niszternek írott jelentéséből kiviláglik, hogy a foglyok többé nem érezték magukat fogolynak, tömegével szöktek meg és tűntek el a városból, ismeretlen helyre. Sándor István maga is úgy tudta, hogy a hadifoglyotáborok megszűntek.⁹¹ 1919. január végén 122 foglyot sikerült lajstromba venni a városban, akik közül 97 orosz, 18 olasz és 7 román nemzetiségű volt.⁹² A polgármester beszámolójából azonban kiderül, hogy ezek az adatok hozzávetőlegesek voltak, ugyanis sok fogoly a külterületen, tanyákon élt, és amikor kiderült, hogy összeírás lesz, többségük egyszerűen elmenekült tartózkodási helyéről.⁹³ Így biztosak lehetünk tehát abban, hogy a valóságban a foglyok száma több százra volt tehető.

1920 őszén a magyar kormány delegáltja Koppenhágában, Dánia fővárosában tárgyalt az orosz féllal, és megállapodtak a hadifoglyok kölcsönös kicserélése tárgyában.⁹⁴ A megállapodásban Szovjet-Oroszország vállalta, hogy országa határáig szállítja a területén lévő összes foglyot, Magyarország pedig az orosz foglyokat Ausztrián és Németországon át továbbítja majd a korábbi cári Oroszországba. A tárgyalások után felmérésre került, hogy a magyar városokban hány hadifogoly élt, valamint az is, hogy kik nem kívántak hazatérni hazájukba. Ennek nyomán két lista készült Kecskemét vonatkozásában. Az első listán 124 név szerepelt, közülük 89 fő nem kívánt visszatérni szülőföldjére. Fő okként azt fogalmazták meg, hogy családot alapítottak. A második lista 134 nevet tartalmazott, amelyek közül 98 orosz, 12 ukrán, 24 lengyel volt.⁹⁵ A két listán tehát 258 név szerepelt, akik mind hadifoglyok voltak. A sajtóban ugyanakkor az jelent meg, hogy a városban 387 külföldi tartózkodott. Nagy részük hadifogoly volt.⁹⁶ A különbség viszonylag jelentős, ebből is kiviláglik, hogy a háborús évek statisztikáit kétséggel kell figyelni, a hadifoglyok ügyében mindenképpen. Az összeírások után megkezdődött a foglyok visszaszállítása hazájukba. Sajnos, források hiányában, ennek menetét Kecskemét vonatkozásában nem lehet rekonstruálni.

Fentiekben az első világháború éveiben hosszabb-rövidebb ideig Kecskeméten élő és dolgozó internáltak és hadifoglyok életét igyekeztem bemutatni. A nagy háború a korábbi fegyveres konfliktusoktól abban

is különbözött, hogy lényegesen nagyobb volt a hadifoglyok száma. Ugyanakkor a hadifoglyok és internáltak jogait és lehetőségeit nemzetközi egyezmények szabályozták, amelyeket a magyar törvényhozás is ratifikált még a háború kitörése előtt.

A katonáskodásra behívottak nagy száma miatt, az ország egészéhez hasonlóan, Kecskeméten is óriási munkaerőhiány alakult ki, amely jelentősen gyengítette mind az ipari-, mind az agrárszektor termelékenységét. Kecskemétre először internáltak, vagyis a valamilyen okból rendőri felügyelet alá helyezett külföldiek jelentek meg 1914 nyarától, majd egy évvel később, már jelentősebb számban hadifoglyok is érkeztek a városba. Sándor István mindent elkövetett annak érdekében, hogy a hadifoglyok minél nagyobb számban jöhessenek a településre. A polgármester elgondolását két tényező határozta meg. Egyrészt az, hogy az itt termelt agrártermékek megfelelő mennyiségben álljanak rendelkezésre, másrészt az, hogy a környék több ezer birtokának és birtokosának megélhetése biztosítva legyen. Ezen célok megvalósíthatósága pedig hadifoglyok, illetve egyéb munkáskezek nélkül elképzelhetetlen volt. Sándor István hivatali munkájának jelentős részét 1915-től a helyi árutermelés problémáinak megoldása tette ki.

A Kecskeméten állomásozó hadifoglyok száma 2500-2700 fő körül mozgott, de a 3 ezret valószínűleg sohasem lépte túl. Nagyobb részük családi gazdaságokban dolgozott, ahol életkörülményeik elfogadhatóak voltak. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a háború végén sokan nem kívántak hazatérni, mert családot alapítottak. Másik részük a város valamely gazdaságában dolgozott, vagy éppen egyéb közmunkát végzett. A hadifoglyok hamar beilleszkedtek a város életébe, és bár munkabírásuk nem volt fogható a magyar gazdákéhoz, azért az elmondható, hogy jelentős segítséget nyújtottak a város gazdaságának.

A kecskeméti foglyok több náció tagjai közül kerültek ki. Legnagyobb számban orosz, kisebb részben ukrán, szerb, román és olasz foglyok éltek a városban, de tudomásunk van lengyel nemzetiségű foglyokról is. Életvitelük megegyező volt a helyi paraszti rétegek életével.

Egy, a háború után másfél évtizeddel keletkezett forrásunk szerint 187 idegen, tehát egykori hadifogoly valamint gazdasági bevándorló élt Kecskeméten, akik összesen 234 főt, mint családtagot tartottak el. A 187 főnek csak egy része volt valamikor fogoly. Sajnos, nem tudjuk

pontosan megmondani, hogy az említett számból hányan voltak egykori első világháborús foglyok. Nemzetiségi megoszlás szerint legtöbben orosz nemzetiségűek voltak, számuk 62 főt tett ki. Őket követték a románok 38 fővel, akik közül 6 fő volt hadifogoly. 21 szerb élt városunkban, 1 volt közülük egykori fogoly, és 12 olasz, akiknek több mint fele, 7 fő fogolyként került Kecskemétre. Rajtuk kívül éltek még a városban csehek, osztrákok, németek, lengyelek, 1 bolgár család, valamint 1 török és 1 svájci származású személy.⁹⁷

Összességében elmondható, hogy a foglyok komoly segítséget nyújtottak a mezőgazdasági termelésben, még ha a helyi gazdákat pótolni nem is tudták. A hadifoglyok és internáltak munkaereje nélkül a kecskeméti agrárium összeomlott volna a háború éveiben.

■ Jegyzetek

- 1 BRUHÁCS János: Nemzetközi jog III. Budapest–Pécs, 2001. 208. o.
- 2 Uo.
- 3 NAGY Károly: Nemzetközi jog. Budapest, 1999. 636. o.
- 4 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). 329/1914.
- 5 MNL BKML IV. 1910. a 294 eln./1914. és 298 eln./1914.
- 6 MNL BKML IV. 1910. a 500 eln./1914.
- 7 MNL BKML IV. 1910. a 469 eln./1914.
- 8 MNL BKML IV. 1910. a 549 eln./1914. Sándor István ugyanebben a jelentésében „jogi lehetlenségnek” nevezte, hogy nagyszentmiklósi járás főszolgabírája egy 24 éves szerb internált elhelyezésére utasította Kecskemét törvényhatóság első emberét.
- 9 MNL BKML IV. 1910. a 586 eln./1914.
- 10 MNL BKML IV. 1910. a 650 eln./1914.
- 11 MNL BKML IV. 1910. a 610 eln./1914.
- 12 MNL BKML IV. 1910. a 677 eln./1914.
- 13 MNL BKML IV. 1910. a 664 eln./1914.
- 14 MNL BKML IV. 1910. a 725 eln./1914.
- 15 MNL BKML IV. 1910. a 804 eln./1914.
- 16 MNL BKML IV. 1910. a 803 eln./1914.
- 17 MNL BKML IV. 1910. a 806 eln./1914.
- 18 MNL BKML IV. 1910. a 831 eln./1914.
- 19 MNL BKML IV. 1910. a 112 eln./1915.

- 20 MNL BKML IV. 1910. a 222 eln./1915.
21 MNL BKML IV. 1910. a 169 eln./1915.
22 MNL BKML IV. 1910. a 292 eln./1915.
23 MNL BKML IV. 1910. a 643 eln./1915.
24 MNL BKML IV. 1910. a 795 eln./1915.
25 MNL BKML IV. 1910. a 448 eln./1915.
26 MNL BKML IV. 1910. a 966 eln./1915.
27 Ezek a kérelmek már jelentős számban megtalálhatók a polgármesteri hivatalban, ahol a koordinációt végezték.
28 MNL BKML IV. 1910. a 1088 eln./1915.
29 MNL BKML IV. 1910. a 1141 eln./1915.
30 A kecskeméti férfiak nagy része a helyi 38. császári és királyi Mollinary gyalogezredben szolgált, de voltak kecskemétiak az 1. népfőlkelő huszárhadosztályban és a 29. népfőlkelő ezredben is.
31 „A munkabérek drágulása”. Kecskeméti Híradó (a továbbiakban: KH) 1915. június 7. 2. o.
32 „Riadalom a gazdák között”. KH 1915. május 17. 2–3. o.
33 „Orosz hadifoglyok Kecskeméten”. KH 1915. július 5. 3. o.
34 „Az oroszok Kecskeméten”. KH 1915. augusztus 16. 2–3. o.
35 „Az orosz hadifoglyok Kecskeméten”. KH 1915. július 19. 2. o.
36 SZABÓ Zoltán: Kecskemét az első világháború idején. In: Cumania 9. Szerk.: Bánszky Pál és Sztrinkó István. Kecskemét, 1986. 236. o.
37 MNL BKML IV. 1910. a 1157 eln./1915.
38 MNL BKML IV. 1910. a 1343 eln./1915.
39 MNL BKML IV. 1910. a 1629 eln./1915.
40 „Orosz hadifoglyok Kecskeméten” KH 1915. július 19. 2. o.
41 MNL BKML IV. 1910. a 1948 eln./1915.
42 MNL BKML IV. 1910. a 2053 eln./1915.
43 MNL BKML IV. 1910. a 2203 eln./1915.
44 MNL BKML IV. 1910. a 2208 eln./1915.
45 MNL BKML IV. 1910. a 52 eln./1916.
46 „Az orosz foglyokra...”. KH 1916. február 7. 3. o.
47 MNL BKML IV. 1910. a 65 eln./1916.
48 MNL BKML IV. 1910. a 185 eln./1916.
49 MNL BKML IV. 1910. a 500 eln./1916.
50 MNL BKML IV. 1910. a 1311 eln./1916.
51 MNL BKML IV. 1910. a 1960 eln./1916.
52 MNL BKML IV. 1910. a 1995 eln./1916.
53 MNL BKML IV. 1910. a 2020 eln./1916.
54 MNL BKML IV. 1910. a 2174 eln./1916.
55 MNL BKML IV. 1910. a 2158 eln./1916.
56 MNL BKML IV. 1910. a 2520 eln./1916. és 2521 eln./1916.
57 MNL BKML IV. 1910. a 399 eln./1917.
58 MNL BKML IV. 1910. a 936 eln./1914.
59 MNL BKML IV. 1910. a 1106 eln./1914.

- 60 MNL BKML IV. 1910. a 1346 eln./1917.
61 MNL BKML IV. 1910. a 1394 eln./1917.
62 MNL BKML IV. 1910. a 1911 eln./1917.
63 MNL BKML IV. 1910. a 1439 eln./1917.
64 MNL BKML IV. 1910. a 1447 eln./1917.
65 MNL BKML IV. 1910. a 1479 eln./1917.
66 MNL BKML IV. 1910. a 1499 eln./1917.
67 MNL BKML IV. 1910. a 2333 eln./1917.
68 MNL BKML IV. 1910. a 2013 eln./1917.
69 MNL BKML IV. 1910. a 2332 eln./1917.
70 MNL BKML IV. 1910. a 2479 eln./1917.
71 MNL BKML IV. 1910. a 2465 eln./1917.
72 MNL BKML IV. 1910. a 13 eln./1918.
73 MNL BKML IV. 1910. a 216 eln./1918.
74 MNL BKML IV. 1910. a 335 eln./1918.
75 MNL BKML IV. 1910. a 857 eln./1918.
76 MNL BKML IV. 1910. a 924 eln./1918.
77 MNL BKML IV. 1910. a 1196 eln./1918.
78 MNL BKML IV. 1910. a 1198 eln./1918.
79 Sajnos, maga a kérdőív nem található meg az iratok között.
80 MNL BKML IV. 1910. a 410 eln./1918. A külföldieknek az ország területén való lakhatásáról az 1903. évi V. törvénycikk rendelkezett.
81 Lásd a 71. lábjegyzetet.
82 „Kecskeméti úri leány és orosz fogoly regénye”. Kecskeméti Újság 1918. június 18. 2. o.
83 MNL BKML IV. 1903. a 39. kötet 12. oldal. 1917. 5. sz. határozat.
84 „A közerkölcs”. KH 1916. március 13. 1. o.
85 „Hadifoglyok részére szeszes italokat kiszolgáltatni, őket megvédelmezni tilos”. KH 1916. március 27. 3. o.
86 „Foglyokból vendégek”. Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL) 1917. december 12. 1. o.
87 „Az orosz hadifoglyok is hazakészülnek”. KL 1918. április 4. 2. o.
88 „Az orosz foglyok májusa”. KH 1918. április 29. 2. o.
89 „Az orosz foglyok”. KL 1918. szeptember 19. 2. o.
90 „Újabb orosz hadifoglyok jönnek Kecskemétre” KL 1918. szeptember 27. 2. o.
91 MNL BKML IV. 1910. a 74 eln./1919.
92 MNL BKML IV. 1910. a 76 eln./1919.
93 MNL BKML IV. 1910. a 120 eln./1919.
94 Ez a 3831/1920. BM rendelet.
95 MNL BKML IV. 1908. b Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. 20188 /1920.
96 „Hány külföldi van Kecskeméten?” KL 1920. október 10. 2. o.
97 „Kecskemét – »az idegenek városak«”. KL 1935. szeptember 27. 3. o.

HAJAGOS CSABA

■ ***„Muszka golyó fúrta át a tenyerem!”***

**Kecskemét város szerepe az első világháborúban
megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában**

Az Osztrák–Magyar Monarchia 9 millió főt számláló közös hadseregéből 3,4 millió főt a királyi Magyarország területéről besorozott katonák tettek ki. Bödök Gergely¹ számításait alapul véve a hazánkat érintő adatok arra utalnak, hogy ez a létszám magában foglalta a magyar férfi lakosság közel egyharmadát.² A fenti számok ismeretében munkám célja nem más, minthogy reflektáljak a hátország kecskeméti viszonyainak vizsgálatán keresztül annak a másfél millió embernek a sorsára, akik nem estek el ugyan a frontokon, de testi és lelki sebeik által egy életen keresztül magukon viselték a „Nagy Európai Háború” nyomorúságos „kéznyomait”.³ Dolgozatomban igyekszem felvázolni, hogy Kecskemét városa hogyan vette ki a részét a „háború Pandora szelencéjéből áramló nyomor és szenvedés” enyhítő folyamataiban.

■ Kecskemét új közegészségügyi feladatai

1914. július és augusztus havában sorra léptek életbe a hátország zökkenőmentes működésére irányuló kivételes intézkedések, a kérdés azonban már ekkor felmerült: a háborús időszakban vajon hogyan fog működni az előre megtervezett rendszer, elegendő lesz-e a társadalom problémamentes működésének fenntartásához?⁴ Az előzetes tervek tényleges megalapozottságára vonatkozó hiányérzet Kecskemét város polgármesterének, Sándor Istvánnak, a háború által kirótt társadalmi szerepvállalás erősítésére irányuló gondolataiból is kitűntek: „*A hadi állapot következtében sok olyan új feladat áll elő, melyek teljesítése a város közönségével és lakosságával szemben elodázhatatlan köteles-*

ség, de amelynek módja és mérve csak e viszonyok további fejleménye-
ihez képest később lesz meghatározható.”⁵ A bizonytalanság közepette
meghatározott lehetséges problémák közül a polgármester kiemelte a
sorozások által a közigazgatási személyzetben képződő hézagok betöl-
tésének problémáit, a közbiztonság kielégítő fenntartásának nehézsé-
geit, a lakosság élelmezését és nem utolsósorban a Kecskemétre ér-
kező sebesültek „kórházszerű” ellátásának felelősségteljes közfeladatát,
amelynek konkrét irányvonalait a közigazgatást háborús helyzetre átál-
lító 1912. évi LXVIII. törvénycikk 25. §-a, illetve a felállítandó szük-
ségkórházak, továbbá a Vörös Kereszt Egylet Kecskemétre szállítandó
és részben a város közönsége által ellátandó 40 sebesült katona elhe-
lyezésére és gyógykezelésére vonatkozó 144 234/1914. VII. d. számú
belügyminiszteri rendelet életbelépése szabták meg. A törvény előírta a
Kecskemétre érkező sebesült, esetleges harctéri járványoktól fertőzött
személyek kötelező ellátását, valamint legitímálta a város rendelkezés-
re álló kórházainak igénybevitelét, nagyobb létszámok fogadásának
akadálymentessége ügyében szükségkórházak berendezését, azok álla-
potának folyamatos karbantartását, illetve az ápoltak és a személyzet
mindennemű igényeiről történő gondoskodást.⁶

A törvény által meghatározott feladatok nagy kihívás elé állították a város elöljáróit, hiszen rövid idő alatt jelentős horderejű intézményi átszervezésre, illetve a lakosság adakozó hajlamának megnyerésére volt szükség. Sándor István már az 1914. július 30-án megtartott közgyűlés alkalmával egyértelművé tette, hogy Kecskemét város lakosságára komoly feladat hárul „*az itthon maradtak, az ide érkező sebesültek ellátásával és ápolásával.*”⁷

■ A hadi jótékonyság helyi keretei

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 1914. augusztus 8-án, közvetlenül a háború kitörése után, a háború károsultjai számára felállította a Hadsegélyező Hivatalt, amelynek célja a harctéren lévő katonák szeretetadományokkal és meleg pótruházattal való ellátása, az elesettek özvegyei és árvái részére megfelelő segélyalap gyűjtése volt. Ezen kívül

az alap jelentős támogatási eszközzé vált a háború rokkantjai számára is, hiszen a nagy mennyiségű összegyűjtött ruhanemű, és szeretetadomány a rokkantak részére is rendelkezésre állt.

A Honvédelmi Minisztérium szándékai szerint a segélyező tevékenység kiterjedt az önkéntes segélynyújtás minden területére, kivéve a beteg- és sebesültápolásra, valamint a behívott katonák családtagjainak segélyezésére, ugyanis előbbi a Vöröskereszt feladatkörébe tartozott, utóbbiról pedig az 1912. évi LIII. törvénycikk rendelkezett. Az Országos Hadsegélyező Bizottság megalakulásával a segélyezés operatív munkája is szervezett formát öltött. A bizottság támogatta a fronton tartózkodó katonákat, segélyezte a háborúban elesettek, a háborúban szerzett betegségekben meghaltak hozzátartozóit, emellett összefogta a Magyar Királyság egész területén működő segélyezési, szociális munkát, így más karitatív szervezetekkel együttműködve akciókat, mozgalmakat indított, ezen felül készpénzt és természetbeni adományokat is gyűjtött.⁸ A megalakult albizottságok közül a kórházak körüli teendők ellátására, valamint az élelmezésügyi, közegészségügyi és népgondozási teendők ellátására hivatott albizottságok foglalkoztak közvetlenül a sérültek és rokkantak ellátásának ügyével.

A hadsegélyezés szervezett kereteinek köszönhetően számtalan jótékonyági akció és gyűjtés indult a világháború alatt, amely az ország többi régiójához hasonlóan Kecskemét város lakosságát is érintette. A Hadsegélyező Bizottság országos szervezetébe illeszkedően a Kecskeméti Hadsegélyező Bizottság közvetlenül a Hadsegélyező Hivatal megalakulásának (augusztus 8.) napján meg is tartotta alakuló ülését Sándor István lakásán, ám a bizottság megalakulására csak hat nappal később került sor. Elnöknek az Országos Tanítói Árvaház elnökét, a későbbi Vörös Kereszt Egylet kecskeméti kórházának gondnokát, Faragó Bélát választották meg. Az elnökség Faragó Bélán túl dr. Kiss Jánosné és Sándor Istvánné úrhölgyeket is magában foglalta. A bizottság munkája feletti védnökséget gróf Ráday Gedeon, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármege és Kecskemét város főispánja vállalta el, míg a jegyzői tisztséget Sztankay Lajos töltötte be. A szervezett tevékenység a Katona József Kör és a város támogatása által fenntartott népirodában folyt, Balásfalvi Kiss Ferenc vezetésével.⁹

A bizottságok gyűjtésének irányvonalait az országos hivatal je-
lölte ki, szigorú számadási és jelentési kötelezettséget előírva. Ilyen
központi akciók voltak a következők: 1. A hivatal Gyűjtő- és Propa-
ganda Osztálya számozott és bélyegzett gyűjtőleveket küldött azoknak
a hivataloknak, egyesületeknek, nagyobb cégeknek, akik a gyűjtésre
vállalkoztak. 2. Perselygyűjtés (kézi-, nagyméretű ágyúlöveg-, családi
persely). 3. Arany, ezüst, egyéb értéktárgyak gyűjtése. 4. Természet-
beni szeretetadományok (élelem, élvezeti cikkek, pénzbeli adományok)
gyűjtése. 5. Szeretetadományok (használt ruhacikkek, élelmiszer) a
kórházakban levő sebesültek, betegek, valamint a hadsereg kötelékeiből
elbocsátott rokkantak részére, amelyeket a kórházlátogató hölgybizott-
ság tagjai juttatnak el a rendeltetésük helyére.

A szervezett jótékonyosság talán legeredményesebben működő má-
sik intézménye az 1914. augusztus 6-én megalakult Augusztus Gyorsse-
gély Alap lett, amely országosan működő, arisztokrata alapon szervező-
dött civil szervezetként jött létre. Az alap elsődleges céljai közé tartozott
a sebesültek ápolási körülményeinek javítása, az egyes rokkant katonák
sorsának könnyítése.¹⁰ Az alap igazgatósága 1914. szeptember 24-én
alakult meg,¹¹ és ekkor kezdte meg szervezeten tényleges karitatív mű-
ködését, amely a háború négy éve alatt kibocsátott nagy mennyiségű
kézpénzsegélyekben, ruhák, élelem, fűtőanyag biztosításában, illetve a
rokkantak, sebesültek, frontkatonák bőkezű segélyezésében mutatko-
zott meg.¹²

A kecskeméti képviselő megalapítását Sándor István 1914. no-
vember 20-án jelentette be az alap központi irodájának. Vezető elnöke
dr. Kiss Jánosné úrasszony lett,¹³ aki már a Kecskeméti Hadsegélyező
Bizottság elnökségében is szerepet vállalt, így nyilvánvalóvá vált, hogy
a két intézmény céljai egy irányba mutattak, nem véletlen tehát, hogy
bizonyos akciókat, mint például a „Nemzeti áldozatkészség szobra”¹⁴,
közösén valósították meg.

A helyi gyűjtésekben és jótékonyági akciókban a helyi egyesüle-
tek és karitatív szervezetek is részt vettek, amelyek az országos kezde-
ményezésekhez is csatlakoztak. Ebben a jótékony tevékenységben ki-
emelkedő szerepet vállaltak a községi népiskolák tantestületének itthon
maradt tagjai gyűjtések szervezésével, valamint a Katolikus Egylet,

a Protestáns Egyesület, a Kecskeméti Leány Egyesület, a Kecskeméti Szent Egylet, a Rongyos Egyesület és a Jótékony Nőegylet, illetve az Izraelita Jótékony Nőegylet tagsága hihetetlen mértékű agitációival.¹⁵

A Hadsegélyező Hivatal megalakulásáról szóló 148 6070/1914. B. M. körrendelet értelmében a jótékonyági ügyvitel hatásköre alól kivételt képzett „*a beteg és sebesültápolás, amely teljesen külön szervezettel bír.*” Ennek letéteményese a Vörös Kereszt Egylet volt, amelynek a hadszíntéren és a hátszágban számtalan egészségügyi intézménye működött.

Kecskeméten 1914 előtt nem működött Vöröskereszt fiók, így az 1914. július 30-án hatályba lépett 144 234/1914. VII. d. sz. rendelet értelmében ennek megoldására gyors lépéseket kellett tennie Sándor Istvánnak, aki tizenöt nappal a fenti rendelkezés kézbesítését követően – augusztus 15-én – örömmel számolt be a belügyminiszternek a Vörös Kereszt Egylet kecskeméti fiókjának városi választmányra alakulásáról.¹⁶ A Révész István pápai preláthus¹⁷ vezetésével létrejött választmány és az általa 1914. szeptember 19-től működtetett kórház¹⁸ a háború négy éve alatt nagy érdemeket szerzett a sebesültek ápolásában. A kórház főorvosi teendőit Dr. Horváth Mihály látta el, aki mint őrnagyorvos, párhuzamosan a Kecskeméti Tartalékkórházban is praktizált.¹⁹ A Sándor István tiszteletbeli elnökletével megalakult Vöröskereszt kórház 45 fős testülete és alkalmazottai²⁰ „*a városi közönség áldozatkészségének segítségével*”²¹ biztosították a mintegy 2980 sebesült számára szükséges ellátást, amelybe a gyógykezelésen túl a folyamatos gyűjtésekből befolyó adományok, valamint a helybeli gazdák és iparosok felajánlásainak felhasználása is beletartoztak.

■ Előkészületek a beteg, sebesült katonák fogadására. Polgári és katonai kórházhelyzet Kecskeméten

Kecskemét város közegészségügyi ellátását már évtizedekkel a világháború előtt is egy nagy befogadóképességű, a kor elvárásainak megfelelő, és állandó székhellyel bíró kórházépület hiánya nehezítette meg. Folyamatos problémákat szült a széttagolt intézmény kisebb-nagyobb épületeinek csekély befogadóképessége, amelyet súlyosbított a XIX.

század végére a betegellátást igénylő lakosok számának jelentős növekedése.²² A többszöri kérelmezés és városi gyűjtések után a belügyminiszter 1912-ben újra napirendre emelte Kecskemét város – a korábbi 60 ágyhely helyett – 360 fő befogadására alkalmas kórházának terveit, amelyet jóvá is hagyott, ám a hozzá igényelt 250 000 korona államsegélyt – a fedezet hiányára hivatkozva – elutasította. Államkölcson híján a város a csökkentett költségvetéssel egy 124 ágynak helyet adó intézmény felépítését tűzték ki célul, amelynek megvalósítását sajnálatos módon a világháború kirobbanását megelőző instabil gazdasági helyzet miatt el kellett napolni. A belügyminiszter 1914 januárjában újra elutasította a 124 beteg befogadására alkalmas kórház terveit,²³ így a háború kitörését követően a sebesültek ellátásának problémamentes megoldása érdekében Kecskemét város törvényhatósági bizottsága a harctéri sérült, fertőző betegségekben szenvedő katonák várható nagy létszáma miatt nagyszabású intézményi átszervezés végrehajtását rendelte el. Erre azért volt szükség, mert az első világháborúban tömegesen előforduló fertőző betegségek hátszországba történő behurcolása – a viszonylag korszerűtlen közegészségügyi állapotok között²⁴ – Kecskemét esetében is katasztrofális következményekkel járt volna.

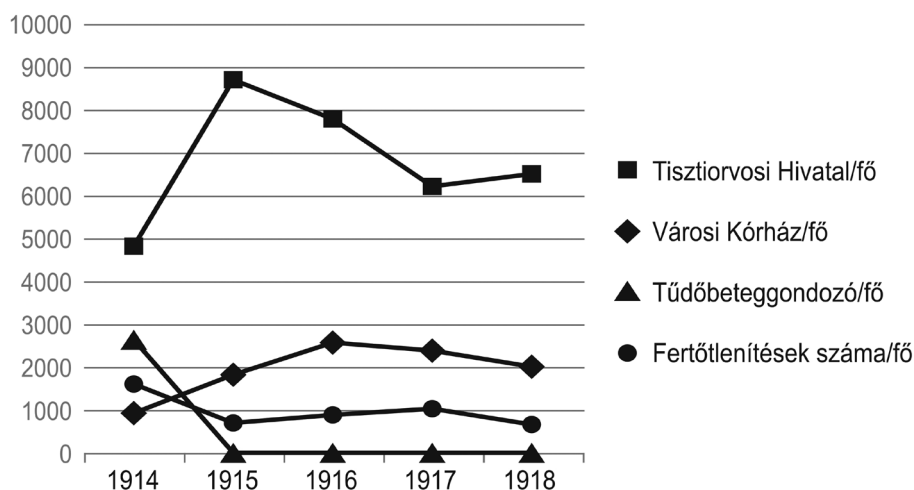
A jogszabályi kötelezettségen túl minden városvezető érdekében állt a hátszország lakosságára kiterjedő járványok megakadályozása, ugyanis a háború kitörése után a frontokon kialakult állapotok, a katonai szállások túlszűfolttsága, kielégítetlen köztisztasági viszonyai, illetve a katonák alultápláltsága együttesen eredményezték a különféle ragályos betegségeknek a futótűz gyorsaságával történő terjedését, amelyek a sebesültszállítmányok közvetítésével könnyedén tovább terjedhettek volna a fogadó városok lakossága körében.

A legtöbb óvintézkedést igénylő betegség a kolera volt, amely a *Vibrio cholerae* által okozott, hasmenéssel, hányással, kiszáradással járó súlyos fertőző betegségként a világháborúba bevonult katonák egészségének egyik legnagyobb ellenségévé vált.²⁵ A hátszországban végrehajtott óvintézkedésekkel igyekeztek ugyan minimálisra csökkenteni a betegség áldozatainak számát, ám 1914 késő őszen Kecskemét esetében is előfordult haláleset, annak ellenére, hogy a tiszti orvosi hivatal, illetve a katonai tartalékkórház személyzete nagy gondot fordított a kolerasókkal érintkezett egyének azonnali elkülönítésére, fokozott megfi-

gyelésére, ugyanis a koleragyanús egyéneket az erre a célra fenntartott városi kórházban és a szegényházban helyezték el. Az adminisztrációs költségek csökkentése miatt a városi kórház és a kórház civil betegei is átkerültek a régi törvényszék épületébe, az ún. „Cserepesbe”, a Felsőkereskedelmi Iskola és a tanonciskolák volt helyiségeibe.²⁶

Szintén külön intézkedést vezettek be a kolerától különböző, fertőző betegségekben szenvedők elhelyezésére is. Így a tífusz, diftéria, skarlát által megfertőzött egyéneket a „Sörház” laktanyába,²⁷ míg a kiütéses tífusz, pestis, fekete vagy hólyagos himlő kórjával küzdőket az új Czédulaházba kívánták elhelyezni. A városi közgyűlés az intézményi átszervezés költségeit – ide értve a 40 sebesült katona elhelyezésével járó kiadásokat is – 8000 koronában állapította meg, amelyet a községek számára fenntartott kölcsönalapból illetve a tőkepénzekből kívánt fedezni.²⁸

A betegek létszámának alakulása 1914 és 1918 között
Kecskemét közegészségügyi intézményeiben²⁹



A háború kezdetekor a felújított kaszárnyákkal³⁰ a kecskeméti katonai tartalékkórház 750 sérült befogadását biztosító kapacitása a Ferenc József gyalogsági laktanya³¹ egy részének katonai megfigyelőkórházzá történő átalakításával 1335 főre emelkedett. Ezen felül rendelkezésre

állt az Országos Tanítói Árvaház 180, illetve a M. Kir. Földműves Iskola 20 és a Gazdasági Szaktanító Képezde épületének 20 férőhelye, amely összesen 1600 sérült számára biztosított ellátást.³² A befogadható betegek létszámának bővüléséhez hozzájárult a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1914 novemberében kibocsátott engedélye, amely lehetőséget adott az új Állami Főreáliskola épületének kórház célra történő igénybevételére. Az intézkedés újabb 400 sérült ellátására nyújtott lehetőséget. Ennek köszönhetően a tartalékkórház az iskolák katonaság által lefoglalt helyiségeivel, valamint a Vörös Kereszt Egyesület kórházával együttesen közel 2000 katoná³³ számára tudott ellátást biztosítani.³⁴

A sebesültek ellátásával kapcsolatos legfőbb cél a Kecskemétre szállított katonák legmegfelelőbb kórházi körülmények között történő elhelyezése volt, ám az e célra alkalmas intézmények kapacitásának korlátai miatt elengedhetlenné vált a város középületeinek, köztük az iskolák tantermeinek bevonása. Az intézményi átszervezések és kiürítések után a sebesültek ápolására rendezték be többek között a városi Felsőkereskedelmi Iskola épületének négy termét, de katonai kórházként működött a már fentiekben említett új Állami Főreáliskola, a Kegyesrendi Gimnázium, a Siketnémák Államilag Segélyezett Intézete³⁵ a Kisegítő Iskola³⁶ illetve a négy községi népiskola épülete is. A járványos betegséggel küzdők gyógyítására teljesen különálló épületeket jelöltek ki (a városi Felsőkereskedelmi Iskola néhány terme, a Kereskedői Tanonciskola, illetve az Iparostanonc Iskola épülete). A háború további éveiben, az iskolák helységeinek kiürítésére Sándor István 1915 nyarán javaslatot tett, ám ez csak az Izsáki úton eltervezett katonai barakkok későbbi megépítésével vált lehetségessé, amelynek anyagi finanszírozása a katonai kincstárat terhelte.³⁷

■ A sebesültek Kecskemétre érkezése

A kecskeméti sajtóban 1914 augusztusától kezdve arról cikkeztek, hogy a háború sebesültjeinek ellátása akadozik a hátszágban. A néhol fejtelenségbe is átcsapó intézkedések hátterében a Magyar Királyi Államvasutak vasúti menetrend-információjának hektikussága állt, ugyanis

többször fordult elő a háború négy éve alatt, hogy az előre közölt időpont helyett egy, akár több nappal később vagy hamarabb érkezett meg a kijelölt célállomásra a sebesülteket szállító vonat.³⁸

1914. augusztus 24-én éjjel, a MÁV kettős vágányú fővonalán, Lembergől – Nagymihály állomáson keresztül³⁹ – több száz sebesült érkezett a Kecskeméti állomásra.⁴⁰ Megfelelő értesítés hiányában komoly gondokat okozott, hogy a sebesültek nagyobb száma miatt többen órákig váraoztak a vasútállomáson, mivel a szállításukra rendelkezésre álló eszközök – a két betegszállító kocsi (amelyeken egyszerre három fekvőbeteg volt szállítható), a két darab rugós kocsin elhelyezett hordágy,⁴¹ valamint az ülve is szállítható betegek számára fenntartott városi omnibuszok – nem álltak készenlétben.⁴² Sándor István korábban felhívta a kecskeméti hadtestparancsnokság figyelmét, hogy a sebesültszállítmányok érkezéséről időben adjanak tájékoztatást, hogy a katonai kórház parancsnokát, Dr. Dalnoki Albertet azonnal értesíteni tudja az előkészületek alapos elvégzése ügyében, ugyanis ellenkező esetben a súlyos sebesültek várakozási idejének csökkentése mellett a megfogalmazott járványügyi óvintézkedések⁴³ sem tarthatóak be. Ez nem történt meg, ami miatt a sajtó részéről komoly bírálat érte a város vezetését, amelyet a polgármester többszörösen megcáfolt, majd felhívta a hadtestparancsnokság figyelmét a tájékoztatás pontosságának jövőbeni fontosságára a hasonló esetek elkerülése érdekében.

A sebesültek további sorsának ügyében Sándor István levélben kereste meg a Vörös Kereszt Egylet választmányának vezetőjét, Révész István pápai prelátust, hogy segítségét kérje a továbbiakban várhatóan szaporodó létszámban Kecskemétre érkező sebesültek ellátásában.⁴⁴ A polgármester megkeresésében leírta, hogy kiemelten szükséges lenne gondoskodni a sebesült katonák fehérenemű- (alsónemű-) szükségeltéről, a kisegítő kórház részére egy 400 korona értékű sterilizáló készülék beszerzéséről, kötözőszerekről (Leucloplast), újságokról, olvasmányokról, sütemény és gyümölcs ajándékokról, amit Révész István tudomásul vett, és ígéretet tett azok gyűjtésének meghirdetésére.

A városi közgyűlés szeptember havi jegyzőkönyve szerint a prelátus hatékony munkájának köszönhetően Sándor István elégedetten nyilatkozott a megkezdett jótékonyági munka eredményéről: „Nagy és igaz örömmel jelenthetem be, hogy lakosságunk a mi fiainkból álló

s mindnyájunkat védő hadsereg harcosaival szemben a legnagyobb előzékenységet tanúsítja, melynek könnyfakasztó példáit napról-napra látjuk. A Vörös Kereszt egyesület helybeli választmánya gondoskodik [...] a sebesülteknek fehéreneművel való ellátásáról, katonai hatáskörbe nem tartozó téren gondoskodásukról, a lakosság ellátja őket szivarral, ruhaneművel, újsággal és más olvasmányokkal, a helybeli fodrász iparosok pedig elvállalták és teljesítik a sebesültek hetenkint kétszer való beretválását. Újságok és olvasmányok olyan bőségben állanak rendelkezésre, hogy már képes voltam az iránt intézkedni, hogy a begyűlő olvasmányok egy része azon ausztriai kórházak részére küldessék meg, melyek magyar sebesültek vannak. Viszont gondoskodtam arról, hogy a nem magyar anyanyelvű sebesültek, különösen a románok, akiknek számára a helybeli lakosság olvasmányokat szolgáltatni nem tud, itt helyben szintén találjanak általuk megértett nyelven olvasmányokat. Ebben néhány erdélyi város polgármesterei hivatala volt szíves segítségemre lenni.”⁴⁵

Két hónappal később, 1914. október 27-én hajnali 05:30 perckor újabb, a háború ideje alatt a legnagyobb számú, összesen 1088 sebesültet szállító vonat érkezett Kecskemétre.⁴⁶ Egy nappal később, október 28-án – minden elsődleges információ nélkül – a 13. huszárezred ló nélkül maradt 130 katonáját is Kecskemétre szállították.⁴⁷ Az események a város vezetését és a helyi tartalékkórházat egyaránt váratlanul érték, ugyanis az értesítés október 27-én éjfél után, illetve 28-án is az érkezés előtt néhány órával érkezett meg, tehát az 1088 és 130 fő fogadásának előkészületeire mindösszesen néhány óra állt rendelkezésre.

A szerelvény befutása után több súlyos probléma is jelentkezett, amelyről Sándor István levélben tájékoztatta a szegedi cs. és kir. katonai vonalparancsnokságot.⁴⁸ Eszerint 1914. október 5-én már levélben kereste meg báró Hazai Samu honvédelmi minisztert, amelyben arra kérte, hogy a korábbi sebesültszámok elhelyezésének problémái miatt 430 főnél több katonát egyszerre ne küldjenek Kecskemétre. Az államtitkár, a levélre október 19-én érkezett válaszában „az egyre fokozódó igények miatt” kivitelezhetetlennek látta a sérültek szállításának ügyében kért könnyítést, és további intézkedésre szólította fel a polgármestert.⁴⁹

A létszámbefogadás körül kialakult konfliktust csak tetőzte az a tény, hogy Sándor István 1914. október 8-ai megkeresésében már felhívta a MÁV tábori szállítási vezetését Szabadkán, hogy intézkedjen afelől, hogy a sebesülteket szállító vonatok – a lehetséges fertőző, kolerás illetve kiütéses tifuszban⁵⁰ szenvedő betegek gyors elkülönítése érdekében (erre a célra a fentiekben jelzett Ferenc József gyalogsági laktanyát, illetve szükség esetén a Czollner téri iskolát⁵¹ jelölték ki) – ne a főállomásra érkezzenek, hanem a kecskeméti alsó pályaudvarra. Az átirányítás kérése indokolt volt, ugyanis a sebesülteknek a tartalék-kórházba, és a Vöröskereszt kecskeméti kórházába történő beszállítása ebben az esetben a város belterületének elkerülésével történhetett volna meg.⁵² Ennek megerősítésére Sándor István hivatkozott gr. Ráday Geleon főispán leiratára, amelyben a főispán kérte a polgármestert, hogy a kolerajárvány elterjedésének megakadályozása⁵³ érdekében találjon megoldást a sérültek és betegek vasúti pályaudvaron eltöltött idejének minimálisra csökkentésére, ugyanis ez idő alatt a legyengült szervezetek nem tudnak ellenállni a kolerának, így a katonák a vírust könnyen elkaphatták egymástól.⁵⁴ A polgármester jelezte, ha a szerelvény továbbra is a főpályaudvarra érkezik, nincs lehetőség annak garantálására, hogy a harctéri sebesültekkel való érintkezés miatt a kolerajárvány nem terjed el a város lakossága között.⁵⁵ Sándor István ezért újra, nyomatékosan kérelmezte, hogy a jövőben a sebesültek érkezése előtt 24, de legvégső esetben minimum 12 órával korábban legyenek szívek értesítést küldeni, a vonatok pedig a kolerajárvány elkerülése érdekében az alsó pályaudvarra érkezzenek, ahol a megfelelő feltételeket elő is készítette a város, hiszen az ottani állomáson nem volt biztosítva az éjszakai munkafolyamatok lebonyolításához szükséges fényforrás. Így közköltiségen tervbe vették három villamos ívlámpa elhelyezését,⁵⁶ amelyre végül nem került sor, ugyanis a kórházparancsnokság javaslatára, a minden feltételnek megfelelő Máriavárosi pályaudvarra helyezték át a sebesültek beérkezésének végleges helyszínét.⁵⁷ Itt rendezték be azt az „üditőállomást”, ahol város költségén a sebesülteket üditővel és élelemmel látták el.⁵⁸

Az 1914 és 1918 között Kecskemétre érkező sebesültszállítmányok létszámait vizsgálva kijelenthető, hogy az 1916. esztendőttől kezdve nagyobb létszámú sérült, – egy tömegben – ápolásra szoruló katona nem

érkezett Kecskemétre, hiszen a kialakult betegmegfigyelő kórházrendszer – mint elosztóközpont – kiszámíthatóbbá és működtethetővé tette a sebesültellátást, amely nagy segítséget jelentett Kecskemét városa részére.

■ Közegészségügy és orvoshiány

A kolera és az egyéb fertőző betegségek megelőzése ügyében bevezetett óvintézkedések betartásának nehézségei, illetve Kecskemét város közegészségügyi helyzete miatt Sándor István több esetben hangot adott a kötelező sorozások következtében bekövetkezett orvoshiány problémájának. Az Országos Hadsegélyező Bizottság Népjóléti Albizottsága a közegészségügyben fellépő orvoshiány miatt közleményt adott ki, mely szerint a községi és a körorvosok egy nagyobb hányada már a háború kezdetén eleget tett hadkötelezettségének, másik részük pedig önkéntesen jelentkezett a hadvezetőséghez.⁵⁹ Az így előállt helyzet megoldására az albizottság azt a határozatot hozta, hogy amelyik településen egy községi vagy egy körorvos kettőnél több községi vagy körorvost helyettesít, abban az esetben melléjük ötödéves orvostanhallgatókat és szigorló orvosokat kell kirendelni,⁶⁰ akiknek a díjazását a körorvosi alap terhére határozta meg.⁶¹ Hasonló szükséghelyzet a polgári kórházakban is előállt, erre való tekintettel a honvédelmi miniszter táviratában rendeletet hozott a helyettesítésre és sérültellátásra felfogadott polgári orvosok, illetve ápoló és szolgaszemélyzet díjazásának mértékéről,⁶² ám a sebesültek ellátásra alkalmas orvosok számában helyi szinten ez a lépés nem eredményezett növekedést.

A helyzet Kecskeméten is elkésztető volt, ugyanis a 20 főnyi gyakorló orvos közül 9 fő hadba vonult, a Kecskeméten maradtak közül többen is komolyabb betegségben szenvedtek, így a tisztiorvosok (I–IV. kerület) is⁶³ nagy igénybevételnek voltak kitéve.⁶⁴ Ezen felül nehezítette a helyzetet, hogy a háború kezdeti időszakában az északi hadszíntérről hazakerült sebesültek az északi országrészben kialakított 16 kolera megfigyelőállomás érintése nélkül érkeztek Kecskemétre.⁶⁵ Ezért Dr. Csabay Géza városi tisztiorvos, a városi Járványkórház és

„Szegénymenház” orvosa, többször megkereste Sándor Istvánt, hogy kérelmezze Dr. Pataky Zoltán kórházi orvos és Dr. Vragassy Lipót kórházi sebész főorvos katonai szolgálat alól történő felmentését, ugyanis folyamatosan panaszok érkeztek a polgári személyzet és a sebesültek ellátása, illetve a kórházi élelmezés⁶⁶ tárgyában is. A hátország védelme érdekében⁶⁷ időközben a belügyminiszter elrendelte 600 adag kolera elleni védőoltás kiszolgáltatását Kecskeméten, amelynek elvégzésére sem állt rendelkezésre megfelelő számú orvosi személyzet.⁶⁸ A kérelem ellenére Dr. Vragassy Lipót egy határszéli megfigyelő kórházba került beosztásra, áthelyezését Sándor István többször is kérelmezte,⁶⁹ sikertelenül.

Hasonló helyzet állt elő Dr. Egressy Lajos esetében is, aki mint a Kada Gyermekotthon főorvosa egyúttal röntgen gépkezelői végzettséggel is rendelkezett. Ő végezte a katonai kórházak sebesültjeinek röntgenvizsgálatát, ám ennek ellenére ő is megkapta a behívót,⁷⁰ így helyette a korábban vele együtt dolgozó Dr. Bratu János és Dr. Péch Aladár betanult röntgengépkezelők folytatták munkáját.⁷¹ Dr. Csabay Géza és Sándor István kérelme ebben az esetben sem vezetett eredményre, a Honvédelmi Minisztérium nem járult hozzá Dr. Egressy Lajos felmentéséhez.⁷²

A 170 000 katasztrális hold területen fekvő város 70 000 főnyi lakosságára (amelyből 32 000 fő külterületen, pusztákon élt) maradt orvoslétszám arra sem volt elég, hogy az alapvető egészségügyi szolgáltatásokat biztosítani tudja a tisztiorvosi hivatal,⁷³ amelynek ezen felül komoly szerepet kellett vállalnia a sebesültek nyilvántartásában és illetékeiknek a katonai egészségügyi intézetek részére történő (honvéd-, katonai,- Vöröskereszt,- községi,- megyei-, magánkórházak) folyósításában.⁷⁴ A nyilvános kórházi orvosok népfölkelés alóli felmentése tárgyában írt kérelem elutasítását⁷⁵ követően Sándor István jelentést tett a város közegészségügyi állapotáról, amelyben éles hangnemben közölte, hogy *„ami az orvosi szolgálatot illeti, e tekintetben úgy intézkedtünk, hogy miután az itthon maradt csekély számú magánorvos rendes orvosi gyakorlatának folytatása mellett katonai kórházi teendőkre is alkalmazva van, megmaradt tiszti orvosaink között (Dr. Eördögh Ferenc, Dr. Fodor Jenő, Dr. Damó Zoltán, Dr. Szabó Győző) a kórhá-*

zakat felosztottuk, s azok közül a már használatban lévő kettőben tisztí orvosaink az orvosi szolgálatot teljesítették is, de a harmadikban is az orvosi teendők ellátásáról ugyancsak tisztí orvos segítségével fogunk gondoskodni, ha másképp e célra orvost kapni nem tudunk.”⁷⁶

Nem volt ez másként a gyógyszerészek esetében sem, hiszen a neves kecskeméti gyógyszerészek⁷⁶: Kozma Zsigmond és Dömötör István, a Rákóczi úti gyógyszertár tulajdonosa⁷⁸ is segéd nélkül maradtak, annak ellenére, hogy felmentési kérvényeiket Dr. Csabay Géza is támogatta, ezért ügyeiket Sándor István felterjesztette a belügyminiszter elé: „A mai viszonyok között gyógyszerészsegédet nem lehet kapni, tehát az itt lévő megbízható munkaerőnek megtartása föltétlen szükséges, részint mert a segédek egy része a háborús állapot által már elvonatott, részint és különösen azért, mert a városban több mint 2000 betegre berendezett katonai kórházak a gyógyszertárak részéről is fokozottabb teljesítményeket igényelnek, melyeket a személyzet redukálása miatt végezni nem volnának képesek.”⁷⁹ A „szóban lévő felmentésének kieszközlését” Horváth Mihály államtitkár azonban nem vélte engedélyezhetőnek.⁸⁰ A népfölkelő gyógyszerészek felmentése ügyében a belügyminiszter rendelete felhívta Sándor István figyelmét arra, hogy a gyógyszerészek felmentésére vonatkozó javaslatait benyújtás előtt alaposan mérlegelje.⁸¹

A jelentés zárszavai sokatmondóak, hiszen az orvoshiány dacára a járványok elleni védekezés, a folyamatosan nagy létszámban Kecskemétre érkező sebesültek ellátásának megoldása városi érdek és egyúttal minisztériumi elvárás is volt, így egyáltalán nem csodálkozhatunk azokon a kimerültség okozta eseteken, mint például ami Dr. Fodor Jenővel történt, aki a városba érkezett internált személyek egészségügyi gondozását végezte.⁸² A 62 éves II. kerületi tisztiorvos súlyos cukorbetegként egy pusztai területi beteghez történő kiszállás alkalmával lefordult a kocsiról, és súlyos sérüléseket szenvedett. Vagy példa lehet Dr. Holczer Zsigmondnak, a katonai kórház 41 éves orvosának esete is, aki súlyos gyomorfekélye mellett látta el a katonai fertőző kórház, illetve a csapatkórház 100-100 betegének gyógykezelését is, emellett elvégezte a cs. és kir. 38. Hadkiegészítő Parancsnokság orvosi teendőit is.⁸³ Kecskemét város orvosainak mérhetetlen áldozatairól a Kecse-

méti Lapok a következőket írta: „... az itthon maradt orvosok, akik éjszakát, nappalt adnak oda szent hivatásuknak, hogy segítsenek azokon, kik a mindnyájunk nagy ügyéért harcoltak és véreztek. És ez a rettentő nehéz harc, amelyet a járványok láthatatlan romboló bacillusai ellen viselnek, amikor a maguk életét teszik százszor a kockára, hogy egy életet megmentsenek. Nagy megnyugvást, a világtörténelmi idők által felzaklatott gondolatok között is pihenőt ad az a tudat, hogy a mi derék orvosaink a nehéz időkben bámulatos hőökké lettek. Őket hivatásuk megértésének kemény acélvértetében találták a nagy idők, melyeknek ragyogó drága emlékei fognak fűződni a magyar orvosi kar csodálatos önfeláldozó munkájához is.”⁸⁴

Az orvosok és az ápolószemélyzet túlterheltségét mutatta az a tény is, hogy a kórházakban betöltött ápolónői, egészségügy őri, gondnoki pozíciók ebben az időszakban nem tartoztak a népszerű állások közé, ezért Dr. Csabay Géza gyakran küldte Sándor István polgármesterhez az újabb kinevezésekhez szükséges hozzájárulások iránti kérelmét. Erre példa Zámbori Illés esete, aki mint kórházi betegápoló 1914. szeptember 27-én bejelentés nélkül távozott, magára hagyva a gondjaira bízott sérült katonákat, a számára biztosított 6 koronát viszont jogosulatlanul felvette.⁸⁵ A kórházi teendők nehézségeit igazolja, hogy Zámbori Illés⁸⁶ utódja, Szelendy József saját személyének alkalmatlansága miatt egy hónap szolgálati idő után önként távozott állásából.⁸⁷

A Kecskemét város tartalékkórházaiban szolgálatot teljesítő orvosok névjegyzéke

	Név	Kórház neve	Pozíció
1.	Dr. Damó Zoltán	Cs. És kir. Tartalékkórház V. osztálya, a városi kórház katonai osztálya	orvos főnök
2.	Dr. Tassy József	Cs. És kir. Tartalékkórház X. osztálya	orvos főnök
3.	Dr. Mester Attila*	Cs. És kir. Tartalékkórház IX. a. osztálya	orvos főnök
4.	Dr. Singer Lipót	Cs. És kir. Tartalékkórház nincs szolgálatban, hanem a 13. huszárezredbe vonult be	orvos főnök
	Megj.: *Kiskunhalasi lakos		

Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.

A katonai betegmegfigyelő kórházakban teljesítendő orvosi szolgálatra
Kecskemét területéről igénybe vehető magánorvosok jegyzéke

1915. április 28.							
Ssz.	Név	Szül.	Val- lása	Akadémiai foka	Jegyzet	Pozíció	Melyik csapattest
1.	Dr. Balázs István	1881	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. július 27-én	segéddorvos	m. kir. 29. gy. ezred
2.	Dr. Feldmeier Géza	1885	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. július 30-án	segéddorvos	K.U.K
3.	Dr. Gyengő Ignác	1866	izr.	Egyetemes orvostudor-fogorvos	b.a.		
4.	Dr. Hirsch Ernő	1885	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. augusztus 1.	segéddorvos	K.U.K
5.	Dr. Holczer Zsigmond	1875	izr.	Egyetemes orvostudor	b.a.		
6.	Dr. Kecskeméti István	1863	izr.	Egyetemes orvostudor	b.a.		
7.	Dr. Krausz Béla	1886	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. július 27-én a	segéddorvos	K.U.K
8.	Dr. Lengyel Bertalan	1867	izr.	Egyetemes orvostudor	b.a.		
9.	Dr. Müller Frigyes	1888	rk.	Egyetemes orvostudor	Bevonult		
10.	Dr. Pataky Zoltán	1878	rk.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. augusztus 5-én	segéddorvos	m. kir. 29. gy. ezred
11.	Dr. Táczy Szabó Győző	1873	ref.	Egyetemes orvostudor	Przemyslben volt, most orosz hadifogoly	segéddorvos	
12.	Dr. Szekulesz Adolf	1864	izr.	Egyetemes orvostudor-fogorvos	b.a.		
13.	Dr. Szepess Jenő	1886	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult	főorvos	K.U.K

„Muszka golyó járta át a tenyerem.” Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában

14.	Dr. Singer Lipót	1868	izr.	Egyetemes orvostudor- fogorvos	b.a.		
15.	Dr. Tassy József	1870	rk.	Egyetemes orvostudor	ügyintézés alatt		
16.	Dr. Vragassy Lipót	1876	rk.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. július 27-én	segédorvos	m. kir. 29. gy. ezred
17.	Dr. Szigeti Mihály	1887	izr.	Egyetemes orvostudor	Bevonult 1914. július 23-én	segédorvos	cs. és kir. 38. gy. ezred I. zászlóalj orvosfőnöke

Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.

Kecskemét th. jogú város tisztiorvosi személyzete

1914.	Orvos neve	Tisztsége
1.	Dr. Csabay Géza	városi tisztí főorvos
2.	Dr. Eördögh Ferenc	I. kerületi tisztiorvos
3.	Dr. Fodor Jenő	II. kerületi tisztiorvos
4.	Dr. Damó Zoltán	III. kerületi tisztiorvos
5.	Dr. Szabó Győző	IV. kerületi tisztiorvos
6.	Dr. Hirsch Ernő	trauma orvos
7.	Dr. Vragassy Lipót	kórházi sebész főorvos
7.	Dr. Szepess Jenő	kórházi tüdőbeteg osztály
8.	Köváry Ferenc	egészségügyi nyilvántartó
9.	Kőszegi Imre	I. kerületi egészségügyőr
10.	Nagy Pál	II. kerületi egészségügyőr
11.	Tóth Kálmán	III. kerületi egészségügyőr
12.	Tóth László	IV. kerületi egészségügyőr
13.	Molnár József	városi kórház- és szegényház gondok
14.	Benkes János	fertőtlenítő telep vezetője
15.	Tóth Teréz	lakásvizsgáló
16.	Papp György	rendőrfőkapitány
17.	Zimay Károly	rendőrkapitány, előadó
18.	Szegedi György	fő rokkantgyám

Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.

A városban maradt kecskeméti orvosok jegyzéke

	Név	Kórház neve	Pozíció
1.	Pécsi Margit	Gyermek Menhely	orvos
2.	Kubányi Melánia	Szemészet, fogászat	nőorvos
3.	Dr. Csabay Géza	Városi Fertőző Kórház és Szegény- menház orvosa	városi tisztí főorvos
4.	<i>Dr. Damó Zoltán</i>	Városi Kórház (90 ágy), V. katonai tartalékkórház (124 ágy egyedül)	állandó törvényszéki orvosszakértő, kerületi tisztiorvos
5.	<i>Dr. Eördögh Ferenc</i>	Dr. Táci Szabó Győző kerületi tisztiorvos kerületét is ellátja	kerületi tisztiorvos
6.	Dr. Fodor Jenő	ágyban fekszik kocsi baleset miatt	kerületi tisztiorvos
7.	Dr. Horváth Mihály	Vöröskereszt kórház (160 ágy) kato- nai orvos parancsnoka, VIII. katonai tartalékkórház orvosa	honvéd ezredorvos, szabadságolt állo- mányban
8.	<i>Dr. Holczer Zsigmond</i>	Katonai Fertőzőkórház (100 ágy) és a Katonai csapatkórház (100 ágy) orvosa, emelett a 38. ik hadkiegészí- tő parancsnokság orvosa	orvos
9.	<i>Dr. Lengyel Bertalan</i>	egyik katonai kórház orvosa	munkáspénztári orvos
10.	Dr. Kecskeméti István	a kerületi betegsegélyező pénztár főorvos és vasúti orvos	munkáspénztári kisegítő orvos, vasúti orvos
11.	Dr. Szívós Ignác	a kerületi betegsegélyező pénztár főorvos és vasúti orvos	munkáspénztári kisegítő orvos, vasúti orvos
12.	<i>Dr. Tassy József</i>	250 ágyas ókollégiumbeli kórház egyetlen orvosa	a város egyetlen szülé- sze, női orvosa

Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.

■ A sebesültek karácsonya Kecskeméten 1914-ben

Sándor István közvetlenül a háború kitörése után felhívta a város lakosságának figyelmét, hogy a kialakult helyzetben nagy összefogásra és segítő kezek nyújtására lesz szükség a Kecskemétre érkezett sebesültekről történő gondoskodás ügyében.⁸⁸

A kecskeméti emberek összetartását és a gondoskodó humanitást példázta az a nagy mennyiségű adomány és jó szándék vezérelte gyűjtés, jótékonyági rendezvény, amely a világháború ideje alatt jellemezte város lakosságának közreműködését a központi, illetve helyi kezdeményezésekben. 1914 és 1918 között a Kecskeméti Lapok⁸⁹ – szinte kivétel nélkül – minden száma beszámolt a város lakosai által történt adományozásokról. Többen vendégeltek meg 30-50 főt egyszerre, jutattak több száz szappant, élelmiszert (szalonna, kompót, túró, sajt) cigarettát, papucsot, pénzt a perselygyűjtések⁹⁰ alkalmával stb.⁹¹ Ennek a patronáló munkának szervezett kereteket a kecskeméti Vörös Kereszt Egyesület biztosított, amely – a honvédelmi miniszter és Hadsegélyező Hivatal által kiadott utasítás szerint⁹² – az 1914. év végén az egész városra kiterjedő gyűjtést szervezett a sebesültek karácsonyának méltó módon történő megünnepléséhez.⁹³ A törekvés lényege az ajándékok gyűjtésén túl abban állt, hogy a kecskeméti családok körében láthatták vendégül a sebesült katonákat. Sándor István a kezdeményezés sikerességéről a következőképpen nyilatkozott: *„ez a gyöngéd gondolat megtalálta a szíveket, Karácsony első napján sok család hiába várta a sérült katonákat, a szállított sebesültek száma közel 200-al kevesebb volt, mint a vendéglátóhelyek száma.”*⁹⁴

A karácsonyi programban a kecskeméti iskolák is kivétel nélkül részt vállaltak. Itt érdemes azt is kiemelni, hogy azok az intézmények is komoly felajánlásokat tettek, amelyekben már katonai kórház működött. A Piarista Gimnázium igazgatója, Brach József levélben kereste meg Sándor Istvánt a kezdeményezést illetően: *„mivel már felszólítást intéztem az ifjúsághoz, hogy a módosabb szülők Karácsony két napján 1-2 vagy esetleg több helybeni sebesültet ebéddel és vacsorával lássanak el, a katonák karácsonyi ajándékaira egyéb gyűjtést nem rendeztem.”*⁹⁵ Ajándékokat ugyan nem gyűjtött az intézmény, de több sebesültet láttak vendégül az iskola tanulóinak családjai.⁹⁶

A karácsonyi ünnepekkel kapcsolatosan szervezett jótékonyág keretében az ajándékok gyűjtésén és a sebesültek megvendégelésén túl számos rendezvényt szerveztek a jótékonyági egyesületek is. Ezek közé az események közé tartozott a Protestáns Egyesület Leánykörének december 26-án, a kecskeméti kórházakban fekvő sebesült katonák részére megtartott hangversenye, amely a Vöröskereszt kórházban el-

hangzott német nyelvű szavalatok, magyar és német dalok éneklésével nagy sikert aratott a katonák körében. A régi kollégiumban (VI. kórház) szintén versek, katonadalok csendültek fel harmóniumkíséret mellett, ám a legnagyobb meglepetést két sebesült katona hegedűjátéka jelentette. A reáliskolában (V. kórház) a Protestáns Leánykör hazafias dalai kápráztatták el a kórház betegeit, a VII. számú Budai utcai kórházban pedig szájharmonika-kísérettel előadott német és magyar nyelvű nóták, szavalatok szórakoztatták az ápolottakat. A Polgári Leányiskola (VIII. kórház) a sebesültek szereplésének (magyar, lengyel, német nemzetiségű katonák) és az unaloműző játékokkal való foglalatosságnak⁹⁷ adott teret, felhangzott többek között a Wacht am Rhein,⁹⁸ a magyar, a német és a lengyel himnusz is, amelyeket a sebesültek meghatottan énekeltek együtt a hangverseny kórusával.

A városi kórházban rendezett eseményen, az előadók és ápolónők⁹⁹ jóvoltából, a többségében magyar ajkú sebesülteknek a Kecskeméti Lapok tudósítása szerint olyan élményben lehetett része, amelynek köszönhetően ezen a meghitt ünnepen néhány órára valóban elfeledhették elhagyatott sorsukat.¹⁰⁰ *„Hófehér kórházi ágyak köröskörül a nagy termekben, bennük emberek, beteg emberek, sebesült katonák. Arcuk kissé sápadt, szemük azonban ragyogó, lelkesedő, bizakodó, és mély meghatottság, áhitat sugárzik belőlük. Hallgatnak, nem beszélnek. Csak egy helyre függesztik szemeiket, a termék közepén álló, mennyezetig érő karácsonyfákra, a csillogó ajándékokra, diós-mákos patkóra, aranyfüstre. Gyertyák lobognak a csöndben, mint messze csatatereken az őrtüzek. Ma született a Megváltó és harcizajt feledve ezt ünneplik a jó fiúk [...] Egy pap beszél [...] Magas, szikár alakja majdnem a Karácsonyfa csúcsáig ér, szemei könnybelábadnak, és fejét mélyen lehajtja. Száll az ige, magasan szárnyal, föl az égbe, ahonnan visszaszáll a harcosok lelkébe és irt hoz a sebekre, enyhülést a fájdalmakra. – [...] És bocsásd meg Uram, a mi vétkünet, születésed szent napján térítsd a jók útjára a gonoszt, állítsd meg romboló útjukban az ellenünk, testvéreink ellen törőket [...] Még egy lelkesítő beszéd, ajándékok kiosztása, a meghatottságtól könnyárban úszó szemek, aztán megindul a beszélgetés [...] A hősök virágokat szorongatnak, nézegetik a karácsonyfákat, boldogan vizsgálják az ajándéktárgyakat, mikkel a város közönsége leperte meg őket a szeretet ünnepén. Az ünnep első napján megnépesedtek*

„Muszka golyó járta át a tenyerem.” Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsejült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában

az utcák az ebédekre menő katonákkal. A főiskolák diákjai kísérték a katonákat, cseheket, horvátokat, tiroliakat a vendégszerető kecskeméti házakhoz. Testületeink szebbnél szebb ebédet rendeztek s mindenképpen igyekeztek szórakoztatni katonáinkat. A diákinternátus növendékei sikerült ünnepéllyel mulattatták a sebesülteket, Zsákai József pedig zenekarával eljátszotta a csehek, horvátok és minden nemzetiségű katona nótáit.”¹⁰¹ Karácsony első napján Kecskemét város tanácsa 70, Sándor István és baráti köre a Kneffel vendéglőben 40 főt, néhány módosabb tisztviselő pedig sebesülteket (20 katonát az Otthon vendéglőben, 10 katonát a Prém József vendéglőben) látott vendégül. Egy 350 fős sebesült csoport ebédeltetését a Kecskeméti Gazdasági Egyesület vállalta magára, a Római Katolikus Egyet 98 embert, Dömötör Pál és neje 40 főt, míg a diákinternátus 40 főt látott vendégül. A város lakosságának áldozatkészége ezen a napon is megnyilvánult: a polgármesteri hivatalban természetbeni adományként 1 liter konyak, 1 doboz tea, 1 csomag cukor, 1000 db cigaretta, 50 db hölgy cigaretta, egyéb szivar és dohányáru gyűlt össze.¹⁰²

A kórházakban megtapasztalt jótékony szellemnek, illetve a személyzet lelkiismeretességének köszönhetően a felépülőfélben lévő sebesültek közül számtalan katona idő előtt hagyhatta el a kórházat, indulhatott vissza a harctérre. A kecskeméti kórházakban uralkodó hangulat minden esetben megindító eseményekkel járt együtt egy-egy felépült katona távozásakor. Az eltávozottak hálája rendkívül lelkesítő hatással volt a megfáradt orvosokra, ápolókra, megérintette a város egész lakosságát, és mindazokat, akik közreműködtek felépülésükben. A Kecskeméti Lapok 1914. december 25-ei száma meghatóan írta le a felgyógyult katonák vélekedését¹⁰³ a kecskeméti kórházakban kapott ellátásról, a kecskeméti emberek áldozatkészégéről: „Csütörtök délután három meggyógyult sebesült haladt az állomás felé. Egy osztrák ezred katonái mindhárman s magyarul csak annyit tudnak, amennyi néhány heti ápolás ideje alatt rájuk ragadt. Természetesen nem tehetik meg nyugodtan az állomásig vezető utat, mert az utca népe csakhamar körülfogja őket, s tántoríthatatlanul kitarat mellettük. A vitézek egy darabig csak állják valahogyan kísérőik tüntető szeretetét, de később már annyira beleszorulnak a tömegbe, hogy kezd kissé kényelmetlenné válni részükre a dolog. Egy arra haladó fiákerra felkapnak mind a hárman,

egyikük vigasztalásul visszafordul s sapkáját lengetve, utánozhatatlan magyar kiejtéssel megszólal: – Éljen madzsar házánk: És a lelkes tömeg hangos tapsokkal honorálja a cseh fiú búcsúüdvözlését.”¹⁰⁴

Szintén a Kecskeméten biztosított ápolásért, gyógyulásért mondott köszönet és hála nyilvánult meg Hencz Józsefnek, a tiroli Landtag Kecskemétre került képviselőjének a tartalékkórház vezetője részére írt levelében is: „Az Ön oly kitűnően vezetett kórházából való távozásom alkalmával kötelességemnek tartom, hogy úgy a magam, mint a velem együtt lévő tiroli atyámfiai nevében a kiválóan szives főlvételért, az áldásos kezelésért, és ápolásért, valamint a rokonszenvnek oly gyakori és kiváló módon való nyilvánításáért, az ajándékokért, és mindazért a sok jóért, amit nekünk nyújtottak, Nagyságodnak leghálásabb köszönetemet fejezzem ki. Kérem, hogy ezt a köszönetet nagyrabecsült orvosainak, segédszemélyzetének, valamint e szép város vendégszerető lakosságának tolmácsolni sziveskedjék. Az a sok jó, amiben részesültünk, amit Isten jutalmazzon – azt a baráti köteléket, mely szeretett hazánk különböző nemzetiségeit egymáshoz közel, még szorosabbra fűzi és újabb buzdítás lesz arra, hogy ezt a hazát minden ellenséggel szemben hatalmasan megvédjük.”¹⁰⁵

A Kecskemétre érkező sérültek ápolásán túl a város lakossága szerepet vállalt a harctéren megsérült, ott lábadozó kecskeméti illetőségű katonák felgyógyulásában, segélyezésében is. Az Augusztia Gyorssegély Alap ajándékok küldését szervezte meg a IV. hadtest részére, amely a cs. és kir. 38. gyalogezred és a 29. népfőlkelő gyalogezred révén nagyszámú kecskeméti katonát tudott soraiban. Az Országos Hadsegélyező Bizottságnak a hadsereg számára szükséges ruházati kellékek társadalmi úton való előállítására és az ezzel kapcsolatos feladatokra megalakult albizottsága gyűjtést szervezett a fronton sérülten lábadozó katonák számára is, amely akció kiterjedt mindenféle természetbeni adományokra (szivar, cigaretta, bőrkenőcs, zsebkendő).¹⁰⁶ Sándor István csatlakozott a jótékony akcióhoz és Kecskeméten is meghirdette a gyűjtést, közben a Hadsegélyező Hivatal is megindította a hadsegélyező emlékérmék¹⁰⁷ kibocsátását és értékesítését, amely lehetőséget nyújtott az ország lakosságának arra, hogy az érmék megvásárlásával adományozott összeg által a „háborúban kapott sebek”¹⁰⁸ gyógyítására is adakozzon.¹⁰⁹

„Muszka golyó járta át a tenyerem.” Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában

■ A sebesültek szabadságolása, hazaszállítása

Az országos jótékonyági akciók és gyűjtések, a sebesültek gyógyítása és hadképességük helyreállítása tehát elsődleges céllá vált, miután már az 1914. év végén számolni kellett a háború elhúzódásával, így a hadvezetésnek az emberutánpótlás problémájával is szembe kellett néznie. Ennek értelmében 1914 decemberében született meg az a határozat, amely szabályozta a „*legénységi egyének felgyógyulása utáni lábadozásának*” körülményeit, egyúttal értesítve ezzel a területileg illetékes kórházak vezetését is. A rendelet kimondta, „*hogy minden legénységi egyén, aki a harctérről betegen vagy sebesülten visszaérkezve kórházi ápolásban részesülnek, felgyógyulásuk után szabadság nem engedélyezhető, hanem az illetők a csapatok póttesténél létesített lábadozó legénységi osztagoknak adandók át.*¹¹⁰ *Az e tekintetben szükséges részletintézkedéseket a területi katonai parancsnokságok teszik meg. Egyben tudatom, hogy magán illetve családi ügyekben való szabadságok sem engedélyezhetőek*¹¹¹ *a sebesülteknek és betegeknek felgyógyulásuk után.*”¹¹² Aki szabadságon volt vagy szolgálati ügyben járt el, minden esetben igazolnia kellett magát, ellenkező esetben az illetékes hatóság szankcionálta a „*jogosulatlanul otthon tartózkodót.*”¹¹³

A háború második, harmadik évétől kezdve még szigorúbban vették a szabadságolás ügyét, még a betakarítási munkálatokban mutatkozó munkaerőhiány sem adott elég okot arra, hogy a sebesült mezőgazdasági gépészek, fűtők lábadozási idejüket otthon töltsék. A lábadozó osztagok vezetősége korábban megbizonyosodhatott arról is, hogyha a beteg katonákat 14 nap időtartamra hazaengedték, biztosan nem a pihe-nés dominált az otthon eltöltött idő alatt, így csak nagyon indokolt esetben, komoly vizsgálat után engedélyezték a sebesült, lábadozó katonák mezőgazdasági munkára történő szabadságolását.¹¹⁴

A földművelésből élő sebesült katonák időnként egy-egy negatív hangvételű beadvánnyal is igyekeztek nyomatékosítani a szabadságolás szükségességét, így volt ez Szabó László örvezető, a cs. és kir. csapatkórház sebesültjének esetében is. Levelében, amelyet a honvédelmi miniszternek címzett nagy hevülettel írt meg, hogy „*it [sic!] nálunk Kecskeméti cs. k. Csapat Kórháznál az aratási szabadságot beszün-*

tették, pedig betegek éppen nincsenek és a sok munkabíró vertelt csak az udvar seprésre van használva, holot[t] odahaza a Kenyérnek való takarításának most volna az ideje, ez országos érdek volna, mikor minden nélkülözhető embert munkába kellene állítani, nem pedig udvart seprezni és aludni, mint Dr. Dalnoki főörzs orvos Úr elgondolja. Én odahaz[a] voltam 15 napig és nagy kölcséggel [sic!] le arat[t]am és most 1000 kereszt gabonám veszendőbe, nincsen ki behordja és itt kértem csak 8 napot berakni és elcsépelni és nem kaptam, mert az udvar seprés az első, nem a kenyér, így beszél a mi hazaáruló orvos urunk, eddig költöttem rá egész évben és mos már megvan és it [sic!] kel[l] neki elpusztulni a fölgyén [sic!] mert már nem kel rakodni és csépelni ismét alázatosan felkérem a nagy méltóságú honvédelmi miniszter urat hogy legyen szíves sürgősen intézkedni a rakodási és cséplési szabadság iránt legaláb[b] 10 napot engedni.”¹¹⁵

Más volt a helyzet a gabonacséplőgép-tulajdonosok esetében, hiszen ebből a mezőgazdasági géptípusból viszonylag kevés állt rendelkezésre. A betakarítási időszak kezdetén a kecskeméti Gazdasági Egyesület több betérjesztést intézett Sándor István felé, ugyanis a honvédelmi miniszter rendelete értelmében a tartalékok közötti nyilvántartásban szereplő, beteg cséplőgép-tulajdonosok fölmentésben részesülhettek, és a községek részére rendelkezésre állhattak.¹¹⁶ A közellátásban beállt kritikus állapotok sok esetben fölülírták a korábban meghozott rendelkezéseket, legnagyobb számban azokban az országrészekben, ahol a mezőgazdaság tartotta el a lakosságot. Sándor István, az előállt mezőgazdasági munkaerőhiány miatt levélben fordult a földművelésügyi miniszterhez 1915. június 28-án, amelyben beszámolt a Kecskeméten jelentkező problémákról. Panaszában leírta, hogy a „katonás cél” 1915 nyaráig 9000 embert vett igénybe, ebből a létszámból 5-6000 fő, aki korábban mezőgazdasági munkát végzett (bérlő, napszámos, gazdasági cseléd). A csekély számú otthon maradt egyének munkaértéke – életkora és testi állapota – miatt jóval kisebb erőt képviselt a megközelítőleg 170 000 kat. hold terület megművelésére vetítve, mint a korábban mezőgazdasági munkát végzett, besorozott férfi lakosság. Nyomatékosan figyelmeztette a minisztert, hogy a kenyérgabona-betakarítás a Kecskeméten fogva tartott személyek bevonásával sem megoldható.¹¹⁷

A szabadságolás kérdésének komolyságát egy külső-ballószögi gazdálkodó feleségének a honvédelmi miniszterhez írt kérelme is igazolja: „Mély alázattal az alulírott az alábbi kérelemmel vagyok bátor Nagyméltóságod kegyes színe elé járulni. Férjem Józsa Pál, kispazda, hadbavonult s a szerbiai ütközetben srappell¹¹⁸-lövéstől oly nehéz sebet kapott, hogy még most sem tud kiegyenesedni, mindannak daczára most is szolgálatot teljesít a 29-ik népfölkelő gyalogezred második pót-századában a budapesti kelenföldi kaszárnyában. Kevésbé sebesültek felgyógyulásuk után szabadságot kaptak, ő egy percig sem kapott szabadságot s Királya és Hazája iránti kötelességét odaadóan és lelkesen teljesítette. Most nem háborgatnám kéresemmel Nagyméltóságodat, ha egy lelkiismeretlen valaki múlt hó 17-én a tanyán levő gazdasági épületeinket fel nem gyújtotta volna, amely teljesen leégett. Itt volna az ideje, hogy megcsináltassuk, azonban én magam, miután ilyesmihez egyáltalán nem értek s hozzánk tartozó férfi ismerősök és rokonok mind hadbavonultak, tisztelettel alulírott azon alázatos kérelemmel esedezem nagy méltóságod kegyessége felől, miszerint férjem részére az építés tartamára, amely körülbelül hat hetet vesz igénybe, szabadságot engedélyezni méltóztassék.”¹¹⁹

Sándor István a kérelmet megfelelő támogatással küldte tovább a Honvédelmi Minisztériumba¹²⁰, amit a Földművelésügyi Minisztérium¹²¹ 1915. május 9-én elutasító válasszal küldött vissza Kecskemétre. Elmondható, hogy az ehhez hasonló esetek nagy részében nem számított a polgármester jóindulata sem.

A szabadságolás témájában Sándor Istvánnak már 1915 elején több javaslata is volt, ugyanis problémának érezte, hogy a sebesültek betegségük alatti látogatása nagy terhet jelent a családok részére. Többször is megkereste a főispánt vasúti kedvezmények kieszközlése ügyében, ám kezdetben nem sok sikerrel.¹²² A sebesültek látogatásával kapcsolatban a legfőbb probléma abban állt, hogy a kórházakba érkező családtagok több esetben terjesztettek el járványos betegségeket is a betegek között. Többek között ennek megakadályozása ügyében születtek szigorú szabályozások a vasúti közlekedés terén. A kereskedelemügyi miniszter 32 018/1915. III. rendelete értelmében a látogatók kizárólag a

MÁV szerelvényeinek III. osztályán utazhattak, ezen felül a rendőrkapitányság bélyegzőjével ellátott jeggyel (a valós utazási indok igazolása céljából) váltak jogosulttá az ötven százalékos utazási kedvezmény igénybevételére.¹²³

A sebesültek látogatásán túl kiemelt kérdéssé vált a világháború kitörése után a sérültek és a családjaik között folyó postai levelezés költségeinek terhe, ugyanis számtalan kérvény érkezett a kórházakhoz a sebesült hozzátartozók hazaszállítása ügyében is.¹²⁴ A belügyminiszter 1915. február 17-én kelt levelében tájékoztatta Sándor Istvánt a díjkedvezményekről a Magyar Királyi Posta- és Távirada Igazgatósága határozata alapján. A döntés értelmében „díjmentessé” („portómentes”)¹²⁵ tették az egyes kórházakban ápolat sebesült katonáknak szóló vagy tőlük eredő, illetve a kórházba szállított katonai tisztséget viselő személy által útközben feladott levelezést is.¹²⁶ A költségmentesség – a tábori postahivatal által közvetítve – csakis azokra a nyitott levelekre és levelezőlapokra volt érvényes, amelyeknek súlya nem haladta meg a 100 grammot, valamint rákerült a területileg illetékes katonai parancsnokságok és a kórházak, betegnyugvó állomások bélyegzője, illetve a „*a katonai ápolási ügy*” záradék.¹²⁷ A levelek és az információk begyűjtése (a levelezőlapnak tartalmazni kellett a sebesült vagy a beteg nevét, rendfokozatát, csapattestét és a kórház nevét, ahonnan át akarták helyezettetni a sebesültet) a hatóságok és a hozzátartozók közös érdeke volt, hiszen a sebesültek pontos nyilvántartása nélkül a honvédállomás-parancsnokságok sem a zsoldot, sem pedig a sérülés pontos diagnózisát nem tudták volna azonosítani. Több esetben előfordult, hogy eltűnt, szerb, horvát, osztrák sebesülteket és hadifoglyokat is keresés alá vettek, ekkor is postán érkezett a megkeresés az adott hadtestparancsnokhoz. A kórház parancsnoka minden esetben a tartalékkórház nyilvántartóinak segítségét kérte a személy beazonosítása kapcsán. Ilyen esetre volt példa a Petrovics Miczlinger, 25 éves internált szerb ügyében történő megkeresés, aki tüdőgümőkórral 1915 márciusában került Kecskemétre. Az ő esetében csak a halál beálltáról tudott tájékoztatás adni Kecskemét város nyilvános jelleggel felruházott kórháza.¹²⁸ Nagy fontossága volt a tábori postának a sebesültek továbbkezelésének folyamatában is, hiszen könnyebbséget jelentett az ellátás előzményeinek pontos ismerete.

A sebesültek hazaszállításának ügyében Sándor Istvánhoz érkező levelek nagy százaléka a háziezred idegen országban veszteglő, sebesült katonáitól érkezett. 1916 júliusában a horvátországi Brsadin-Lipovac cs. és kir. járványkórházából érkezett levél a Vöröskereszt budapesti Tudósító Irodáján keresztül, amely Horpácsy András, Czirkó Dezső, Vajda Lajos és Laczkó István 38. gyalogezredbeli sebesültek kérését tartalmazta: *„Tekintetes Polgármester Úr! Igen szépen felkérem, a 38. molinári bakák érdekében, hogy legyen szíves egy kicsit segíteni a bajainkon. Június elején megsebesültünk és elvittek bennünket Morvaországba, és öt nap át voltunk és onat [sic!] elhoztak Szlavóniába a nemi bajosok közé, és itten úgy bánnak velünk, hogy egy nap hevertünk, és azóta szolgálatra járunk, mint sebesültek és már kénytelenek voltunk a káderhoz kérecedni [sic!] [...] én, mint levélíró együtt voltam a Tekintetes Polgármester Úr kedves fiával [Sándor Miklós sérült, rokkant, mint önkéntes káplár szolgált]¹²⁹ a harctéren, és hallottam tőle, hogy a Tekintetes Polgármester Úr hogy jár a 38. molinári bakák érdekében, és tehát most igen szépen felkérjük a Tekintetes Polgármester Urat, ha lenne szíves intézkedni, hogy eljuthatnánk ebből a csúnya helyzetből, mert itt rosszabb, mint a harctéren, mert inkább mennénk a harctérre, minthogy itt legyünk ebbe a rossz helyzetbe. Igen szépen felkérjük a Tekintetes Polgármester Urat, itt van a nevünk, a 38-asok, akik vagyunk itt egymás mellett, én mint levélíró Horpácsi András kecskeméti lakos, Czirkó Dezső, Vajda Lajos és Laczkó István 38.”¹³⁰*

Sándor István a levél kézhezvételét követő napon felvette a kapcsolatot a lipovaci járványkórházzal és intézkedett az áthelyezés érdekében, amelyet a horvát katonai tartalékkórház parancsnoksága rövid időn belül teljesített. Az esetek nem minden esetben bizonyultak ilyen egyszerűnek, hiszen ha az adott kórházban bizonyos járványveszély miatt zárlatot rendeltek el, akkor az orvosok semmilyen körülmények között nem minősíthették szállíthatónak az adott egyéneket.

■ A sebesültek élelmezése

A hátszágba került sebesültek kórházi élelmezése – a közéletelés nehézségei miatt – a világháború négy éve alatt végig problémát jelentett. 1915. január 16-án látott napvilágot a Belügyminisztérium sebesül-

tek, betegek táplálóbb ételmezését tárgyaló 1193/1915. számú rendelete, mely rögzítette a sebesültek napi ételmezeradagját. Eszerint a katonai és honvéd kórházaknál a húsilletmény napi mértékét 300 grammban állapították meg, amelynek konyhakész állapotában el kellett érnie a 150 grammot.¹³¹ A rendelet határozott az úgynevezett második reggeli és uzsonna tárgyában, illetve a kórházparancsnok belátás szerinti 250 gramm kenyérpótlék kiszolgáltatásának lehetőségéről is.¹³² A földművelésügyi miniszter 23 000/1915. rendelete viszont konkrétan szabályozta a hadszíntér mögött fekvő országrészekben elhelyezett csapatok ellátását. Eszerint a hadvezetőség magára vállalta a katonaság kenyérliszt- és szemestakarmány-szükségletének biztosítását, amely a katonai egészségügyi intézetekre is vonatkozott, így a korábban megállapított 300 grammos kenyéradaghoz 400 gramm lisztet (főzőliszt, 0-s liszt)¹³³ csak is a katonai egészségügyi intézetek részére hagyott jóvá, így hozzájárult a gyógyuláshoz szükséges magasabb kalória bevitelhez.¹³⁴

A rendelet értelmében nem kaphattak nullás lisztet azok a vállalkozók sem, akik a vendéglátás területén tevékenykedtek. Erre példa Dunszt Ferenc¹³⁵ iparos és Gyenes Mihály cukrászmester Sándor Istvánhoz intézet kérvénye, amelyben a Kecskemét városába érkező sebesültek nagy számára hivatkozva 1-1 zsák nullás lisztet igényeltek.¹³⁶ A polgármester a tanács döntése értelmében elutasította az iparosok kérelmét, ugyanis a rendelkezésre álló 0-s lisztkészletet a bölcsődék és kórházak részére tartálékolta. Ezzel egyidőben viszont utasította Révész Nándort, a kecskeméti Vasúti vendéglő vezetőjét, hogy az átvonuló sebesült katonákat – utazási igazolvány és a közben bevezetésre került kenyérbélyeg nélkül is – jó minőségű lisztből készült kenyérral lássa el.¹³⁷

Ezen túl a kecskeméti lakosság jólékonysága természetesen a kórházak sebesültjei részére gyűjtött ételmezesek mennyiségében is megnyilvánult. A helyiek nagyobb ünnepélyek alkalmával az összes kórház betegeiről igyekeztek gondoskodni. A katonák ételmezésének javítása céljából adományoztak tésztát, húst, bort és több esetben komplett ebédet és vacsorát is. Nem volt ritka 150-200 fő egy időben való megvendégelése sem.¹³⁸

■ Rokkant- és sebesültgondozás

Kecskemét városa a sebesültek ellátásán túl igyekezett a háború során munkaképtelenné vált katonák és családjaik megfelelő ellátásáról is gondoskodni. Az 1875. évi LI. törvénycikk alapján a rokkantak számára biztosított évi 48, illetve 72 korona ellátáson túl a polgármester és a városi tanács ígéretet tett a Rokkant, Hadiözvegy, Hadiárva Alapítvány, a Szegedy György Rokkantalap,¹³⁹ és a tehetősebb egyének, egyesületek, intézetek adományaiból, valamint az 1916. január hóban bevezetett 5%-os hadsegélyezési póttadó¹⁴⁰ való részesedésükre is:¹⁴¹ *„A sérülések miatt fegyverképtelenné vált ama harcosaink, vagy a hadjáratban részt vett polgári személyek, kiknél bármily csekély remény mutatkozik teljes munkaképességük visszaadhatására, vagy munkaképességük lényeges fokozhatására, megfelelő – talán hosszadalmas és különleges gyógykezelés mellett¹⁴² – e gyógyító kezelésben közös költségen részesítendőek. Mert tartozunk nekik visszaadni mindazt, amit az emberi tudomány visszaadhat és mert az esetleg évekig tartó költséges kezelés anyagi terhei is kifizetődnek gazdaságilag, ha a nemzeti jövedelemnek ellátásukra felhasználható részének megtakarításával az ő munkájuk továbbra is biztosítja családjuk és önmaguk teljes vagy részleges megélhetését és gyarapítja a nemzeti jövedelmet. Az ilyen kecskeméti sebesültekkel szemben tehát az lenne a kötelességünk, hogy amennyiben az országos jellegű állami vagy társadalmi intézetek terhére meg nem történhetné, a város közönsége gondoskodjék a társadalom anyagi támogatása mellett gyógykezelésük költségeiről. Ez annál célszerűbben és eredményesebben történhetik, mert a miniszterelnök úr vezetése alatt álló bizottság gondoskodni megfelelő országos jellegű gyógyító intézményekről és így az esetleg szükséges költségek fedezése mellett a szükséges orvosi vizsgálatot és szakszerű kezelést számukra biztosíthatjuk. Hasonló eljárást kell követnünk azokkal szemben, akik valamely testrészük elvesztésével váltak csökkent munkaképességűekké és e tekintetben is módunkban lesz a már alakulóban levő országos intézményeket igénybe venni, inkább csak a gondoskodás lesz a mi feladatunk. Ez a feladat azonban kibővül az esetleges testi hiányt pótló készülékek,*

szerkezetek megszerzésével, a szükséges ügyességképző tanfolyamok elvégzésének lehetővé tételével és esetleg valamely kenyérkereseti módra való kiképzéssel. Akik az eljárások folyamán keresetképességüket oly mértékben visszanyerik, hogy testi állapotuknak megfelelő munkával életszükségleteiket megszerezhetik, azoknak megfelelő munkaalkalom nyújtandó. A városnál is vannak könnyebb testi munkával járó alkalmazások (pl.: helypénzszedés, sétaterek őrzése stb.) ezeket első sorban ilyenek számára kell biztosítanunk. Már eddig is két ilyen jelentkezett csökkent munkaképességű katonát alkalmaztunk. Akik előbbi foglalkozásuknál, vagy harcképtelenségük után nyert kiképzésüknél és egyéni tulajdonságaiknál fogva önálló iparüzésre, kereskedésre vagy gazdálkodásra alkalmasak, előbbi foglalkozási körükben tartassanak meg s a támogatás szükség esetén abból álljon, hogy ez önálló kereset sikeres folytatásához esetleg szükséges és hiányzó anyagi feltételek megteremtéséről gondoskodjunk. Hasonlóképp gondoskodnunk kell a mezőgazdasági és ipari munkások, kereskedelmi alkalmazottak stb. megfelelő elhelyezéséről is és kötelességünk lesz mindazok sorsát is a továbbiakban figyelemmel kísérni, keresetképességük csökkenéséből keletkező hátrányaikat később is kiegyenlíteni. Akiknek a háború következtében megcsökkent keresetképessége a saját fenntartásukról való gondoskodást a fenti eljárások után lehetővé teszi, de esetleg családjuk eltartását biztosítani nem tudja, azokkal szemben a gyermeknevelés gondját, esetleg csak terheit kell a városnak a társadalom segítségével a szükséges mértékig magára vállalnia. A mérték és mód mindig a helyzet alapos megvizsgálása után esetenként állapítandó meg. A módról később fogok szólni. Teljes gondoskodás csupán azokkal szemben szükséges, akik a háborúban szerzett betegség, vagy sebesülés folytán mindenkorra és teljesen keresetképtelenné váltak és akiken a megkísérelt gyógyítás segíteni nem tudott. Ezek eltartását úgy vélném a legcélszerűbben biztosíthatónak, ha valamely ép családtagnak (feleség, felnőtt gyermek, kivételes esetekben testvér) tennénk lehetővé keresetének oly mérvű fokozását, hogy ezzel a munkaképtelenné vált családtag, vagy családfő eltartását viszonyainak kedvezőtlen megváltozása nélkül teljesíthesse. Csak ha semmi más alkalmas mód nem fog rendelkezésre állani, akkor alkalmazható az állandó anyagi támogatás, és ha eltartásra alkalmas

„Muszka golyó járta át a tenyerem.” Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában

*személy nincs, vagy a munkaképtelen harcok családi körben maradni nem akar: kerülhet szóba a zárt intézetben való elhelyezés, ami azonban népünk természetét, szokásait ismerve, előre megállapíthatólag nagyon kevés esetben fog bekövetkezni.*¹⁴³

A Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság, majd a Rokkantügyi Hivatal 1915. április havi megalapításával igyekeztek szervezett kereteket biztosítani a háború során maradandó sérüléseket szenvedett katonák sorsának jobbítására, ugyanis az 1915. április 30-án tartott országos rokkantszámlálás alkalmával már 20 000 hadisérültet írtak össze, akik közül 12 000 fő béna, míg 6000 fő csonkult volt.¹⁴⁴ Az Országos Hadigondozó Hivatal 1917. március 8-ai megalakulásával a hadisérült katonák gondozása kiemelt fontosságú állami ügygé vált. A hivatal sokirányú működését központja, illetve vidéki intézetei útján, belgyógyász és sebészorvos felügyelői és helyettesei segítségével igyekeztek lebonyolítani.¹⁴⁵ A háborús viszonyok között viszont a tervezett vidéki szervezetek nem alakultak meg mindenütt, ezért a hadigondozás feladatainak elősegítésére a miniszterelnök kilenc kormánybiztost nevezett ki. A kormánybiztosok feladata a helyi hadigondozó intézmények kiépítése, az Országos Hadigondozó Hivatal tájékoztatása, valamint a hivatal rendelkezéseinek végrehajtása volt. A törekvés lényege abban állt, hogy minden törvényhatóságban egy állandó és hivataljelleggel bíró szervezet (kezdetben hadirokkant bizottság)¹⁴⁶ jöjjön létre. Ezek lettek a hadigondozó népirodák, amelyből a 3300/1915. számú miniszterelnöki rendelet szerint az ország területén 108-at hoztak létre.¹⁴⁷ Kecskeméten az iroda a polgármesteri hivatalban kapott helyet.

A rokkant katonákat gyámolító városi tevékenységhez, a rokkantak számára létrehozott segélyalap megszervezését¹⁴⁸ követően a Vörös Kereszt Egylet is csatlakozott,¹⁴⁹ miután az egylet 1915. július 1-jén¹⁵⁰ megalakította Kecskeméten a Rokkant Katonákat Gyámolító és Elhelyező Hivatal Városi Bizottságát,¹⁵¹ amelynek élére, mint főrokkant gyámot, Szegedi György nyugalmazott városi tanácsost nevezte ki Sándor István.¹⁵² Fontos megemlíteni a Kecskeméti Hadsegélyező Bizottság rokkantakat támogató munkáját is, hiszen a bizottság a rokkantsegély csekélyisége miatt számtalan családot segített tüzelőanyag és élelmiszer (liszt, zsiradék, főzelék) juttatásával.¹⁵³

A Rokkant Katonákat Gyámolító és Elhelyező Hivatal Városi Bizottsága számtalan tüdőgümőkórban szenvedő és „idegbajjal” küzdő sebesült katona részére biztosította az orvosi utókezelést a Művésztelepen.¹⁵⁴ Sándor István a tisztálkodására is alkalmas kecskeméti Széktői strandfürdőt is felkínálta a sebesültek és a betegek részére. A fürdő 1916-ban már naponta 800-1000 katona számára nyújtott fürdőzési lehetőséget.¹⁵⁵

Kecskemét polgármesterének címezve számtalan személyes felajánlás érkezett „a háborúban nyomorékká vált katonák felsegélyezésére.”¹⁵⁶ Kiváló példa erre Dr. Csabay Géza tiszti főorvos, aki a háborúban rokkanttá vált hős katonák javára 500 koronát ajándékozott,¹⁵⁷ míg Zucker Béla budapesti bankár kecskeméti szőlőbirtokának felajánlásával kifejezetten a nyomorékká vált katonák sorsán kívánt segíteni.¹⁵⁸ Ugyanebből a nemes célból rendezett jótékonysági orgonahangversenyt az Izraelita Hitközség 1915. június 27-én, Schmidthauer Lajos¹⁵⁹ orgonaművész részvételével,¹⁶⁰ majd juttatott közel 1300 koronát a Megváltott Katonák Országos Segélyalapja javára.¹⁶¹

A jótékonysági hajlam a háború négy éve alatt folyamatosan működött, szinten minden héten rendeztek jótékonysági hangversenyeket, színdarabokat. Ezeknek a rendezvényeknek legtöbbször a Katona József Színház és a Városi Mozgóképház adott helyet, ám többször volt példa arra is, hogy a Beretvás vagy a Royal kávéházban került megrendezésre egy-egy katonai hangverseny. Emellett folyamatosan gyűltek az adományok. Az egyösszegű felajánlások közül kiemelkedőnek bizonyult a Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület 1000 korona adománya, amelyből a polgármester 500 koronát a háborúban bénává és nyomorulttá vált helybeli katonák alapjára kívánt biztosítani,¹⁶² ezen felül a kecskeméti Szűcs Ipartestület is jelentős összeggel járult hozzá a rokkantak sorsának könnyítéséhez.¹⁶³

A Kecskemét város határán túl elhelyezkedő települések is kivették részüket a jótékony akciókból. Kerekegyháza a szervezett gyűjtőakció 2000 korona összegű adományából 350 koronát a Vörös Kereszt Egyletnek, 300 koronát az erdélyi menekülteknek, 300 koronát a Hadsegélyező Bizottságnak, 300 koronát a Katolikus Missio Egyletnek, 200

koronát a Katolikus Leányegyletnek, 200 koronát a Tüdőbeteggondozó Intézetnek¹⁶⁴, 100 koronát a Jótékony Nőegyletnek, 100 koronát a Kada Gyermeotthonnak, 100 koronát a Rongyos Egyletnek, és 100 koronát a Siketnémákat Gyámolító Egyletnek ajánlottak fel.¹⁶⁵

A szervezett jótékonyosság keretein belül több országos méretű gyűjtésben is részt vett Kecskemét városa. Ilyen akció volt az Augusztai Alap által, 1915. május 1-jén és 2-án megrendezett „füsttelen nap”,¹⁶⁶ amely arra ösztönözte a magyar lakosságot, hogy az ezen a napon a dohányzás mellőzésével megspórolt pénzt a rokkant katonák, illetve az elesettek árvái számára létesített alap javára fordítsa.¹⁶⁷ A kecskeméti adakozások által begyűjtött 2644,43 korona összeg a város különböző pontjain – így a Nagytemplomnál, a Farkas gyógyszerháznál, a Református templomnál, a Rákóczi úton, a Református Leányegyletnél, a Zimay gyógyszerháznál, a városházán, illetve a pénzügyintézetknél – felállított standokon gyűlt össze.¹⁶⁸

A központi tartalékkészletek, raktárak fogyatkozását látva a Magyar Szent Korona Országainak Vörös Kereszt Egylete is országos gyűjtést szervezett az úgynevezett „gyűjtőkocsi” akció keretében, amely során „gyűjtőkocsikkal” igyekeztek a sebesültek, rokkantak számára remélt adományokat összegyűjteni. Az egylet megkeresést intézett Sándor István felé is, amelyben kérték, hogy hívja fel törvényhatóságának lakosságát fehérnemű, meleg holmi, harisnya, ágynemű, légpárna, hálóköntös, szappan, kórházi tárgyak (hőmérő, melegítőpalack), dohány, élelem, konyak, cipő és ezekhez hasonló holmik felajánlására. Sándor István a „gyűjtőkocsi” kecskeméti útját 1915. október 15-ére jelölte ki azzal a feltétellel, hogy Kecskeméten nem gyűjthettek fehérneműt, inget, harisnyát, zsebkendőt, törülközőt, ágyneműt, hiszen ezekre a kiegészítőkre a helyi kórházaknak és a harctéren küzdő cs. és kir. 38. gyalogezred katonáinak¹⁶⁹ is szüksége volt.¹⁷⁰ Ezzel a korlátozásával Sándor István tehát igyekezett megoldani a helybeli kórházak ellátásának problémáit.

A gyűjtéseken túl több olyan kezdeményezés is megvalósult, amely nemcsak a rokkant katonáknak, hanem a kórházakban fekvő sebesülteknek is kiváló lehetőséget biztosított az idő hasznos eltöltésére. A Protestáns Egyesület Fráter utcai épületében 1915 májusában Tömörly Géza állomásparancsnok és Farkas Kálmán főgimnáziumi tanár enge-

délyével Katona Otthont nyitott, amely mindennap délután 14 és 17 óra között különböző szórakozási lehetőségekkel várta a sebesült és rehabilitáción lévő katonákat. A kezdeményezés fő célja az volt, hogy a többek között lelki problémákkal is küzdő sebesülteknek lehetőséget biztosítsanak az eszmecsereére. A katonák rendelkezésére állt társasjáték, olvasási és levélírási lehetőség, viszont tiltották az alkoholfogyasztást és a kártyajátékokat azok helyett térítésmentesen biztosítottak levélpapírt, írószerszámot, és egyéb üdítőitalokat.¹⁷¹ Ezeken az alkalmakon a katonák negatív és pozitív élményeiket egyaránt megosztották egymással, voltak, akiknek még tréfálkozni is kedve támadt¹⁷².

A Kecskeméten létesült Katona Otthon mellett a harctéren is igyekeztek a sebesültek hasznos időtöltésének teret adni. A cs. és kir. 29. és a 38. gyalogezred is ezzel a célzattal kereste meg levelében Sándor Istvánt, amelyben a karácsonyt a harctéren töltő sebesülteknek felállított Katona Otthon részére kért adományokat. A polgármester nagyon fontosnak tartotta azoknak a sebesülteknek az ellátását is, akik a hadszíntéren töltötték lábadozási idejüket, így nagy mennyiségben küldött sakk-, dominó-, malomjátékokat, harmonikát, fuvolát és egyéb hangszereket, újságokat, folyóiratokat, ezen felül több magyar gramofonlemez, amelyek lelkiekben is segítették a nehéz helyzetbe került katonák felépülését.¹⁷³

Számtalan további eset is tanúskodik Kecskemét lakosságának gyámolító és adakozó lelkületéről. Ezek közé tartozott az 1915. július 1-jei, talán legnagyobb szabású jótékonyági esemény, amelyen megközelítőleg 600 sebesültet láttak vendégül a Beretvás Szálló előtti téren. A rendezvény szervezőinek köszönhetően: *„Az egész városnak, mint egy embernek nyílt meg a szíve a felhívásra s kenyeret, húst, téisztát bort, sört annyit hordtak össze, hogy egész regementre elég lett volna. A legnagyobb szenzációt azonban mégis Szegedy Gyuri bácsi, ennek az áldott lelkű öregúrnak ötlete keltette, aki óriási kosarakban ezer forró fánkkal jelent meg. Nem feledkeztek meg az otthonmaradtakról se. Akik el nem jöhettek, vagy háromszázan, a kórházakban kapták meg a részüket.”*¹⁷⁴

A zenéről a már ekkorra Kecskemétre helyezett cs. és kir. 94. gyalogezred katonái gondoskodtak,¹⁷⁵ biztosítva ezzel a felhőtlen hangulatot az emberekkel megtelt nagy téren. A Kecskeméti Lapok tudósítása

alapján elmondható, hogy: „...*felejthetetlen maradt ez mindenkorra mindegyiknek s akinek része volt benne, szerte fogja vinni Kecskemét jó hírét mindenfelé.*”¹⁷⁶

A rokkant katonák sorsának rendezése ügyében Sándor István – a Rokkantügyi Hivatal munkaközvetítés tárgyában eszközölt felhívása alapján – igyekezett állandó kereseti lehetőséget biztosítani azoknak a kecskeméti illetőségű hadirokkantoknak, akik a háború hadszínterein részlegesen vagy teljesen munkaképtelenné váltak. A Rokkantügyi Hivatal intézeteiben orvosi utókezelésen, gyakorlati oktatáson részt vett, majd hazatért személyek munkavállalási lehetőségei korlátozottá váltak, így a város vezetésétől gyámolító tevékenységre volt szükségük. A cél ezért az volt, hogy Kecskemét városa a Rokkantügyi Hivatal által munkára jelentkezők számára olyan munkaalkalmakat tudjon biztosítani, amelyek hozzásegítették a rokkantakat maguk és saját környezetük mihamarabbi, teljes körű ellátásához.¹⁷⁷ Ezért szükség volt a jelentkezők pontos adatainak a Rokkantügyi Hivatal által történő begyűjtésére, amely segítséget jelentett a rokkantak személyi képességei, képzettsége és adottsága alapján folytatott szűrésben a munkaközvetítés folyamata során. A kecskeméti rokkantak kérelmeiket Tormássy István rendőrkapitányhoz nyújtották be¹⁷⁸ ahol 1916 közepén 20 munkakeresőt és 20 munkaadót tartottak nyilván,¹⁷⁹ ám ebbe nem tartoztak bele azok a személyek, akik a Rokkantügyi Hivatal Vakok Intézeténél kerültek berögzítésre. Öt fő jelentkezett ugyanis kiképzett telefonkapcsolónak, akiket Kecskeméten lett volna szükséges alkalmazni.¹⁸⁰

Egy a fenti témában készült beadvány – amely egy 38. gyalogezredbeli rokkant közlegény, a kecskeméti Lindtner Lajos ügyében született – is azt bizonyítja, hogy Sándor István valóban mennyire fontosnak tartotta, hogy a munkaképességükben csökkent kecskeméti katonák a csonkulás következtében korábbi mesterségük beszüntetése után egy másik foglalkozást sajátítsanak el az erre a célra alakult országos intézményekben. Amennyiben az egyének egészségi állapota ezt a célkitűzést nem tette lehetővé, a városi tanács felvállalta alkalmazásukat.

A Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság által 1915. május 1-én megküldött értesítése szerint: „*Lindtner Lajos 38. gyalogezredbeli közlegény, kecskeméti lakos, született Izsákon, 1883. évben*

július 28-án. Mint katona, a háborúban megsebesült, ennek következtében jobb kézfejének középső ujja amp. a többi ujjak mozgása korlátolt. Jelenleg a budapesti Pozsony-i úti barakk kórházban ápolják. Sebe már teljesen be van gyógyulva. Bizottságunk azt a nemes célt tűzte maga elé, hogy a háborúban részben munkaképtelenné vált amputált katonákat olyan irányba képezze ki, ami összhangban van a régi foglalkozásukkal, vagy pedig ha azt tovább egyáltalán nem folytathatják, akkor egy egészen új megélhetési forrást nyisson meg és biztosítson számukra abban a tudásban, amit a felállított szakiskolákban, a legelső rangú szakemberektől elsajátítsanak vagy megtanulnak. Fent nevezettet is felszólítottuk arra, hogy régi foglalkozásában képezze magát tovább, esetleg tanuljon meg egy új iparágat. Ő azonban kijelentette, hogy tanulni semmit sem akar, hazakívánczik, mert otthon anélkül, hogy másnak terhére lenne, önjelétől meg fog élni és pedig állítása szerint, amit ő szívesen végez is, de nagyon szeretne anyátlan gyermekei közé hazamenni, annál is inkább, mert állítása szerint nagyságos Sándor István Kecskemét város polgármester ura állást ígért neki. Ezen kijelentés folytán kötelességünk állítása valódiságáról meggyőződünk, amiért szíves intézkedését kérjük egyrészt a tényállás gondos megállapítására, másrészt, hogy annak eredménye bizottságunkkal azonnal közöltessék már azért is, hogy nevezett rokkant ügyében mielőbb dönthessünk.”¹⁸¹

Sándor István válaszában megerősítette a város gondoskodó, állást biztosítani kívánó szándékát, ám kitért arra is, hogy személyre szóló ígéretet Lindtner Lajosnak nem tett, ugyanis: „...határozott ígéretet azért sem tehettem, mert nem tudhattam előre, hogy bénasága milyen mértékben marad meg, tehát milyen foglalkozásra lesz alkalmas. Megjegyzem azonban, hogy mi ezt az ígéretet nemcsak komolyan vesszük, de mindenképp teljesíteni igyekszünk, aminek példájára fölhozom, hogy már eddig is több bénult katonának adtunk a városnál ideiglenes alkalmazást¹⁸². [...] Nagyon kérem tehát az igen tisztelt Bizottságot, méltóztassék Lindtner Lajossal közölni, hogy mondjon le hazatérési törekvéseiről, és lehetőleg képezze ki magát az igen tisztelt Bizottság jóindulatú támogatásával arra, hogy a maga mesterségét tovább folytatni képes legyen és mint önálló ember, továbbra is megélhessen.”¹⁸³ A bizottság, a polgármester reakcióját követően szakértői véleményét mellékelve közöl-

te, hogy a levélváltás és Lindtner helyzetének tudatában megállapított csonkulás más foglalkozás területén is akadályozni fogja a rokkantat: *„képzettségével csak úgy érvényesülhetne, ha megfelelő tőkével, segédekkel, inasokkal, mint mester dolgozhatna, avagy ha mint a szakmájában felügyelő, - munkavezető kapna állást. Nagyságodat kérjük, hogy Lindtner Kecskeméten alkalmazást kapjon.”*¹⁸⁴

Sándor István jó szándékáról és felelősségtudatáról az 1915. május 18-án megfogalmazott válaszlevelében is tanúbizonyságot tett: *„... az említett átiratban foglaltakból meggyőződve arról, hogy Lindtner Lajosra nézve leghelyesebb, hogyha itthon kap foglalkozást, hajlandó vagyok nevezettet hazaérkezése után nyomban ideiglenesen hivatalszolgának alkalmazni; miután azonban ezzel az alkalmazással aránylag csekély javadalmazás jár együtt, s a mai nehéz viszonyok között ez megélhetését egymagában nem biztosítaná, tisztelettel kérem az igen tisztelt Országos Bizottságot, hogy amennyiben Lindtner Lajos részére a rokkantsági segély folyósítva nem volna, annak folyósítását folyamatba tenni méltóztassék.”*¹⁸⁵

A polgármester nemcsak Lindtner Lajos esetében járt el hasonlóképpen, hanem igyekezett minél több kecskeméti rokkantnak lehetőséget biztosítani a boldogulásra. A számtalan kérelem és megkeresés közül egy-egy példát kiemelve láthatóvá válik az utókor számára a Sándor István munkásságát valójában emlékezetessé tevő humanitás.

A helyi hadigondozás köréből szemléletes példa a 38. gyalogezredbeli közlegény, Kanizsai László esete. Kanizsai László jobb lábszár-törés miatti lábrövidülés rokkantságával küzdött, Budapesten, a London hadikórházban ápolták. Esetében a gondozóbizottság hazaküldési indokként azt állapította meg, hogy a 40 hold földön gazdálkodó apjával együtt nem lesznek megélhetési problémáik. Sándor István a bizonyosság érdekében kivizsgáltatta az ügyet, mivel meg akart győződni a család tényleges vagyoni helyzetéről. A városi rendőrség által készített vizsgálati jegyzőkönyv igazolta a hibás felvetést, ugyanis a Felső-Szentkirály 81. szám alatt lakó család saját birtoka nem 40, hanem összesen 4 hold területet ölelt föl. A bizottság által közölt földterület nagyságnak csupán annyi valóságalapja volt, hogy az említett 40 holdon mint megbízott személy gazdálkodott az érintett, ugyanis a föld tulajdonosa hadba vo-

nult. A rendőrség szakvéleménye alapján Kanizsai László megélhetését valóban biztosította volna a család által művelt földterület jövedelme, ám Sándor István a nevezett 7 testvére és azok jövője miatt javaslatot tett számára bizonyos mesterség elsajátítására.¹⁸⁶

Faragó József bal kezének három ujja bénult le a háborúban, amelynek utókezelése a budapesti Gubacsi üdülőtelep második barakk-kórházában történt. A tizedes beszámolójában leírta, hogy 1 hold földjén és 1 hold szőlőtelepén gazdálkodott, ezen felül 72 hold földet haszonbérelt. A rendőrségi vizsgálat során kiderült, hogy Faragó József 40 hold földet bérelt, 4 ló, 7 darab marha, 4 darab anyasertés tulajdonosa volt, ezen felül gazdasági felszerelésének összértéke elérte a 14 ezer koronát, míg 1 hold szőlő és 1 hold föld és egy ház nyolcad része is tulajdonába tartozott. Az intézkedő rendőr megállapította, hogy a leltárba vett vagyon tulajdonosa „*komolyabb erőmegfeszítés nélkül*” is képes megélni. A polgármester a vizsgálati eredmények ismeretében úgy határozott, hogy Faragó József „*a föld munkálatai fölötti fölügyeletre szorítkozva*”¹⁸⁷ is gondoskodhatott családjáról.

Több alkalommal előfordult, hogy a Kecskeméti Rokkantgyámi Hivatal kereste meg a Rokkantügyi Hivatalt, hogy munkaerőt közvetítsen számára. Ilyen esetre volt példa, amikor a városi mérnöki hivatalnak a tiszaugi komphoz egy kompbérlőre, illetve főrévészre volt szüksége.¹⁸⁸ Kecskeméten nem állt rendelkezésre olyan rokkant személy, aki ehhez a munkakörhöz szükséges képzettséggel rendelkezett volna, így a hivatal segítségét kérte szakember kiközvetítéséhez.

Az Országos Hadigondozó Hivatal felállítása után Kecskeméten is megkezdte működését a hadirokkantak, hadiözvegyek, hadiárva munkaközvetítő irodája, amely munkáját a polgármesteri hivatalban, a Rokkant Katonákat Gyámoló és Elhelyező Hivatal helyiségében végezte.¹⁸⁹ A kecskeméti munkaközvetítő iroda igyekezett a Budapestre beérkezett kérelmek alapján a kérelmező munkáltató igényének megfelelő rokkant katonákat biztosítani.

A M. Kir. Iparfelügyelőség munkaerőigényével több esetben megkereste a kecskeméti munkaközvetítő irodát. 1918. február 11-én Osváth Imre táblabíró szükségleteinek kielégítésére 2 fő gyümölcskerész kiközvetítését kérte. Elvárásait és a jövedelmet a következőképpen

fogalmazta meg: „Iskolai képzettség nem kell, ha gyümölcskertész nem volna, földműves is megfelel. Lehetőleg nős legyen. Alkalmaztatása állandó jellegű. Javadalmazás, családostól természetbeni lakás, termények és közös megállapodás szerinti fizetés. A felajánlott munkaalkalom március 20-ig van fenntartva.”¹⁹⁰

A hirdetések sorra jelentek meg a napilapokban is, amelyek mind-mind a rokkantaknak felkínált munkaalkalmáról szóltak: „A Nagykőrösi Gazdasági Egyesület cipőműhelyébe több rokkant cipészt keresnek”¹⁹¹, vagy „a Műszaki, Elektrotechnikai és Hadfém Bizottság a villamos központi telepek üzemében hadirokkantakat alkalmaz. Betölthető állások: gépész, elektrikus, gépfelügyelő, gépkezelő, kapcsolótábla kezelő, áramóra leolvasó, pénzbeszedő, raktárnok, fűtő, segédszerelő.”¹⁹² A nagyobb felelősséggel járó állások, mint például a pénztárkezelés esetében az Országos Hadigondozó Hivatal 2000 korona értékhatárig felelősséget is vállalt a képződött hiányokért, ezzel is támogatva a rokkantak alkalmazását (óvadékvállalás).¹⁹³ Kecskeméten többek között Héjjas Mihály, a Pinceszövetkezet igazgatója is alkalmazott rokkant katonákat a helvéciai szőlőtelepen olyan munkákra, amely nem igényelt komolyabb fizikai erőfeszítést, mint például az öntözés és a gyomlálás.¹⁹⁴

Az Országos Hadigondozó Hivatal budapesti rokkantiskolái is közvetlenül jelezték a rokkant kecskeméti illetőségű személyek munkakeresési szándékát a hivatal helyi kirendeltségének. A Dunabalparti Rokkantiszkola 1917. szeptember 7-én küldte meg nekik Ducsai János 65. gyalogezredbeli rokkant kecskeméti katona személyi anyagát, miszerint gépész állásra jelentkezett.¹⁹⁵ Megközelítőleg 10 nappal később a városi Rokkantszállás Hivatal értesítőjében közölte, hogy Ducsai Jánost Vujovits György malomtulajdonos alkalmazásába vette, így az említett személy munkakereső állapota megszűnt.

Munkaalkalmakon túl az Országos Hadigondozó Hivatal igyekezett a hazatért rokkantak lakhatását is támogatni. Az Országos Hadigondozó Hivatal Mezőgazdasági Osztályánál felmerült kecskeméti vonatkozású ügyek minden esetben Sándor István asztalán kötöttek ki. Ezek közül az ügyek közül egy kiemelkedő eset volt, amikor Orbán Sámuel kérelmét tolmácsolták Sándor István felé. Orbán Sámuel kecs-

keméti rokkant a Zöldfa utca 63. szám alatti ingatlant szerette volna megvásárolni, ám ahhoz megfelelő tőkéje nem volt, így rokkantságára való tekintettel anyagi támogatásra nyújtott be igényét. A hivatal kivizsgálás ügyében kereste meg a polgármestert, aki a kérdőívben szereplő támpontok alapján – a rendőrség segítségével – a következő környezet-tanulmányt készítette el: *„Orbán Sámuel kecskeméti cigányzenésznek neje és egy 9 éves fiú gyermeke van. A család teljesen vagyontalan, a férj keresetéből él, amely az eszközlött rendőri nyomozás szerint átlag napi 20 koronára tehető. Orbán Sámuel a csatolt bűnügyi értesítő lap szerint összesen 12 esetben volt büntetve. Az általa megszerezni szándékolt ház/Zöldfa utca 63./ tulajdonosa Rózsa-Tóth István az eladandó házban lakik. A ház 71,5 négyszögöl területen fekszik, vályogból és vert falból készült, zsindegyel fedve, 4 szoba és egy konyha helyiség van benne, melléképületek nélkül. A ház kerítése deszkából van, az egész épület elhanyagolt állapotban van. A szoban forgó házat tulajdonosa 12 000 K-ért akarja adni, amely ár az előadottakra való tekintettel magas. Tisztelettel megjegyzem, hogy Orbán Sámuel a ház megszerzéséről hivatalomban tett kijelentése alapján nem kíván lemondani.”*¹⁹⁶ Sándor István véleménye alapján a hivatal nem járult hozzá a nevezett házhely megszerzéséhez. A számos pozitív lakásszerzés ügyében benyújtott, majd elbírált kérelem mellett Orbán Sámuel esete jól szolgálta annak bizonyosságát, hogy Sándor István az igények elbírálásakor igyekezett minden lehetséges indokot számításba venni.

Kecskeméten 1914 és 1918 között a rokkantellátás bárminemű ügyéből kifolyólag 1605 fő került jegyzékbe.¹⁹⁷

■ A sebesültekért végzett munka. Kitüntetett kecskemétiak

Az első világháború alatt számos kecskeméti polgár dolgozott a harctérről Kecskemétre érkező, illetve hazatérő sebesültek, rokkantak megfelelő ellátása érdekében. A nehéz közellátási és közegészségügyi helyzetben kiemelkedő szerepet vállalt egyének tevékenységét a Vöröskereszt különböző elismerésekkel jutalmazta. A háború folyamán gróf Ráday

Gedeon főispán több kecskeméti személynek is mellé tüzte az uralkodó által alapított kitüntetések.¹⁹⁸ A Sándor István által felterjesztett személyek közül II. osztályú tiszteletjelvénnyel ismerték el Dr. Horváth Mihálynénak, a Kecskeméti Vörös Kereszt Egylet fiók elnöknőjének munkáját, aki nagy szerepet vállalt a Vöröskereszt és a tartalékkórház beteginek az ápolásában.¹⁹⁹ Ugyancsak kitüntették Faragó Bélát, az Állami Tanítói Árvaház igazgatóját, a Vörös Kereszt Egylet kecskeméti kórházának gondnokát, aki nagy elhivatottsággal végezte a 160 ágyas kórház gazdasági berendezésének beszerzését, karbantartását, a betegek ételmezését, illetve a költségek elszámolását. A II. osztályú tiszteletjelvény tulajdonosa lett Sándor Istvánné is, aki mint a Vörös Kereszt Egylet elnöknője és mint a kórház felügyelője szerzett elévülhetetlen érdemeket.

Az intézmények vezetői közül többen is elismerésben részesültek. Így Dr. Tóth György, a Piarista Gimnázium igazgatója, Szegedi György fő rokkantgyám, Farkas Kálmán, a Református Főgimnázium tanára, aki a Protestáns Egyesület helyiségeiben megszervezte a Katona Otthont, így lehetőséget biztosított a sebesültek hasznos időtöltésére.

Bronz díszéremrenddel tüntették ki Szűcs Lajosné úrhölgyet, aki önzetlenségből 1914–1915-ben hat hónapon keresztül mosta, vasalta a sebesültek kötszereit, ezen felül önkéntes munkát vállalt a vasútállomáson, tájékoztató pozícióban, míg a kecskeméti tartalékkórházban az írni nem tudó sebesültek levelezésének ügyét is irányította. Á. Tóth Mihály, F. Tóth László és Kőszegi Imre egészségügyőrök – a sebesült katonák ruhájának összegyűjtésből és az intézmények fertőtlenítéséből álló – munkájának is köszönhetően a nagyobb mérvű fertőzések elkerültek Kecskemét városát.²⁰⁰

■ Zárzó

Az első világháború tragikus négy éve komoly feladat elé állította Kecskemét városának előljáróit, illetve annak lakóit. A XX. század elején megnyilvánult „híros” humanitásról és jótékony szellemről a legkorábbi tanúságot a mai kecskeméti ember számára Sándor Istvánnak a Kecskeméti Katona Múzeum Történeti Gyűjteményében őrzött hagyatéka szolgáltatja, amelynek olvasása után nyugodt lelkiismerettel kons-

tatálhatja minden polgár a város címere alatt félkörívben elhelyezett jelmondatot: „*Sem magasság, sem mélység nem rettent.*”

„*Egyik legnagyobb adakozó volt az öreg Szappanos János, akinek ha valamely váratlan bevétele volt, behozott hozzám bizonyos öszegeket, hogy fordítsam arra a háborús jótékony célra, amire legszükségesebbnek tartom. Ha jól emlékszem a háború vége felé egy ízben 5.000 koronát hozott be egyszerre ilyenféle célra, pedig a háborúban nem volt személyes érdekeltsége. Csak mint jellemző dolgot hozom fel, hogy [...] egy kis izsáki cselédlány gyalog jött be Kecskemétre, hogy egy ezüst koronáját a sebesülteknek jutassa.*”²⁰¹

A felsorolás ezzel nem ér véget, ám az idézetnek minden egyes szava nagy súllyal bír az utókor számára.

■ Jegyzetek

- 1 BÖDŐK Gergely, 2014. 109. o.
- 2 Az Osztrák–Magyar Monarchia azok közé az országok közé tartozott, amely a háború alatt a lakosság arányát számításba véve a legmagasabb katonaillesítési százalékot produkálta (17%). A Monarchián belül a Magyar Királyság katonaillesítési kötelezettsége megközelítette a Németországhoz hasonló 20%-os arányt.
- 3 KAPRONCZAY Károly, 2014. 1. o. Kapronczay Károly 1927-ben készült, eddig legpontosabbnak tartott kimutatása szerint megközelítőleg 743 ezer főre tehető azoknak a súlyos sérülteknek a száma, akik többsége végtagcsonkolást szenvedett a fronton szerzett sérülés következtében.
- 4 Uo.
- 5 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1903. a Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a). 36. köt. 312. o.
- 6 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 312–313. o.
- 7 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 264. o.
- 8 TÓTH Orsolya, 2011. 167–177. o.
- 9 MNL BKML IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). 3449/1916.
- 10 Augusta hercegasszony (1875–1964) Wittelsbach Lipót bajor herceg és Habsburg Gizella főhercegnő leánya, aki az első világháború idején tevékenyen részt vett a társasági életben, számtalan jótékonsági egyesület és akció védnöke volt. Támogatta a karitatív társadalmi mozgalmakat, kórházak felszerelését, sebesültek pályaudvari és kórházi fogadásának, ápolásának humánussá tételét, hadifoglyok családjának megvendégelését.

- 11 Az Augusztai Gyorssegély Alap védnöke maga a hercegnő lett, ügyvezető igazgatója Lónyai Sándorné (publicista), igazgató-ellenőre Ágai Vilmos bankigazgató helyettes, díszelnöke Csernoch János bíboros, hercegeprímás, elnöke pedig Bárczy István, Budapest polgármestere, illetve Lánczy Leó, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója.
- 12 SZOLECZKY Emese–KREUTER Andrea, 2011. 17–19. o.
- 13 MNL BKML IV. 1910. a 774/1914.
- 14 A Nemzeti Áldozatkészség Szobra: A hadi jótékony célú mozgalom célja, hogy egy fából készült lovasszobrot az adakozók nevével ellátott bronzlemezekkel pikkelyszerűen ércé változtassa. A bronzpikkely kiváltásának összege 2 koronába került. A vármegyék és a városok nagyméretű címeres lemezekkel vettek részt az akcióban. A Nemzeti Áldozat Jelvénye (erről készült levelezőlap is): A bronzból készült jelvény a magyar nép áldozatkészségéről tanúskodott.
- 15 MNL BKML IV. 1910. a 324/1915.
- 16 MNL BKML IV. 1910. a 263/1914.
- 17 Révész István (1862–1929) 1906 és 1928 között végezte a kecskeméti nagyplebánia plebánosi teendőit, eközben szerepet vállalt a helyi szociális törekvések pártolásában.
- 18 MNL BKML X. 210. Kecskemét Városi Vöröskereszt Választmányának iratai. Kórházak, segélyhelyek 1914–1944 (a továbbiakban: X. 210.). 1/1914.
- 19 PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona (szerk.), 1992. 125. o.
- 20 MNL BKML X. 210. sz. n. A Vörös Kereszt Egylet kecskeméti választmány kórházának megválasztott tisztségviselői: Sándor István tiszteletbeli elnök, Révész István elnök, Özv. Kada Elekné női társelnök, dr. Joó Gyula ügyv. alelnök, dr. Horváth Mihályné női alelnöktárs, dr. Szabó József jegyző, dr. Szántó Kálmán titkár, Faragó Béla gondnok, Gerber Ferencz pénztárnok, dr. Horváth Mihály orvos. Tagok: Bagi László, dr. Csabay Géza, dr. Damó Zoltán, dr. Dömötör Lajosné, Faragó Béláné, dr. Feszler József, dr. Fodor Jenőné, dr. Fodor Sándor, Fuchs Samuné, dr. Gyalokai Sándor, Györffy Balázs, Györffy Pál, dr. Joó Gyuláné, dr. Kiss János, dr. Kiss Jánosné, Koritsánszky János, Kovács Sándor, Mészáros János, Mintsek Gézáné, Mohácsy Lajosné, Nagy Lajosné, Németh László, Pacsu Mihály, Papp György, Papp Györgyné, dr. Pataky Zoltánné, özv. Pócsy Györgyné, Sándor Istvánné, Sárkány Béla, Schönfeld Gizella, Szoller Aladárné, Dr. Tassy Józsefné, Tóth Lajosné, Varga Adolfné, dr. Vragassy Lipótné.
- 21 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 328. o.
- 22 A városban a betegek gyógyítása több helyen zajlott: az Epreskert utcai kórház (1853), Csillag Franciska egyházi kórház (1856), Járványkórház (1893), Szegényház (1880), Tüdőbeteg-gondozó Intézet (1914).
- 23 DR. CSABAY Géza, 1914. 4–5. o.

- 24 MNL BKML IV. 1910. a 263/1914. Kecskemét városának két darab fertőtlenítő készüléke volt ekkor, egy a Fertőtlenítő telepen, másik pedig a Járványkórházban. A járvány megelőzés feltételei tehát nem voltak adottak.
- 25 MOLNÁR Tibor, 2001. 18–19. o.
- 26 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 328. o.
- 27 Az egykori városi sörfőzde épületét 1875-ben építették át laktanyává, majd 1892-ben kibővítették megoldást keresve a Kecskeméten fellépő kaszárnyagondokra, amelyet a császári és királyi 38. gyalogezred hadkiegészítő irodáinak és a pótkeret zászlóalj-parancsnokságának elhelyezése okozott. Az épület 1896-ig funkcionált laktanyaként, 1917-től a központi szeszfőző vállalat működött itt, ma a Népi Iparművészeti Múzeumnak ad helyet.
- 28 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 313. o.
- 29 A beteglétszámok alakulásában jól megfigyelhető, hogy a városi kórház betegforgalma 1916-ban érte el csúcspontját. A fertőtlenítések számának 1914. évi kiemelkedő mutatója a Kecskemétre érkezett nagy létszámú sebesültszállítmányok miatt kifejtett óvintézkedésekről tesz tanúbizonyságot.
- 30 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 247. o.
- 31 A császári és királyi gyalogsági laktanyát 1892-ben adták át a 38. gyalogezred IV. zászlóalja részére, amit 1912-ben kibővítettek.
- 32 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 328. o.
- 33 Az új Állami Főreáliskola tartalékkórház-rendszerbe való bevonásával egyidejűleg felszámolták a Reáliskola régi épületében működő csekély befogadóképességű kórházat, így az elsődleges számítások szerinti 2000 fő helyett „csak” 1900 fő befogadása, magasabb szintű egészségügyi ellátása vált biztosítottá.
- 34 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 404. o.
- 35 MNL BKML IV. 1910. a 1236/1915.; 241/1916. A Siketnémák Államilag Segélyezett Intézete ideiglenesen a Közgazdasági Bank épületébe költözött át, majd 1916 januárjában az intézet visszakapta ingatlanát.
- 36 MNL BKML IV. 1910. a 1236/1915. A Kisegítő Iskola növendékeinek a Szent Ferenc Rendház adott otthont.
- 37 MNL BKML IV. 1910. a 1236/1915.
- 38 A hadügyminisztérium költségvetéséből létrehozott betegszállító vonatok típusai közül ismertek: 1. Beteg-tovaszállító vonatok (amelyek a szolgálatképtelenek szállították a harcvonal mögötti egészségügyi intézetekbe). 2. Betegszétosztó vonatok (amelyeket alkalmasszerűen szállításra használták). Kecskemétre állandó betegszállító vonatok érkeztek, amelyek a cs. és kir. Központi Szállításvezetőség irányítása alatt működtek. Az 50 tengelyes, 64 fekvő- és 300 ülőbeteg számára berendezett, 25 kocsiából álló szerelvény személyzete egy katonatorvosból (mint parancsnok), illetve segéd személyzetből (három betegre jutott egy ápoló) állt.
- 39 Nagymihály 1914 és 1918 között sebesültelosztó központként működött. Az északi harcterről ide szállított sebesülteket, egyszerű ellátás és élelmezés után továbbküldték abba a kiegészítő honvédkerületbe, ahonnan a sebesült katona besorozásra került.

- 40 MNL BKML IV. 1910. a 489/1914.
- 41 Ebben a formában öt fekvőbeteget tudtak egy fordulóval kórházba szállítani.
- 42 „Hogy várja Kecskemét a harctéri sebesülteket?” Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL) 1914. augusztus 25. 3. o.
- 43 MNL BKML IV. 1910. a 592/1914.
- 44 MNL BKML IV. 1910. a 405/1914.
- 45 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 328. o.
- 46 MNL BKML IV. 1903. a 36. köt. 352–353. o.
- 47 MNL BKML IV. 1910. a 702/1914.
- 48 MNL BKML IV. 1910. a 690/1914.
- 49 MNL BKML IV. 1910. a 678/1914. Így kialakult egy nehéz helyzet az érkezett létszám miatt is, hiszen hét nap alatt lehetetlen volt a 430 sérültnek fennálló hely helyett 1088 főre bővíteni.
- 50 MNL BKML IV. 1910. a 527/1915.
- 51 MNL BKML IV. 1910. a 591/1914. A Czollner-téri iskola kiürítésekor 100–120 ágy elhelyezését határozták el.
- 52 MNL BKML IV. 1910. a. 690/1914.
- 53 MNL BKML IV. 1910. a 592/1914. A sebesültek között minden szállítmány esetében lehettek olyan személyek, akik a harctéren már megkapták a kolera betegségét. Őket minden esetben a számukra fenntartott kórházba szállították megfigyelési időre, amelyet hat napban határoztak meg. Sándor István a főispáni felhívás következtében a háború elején kinyilvánította a város lakossága részére a kolerásokkal vagy koleragyanús betegekkel szemben tanúsítandó magatartásra vonatkozó szabályokat. Előírta, hogy a Kecskemétre érkezett sérültekkel tilos volt bárminemű érintkezés (a pályaudvartól egészen a kórházig terjedő szakaszra vonatkozott az előírás), a tilalom megszegését büntetés követte, tilos volt pénz, cigaretta, élelem, bárminemű adomány átnyújtása, a hat nap megfigyelési idő alatt tilos volt a kórházi látogatás. A sebesültszállító kocsik fertőtlenítését a hatóság végezte, az adományokat csak a kórház személyzete és a parancsnokság vehette át. Látogatásra a megfigyelési időszak letelte után volt lehetőség. A lakosság védelmén túl fontos volt az óvintézkedés pontos betartása a Kecskeméten tartózkodó nagyszámú katonaság egészsége és a folyamatos újoncozás miatt is. Nem beszélve arról, hogy a vonat szerelvényének fertőtlenítése igen hosszú és fertőzésveszélyt magában rejtő munka volt (akár 48 órát is igénybe vehetett), hiszen a vonatok után minden esetben nagy halom elhasznált kötszer és ürülékhalom maradt. KISS Gábor, 2006. 202. o.
- 54 MNL BKML IV. 1910. a 678/1914.
- 55 MNL BKML IV. 1910. a 591/1914.
- 56 MNL BKML IV. 1910. a 839/1914.
- 57 Uo.
- 58 MNL BKML IV. 1910. a 546/1915.

- 59 MNL BKML IV. 1910. a 867/1915. Az 1912. LXVIII. tc. 4 §-a felhatalmazta a Honvédelmi Minisztert, hogy bármely munkaképes férfit, aki 50 életévét nem töltötte be, polgári orvosként katonai megfigyelő kórházakban teljesítendő orvosi szolgálatra kirendeljen.
- 60 A Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi fakultás dékánja jegyzékbe foglalta a kihelyezésre alkalmas orvostanhallgatók neveit.
- 61 MNL BKML IV. 1910. a 553/1914.
- 62 MNL BKML IV. 1910. a 629/1914. Az 1912. évi LXVIII. tc. 7. §-a a következőképpen rendelkezett az egészségügyi alkalmazottak díjazásáról: IX. katonai rangosztály legalacsonyabb fokozata szerinti illetékek napidíja az ápolók részére 5 korona, szolgák részére 3 korona, a havidíjasok részére 250 korona, tisztiszolga váltság 16 korona, összesen tehát 266 korona. A készütségi pótdíjat 3 koronában határozta meg. A költségek megtérítése miatt a kitöltött nyugtákkal az illetékes katonai parancsnoksághoz kellett fordulni (Budapest, Pozsony, Kassa, Temesvár, Nagyszében és Zágráb), havonta, utólag. 1915. január 21-én, a 139 611/6. sz. P.M. rendelet szerint a polgári orvosok hadtápkörletben kifizetendő napidíját 5 koronával megemelték. MNL BKML IV. 1910. a 140/1915.
- 63 Kecskemét város korabeli egészségügyi személyzetének névsorát a III. számú táblázat tartalmazza.
- 64 MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.
- 65 MNL BKML IV. 1910. a 702/1914.
- 66 „Akadozik a kórházi élelmezés”. KL 1914. november 15. 3. o.
- 67 MNL BKML IV. 1910. a 647/1914. Az ázsiai kolerajárvány elsődleges hordozói a Kecskemétre érkező hadifoglyok voltak, állapította meg az Országos Hadsegélyező Bizottság Népjóléti albizottsága.
- 68 MNL BKML IV. 1910. a 707/1914.
- 69 MNL BKML IV. 1910. a 1708/1915.
- 70 MNL BKML IV. 1910. a 1068/1915.
- 71 MNL BKML IV. 1910. a 1203/1915.
- 72 MNL BKML IV. 1910. a 1100/1915.
- 73 Uo.
- 74 MNL BKML IV. 1910. a 565/1914. A havidíjasok és havidíjas jelöltek; a legénység (az önként tovább szolgáló altisztek kivételével); az önként tovább szolgáló altisztek hozzátartozói (mint magánápolók) számáról szóló jelentéseket hetente meg kellett küldeni a kecskeméti M. Kir. Honvédállomás Parancsnokságához, Dr. Horváth Mihály Vöröskereszt kórházi főorvoshoz, illetve a Tisztiorvosi Hivatalhoz.
- 75 MNL BKML IV. 1910. a 303/1914. Az ebben a tárgyban beérkezett fölmentési kérelmek az esetek többségében ehhez hasonló módon végződtek.
- 76 Uo.
- 77 MNL BKML IV. 1910. a 308/1916.

- 78 Dömötör István szállított az Országos Tanítói Árvaháznak, az Országos Betegápolási Alapnak és Kecskeméti Állami Gyermekmenhelynek is.
- 79 MNL BKML IV. 1910. a 156/1915
- 80 Uo.
- 81 MNL BKML IV. 1910. a 1123/1915.
- 82 MNL BKML IV. 1910. a 905/1915.
- 83 MNL BKML IV. 1910. a 882/1916.
- 84 „Az orvosok.” KL 1914. október 16. 1. o.
- 85 MNL BKML IV. 1910. a 569/1914.
- 86 Zámbori Illés járványkórházi ideiglenes ápoló 1915. április 1-jén katonai szolgálatra vonult be. MNL BKML IV. 1910. a 745/1915.
- 87 MNL BKML IV. 1910. a 717/1914.
- 88 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 264. o.
- 89 A Kecskeméti Lapok szerkesztősége maga is indított jótékonyági akciót a háború károsultjai számára, amellyel a Vöröskereszt Egyletnek igyekezett segíteni. Különbféle eszközöket gyűjtött a katonák karácsonyi ajándéka céljára (haskötő, hósapka, érmelegítő, harisnya, alsóruha, párna, párnahuzat, láb-szárvédő), ezen kívül számtalan újságot, könyvet, magyar–német folyóiratot, cigarettát küldött az ausztriai kórházakban fekvő magyar sebesültek részére is.
- 90 „A »Vöröskereszt Egyletnek« – vasárnap délelőtti perselygyűjtése.” KL 1914. október 31. 3. o.
- 91 „Adományok a sebesült katonáknak.” KL 1914. október 2. 3. o.
- 92 MNL BKML IV. 1910. a 850/1914.
- 93 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 384. o.
- 94 Uo.
- 95 MNL BKML IV. 1910. a 710/1914.
- 96 A vendéglátó családok pontos névsorát a Kecskeméti Lapok 1914. december 10. száma közölte.
- 97 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 437. o.
- 98 A németek nemzeti dala. Szerzője Schneckenburger Miksa.
- 99 MNL BKML IV. 1903. a 36. kötet 437. o.
- 100 „Karácsonyi hangversenyek a kórházban.” KL 1914. december 26. 4. o.
- 101 „Sebesültek karácsonya.” KL 1914. december 26. 3. o.
- 102 Uo.
- 103 MNL BKML IV. 1910. a 365/1915. Több esetben előfordult, hogy a kórházakból hely hiányában idő előtt elbocsátott katonák az utcákon koldulva próbáltak élelemhez jutni. Kecskeméten a Széktó fürdőben üdülő vendégek részére időnként osztrák zeneszámokat is játszottak. MNL BKML IV. 1910. a 557/1915.
- 104 „Háborús mozaik.” KL 1914. december 25. 3. o.
- 105 „Egy sebesült köszönete.” KL 1914. szeptember 16. 2. o.
- 106 MNL BKML IV. 1910. a 844/1914.

- 107 Hadsegélyező emlékérmék a sérültek, rokkantak számára: 1. bronzból készült (mindenki számára), amelynek értéke 2 korona (zománcozott kivitelben 3 korona); 2. ezüsből (azoknak, akik bizottságok munkájában vettek részt), értéke 7 korona; 3. fehér, ibolyaszínű szalaggal ellátott érmék, értéke 10 korona (az érmékhez külön rendelhető volt bársony tok is, 2 korona felár mellett). Az Augusztus Gyorssegély Alap hasonló tevékenysége nem véletlen, hiszen a kraszniki ütközetben zsákmányolt orosz ágyú anyagából veretett hadi emlékérem árusítása a Hadsegélyező Hivatal törekvéseivel párhuzamosan működött. Érdekesség, hogy az 1914. XLVI. tc. rendelkezési értelmében a hadsegélyezés céljaira szolgáló jövedelmek nem élveztek adómentességet. Sőt, 1915. január 15-én megalakították a pénzügyminiszteri 149 658. számú rendelet értelmében a kecskeméti adófelszólamlási bizottságot (Héjjas István földbirtokos, Dr. Tassy József orvos, Bóka Péter ny. tanár, Fleischmann Samu kereskedő), amelynek feladata a hadsegélyezés pénzügyi vizsgálata, illetve felügyelete volt. MNL BKML IV. 1910. a 134/1915.
- 108 MNL BKML IV. 1910. a 850/1914.
- 109 MNL BKML IV. 1910. a 854/1914.
- 110 MNL BKML IV. 1910. a 134/1915. A lábadozó osztályokban levő mezőgazdák, mezőgazdasági munkások, szőlőbirtokosok és szőlőművelési munkások csak abban az esetben kaphatnak szabadságot, ha testileg a mezőgazdasági, illetőleg szőlőművelési munka elvégzésére alkalmasak és ebbeli munkájuk által a hadi szolgálatra való alkalmasságuknak visszanyerése nem volt veszélyben. A beteg és kórházi ápolás alatt álló legénység szabadságot nem kaphatott.
- 111 Az első világháború teljes ideje alatt folyamatosan érkeztek az olyan felmentési kérelmek a külhonban fekvő sebesültektől, amelyben családi eseményekre (betegség, halál, mezőgazdasági munkaerőhiány) hivatkozva kérték ideiglenes felmentésüket. Például Horváth József szakaszvezető sebesülten feküdt Travnik-ban. „*Nevezett édesanyja halálos beteg, s óhajtása, hogy egyetlen gyermekét még láthassa.*” Holczer Zsigmond tisztiorvos igazolta az édesanya állapotát, mely szerint májrákban szenvedett, ám Horváth József nem jöhetett haza. MNL BKML IV. 1910. a 908/1914.
- 112 MNL BKML IV. 1910. a 884/1914.
- 113 MNL BKML IV. 1910. a 935/1914.
- 114 MNL BKML IV. 1910. a 987/1915.
- 115 MNL BKML IV. 1910. a 1411/1915. A beadvány 1915. augusztus 28-án érkezett be a Honvédelmi Minisztériumba 184 259. szám alatt. Sándor István természetesen Szabó László kérvényét is támogatta.
- 116 MNL BKML IV. 1910. a 978/1915.
- 117 MNL BKML IV. 1910. a 1157/1915.
- 118 Srapnel: tüzérségi lőszer, apró golyókkal töltött ércököpenyes lövedékek, amelyek emelkedő röppályán haladva, a beigazítás szerint a levegőben akkor robbantak szét, a mikor az ellenség védett helye fölé érkeztek.

- 119 MNL BKML IV. 1910. a 822/1915.
- 120 A Honvédelmi Minisztérium 1915. március 18-án küldte meg állásfoglalását hivatkozva a 2553. eln. 18/1915. sz. rendeletre, mely szerint a póttestnél szolgáló legénység mezőgazdasági munkára 14 napig szabadságot lehet élvezni, kivételes eljárás kezdeményezhető az arra szolgáló esetekben.
- 121 MNL BKML IV. 1910. a 822/1915.
- 122 MNL BKML IV. 1910. a 300/1915.
- 123 MNL BKML IV. 1910. a 970/1915.
- 124 „Hogyan hozhatjuk sebesült katonáinkat Kecskemétre?” KL 1915. augusztus 28. A háború második évében a cs. és kir. 38. és a 29. népfelkelő gyalogezred egy külön kiképzést kapott zászlóaljja az olasz harcterre került, akik közül sokan megsebesültek, és a zágrábi, illetve laibachi katonai kórházba kerültek ellátásra. A kecskeméti illetőségű sebesültek kecskeméti tartalékkórházba átszállítását – Sándor István közreműködésével – többször kérvényezték.
- 125 MNL BKML XV. 5. Fotók, képeslapok gyűjteménye. sz. n.
- 126 MNL BKML IV. 1910. a 300/1915.
- 127 Uo.
- 128 MNL BKML IV. 1910. a 694/1915.
- 129 MNL BKML IV. 1910. a 2101/1915. Sándor Miklós levélíró társaihoz hasonlóan a cs. és kir. 38. gyalogezredben szolgált mint önkéntes káplár. Sebesülése után a pótszázadhoz helyezték ki. 1915. augusztus 15-én hörghurutja kiújult, jobb karja könyökénél megrándult, orvosi kezelés alatt állt több hétig. A sérülés következtében jobb karja bénulást szenvedett, ám a felülvizsgálat (röntgen) ezt nem mutatta ki, így újra besorozták.
- 130 MNL BKML IV. 1910. a 2369/1916.
- 131 A kecskeméti kórházak nagy részét Somogyi István kecskeméti hús nagyiparos látta el. Nagy forgalmú boltja Kecskeméten az Arany János utcában működött. MNL BKML IV. 1910. a 752/1916.
- 132 MNL BKML IV. 1910. a 113/1915.
- 133 A 0-ás liszt a legtisztább, legfehérebb, korpamentes liszt; az utána következő fajták növekvő mértékben korpával vannak keverve, így a 8-as liszt a legsötétebb, a legbarnább. A 0–3 számú lisztet elsőrangú, a 4., 5. sz. zsemlye-, a 6., 7. sz. kenyérlisztnak, a 8-as számút barnalisztnak is nevezik.
- 134 MNL BKML IV. 1910. a 684/1915.
- 135 Dunszt József, Dunszt Ferenc kecskeméti vendéglős, szállodatulajdonos fia. A világhírű lipiki gyógyfürdőben kezdte pályáját, majd a zlatnói Bolváry uradalom ispánja lett. A család tulajdonában volt a kecskeméti Royal Szálloda és sétatéri vendéglő (ide tért haza), amely a nagy vasúti forgalom miatt kiemelt helyként szerepelt Kecskemét vendéglátásában, már a világháború előtt is.
- 136 MNL BKML IV. 1910. a 1069/1915.

- 137 MNL BKML IV. 1910. a 62/1916.
- 138 „Sebesült katonák élelmezése.” KL 1915. május 28. 5. o.
- 139 MNL BKML IV. 1910. a 3107/1916. A város hadikölcsönjegyzéséből visszafizetett kamatjuttalékot a Rokkantalaphoz csatolták.
- 140 MNL BKML IV. 1910. a 437/1916.
- 141 MNL BKML IV. 1903. a 37. kötet 74. o.
- 142 Utókezelő intézetek az országban: Budapesten (Császárfürdő, Fejérvári úti utókezelő gyógyintézet, Révész-utcai intézet, Timót utcai intézet). Vidéken: Kassa, Kolozsvár, Pozsony, Sátoraljaújhely.
- 143 „A háború rokkantjai,- özvegyei,- és árváiról való gondoskodás. Sándor István polgármester memorandumja.” KL 1915. május 5. 2. o.
- 144 MNL BKML IV. 1910. a 682/1915. Ebbe a létszámba beletartoztak azok a betegek is, akik a tüdőgümőkór miatt váltak keresetképtelenné. A 29 710/1915. B.M. rendelet előírta a rokkantsággal fenyegetett belbeteg, főként tüdőbeteg (tüdőgümőkór) katonákra vonatkozó polgári kórházi adatgyűjtést.
- 145 SUBA János, 2010. 123–127. o.
- 146 MNL BKML IV. 1910. a 682/1915. A cél az volt, hogy a hadszíntérről hazatért rokkant katonákat visszavezessék a társadalomba, segítsenek polgári foglalkozásának visszaszerzésében, keresőképessé tételben.
- 147 Az Országos Hadigondozó Hivatal sebészeti felügyelője Dr. Dollinger Gyula egyetemi tanár, helyettese Dr. Holzwarth Jenő egyetemi rend. tanár lett. Belgyógyászati felügyelő: Dr. Korányi Sándor egyetemi tanár, helyettese Dr. Elischer Gyula egyetemi tanár. Az Országos Hadigondozó Tanács elnöke Tisza István lett. Az Országos Hadigondozó Tanács központi Bizottságának szakosztályai voltak: 1. hadiárvák részére nevelési segítségeket kiosztó, 2. a vakokat segélyező, 3.a hadigondozási célokra tett adományok felhasználása ügyében indított szakosztály, 4. sajtó szakosztály (eln.: Márkus Miksa), 5. katonai és társadalmi hadigondozás terén az együttműködés előkészítésér alakított katonai szakosztály, 6. gyűjtések tervszerű kezdeményezésére indított szakosztály (eln.: Simonits Elemér), 7. gazdaságpolitikai szakosztály három alosztállyal (mezőgazdaság /eln.: Darányi Ignác/, ipari alosztály/eln.: Matekovi Sándor/, kereskedelmi alosztály/eln.: Lánczy Leó/. Évente 120 000 ügyet intézett 120 millió korona pénzforgalommal. 1918 végéig 90 000 rokkantat látott el, 70 000 embert részesített oktatásban, intézeti kezelésben (közülük 673 vak volt, akik a Vak Katonák Intézetében találtak munkát. A művétaggyártó műhelyek 24 642 rokkantat láttak el művétaggyal és gyógyászati segédeszközökkel, közel 300-an kaptak haditelket.
- 148 Gy. Papp József th. bizottsági tag javaslatot tett a rokkantalap gyarapítására, amelyet a th. bizottság tagjainak adományai alapján képzelt el.
- 149 MNL BKML IV. 1910. a 895/1915.
- 150 MNL BKML IV. 1910. a 1432/1915.
- 151 Uo.

- 152 Szegegy György (1849–1917) A középiskolát Kecskeméten a Piarista Gimnáziumban végezte, majd jogot hallgatott, ügyvédként tevékenykedett. 1878-ban a Mollinary ezreddel részt vett a boszniai okkupációban, majd városi alkapitánynak választották. 1885 után rendőrkapitány lett, majd 1890-től városi gazdasági tanácsnokként működött. Nevéhez fűződik a szikrai szőlőtelep kialakítása.
- 153 MNL BKML IV. 1910. a 437/1916.
- 154 MNL BKML IV. 1910. a 1633/1915.
- 155 MNL BKML IV. 1910. a 1427/1916.
- 156 MNL BKML IV. 1910. a 594/1915.
- 157 MNL BKML IV. 1910. a 3540/1916.
- 158 Uo.
- 159 Schmidthauer Lajos (1882–1956) komáromi származású gyógyszerész, majd országos híró orgonaművész.
- 160 MNL BKML IV. 1910. a 1125/1915.
- 161 MNL BKML IV. 1910. a 1518/1915., 2167/1915.
- 162 MNL BKML IV. 1910. a 535/1915.
- 163 MNL BKML IV. 1910. a 1413/1915.
- 164 MNL BKML IV. 1910. a 1743/1916. Kecskeméten terveztek felállítani egy nagy befogadóképességű (100 fő részére) tüdőbeteg-gondozó intézetet, amelynek indokoltságát Sándor István 1916 nyarán alá is támasztotta. Kecskemét város lakosságának 18%-a vett fordult meg a hadszíntereken 1917 januárjáig.
- 165 MNL BKML IV. 1910. a 3056/1916.
- 166 MNL BKML IV. 1910. a 700/1915.
- 167 MNL BKML IV. 1910. a 607/1915. Sándor Istvánnak a központi gyűjtésekkel több esetben is azzal volt a problémája, hogy az adományok csak egy bizonyos százalékát (ebben az esetben 25%-ot) fordíthatta a helyi rokkantak, sebesültek segélyezésére.
- 168 MNL BKML IV. 1910. a 750/1915.
- 169 MNL BKML IV. 1910. a 117/1916.
- 170 MNL BKML IV. 1910. a 2336/1915.
- 171 MNL BKML IV. 1910. a 928/1915.
- 172 „Tréfált a sebesült.” KL 1914. szeptember 18. 4. o.
- 173 MNL BKML IV. 1910. a 2509/1917.
- 174 „A sebesültek megvendéglése.” KL 1915. július. 3. o.
- 175 A budapesti cs. és kir. 94-es parancsnokság 1915 nyaratól többször díjtalanul rendelkezésre bocsátotta a „zenekart” a városi jótékonyági rendezvényekhez. MNL BKML IV. 1910. a 1447/1915.
- 176 MNL BKML IV. 1910. a 1447/1915.
- 177 MNL BKML IV. 1910. a 1837/1915.
- 178 MNL BKML IV. 1910. a 1536/1915.
- 179 MNL BKML IV. 1910. a 390/1916.
- 180 MNL BKML IV. 1910. h Hadigondozási és sorozási iratok. (a továbbiakban: IV. 1910. h). 8/1917. Nem tudta őket alkalmazni a kecskeméti Posta és Távirda főnökség.

- 181 MNL BKML IV. 1910. a 797/1915.
- 182 MNL BKML IV. 1910. a 955/1915. Dékány László helyettes polgármester több rokkantnak hivatalozgái (jegyszedő, kocsis) állást adott, ezen felül a tűzoltósághoz, rendőrséghez is elhelyezésre kerültek.
- 183 Uo.
- 184 Uo.
- 185 Uo.
- 186 MNL BKML IV. 1910. a 1084/1915.
- 187 MNL BKML IV. 1910. a 972/1915.
- 188 MNL BKML IV. 1910. h 4/1917.
- 189 A kecskeméti Hadigondozó Népiroda – Sándor Istvánné vezetésével – majd csak 1918. augusztus 23-án kezdte meg munkáját.
- 190 MNL BKML IV. 1910. a 291/1918.
- 191 MNL BKML IV. 1910. a 644/1918. A Nagykőrösi Gazdasági Egyesület a hadirokkantak munkalehetőségeinek bővítése céljából hozta létre a cipőműhelyt.
- 192 Uo.
- 193 MNL BKML IV. 1910. a 698/1918.
- 194 MNL BKML IV. 1910. h 12/1917.
- 195 MNL BKML IV. 1910. h 33/1917.
- 196 MNL BKML IV. 1910. a 688/1918.
- 197 MNL BKML IV. 1910. h 1/1918.
- 198 A Ferenc József által 1914. augusztus 17-én alapított elismerés kezdetben öt, 1916-tól hat fokozatból állt: 1. érdemcsillag, 2. 3. első- és másodosztályú díszjelvény, 4. 5. ezüst és bronz díszérem, 6. tisztikereszt.
- 199 MNL BKML IV. 1910. a 1101/1915.
- 200 MNL BKML IV. 1910. a 2211/1916. A háború alatt sokakat terjesztettek fel kitüntetésre jótékony munkájuk alapján, akik közül többen csak a háború után kapták meg a számukra adományozott elismerést. Dr. Horváth Mihály, Dr. Joó Gyula, Özv. Kada Elekné, Révész István, Sándor István II. osztályú tiszteletjelvényt, Fejes Margit (kórházi konyhavezető), Tormássy Istvánné, Gerber Ferenc, Révész Borbála, Vasváry Ida, Özv. Gerber Ferencné, Schmidt János (női szabó, betegápoló) ezüst díszérmet kapott.
- 201 Sándor István hagyatéka. In: Kecskeméti Katona József Múzeum Történeti Gyűjteménye, 87. 17. 45. lelt. sz.

■ Irodalom

BÖDŐK Gergely

2014 Erőszak, terror, brutalitás. Az első világháború hatása és a terror jelensége. In: Rubicon 4–5. szám. 109–112. o.

Dr. CSABAY Géza

1914 A kecskeméti kórházterv orvosi indokolása. Kecskemét.

KAPRONCZAY Károly

2014 Magyar katona-egészségügy az első világháború éveiben. (kézirat)

KISS Gábor

2006 Honvéd, valamint császári és királyi egészségügyi intézmények az első világháború idején. In: Orvostörténeti közlemények 3–4. szám. 191–204. o.

MOLNÁR Tibor

2001 Az első világháború zentai áldozatai. Zenta. 1–197. o.

PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KŐRÖSI
Ilona (szerk.)

1992 Kecskeméti Életrajzi Lexikon. Kecskemét.

SUBA János

2010 Az Országos Hadigondozó Hivatal. In: Rendvédelmi füzetek. 21. szám. 123–139. o.

SZOLECZKY Emese–KREUTER Andrea

2011 Az Augusztus Gyorssegély Alap tevékenységéről. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Budapest. 17–29. o.

TÓTH Orsolya

2011 A Hadsegélyező Hivatal tevékenysége a Hadtörténelmi Múzeumban őrzött plakátok tükrében. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 12. Budapest. 167–177. o.

„*Muska golyó járta át a tenyerem.*” Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában

SZABÓ BENCE

■ *„Nincs már nékem ruhám,
az oláh letépte, mikor a két karom
a hazámat védte.”*

Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

■ Út a háborús vereségtől a román katonai megszállásig

A Tanácsköztársaság puccsszerű hatalomátvételéig vezető út mára már jól ismert, részleteiben feltárt mozzanata Magyarország történelmének. Az okok főbb vonalakban a nagy háború végeláthatatlan elhúzódásában és ezzel a hátszagra háruló mérhetetlen és egyre súlyosbodó terhekben, végül pedig a katonai bukással járó politikai, gazdasági és morális összeomlásban keresendők. A villámháborúból állóháborúvá süppedő katonai helyzet a hátszágot is konstans hadiállapotba taszította. Ennek árnyoldalán a romló életkörülmények, a nehezedő megélhetés, az élelmeszer- és gyógyszereszűke, a tartósodó munkaerőhiány, csökkenő termelékenység álltak, melyek mind a hadi- és hiánygazdaság tünetegyüttesét képezték. A nehéz viszonyok között a családok frontszolgálatra behívott férfitagjai: hitvestársak, gyermekek hiánya volt talán a legfájóbb, különösen, ahogy a hadi helyzet egyre kedvezőtlenebbé vált. Az optimista hadijelentések ellenére egyre nőtt a kétkedés és aggodás, melyet csak fokoztak a halálhírek, frontról érkező levelek, a sebesültek hazatérők beszámolóit. A felduzzadt hadsereg és hadigazdaság szükségleteit agitációkkal, segélyakciókkal, hadikölcsönökkel egyre kevésbé lehetett kielégíteni, így a gazdaságilag improduktív embertömeg élelmezésére mind szigorúbb adminisztratív utasítások, a mindennapi megélhetést nehezítő jogszabályok léptek életbe. Kezdetben ármaximálásokat, termények zár alá vételét eszközölték a kormányzervek, majd amikor ez sem volt elég, beszolgáltatási kvótákat, kontingenseket róttak ki a lakosságra, legvégül már rekvirálásokat is foganatosítottak. A háborús áldozatvállalás terhei nem egyformán hatottak a társadalom egészére: az addig is vagyontalan vagy szerény egzisztenciával bíró rétegek élet-

színvonala egyértelműen romlott, létbizonytalanságuk nőttön nőtt, míg egyes kereskedők, pénzintézetek és a vagyonos parasztság egy része a hadikonjunktúrán gyarapította vagyonát. A tartósodó hadiállapot közepette súlyosbodott a terhet vivő széles tömegek elkeseredése. A fokozódó társadalmi feszültségek éhségtüntetésekben, rendbontásokban, a hatóságokkal szembeni ellenszegülésben törtek felszínre, melyeket karhatalmi erővel, míg tudtak feloszlattak, ha kellett, szétverték. A katonai összeomlás és az államrendszer megingásával azonban az indulatok sok helyen kontrollálhatatlan erőszakba torkolltak. A kudarcba fulladt háború összeroskadt gazdaságot és összezavarodott igazgatást hozott magával. A mindhiába vállalt áldozatok okozta népharag és kiábrándultság együttesen vezettek a hamarosan bekövetkező forradalmak korához.

A fővárosi események hatására 1919. március 21-én Budapestről Kecskemétre érkező katonák nyomában megmozdulások, szervezkedések kezdődtek. A sebtében zászlót bontó munkás-, földműves- és katonatanácsok átvették a hatalmat a város irányítása fölött. A megalakult új hatalmi entitás azonnali, radikális rendelkezéseket hozott, túszoikat szedett és karhatalmat szervezett. A május 1-jei felvonulás erődemonstrációja immár csalhatatlan jelét adta, hogy az államhatalmi támogatással a háta mögött a proletárdiktatúra megkerülhetetlen politikai erővé vált Kecskeméten. A kétségbeejtő közállapotok mellett a lakosság elkeseredését fokozták a napvilágra kerülő rémhírek, a kiszámíthatatlan le-tartóztatásoktól való rettegés. Rendszeresek voltak a bevásárlásoknak beállított élelmiszer rekvirálások, de gyakran akadt példa ellenszolgáltatás nélküli lefoglalásokra is. A munkáshatalom diktatórikus rendelkezései, visszaélései, statáriális-terrorisztikus módszerei egyre szélesebb ellenszenvet vívtak ki a közvéleményben. A direktórium belső hatalmi harcai pedig csak fokozták a zűrzavart, miközben a Szeged felől kibontakozó, a helyi birtokos parasztság kommunistaellenes közhangulatára is támaszkodó ellenforradalmi akciók, garázdálkodások, rablások és gyilkosságok fenyegették a békés, fegyvertelen polgárok életét és vagyonát. Ilyen körülmények között érkeztek meg a megszálló csapatok a térségbe.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

1919 nyarának derekán egyre nyomasztóbb lett a helyzet Magyarországon. A proletárdiktatúra ama „dicsőséges” 133 nap után összeomlott, kaput tárva idegen hatalmak előtt, melyek haderői immár akadály nélkül hatoltak a magatehetetlen ország belseje, szíve felé. A Tiszántúlt elfoglalták a betörő román csapatok, ugyanilyen lendülettel, délről a szerb király alattvalói hódoltatták a bácskai „éléstár” fekete földű, gazdag vidékét. A nagy háborút követő tragikus eseménysor mindaddig elképzelhetetlen kimenetellel végződött: az ezeréves Magyar Királyság területén a szétesett Monarchia alávetett nemzetiségei osztoztak. Amerre jártak, fosztogatásokról, rekvirálásokról, kegyetlenkedésekről számoltak be az előrenyomuló hadak elől menekülő lakosok, tisztviselők, katonák. A megszállt, különös tekintettel az elcsatolásra ítélt területek polgári lakossága ellen az idegen haderők felbecsülhetetlenül súlyos atrocitásokat követtek el. A Vix-jegyzék által megállapított, Nagy-Romániának odaadott területeken különös kegyetlenséggel tombolt az erőszak. A lakosságot ért emberiesség elleni bűncselekményeket megörökítő források, hivatalos jelentések alapján szervezeten, katonai és közigazgatási támogatás mellett folytak a védtelen magyar lakosság ellen szervezett terrorakciók.¹

„A magyar név is fennen ragyogott nem is olyan régen. S most itt vagyunk: az ötvény fenekén [...] Bármerre nézünk, pusztulás mindenfelé. Ezer sebből vérzik szegény hazánk. Hol van a négy folyó között bércek koszorúza tejjel-mézzel folyó szép kánaán? Megszállva, évezredes intézményeink lerombolva, gazdaságaink kifosztva, állatállományunk megsemmisítve, gyáraink állanak, boltjaink, raktáraink üresek, vasutunk nem jár, pénzünk elértéktelenedve, köztünk menekülők, bénák, csonkák ezrei, rokontalan drága vérünk legjava megtizedelve, gyermekeink lerongyolódva, magunk az inség küszöbén”² – olvashatjuk a Kecskeméti Közlöny induló, 1919. augusztus 6-ai lapszámában az ország helyzetének kissé patetikus „stílusban”, de plasztikusan megragadott tükörcsüvegét. Kecskemét lakosai számára épp ezekben a napokban vált kézzelfogható valósággá a megszállástól és minden azzal együtt járó kiszolgáltatottságtól való legsötétebb félelem. Ebben a válságos helyzetben a városvezetésnek minden előrelátó bölcsességére, lélekerejére és diplo-

máciai érzékére szüksége volt a bizton bekövetkező károk, sérelmek és tragédiák lehető mérséklésére. Az események irányítása azonban már más kezekben volt.

A katonai megszállás előestéje

A Forradalmi Kormányzótanács lemondásával megrendült a tanácsok politikai legitimitása. E sajátos interregnumban kialakult közállapotokat jellemzi, hogy – noha a direktórium még hivatalban volt – Kecskeméten már augusztus 2-án este volt csendőrökből toborzott egységek járőröztek.³ A helyhatóság direktóriuma utolsó hivatalos jelentését következő nap délben adta ki, ezt követően tevékenységét beszüntette. A román királyi hadsereg előőrseinek bevonulásáig, vagyis augusztus 4-éig a város irányítása Császár István csendőrfőhadnagy kezébe került, akit Werth alezredes bízott meg telefonon az ideiglenes városparancsnoki teendővel.⁴ Eközben, augusztus 4-én hivatalába visszatérhetett a március 21-ével eltávolított Sándor István polgármester is, igaz, a körülmények folytán feladatait csak korlátozott cselekvési szabadsággal gyakorolhatta. Az új vezetés azon volt, hogy a várost a gazdasági dermedtségből mielőbb kirántsa, ezért első intézkedései között a szabadkereskedelmi és örletési tilalom feloldására hozott határozatokat. A csendőrség a proletárforradalom prominenseit haladéktalanul őrizetbe vette, akiknek útja innen egyenesen az internálótábor felé vezetett. Gyors ütemben likvidálták a proletárdiktatúra hivatalait is, a város apparátusából elmozdították a kompromittálódott tisztviselőket. Azonnali hatállyal feloszlatták az építési direktóriumot és megszűnt a lakáshivatal. A szocializáló hivatal, továbbá az általa életre hívott üzemek is befejezték működésüket.⁵ 1919 augusztusának elején tehát megkezdődött a direktórium előtti közigazgatás helyreállítása, melyet (többnyire fegyvertelen) karhatalomként a polgárőrség, illetve csendőrség is támogatott. A békés újrakezdésbe vetett reményekre azonban sötét árnyat vetett a román királyi hadsereg tartósnak tűnő berendezkedése. Augusztus elején már kétség sem férhetett ahhoz, hogy Kecskemét a tartós idegen katonai megszállás alól nem menekülhet.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Kecskemét katonai megszállása

„A román megszálló csapatok parancsnokságai folyton hangsúlyozzák, hogy a megszállás békés jellegű s a vörös uralomtól való szabadulá-sunk érdekében van. [...] Fájdalom, az eredmény egészen más, s nagyon szomorú”⁶ – olvashatjuk Sándor István polgármester szomorú következtetését a megpróbáltatásokkal terhes hónapok alatt íródott egyik levelében. Amikor 1919. augusztus elején, az északi irányból közeledő román előőrsök Nagykőrösre értek, Sándor István polgármester a város átadásával megbízott Császár István csendőrfőhadnagyot abbéli szándékával kereste fel, hogy kocsin menjenek át a szomszédos városba és haladéktalanul lépjenek érintkezésbe a román erők parancsnokával, hátha megkímélhetik a várost az esetleges fosztogatástól, rombolástól. A polgármester eredeti elképzelése szerint egy huszár vezette volna fel a fehér zászlóval, békés szándékkal útnak menesztett küldöttséget. A követség elutazása végül okafogyottá vált, mert egy, a városba érkező lovas román járőr, megelőzve a békekereső szándékot, arról tájékoztatta Császárt, hogy a következő napon sor kerül a bevonulásra.

A román csapatok megérkezése után, a megszállt övezetben a tényleges és valódi hatalmi erőt az idegen katonai vezetés birtokolta. A megszállók elsődleges célja a hadsereg élelmezésének, ellátásának biztosítása és emellett minél több termelőeszköz, erőforrás birtokba vétele volt. Mindezt azonban úgy kellett megoldani, hogy a törvényes beavatkozás látszata fennmaradjon, mely kizárólag az ország demilitarizálására adott jogalapot, nem pedig annak megszállására, főképp kirablására. A megszálló hatalmak érdekeinek keresztülviteléhez és a nemzetközi felhatalmazás megtartásához szükség volt a jogszerű beavatkozás feltételeinek – legalább látszati módon való – teljesítése. Ennek értelmében a katonai erők a pacifikált területeken kizárólag a polgári közigazgatás útján léphetek fel, intézkedéseiket – mint a hadtáp beszerzése, közrend fenntartása, kommunisták felelősségre vonása, stb. – csak azon keresztül foganatosíthatták. Amint látni fogjuk, a deklarált jogok csak annyit értek, amennyiben azoknak érvényt lehetett szerezni. Sándor István emlékirataiban így emlékezett meg a dicstelen hónapokról: „*Mikor a*

románok már itt voltak, s különösen mikor megszálló sereggént előbb egy gyalog hadosztály jött Kecskemétre, figyelmeztetett Savu kapitány, Marculescu ezredes segéd tisztje, kinek felesége magyar lány volt (talán Tahy) hogy e vadász hadosztállyal szemben óvatosak legyünk, mert veszedelmes helyzetekben Kun Bélának tiszántúli előretörése alkalmával is ezt a vadász hadosztályt vetették be, amely jelentékeny veszteséggel tisztázta a helyzetet a románok számára s ezért e csapat az eddigieknél vadabb lesz. Ennek némi nyomai azután mutatkoztak is eleget.”⁷ 1919. augusztus 4-én, a román hadsereg kecskeméti bevonulása egy csapásra megsemmisítette a vármegye és a városi törvényhatóság önrendelkezését. Kecskemét és tágabb környezete feletti ellenőrzést a román királyi hadsereg 6. hadosztálya vette át. Szeptember folyamán a gyalogos egységet egy lovashadosztály is követte, ezt követően érkeztek a rettegett I. vadászadosztály erői, mely átvette a katonai prefektúra feletti ellenőrzés feladatát. A tér-, ezred- és zászlóalj-parancsnokságokra osztódó katonai igazgatási rendszerben Olteanu hadosztályparancsnok jelentette a legfelsőbb és legbefolyásosabb tisztviselőt. A gyakorlatilag kormányzói jogköröket élvező tábornok döntésén, szándékán múlt sok minden, ami a polgári lakosság sorsát, életét érintette. A katonai bürokrácia a magyar polgári közigazgatásra rátelepedett, a meghonosodott közjogi rendszert önös érdeke szerint szabadon szabta át. A katonai erők alá gyűrt polgári „árnyékkormányzat” számára egyetlen hivatást rendeltek: a megszálló csapatok feltétel nélküli szolgálatát. A területtel rendelkező hadosztály – a hadijog általi felhatalmazásra hivatkozva⁸ – az ellenőrzése alá vont területen a közigazgatás határait és illetékességét kizárólagosan a saját katonai körzeti beosztáshoz igazította, ezzel a történelmi hagyományok során összeforrott igazgatási egységeket egyoldalúan és öncélúan széttagolta. A VI. divízió által megszállt övezet területi beosztásába olvasztották Kecskemét törvényhatósági jogú várost, Pest vármegye középső és déli részét, végül Csongrád vármegye északi járásait⁹. A törvényes közjogi berendezkedés felfüggesztése mellett sor került a nemzeti szuverenitás valamennyi princípiumának hatályon kívül helyezésére is. Ennek első jelét adta a román hadvezetés akkor, mikor utasításba adta a magyar közigazgatási szervek felett álló, kinevezési jogkörrel felruházott főispán haladéktalan megválasztását.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Melléklet a 9/1919. F. i. rendelethez.

A 6. román hó. által megszállt terület polgári köz-
igazgatási beosztása.

I. Pestvármegyéből:

I. Kalocsa-i járás: eddigi egész terület.

hozzá jön azonkívül: a dunavecsei járásból Ordas,
Dunapataj, Harka községek, és Imsós, Zádor, Bödd, Bakod, Szeléd,

József major, Alsó és Felső-Szentkirály, Öreg, Nagy Harta, Kis ma-
jor, Salamon major, Mikla, Nagy Mikla major, Szulla, Vejte, Kali
major, Bogár, Sándor major, Károly major, Alsó major Régi major,
Tetőtlen puszták és majorok, a kiskőrösi járásból Szántó, Parkasszi-
get, Korpiádd puszták.

II. Kiskőrösi járás: eddigi terület, kivéve a kalocsa-i járáshoz

és a az előző pontban felsorolt pusztákat, továbbá Sükösd, Érsek
csanád, Bajszentistván, Szeremle községeket és ó-Sükösd, Besnyő
Szt-György, József telek, Kékhegy, Aligvárd, Koppány, Pandur ma-
jor, Pandur sziget, Hátsziget pusztákat és majorokat, és a járás-
nak az elő Dunaágon túl levő részét, melyek a tőlünk délre levő
hadosztály területébe esnek, északon Felső-Döbrögen pusztát, Lak-
hangyi tanyát, U-majort, Dohányos majort, Etel majort
Szt-Imre pusztát és Blaskovics majort, melyek a tőlünk északra le-
vő hadosztály területébe esnek.

hozzá jön azonban a kunszentmiklósi járásból: Tab-
di pusztá, Csóti tanya, Szivós tanya, Felső Karmantyu, Karmantyu
pusztá, Soós tanya, Sárkány tanya, Crebe pusztá, Alsó- karmantyu.

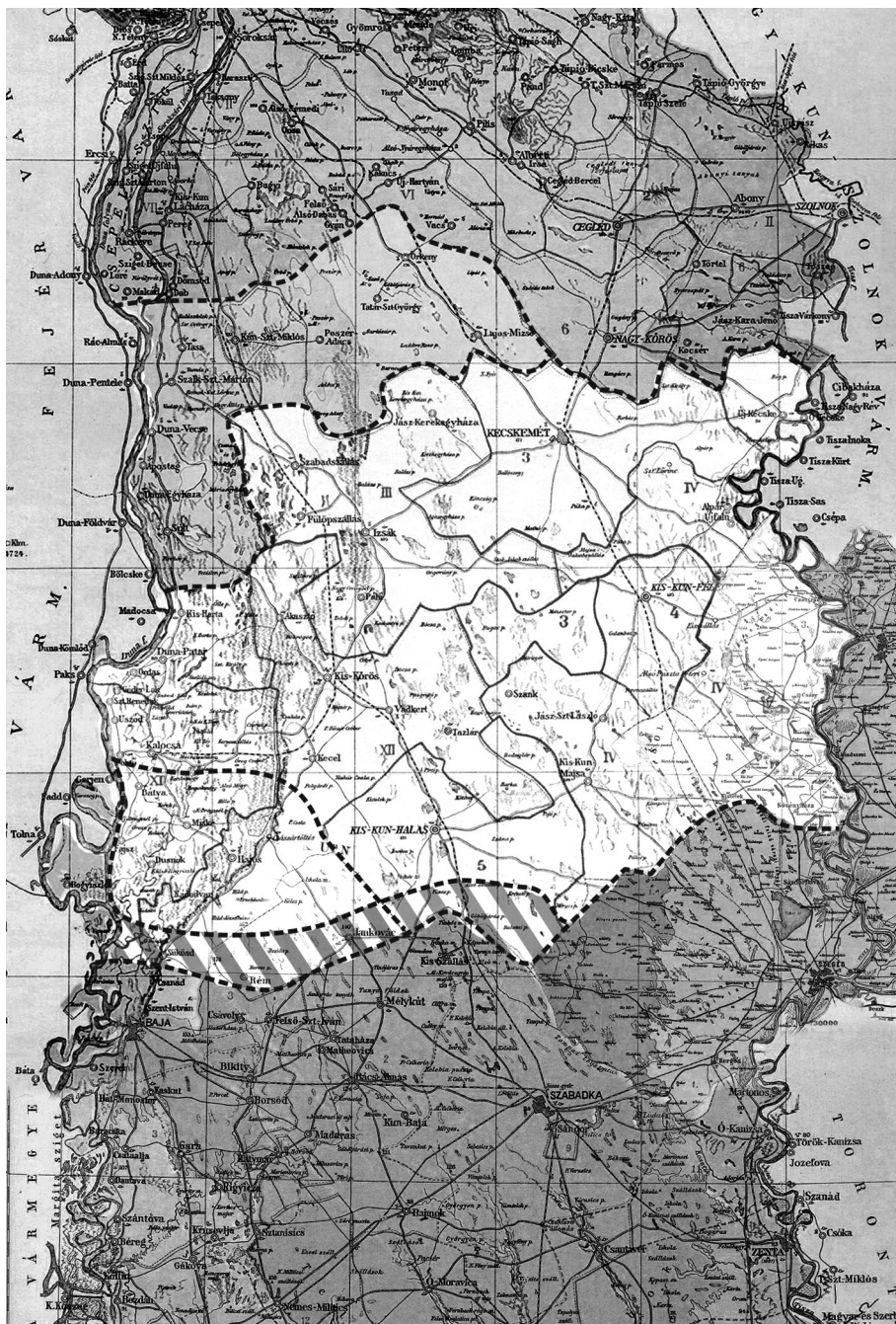
III. Kiskunfélegyházi járás: Eddigi terület, kivéve északon Alpár
községet, hozzávéve azonban a Kecskeméthez tartozó Bugaczs monos-
tor pusztát.

IV. Kiskunhalas rt. város eddigi terület

V. Kiskunfélegyháza rt. város: eddigi terület.

VI. Csongrád megyéből:

VI. Csongrádi járás: területe a Kiskunfélegyháza-íromán ezr. perságnál
tudandó meg.



2. ábra: Térkép a VI. hadosztály által megszállt terület katonai közigazgatásáról
Szerkesztette: Mudri Andor

A román katonai szervek a magyar közigazgatáshoz a főispán és az általa kinevezett „közigazgatási közegek” (községi bíró, jegyző, szolgabíró stb.) személyén keresztül kapcsolódtak. A rendelkezésre álló források tanúsága szerint, a hadsereg a polgári hivatalokat figyelmen kívül hagyva az igazgatás bármely pontján, direkt módon is beavatkozott, amennyiben érdekei megkívánták. A fennálló helyzet alapján nem csodálható, hogy a főispáni hivatal hálátlan szerepére alkalmas jelöltet csak nehézségek útján talált a törvényhatóság. Mérlegelésre azonban sem mód, sem idő nem volt, mivel Sándor István polgármesterhez Olteanu tábornok ultimátumot intézett, miszerint még aznap 4 óráig ki kellett jelölni a főispánt – „mert ellenkező esetben a tábornok úr Őméltósága kénytelen lett volna saját hatáskörben intézkedni”¹⁰ – feltehetően a hadsereg törzstiszti karából közigazgatási vezetők kinevezésével.¹¹ A törvényhatóság a katonai nyomás előtt kénytelen volt meghajolni. „A megszálló hatalommal való érintkezés könnyítése céljából a városi tanács a főispáni teendők végzésére” létrehozott, a törvényes közjogi be rendezkedéssel csak névleg azonos tisztséget azonban a politikai tisztviselők húzódoztak elvállalni. Sándor István felkérése nyomán végül dr. Balázsfalvi Kiss Ferenc, Kecskemét nyugalmazott törvényszéki bírása vállalta el a főispáni hivatalt augusztus 14-én, aki, még ha „illetéktelen, de legalább magyar hatóságtól kapja ideiglenes megbízását”¹² – indokolta a polgármester kényszerű helyzetében meghozott döntését a belügyminiszter előtt. „A táblabíró úr Kecskeméten és környékén általános tiszteletnek örvend, családjának egy tagja az 1870-es években már volt a városnak kitűnő főispánja és jászkun kapitány. Politikával soha sem foglalkozott ugyan, de mindig kitűnő magyar volt. Kitűnő bírónak ismerték, becsületessége, józan ítélőképessége és erélyes [Sic! Vélhetően elgépelés, helyette: erélye] köztudomású, élettapasztalása nagy s 70 év körüli kora dacára jó egészségnek örvend”¹³ – jellemezte Sándor István a főispán személyét. A sebtében behívott törvényhatósági bizottság megjelent tagjaival és a városi tanáccsal egyetértésben meghozott döntés eredményét a VI. román hadosztály parancsnoka elfogadta. A kétnyelvű okiratot kézjegyével ellátó tábornok a választás jóváhagyása mellé szögezett, a hivatali udvariasság mindennemű külsőségét mellőző, parancsoló hangnemben megfogalmazott intése kétséget sem hagy a főispán és személyén keresztül az egész magyar közigazgatás viszonya

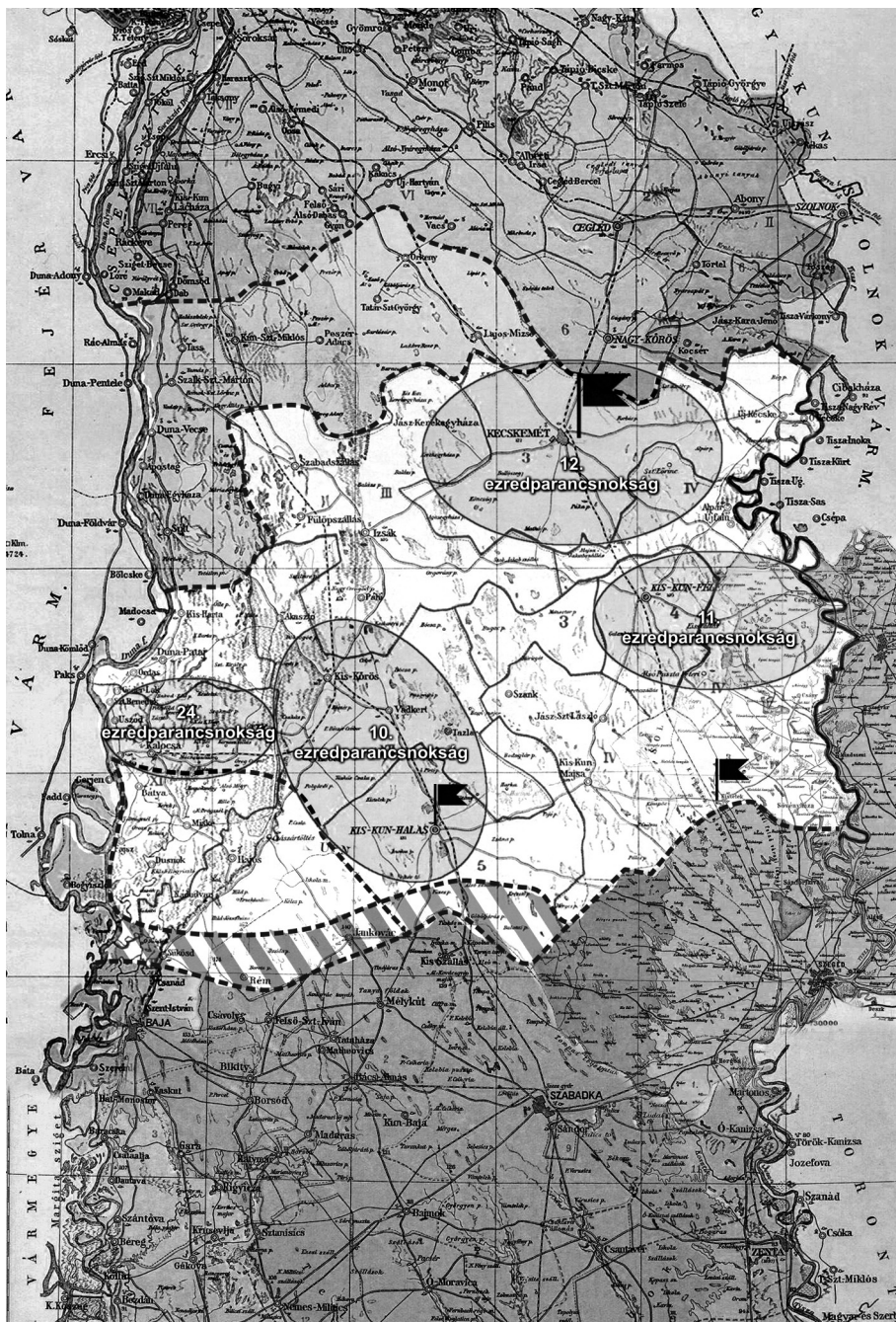
„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

felől, tudniillik, az új főispánnak: „*Utasítani kell az összes közigazgatási hivatalokat, hogy a közérdeknek dolgozzanak, mert ellenőrizve lesznek a katonai parancsnokok és komissziók által.*”¹⁴

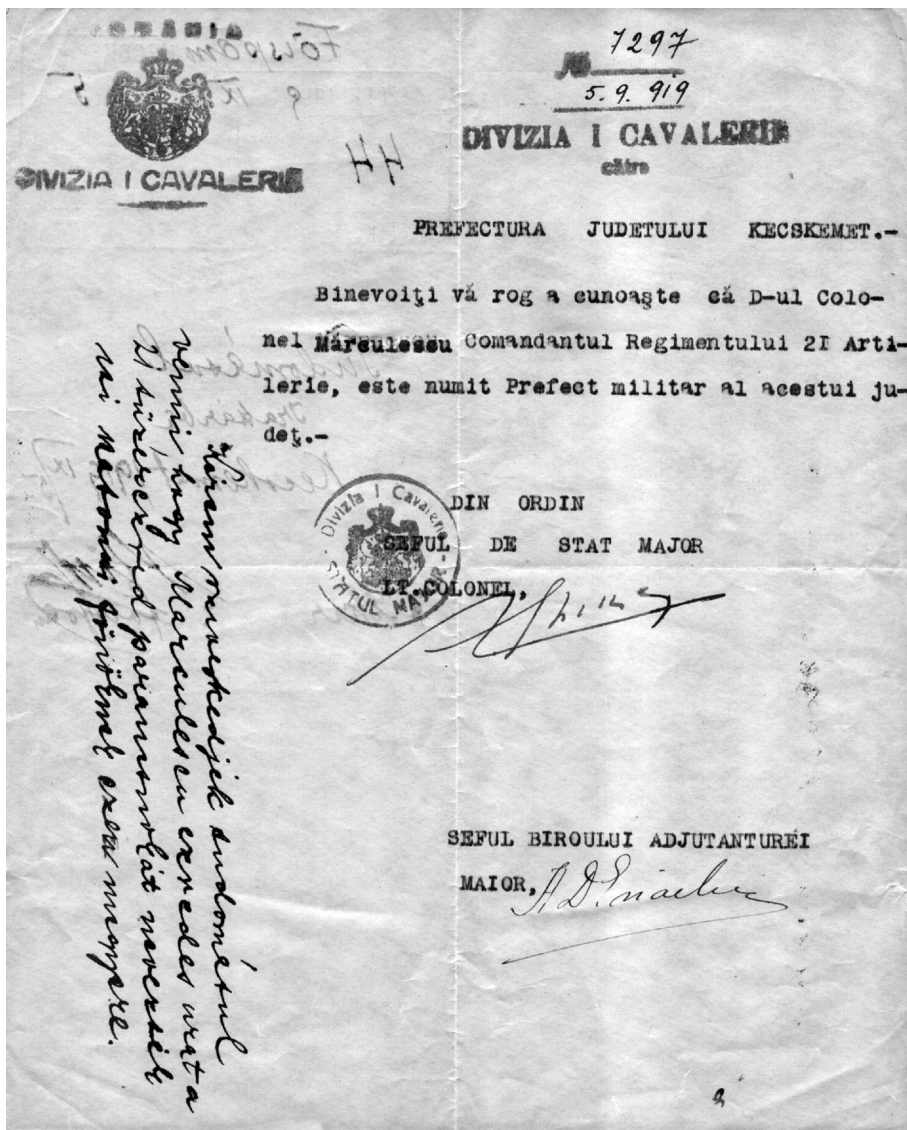
A „főispánválasztás” körülményei is példázzák, hogy a katonai megszállás során Kecskemét valamennyi lakosa, a földmunkástól a főtisztviselőig igen sokszor kényszerült megalázó, alávetett helyzetbe. Ennek egy másik, szimbolikus megnyilvánulását Sándor István visszaemlékezésében említi meg. Egy magas rangú román tábornok Kecskeméti vizitációja alkalmával, feltehetően Petaine marsall 1919. augusztus 22-i érkezésekor történt, mikor a prefektúra azzal a „kéréssel” állt elő, hogy a magyar fogadóbizottság keleti szokás szerint, kenyér és só átnyújtásával üdvözölje a városba érkező főtisztet. Sándor István polgármester ezt a kérést szíve szerint megtagadta volna, de mivel Balázsfalvy főispán már előzetesen megígérte, és a jó viszony fenntartása is nélkülözhetetlen volt, hát beleegyezett a procedúrába.

Az első törvényhatósági értekezlet megtartására – Balázsfalvi Kiss Ferenc, mint a „*VI. román királyi hadosztály által megszállt terület főispánja*”¹⁵ elnöklete alatt – 1919. augusztus 16-án került sor, melyen a hivatal alá tartozó járások és helyhatóságok hivatalvezetői, elöljárói vettek részt.¹⁶ Az „értekezletszerű ülés” jegyzőkönyvébe foglaltak alapján a testület fontosnak tartotta azonnal leszögezni, hogy az újonnan megválasztott főispán csak a fennálló helyzetre tekintettel vállalta ideiglenes megbízatását, egyben ez úton is kérte a román katonai vezetést, hogy a törvényes közigazgatási állapotot mielőbb állítsa helyre. Szóba került az alispán kinevezése is, mely hivatal betöltése kapcsán dr. Endre Zsigmond Kiskunfélegyházi járási főszolgabíró neve merült fel. Endre – bár jelölését először elfogadta¹⁷ – a fennálló közjogi helyzet elleni tiltakozásának hangot adva végül visszalépett.¹⁸ A megválasztandó alispánnak a kalocsai, kiskőrösi, kiskunfélegyházi, csongrádi főszolgabírók, továbbá Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza rendezett tanácsú városok polgármesterei (az illetékességük alá rendelt településekkel együtt) tartoztak volna hivatali engedelmességgel.

A polgári közigazgatástól független, felettes hatóságként létezett tehát a megszállt területek katonai igazgatási struktúrája, melynek részletes tagolódását egy hadosztályparancsnoki utasítás írta körül. Ez alapján a kalocsai járás döntő részét a 24. román ezredparancsnokság felügyelte.



3. ábra: Térkép a román katonai alakulatok állomásoztatásáról
 Szerkesztette: Mudri Andor



4. ábra: Értesítés Marculescu ezredes kinevezéséről
Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 44/1919. Fi.

A kiskörösi járás és Kiskunhalas rendezett tanácsú város a 10. ezred parancsnokságának fennhatósága alatt állott (Kiskunhalas közvetlenül a helyi zászlóalj-parancsnoksággal érintkezett), a kiskunfélégyházi járást és rt. várost, továbbá a csongrádi járást a 11. román ezredparancsnokság (Kisteleken állomásozó zászlóalj-parancsnoksága) ellenőrizte és irányította. Kecskemét törvényhatósági jogú városért a 12. ezredparancsnokság felelt. A járási főszolgabírói és a városi polgármesteri hivatalokhoz, községi előljáróságokhoz egy-egy, lehetőleg magyarul is tudó katonai delegált küldetett ki. A hadsereg ezen összekötő tiszteken keresztül adott utasításokat és jutott fontos információkhoz a megszállt övezetről. Az összekötők rendelkezésére kellett bocsátani a hatáskörükbe tartozó települések lajstromait, ezzel együtt a közellátási és élelmezési ügyekért felelős tisztviselők névjegyzékeit. A magyar helyhatóságok számára előírták az illetékességük alá tartozó területek statisztikai adatainak összeírását és haladéktalan átadását, az alábbi bontást követve:

„1., a lakosság száma községenként és járásonként /:városenként:/ külön feltüntetve az ellátott és ellátatlan lakosságot. 2., a f.évi gabona és zöldség termés mennyisége 3., az állatállomány, állatfajok, nemek és kor szerint 4., állattakarmány mennyisége”¹⁹ Mindemellett a főszolgabírók és polgármesterek kötelesek voltak az illetékességükbe sorolt települések 1918. évre szóló költségvetéseit is átadni, az előirányzatok, kiadások megtervezése céljából, a felettes katonai parancsnokságoknak.

A megszálló hadosztály parancsnoka, Olteanu tábornok utasítása szerint augusztus 23-áig az általa ellenőrzött terület valamennyi községében az előljárósági választást meg kellett tartani. A megújított testületekre hárult a lakossági szükségletek biztosításának feladata, de főképp a román katonai szervek irányából érkező rendelkezések végrehajtása körüli teendők.²⁰ A román beosztás szerint értelmezett megyére nézve a tábornok katonai főnöknek Marculescu Constantin ezredest, a 21. tüzérezred parancsnokát nevezte ki, melyről az értesítés a főispáni hivatalhoz 1919. szeptember 5-én érkezett.²¹ *„Marculescu ezredest, aki tulajdonképp művelt bojár volt, katonai prefektusként rendelték ki a városházára, akinek segédtisztje Savu erdélyi származású kapitány volt. Marculescu művelt és jóakarató ember volt, tagja annak a társaságnak*

„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

*is, mely perszonál unióra törekedett. És így ő sokat tevékenykedett a jó viszony fenntartása érdekében s nélküle sokkal többet szenvedtünk volna.*²² – emlékezett meg a román tisztről emlékirataiban Sándor István.

Marculescu ezredes számos alkalommal tett az éhezés, nélkülözés enyhítése, a jogsértések orvoslása érdekében. Engedélyezte, például, hogy Kecskemét burgonyaínségét felvásárlással, szállítással enyhítsék, de közreműködött abban is, hogy a villanytelep számára a szükséges szén meg szerezhesse a város. Egy esetben, a távollétében városparancsnokságot ellátó százados teljesíthetetlen parancsait is visszavonatta, sőt, a polgármesterrel szemben rendkívül sértő hangnemben tárgyaló századost megrovásban részesítette.²³ Nem egyszer megesett, hogy Savu kapitány és Marculescu ezredes a kisebb vétségek (pl. esti lámpagyújtási tilalom megszegése) miatt letartóztatott tisztviselők, polgárok kiszabadításáért sikerrel közbenjárt.²⁴ Az ezredes ittléte során Sándor Istvánnal korrekt, barátságos viszonyt ápolt, melyet a polgármester leköszönő levele és az arra írt válaszlevél hivatali előzékenységen túlmutató hangvétele is tükröz.²⁵

■ Operatív intézkedések a vármegye vérkeringésének újraindításáért

„Ha a polgári közigazgatás megfelelően funkcionál, a katonai hatóságok közvetlen közigazgatási ténykedése megszűnik, s megszűnik avval együtt a panaszok legnagyobb része is, mely most egyes katonai szervek ellen fennáll”²⁶ – biztosította a közigazgatás vezetőit Moscalu őrnagy az egyre szaporodó panaszokra válaszul. A hadiállapotokból a lakosság számára egy elviselhetőbb konszolidáció felé történő elmozdulás a megszállás egész ideje alatt azonban üres ígélet maradt.

A román katonai megszállás alatt hadműveleti területté vált Kecskemét és térsége. Ennek nyomán, a polgári közigazgatás és a magyar kormányzatszervek közti összeköttetés a proletárdiktatúra összeomlása után beálló zűrzavaros időszak alatt teljesen megbénult. Az augusztus 15-ével felálló Friedrich-kormány hivatalba lépése önmagában a törvényes közjogi helyzetet nem állíthatta helyre. Szünetelt a távközlés,

a szállítás és a közlekedés ágazatai (így a posta- és futárszolgálat) sem funkcionáltak, melyek később is csupán igen gyér intenzitással, szoros katonai ellenőrzés alatt kezdhették meg működésüket.

Kecskemét és a területileg átszabott vármegye a magyar jogrendszer által törvényesített, legitim vezető tisztviselő és testület nélkül maradt. Elsőként tehát ennek a magára hagyatott állapotnak, vagyis „*a már megalakult magyar polgári kormányzattól Önök [vagyis a román katonai szervek] által elzárt városnak*”²⁷ közjogi rendezését próbálta a román katonai hatóságtól, valamint a magyar kormány szervektől is kieszközölni Sándor István. Ennek érdekében a polgármester megkísérelte a Budapesten tartózkodó vármegyei alispánnal is felvenni a kapcsolatot, arra kérve őt, hogy a „*megszálló hatalom nyomásának engedve*”²⁸ a kész helyzetet akceptálja, és a vármegyei főjegyzőt az alispáni jogkör betöltése érdekében küldje le Kecskemétre. A polgármester 1919. augusztus közepén, a katonai parancsnoksághoz intézett memorandumában arra tett javaslatot, hogy tegyék lehetővé a kormány szervek és a közigazgatási hivatalok közötti rendszeres érintkezést „*távbeszélőn, sűrűn és levélben egyaránt*”.²⁹ „*Amennyiben a telefon és távirati összeköttetés kizárólag a román katonai hatóságok részére van fenntartva, önöknek ezen az úton való érintkezése jelenleg lehetetlen*”³⁰ – olvasható a polgármester kérvényére jövő felelet a hadosztályparancsnokság válasziratában. Ugyanakkor a katonai hatóság ígéretet tett a postai forgalom megindítására és a szabad utazásra feljogosító igazolványok kiadására. A gyakorlatban az ígéret ellenére a hadsereg inkább gátolta mint engedte a Budapesttel való összeköttetés megteremtését.³¹ Később a hadtestparancsnok már mutatott némi hajlandóságot engedményre, így sor kerülhetett a leszerelt és elkobzott telefonkészülékek egy részének (30 darabnak³²) a közhivatalok számára történő visszaadására is. Telefonos kapcsolat nélkül nem csak a kormány szervekkel való rendszeres érintkezés nem jöhetett létre, emellett például a közegészségügy feladatainak ellátása is hátrányt szenvedett: „*Két kilométerre eső járványkórházunkban, az orvosi hivatalban, a városi cserepes kórházban és a fertőtlenítő telepen a telefon hiánya nagyon érezhető*”³³ – fogalmazta meg kérvényét a városi tiszti főorvos.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

A közlekedés- és hírzárlat mellett általános aggodalmat keltett a román hadseregnek a pénzforgalom szabadságát érintő intézkedése. A bevonuló csapatok első intézkedései között szerepelt a városi közpénztárak „átvizsgálása”, a pénzintézetek forgalmának felfüggesztése és eszközállományuk számbavétele,³⁴ ami a gyakorlatban a helyi pénzforgalom intézményei feletti teljes ellenőrzést és azzal való rendelkezést jelentette. A románok összegyűjtötték és lefoglalták a közpénztárak és részben a bankok letétjeinek egy részét azzal az indokkal, hogy a „bolsevik” pénzeket gyűjtik be. Ennek során a város pénztárából 250 ezer korona direktórium alatt felhalmozott összeget koboztak el, benne 70 ezer koronányi „jó”, vagyis kis szériaszámú fehér pénzzel. A város összesen 1,2 millió koronás teljes pénzkészletének ez a 70 ezer korona volt összesen a teljes értékű címletben lévő vagyona. Bolsevik pénznek minősítették továbbá azt a 340 ezer koronát is, mely a város egyik takarékpénztárában volt letétbe helyezve és a proletárdiktatúra alatt kiutalt házak új tulajdonosaitól és bérlőitől származott. Ez az összeg jog szerint a károsult tulajdonosokat illette volna meg, nem a megszállókat. A pénzt a város vezetése több soron megpróbálta visszaszerezni, minek érdekében átiratokat, felterjesztéseket fogalmaztak meg, de mindhiába. Iliescu őrnagy szóbeli tájékoztatása alapján a román parancsnokság a lefoglalt pénzt a Tanácsköztársaság időszaka alatt jogellenesen beszedett bevételének tekintette, és mint ilyet, elkoboztatta.³⁵ Az elvitt összegekről a románok pontos kimutatást nem készítettek, így a város legtöbb esetben kártalanítási igényvel sem léphetett fel.³⁶ A pénzintézetek, mint pl. a Kecskeméti Kereskedelmi Ipar-Hitelintézet és Bank pénzvagyonát a náluk elhelyezett közpénztári vagyon lefoglalásán túl közvetlen kár nem érte. Az üzleti eredményeket azonban jócskán visszavetette a devizapiaci összeomlás, minthogy a háború, majd különösen a forradalmak alatt bevezetett fedezetlen bankók tömegei értéktelenné és megbízhatatlanná tették a pénzpiacokat, ezzel jelentős inflációt, áremelkedést generáltak. Mindez a banki pénzforgalom ellehetetlenülése mellett a teljes gazdasági életet is stagnálásra kényszerítette. A román megszállás parancsutasításos módszerekkel, kemény szankciókkal bevezetett árstabilizáló intézkedései elviekben igyekeztek kordában tartani a tarthatatlan méreteket öltő árdragítást, a kereskedelem felett gyakorolt teljes ellenőrzés azonban továbbra is bénítólag hatott a pénz- és hitelpiacra, ezáltal az egész kereskedelmi forgalomra.

Sürgős megoldásra váró feladatként merült fel a közbiztonság helyzetének rendezése is, mivel a románok által lefegyverzett, alacsony létszámú rendőri és csendőri állomány nem volt képes feladatának jól megfelelni.³⁷ (A román haderők bevonulásáig Kecskeméten a csendőrség létszáma 200 fő körül mozgott, mely testület létszáma a megszállás ideje alatt nagyságrendileg változatlan maradt³⁸). A szétzüllesztett karhatalmi egységeket a rend és nyugalom fenntartása érdekében mielőbb újjá kellett szervezni. A közellátás biztosítása és a közrend fenntartása miatt mindez a megszállók érdekeit is szolgálta. Fegyvertelenül és megfelelő igazolványok, jogok hiányában a rendőri és csendőri karhatalom eredményes nyomozati és rendészeti feladatait nem tölthette be, ezért a kormánybiztos-főispán kérelmet intézett a katonai parancsnoksághoz a rendfenntartó testület lőfegyverekkel és munícióval való felszerelése ügyében. A felterjesztéshez mellékelte kimutatás Kecskemét törvényhatósági jogú város rendőri és csendőri állományának szükségletét is tartalmazta, az alábbi igényekkel: gyalogos csendőrségnek: 200 db Mannlicher fegyver vagy karabély és 5000 töltény; gyalogrendőrségnek: 300 db Mannlicher fegyver vagy karabély és 9000 töltény; lovasrendőrségnek: 30 db karabély és 1500 töltény; detektíveknek és rendőrtiszteknek: 56 db revolver és 2800 töltény; hadifogolytábor őrségének: 4 géppuska 33 töltényszalaggal; 19 200 tölténnyel. A fegyvereket és karabélyokat szuronnyal felszerelve kérte a főispán.³⁹ A karhatalom tényleges felfegyverzésére csak a román csapatok kivonásakor kerülhetett sor. Olteanu hadosztályparancsnok utasítása szerint, amennyiben a rendőrség és csendőrség alacsony létszáma és fegyvertelensége miatt erélytelenséget tanúsít, a közbiztonság fenntartását biztosítani nem tudja, a területileg illetékes román katonai szakaszparancsnokságokhoz kell erősítésért fordulni. Nyilvánvalóan ennek elkerülése a karhatalom parancsnokságának és a közigazgatás szerveinek alapvető érdeke volt, mivel ez a maradék cselekvési mozgásteret is megszüntette volna. Nagy terhet jelentett a rendvédelmi fegyveres testületek újjászervezése mellett az állomány fenntartása is, különösen vidéken. Ennek áthidalására a községekben a csendőri erők ellátásának kötelezettségét az egyes őrsparancsnoki körzetek alá tartozó lakosságra rótták ki. Az ellátmány behajtása a csendőrkerületi parancsnokság elképzelése szerint úgy folyt volna le, hogy a napi ételmezés terhét felváltva, mindig más lakosra

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

vetették volna ki. Ezen elképzelés megvalósítását a főispán nem látta célravezetőnek, mert egyes gazdák számára elviselhetetlenül nagy terhet jelentett volna. Helyette a beszolgáltatási kötelezettség elosztását és kollektív kivetését javasolta valamennyi, körzethez tartozó lakosra nézve.⁴⁰

Kecskeméten a körzeti csendőrőrs 29 fős személyi állománnyal, továbbá 5 hátas- és 6 hámos ló szolgálatba helyezésével alakult meg. A főispánság alatt álló terület csendőri testülete – Kecskeméttel együtt – összesen 446 főből állt, továbbá az őrsök állományába tartozott 140 ló is. Ezt egészítette ki az ún. semleges zóna (Sükösd, Jánoshalma, Pusztamérges, Rém, Borota) állománya, további 34 fős személyi állománnyal és 4 lóval.

A közigazgatás újjászervezése, a közellátás, szállítás-közlekedés kérdései, valamint a közrend azonnali megoldásra váró feladatai mellett Sándor István polgármestert aktívan foglalkoztatták a lakosság jólétével, élet- és lakáskörülményeinek javításával, boldogulásával összefüggő kérdések is. Ezzel kapcsolatosan két fontos koncepciót is Kecskemét törvényhatóságának tanácsa elé terjesztett, melyek az előzmények, aktuális állapotok ismertetésén túl a megoldási javaslatokat, koncepcionális elképzeléseket taglalták.

Kecskemét mint a Kiskunsági Homokhátság jellegzetes mezőgazdasági orientációjú települése számára a fejlődés motorját a mezőgazdaság, azon belül az intenzív ágazatok jelentették. Sándor István elképzelései szerint a lakosság megélhetésének biztosítása, a gazdasági fejlődés beindítása, mindezzel együtt a városra nehezedő szociális és gazdasági problémák megoldásának kulcsát a nagy tradíciókkal bíró mezőgazdasági ágazatok helyzetének stabilizálásában és lendületbe hozásában lehetett megtalálni. Ennek kapcsán a polgármester az alábbi cselekvési tervet⁴¹ nyújtotta át a tanácsnak megvitatásra:

- városi bérlemények meghosszabbítása
- kaszálók saját kézbe vétele a város jószágállománya számára
- haszonbérletbe kiosztott városi földek újraosztása szociális szempontú birtokpolitika mentén
- bérleti díjszabás tételeinek reformja, a kialakult árszínvonalhoz való igazítással

- gyümölcsfa-, különösen baracktelepítések serkentése
- a tervbe vett zöldségtermelő telep megvalósítása
- agrártermékek, különösen a bor piacszerzésének elősegítése
- földek termelékenységének javítása műtrágya, talajművelő eszközök biztosításával
- városi birtokgyarapító politika felélesztése (Miklóstelep visszavétele és Matkópusztta megszerzése)
- erdészeteket ért károk kompenzálása faiskolák létesítésével

A megélhetés és élelmiszerellátás napi gondjai mellett feszítő szociális kérdésként merült fel a lakáshelyzet rendezése is. „*A lakásügy kérdésében sürgős tennivalók vannak. E percben ugyan építkezésre alig gondolhatunk, mégis szükséges az előkészítő intézkedéseket megtenni*”⁴² – fogalmazott lakáskonceptiójának bevezetőjében Sándor István. Kecskemét, mint piacközpont, egyben igazgatási székhely, a korszakban lendületesen növekvő népesedési tendenciákkal rendelkezett. A számbelileg megnövekedett lakosság megfelelő elhelyezése, lakásviszonyainak megoldása a háborút megelőző időkben is folytonosan fennálló nehézségeket okozott, melyek a háborús évek megrázkódtatásai alatt még szorítóbbá váltak. A Kecskeméti Közlöny 1919. október 17-én megjelent híradása szerint Kecskeméten 1600 olyan személy tartózkodott, kik 1914. augusztus 15-e után érkeztek a városba. Ehhez járult még 560 külföldi polgár is (arány szerinti sorrendben: galíciai zsidók, orosz hadifoglyok, osztrákok, csehek, lengyelek) akiket ugyancsak a városban helyeztek el. Az 1914 előtt nem kecskeméti illetőségű lakosok összesen tehát 2160 főt tettek ki, amennyiben a napilap értesülései helytállóak.⁴³ Az albérletek iránti csillapíthatatlan igény, mint a hiánygazdaság valamennyi területén jelenlévő tünet, a spekuláció és nyerészkedés táptalaja volt. „*Naponként tapasztalom, hogy a bérbeadó háztulajdonosok és más bérbeadók, felhasználva a nagy lakásínséget a lakáshivatal megkerülésével, legtöbbször uzsoraáron adják bérbe helyiségeiket olyanoknak, kiknek lakásigénye nincsen megállapítva s csak kényelmi szempontból változtatnak lakást [...]*”⁴⁴ Az illegális bérügyleteket a polgármesteri hivatal pénzbírsággal igyekezett szankcionálni, vajmi kevés sikerrel. A lakásínség mentén megnyilvánuló szociális, népjóléti és közegészség-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

ügyi problémák orvoslására a polgármester – a megélhetési viszonyok javításához hasonlóan – egy javaslatsort dolgozott ki, melynek legfőbb elemei az alábbiakat tartalmazták:

- lakossági önerős renoválások serkentése, építési anyagok mérsékelt áron való biztosításával
- a létszámában felszaporodott lakosság vidékre történő kitelepülésének ösztönzése
- a későbbiekben megüresedő katonai barakkok szükségklakássá alakítása

Szót emelt Sándor István mindazok érdekében is, akik a háború sikeréért a legsúlyosabb áldozatot hozták, testi épségüket, életüket áldozva fel a haza oltárán. A hazatérő katonák leszerelését követően családtagjaik részére ugyanis a hadisegélyeket 1919 februárjától már nem térítették. Számtalan esetben előfordult, hogy „*a leszerelés gyors és izgatott módja miatt*” sok rokkant, beteg katonát „egészséges” jelzővel bocsátottak el, így családjuk nem csak elesett a megélhetést jelentő csekély összegű segélyektől, de a hazatérő katonák ápolása, munkaképtelensége miatt plusz teher is sújtotta őket.⁴⁵ Sándor István törekedett arra, hogy a tartósan beteg és maradandó egészségkárosodást szenvedett leszerelt honvédek rokkanttá nyilvánítása minél gyorsabban megtörténjen, mivel az erre kijelölt szakbizottságok, katonai és polgári hatóságok által lefolytatott eljárásokat igen nehézkesnek ítélte meg. A nyomorúságot, nélkülözést és „izgalmakat” csillapítandó, a polgármester a segélyek továbbfolyósítása ügyében a hadügyminisztériumhoz fordult, a kormány szerv azonban a segélyek további folyósítását a vonatkozó rendeletre való hivatkozással elutasította. A hadifogságból vissza nem tértek családtagjainak juttatott segélyeket 1919 augusztusának végéig továbbra is kiutalták, ezt követően azonban ezt a támogatást szintén beszüntették. A segélyek felfüggesztésével az állam éppen azoktól vonta meg támogatását, akik hazafias kötelességüknek eleget téve kerültek szomorú helyzetükbe, míg otthon maradt családtagjaik súlyosbodó megélhetési gondok elé néztek. „[...] *1500 család maradna mai drágaság mellett segély nélkül*”⁴⁶– olvasható a polgármester hadügyminiszterhez címzett levelében, melyben az anyagi támogatások további folyósításához okvetlen szükséges, 200 ezer korona összegre nyújtott be kérelmet. A

pénz kieszközléséért tett erőfeszítések sajnos nem hoztak eredményt, a Magyar Állampénztár a kifizetést – az erre vonatkozóan kapott szóbeli utasításokat követve – ezúttal sem teljesítette. Az állampénztár csak később, az augusztusi és szeptemberi segélyek kifizetése kapcsán változtatta meg döntését.⁴⁷

Közellátás – hadellátás megszervezése

„Elsősorban a hadsereget látandó el élelemmel, azután a lakosságot, és azután a megrendelt szükségeket”⁴⁸ – szöveg Olteanu tábornok könyörtelen utasítása, az élelmek kiosztása kapcsán kiadott parancsában.

A Kecskeméti megszálló VI. „divízió”, majd később az azt felváltó lovas- és vadászadosztályok ellenőrzése alatt tartott terület egy nagy hadtápkörzetet alkotott, mely az alábbi élelmezési kerületekből állt: 1. kalocsai járás; 2. kiskőrösi járás; 3. Kiskunfélegyháza rendezett tanácsú város; 4. kiskunfélegyházi járás; 5. csongrádi járás; 6. Kiskunhalas rendezett tanácsú város és 7. Kecskemét törvényhatósági jogú város. Az élelmezési körzetek ügyeit a járási főszolgabírók és a városok polgármesterei látták el, az illetékességük alá rendelt közigazgatási szervek útján.⁴⁹

Az élelmiszerellátás megszervezése terén a hadsereg igényei mindig prioritást élveztek, minden más egyéb érvet és érdeket felülírva. Ezen igények kiszolgálását rendelték a polgári közigazgatás legfontosabb feladatául. A megszálló katonai csapatok részére történő beszolgáltatások behajtását, a fogolytábor és a lakosság folyamatos ellátásának megszervezését, később pedig Budapest főváros részére a szállítások teljesítését egy önálló szerv végezte. A főispánnak alárendelten, de aránylag széles intézkedési jogkörrel rendelkező közélelmezési hivatal vezetésére egy mérnök végzettségű hivatalnokot, Bartha Kálmánt jelölték ki. Közellátási szempontból a főispán illetékességébe tartozó területet 5 körzetre tagolták, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskőrös, Kalocsa és Csongrád székhelyekkel.⁵⁰ Az átszervezett közélelmezési hivatal működését a felkelhető élelmiszerkészletek összeírásával és a Haditermény Rt. gabonakészleteinek felvásárlásával kezdte meg. A beszolgáltatási kötelezettségek teljesítéséhez begyűjtéseket is kellett folytatni, arra is ügyelve, hogy mind a termelők, mind az ellátatlan lakosság alapvető szükségletei bizto-

„Nincs már nékem ruhám, az otláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

sítva legyenek. A minimum fejadagokat, havi szintű kvóták szerint határozták meg. Ennek alapján a kiosztható/meghagyható gabonamennyiség 20, östermelők esetében 25 kg-ban lett megszabva. Gazdaságok esetében számolni kellett továbbá az ott-tartózkodó idénymunkások és jószágok élelmezési igényeivel is.⁵¹ Vetőmag esetében ugyancsak meghatározták a termelőknél hagyandó kontingenseket.⁵² A közélelmezési hivatal csak a létfenntartáshoz nem szükséges „feleslegre” tarthatott igényt. A hadsereg húsellátásának biztosítására a gazdákat hirdetmény útján kötelező bevállásra és beszolgáltatásra szólították fel. A rendelkezésre álló készletekről, továbbá a működő malmok számáról, tulajdonosi háttéréről, üzemeltetéséről, hajtóanyagkészleteiről jelentési kötelezettség lépett érvénybe.⁵³ A begyűjtött adatokat sürgősen továbbítani kellett a katonai parancsnokság felé. Mivel a megszállás időszaka Kecskeméten az aratás idejére esett, minden nehézség dacára meg kellett szervezni a nagy mezei munkák elvégzését is. A megszálló csapatok részére történő, többnyire aránytalanul magas beszolgáltatási kötelezettség teljesítése és a lakosság minimális szintű ellátása a fennálló zilált viszonyok, a tartós munkaerő-, nyersanyag-, vontatóerő-hiány mellett csak könyörtelen szigorral, de sok esetben még úgy sem volt kivihető. Így a közellátás, élelmezés gondja mellett a gabona-betakarítás felügyelete is a közélelmezési hivatalra hárult. A mezőgazdasági munkák teljesítése kötelező volt, azok esetleges elmaradását a román katonai parancsnokság szabotázsnek tekintette és keményen szankcionálta: „*A román katonai parancsnokság rendelkezése folytán az ottan szokásos módon /:dobszó, hirdetmény:/ felhívandó a lakosság, hogy az őszi mezei munkálatokhoz azonnal kezdjen hozzá, annyival is inkább, mivel a késlekedőket a román katonai parancsnokság internálni fogja, legyen az illető gazda, gazdasági cseléd, vagy munkás. Ugyanilyen elbánásban fognak részesülni a mezőgazdasági munkával foglalkozó napszámosok is, ha vonakodnak munkát vállalni*” – állt a román katonai parancsnokság utasítása alapján kiadott főispáni rendeletben. Olteanu hadosztályparancsnok rendelkezése nyomán a földművelési munkálatokat helyben, a városok és községek képviselői közül kijelölt közélelmezési biztosok katonai szigorral, csaknem munkafelügyelői felhatalmazással tartoztak irányítani: Az albiztos „*felügyelni fogja a földművelési munkálatok pontos végrehajtását, a gyűjtést, aratást és az őrlést és cséplést és munkára fogja hajtani az egész lakosságot*”.⁵⁴

A csongrádi járáshoz tartozó községek, községi bírák, jegyzők és
közellátási vezetők névjegyzéke.

I. CSONGRÁD község

Községi bíró:

Dragon Károly
~~Bódi Mihály~~

/:remán Ezredesnek jelentve volt: Dragon Károly:/

Vezető jegyző:

Kovács Elemér

Közellátás vezetője:

Bódi Mihály

II. CSANYTELEK község

Községi bíró:

Pintér Ignác Miklós

/:jelentve volt Laczó Gergely:/

Jegyző:

Farkas Lajos

Közellátás vezetője:

Horváth Mihály

/:jelentve volt: Krucsai Mihály:/

III. TÖMÖRKÉNY község.

Községi bíró:

Hevesi János

Jegyző:

/:jelentve volt: Bozó János:/

Reisz Mihály

Közellátás vezetője:

Laczó Gábor

/:jelentve volt: Laczó Gáspár:/

CSONGRÁD, 1919 évi augusztus hó 23-án.



L. F. F.
Főszolgabíró.

5. ábra: Járási tisztviselők neveinek lejelentése a főispán részére
Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi. és 19/1919. Fi.

*Plana Hírszámjegyjének Statisztika Cerealelor
termények statisztikája*

Commune Görögök	Productia totala cointomului Állomány 1919 mha. mha. mha. 404 1205 268		Suflete lélek	Necisar scribiei 1919 mha. mha. mha. 3325 3325 268		Esterley Állomány 1919 mha.		Observat. Megjegyzés
	Állomány 1919 mha. mha. mha. 2000 4112 595	Állomány 1919 mha. mha. mha. 492 791 900		Állomány 1919 mha. mha. mha. 200 3930 595	Állomány 1919 mha. mha. mha. 492 791 900	Állomány 1919 mha. mha. mha. 1532 4680 500	Állomány 1919 mha. mha. mha. 200 4000 600	
Alpár	404	1205	268	3694	2000	4112	595	
Áranyfalva	2000	4112	595	2100	492	791	900	
Bálmunkostóras	492	791	900	2810	1532	4680	500	
Pélemunkostóras	1532	4680	500	920	200	4000	600	
Mászentlászló	150	4400	500	2750	4800	4202	3240	400
Más Kunmájosa	4120	3560	2280	17878	4163	4163	950	
Más Telek	976	952	450	11500	5200	4000	7000	2600
Törvénybánya	5700	6200	3000	6000	812	6498	2666	
Törvény	812	6498	2666	4000				
Összesen	4120	3560	2280	51632	2704	2034	4008	1

Munkajegyzék 1919 aug. 10.
A. N. S. S. S.
Posta

6. ábra: Kétnyelvű terménysztaztika a kiskunfélegyházi járásból
Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi.

Abban az esetben, ha a kijelölt feladatok a hiányzó munkások miatt nem voltak végrehajthatók, mint például kampányszerű betakarítási munkák esetén, a katonai kiküldötték útján az illetékes ezredparancsnokságokhoz kellett fordulni, melyek „*megfelelő fedezet mellett*”⁵⁵ hadifoglyokat rendeltek ki. (Kecskemét polgármestere például a város „közönsége” tulajdonát képező szikrai szőlőtelep szüreti munkálataihoz 60 fogoly munkaerőt kért, 8 ór kíséretében, 1919. október közepén⁵⁶). A mezőgazdasági munkák irányításán azonban jóval túlnőtt a közéletmezési biztosok hatásköre: felhatalmazásuk alapján gyakorlatilag nyomozati hatóságként kellett felkutatniuk a lakosok birtokában lévő élelmiszerkészleteket, hogy megállapítható legyen az előírt kvótákon felül elrekvirálható terménymennyiség. Ennek érdekében a gazdák kicsépeelt, megőrölt gabonájáról, betakarított, eltárolt terményeiről, a településen tartott állatállományról az albiztosok naprakész és részletes nyilvántartást voltak kötelesek vezetni és rendszeres tájékoztatást tartoztak adni a közéletmezési főbiztos felé. Kötelesek voltak továbbá a rekviráló főbiztosok utasításait végrehajtani, továbbá segédkezni a begyűjtött áru bevagonírozásában és kísérettel való ellátásában. A megállapított fejadagon felül összeírt terményekből történő rekvirálás mértékét kisbirtokok esetében ideiglenes jelleggel 15, nagybirtokoknál 25%-ban szabta meg a katonai parancs. A katonai erővel végrehajtott begyűjtések alkalmával a rekviráló egységek a megállapított kvóták tiszteletben tartására a legkevésbé sem voltak tekintettel, melyet a fennmaradt panasziratok, hivatalos beszámolók tömegesen alátámasztanak.

A terménybeszolgáltatások teljesítéséért a közellátási biztos mellett a községi bíró (ill. városban a polgármester) és a közgyűlés is személyi felelősséggel tartozott. Kötelezettségük teljesítésében azonban kezüket megkötötte, hogy az illetékes katonai parancsnokság hatáskörüket rendkívül szűkre szabta., Elutasította például a főispán azon kérését is, hogy a beszolgáltatások kivetésében – ténylegesen annak ellenőrzésében – a polgári hatóság is közreműködhesen.⁵⁷ A beadások terheinek elviselése rendkívül nehéz és egyre súlyosbodó feladatteher elé állította mind a lakosságot, mind a hivatali apparátust. 1919 augusztusának végén már a Közéletmezési Hivatalt és ezen keresztül a helyi gazdákat sújtotta a katonaság és az ellátatlan lakosság élelmezé-

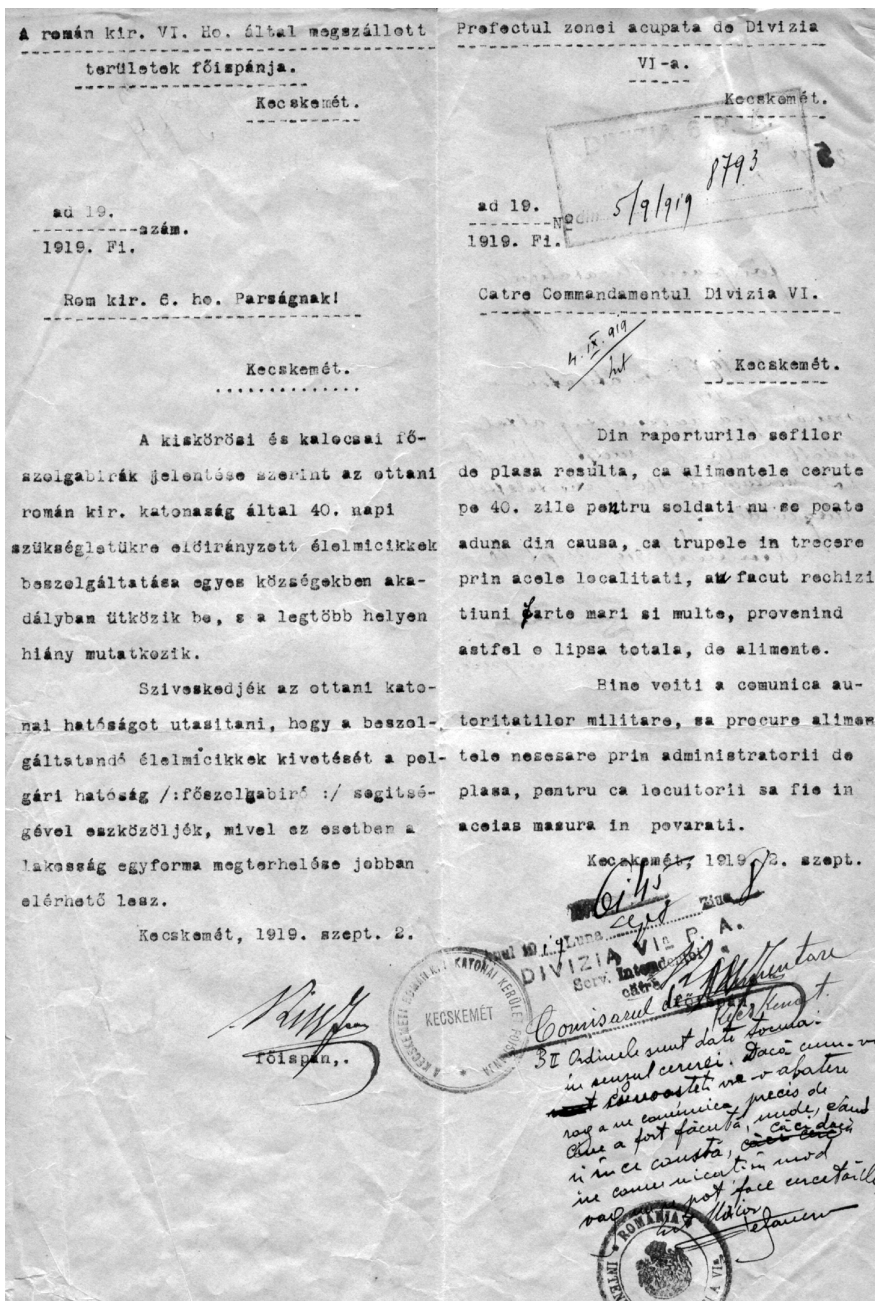
„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

sén felül a Kecskemétre internált fogolyok táplálása is, kiknek ellátása havonként 11-12 vagon lisztet emésztett fel a Közélelmezési Hivatal készleteiből. Összehasonlításként a város ellátatlan lakosságának élelmezésére havonként 14-15 vagon lisztre volt szükség.⁵⁸ Mindezeket túlmenően, a főszolgabírói hivatal alá tartozó területéről további, napi 15 vagon gabonát és 5 vagon főzelékfélét tartoztak küldeni Budapest lakossága számára.⁵⁹ Kecskemétről a Közéllátási Hivatal budapesti társszerve részére a megszállítás folyamán csak gabonát 60 vagonnal szállítottak le, összesen 6000 mázsa összsúlyban.⁶⁰ A fővárosba történő transzportok esetében a beszállítási kötelezettség teljesítése szigorú napi szintű elszámoltatás mellett zajlott: az ezredek minden este jelentettek a dandároknak a berakodott és elszállított vagonok tartalmáról. A dandárparancsnokságok azon az estén továbbjelentettek a hadosztály felé, majd onnan tovább, a Mosoiu tábornok vezette hadcsoporthoz. A beszállítások kivételével és behajtása kérésmentes katonai parancsutasítás alapján zajlott.

■ Élet a román katonai fennhatóság árnyékában

„*Tehát ez a felszabadítás*”⁶¹ – konstatació keserű tapasztalatait Sándor István, a megszállítás valóságának megtapasztalása nyomán, 1919 nyárutójában.

A román hadsereg Kecskeméti bevonulása – leszámítva néhány erőszakos cselekményt – aránylag eseménytelenül zajlott. A város területén azonnal berendezkedtek a parancsnokságok, a felettes katonai szervek és a beszállított tisztek számára a kijelölt középületek – törvényszék, iskolák – és kisebb részben magáningatlanok adtak helyet. A város belterületén és széles határában román katonai járőrök vigyázták a rendet. Ismét megnyílt a mozi, megtelt a színház, hangversenyeket tartottak városszerte, újraindult a sajtó és szeptembertől megnyitották kapuikat az iskolák – már ahol nem lett kisajátítva épületük. A cenzúrázott sajtó által közvetített konszolidált, békésnek tűnő közállapotoknak azonban legfeljebb csak a felszínén volt látszólagos a nyugalom. A megszállítás az élet minden területén keserves küzdelmet követelt a túlélés, a megmaradás érdekében.



7. ábra: A román katonaság részére beszoigáltatandó élelmiszerek begyűjtésével kapcsolatos kétnyelvű (magyar–román) felirat
Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. és melléklet.

Kimutatás

a városi iskolák fűtőanyag rendelkezését
1919. jan. 22-án.

Iskola megnevezése	Milyen fűtőanyag van és mennyi?	Mennyi ideig lesz elég?
Kuvuc-teri iskola ¹⁻¹	Kősz van, gyújtó nincs	Kősz elég lesz körülbelül február végéig.
48-as Rózi osztály	Nincs sem kősz, sem szén, sem gyújtó	—
Muzsáji iskola	Semiféle fűtőanyag sincs	—
I. Rör. ikt. leánytan. műv. osztály ²⁻²	Kősz és gyújtó van	egy hétig -
Mátyás király-teri iskola ¹⁻¹	Kősz egész felére van, de gyújtó egyáltalán sem sincs	gyújtó anyag miatt a kősz is hamar el fogja érni a 2. máj. óta
Horog úti iskola	Nincs kősz, " gyújtó	—
Nyári Károly	2 q kősz - nagyjából 100 - gyújtó nincs	A kősz hamar el fogja érni, a gyújtó pedig még van.
Mária-városi iskola ¹⁻¹	Szén van 10 q. Nagyjából 100 - gyújtó nincs	egy hétig elég lesz.
Kath. Egyetben	Semmi fűtőanyag sincs -	—
Legényegyleti iskola	Semiféle fűtőanyag sincs	—

Megjegyzendő, hogy az összes iskolánál sem szalma, sem papír nincs a begyűjtéshez.

8. ábra: Kimutatás a városi iskolák fűtőanyaggal való ellátottságáról
Forrás: MNL BKML IV. 1908. b 1366/1919.

Az oktatás és az iskolai élet megindítása

A közoktatás alapfeltételeinek biztosítása már a román megszállás előtt is szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközött. A beiskolázandó korcsoportok növekedésével az épületállomány egyre kevésbé tudta befogadni a beíratott tanulókat. A város külterületén még a háború kirobbanása előtt 20–30 tanyai iskola hiányzott, melyek építését ki is tűzte célul a város vezetése, a terv azonban 1914 után torzóban maradt.⁶² A kecskeméti népiskolák a háború öt esztendeje alatt négy iskolaépület 40 lefoglalt tantermét voltak kénytelenek nélkülözni. Ennek folytán az eredeti hivatásukban meghagyott intézmények falai között olyan zsúfoltság lett úrrá, hogy már csak másodnaponként váltakozó rendszerben lehetett a tanulókat elhelyezni.⁶³ A direktórium idején felmerült az iskolaépítési terv folytatásának eszméje, de az idő rövidsége és a zilált gazdasági viszonyok ismételten megghiúsították a terveket.

A sok sebből vérző iskolarendszer világgéget követő újjászervezése előtt számos nehézség tornyosult. A középiskolai oktatás számára például 1919 késő nyarán alig maradt rendelkezésre álló épület, mivel a háború során, majd a megszállás idején a város középiskoláit a katonai hatóságok – hadikórházi célból – igénybe vették, a reáliskola ingatlanát pedig tiszti foglyok szállásául jelölték ki.⁶⁴ A kecskeméti középiskolák az Újkollégium épületében működtek a háború éve alatt, a román megszállást követően azonban a városi térparancsnokság ezt az objektumot is igénybe vette. „*A tanítás megkezdése nem csupán kulturális érdek, hanem fontos biztosíték a polgári rend fenntartására is*”⁶⁵ – áll a főispáni kérvényben, melyben konszenzusként a Rákóczi úti Kereskedelmi Kaszinó épületét hozta javaslatba a térparancsnokság elhelyezésére.

A kisajátítások mellett a háborús évek előrehaladtával állandósuló nyersanyaghiány a még meglévő tanodák fenntartását is mind bizonytalanabbá tette. 1919 januárjában Kerekes József népiskolai helyettes igazgató kénytelen volt a kecskeméti tanácsnak jelenteni, hogy a város elemi iskolái teljesen kifogytak a tüzelőből, így további nyitva tartásuk kritikussá vált. A városi tanintézetek mellett a pusztai elemi iskolákban is nagy volt a nélkülözés: 1919 januárjában 22 oktatási intézményben már egyáltalán nem volt fűtőanyag, a többiben legfeljebb néhány má-

zsa kokszot írtak össze a tanítók.⁶⁶ A városi tanács áthidaló kényszer-megoldásként elrendelte, hogy az egyes iskoláknál még fellelhető fa- és kokszkészleteket össze kell vonni, hogy városszerte le ne bénuljon a feladatellátás. Az elemi iskolákban a végzős, 4. évfolyam iskolázását minden körülmények között folytatni kellett, mert az oktatás szüneteltetése ezen évfolyamok esetében okozta volna a legtöbb kárt.⁶⁷ A megszállást követően kialakult bizonytalan politikai, gazdasági és közbiztonsági helyzet miatt csak késve és meglehetősen dőcögősen indulhatott meg a tanítás a város oktatási intézményeiben. Még 1919. október utolsó napján is arról számolt be a főispánnak Szombatfalvy polgármester, hogy az iparostanonc-oktatás előreláthatólag a következő héten indulhat be. A rendkívüli tüzelőanyag-hiány miatti szükségből a városi egyik elemi népiskolában kapott helyet a szakoktatás, olyan módon, hogy a tantermekben délelőtt elemi oktatás, délután tanoncképzés folyt.⁶⁸ Meglehetősen nagy volt a háború és forradalmak idején iskolából kimaradt gyermekek aránya, különösen az egyébként népes, kiterjedt tanyavilágban. A népiskolák felügyeletével megbízott igazgató, Kerekes József arról tájékoztatta a várost, hogy külterületen 389 fő, köztük 7–8–9, sőt nem ritkán 10–11 éves korosztályok meg sem kezdték iskolai tanulmányaikat. Kerekes számításai szerint ez olyan magas szám, melynek terhét a belterületi intézményekre lehetetlen volt áthárítani. (Példaként vette, hogy ha csak a meglévő 18 db osztályra 100 tanulót szétosztanának, ezzel egy-egy osztály létszámát 60 főre duzzasztanák fel, és még akkor is elhelyezésre várna további 289 fő.)⁶⁹ A kialakult helyzet Kerekes szerint csak radikális átszervezésekkel és új osztályok indításával, illetve új tanerők bevonásával lett volna kezelhető. 1919 szeptemberében Kecskemét elemi iskoláiba 3326 gyermeket írtak be, mely létszám meghaladta ugyan az előző évit, de a mintegy 10 és félezer tanköteleseknek még így is csak töredéke volt. A polgári leányiskola 398 tanulóval kezdte volna meg az évet, azonban az intézmény tüzelővel egyáltalán nem rendelkezett, és annak beszerzésére a legkisebb remény sem mutatkozott. Az áldatlan állapoton a kultuszminisztérium sem tudott érdemben segíteni. Javaslatuk szerint az iskolák „*minden percet használjanak fel, mert a fűtőanyagot nem képes biztosítani*”.⁷⁰ A kegyesrendi főgimnáziumba ezen az őszön közel 300 tanulót írtak be. Sok küszködés forrása lett, hogy ezen intézetet is kényszerből át kellett

költöztetni, mert az iskola régi épületének visszaszerzésére remény sem volt. Az iskola a katonai megszállás végéig magyar csapatkórházként funkcionált. Ugyanígy a főreáliskola (és vele együtt az egy épületben működő felsőkereskedelmi iskola) esetében sem találtak megértésre az alma mater visszaigénylésére folytatott erőfeszítések, melyet a román hadsereg saját céljaira sajátított ki. A református kollégiumban, a tanítóképző intézetben és az angolkisasszonyok tanintézetében a korábbi évhez képest kevesebb tanulóval ugyan, de mégiscsak elkezdődhetett az oktatás. A tanítóképző intézet és a jogakadémia hallgatói létszáma jelentős mértékben megcsappant, mivel a Tiszántúlról és a Délvidékről származó diákság zöme a közlekedés és posta szünetelése, a zűrzavaros közállapotok miatt nem tudta folytatni megkezdett tanulmányait.⁷¹

A korabeli beszámolók alapján a megszállást követően, 1920 januárjában is válságos állapotban találhatjuk a város oktatási intézményeit: nyolc 4. évfolyamú osztály mellett mindössze három 5–6. évfolyamú osztály számára biztosítottak annyi tüzelőanyagot, hogy az ide járó tanulókra heti 2-2 félnapon fűthessenek. A többi 49 osztályban az oktatást felfüggesztették.⁷² A zordabbá váló időjárás miatt egyre több iskolában kellett korlátozni a tanítást a délelőtt 9–11 óra és délután 2–4 közötti időszakra, majd a kemény hidegek beálltával sorra be is kellett szüntetni az oktatást ott, ahol a tanulók – mint például a reáliskolában – nem tudták reggelenként összehozni a napi tűzrevalót. A felsőkereskedelmi iskola állt még viszonylag a legjobb helyzetben. Itt a tanulók például egy favágás alkalmával közel 42 ölnyi fát gyűjtöttek össze, mely átmenetileg megmentette az intézményt a kényszerbezárástól.⁷³

1919 őszén a 37 pusztai iskola közül tanulóihiány miatt négy zárva maradt, de a román megszállás alatt a többi pusztai iskolába is csak fele annyi tanulót íratnak be átlagban szüleik, mint az azt megelőző években. „*A fő ok a ruhátlanság*” – olvasható a pusztai iskolák igazgatójának 1920. január havában kelt jelentésében a megdöbbentő adatok magyarázata, amelyből még az is kiderül, hogy 1920 januárjára még a megnyitott tanodák többségében is meg kellett szüntetni az oktatást. Mindössze 15 iskolában lehetett részleges (másnapos, harmadnapos) tanítást fenntartani, és ezekben is csak úgy, hogy a tanulók hordták be otthonról a fát. Az oktatási intézmények fenntartása a román csapatok kivonulását követve is komoly gondokat okozott a kifosztott, agyon-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

sarcolt városnak. Az iskolákból nem csak a meleg hiányzott: igen nagy részben tönkrementek az oktatás számára nélkülözhetetlen eszközök, berendezési tárgyak is. A város legkülönbözőbb, hadicélokra felhasznált iskoláinak épületállománya a román csapatok kivonulásáig rendkívüli károkat szenvedett el. A Vörös Hadsereg, majd a román katonaság beszállásolása hatalmas veszteségeket okozott az oktatási intézményekben: feltört szekrények, tönkretett és feltüzelt bútorzat, felszaggatott padló maradt hátra a kivonuló csapatok után.⁷⁴ A kecskeméti református gimnázium épülete és iskolai felszerelése első ízben a direktórium alatt, a vörös katonák beszállásolását követve, majd a román megszállás hónapjai során ment tönkre. Az épület bútorzatában, villamoshálózatában keletkezett károkat a fenntartó testület nagy költségekkel helyreállította, melyhez a direktórium alatt a város is hozzájárult. A román csapatok kivonulását követve az igazgatóság az iskolaépületet ismét elszomorító állapotban találta.⁷⁵

A közellátás szabályozásának ügyei

A közellátás ügyei fölött a román hadsereg itt-tartózkodása alatt mindvégig szigorú ellenőrzést gyakorolt. Ezzel összefüggésben rajta tartották a szemüket az ár- és bérszabályozási⁷⁶, kereskedelmi rendeletek betartásán⁷⁷, az áruszállítás kisebb-nagyobb ügyein is. Találunk arra is példát, hogy a főispán közbenjárásával kellett kérvényt beterjeszteni a parancsnokság felé az iránt, hogy a kecskeméti kereskedők és iparosok részére 2 teherautót lehessen járatba állítani Budapest–Kecskemét–Szeged útvonalon,⁷⁸ mivel a lakosság más úton áruhoz nem juthatott.

A korlátozott mérvű közlekedés engedélyezése dacára a demarkációs vonalak által szétszaggatott, kifosztott és lepusztított ország egyes régiói, így a Kiskunság is, sok esetben a legalapvetőbb szükségleti cikkek terén is ellátatlan maradt. A város már szeptember hó elején katasztrofális élelmezési helyzetben volt. Az ínség átvészelését hivatott szolgálni a háborús években bevezetett adminisztratív intézkedések fenntartása, így például az ellátatlan lakosság részére meghatározott fejadagok kiszabása. Naponként és fejenként 500 gr kenyér, húsból heti háromszori rendszerességgel a felnőtt lakosok részére 400, 15 éven aluliak számára 200 gr volt biztosítandó.⁷⁹ Az alapanyagok beszerzése és kiosztása a

Közellátási Hivatal fontos illetékességi területe volt. A megállapított fejadagokhoz a lakosság a városi és községi előljáróságok útján, családonként kiadott élelmiszerjegyek (kenyér, liszt, hús, zsír, cukor⁸⁰) ellenében juthatott hozzá, az erre kijelölt kereskedőktől. Az élelmiszerjegyeken fel kellett tüntetni a jogosult család tagjait név szerint, továbbá a jegyek beváltásának kizárólagos helyét is. Az áruhiányból és a pénzromlásból eredő árdrágítás elharapózódását maximált hatósági ármegállapításokkal és a szabad forgalom korlátozásával igyekezett kordában tartani a román parancsnokság. Az árdrágítást a kiadott rendeletek magas – 50 ezer koronáig terjedő – pénzbüntetés terhe mellett és akár egy évig terjedő elzárás kilátásba helyezésével szankcionálták.⁸¹ A közellátásra és a kereskedelemre vonatkozó parancsok betartására, az árdrágítás és a pénzekkel való tiltott üzérkedés megakadályozására, a gazdasági bűnesetek felderítésére a városi rendőrség szervezetén belül egy önálló hatáskörű hatóságot, az ún. közélélmezési rendőrséget szervezték meg. A speciális feladatkörrel ellátott nyomozati szerv vezetésével Czikmántory Endre, korábbi közélélmezési hivatalnok lett megbízva.⁸² A foganatosított intézkedések az éhínséggel fenyegető élelmiszerhiányt nem voltak képesek kezelni, legfeljebb annak negatív hatásait tompíthatták. A Kecskeméti Közellátási Hivatal vezetője 1919. szeptember 10-én kelt jelentésében azt részletezte, hogy a város 60 ezres ellátatlan lakosságának élelmezési szükséglete (havi 20 kg-os fejadagokat alapul véve) 1560 vagon gabona volt. E mellett az őstermelők száma 32 ezer főt tett ki, részükre (havi 25 kg fejadaggal kalkulálva) 1040 vagon gabona járt volna. Vagyis: a gazdasági évben a város teljes lakossága részére 2600 vagon gabonát kellett volna előteremteni, ugyanakkor a vidék teljes termése ennek felét sem tette ki. A gabonahiányra tekintettel a román katonai fennhatóság a gabonakereskedelem egészére a legteljesebb moratóriumot szabta ki: „...mindennemű gabonaterméket és pedig: rozst, búzát, árpát, zabot, kukoricát zár alá helyezek. A gabona termékek fölött kizárólag a kecskeméti közellátási hivatal rendelkezik. További intézkedésig tilos ennél fogva a felsorolt gabonatermékek eladása, azok bármi úton való forgalomba hozatala...”⁸³ – szöveg a Román Királyi VI. Hadosztály parancsnokának 1919 szeptember hóban kiadott rendelete. A zárolás a termelők és a malmok készletein kívül kiterjedt azon személyekre és társaságokra is, melyek kizárólag a kereskedelemben voltak érdekelték,

„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

függetlenül attól, hogy készleteiket a tiltó rendelet előtt szerezték be.⁸⁴ A szabad kereskedelem lehetősége mindössze azon csekély számú termékféle esetében maradt meg, melyek mozgását és kereskedelmét már a direktórium időszaka előtt sem korlátozták. Mivel tehát a közlekedés megbénítása és a kereskedelmi korlátozások az áruszállítást ellehetetlenítették, a feketekereskedelem és az árdrágítás mindig utat talált magának. Az illegális gazdasági tevékenység megakadályozása érdekében mindennemű törvényteleniséget, rendkívüli esetet – legyen az bármilyen csip-csup ügy – a közigazgatás hatóságainak azonnal jelenteni kellett a hadsereg felé. Ilyen volt például Kocsis Pálné kecskeméti lakos esete is, aki – a rendőrség jelentése alapján illetéktelenül, – rendszeresen szállított zöldséget Nagykőrösre. Súlyosbította az ügyet, hogy a szomszéd város már egy másik román katonai adminisztráció, így hadtápkörzet illetékességéhez tartozott. Az egyébként teljesen jelentéktelennek tűnő esetet a főispán haladéktalanul továbbjelentette a román parancsnokságnak.⁸⁵

„Kecskemét város lakosságát a román megszállás teljesen kifosztott, szomorú állapotban találta. A hosszú háború, a blokád lehetetlenné tették a folyton csökkenő készletek pótlását, a legutóbb lezajlott bolsevista uralom pedig tönkretette azt a csekély készletet is, amire, mint végső tartalékra számíthattunk. A tél előtt állunk, s a lakosságnak nincs tüzelője, a malmoknak, villamos műveknek szene, nincs zsír, cukor, világító anyag, nincs só, nincsenek ruházati cikkeink, hiányzanak a legközönségesebb tápszereink”⁸⁶ – olvasható Balázsfalvy Kiss Ferenc főispánnak a román hadosztályparancsnokhoz intézett drámai hangvételű kérelmében, melyet a nyomor enyhítése érdekében 16 kereskedő Erdélybe (esetleg Románia területére) való kiküldetése iránt nyújtott be, árubeszerzés céljából. A közigazgatás számára ugyanis megoldhatatlannak tűnő had- és közellátási helyzetben nem lehetett nélkülözni a nagykereskedők tapasztalatait, kapcsolati tőkéjét. Fispán Mór cége például vállalta, hogy a város lakossága részére Szabolcsban 100 vagonnyi burgonyát beszerez.⁸⁷ Az ugyancsak kecskeméti érdekeltségekkel rendelkező Fructus élelmiszer-kereskedelmi vállalat 3 vagon zsír beszerzésére, városba szállítására és szabott áron történő értékesítésére adott ajánlatot, de csak azzal a feltétellel, ha árukészlete a rekvirálás alól mentességet kap.⁸⁸ Az üzlet a Fructus vállalat részére feltehetően ked-

vezően zárulhatott, mert kiszáratva egy újabb, ezúttal sokkal szélesebb felhatalmazással járó ajánlattal keresték meg a szorult helyzetben lévő várost.⁸⁹ E szerint a cég – mint Kecskemét hivatalos, meghatalmazott beszállítója – mindennemű közszükségleti cikket a város részére felkutatatható és mindennemű akadály vagy korlátozás nélkül a Közellátási Hivatal címére feladhatott volna. Az aránytalan kockázatvállalással és egyoldalú üzleti haszonnal kecsegtető ajánlatot a főispán visszautasította, mert a hivatal a cégre háruló felelősséget nem kívánta átvenni. A román katonai hatóságok az árubeszerzéssel megbízott egyéni kereskedők Erdélybe történő kiutazását is engedélyezték. Az igények, szükségletek felmérése és a kiutazók listáinak összeírása a közélelmezési hivatalon keresztül történt, melyet jóváhagyásra természetesen fel kellett terjeszteni a katonai parancsnokságra.

Minden ez irányú erőfeszítés dacára a közellátás megoldatlanságát kereskedők útján orvosolni – a fennálló zavaros közgazdasági viszonyok mellett – mégsem lehetett. Ennek egyik okaként a pénzügyi piacokat eluraló bizalmatlanságot lehet megnevezni, ugyanis a felvásárlások során a termelők és a kereskedők csak az értékállóknak tekintett „kék” pénzt, vagyis az egykori monarchia bankjegyeit fogadták el. Ugyanakkor a kecskeméti rendőrfőkapitány rendelete nyomán az értékesítésnél a névértékének pusztán töredékét érő fizetőeszközöket is el kellett fogadni. Ennek kiküszöbölésére a megyei katonai prefektus, Marcusecu ezredes intézkedett azon kitétel beiktatásával, hogy a kereskedők által kék pénzen vásárolt áruért ugyanolyan valutát kérjenek.⁹⁰ Nagy gond volt, hogy a korona alacsony árfolyama miatt a már vámkülföldnek számító Erdélyben el sem fogadták el a magyar fizetőeszközt. A külhoni lett kereskedelmi partnerekkel immár csak rekompensáció útján lehetett üzletet kötni. A helyi kereskedők fa- és sóvásárlás céljából a nagyszabású kormányzótanácsot is felkeresték, de a követjárás kézzelfogható eredményt nem hozott. Kecskemétnek legnagyobb tételben rendelkezésre álló csereáruja csak a bor volt, melyből Románia ekkor éppen nem szorult behozatalra. Ennélfogva a kereskedelmi konzorciumok fabehozatalra sem Erdélyből, de még a Tiszántúlról sem számíthattak, legfeljebb sóvásárlásra adódhatott lehetőség, az árut viszont román nemzeti fizetőeszközben, leiben kellett volna kiegyenlíteni.⁹¹ A Romániával meghiúsult ügyletek ellenére a sajtó arra figyelmeztette a kecskeméti

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

gazdákat, hogy jóféle óboraikat ne tékozzák el alacsony áron. „Egyedüli érték ez az országban, amiért külföldről szövetet, ruhát, cipőt és iparcikket, szemet kaphatunk”⁹² – olvasható a Kecskeméti Közlöny hasábjain. A Kecskeméti Lapok ehhez rigmusba szedve hozzátette a borkereskedők maga igazságát: „Valuta ide, valuta oda, az én borom a legjobb valuta és a békealáírásig boromból senki nem iszik”⁹³ 1919 kora őszén kézzelfogható kereskedelmi eredményeket egyedül a szintén vészesen hiányzó burgonya Szabolcsból való behozatalában sikerült kieszközölni a Közélelmezési Hivatalnak és a Gazdasági Egyesületnek.⁹⁴ Valamelyest javított a helyzeten, de végleges megoldást nem hozott az egyes árucikkek, mint a zsír és a szalonna felszabadítása a kereskedelmi korlátozások alól, mely intézkedéssel egyben az árfelhajtó feketekereskedelem visszaszorítását is igyekeztek szolgálni.⁹⁵ Az élelmiszerhiányt pusztán adminisztratív intézkedésekkel kezelni nem lehetett, melynek bizonyosságul felhozhatók a korabeli sajtó cikkei is, melyek tapasztalati úton szerzett információkkal támasztották alá az ijesztő méreteket öltő áremelkedést: „Pár nap óta tanulmányozzuk a piacot. Az árak sohasem hullámoztak ennyire, mint most. A zöldségeknél ez talán még érthető, mert a zöldség lassanként eltűnik a piacról. De kevésbé indokolt a zsír, szalonna és jószágaraknál.”⁹⁶ A cikk többek között a paradicsom és a karalábé drágulását hozta fel példaként, mely termékek ára péntektől hétfőig, vagyis mindössze három nap alatt a duplájára emelkedett. Az újság más termények esetében is igen tetemes árnövekedést konstatált. A zsír – mely, mint megjegyzi a cikk szerzője, ráadásul kicsit avas is volt – különkénti ára a pénteki 65–70 koronáról vasárnapra már 90 koronára szökött fel. „A főpiacon sétáltunk” – hozta fel a Kecskeméti Lapok is a leghúsbavágóbb kérdést, az alapélelmiszerek árát 1919 novemberében. „Rengeteg szalonna és zsír volt a piacon. Nagy volt a keletje is. Csakhogy mindent kék pénzért adnak és irtó magas árban. Szegény ember csak az árát tudhatja meg, mert megvásárolni nem tudja. A zsírnak való szalonnát 80 koronáért, az ennivaló szalonnát 84 koronáért árúsítják. A zsír kilója 90 korona. Hányszoros árak ezek! De sok embernek könnyezve kell otthagyni a piacot!”⁹⁷ Az áremelkedésekért többnyire a fekete- és lánckereskedelem illegális ügyleteit hibáztatták, mely jelen volt ugyan, de inkább következménye, mint okozója volt a létbizonytalanságot eredményező árhullámozásoknak. Az áruhiányra hívta fel a fi-

gyelmet a Kecskeméti Közlöny egy 1919. november 1-jén megjelentetett írásában is: „Eltűnt a marhahús a piacról”,⁹⁸ mely ha nem is volt Kecskemét-szerte beszerezhetetlen, mindenesetre a korábbiakhoz képest is igen ritka és drága portéka lett.

Az élelmiszerellátás bajai mögött a radikálisan csökkenő készletek és megcsappant állatállomány mellett a fizetőeszközök terén tapasztalt teljes bizonytalanság, a „pénzmizéria” állt. Ennek számlájára volt írható, hogy a maximált árakon egyre nehezkesebben lehetett alapcikkhez jutni. A közéleti hívtal állat- és húsosztályának jelentése szerint a húsellátás napról napra oly döbbenetesen csökkent, hogy 1919. október végén, sürgős intézkedés hiányában már a kecskeméti mészárosok iparának kényszerű beszüntetése is felmerült. A tarthatatlan helyzet legfőbb okozója itt is az volt, hogy a gazdák kizárólag kék pénzt voltak hajlandók elfogadni leadott jószágaikért, de azt is csak végszükségből, ha már takarmányból végképp kifogytak, mivel pénzüket a folytonos áru- és terményhiány miatt felhasználni úgysem lehetett.⁹⁹

A helyben elő nem állítható közszükségleti és ételmezési cikkek kereskedelme és elosztása tekintetében – figyelembe véve a hiányzó szállítóeszközöket, a szabad kereskedelem korlátozását és a pénzkérdés megoldatlanságát – a magánkereskedő cégek mellett a hadsereg is megkerülhetetlen szerepet játszott. Segíthette, de hátráltathatta is a nélkülözhetetlen cikkekhez való hozzájutást. Kecskemét két közellátási hivatalnokát például 1919 szeptemberében azzal a megbízatással küldték Ceglédre, hogy ott a város számára sót vásároljanak. A tisztviselők megbízatásuknak nem tudtak eleget tenni, tudniillik az árut Cegléd és Nagykőrös megbízottai már azt megelőzően elszállították, mivel a kecskeméti parancsnokság elmulasztotta időben jelezni a város igényét.¹⁰⁰

A hadsereg ellátása

A megszálló katonai hatóságok részére előírt beszállításokkal kapcsolatban kezdettől fogva súlyos gondok adódtak. Egyrészt a megkívánt mennyiségben, az előírt úton és határidőkre lehetetlen volt beszerezni a románok által követelt termékeket, javakat. Másfelől a bizonytalanság kényelmetlen érzése is örökösen a közigazgatási vezetők feje felett lebegett, mivel az sem volt leszögezve, hogy pontosan mely szolgáltatások-

kal tartozik a város a megszállók felé és melyekkel nem. A nem ritkán irreálisan magas mértékben megszabott hadi követelések, a létszámában felduzzasztott és a város nyakába varrt fogolytábor fenntartása, a főváros részére kötelezően előírt beszállítások, nem beszélve a saját ellátatlan lakosság élelmezéséről, a temérdek hadiözvegyről és -árváról való gondoskodás eleve túlhaladták a kivéreztetett város és vidékének reális teljesítőképességét. Arra is volt példa, hogy Kecskemétnek egyszerre két, itt állomásoztatott hadosztályt is el kellett látnia. A sanyarú helyzet a megszálló haderők egymást átfedő, többes kivetései, törvénytelen rekvirálásai tovább súlyosbították. Emellett a mezőgazdaság működtetéséhez elengedhetetlen igavonók állandó igénybevétele, a nyersanyag- és munkaerőhiány ugyancsak hátramozdította a gazdasági viszonyok konszolidációját.¹⁰¹ A város ellátatlan lakosai heteken át nem jutottak olyan alapvető élelmezési cikkekhez, mint zsír, liszt, de hosszabb-rövidebb időszakokban tüzelőről sem tudott a közéletlémezésért felelős hivatal gondoskodni. Példátlan, emberemlékezet óta nem látott inség fenyegette a várost és vidékét: „*az ellátás tekintetében a legkönnyebb évszakban lakosságunk számottevő része oly nélkülözéseknek van kitéve, amilyen a nagy háború ideje alatt [...] még a legkritikusabb tavasz végén és nyár eleji hónapokban sem merült fel*”.¹⁰² Mindezen bajokat tetézte a hivatalok nehézkessége és a személyi ellentétek is.

A polgármester és a Közéletlémezési Hivatal vezetője közötti viszonyt a kezdetektől fogva komoly feszültségek terhelték. A város tanácsának 1919. augusztus 9-én tartott ülésén Bartha kijelentette: oly értelmű „*végzést kapott a tanácstól, melyet holmi hátbatámadásnak lehet venni*.”¹⁰³ A tanácsülés tekintélyéhez méltatlan mederben zajló, indulatos vita már előre vetítette a városvezetés és a Közéletlémezési Hivatal vezetője között elmérgesedő viszonyt. A személyes ellenszenv és hatásköri vitákon túl a gondok állandó forrásává vált, hogy a hivatal tisztviselői gárdája képtelen volt megbirkózni a válságos idők emberpróbáló feladataival: a hadsereg, a főváros és a helyi lakosság ellátásával, a ki-mutatások, jelentések határidőre történő elkészítésével, a közéletlémezés és a beszolgáltatás koordinációjával. Ennek következtében a megszálló csapatok – mivel előírt szükségleteiket a hivatal nem teljesítette – rendszeresen, ráadásul a polgári hatóság értesítése nélkül,¹⁰⁴ annak közreműködését mellőzve rekvirálásokat folytattak le, mely számtalan sérelem

forrása lett a lakosság körében. Az is igaz, hogy Bartha a rá bízott hatalmas feladat ellátásához sem megfelelő eszközökkel, pénzzel, sem kellő létszámú, szakmailag felkészült apparátussal nem rendelkezett, mivel többen, kiket megkeresett, visszautasították a számukra felkínált állást. Bonyolítja a viszonyok utólagos áttekintését, hogy korábban viszont a hivatalvezető utasította el több esetben is a hozzá átirányított munkatérőt. Tekintve a „*megszállás okozta körülmények által létrehozott rendkívül nehéz és veszedelmes helyzetet*”,¹⁰⁵ rendkívüli vizsgálat elrendelésére szólította fel a városi tanács a főispánt a legfontosabb közhivatal háza táján. A testület a közélémezési hivatal gabona- és lisztügyeinek áttekintésére Zimay Károlyt küldte ki, emellett javasolta a magánkézben lévő gabonakészletek – minden eszközzel való – kivizsgálását, és a teljesítési kötelezettségek tisztázását. A vizsgálatok során derült fény arra is, hogy augusztus 15. és szeptember 12. között a lakosság még csak a 2. heti lisztfejadagjához jutott hozzá, ráadásul ezt sem mindenki kapta meg (a vizsgálat ideje alatt még mindig folyt az elmaradt liszt kiosztása). A késelem háttérében azonban nem a bürokrácia tehetetlensége állt, hanem a román hadsereg rekvirálásai. A megszállók az ellátatlan lakosság számára kiosztandó készleteket sem kímélve mindent zároltak, sőt, még a malmok hengereit is lefoglalták.¹⁰⁶ Szeptember 11-én Bartha magához kérte a kecskeméti malmok vezetőit. A tanácskozáson részt vett a Kecskeméti Sertéshízlalók Gőzmalmi Rt. igazgatója, a Gazdasági Gőzmalom igazgatója, továbbá Lebovits Márton malomtulajdonos. A megjelent cégek képviselői egyöntetűen arról tájékoztatták Bartha Kálmánt, hogy a román katonai hatóságok a náluk lévő teljes gabona- és lisztkészletet, továbbá a teljes vámlisztmennyiségeket – melyből a város ellátatlan lakosságának élelmezését kellett volna biztosítani – lefoglalták és azonnali elszállításáról is intézkedtek. „*Miután a román katonaság az összes befolyó vámlisztet lefoglalja és elviszi és ezen kívül minden hatósági közreműködés nélkül a termelőktől a gabonát elrequirálja, Kecskemét lakossága a legnagyobb éhínségnek van kitéve, amiért a felelősséget a közellátási hivatal nem vállalja és magáról elhárítja.*”¹⁰⁷ Az is előfordult, hogy az egyik Kecskeméten állomásozó hadosztály részére elkülönített készletet egy másik hadosztály vette zár alá, így a beszállítási követelésnek nem, vagy csak nagy áldozatok árán lehetett eleget tenni.¹⁰⁸

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

A Bartha ellen megindított vizsgálat tanulságaként felmerült, hogy a közellátási hivatal vezetésére mielőbb alkalmasabb tisztviselőt kellene találni. Balázsfalvi ennek alapján sürgősen meg is tette intézkedéseit. Pest vármegyéhez folyamodott segítségért, mivel a tapasztalatok szerint „mindinkább kitűnik, hogy lehetetlenség oly közegnek vezetni és szabályozni a vármegyei területek ellátását, ki e területek viszonyait nem ismeri; tanulmányozásra most pedig idő nincs”.¹⁰⁹ Segítséget azonban Pest vármegye adminisztrációja – az ottani szakképzett és alkalmas tisztviselők hiányára hivatkozva – nem küldött, csak szakmai támogatásáról biztosította szorult helyzetben lévő szomszédját. A fennálló körülmények nyomása alatt Bartha Kálmán – megromlott egészségi állapotára hivatkozva – hivataláról több esetben is lemondott, mivel azonban helyét arra alkalmas tisztviselővel nem lehetett pótolni, távozását a városi tanács nem hagyhatta jóvá.¹¹⁰

A közellátás akadozása és különösen a Budapestet mind jobban fenyegető éhínség enyhítése céljából – Mosoiu tábornok rendeletére – 1919. szeptember elején az élelmezési miniszter Ceglédre és Kecskemétre megbízottakat menesztett. A kiküldöttek feladata abban állt, hogy előmozdítsák a Budapestre irányuló élelmiszertranszportok fokozását,¹¹¹ melynek költségei a fővárosra hárultak. Az előírt „quantumok” előteremtése, a maximált árak megállapítása a kiküldött biztosok és a főispáni hivatal közös felelőssége volt. A vármegyék elébe helyezett, centralizált közellátási szerv kiépítésével – a hadsereg ellátásának primátusa után – immár a főváros élelmezése is a helyi szükségletek fölé emelkedett, mely a vidék egyébként is ínséges helyzetén csak tovább rontott. 1919. október 11-én érkezett a kecskeméti székhelyű főispáni hivatal irattárába Mosoiu tábornok azon rendelete, melyben a közellátás további centralizációjáról tett intézkedéseket. A parancs értelmében a termények beszolgáltatásának irányítását új szervezeti alapokra kellett helyezni. A megszállt területeken a budapesti székhelyű Magyar Közélelmezési Minisztérium vezetésével, illetve a kormány szerv saját helyi hivatalai útján látta el a közellátás és a hadi szolgáltatás feladatait. Emellett szabályzat tiltotta a hadművelleti zónában, tehát a Duna–Tisza közén is a román csapatoknak a rekvirálást. A beszolgáltatási kötelezettségek kirovásának és behajtásának feladata ezután már csak a közélelmezési központok, valamint a Haditermény Rt., kiküldöttjei és bizományosai

útján volt teljesíthető. A bizományosok feladata volt a feleslegként megállapított termés megfelelő hányadának (nagyobb uradalmaznál 25%, kisebb gazdaságok esetében 15%) átvétele, illetve a beadási kötelezettséggel szemben ellenálló termelők feljelentése.¹¹² Mellettük azonban területi ellenőrzést továbbra is gyakorolt a katonai parancsnokság, annak közlelmezési hivatala révén, melyet egy kirendelt törzstiszt és az alábeosztott személyzet irányított. Később a Haditermény Rt. bizományosainak megbízatását visszavonták, a Hangya, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete és az Országos Központi Hitelszövetkezet által létrehozott közös szerv, a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága számára biztosítva a begyűjtés irányításának hatáskörét.¹¹³ A zónákra és alzónákra bontott rendszeren belül a beadási terhek felosztását – a katonai kiküldött felügyelete mellett – továbbra is a helyi közigazgatási közegek végezték el. A rekvirálás maximális mértéke megmaradt „nagybirtokosok” esetében 25, „kisbirtokosoknál” 15% részarányban. Hogy az egyes birtokkategóriákat milyen alapon: terület vagy aranykorona, továbbá milyen értékhatárok alapján különítették el, arról a szabályzat nem rendelkezett. Ezen kitétel elvi jelentőséggel bírt, annak betartatására, csakúgy mint a katonai rekvirálások megakadályozására, nem voltak meg az eszközök. Ha nem teljesültek a beadási kvóták, a hadsereg maga szerzett érvényt akarátának: „*a katonák onnan vittek, ahol találtak...*”¹¹⁴. A szanki előjáróság panasziratából tudható azonban, hogy nem csak akkor rekviráltak jogtalanul a katonák, amikor arra felhatalmazva érezték magukat – és a szanki eset nyilván nem volt példanélküli. A faluban – ahogy másutt is – a megszállás kezdetétől önkényes módon folyt a lakosság javainak lefoglalása. Szeptember folyamán ugyan átmenetileg megszűntek az atrocitások, októbertől azonban ismét megindultak a román portyák: a környező településeken elhelyezett alakulatoktól, Kiskunmajsáról, Kiskunfélegyházáról, de még Kecskemétről is, nap mint nap 3-4 kocsival járták sorra a szanki gazdákat a román katonák (tiszt nélkül): „*felkutatva a tanyákat, az összes árpát, zabot irgalmatlanul elvitték és még vetőmagot sem hagytak vissza...*”¹¹⁵, de más érték sem volt előttük biztonságban, rekviráltak bort, hordókat, jószágot is tömegével. Némely gazda, ha tudott, „váltságdíjat” fizetett, abban a reményben, hogy megkímélik jószágait.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

A román katonaság erőszakoskodása, önkényeskedése alól a közhivatalt viselő, ilyen vagy olyan okokból kirendelt tisztviselők, fogatosok és családtagjaik sem mentesültek. Ennek példaként felhozható a gabonaösszeírásra kirendelt kecskeméti tanítók ügye, kik beadványukban önmaguk és védtelenül maradó lakásuk biztonsága és nem különben szeretteik épsége felett érzett aggodalmak miatt emelték fel a szavukat: „*Tekintettel arra, hogy a gabona elszámolás megejtése végett állandóan a körzetben kint kell tartózkodnunk, családunktól és hajlékunktól távol, a román katonaság erőszakoskodása folytán kérjük családunk és hajlékunk biztonságáról gondoskodni. [...] Szükségesnek tartjuk, hogy a részünkre, a mezőőr vagy kézbesítő által rekvirált, vagy esetleg általunk fogadott kocsik tulajdonosai a román kir. Parancsnokság által oly értelmű igazolvánnyal látassanak el, hogy a kocsik a román katonaság által elhajthatók ne legyenek*”¹¹⁶ – olvasható Huszár János és Szinnyai Mihály kecskeméti tanítók és gabonaelszámolást végző bizottsági tagok Kecskeméti Közélelmezési Hivatalhoz beadott, 1919. szeptember 9-én kelt kérelmében.

Állatrekvirálások

A kecskeméti főispán igazgatása alá rendelt térségbe vezényelt idegen csapatok ellátása jogcímén nagymérvű ló- és marharekvirálásokra is bőven akadt példa. A román Kiürítési Központi Hivatal nevében egy bizonyos Serbescu tábornok parancsa szerint valamennyi, román megszállás alá eső területen az állatállomány Románia hadizsákmányának volt tekintendő. Ennek végrehajtására nagyarányú állatrekvirálás kezdődött, mely az állomány harmadának zár alá vételét irányozta elő.¹¹⁷ Dimitriu őrnagy, a rekviráló bizottság elnöke szeptember 12-én utasítást adott ki a kecskeméti főispánság területére kiterjedő állatrekvirálás végrehajtására, melynek értelmében a román katonai parancsnokság a lovak 30%-ára, továbbá valamennyi állami (vármegyei és községi) tenyészlóra és -marhára igényt tartott. Az ellenszegülők, a szabotőrök ellen szigorú büntetést helyezett kilátásba.¹¹⁸ A rekvirálás kivitelezése több szempontból is lehetetlen feladatok elé állította a járási és városi tisztviselőket. Egyrészt tisztázatlanok maradtak a megszálló csapatok

katonai körzeteinek pontos határai, mivel a vezénylések során egymást váltó erők más-más területet jelöltek ki illetékességül a maguk számára. Másrészt több száz, esetleg ezer lovat, marhát egyetlen napra, egy területre összevonni, a rekvirálást megszervezni szintén a lehetetlennel volt határos: „Magának a ló rekvirálásnak a végrehajtása is óriási nehézségbe fog ütközni azért, mert mintegy 8–10 000 lovat egy napra összpontosítani óriási távolságok mellett, ugyanakkor a községi tenyészállatokat is összpontosítani az átvett állatok őrzéséről és tartásáról gondoskodni a vasúti szállítási nehézségek miatt majdnem kivihetetlen lesz”¹¹⁹ – olvasható a kiskőrösi járás főszolgabírójának jelentésében, mely jól tükrözte az általános állapotokat. A lórekvirálás az állatállomány 30%-ára terjedt ki, minthogy azonban ebbe beletartoztak a beteg, munkára alkalmatlan állatok és a fiatal csikók is, így – a kalocsai járási főszolgabíró becslései szerint – a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez szükséges, igavonásra alkalmas állomány közel 80%-át is érintette.¹²⁰ Kecskemét Soós Gyula főszámvevő-helyettes fővárosba küldése révén sürgős intézkedésbe fogott a rekvirálási rendelet megakadályozása, vagy legalább tompítása érdekében. E tekintetben látogatást tett Erdélyi János román meghatalmazott miniszternél. Emellett a törvényhatóság bizalmas értekezletén kidolgoztak a jószágállomány megmentése érdekében egy válságtervet is, melynek lényege az volt, hogy egy váltságdíj kialakásával elkerülhető legyen a teljes gazdasági és társadalmi katasztrófával fenyegető beszolgáltatási parancs végrehajtása. Sándor István ezen az ülésen kétségeinek adott hangot, mivel álláspontja szerint a váltság megfizetése nem feltétlenül jelent mentesítést a rekvirálás, valamint a hadi élelmezési célú beszolgáltatások alól, ugyanakkor a lakosság megkímélése szempontjából feltétlen ajánlatosnak tekintette. Mindezek tükrében az értekezlet határozatilag a lakosok tulajdonát képező lovak „rekvirálásának elejtéséért megfelelő helyen” egymillió koronás összegkeretet jelölt ki, a városi állomány megmentésére pedig 250 ezer koronát ajánlottak fel, „mint olyan összegeket, melyek az értekezlet véleménye szerint megfelelők arra, hogy váltságdíj címén való felajánlásuk az állatállomány meghagyására reményt nyújtsanak”. Az értekezlet határozatában kikötötte, hogy a város pénztárából Erdélyi János meghatalmazott román miniszternek kifizetendő 250 ezer

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

korona a jószágállomány teljes egészére vonatkozik, annak részleges lefoglalása arányosan csökkenti a felajánlott pénzösszeget. Megegyezés esetén a város, a kiadás közérdekűsége okán, pótdó formájában kívánt fedezetet biztosítani.¹²¹ Emellett Sándor István petíciókat, kérelmeket is megfogalmazott a kormányiszervek és a román katonai hatóságok felé. A város végül el is érte célját, de ekkorra a beszolgáltatások már megkezdődtek. A parancs beszüntetéséig Kecskeméten 4–500 lovat vettek el, tekintet nélkül gazdáktól, hadiözvegyektől, rokkant katonáktól. Nem egy esetben gazdaságok, családok még megmaradt utolsó igavonó jószágát is elhajtották.¹²² Másutt még súlyosabb veszteségeket szenvedtek el a lakosok: Kiskunfélegyházán, a nyilvántartás szerinti 1460 lóból 520-at foglalt le a román hadsereg, mely a szabott 30%-os rátát jócskán meghaladta (35%). Innen is szomorú gyakorlatként jelentették, hogy több esetben gazdaságok teljes ígás állományát elrekrvirálták.

Nyersanyagok, energiahordozók elosztása

Míg a begyűjtött élelmiszerek és takarmány logisztikai feladatai a köz-élelmezési hivatalra hárultak, addig a stratégiai fontosságúnak tekintett cikkek, eszközök raktározása és elosztása terén a megszálló csapatok szinte kizárólagos jogot gyakoroltak. A szén mint a korszak legáltalánosabb energiahordozója felett is egyedül a román katonaság diszponált. A VI. hadosztály által megszállt területek részére a kecskeméti vasútállomáson lévő raktárban felhalmozott készletekből juttattak ugyan valamicskét, de csak alaposan indokolható esetben és kizárólag a feltétlen szükségesnek ítélt mennyiségben. Ilyen volt például a hadsereg élelmiszerellátásához is szükséges cséplési, őrletési munkákhoz rendelt kiutalás. A hadigazdálkodás jellegű szénfelhasználás rendkívül szigorú ellenőrzés alatt állt. Az engedélyezett szénkvótát a területileg illetékes katonai ezredek „közbenjöttével”, vagyis az általuk kiadott igazolványok és engedélyek alapján vehették át a főszolgabírói hivataloktól a cséplőgép-tulajdonosok.¹²³ A szén az ipar számára is elengedhetetlenül fontos energiahordozó volt: hiányában leállt a termelés, így megélhetés nélkül maradtak gyári munkások és iparosok tömegei egyaránt. A kecskeméti kovácsok a legszükségesebb munkákat, – mint a patkolást, a

Méltóságos Főispán Úr!

Mulirott kecskeméti kovácsiparosok azon alázatos kéréssel fordulunk Méltóságodhoz, hogy legyen kegyes a helybeli Nagytekintetű Román Parancsnokságnál kieszközölni, hogy pénzünkért egy vagon kovács szenet vásárolhassunk, illetve arra kaphassunk engedélyt, hogy a Parancsnokság által kijelölt szénbányából azt megrendelhessük.

Kérésünk támogatására bátrak vagyunk megjegyezni, hogy szénkészletünk egyáltalán nincs s, ennek hiányában a legszükségesebb kovács-munkákat sem tudjuk végezni.

Kecskemét 1919 augusztus 31.

Bende László
Kovács János
Kalmár-György
Elefánti János
ör. Sallai György
Garai János
Kései István
Lőr. Imre
Toth István
Sara János
Biro János
Kozma János

Hivatali tisztelettel.
Cikmi Imre
Bucsan Sándor
Mak György
Bodog József
Mak Pál
Papak Sándor
Toth Lajos
Elefánti Lajos
Kéri Imre
Kealonka Imre
Boda Lajos
Katonai Ferenc
Dugár János
Komáromi Ferenc

11. ábra: Kecskeméti kovács iparosok kérelme szén vásárlásához
Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 35/1919. Fi.

kocsijavítást – sem tudták már az őszi folyamán elvégezni,¹²⁴ de a szabó iparosok is működésük kényszerű beszüntetését helyezték kilátásba, ha nem jutnak rövid időn belül faszénhez.¹²⁵ A háborús összeomlás és a katonai intervenció következtében a szállítás, a kereskedelem és a termelés is megbénult a városban. *„Csaknem minden gyár kénytelen volt a teljes anyag és szénhiány miatt üzemét beszüntetni és munkásait kenyér nélkül hagyni”*¹²⁶ – olvasható a Kecskeméti Közlöny 1919. október 11-ei lapszámának címlapján. A mezőgazdasági eszközöket előállító gépgyárban például, mely azelőtt rendszeren 160–180 embernek is megélhetést nyújtott, 1919 októberében csak 15 fő „lézengett”. Az üzemzetőség a beálló szénhiány miatt a munkát már augusztus hónapban kénytelen volt beszüntetni. Ugyancsak kényszerleállítás sújtotta a konzervgyárat, melyben a háború éve alatt 700–800 ember is munkát talált. A jelentős hadibeszállító üzem a direktórium alatt szenvedte el első nagy vereségeit, mikor vagyonát szocializálták, készleteinek jelentős részét lefoglalták. A tudósítás szerint a proletárhatalom intézkedései alatt az üzem háromnegyed millió koronás kárt szenvedett el. A cikk megjelenésének idején már csak az üzemet védő őrség tartózkodott a telephelyen. 1919 őszi az élelmiszerhiány miatt a gyár nyersanyaghoz már egyáltalán nem jutott, vagy ha igen, csak megfizethetetlen áron. A rendes körülmények között 150–180 munkással termelő gyufagyár ugyancsak teljesen leállt 1919 augusztusára, a Schiffer-féle vállalat¹²⁷ novemberben függesztette fel működését, szintúgy anyaghiány miatt. A termelés újraindulásához az Erdélyből rendelt faáru megérkezésére kellett várni. A kisebb, de a helyi gazdaság szempontjából jelentős üzemegységek közül a közlönyben lehozott cikk a Zaboretzky vasszerkezeti műhelyt emelte ki. A húsz munkást alkalmazó üzem nyersanyag- és szénhiány miatt, a gyufagyárhoz hasonlóan, augusztus hónapban beszüntette működését. *„Egyéb, kisebb gyáraink hasonló helyzetben vannak”*¹²⁸ – tette hozzá a vázolt körképhez a Kecskeméti Közlöny cikkírója. Kecskemét malmai közül 1919 novemberében mindössze kettő – a Gazdasági Gőzmalom és a Sertéshizlalók Gőzmalma – volt még talpon, a többi három (Erzsébet, Lebovics és Ferenc malom) fűtőanyag híján leállni kényszerült. A még üzemben lévő gőzmalomok szén helyett fatüzeléssel voltak kénytelenek megoldani a gépek működtetését. Ennek a ritka kincsnek a beszerzése mindennapi erőfeszítést igényelt, így nem ritkán az is előfordult, hogy

több-kevesebb időre itt is le kellett állítani a gépeket, annak ellenére, hogy örlendő gabona bőven akadt volna a folyamatos működéshez. A fahiány áthidalására a Gazdasági Gözmalom igazgatósága előírta, hogy minden mázsza gabonához 15 kg tűzifát kellett bevinni, melynek árát a késztermékből visszatérítették.¹²⁹ Az üzemek leállása miatt, becslések szerint, az ipari munkásság közül 1000–1200 fő veszíthette el kenyérkeresetét,¹³⁰ mely Kecskemét szerény ipari kapacitásához mérten rendkívül nagy számadat volt.

A szénhiány, az oktatás, közlekedés, a mezőgazdasági termények feldolgozása és az ipari termelés gátlása mellett az egészségügyi ellátás terén is súlyos helyzetet teremtett. A sebesültek ellátása, az inséges időkben mind jobban megszorodó fertőző betegségek kezelése sem volt megoldható fűtő- és energiahordozó anyagok nélkül. „*A városi kórházat a fűtőanyag hiánya a legnehezebb feladat elé állítja*” – ismertette a válságos helyzetet a Kecskeméti Lapok újrainduló száma, 1919. október 26-án. A cikk szerzője, bár megjegyzi, hogy a város gyógyító intézménye az elmúlt évek során jelentős fejlődésnek indult, így nem csupán Kecskemét, hanem annak széles vidékének ellátó intézményévé is kinőtte magát, most a kórházat mégis a működés beszüntetése fenyegeti. Fűtőanyag híján a gyógyító intézmény több kórtermét be kellett zárni, jelentkező betegeket voltak kénytelenek elutasítani, mert a rendelkezésre álló csekély szénkészletből csupán a szülészeti és a műtőszobát lehetett kifűteni.¹³¹

A fennálló nyersanyagínség a polgári lakosság mindennapi életét is folyvást keserítette. A tűzifahiány a nagy háború, majd a forradalmak idején állandósult, de a román megszállás alatt – a szállítás, közlekedés megbénulása¹³² és a rekvirálások következtében – kétségbeesítő méreteket öltött: „*Jelentem [...] hogy a lakosság nemcsak téli tüzelőanyaggal nincs ellátva, - hanem már most sem képes az őrléshez és főzéshez szükséges tűzrevalót előteremteni*” – olvasható a csongrádi járás főszolgabírójának 1919. augusztus 23-án kelt jelentésében.¹³³ „*Első helyen említem a tüzelőanyag teljes hiányát. A malmokat hónapok óta az útszéli fákkal tüzelik, szükség volna hetenként 600 q szénre. Télire való fűtőanyag teljesen hiányzik, úgyszintén a főzéshez és kenyérsütéshez szükséges fa is, szükséges volna havonként 100 waggon tűzifa. [...] Gépolaj, czérna, eczet és fűszerfélékben szintén igen nagy a hiány, nemkülönben éleszt-*

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

*töben is...*¹³⁴ – olvasható, ismét a csongrádi főszolgabíró egy későbbi iratában. Természetesen Kecskeméten is ugyanezek az állapotok uralkodtak. A helyzet a későbbiekben sem javult egy szemernyt sem. Az energiakrízis a legfontosabb ágazatokat – mint a villamosenergia-ellátást, a cséplést, az őrlést – egyaránt veszélyeztette, így a kiadott legszigorúbb román katonai parancsok és előírások teljesíthetősége is kérdéssé vált. Kőszén és tűzifa hiányában nem lehetett biztosítani a kívánt mértékben sem az áramellátást, sem pedig a közvilágítást. Több esetben is előfordult, hogy a városi villanyműnek mindössze egy napi készlete maradt,¹³⁵ melynek leállása nemcsak gazdasági károkat, közbiztonsági zavarokat, de a román hadsereg beláthatatlan szankcióit is magukkal hozhatták. A VI. hadosztályt felváltó I. vadászadosztály parancsnoka szeptember 24-én este magához rendelte a főispánt, Kecskemét polgármesterét, a rendőrfőkapitányt és a villamos művek vezetőjét, kiket *„internálás és tűz szedés terhe mellett”*¹³⁶ arra utasított, hogy az egész éjhszakra tartó közvilágításról gondoskodjanak, bármi áron: *„ha szén nincs, fokozzuk a fakitermelést, rekviráljunk fát és fatüzeléssel biztosítsuk az áramszolgáltatást”*¹³⁷ – idézte fel jelentésében a kihallgatás kínos perceit Sándor István polgármester. Ugyanakkor mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a város lakossága nem rendelkezik tűzrevalóval, még a minimális, saját szükségleteivel sem, a környező erdőségek teljességgel kizsarolt faállománya pedig legfeljebb átmenetileg pótolhatta a behozatalt. A szénhiányon nem sokat segített a katonai prefektúra által kiadott, lakosságot érintő áramkorlátozási rendelet sem, mely szerint magánházakban az áramfogyasztás este 10 óra után tilos volt.¹³⁸ A tartóhatatlan helyzet átmeneti enyhítésére a katonai parancsnokság a Kecskemét melletti Nyíri erdő faállományának kitermelését rendelte el. A sürgős favágást 100 munkás, köztük hivatalnokok végezték. Engedélyt kapott továbbá a városi erdőmester Koháryszentlőrincen és a Szikrában is favágási és nyesési munkák elvégzésére, melyre – őrizet mellett – 272 internált foglyot is kirendeltek. A Kecskemét melletti erdőkből kitermelt tűzrevaló napi mennyisége hozzávetőlegesen 10–15 vagonnyi lehetett. Kérvenyezte emellett az erdőmunkákra való kirendelését a református kollégium és a felsőkereskedelmi iskola igazgatósága, mely intézményeknek a téli fűtésére legalább 20 vagon fára lett volna szüksége.¹³⁹ A református kollégium tanulói november folyamán további 300

m³ tűzifát vágtak ki iskolájuk számára.¹⁴⁰ A város körül elegendő tűzifát szolgáltatni képes kiterjedt erdőségek 1919-re már nem maradtak, így minden igyekezet dacára, utolsó vésztartalék gyanánt a Kecskemét környéki országutak faállománya sem kerülhette el végzetes sorsát. A rendkívüli helyzetre való tekintettel „közutaink árnyat adó útszéli fái közül ismét igen sokat halálra ítélte a parancsoló szükség”¹⁴¹ – olvashatjuk a Kecskeméti Közlöny 1919. novemberi lapszámában. Ezen fasorok kivágása nagy vesztesége volt a városnak, mely nem csak anyagiakban volt mérhető, hiszen több évtizedes, helyenként fél évszázados ültetvényekre került kereszt az Izsáki és a Körösi úton. A Kerekes főmérnök idején, az 1890-es években telepített Tiszaugi út menti akácospól például mintegy ezer darabot jelöltek meg vágásra, mely a teljes előírányzott mennyiség harmada volt. A többi, várost övező országutak fasorai is jelentős veszteséget szenvedtek.

A megtett intézkedések dacára sem enyhült a tüzelőhiány. Legnagyobb fogyasztóként a városi villanytelep, valamint a még termelő üzemek ellátása a kitermelt fakészletet oly gyorsan apasztotta, hogy emiatt már a lakosság téli tüzelőellátása is veszélybe került.¹⁴² A helyzetet a város önerőből nem tudta megoldani, megkerülhetetlenné vált szén és fa Kecskemétre szállítása az immár idegen fennhatóság által ellenőrzött „kincses” Erdélyből.¹⁴³ A pillanatnyi szükséglet csillapítására 15 vagon szén kiutalásával és további napi 5 vagon igényel a város főispánja szeptember elején az Országos Szénbizottsághoz is fordult,¹⁴⁴ egyelőre kézzelfogható eredmény nélkül. Szeptember végén azonban a város küldöttei ismét az országos hatáskörű szervhez járultak, és a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt.-nél is látogatást tettek. Ennek nyomán a városi megbízottak – a román katonai prefektus hathatós közbenjárásával – sikerrel jártak és napi 5 vagon szenet ki tudtak csikarni a rendelkezésre álló készletekből.¹⁴⁵ Egy dolog volt azonban a kiigénylést sikerrel véghez vinni, és egy másik a szén helyszínre szállítását megoldani. A kialakult vételárból esedékes részt a város időre teljesítette: az első 5 vagon árát, mintegy 30 ezer koronát szeptember 18-án, majd a további szállítmányokért 100 ezer koronát 24-én külön futárral küldte fel a fővárosba. Ennek nyomán a bányatársaságtól több transzportban, összesen 11 vagon szén útnak is indult, de rendelt céljához mégsem érkezett meg. „Miután azonban a telefon összeköttetés hiányossága [és]

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

különösen amiatt, hogy az államvasutak ügyeit a román kir. csapatok intézik, a szállítás gyorsítását s az esetleg megrekedt szállítmányok újabb útba indítását illetően a magyar polgári hatóságok most semmit sem tehetnek: mint tegnap szóbelileg, úgy most írásban is tisztelettel kérem, hogy egy román tiszt urat a már föladott szénnek a vasúti úton való föl kutatásával és sürgős ideszállításának biztosításával megbízni méltóztassék¹⁴⁶ – indítványozta javaslatában a polgármester a román parancsnokságnak. Később Nagyszébenből is lehetőség nyílt mintegy 10 vagon szenet Kecskemét számára megszerezni, ennek lebonyolítása azonban – jellemzően a korszak visszasságaira – akadályokba ütközött, mivel a város egyetlen megbízható, a román nyelvet, illetve a helyi viszonyokat ismerő tisztviselője, Sziládi Vendel nyomdavezető ez idő tájt éppen a román katonai hatóságok letartóztatásában állt. Ez okból kérte a polgármester Sziládi szabadon bocsátását, másrésről azért is, „mert nevezettet teljesen megbízható embernek ismerjük”.¹⁴⁷

A hadifoglyok helyzete

A román királyi haderő bevonulásakor a kaszárnyákban állomásozó, Vörös Hadsereg kötelékébe tartozó katonákat azonmód lefegyverezte és őrizet alá helyezte. A kezdetben mintegy 3000 főnyi internált katona számára szükségessé vált egy állandó gyűjtőtábor létesíteni.¹⁴⁸ A tábor a Vörös Hadsereg kötelékébe tartozó fegyveres testület tagjaiból, kisebb arányban a proletárdiktatúra elfogott exponenseiből állt, akiket politikailag veszélyes elemként, lényegében hadifoglyokként kezeltek. Az internálás módot adott a közbiztonságra veszélyes elemek elkülönítésére, lehetőség szerinti „átnevelésükre”. Ennek ellenére – igaz szórványosan – de előfordult botrányos eset. „Az V. számú tartalék kórházban /:Piaristáknál:/ a betegápolás alatt lévő vöröskatonák karban éneklék időnként a kommunisták indulóját, az Internationalét. [...] Kérek megfelelő intézkedést arra nézve, hogy a jövőben az őrseg úgy az Internationale éneklését mint egyéb esetleges kommunista izgatásokat a beteg katonák között megakadályozzon”¹⁴⁹ – olvasható Barna Gábor rendőrkapitány 1919. augusztus 18-i napi jelentésében.

Az egykori „94-es” barakkokból¹⁵⁰ kialakított fogolytábor területére szállított rabok élelmezésének, ellátásának gondja a polgári közigazgatásra hárult. A fogolytáborban Kecskemét lakosságához és megproppant teherbíró képességéhez mérten eltúlzott létszámú internáltak helyeztek el – mivel gyűjtőtábor lévén – más, nem helyi illetőségű őrizeteket is ideszállítottak. Ennélfogva a városban őrzött rabok száma, ezzel együtt az ellátással járó teherterhelés a megszállás során folyamatosan emelkedett, mely ellen a közigazgatás több ízben is szót emelt, eredménytelenül. A táborban őrizet alatt álló fogolylétszám 1919 szeptemberére már a 4000-5000 főt is megközelítette. A táborba internált személyek között volt 8–10 főnyi 12–16 év közötti fiatalok is, kiket a vörös hadseregben futárokként, kocsisokként alkalmaztak. Tekintettel a tábori viszonyokra, a város polgármestere kérte a gyerekek táborból való kiemelését és egyes kecskeméti gazdákhöz történő áthelyezésüket.¹⁵¹

A kecskeméti fogolytábor ellátása különösen aggasztóvá kezdett válni, mikor – szeptember végén – az abonyi gyűjtőtábor foglyainak Kecskemétre deportálását is megkezdték.¹⁵² Ezzel 1919. október végére az internáltak létszáma a 6000 főt is meghaladta (október 21-én 6469 fő volt),¹⁵³ jelentősen szaporítva az ellátandó tömegek élelmezési terheit. Kecskemét városnak ez ideig több, mint 3 millió koronás kiadásába került az internáltak élelmiszerekkel való ellátása. Emellett jelentős kiadásokat okozott a tábor felszerelése és a barakkok lakhatóvá tétele is.

A háborús viszonyok szülte kényszer miatt a kecskeméti táborba internált foglyokat – akárcsak az ellenséges hatalmak lefegyverzett katonáit – rendszeresen felhasználták a hiányzó munkaerő pótlására. Különösen vidéken, a nagy mezőgazdasági idénymunkák során volt nagy szükség munkáskezerekre. Olteanu tábornok parancsa alapján a hadifoglyok mezőgazdasági munkára való kirendelését a helyi élelmezési biztosok igényelheték a katonai összekötőn keresztül, a területileg illetékes ezredparancsnokságoknál.¹⁵⁴ A katonai őrizet mellett kivezényelt fogolykülönítmények ellátásáról az élelmezési biztosok voltak kötelesek gondoskodni. A megállapított fejadagok a polgári lakosságra kirótt normák alatt voltak: az utasítás a fejenként kiadható kenyérellátmányt napi fél kg-ban állapította meg, húsból viszont csak heti 300 gramm

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

járt, melyet két alkalommal kaptak meg az őrizeteseik. A foglyok részére szükséges élelem beszolgáltatását később a hadosztály által megszállt valamennyi községre is kirótták.

A tábor belső viszonyairól, életéről csak meglehetősen közvetett információk állnak rendelkezésre. A foglyok őrzésére kirendelt katonák létszámáról sem ismertek részletes adatok. Egy felterjesztés alapján tudható például az őrség létszáma is, amelyben a parancsnokság az őrszemélyzet részére a tábor négy sarkán, darabonként 35 fő elhelyezésére jelentett be igényt megfelelő szálláshely kialakítására. Mellettük a kecskeméti foglyotábor őrzésére magyar karhatalomi egységek, tényleges tisztok és „hivatalos” altisztek is ki lettek rendelve.¹⁵⁵ A forrásanyagból az is megtudható, hogy a közigazgatás részéről időről időre felmerült az internálótábor lakóinak felülvizsgálatára vonatkozó kérelem, valamint a tábori körülmények javításának, a foglyok emberi jogainak, elemi szükségleteinek kérdései is. Ha a polgári lakosság számára elérhetetlenek voltak a legalapvetőbb élelmiszerek, szükségleti cikkek akkor ez a foglyotábor lakóira sokkal inkább igaz volt. 1919. október 21-én kelt jelentésében Bartha közlélmzési hivatali vezető arra hívta fel a magyar kormányzatszervek figyelmét, hogy a kecskeméti foglyotábor közállapota humanitárius katasztrófával fenyegetnek. A foglyok között különösen az Abonyból áttelepített 2006 internált személy helyzete volt a legsanyarúbb, akik „abszolút lerongyolódott állapotban” érkeztek Kecskemétre. Sokuknak – a csípős őszi időjárás dacára – oly hiányos volt az öltözéke, hogy fehérmű, lábbeli, alsó- és felsőnadrág híján voltak kénytelenek sorsukat túrni. Bartha azonnal szükséges intézkedést kért a kormányzattól, humanitárius okokból, de a nemzetközi vöröskereszt ellenőrzésével járó súlyos presztízsveszteség elkerülése érdekében is.¹⁵⁶ A tábori állapotokat – a szerkesztőséghez intézett levélre hivatkozva – a Népszava 1919. október 17-i száma ismertette: „A kecskeméti foglyok 45–50 méter hosszú és 16 méter széles, legnagyobb részben üvegezetlen ablakú barakkokban 450–500-an fekszenek szalmázatlan padlón. A tisztaság fönntartásáról természetesen szó sem lehet. Napjába háromszor kapnak levest és 20 deka kenyeret. Ez az egész táplálkozásuk.”¹⁵⁷ A közlélmzési hivatal a megjelent cikk állításait felháborodással utasította vissza. Azt azonban kénytelen volt elismerni, hogy a pavilon-

rendszerű barakkok létszám- és méretadatai helytállóak.¹⁵⁸ A hivatalos cáfolatnak ellentmondanak azon jelentések és felhívások, melyek tömeges járványt és éhínséget vizionáltak, valamint a táborban eluralkodó nyomor és csüggedés enyhítéséért indultak. A főispáni hivatal a járási főszolgabírókat lakossági gyűjtésre szólította fel, a hiányzó, legszükségesebb cikkek beszerzése érdekében. A táborparancsnokság jelentése alapján nagy mennyiségű fehéreneműre, ágyneműre és evőeszközre volt szükség, úgy mint: 2000 darab ing, 2000 alsónadrág, 100 darab lepedő, 100 darab párnahuzat, 100 darab szalmazsák, 800 darab csajka vagy mélytányér és evőeszköz. Sándor István polgármester gyűjtésre felhívó kérelmében kiemelte: *„magyar nemzeti érdekből is szükséges egészségük fenntartására és megóvására a lehetőséget megadni, annál is inkább, mert azok [azaz a Vörös Hadsereg katonáinak] nagy része vagy közvetlen kényszer, vagy a viszonyok nyomása alatt lett a vörös hadsereg tagja, érzelmeik azonban nemzetiék.”*¹⁵⁹ Hasonló gyűjtésre való felszólítást és hirdetményt később is bocsátott ki a főispáni hivatal, ennek hozadéka azonban mind kevesebb volt, pedig a fogolytábor lakóinak élete megfelelő meleg ruházat nélkül, az őszi hidegek beálltával egyre nehezebb lett. Olyannyira, hogy érdekükben a kecskeméti fogolytábor ezredparancsnoka is szót emelt a főispánnál.¹⁶⁰ 1919 októberének közepén a fogolytábor román parancsnoksága a közellátási hivatalt a foglyok rendkívül hiányos, a tél átvészelésére abszolút alkalmatlan felszerelésének és ruházatának kipótlására hívta fel. Az igény tartalmaz a „barak fogolytábor” részére 40 db kályhát, 2000 db pokrócot és 4000 ember részére fehéreneműt. A „honvéd laktanya fogolytábor” részére szükséges volt 1000 db pokróc és 2000 ember részére fehérenemű kiutalása. Ez utóbbi lehetett feltehetően az Abonyból átszállított internáltak fogva tartásának helye.¹⁶¹

Sanyarú sors várt arra a mintegy 360 fős¹⁶² tiszti karra is, akiknek őrizeti helyéül a reáliskola új épületét jelölték ki. Amint egy, tűzifajuttatás címén a városhoz intézett kérvényből kitudódik, a fogolytáborban elszállásolt tisztek túlnyomó többsége az évszoknak megfelelő meleg ruhát nélkülözött. A gyűjtőtábor 35 szobából állt, melyek nemcsak fűtetlenek voltak, de az épület ablakai is hiányosak voltak, ezért *„a hidegebb idők beálltával a szobákban tartózkodás mindinkább tűrhetetlenebbé*

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Kecskeméti fogolytáborok ezred parancsnoksága. 423

104 számhoz.
1919.

Szükségleti kimutatás

a fenti fogolytábor tisztjelöltjei és legénysége felruházásá-
rára

A tárgy megnevezése	Mennyiség		Megjegyzés
	Darab	Pár	
Sapka	214		
Köpeny	358		
Zubony	428		
Nadrág	413		
Ing	1266		
Gatyka	1274		
Kapca		844	
Törülköző	15		
Zsebkendő	192		
Bakancs		400	
Féltalp		1400	
Takaró	802		
Kályha	62		A hozzávaló füst vezető csövekkel

Kecskemét, 1919 évi október hó 30-án

Uauicijncouoem
ezred parancsnok.

12. ábra: A kecskeméti fogolytáborban készült szükségleti kimutatás

Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 71/1919. Fi.

válik. *A fűtetlen hideg szobák már most is nagy mérvű megbetegedést okoznak.*¹⁶³ A foglyok mindennapjainak elviselhetőbbé tétele érdekében a kérvényt benyújtó zászlóaljparancsnok szobánként napi 12 kg, összesen napi 4 mázsa tűzifát igényelt a várostól.

A létszámában jelentősen felduzzasztott fogolytábor ellátásának terhét szeptember végétől Kecskemét a megszállt területhez tartozó járásokkal közösen viselte, feltéve, ha az élelmiszerek összegyűjtése (karhatalom, szállítóeszköz és begyűjthető készlet híján) egyáltalán lehetséges volt, továbbá ha a helyi parancsnokságok megengedték az áru elszállítását e célra.¹⁶⁴ A tábor ellátása csak nagy nehézségek árán, sok esetben presszionálással volt végrehajtható: *„a kecskeméti fogolygyűjtőtábor élelmezéséhez [...] a beérkezett élelmiszerek csak elenyészően kis mértékben fedik a kirótt mennyiségeket [...] miután a fogolytábor élelmezése szempontjából azokat semmi esetre sem nélkülözhetem és esetleges késedelmeskedésekből eredő zavarokért a román kir. katonai parancsnoksággal szemben fennálló felelősséget kényszerítve leszek Polgármester úr személyére hárítani*”¹⁶⁵ – olvasható a főispán kiskunhalasi polgármesterhez intézett sürgető leiratában. A beszállítások súlyos terhét érzékelteti, hogy csupán Kiskunhalas városra a fogolytábor ellátása céljából az alábbi tételek lettek kiróva: 5 db vágómarha, 34 q bab vagy lencse, 240 kg zsír, 22 q fehér liszt, 110 q kenyérliszt, 440 kg cukor és 75 q árpa vagy zab.¹⁶⁶ Kiskunfélegyháza polgármesteri hivatalához is hasonló tartalmú iratot intézett a főjegyző.¹⁶⁷

A román csapatok a kivonulás megkezdése előtt az ellenőrzésük alatt álló fogolytáborokat átadták a magyar hatóságoknak. A román–magyar demarkációs vonaltól nyugatra eső területekről származó foglyok átvételére a magyar katonai közegeknek kilenc különítményt kellett szervezni és irányítani mindazon településekre, ahol gyűjtőtáborokat állítottak fel a román erők, vagyis Szolnok, Cegléd, Abony, Kiskunfélegyháza, Kecskemét,¹⁶⁸ Tápiósüly, Újszász, Budapest és Csepel.¹⁶⁹ A különítmények mindegyike legalább 100 csendőrből és két tisztből kellett, hogy álljon. A kecskeméti fogolytábor átvétele 1919. november 18-án zajlott le.¹⁷⁰ A magyar belügyi hatóságok a kivezényelt karhatalom létszámát *„a foglyok részéről esetleg várható zavargások elfojtása*”¹⁷¹ miatt, óvatosságból megduplázták. Az átvett internált személyeket ezután az igazolóbizottságok szóbeli eljárás alá vonták. A döntéshozó

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

testületek tagjait a Hadügy-, a Belügyminisztérium és a Propaganda Ügyek Minisztériuma, valamint az államügyészség delegálta, továbbá a helyi államrendőrség és rendőrhatóság megbízottai (Kecskeméten Barna Gábor rendőrkapitány) is jelen voltak. A testületek szükség szerint kiegészíthették tagságukat – tanácsadói minőségben – a helyi viszonyokat ismerő, megbízható értelmiségiekkel is. A bizottságok elnökei mindenhol a belügyminiszter küldöttei voltak. A határozathozatal során három csoportba osztották be az internáltakat. Mindazokat, kik a Tanácsköztársaság idején büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekményeket követtek el, továbbra sem lehetett szabadon bocsátani. Ugyancsak fenn kellett tartani a rendőrhatósági őrizetet azon személyeknél, akik bár bűncselekményeket nem követtek el, de a kommunista rendszer valamely hatalmi ágának prominensei lettek. Ügyüket előzetes letartóztatásba helyezést követően az illetékes államügyészségek vették át. Mindazon személyek, akik köztörvényes bűncselekmény elkövetésével nem voltak megvádolhatók, továbbá nem voltak a kommunista rendszer vezetői, exponensei sem, élelmiszer-ellátmánnyal és ingyenes utazási igazolvánnyal ellátva, szabadon lehetett bocsátani. Kivételt képeztek a fővárosi illetőségű, Budapesten lakó foglyok, akiket „*a főváros közbiztonsága érdekében*”¹⁷² külön elbírálás alá kellett venni, nehogy „*a nagyjából megvizsgált és elbocsátott egyének a fővárost elárasztva, annak közbiztonságát és rendjét veszélyeztessék*”.¹⁷³ A hazabocsátott személyeknek a kijelölt hivataloknál (rendőrhatóság, községi elöljáróság) történő jelentkezését a helyi közigazgatásnak szigorúan figyelemmel kellett kísérni. A hazatértek számára utazási engedélyt kizárólag indokolt esetben lehetett kiadni, az illetékes rendőrhatóságok értesítése mellett.¹⁷⁴ A továbbra is őrizetben maradó internáltakat szigorú rendészeti őrizet alatt, egy központi gyűjtőtáborba, Hajmáskérre szállították át. Valamennyi eljárás alá vett személyről a rendőrhatóságok nyilvántartást vettek fel.

A kecskeméti internálótábor tényleges feloszlata az igazolóbizottság munkájának befejeztével, 1919. december közepén következett el. A bizottság Budapest lakosai közül 200 főt, a vidékiek közül 18-at szállított el Hajmáskérre, 8 főt pedig bűnügyi eljárás lefolytatására az ügyészségnek adott át.¹⁷⁵

■ Törvénytelenlések, jogsértések, bűncselekmények

„... a román királyi hadsereg nem a magyarok leigázása, hanem egyedül a bolsevizmus letörése miatt szállotta meg a térséget...” – hangzott el minduntalan a román vezérkar, jelen esetben Moscalu őrnagy részéről eme kijelentés, mely a valóságban nem ért többet a katonai beavatkozás létjogosultságának igazolásánál.¹⁷⁶

Az 1919. augusztus 6-án Kecskemétre érkező megszálló csapatok első teendője a városban maradt direktórium tagok, vörös katonák letartóztatása és internálása volt, majd sorra kerültek a proletárhatalommal együttműködő, szökésben lévő tisztviselők, tisztek, párttagok is. A deklarált antikommunista intézkedések mellett számos kirívó törvénytelenlések is lezajlottak: *„napirenden volt emberek indokolatlan elfogatása, megveretése. Így többek között elfogták és nagyon megverték egyik tisztviselőnket is, [Bergerről van szó] aki a direktórium irodájában általam beosztva dolgozott, és ott egy följelentés elsikkasztásával valószínűleg valakinek az életét mentette meg.”*¹⁷⁷ A direktórium alatt kompromittálódott személyek mellett jogellenes letartóztatásokat is foganatosítottak a román katonai hatóságok. Több esetben előfordult, hogy többeket nyomozati munkát és ügyészi, bírói határozatot mellőzve fosztottak meg szabadságuktól. A közigazgatási közegek lehetőségeikhez képest igyekeztek ugyan a törvénytelenlésekkel szemben fellépni, tiltakozni, de beadványaik minden esetben érdemi válasz nélkül maradtak. A rettegett I. vadászadosztály katonai bírósága különböző, pontosan nem tisztázott cselekményekért több esetben is hozott szabadságvesztéssel járó ítéletet kecskemétiekre. Az elítéltek és a vizsgálati foglyok létszámáról, azok személyi azonosságáról, a kiszabott büntetés tartamáról a közigazgatás szerveit nem tájékoztatták, sőt, a letartóztatásban lévő embereket még a hadosztály kivonulása alkalmával sem adták ki a magyar katonai vagy polgári közegeknek, hanem magukkal hurcolták új állomáshelyükre.¹⁷⁸

1919. augusztus elején a román parancsnokság az összes tényleges és tartalékos tisztet összehívta, majd további intézkedésig elbocsátotta. Még e hónap folyamán újra berendelték a tiszteket, akiknek Kecskeméten, az új reáliskola épületében kellett jelentkezni. Ezúttal az

„intézkedés” nem maradt el: a románok az épületet körbefogták, az összehívott tiszteket – azon a címen, hogy valamennyien a vörös hadsereg kötelékében szolgáltak – letartóztatták, majd augusztus 11-én Aradra átszállították. Tették ezt annak ellenére, hogy sokan, – mint például Sándor István polgármester Miklós nevű fia – soha sem harcolt a Tanácsköztársaság hadszervezetében. A polgármester, Marculescu ezredes jó szándékú támogatását elnyerve, több kérvényt és memorandumot is intézett a vadászadosztály parancsnokához a tisztek visszaküldése, esetleg Kecskeméten, a Rudolf laktanyában való továbbörzése érdekében,¹⁷⁹ de ezen kérelmek minden esetben elutasításra találtak. Október végén az I. vadászadosztály távozásakor további tiszteket is internáltak Aradra. A város és a vármegye tiltakozása ekkor is eredménytelen maradt: „*Van szerencsém értesíteni hogy azon kérésre melyben kéretik, hogy a magyar tisztek Aradról Kecskemétre internáltassanak hivatkozva az erdélyi csapatok parancsnokságának rendeletére, nem teljesíthető*”¹⁸⁰ – állt a 20. hadosztálytól Kecskemét polgármesteréhez intézett tömör átiratban. Többszöri erőfeszítés dacára azt sem sikerült a román hatóságoknál elérni, hogy az aradi foglyoktól az ottani érdekeltségű kereskedelmi bankba beváltás céljából befizetett (vagy kizsarolt?) cirka 500 ezer koronát a jogos tulajdonosok visszakapják. A budapesti székhellyel rendelkező Magyar Kereskedelmi Bank is tehetetlen volt ez ügyben, mivel az aradi pénzüintézettel minden kapcsolata, üzleti viszonya megszűnt. Október hónap folyamán az aradi bank egyik tisztviselője a magyar fővárosba utazott, felvilágosítással azonban nem szolgálhatott, mivel – mint mondta – az Aradon letartóztatásban lévő foglyok őrizete oly szigorú, hogy velük sem szóban, sem írásban nem lehet érintkezésbe lépni.¹⁸¹ A beváltás céljából befizetett összegekről készített kimutatások összesítői 166 nevet tartalmaznak (Kecskeméti Tiszti Fogolytábor I. század 1. szakasz: 14 fő; 2. szakasz: 33 fő; 3. szakasz: 20 fő; 4. szakasz: 19 fő; zászlóalj-törzs: 4 fő; gyengélkedő: 9 fő (ebből 8 név az összesítő lajstromban is szerepel); összesítő (hadszervezeti megnevezés nélküli lajstrom): 75 fő).¹⁸² Sándor István információi szerint Aradra összesen 1100 tényleges és tartalékos tisztet internáltak, „*hír szerint meglehetősen szigorú fogságban, kedvezőtlen élelmezési és egészségügyi viszonyok között*”.¹⁸³ Állítólag, akikről bebizonyosodott, hogy nem szolgáltak a vörös hadseregben, azokat a román katonai hatóságok egyszerűen hadi-

foglyoknak tekintették. A foglyok nagy része egészen december 8-áig az aradi vár pincebörtönében sínylődött, csak utána engedték szabadon őket,¹⁸⁴ de voltak olyan őrizetbe vett személyek (szám szerint nyolc fő), akik még 1920 májusában sem tértek haza. Például Göbolyös András és társai, kiket egy román katona 1919. november 13-án, a Korhánközben történt meggyilkolásával vádoltak meg,¹⁸⁵ és 5 rabtársával együtt a kolozsvári fellegvárban tartottak szigorú őrizet alatt. Továbbá egy személyt Nagyváradon, egy másik kecskeméti lakost pedig ismeretlen helyen börtönöztek be, egy 1920. május 7-én kelt irat szerint. A foglyok helyzetéről hírek nem jutottak el sem a magyar hatóságokhoz, sem a családtagokhoz. Egyedül a 30 esztendő, római katolikus vallású Illés Istvánról érkezett egy ellenőrizhetetlen információ, de sajnos az is tragikus volt. A gyilkosság vádjával letartóztatott férfit – aki a vád szerint egy kapával olyan súlyos ütést mért egy román katonára, hogy az a fejét ért sérülésbe belehalt – Nagyváradra hurcolták. Rabtársai tudni vélték, hogy ott Illést egy sikertelen szökési kísérletet követően őrei agyonverték.¹⁸⁶ A decemberben hazatérő tisztek a megszállt városról megrendítő híreket hoztak magukkal, melyet a Kecskeméti Közlöny hozott le egyik 1919. decemberi lapszámában: „Az aradi viszonyokról szomorú dolgokat mesélnek. Az oláh uralmi gyűlölet teljes mértékben dühöng. Minden tilos, ami magyar. A nemzeti színű szalagért 25 bot jár. Felírás, címtábla minden oláh mázzal van bevonva. Az utcán agg nőket, fiatal leányokat nem egyszer puskatussal ütöttek-verték. Szegény szenvedő véreink epedve várják a felszabadulást s mikor az állomásra kikísérték virággal az internáltakat, azzal búcsúztak: *Viszontlátásra*”¹⁸⁷

A lakosságot helyben ért temérdek atrocitás közül kirívó eset volt a köncsőpusztai Szálás Annát ért támadás. A bűncselekmény körülményei tisztázatlanok, elkövetői ismeretlenek maradtak, annyi azonban kiderül a főkapitányi jelentésből, hogy a 14 éves lány augusztus 27-én otthonról gyalog indult a család kukoricaföldjére, de haza már nem érkezett meg: „szülei keresvén ma hajnali órákban átlőtt fejfel meglátták” – olvasható a főkapitány napi jelentésében.¹⁸⁸ A holttest körüli nyomok dulakodásra utaltak, továbbá találtak a nyomozók a helyszínen egy román fegyverbe való éles töltényt is. A román hadsereg kötelékében vizsgálat lefolytatására a polgári nyomozó hatóságoknak nem volt illetékessége. Olteanu parancsnok rendelkezése nyomán ugyan bármely

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

21690

Kecskemét th. város rendőrfőkapitányi hivatala.

N A P I J E L E N T É S.

Kecskemét, 1919. évi augusztus hó 28-án.

Jelentem, hogy az elmúlt nap folyamán különösebb esemény nem történt.

Politikai okokból 6 egyén lett letartóztatva és pedig Katona Ferencz 34 éves gözmalmi főmolnár, Andacsi László 32 éves, Morvath Pál 52 éves, Tóth Lőrincz 31 éves és Tóth István 60 éves kecskeméti lakosok. Neveztek ellen a nyomozás megindítását.

Kmft.



Barna
főkapitány.

Főtlőlag jelentem, hogy Szálás Pál Köncsőg 24 szám alatti lakos 14 éves Anna nevű leánya a tegnapi nap délután 4 óra után hazulról kukoricásukba eltávozva ma reggelig nem tért vissza, szülei keresvén ma hajnali órákban átlőtt fejével megtalálták. Mellette a földön talakodás nyomai látható és ugyancsak ott fekszik egy román fegyverből való élesítőtény is. A meggyilkolt leány a helyszínén fekszik s szükség esetén a helyszín szemle bármely pillanatban/megtartható.

Kmft.



Barna
főkapitány.

13. ábra: A városi rendőrfőkapitány napi jelentései a közbiztonság helyzetéről: 1919. augusztus 28–29.

Forrás: MNL BKML IV. 1910. a 393/1919.

román katonai hatóság, vagy egyén által okozott sérelem ellen panaszt lehetett tenni, ezek bizonyítása azonban igen nehéz volt.¹⁸⁹ 1919. augusztus 19-én, délután 4 óra tájban Szarka István nyugalmazott postamestert két román katona felsőszéktői szőlejében lőtte agyon. Szarka „főbenjáró bűne” annyi volt, hogy ezúttal megtagadta újabb bormennyiség kiadását a pincéjéből. A román katonai csendőrség a magyar hatóságokkal a nyomozás lefolytatta és a tetteseket „állítólag” őrizetbe vette.

Tömeges számban hivatkoznak források testi és nemi erőszak előfordulására, mely különösen a város peremrészein és a tanyavilágban öltött tömeges méreteket. *„Napról napra szaporodik a panasz az egyes román járőrök által elkövetett visszaélésekre”* – olvasható a város rendőrfőkapitányának augusztus 17-i napi jelentésében, melyben arról is tájékoztatta a város polgármesterét, hogy Lakitelek és Töserdő között rendszeresen megtörténik, hogy a felhalmozott anyagok őrzésére kirendelt katonák behurcolják az asszonyokat és a lányokat a vasúti kupékba és erőszakot tesznek rajtuk. Emellett a borosgazdákat, és a betegen fekvő asszonyokat is rendszeresen bántalmazták, a lakosságot tekintet nélkül zsarolták. Szász István iparkamarai elnököt és nejét például egy alkalommal egy vasúti kocsiba hurcolták és csak a foglyok könyörgésére mutatkoztak hajlandónak – 800 korona átadása ellenében – elengedni őket. Végül, mikor Szász a váltságdíjat megfizette, tárcáját erővel elvették tőle, de legalább megszabadultak fogvatartóik karmai közül.¹⁹⁰ A panaszok különösen felszaporodtak a kisebb-nagyobb csapatmozgások időszakában, főként a külterületeken. Az átvonuló haderők tagjai által a tanyavilág magányában élők sérelmére elkövetett bűncselekmények különösen nehezen voltak visszakövethetők. Az elkövetők ezekben a helyzetekben fokozottabb gyakorisággal és brutalitással folyamodtak erőszakos cselekményekhez. Ugyancsak ezen megfontolásból az is jellemző elkövetési módozat volt, hogy a kisebb-nagyobb csapatokba verődött katonák az állomáshelyüktől távol portyáztak, lehetőséget keresve a személy vagy vagyon elleni erőszakos bűncselekmények elkövetésére. Sándor István polgármester ez ügyben már a megszállás kezdetén, 1919 augusztusában a román hadtestparancsnoksághoz fordult. A legtöbb bűneset itt is a csapatmozgásokhoz kapcsolódott, illetve a Kiskunfélegyházaról, Nagykőrösről átkóborló, Kecskemét határában

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

fosztogató és sorozatosan erőszakot tevő katonák rovására volt írható. A bűncselekmények megakadályozása érdekében a polgármester a katonai ellenőrzések szigorítását, őrségek felállítását kérte az önmagát megvédeni képtelen lakosság érdekében.¹⁹¹

A hivatalos panaszfelvételek aktáiban is számos alkalommal lehet erőszakos bűnesetek nyomára akadni. Ezen ügyirat formájában fennmaradt esetek számát a valóságban bekövetkezett cselekmények több mint valószínű, hogy meghaladták. Ennek okai a kiábrándultság, tehetetlenség érzésében, a közlekedési lehetőségek korlátozottságában, a közbiztonsági helyzet leromlásában keresetők, de mindenekelőtt hallgatásra készíthette az áldozatokat az általuk elszenvedett erőszak nyomán fellépő trauma, szégyenérzet, megbélyegzéstől való félelem is. Ennek ellenére jelentős számú akta utal a személy elleni erőszak minden formájára a megszállás során, mely bizonyos időszakokban tömeges méreteket is öltött. Ezek kirívó példája ismerhető meg az úrihegyi lakosok október 3-án keltezett, kétségbeesett kérelméből: *„Két hét óta éjjel nappal nincs nyugtunk a román katonáktól. Feleségeinket és leányainkat becstelenítik, garázdálkodnak oly annyira, hogy az éjjelt egyikünk se meri otthon tölteni, hanem mindig csoportosan pihenünk meg valahol.”*¹⁹² Egy gyermekeivel Felsőszéktón egyedül élő asszonyhoz augusztus 14-én, délután 3 óra táján egy román katona követelt bebocsátást, majd ezt követően az asszony otthon lévő lányán erőszakot akart tenni. Az ugyancsak ott lévő fia közbeavatkozott, mire a közelben lévő mintegy 20 román katona odament, és a fiút megverte. Ezt követően a szerencsétlenül járt családot a katonák kirabolták, magukhoz véve egy ezüst órát, egy pár új bakancsot és készpénzt. Később a házhoz még többször visszatértek fosztogatni (elvittek többek között szalonnát, zsírt, tyúkot, mosdótálat, szappant, evőeszközöket).¹⁹³ Augusztus 8-án, este fél 11 körül Úrréten egy 59 esztendőes özvegyasszonyra tört rá egy 5 katonából álló különítmény, kiket az asszony látásból már ismert is. A sértett saját szavaival előadott bejelentését a rendőrhatalóság panaszirodáján felvett jegyzőkönyvbe szó szerint jegyezték le: *„[a román katonák] lakásomba hatoltak s ott Lujza nevű 16 éves leányomat nemi közösülésre kényszerítve korbáccsal és puszta kézzel ütlegelték, mire én védelmére keltem és akkor engem is bántalmaztak és nálam 2 katonára nemileg közösült erőszakosan, minek folytán teljesen munkaképtelen*

vagyok, míg leányomon is súlyos sérülést okoztak.”¹⁹⁴ Felsőszéktón egy pici gyermekével egyedül lévő asszonyhoz rontott be 6 katona éjjel, 11 óra tájban. Bort követeltek, de nem kaphattak, mert az asszony nem tartott italt otthon. Ezt követően a védekezésre képtelen, megfélemlített asszonyt hárman megerőszakolták. „*Megjegyzem – olvasható a jegyzőkönyv végén –, hogy négy hetes gyerekágyas asszony vagyok és most rettentő fájdalmakat érzek.*”¹⁹⁵ Külsőnyírben, a forrás alapján vélelmezhetően egyedül lakó asszonyhoz szeptember dereka táján, az éjszakai órákban tört be két katona. Az erőszakos közöszülést követően 1 spulni cérna „zsákmányukkal” távoztak. Az eset kapcsán külön döbbenetes tény, hogy néhány nap múlva az erőszaktevő katonák ismét megjelentek, két – feltehetően valamely közeli tanyán lakó – nő társaságában (őket a sértett meg is nevezte, tehát jól ismerték egymást), kik a helyszínről egy pár tyúkot elvittek.¹⁹⁶ Belsőballószögben szintén nagyon sok erőszakos bűncselekmény fordult elő. Október közepén az egyik tanyába éjjel 2 óra tájban 8 román katona tört be. Közülük az egyik, aki álarcot is viselt, az ott – feltehetően ugyancsak egyedül – élő asszonyt megerőszakolta. Előfordultak olyan esetek, igaz, csak elvétve, mikor a román katonák tisztességesen viselkedtek és nem éltek vissza a helyzet kínálta lehetőséggel. Szentkirályon történt október 31-én, hogy két fegyveres román katona érkezett egy tanyához, ahol egy 12 esztendőes leány egymaga tartózkodott. A disznók számát akarták felmérni, de a lány behívta őket, majd kenyérrrel és túróval kínálta meg a katonákat. A katonák végül azt mondták: „*no jó, elvisszük a kenyeret és a gömölye túró, s így elég lesz egy disznó.*”¹⁹⁷ Az eset nem végződött kár nélkül, de nagyobb tragédia is bekövetkezhetett volna.

Helyenként előfordult, hogy a megszállók részéről értelmetlenül, indokolatlanul került sor erőszak, fenyegetés alkalmazására, az is lehet, hogy nem feltétlen haszonszerzésből, „csak” a maguk szórakoztatására, passzióból. Például egy Úrréten lakó asszonyhoz egymás után két éjszaka is bementek katonák, csirkéit lelővöldözték, őt magát pedig arra szorították, hogy éjnek idején ételt főzzön számukra.¹⁹⁸ Máriahegyen egy felgyulladt szénakupac elég volt ahhoz, hogy az ott tartózkodó férfit brutális módon bántalmazzák a románok.¹⁹⁹ Augusztus 18-án egy külső ballószögi gazdához öt román rekviráló katona érkezett, elvittek számos terményt, majd a tulajdonosra „mellékbüntetésként” 25 botütést mértek.

„Nincs már nekem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Ráadásul egy másik rekviráló különítmény – hogy az előző katonák vagy újak, nem derült ki – még aznap visszatért a tanyára és elhajtották két hasas tehenét is. A botozás okára nem tér ki a forrás.²⁰⁰ Egy talfájai tanyába egy román őrmester és felesége mentek be fosztogatni, ahol az idős korú gazdát és feleségét korbáccsal megverték.²⁰¹ Belsőballószög pusztán, szeptember 16-án „éjjel 2 óra tájban megjelent nálam 2 ismeretlen román katona, a hízó disznómat agyonlőtték. Engem pedig puskatussal elverték és azzal fenyegettek, hogy ha bejelentem őket 25 botot vernek rám.”²⁰² Felsőballószögön történt: „d.u. 3 órakor megjelent [...] 2 román katona [...] és minden előzetes szóváltás nélkül rám támadtak és többször megütöttek.” – olvasható a bántalmazott gazda vallomásában.²⁰³ Szintén Belsőballószögben egy rablás kis híján gyilkosságba torkollt. Szeptember 27-én, az esti órákban román katonák fogták közre az általuk kiszemelt tanyát. Közülük hárman berontottak a házba, fegyverrel kényszerítették a gazdát a készpénz átadására, aki mindent oda is adott a rablóknak. A katonák az eredménnyel nem elégedtek meg, több pénzt követeltek, ütlegetni majd derékszíjjal fojtogatni kezdték az áldozatot, azzal fenyegetőzve, hogy ott helyben felakasztják. Ezután a sértett feleségét is előkerítették, akit szintén bántalmaztak. A rablók végül közel 5000 koronát zsákmányoltak.²⁰⁴ Belsőballószög egyik tanyájánál, a Felsőcsalánosban és a Kőrösihegyen is hasonló kegyetlenséggel jártak el a románok, puskatussal, szuronnyal ütlegették az álmából felvert családfőt és feleségét, hogy pénzt csikarjanak ki belőlük.²⁰⁵ Ugyancsak Belsőballószögben eset meg, hogy éjnek idején fegyveresek azzal az ürüggyel, hogy az őrség tagjai, be akartak rontani az egyik tanyába. Miután a gazda ellenállt, ajtaját befeszítették, őt magát nyújtófával és szuronnyal súlyosan bántalmazták, ezt követően a kamrába szorították, ahol megpróbálták leszúrni. A rémületet fokozta, hogy az elkövetők egyike álarcot is viselt. A lakásban, és a kamrában mindent összeforgattak, majd távoztak.²⁰⁶ E felhozott példák is demonstrálják a lakosság elhagyatott, kiszolgáltatott helyzetét, bizonytalanságban, rettegésben eltöltött mindennapjait. Ágasegyháza után, Kecskemét irányában lévő egykori „Barna kocsmánál” egy kocsi utasait szállították le román katonák, kiket a kocsmá előtt felsorakoztattak. Utána még négy arra érkező gyalogost is melléjük állítottak, ezt követően igazoltatták őket. Annak

ellenére, hogy a polgárok kifogástalan okmányokkal rendelkeztek, a katonák nem fogadták el a passzusokat. Az ok az volt, hogy nem román nyelven voltak megírva. Az események további lefolyását a jegyzőkönyv közlése alapján lehet leghűbben felidézni: *„Közülünk egyik ellenkezett, azt mondván, hogy az igazolványa jó. Erre a román tiszt a szolgájával együtt azt letiporták és a sarkantyús csizmájával valami 30-szor az arcába és a fejébe ütött és még 25 botot is vettetett reá. Az a szerencsétlen csupa vér volt. Utána én következtem, majd egy fiatal ember kik 25-25 botot kaptunk.”*²⁰⁷

Az erőszaknak a városi lakosság is folytonosan ki volt téve. Kecskemét belterületén, a Máriavárosban például az esti órákban egy férfit tartóztatott fel két fegyveres román, akit ki is fosztottak. De ez sem volt számukra elegendő, beteretelték a szerencsétlen áldozatot egy közelben levő istállóba, ahol kutyakorbáccsal többször fejen, illetve arcon ütötték.²⁰⁸ Nem egy esetben történtek közmegebotránkoztatást kiváltó, nyilvános garázda esetek is. A város szállóiban elhelyezett tisztek például az átutazó hölgyvendégekkel rendszeresen gorombáskodtak, sokszor tetteleg bántalmazták is őket. Lerészegedett katonák éjjeli randalírozásai, színésznőkkel szembeni erőszakoskodások, ütlegetések szintén mindennapos esetnek számítottak. Feljegyzések szólnak lakásrekvirálások alkalmával elhelyezett tisztek durvaságairól is, miként terrorizálták az ott lakó szállásadó családokat.²⁰⁹ Egy Kecskemét belvárosában lévő úri lakásban történt, hogy az ott elhelyezett román tiszt, miután a háziasszony kérésére a szobalány előre szerette volna a lakbért rendezni, leteperte a fiatal lányt és súlyosan bántalmazta.²¹⁰

Halálessettel végződő tragédia több is történt a megszállás 4 hónapja alatt. Polyák Ferencet belsönyíri tanyáján egy fegyveres román katona *„minden előzetes szóváltás nélkül”*,²¹¹ nyereségvágyból agyonlőtte, majd ezt követően kirabolta. Zsebóráját és körülbelül 2000 koronáját vette el. Szarka István postamester és a 14 esztendőes Szálas Anna szintén értelmetlen halálával fizetett a megszállásért. És volt még egy szerencsétlenül járt áldozata a fékevesztett fosztogatásoknak, Apró Istvánné, aki október 19-én este, 6–7 óra tájban kerekgyházi szőlőjükből tartott hazafelé férjével, mikor a tragédia bekövetkezett. Már Kecskeméten jártak, az ún. régi honvéd huszárlaktanyánál, amikor a

„Nincs már nékem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

kocsijukat húzó lovaik elé szaladt a laktanyából négy román katoná, azzal a szándékkal, hogy őket feltartóztassák és kirabolják. A katonák már el is kezdték a szőlős kosarakat leemelni, mikor a zajtól megriadt lovak megbokrosodtak és vágatni kezdtek. Az irányíthatatlanná vált, száguldó jármű egy villanykarónak ütközött, Apró István nejével leest a kocsiról, de a kocsi kereke az asszonyon keresztülhajtott. Súlyos belső sérüléseibe még aznap éjjel belehalt.²¹²

A hivatali kötelességüket ellátó, munkájukat végző közegek, alkalmazottak, tisztviselők is gyakorta elszenvedői voltak a megszálló katonák és tisztek durva bánásmódjának, erőszakos viselkedésének. Sándor István is beszámolt emlékirataiban arról, mikor egy román százados berendelte és rendkívül sértő, megalázó hangnemben tárgyalt vele.²¹³ A város kistisztviselői, alkalmazottai még kiszolgáltatottabb helyzetben voltak, gyakran tetteleges bántalmazásoknak is ki voltak téve, melyeket számos dokumentum bizonyít. A széktői fürdő személyzetének egyik tagja például egy román tisztől azért kapott pofonokat, mert őt – udvarias hangnemben – a női részlegről való távozásra szólította fel.²¹⁴ Hasonképpen járt a város közterületeinek tisztításával megbízott csapat munkásfelügyelője, Szőke János is, akit – minden ok nélkül – bántalmaztak és megaláztak az éjszaka sötétjében járőröző román katonák. A helyzetet súlyosbította, hogy a helyszínre érkező (Szőke állítása szerint erősen ittas állapotban lévő) magyar csendőrtiszt nemhogy megvédte volna őt a románoktól, de ő maga is arcon ütötte a munkásfelügyelőt. A megaláztatás hatására az utcaseprők felügyelője a későbbiekben nem volt hajlandó éjjeli szolgálatot vállalni.²¹⁵ Más, közfeladatot végző városi alkalmazottak, mint például a piaci ellenőrök és felvigyázók is rendszeresen ki voltak téve a román katonák zaklatásainak, goromba viselkedésüknek. A város kezelésében lévő szikrai szőlőtelep felügyelőjét, Koppányi Imrét súlyosan összeverték a gyümölcsösben fosztogató katonák, akik eredetileg a szüretre kirendelt 30 vöröskatona őrzésével lettek volna megbízva. A felügyelő fejére az hozott bajt, hogy szeretne volna a dézsmálásnak elejét venni.²¹⁶

A lakásrekvirálás során családokhoz beszállásolt tisztek számtalan esetben bántak méltatlanul köztisztviselőként álló szállásadóikkal. Meglopták, több esetben meg is verték a háztulajdonost és családtagjait. Sándor István egy bizalmas, iktatatlan levelében említett egy esetet,

mikor egy ily módon beszállásolt román tiszt a közélelmezési hivatal vezetőjét valamilyen sérelme folytán lakásán meg akarta korbácsolni, letartóztatta, majd szabadon engedte.²¹⁷

Sok probléma forrása volt a katonai fegyelem lazaságának betudható kóborlás, alkalmi bűnelkövetés. A kecskeméti városparancsnok augusztus 29-i napi jelentésében olvasható például, hogy a román „patrulok” mellé beosztott magyar rendőrök gyakran tapasztalják, hogy a katonai járőrök a nekik kijelölt útvonalokról letérnek, szolgálati helyüket elhagyva szőlőkben, gyümölcsösökben garázdálkodnak. Az efféle eseteket kézben tartani a lehetetlennel volt határos, már csak azért is, mert a román járőrök mellé beosztott magyar karhatalmisták egyébként is alacsony, 16 fős létszámát felére szűkítette a katonai parancsnokság.²¹⁸ Más alkalommal – feltehetően – éjjeli mulatozásból hazafelé kocsizó katonák lövöldöztek a levegőbe a vasúti átjárónál és a törvényszéki palota közelében, fölöslegesen felzavarva és megrémítve a lakosságot.²¹⁹ Esetileg az is előfordult, hogy a parancs ellenére rekviráláson, külterületen való kóborláson kapott katonákat saját tisztjeik büntették meg. Egy himlőoltásra kiküldött orvosi bizottság volt a tanúja Katonatelepen annak, mikor egy román tiszt az úton egy üres kocsit hajtó katonával találkozott. Minthogy sem a kocsihajtásra, sem a kimenőre engedélye nem volt, az az egyértelmű benyomása támadhatott, hogy saját hasznára készül rekvirálni. A „rosszban sántikáló” katonát a tiszt a nála lévő lovaglópálcával oly súlyosan összeverte, hogy az még az eseményeket távolról figyelemmel követő orvosi bizottságban is megütözést keltett.²²⁰ Más esetben egy román őrnagy bántalmazott egy magyar nyomozót. A rendőrséghez kivezényelt katonatiszt – egy bizonyos Pop hadnagy – annyira felháborodott az eseten, hogy tettelesen maga szolgáltatott „igazságot” a hadnagyon, mivel tettével lejáratta a román királyi hadsereg tekintélyét.

A megszálló román katonaság által okozott (anyag) károk

A megszálló haderő minden erőforrás, érték, ingó és ingatlan vagyon fölött kizárólagos jogkörrel diszponált. Akár a stratégiai fontosságú nyersanyagok és élelmiszerek elosztását, akár a magántulajdonban okozott károkat tekintjük, összességében az a benyomás alakul ki a korszak

kutatójában, hogy a megszálló csapatok mindenből csak annyit kíméltek meg, illetve juttattak a lakosság vagy a közigazgatás részére, amennyit a konszolidáció és az itt állomásoztatott hadsereg ellátása feltétlen megkövetelt. Minden egyéb vonatkozásban törekedtek a mozgósítható értékek, hadisarc jelleggel elrekvirált, zárolt, lefoglalt vagyon megszerzésére, kiaknázására, legyen az akár készpénz, jármű, élelmiszer, élőállat vagy bármi, ami mozdítható. A károk és sérelmek leggyakoribb okozói a katonai erővel (nem ritkán erőszakkal) végrehajtott rekvirációk voltak. *„Az a számtalan vonatszerelvény, mely az organikusan megszervezett kiürítési akció eredményeképpen idegenbe vitte elrabolt javainkat, beszédes bizonyosága annak, hogy itt nem a megszálló csapatok szükségleteinek biztosításáról, hanem sokkalta inkább összes gazdasági erőforrásainknak jól átgondolt eltulajdonításáról volt szó”*²²¹ – olvasható az idézett mondat Laky Dezsőnek, a katonai megszállás kárait összegző értekezésében. Összegezve elmondható, hogy az idegen katonai hatalmak megszállása a csonkán maradt ország háború és forradalmak alatt legyengült iparának, kizsákmányolt mezőgazdaságának és leharcolt infrastruktúrájának, megbénított hitel- és tőkepiacának újabb háborús mértékű veszteségeket jelentett.

A gazdasági károkon túl a rekvirációk, erőszakos cselekmények hosszú sora nehezen múló lelki sebeket, társadalmi méretű traumát is okozott. Megszámlálhatatlanul sok esetben erőszakba és fosztogatásba torkolltak a szuronyokkal végrehajtott akciók. Naponként sérültek az emberi méltóság, jogszerűség és arányosság alapelvei, életek szorgos munkájával összegyűjtött vagyonok mentek semmibe: *„Némely csapatok lelkiismeretesen járnak el, némelyek azonban elvesznek mindent, akár marad a gazdának, akár nem. Volt eset, hogy az eke elől fogták ki az ökröket s elvitték. Egy kis gazdától, kinek nagyobbacska jószágállománya volt, egyszerre 26 db. szarvasmarhát hajtottak el. Elviszik a kevés tejelő tehenet, a hasas tehenet levágásra. Árpa, zab, – ebből is kevés terem itt – hasonló sorsra jut. Az éretlen kukoricát letörik és kocsiszámra hordják el. Elhordják a baromfit, tojást, a sertéseket. A szőlőkben és gyümölcsösökben letépik az éretlent is, s a javát felhasználják”* – jellemezte Sándor István a kecskeméti kétségbeejtő helyzetét egy iktatás és címzés nélküli levelében, 1919 augusztusában.

A megszálló ellenséges haderők a hágai konvenció szabályait legtöbb esetben félrúgva jártak el a rekvirációk terén. A nemzetközi egyezmény ugyanis arra kötelezte a megszálló hatalmakat, hogy csapataik ellátásához csak a piaci ár megfizetése mellett foglalhatnak le élelmiszert, terményt. A román megszállás alatt amennyiben történt is némi kártalanítás, az legtöbb esetben nem a valós áron (töredék összegért vagy a maguk által szabott, maximált értékben) és nem értékálló pénznemben valósult meg. Sándor István polgármester a katonai visszaélések megakadályozása érdekében a belügyminiszterhez fordult segítségért, antant misszió Kecskemétre küldését szorgalmazta.²²² A Belügyminisztérium tájékoztatása alapján a helyhatóságokhoz beérkező lakossági panaszokat a megfelelő kormányzervek közvetítésével az antant bizottságok felé lehetett közvetíteni. A kártételek konkrét kivizsgálására Loree amerikai ezredes vezetése alatt alakult Szövetségek Katonai Missziója nyújtott lehetőséget, melynek magyar oldalról Zerkovitz Emil miniszteri tanácsos is tagja volt. A polgári lakosságot ért károk panasziratait közvetlenül a kárvizsgáló bizottsághoz lehetett megküldeni, ez esetben viszont francia és angol nyelvű másolatokkal el látva kellett benyújtani az aktát. Másik megoldásként a Fegyverszüneti Bizottság részére is el lehetett juttatni a kártételi jegyzőkönyveket. A szövetséges hatalmak által alakított panaszbizottság létesítéséről azonban a lakosságot semmilyen formában, tehát sem közleményben, sem hírlapi tájékoztatás útján, nem volt szabad informálni.²²³ A kártételek egybegyűjtésére és összesítésére a békeszerződés végrehajtására kijelölt Magyar Királyi Felszámoló Hivatal és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal lett kijelölve. A kormányzat a megszálló csapatok által okozott károk beszámításával remélte elérni a fegyverszüneti egyezmény, de legkésőbb a béketárgyalás feltételeinek enyhítését.²²⁴ A károk összeírása során a rekvirálások, ellentételezés nélküli beszolgáltatások, rablások, fosztogatások során elszenvedett veszteségek egyaránt bejelentés-kötelesek voltak. A jóvátételi bizottságba kirendelt pénzügyminisztériumi képviselő utasítása alapján azt is jelenteni kellett, hogy a törvényhatóságok a megszálló ellenséges hatalmak politikai és katonai hatóságai részére utalványozásokat foganatosítottak, bármely jogcímek alatt, tehát akár hadisarcokról, adókról, illetékekről, vámokról vagy

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

más közterhekről legyen szó²²⁵. Közölni kellett mindezekon túl azon összegeket is, melyeket a károsultak váltságul fizettek gyárak, üzemek, gazdaságok, lakóépületek vagyonának megkímélése érdekében. A megfizetett váltságdíjak bejelentésére a Királyi Felszámoló Hivatal külön felhívta a törvényhatóságokon keresztül a lakosság figyelmét, biztosítva arról a károsultakat, hogy a vagyonuk mentesítésére, illetve a nagyobb károk elkerülésére történt kifizetések semmiféle retorziót nem vonnak maguk után, mert kizárólag a jóvátétel kapcsán lesznek felhasználva.²²⁶ Helyi szinten Kecskemét polgármestere a város lakosságát ért túlkapások, károk panasziratainak felvételére irodát állíttatott fel, melynek vezetésére Kauzler Sándor havidíjas fogalmazót jelölte ki. A román csapatok okozta károkat a helyi hatóságok szervei (csendőrség, rendőrség, panasziroda) ellenőrizték és jegyzőkönyvezték.

Az antant legfőbb haditanácsa a hozzá beérkező panaszok alapján jegyzéket fogalmazott meg Románia számára, hogy szüntesse meg a további visszaéléseket. A román kormány válaszjegyzékét a Kecskeméti Közlöny augusztus 19-i számában közölte, mely a katonai cenzúra miatti óvatos megfogalmazás ellenére is egyértelművé tette a megszállók hadisarokra való igényét: „*Romániának az a nézete, hogy miután az ő országát kifosztották, joga van arra, hogy a Magyarországon talált készletekkel magát ellássa. Magyarországnak pedig [vannak] feleslegei, amelyeket a románok kivihetnek.*”²²⁷

A külügyminisztérium utasítása alapján tehát a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalra hárult a megszálló haderők okozta károk egybegyűjtése és összesítése, mely feladatot a hivatal egyik tisztviselője, Dr. Laky Dezső egyetemi tanárt vezette. A megszállás okozta károk összegzéséből 1923-ban, a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában egy kötet látott napvilágot.

Laky a román királyi haderők megszállása okozta teljes kárt, korabeli árfolyam mellett, 24,4 milliárd magyar koronában állapította meg. Összehasonlításként, a jugoszláv (szerb) megszállás teljes becsült kára 5,1 milliárd jugoszláv, átváltva pedig 1,4 milliárd magyar koronát taksált.²²⁸ Az összefoglaló munkában jelzett kártételek becsült összegek, mert a közvetlen értékek mellett adatszerűen nehezen kimutatható, közvetett veszteségeket is szenvedett a megszállás alá került ország, így

adatait elsősorban nagyságrendi szempontból kell tekintetbe venni. A számadatok azt is kifejezően tükrözik, hogy a román megszállás jelentette kártétel sokszorosán meghaladta a szerb csapatok okozta anyagi veszteségeket.

A lakosságot ért károk

A megszállást követő időszak alatt mind vagyon-, mind személyi biztonság tekintetében a legkiszolgáltatottabb helyzetbe a tanyavilág lakói kerültek. Távol a városi hivataloktól, hatóságoktól a földművelés nehéz munkájával küszködő családok szenvedték el a legnehezebb megpróbáltatásokat, megaláztatásokat e négy hónap során.

A lakosság és a megszálló hadsereg legtöbbször a rekvirálások során került egymással kapcsolatba, melyek – mint fentebb rámutattunk – nagyobb hányada mind módszerében, mind mértékében és joglapjának tekintetében is törvénytelenül volt végrehajtva. A kárbejelentő lapok tanúsága alapján a rekvizícióknál a károkozás mértéke végletes értékek között mozgott, a több tízezertől a néhány száz koronás értékhatárig terjedve. Ebben szerepet játszhatott a gazdaságban fellelhető „főlős”-nek nevezett termények, állatállomány, felszerelés mennyisége és a rekvirálások gyakorisága is. Nem egy esetben tanyákra, gazdaságokba már a megszállás kezdetétől napi rendszerességgel bejártak a rekviráló osztagok, sőt, előfordult, hogy egy nap több alkalommal is visszatértek. Jellegzetes formulaként megjelenő mondattal kezdődik a legtöbb kárbejelentő jegyzőkönyv, miszerint: „*A megszálló román katonák több ízben megjelentek tanyámon rekvirálás céljából...*”²²⁹ illetve „*A román megszállás ideje alatt kezdettől végig folyton jöttek tanyájára fegyveres román katonák, s elvitték...*”²³⁰ És leggyakrabban így folytatódtak: „*...és fizetés nélkül, vagy pedig igen csekély fizetés ellenében a következő dolgokat vitték el...*”²³¹ Amint arra már fentebb is rámutattunk, igen sok esetben a rekviráló bizottságok nem tartották be a katonai parancsokat, a nemzetközi szerződések által megkövetelt kötelező minimumot sem. Nem egy esetben a gazdaság egyetlen lovát, szerszámain, szekerét, a család utolsó élelmiszer-tartalékait is elvitték, melyekért hol fizettek valamicske pénzt (de legtöbb esetben nem), hol pedig ún. „bont”, kö-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

telezvényt adtak, mely gyakorlatilag egyenértékű volt a nemfizetéssel. Olyan eset is előfordult, mikor a kikerkező rekviráló különítmény tagjai kocsijukra a gazda óljáról lekasztott ajtót kötötték fel sarogjának, hogy jobban megrakhassák azt jószággal, terménnyel.²³²

A szőlő- és gyümölcsbirtokosoknak is állandó gondja volt a fosztogató-garázdálkodó katonákkal. Sok esetben értelmetlen módon az éretlen gyümölcsöt szaggatták le,²³³ a tőkéket legázolták, feldúlták. „Állandóan megjelennek a pusztámon ismeretlen román katonák és garázdálkodnak. Eddig az egész gyümölcsfákról leverték az almákat és amit el nem visznek, azt összetapossák...”,²³⁴ vagy: „a fogolytábornál szolgálatot teljesítő román őrség (6. számúak) nap nap után kijárnak a fenti szőlőnkbe és zsákszámra hordják a szőlőt, letépdésik és eldobálják s így tönkreteszik az egész termést”²³⁵ – olvashatók a példaként kiragadott fenti esetek egy úrréti és egy alsószéktői gazda panaszbeadványában. Más gazdáknál a dinnyéket szedték fel és dúlták szét azt, amit elvinni nem tudtak.²³⁶ Jobb volt, ha a gazda nem is érte tetten a tolvajokat, vagy ha látta is, nem szólt rájuk, mert sok esetben a figyelmeztetés fenyegetésbe, erőszakba is torkollott.²³⁷

A rekvirálások, fegyverek után kutató lakásátvizsgálások igen sok esetben fordultak át „zabrálásba”, szabad rablás jellegű bűncselekményekbe. Volt, hogy a termény mellett kész élelmiszereket, a háztartás számára félretett lisztet, zsírt, szalonnát is lefoglaltak, de igen sok jegyzőkönyv szól arról, hogy a rekvirálások, a házkutatások során bármilyen mozdítható egyéb értéket is elemelhettek és el is vittek a kiszálló egységek, mint pl.: órát, ékszert, használati tárgyakat, ruhaneműket, tálakat, fazekakat, készpénzt, csak a leggyakoribb eseteket említve. Az ilyen módon elkövetett rablások nem egyszer több tízezer koronás veszteséget okoztak a kifosztott családoknak.²³⁸ Rendszeresen előforduló esetek voltak, hogy tanyákon, szőlőkben élő gazdáktól zsarolással, sarcolással csikartak ki értékeket, mint például: „a Lakiteleki állomáson egy Román katonai különítmény van, kik ott pulman kocsikban laknak, ez a különítmény a környékbeli szőlőbirtokosokat nap-napután felkeresi, tőlük pénzt követelnek – bort visznek erővel”²³⁹ – terjesztette be panaszát Gyenes Béla, a szikrapusztai birtokosok nevében. A megszálló hadsereg tagjai által nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények színterei nem csak az elszigetelt tanyákra, lakásokra, a szemtanuktól távol lévő szőlők és

puszták magányos otthonaira korlátozódtak. Útonállók módszereit idéző rablások és fosztogatások megestek dűlő- és országutakon, de nyílt, sűrűn lakott színtereken, belterületi városrészekben is. Már közvetlen a román csapatok megérkezésekor tanúi lehettek Kecskemét polgárai egy botrányos, nyílt színi rablásnak, mikor a városba bemasírozó katonák egyike egyszerűen odament az egyik járókelőhöz, és kabátjáról az ezüst zsebórát letépte. Csakhogy mivel az óra láncát tulajdonosa elkapta, a katona öklével arcul ütötte áldozatát. A történeteknek egyébiránt 4-5 román tiszt is tanúja volt, akik közömbösen nézték végig az esetet.²⁴⁰ Szeptember 22-én este két román katona támadott meg egy járókelőt Kecskeméten, a Honvéd téren. A szerencsétlenül járt áldozatot a rablók összeverték, tárcáját pénzével, igazolványaival együtt elvették.²⁴¹ Útonállók gyakori célpontjai voltak a várostól távoli utakon magányosan közlekedő fegyvertelen polgárok. Sok esetben vették el tőlük lovukat, kocsijukat, értéktárgyaikat. Hamar Mihály augusztus hó dereka táján kétlovas kocsijával tartott Kiskunfélegyházáról vissza Kecskemét felé – hova románok áruját kellett elszállítania – mikor az úton felfegyverzett katonák megállították, egyik lovát kifogatták, 1000 korona készpénzt elvették. Végül a fuvarért járó 300 koronáját sem kapta meg.²⁴² Sörös Károlytól az Izsáki úton mindkét lovát kocsistul vették el. Kárát 47 ezer koronára becsülte.²⁴³ Augusztus 11-én egy tekintélyes helybeli birtokos cselédje kocsin homokot szállított, mikor román katonák fegyverrel feltartóztatták. A cseléddel előbb a homokot lehányatták, majd a kocsit és a lovakat elvették.²⁴⁴ Más esetben vizes hordót szedettek le a kocsiról és boros hordót tettek fel helyébe a katonák, majd úgy távoztak, természetesen az elrekvirált kocsival együtt.²⁴⁵ Kecskeméten, a Csongrádi utcában, este 8 óra tájban három román katona rabolt ki egy polgárt, kitől 150 koronát zsákmányoltak.²⁴⁶ Az ezekhez fogható példákat még hosszan lehetne folytatni...

Az anyagi károk mellett hatalmas lélektani terhet jelentett az egyes tanyákra sokszor tucatszám bekvártélyozott legénység ellátása, jelenlétük elviselése. „*Állandóan nagyobb csapat román katonaság tartózkodik tanyámon és az összes baromfiakat elvitték*”²⁴⁷ – olvasható a sok panaszirat egyikében. Az ilyen esetek a szállásadó családok teljes kifosztásával egyenértékű cselekmények voltak. De olyan eset is előfordult, hogy a beszállásolt katonák egyszerűen kidobták a tulajdonosokat

„Nincs már nékem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

saját otthonukból, ahogy ez például egy úrréti család esetében is történt. Nem elég, hogy a tanyából gyakorlatilag minden értéket elvittek (132 ezer korona kárt tével), de *„engem családotul együtt elkergettek a tanyából és a kivonulásig nem is lakhattam a tanyán, így állott elő azon körülmény, hogy mindenemből kiforgattak”*²⁴⁸ – szöveg a családfő a kárbejelentés alkalmával felvett jegyzőkönyvben. Több esetben a birtokba vett házat, kertet nem csak kirabolták, de alaposan le is lakták. *„Az udvaromban volt körülbelül 10 napig, 7 román katona, és az összes kerítést, nagykaput, disznóolat, istállóba a jászolt, falakat, kutat, gyümölcsfákat tönkretették”*²⁴⁹ – diktálta panaszát jegyzőkönyvbe egy Kecskemét, Csányi utcai lakos. Szabó István tanító tanyájára 65 román katona költözött be egy álló hétig, ahol megettek, megittak mindent, amit lehetett, majd elvittek közel 23 ezer koronányi értéket. Nem kímélték a házigazda ruháit, konyhai edényeit, zsebóráját sem, de még mindezekon felül ki is zsaroltak tőle 1500 korona készpénzt.²⁵⁰ Sok szállásadóhelyről jelentettek a háztulajdonosok lopáskárokat, értékes tárgyak, lakásfelszerelések eltűnését. Sokszor a továbbvezénylést követően derült ki, hogy lába kelt értékes kabátoknak, ruháknak, de gyakran ágynemű, alsónemű, szappan és egyéb kisebb értékű tárgyak is hiányoztak.²⁵¹ Egy Mária körüti házból az oda beszállásolt egyik tiszt – mikor a háziak a szőlőben voltak – kiköltözött, de előbb még a házban a zárat, ajtókat mind kifeszítette, és amit tudott, összeszedett.²⁵² Megjegyzendő, hogy a nagy áruhiány közepette olyan hétköznapi cikkek, mint pl. fehérnemű, vagy szappan beszerzése is igen nehézkes volt, így ezek becsét az ellátás szükössege nagyban megnövelhette.

A kötelező beszolgáltatás jogcíme mögé bújtatott rekvirálás, károkozás jellemző esetei voltak, mikor nem foglalták le egy-egy gazda lovait, kocsiját, „csak” átmeneti időre igénybe vették. Jobb esetben visszakapták a gazdák jószágukat, járművüket, de többnyire jelentős károkkal, lovukat agyonhajszolt állapotban, betegen. Más esetben – kihasználva a csapatmozgások okozta átmenetiséget – sokszor ez is elmaradt, mint például Dunai János alsószéktói gazdánál: *„10 napja, hogy elkérték a románok egy erős igás kocsimat tejhordásra, eddig minden nap visszakaptam. 3 napja, hogy nem hozzák vissza. Több mint bizonyos, hogy eltulajdonították illetve a most elvonuló románok elvitték.”*²⁵³ Más esetekben a katonai hatóságok a lakosságra rótták ki kötelezettségként,

hogy saját lovaikkal, kocsijukkal teljesítsenek szolgálatot. Előfordult alkalomszerű fogatoltatás, de volt olyan eset is, mikor napokig tartott a szolgálat. Nem volt egyedülálló annak a csalánosi gazdának az esete, kinek fia fuvart volt kénytelen teljesíteni a hadseregnek előfogatosként, két lovával és saját kocsijukkal. Háromnapi szakadatlan szolgálat után a lovakat annyira kifárasztották, hogy hazatértük után nem sokkal mindkét állat elpusztult.²⁵⁴ Egyéb feladatok, főképp szakmunkák elvégeztetése kapcsán is bőven alkalmaztak kényszerítő eszközöket a megszállók. Egy kecskeméti kovácsot például az átvonuló román katonák testi erőszakkal szorították rá a kényszerű együttműködésre: „*kényszerítettek – vallotta panaszbeadványában –, hogy lovaikat vasaljam meg, mivel kovács vagyok. 2 napig dolgoztam nekik, és még bántalmaztak is. A szerszámaimat összeszedték és mindenemet elvittek.*”²⁵⁵ A munkakötelezettségen túlmenően a kovácstól értékes ruhaneműket és élelmiszert is elrekviráltak a távozó román katonák. Egy szállásadásra kötelezett, feltehetően asztalos szakmával rendelkező lakosnál az alábbi magyar nyelven írt (vagy fordított) üzenetet hagyta kis papírcetlin a nála megszállt katonatiszt: „*Az árát megfogja kapni, a vasat ön vegye meg a boltból, mert én nem járhatok utána. Holnapra vagy holnap utánra késznek kell lenni mert lehetséges, hogy elmegyek Kecskemétről, és a deszkát nem vihetem magammal. Ha nem akarná megcsinálni kénytelen vagyok más eszközökhöz nyúlni. [...] román csendőr hadnagy*”²⁵⁶ Az üzenet mellé a láda rajzát is mellékelte a „megrendelő”.

A lakosságnak okozott anyagi károk legtöbb esetben hivatalos eljárásnak – rekvirálásnak, házkutatásnak – beállított túlkapások voltak, azonban számtalan dokumentum olvasható olyan esetekről, melyek kizárólag bűncselekménynek minősíthetők. A sok esetben igen laza ellenőrzés alatt lévő, járőröző, kószáló katonák kecskeméti tartózkodásuk rövid ideje alatt több esetben is követtek el betöréses lopásokat, záruk felfeszítésével vagy besurranással. A vagyonbiztonság gyengeségének leginkább itt is a külterületi tanyák, pusztai házak, pincék voltak kitéve. Rekviráláskor, ha a gazda nem tartózkodott a helyszínen, felfeszítették a zárat, betörték az ajtókat, hogy az értékekhez hozzájuthassanak, de nem egy esetben kecskeméti üzletek, iparosműhelyek értékes áruai is a tolvajok áldozatául estek.²⁵⁷ Sokszor azonban úgy törtek be lakásokba, hogy az ott alvókat is otthon érték.²⁵⁸ Egy ágasegyházi gazda számolt be

„Nincs már nékem ruhám, az otláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

augusztus elején megtörtént esetükről, mikor is az ott átvonuló, Izsákra tartó románok bementek hozzájuk. A gazda ekkor épp Izsákon volt, csak a felesége és gyermekei voltak a házban, kik ijedtükben kiszaladtak, és a közeli szőlőkben megbújva várták ki a fosztogatás végét. A katonák a család otthonát teljesen felforgatták, majd a rabolt élelemmel és készpénzzel sietve távoztak.²⁵⁹ Augusztus 12-én, éjjel 12 órakor a Máriahegy egyik házában is az otthon tartózkodó asszony lélekjelenségén múltott, hogy a tanyába betörő 4-5 román katona elől épphogy meg tudott szökni, így az eset végül „csak” rablással fejeződött be.²⁶⁰ Hasonló „horror” történet gyakori előfordulását még számos elbeszélés rögzítette, mint például Úrrét pusztá egy tanyáján lakó, gyermekeivel egyedül élő asszony: „*Folyó hó 4én éjjel 7 ismeretlen nevű román katonák lakásunkra betört és úgy engem mint leányaimat és fiamat üldözőbe vették, illetve a lakásunkból kizavarták*”, majd ezt követően a házat kirabolták.²⁶¹

Kecskemét vidékének kis gazdaságok hegemoniájára alapuló birtokstruktúrája, tájféldrajzi adottsága folytán a megszálló csapatok által okozott kártételek, beszolgáltatási kötelezettségek döntő mértékben a tanyavilágban élő parasztgazdaságokat érintették. Természetesen mindezek mellett akadtak nagygazdák, jól felszerelt, korszerűen gépesített mezőgazdasági üzemek, telepek is a térségben, melyek önmagukban igen jelentős veszteségeket szenvedtek el. Esetükben a károkozás jellege és volumene eltért a parasztgazdaságok üzemméreténél megfigyeltektől: egyrészt a beszolgáltatás mértéke meghaladta a kisebb gazdaságokét (igaz, erre a legkevésbé sem voltak tekintettel a rekviráló csapatok), másrészt pedig korszerű gazdasági felszereléseik, a telephelyeken felhalmozott gépek, berendezések, továbbá a nagy tértelben feldolgozott és elraktározott termények delejes vonzerőt jelentettek. A nagy gazdaságok kifosztásával a megszállók sokszor csillagászati összegű anyagi károkat okoztak, távlatilag pedig minden bizonytalansági szinten érzékelhető, komoly termelékenység-jövedelmezőségi visszaesést idéztek elő. Nem egy esetben a rekviráló katonák már a termények betakarítása előtt „megszállták” a majort, telepet, és a terményeket a betakarítás után, a gabonát a cséplőgép mellől vitték el. Példaképp felemlíthető a Szentkirályi-féle bugaci gazdaság esete, hol már a gabonacséplés idejére állandó román őrszemeket rendeltek ki,

akik a munka lefolyását, mind pedig a gazdasági felszerelést és a kicsé-
pelt gabona mennyiségét állandóan szemmel tartották és lejegyezték
(mellesleg a jegyző lakását többször átkutatták, tőle élelmiszereket, bort
zsaroltak ki²⁶²). Ezek után joggal merült fel a gyanú, hogy a mezőgaz-
dasági munka végeztével a románok mindenre ráteszik a kezüket. A
baljós feltételezést megerősítette, hogy a kirendelt járőrök nem is csi-
náltak titkot azon szándékukból, hogy a megtisztított terményt a munka
végeztével vasúton fogják az utolsó szemig elszállítani. Az eljárás több
szempontból is törvénytelen volt, de leginkább az uradalomban dolgozó
gazdasági cselédek számára volt sérelmes, hiszen így az évi kenyér- és
lisztjárandóságuk forgott kockán.²⁶³ Emellett több korszerűen felszerelt,
tőkés üzemszervezet alapján felépített nagybirtokról is jelentették, hogy
az ott tárolt teljes gazdasági felszerelést lefoglalta a kierkező hadsereg.
Példákat kiragadva: Dr. Deutsch Adolf budapesti lakos Ágasegyházán
berendezett korszerű szőlőtelepéről a román alakulatok szerszámokat,
gépeket, terményeket, jószágokat vittek el, 850 ezer koronát meghaladó
értékben.²⁶⁴ Losonczy László 400 katasztrális holdat meghaladó mére-
tű gazdaságaiból közel 270 ezer korona értékben rekviráltak javakat.²⁶⁵
Szőke Sándor földbirtokairól kocsit, felszerelést, terményeket oroztak
el, 180 ezer koronás becsült kárértékben.²⁶⁶ Özvegy Zombory Lászlóné
ágasegyházi birtokáról többek között 700 liter bort, 3 vágómarhát, egy
lovat, szárnyas jószágokat harácsolnak, megközelítően 100 ezer koronás
kárértékben.²⁶⁷ Héjjas István belsönyíri, kerekegyházi, városföldi, pá-
kapusztai és izsáki birtokairól 427 ezer koronányi terményt, jószágot és
tárgyakat foglaltak le a rekviráló alakulatok.²⁶⁸ Lázár István birtokos-
nak közel 200 ezer koronás veszteséget okoztak.²⁶⁹

A háborús évek és a forradalmi események által összekuszált, zavaros
pénzviszonyokból és az egyoldalú alkupozicióból eredően is rendsze-
resen hasznat húztak a rekviráló csapatok, mely a fizetőeszköz körüli
bizalmat – ha lehet – még jobban megingatta. A kalocsai főszolgabíró
tette például szóvá azt, hogy a megszállók a Tanácsköztársaság alatt
nyomott ún. fehér pénzt redukált értékben vásárolták meg, ugyanakkor
annak elfogadását rendszeresen teljes, eredeti névértékében követel-
ték.²⁷⁰ Mindenütt előforduló eset volt, hogy a rekvirálás során az elvett,
lefoglalt termények, elhajtott jószágok, ingóságok valós mennyiség-

gét jóval alulbecsülték és csak mélyen a piaci ár alatti kompenzációt fizettek értük.²⁷¹ Azt is leginkább fehér pénzben vagy elismervényben (bon), melynek kiegyenlítéséért a területileg illetékes parancsnoksághoz kellett fordulni. Legtöbb esetben ezek az igazolások behajthatatlanok voltak, a kifizetéstől ilyen vagy olyan indokkal a katonai prefektúrák elzárkóztak.

Gyárakat, üzemek ért veszteségek

A katonai megszállás ideje alatt a legkülönbözőbb módokon érték vagyoni veszteségek a hadművelleti területté vált országrészek gyárait, kisebb-nagyobb üzemeit. Miképp az idegen hadsereg a magánszemélyek vagyont, terményeit, jószágállományát a hadtápellátás céljára igénybe vette, úgy rendelkezett a háború és forradalmak nyomán megmaradt infrastruktúrával (pl. távbeszélők, vasútvonalak), gazdasági erőforrásokkal (szén- és fakészletek, nyersanyagok, élelmiszerek stb.), termelőkapacitásokkal. Hadisarc, beszolgáltatási kötelezettség, törvénytelen kommunista javak elkobzása és más jogalapokra támaszkodó követelések alól nem mentesültek a gyárak, termelőüzemek sem, melyek gépei, berendezései, raktárkészletei látták kárát a megszálló csapatok néhány hónapos itt-tartózkodásának. Kecskemét gazdasági fejlődének orientációjából adódóan, ekkortájt elsősorban mezőgazdasági és néhány könnyűipari üzemmel rendelkezett. A városban a gyári munkásság létszámaránya viszonylag csekély volt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak és az önálló gazdák számához képest, ugyanakkor volt néhány nagyüzem és pénzintézet, mely a 19. század végén, a századfordulón a kereskedelem fellendülésével komoly súlyú vállalattá nőtte ki magát. A háború alatt felpörgetett beszállítások, a hadikonjunktúra felfokozott igényei ezen üzemeket tovább gyarapították.

A megszállás kártételei a vállalatok esetében közvetlen és közvetett módon jelentkeztek. Közvetett volt pl. a szabad kereskedelem tiltása, az állami (hadi) megrendelések megszűnése, az alapanyagok, energiahordozók megdrágulása, sok esetben teljes hiánya. Az ezekből eredő deficit – Kecskemét vonatkozásában – a direkt kártételeket legtöbbször jóval felülmúlta. Közvetlen módon okoztak károkat a megszállók által kirótt beszolgáltatási kötelezettségek, rekvizíciók, kifizetetlen megren-

delések, továbbá a vagyonbiztonság hiányosságaiból eredő bűncselekmények. A város egyik legrangosabb nagyvállalata, az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. vezetősége az idegen csapatok kivonulását követően veszteségeiről értesítette a panaszfelvevő irodát. A gyárat a megszállás hónapjai alatt közvetlen veszteség aránylag kis mértékben érte: egyik lovat elkobozták (10–12 ezer korona értékben), kertjéből kisebb tételben (cirka 1000 koronás értékben) tűntek el készletek.²⁷² A Kecskeméti Gépgyár Rt.-nél sem voltak a közvetlen károk veszedelmesen magasak: a kivonult román hadsereg cirka 5000 koronás kifizetetlen számlát hagyott hátra, és magával vitte a gyár tulajdonát képező, három nehéz igavonásra alkalmas lovat. A vállalat összesített kárösszege 20–25 ezer korona volt.²⁷³ A kecskeméti Szőlő és Gyümölcstermelő Szövetkezet vagyoni vesztesége (igavonók és bor) már 68 ezer koronát tett ki.²⁷⁴ A kecskeméti telephelyű Első Alföldi Cognacgyár Rt. is igavonó állatokat, valamint raktárkészletéből lefoglalt, illetve eltulajdonított tételeket (pálinka, likőr, konyak, tiszta szeszek) volt kénytelen veszteségként elkönyvelni. A konyakgyár a fentebb felsorolt vállalatokhoz képest azonban nagyobb mérvű közvetlen kárt szenvedett. Előfordult ugyanis, hogy a fővárosba tartó vonatszerelvénybe berakodott árukészletet a katonai szervek lefoglalták, mely egyik alkalommal 45 ezer, máskor 21 ezer koronás deficitet okozott a szeszgyárnak. A konyakgyár megszállással összefüggő teljes vesztesége végül megközelítette a 130 ezer koronát.²⁷⁵

Az üzemek veszteségeit fölülmúló vagyonok cseréltek gazdát a Tanácsköztársaság szerveivel és céljaival összefüggésbe hozott pénzalapok, bankbetétek, pénztárak lefoglalásával, melyek elkobzására a megszálló katonai szervek teljes mértékig felhatalmazva érezték magukat. A kommunista vagyonokat szanáló katonai szervek, jelen esetben a VI. román hadosztály ügyészsége a Magyar Általános Hitelbank Kecskeméti Fiókja könyvelési nyilvántartásainak áttekintését követően az alábbi betétállományokat vette zár alá:

- 38. gyalogezred takarékpénztárának betétje: 28 020 korona
- 8. huszárezred takarékpénztárának betétje: 180 korona
- 30. honvédpótzászlóalj takarékpénztárának betétje: 83 790 korona
- 13. huszárezred segélyalapja takarékpénztárának betétje: 13 185 korona

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei



MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
KECSKEMÉTI FIÓKJA

Sürgönycim: **Hitel.** — Központ: **Budapest.**

Alapítke: 80.000.000 korona.
Tartalékalap: 60.000.000 korona.

Budapesti fiókok:

Belvárosi fiók: IV. Egrytem-utca 11.
Lipótvárosi fiók: V. Váci-körút 80.
Terézvárosi fiók: VI. Andrássy-út 85.
Erzsébetvárosi fiók: VII. Károly-körút 3.

Vidéki fiókok:

Brassó, Debrecen, Fiume, Győr, Kassa, Kecskemét,
Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szabadka és Temesvár.

1919. december 15
Kecskemét,

Kecskemét th. város panaszirodájának

Kecskemét

Hivatkozással a román megszállás alatt okozott károk bejelentésére vonatkozó felhívásra, tisztelettel bejelentjük, hogy fiókindezettünket, jobban mondva feleinket a következő károsodások érték:

A VI-ik román divízió ügyészsege annak idején át- nézte könyvelésünket és a következő betéteket foglalta le nálunk:

a 38. gyalogezred takarékpénztára betétjét	K 28.020.-t
a 8. huszárezred	" 180.-t.
a 30 honvédpótzászlóalj	" 83.790.-
a 13. huszárezred segélyalapja	" 13.185.-
a 8. huszárezred parancsnoksága	" 85.030.-
a 30. magyar vörös gyalogezred	" 57.390.-t.
a 30. gyalogezred történelmi csoportja "	" 14.455.-
a III. csendőrkörületi szárnyparancsnokság	" 680.48
a Magyar Alföld lapkiadó vállalata	" 6.750.-
a 2. vörös hadosztály hadbiztossága	" 56.959,25

Összesen K 346.439,73

mely összeget az I. számú románhadosztály parancsnoksága készpénzben tőlünk elvitte.

Ezenfelül elvitt nevezett parancsnokság tőlünk

2 / kettő / telefonapparátust, ami ca. K 2000.- károsodásnak felel meg.

Midőn kérjük, hogy felsorolt károsodásainkat tudomásul venni sziveskedjenek, maradunk

teljes tisztelettel
MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
KECSKEMÉTI FIÓKJA
Hatalmazott: *[Signature]*

14. ábra: A Magyar Általános Hitelbank Kecskeméti Fiókjá által kiadott, a román csapatok által elkövetett kártételekre vonatkozó irat
Forrás: MNL BKML IV. 1903. r 1072. sorszám.

- 8. huszárezred parancsnoksága takarékpénztárának betétje: 85 030 korona
- 30. magyar Vörös Gyalogezred takarékpénztárának betétje: 57 390 korona
- 30. Gyalogezred Történelmi Csoportja betétje: 14 455 korona
- III. Csendőrkerületi Szárnyparancsnokság betétje: 680 korona 48 fill
- Magyar Alföld Lapkiadó Vállalat takarékpénztárának betétje: 6 750 korona
- 2. Vörös Hadosztály Hadbiztossága takarékpénztárának betétje: 56 959 K 25 fill

Összesen:

346 439 K 73 fill

A zárolt pénzeszközöket az I. Román Királyi Vadászadosztály parancsnoksága a pénzügyintézetől készpénzben felvette és – két lefoglalt „telefonapparátussal” egyetemben – elvitte.²⁷⁶ Az eszközök lefoglalása a Kecskeméti Takarékpénztárt is érintette, hol egy 8–10 ezer koronát érő, kitűnő minőségű „Smith Premier” típusú írógépet kellett átadni a román katonai szervek részére.²⁷⁷

Jelentős, elsősorban kvartélyból, kifizetetlen számlákból, ellopott és tönkretett berendezési tárgyakkal eredő károkat szenvedtek Kecskemét testületi tulajdonban lévő, nagy forgalmú vendéglátóhelyei. A Kecskeméti Ipartestület és Iparegyesület kezelésében lévő Iparos Otthon helyiségeit a megszálló román katonák négy álló hónapra lefoglalták. Az otthon bútorzatát ez alatt jelentős mértékben megrongálták, az udvarban kialakított színpadot összetörték és feltűzelték, a konyhafelszerelési tárgyakat, irodabútorok jelentős részét elvitték, miközben a szállásért egy fillért sem fizettek. Az Iparos Otthon teljes kára 50 800 koronát tett ki.²⁷⁸ A Kecskeméti Kaszinó is alaposan megszenvedte a megszállás hónapjait, melyet szinte végig tisztai kantine számára vett igénybe a román hadsereg. Egy ideig az ún. Nyári Casino-t még látogathatták a tagok, de később ennek lefoglalására is sor került. A Kaszinó berendezési tárgyai, bútorzata, értékes könyvállománya jelentős pusztításnak lett kitéve.²⁷⁹ A Diószeghy Mihály által bérbe vett Városi Vigadó is hasonló sorsra jutott a megszállás alatt: épületét a megszálló erők folyamatosan

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

használták, helyiségeit, bútorzatát jócskán leamortizálták. A Vigadóban október 23-áig ott lévő, hívatlan vendégek elfogyasztottak összesen 10 hl bort, asztalokat, székeket, étkezőeszközöket, értékes konyhai felszereléseket hurcoltak el, vagy törtek össze. A bérlő teljes kára (beleszámítva ingatlanairól elrekvirált terményeit és lovát is) 37 750 koronára rúgott. Szabó Sándor városi építési felügyelő által felvett hiányjegyzék alapján a Vigadóban leszerelt csillárok, falikarok, rézkilincsek, megrongált nyílástárók stb. által okozott kártétel összege a 11 ezer koronát is meghaladta.²⁸⁰

A közvagyonban esett károk

Csapatellátás és hadizsákmány terén nem élvezett immunitást sem a köz-, sem a magánvagyon, sem bármely kulturális érték. A lakosság mindennapos nyomorúságát okozó rekvirálások és rablások mellett így a várost is hatalmas veszteségek sújtották, vagyonát, ingatlanait és mindennemű készleteit tekintve. A károkozás végső leltárában legelső helyen az ingatlanokban tett pusztítás, a katonaság által használatba vett és teljesen leromlott állapotban visszaadott raktárak, épületek, infrastruktúrák emelendők ki, de jelentős tételekkel szerepel a lefoglalt vagyonelemek zárolása és elszállítása, a térítés nélkül, vagy minimális ellentételezéssel igénybe vett szolgáltatások, beszállítások is. A közvagyon megkímélése iránti érdektelenség jellemző esete volt a törvényhatósági jogú város istállóinak hadsereg céljaira történt felhasználása. A románok által elhelyezett lovak, kocsik, autómobilok kiszorították a várost saját birtokából, így a közcélokat szolgáló lovak és kocsik a szabad ég alá kerültek.²⁸¹ A közvetett károk mellett nagy veszteségeket okoztak a város közönségének a lopások, rekvirálások, de nagy számban fordultak elő mindennemű haszonszerzési szándék nélküli, rongálásokból eredő veszteségek is.

A közvagyon rovására végzett, hadisarcsarc jellegű zárolásokra, rekvirálásokra értelemszerűen a legcsábítóbb alkalom a város azon pontjain kínálkozott, ahol egy helyen jelentős mennyiségben, könnyen mozdítható értékek voltak elhelyezve. A Kecskemét anyagraktáraiban, fátelpein felhalmozott készleteket például a katonai lefoglalások, kényeszerű kiutalások teljesen leapasztották.²⁸² A városi autózemet is igen

komoly anyagi veszteségek érték, egyrészt a megszálló haderők részére végzett szerelési-javítási munkákból eredően, melyek költségeit csak töredék részben térítették meg. Szemléltetésül: a városi autózem vezetőségének egy 1919. októberi jelentése szerint a VI. hadosztálynak végzett javíttatások és a kiadott alkatrészek a közüzem számára több mint 12 ezer korona kiadást jelentettek, melyből a hadsereg alig 2000 koronát egyenlített ki.²⁸³ Ennél nagyságrendekkel nagyobb veszteség volt a direktorium alatt kisajátított, és az autózemnél parkíroztatott járművek elvétele, konkrétan 3 db teher- és 3 „luxusautó” lefoglalása.²⁸⁴ A városi nyomda pénzügyi helyzetét elsősorban a kifizetetlen számlatartozások terhelték meg, de csak kevés híja volt, hogy ezt lényegesen meghaladó kár nem keletkezett. A hadsereg ugyanis le akarta foglalni a város tulajdonát képező, 1906-ban vásárolt ún. Wörner-féle gyorsajtó berendezést, azon a jogcímen, hogy a direktorium alatt a kisebb címletű pénzeket ezzel nyomtatták ki. A nyomdagép lefoglalásától – a polgármester gyors és erélyes fellépése nyomán – a katonai parancsnokság végül eltekintett, de a berendezés ki- és visszaszerelése így is 6 ezer koronás költséget okozott a Sziládi Vendel vezette vállalatnak.²⁸⁵

A nagy értékű ingóságok és készletek rekvizíciója mellett kisebb mérvű, de az adott körülmények között nehezen pótolható veszteségek a város hivatalait, egyéb infrastruktúráit is érték. Írógépek, irodai használati tárgyak kerültek ilyen vagy olyan úton (kiigényléssel, betöréses lopással) a megszálló alakulatokhoz. Kecskemét járásbíróságának telekkönyvi hivatalát például egy álkulccsal végrehajtott feltörés nyomán teljesen kiürítették. Az irodahelyiségből eltulajdonították az ott lévő valamennyi használati tárgyat: szemüveget, falinaptárat és – térképet, ollót, papírnehézéket, széket, tolltartót stb.²⁸⁶ Hasonlóképpen járt az ún. régi honvédségi huszárlaktanya parancsnoksága is, melynek gazdasági hivatalába már a megszállást követő éjjel – feltehetően román katonák – betörték, és az ott elhelyezett íróasztalok fiókjait feltörve, 3000 korona készpénzt tulajdonítottak el.²⁸⁷ A következő napon – augusztus 6-án – a laktanyai tűzoltószertárak estek a rablások áldozatául.²⁸⁸ Az elhurcolt tűzoltó-felszerelések (ponyva, tömlők, kötelek, szerszámok) értéke az 5000 koronát is meghaladta, de az okozott kár egy esetleges katasztrófahelyzet bekövetkeztével akár többszörösen is felülmúlhatta volna. A végleges pusztulás előtt haladéktalan intézkedést követelt a

„Nincs már nekem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat végte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

vörös hadsereg letartóztatott tisztjei számára lefoglalt főreáliskola felszerelési tárgyainak védelme, továbbá a volt 30. gyalogezred veszélybe került történeti emlékeinek megóvása is. A barakk-kórház és az iskola orvosi felszerelései, valamint a hadi ereklyetárgyak védelmében Kecskemét főispán-kormánybiztosa emelt szót a román katonai térparancsnok előtt.²⁸⁹

A városi közművek is alaposan megszenvedték a megszállás időszakát. A város lakossága számára nélkülözhetetlen ivóvizet szolgáltatató közutakban a katonák rendszeresen kárt tettek azáltal, hogy egyes alkatrészeket folytatólagosan megrongáltak, más esetekben leszerelték és elvitték, ami a kutakon mozdítható volt.²⁹⁰ A város egyetlen szabadtéri fürdőhelyén évek alatt, nagy anyagi ráfordításokkal kialakított berendezések mentek tönkre a megszállók öntörvényű, értelmetlen pusztításai folytán: „*A széktói mezőőr [...] jelenti, hogy a román katonák a széktói fürdő helyiségének ajtóit és korlát-fáit leszaggatják, és a vízbe dobálják s azon tutajoznak.*”²⁹¹ A fürdő őrzésével megbízott városi közeg sürgős intézkedést kért a városi tanácstól a további rongálások meggátlása érdekében, még mielőtt a katonák az egész fürdő fa berendezéseit, bútortát teljesen tönkretennék, elhordanák.

A katonai rekvirálások, illetve a hadtápellátmány címén és hadisarc jogán történt elkobzások döntő részben a mezőgazdaság ágazatát sújtották, legyen szó a legkisebb parasztgazdaságoktól az uradalmi méretű birtokokig, telepekig. A magángazdaságok mellett a beszolgáltatások és zár alá vétel alól azonban a város tulajdonát képező földek, szőlőtelepek, pincészetek, mezőgazdasági iskolák sem mentesültek. A mezőgazdaság közjavait e téren több oldalról is érte vagyoni veszteség. Ezek egy részét a megtérítés nélküli, vagy csak részben megfizetett rekvirálások okozták.²⁹² Például csak a város szénaterméséből 700 ezer korona értékben 3500 mázsányit, szalmakészletéből 1350 mázsányit (67 500 kor. értékben) foglaltak le és szállítottak el a megszállók.²⁹³ Hozzáadódott a kártételekhez az egyes városi földeket részes bérletben művelő „magánosoktól” elvitt termények,²⁹⁴ melyek a bérlőnek és a városnak egyaránt anyagi hátrányt okoztak. A rekvirálások nem szokványos, de nem is példa nélkül álló módszere volt egyes jeles napok kapcsán adományok kicsikarása. Ezen a címen például a 21. román tüzérezred, az alakulat patrónusának ünnepe alkalmából 400 liter bor „felajánlá-

sát” eszközölte ki sikerrel a polgármesteri hivataltól, melyet a városi tanács saját kezelésű szőlőtelepéről szolgáltatott ki.²⁹⁵ A Klábertelepi Szőlőgazdaság különböző jogcímek alatt (elrekvirált tárgyak, szőlő és bor, továbbá legeltetés során okozott károk) összesen közel 100 ezer korona kártételt és kiadást volt kénytelen elkönyvelni a megszállás teljes időszaka alatt.²⁹⁶ A bérlemények és telepek mellett a mezőgazdasági oktató intézmények is érzékeny veszteségeket szenvedtek el. A „vincellériskola” kezelésében lévő miklóstelepi gazdaságról a megszállás folyamán tetemes mennyiségben hordtak el bort, szőlőt, különféle egyéb terményeket és felszerelési tárgyakat a románok. Több esetben is előfordult, hogy a rekviráló osztagok nemcsak a gazdaság vagyonához nyúltak hozzá, hanem a szőlőtelep szolgálati lakásaiban élő alkalmazottak értékeit, jószágait is megdézsmálták. Mindent egybevéve az iskola gazdaságát 1919. szeptember és október havában igen tetemes, összesen 77 ezer koronás veszteség érte.²⁹⁷ Ezen kárösszegeket nagyságrendileg meghaladta a Kecskeméti Magyar Állami Földmívesiskola jószágai közül elhajtott rendkívül értékes, nemesített állomány (bonyhádi X simenthali törzskönyvezett tenyész szarvasmarhák, javított magyar X lipicai tenyészlovak, lincoln X yorkshirei törzskönyvezett sertések, friz X racka országos hírű törzskönyvezett törzstenyész juhok), továbbá a jelentős összegű (40 ezer koronát is meghaladó) elrekvirált takarmány értéke. A románok által okozott kár 441 ezer koronát tett ki.²⁹⁸

A közigazgatás vezetőinek tiltakozó memorandumai²⁹⁹ ellenére különösen nagy vagyoni kár halmozódott fel Kecskemét katonai objektumaiban, melyeket különböző jogcímek alatt vett igénybe a román hadsereg. A csapatok kivonását követően a tetemes anyagi erőfeszítéssel felépített laktanyaépületeket szinte teljesen lecsupaszítva és kifosztva kapta vissza a város. Csatáry Antal laktanyafelügyelő 1919 decemberében elkészítette és átadta a pusztítás tételes lajstromát a városi tanácsnak.³⁰⁰ A tekintélyes terjedelmű akta épületenként részletezi a károkat. A visszakapott épületek siralmas állapota a jegyzék átolvasása útján is megütközést kelt: a kivonuló csapaterők nyomán az egykor dicsőbb napokat látott kaszárnyák végletekig lepusztított, használhatatlan állapotban tértek vissza a városhoz. Felszedett pallódeszkák, megrongált, kiszakított korlátok, leszerelt nyílászárók, kitört ablaktáblák, kitépett villanyvezetékek és villamos berendezések, tucatszám hiányzó kály-

„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

hák, bútorok jellemezték a laktanyák épületeinek, kiszolgáló objektumainak, csapatkórházának, káptinjának és lovardájának általános állapotát. A tanács utasítására a mérnöki hivatal összeállította az okozott károk, rongálások, amortizált vagy ellopott épülettartozékok pótlásának tételes költségvetését. A dokumentációk alapján az eredeti állapot visszaállítása az alábbi összegeket ölelte fel:

1. Új Honvéd Huszárlaktanya:	896 970	korona
2. Rudolf Lovassági Laktanya:	1 225 237	korona
3. Ferenc József Laktanya:	808 500	korona
4. Erzsébet Laktanya:	388 293	korona
5. Régi honvéd laktanya:	142 924	korona
6. Süketnémák volt iskolája:	13 799	korona
Mindösszesen:	3 475 723	korona, ³⁰¹

vagyis mindösszesen közel három és fél millió korona kár keletkezett a kecskeméti kaszárnyák épületállományában és a hozzájuk tartozó be rendezésekben. A számadatok értékelésénél meg kell jegyezni, hogy a román katonai alakulatok által elkövetett rongálások mellett az sem zárható ki, hogy – legalább részben – a háború évei, majd a direktórium hónapjai alatt is bekövetkezhetnek káresemények, azonban a kialakult állapotokért döntő részben mégiscsak a megszálló idegen haderőt terhelte felelősség.

Kényes kérdést jelentett az internált vöröskatonák részére kialakított ún. barakk-kórház épületanyagainak megóvása is, melyek teljes pusztulását sürgős beavatkozással – állandó rendőri felügyelet biztosításával³⁰² – lehetett csak megakadályozni. A kórház egyes felszereléseit az állandó őrség kirendeléséig már nem sikerült megmenteni. A polgármester átiratában arról adott tájékoztatást a főispánt, hogy a megszálló erők a barakk-kórházból származó fürdőkádakat és egyéb felszereléseket a máriavárosi vasútállomáson bevagonírozták.³⁰³ A kárfelvétel céljára kirendelt bizottság 1920. januári jegyzőkönyve szerint a barakk-kórház 15 – fából épített, kettős, bélelt, deszkafalakkal ellátott, tetőpapírral fedett – építményéből 11 maradt épségben (8 kórterem, 1 iroda, 1 konyha, 1 kápolna), de ezek is igen hiányos felszereléssel és nyílászárókkal kerültek vissza.³⁰⁴

A barakk-kórháznál is problematikusabb volt a helyzet magában a fogolytábor céljára igénybe vett telepen, mellyel a kezdetektől meggyűlt a város baja. A valamikori ún. 94-es barakkokból „szükséglakásokká” átépített tábor félig-meddig elkészült épületeit már augusztus hónap folyamán megrongálták a román örök, az ajtólapokat leemelték, a kész asztalosmunkákat és szerszámokat pedig kis híján teljesen széthordták. „Ilyen körülmények között az ottani munkálatok folytatása lehetetlen”³⁰⁵ – jegyezte le Varga Adolf törvényhatósági főmérnök tapasztalatait az eset kapcsán. Megjegyzendő, hogy az ajtólapokat az örök fekvőhely céljából emelték le helyükről. A gondok az ősz folyamán, az őrbódék körül gyűltek tovább. November elején, a zord idő beköszöntével a szolgálatát teljesítő Kis János gyalogrendőr arra lett figyelmes, hogy a fogolytábor román őrsége az internáltakat a barakkok szétbontására rendelte ki azért, hogy őrbódé építéséhez megfelelő faanyagot gyűjtsenek.³⁰⁶ A bontási művelet lelepleződését követően – a román térparancsnokság utasítására – a város mérnöki hivatalának bevonásával hozzáfogott a tábor négy sarkán 1-1 faépítmény kialakításához, melyek a parancs szerint darabonként legalább 35-35 ember számára alkalmas férőhelyet kellett, hogy biztosítsanak, felváltva az addig használt szalmából és kukoricából emelt „kezdleges putrikat”. Az építkezést övező botrányok azonban ezzel koránt sem értek véget, mivel a kivitelezést felügyelő mérnöki hivatal a hetek óta szakadatlanul folyó lopásokat megeléggel be kívánta rekeszteni a munkát, mégpedig: „Azon oknál fogva, hogy a román őrszemélyzet a szükséges faanyagokat este, szóval munka után tüzelési célra széjjel hordja és így azon munkát melyet egyik nap elvégezzünk másnap újból kezdhetjük...” – támasztotta alá november 13-án kelt panasziratában a kivitelezést irányító Szabó Ferenc munkavezető. Súlyosbította a helyzetet, hogy a városnak megfelelő mennyiségű fája sem volt a szállások felépítéséhez, így építőanyag-nyerés céljából kénytelenek voltak az Izsáki úti barakk-kórház telepén az egyik épületet bontásra kijelölni.³⁰⁷ Később az őrség elhelyezésére szánt épületterveket akként módosították, hogy a tábor északi részén egy meglévő barakkot adtak át, és csak a déli oldalon emeltek egyetlen új épületet.³⁰⁸

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Veszteséglisták a KSH adatainak tükrében

A város közellátási hivatalától egy KSH-nak adott jelentés szerint összesen 949 db szarvasmarhát foglalt le a megszálló haderő.³⁰⁹ Számítá-
sok szerint Kecskemét minden 1000 lakosára 35,4 fő jutott, kiket köz-
vetlen anyagi veszteségek értek.³¹⁰ A törvényhatósági jogú városban,
mint jelentős mezőgazdasági tradíciókkal rendelkező régióban, a károk
legnagyobb részben (77,4%) az agrárszektort sújtották, és csak jóval
kisebb hányadban érintették az ipart (1,1%), a közhivatalokat (6,4%) és
az egyéb gazdasági ágakat (15,1%).³¹¹ A mezőgazdasági veszteségek
magas aránya értelemszerűen jelentős mennyiségi károkat tükrözött.
A KSH összesítései szerint például Kecskemét közigazgatási határa-
ba tartozó területen a román haderők 23 682 mázsányi árpát, zabot és
kukoricát foglaltak le. A burgonyarekvizíció – annak ellenére, hogy a
város behozatalra szorult a terményből – mennyisége 2496 mázsára rú-
gott,³¹² a város száraztakarmány-vesztesége 65 646 mázsa, az elkobzott
szalma 5116, az egyéb takarmányok 513 mázsát tettek ki.³¹³ A Kec-
skemét állatállományában okozott pusztítás számadatai tetemesek, de
a terményekben mérhető károkhoz képest talán kisebb léptékűek vol-
tak. A törvényhatóság évszázadok alatt jelentőssé vált szarvasmarha-
állományának vesztesége az alábbi volt: 10 tenyészbika (az állomány
4,4%-a), 200 faj- és fejőstehén (az állomány 2,7%-a), 73 igás ökör (az
állomány 6,5%-a), 241 üsző és tinó, 61 borjú és 960 vágóállat, össze-
sen 1545 szarvasmarha (az állomány 9,2%-a), mely arányait tekintve
azonban a megszállt területek átlagánál mégiscsak kedvezőbb volt. E
tekintetben a város érdekérvényesítő képességének, politikai és pénz-
ügyi erőfeszítéseinek bizonyára jelentős szerepe kellett, hogy legyen.
Kecskeméttel összehasonlítva pl. az ugyancsak törvényhatósági jogú
Debrecen szarvasmarha-állományának közel duplája (16,8%) ment ve-
szendőbe.³¹⁴ Egy 1920. évi összeírás szerint a románok összesen 425 db,
kecskeméti gazdaktól elrekvirált ló után fizettek kártalanítást, 425 000
korona összértékben,³¹⁵ de az elrekvirált lovak száma mindösszesen 696
darabot – döntő részben igáslovakat – tett ki.³¹⁶ A megszállók által zsák-
mányul ejtett sertések száma arányaiban alulmúlta más területek kárté-

teleit (Kecskemét: 442 db, Debrecen: 3069 db).³¹⁷ Az elrekvirált élelmiszerekben esett károk anyagi értékét – Kecskemét vonatkozásában – dr. Laky Dezső munkája alapján az alábbi táblázat részletezi:

Károk összege millió koronában³¹⁸

Szemes termény: búza, rozs, árpa, zab, kukorica	Egyéb élelmi- szer	Ital	Tenyész- állatok	Nem tenyész- állatok	Takar- mány	Gépek, felsze- relések, anyagok	Egyéb	Összesen
5,71	5,73	5,40	3,31	22,79	7,37	1,32	1,79	53,42

A károk teljes összértékéből Kecskemét Város Közellátási Hivatalát – a megtérítetlen beszolgáltatások, valamint a maximált árak és a román hadsereg által ténylegesen megtérített összegek különbözete miatt – 8 millió 839 ezer 700 korona sújtotta.³¹⁹

■ A belső hatalmi viszonyok átrendeződése

A román inváziót követően megerősödő szélsőségekkel, jogellenes, erőszakos módszerekkel fellépő erőkkel szembeni tehetetlenség érzése Sándor István polgármester visszaemlékező irataiban sokszor visszaköszön. *„Világosan láttam, hogy itt már törvénytelen erők dolgoznak és a hatalmat annyira magukhoz ragadták, hogy a város vezetéséért ily körülmények között a felelősséget nem vállalhattam...”* – olvasható a nehéz idők alatt a város vezetését hajlíthatatlan lelkiismeretességgel végző polgármester memoárjában.³²⁰

A karhatalom által megtúrt törvénytelenések, a politikai vezetésben, sajtóban, közéletben megnyilvánuló diktatórikus törekvések 1919 nyárutóján már teljesen egyértelművé tették: a hatalmi viszonyok tekintetében jelentős és visszafordíthatatlan elmozdulások mentek végbe.

A háborús esztendő kényszerintézkedései egyenes módon vezettek a közvetlen döntéshozatali gyakorlat megerősödéséhez. Helyhatósági szinten a polgármester hivatali jogkörei a testületi entitás kárára

jelentősen kiterjedtek, közvetlen befolyása a város ügyei felett megerősödött, mert a hadigazdálkodás céljainak és igényeinek ez a közvetlen intézkedési szabadság felelt meg a legpragmatikusabb módon. Ez a nexus a Tanácsköztársaság idején, majd a katonai intervencióval alapvetően megváltozott. A direktórium bukásával és a román megszállással az 1919. március 21. előtti közjogi állapotok Kecskeméten is visszarendeződtek, de már más elvek mentén: a megszálló katonai főhatalom és a lényegében azt kiszolgáló polgári közigazgatás mellett, egyre önállóbb hatalmi tényezővé váltak az antikommunista és antiszemita eszmékhez kötődő paramilitáris erők, a haderő és a törvényes karhatalom, melyek megerősödésükkel jogot formáltak befolyásuk további térnyerésére. „*Én azt hittem, hogy Császár szerepe odáig terjedt, hogy a várost átadja a románoknak*”³²¹ – emlékezett vissza a zavaros időkre Sándor István. Ebbéli jó szándékú hitében azonban súlyosan tévedett. A városba érkező katonai vezetés az első napokban csak a csendőr főkapitánnyal érintkezett, a város választott tisztviselőjével bizalmatlan volt, személyét nem is fogadta. Ennek magyarázatát Sándor István a városparancsnok ellen irányuló alattomos támadásában, puccskísérletben vélte felfedezni: „...*gondolkodóba estem, s Császár ama magatartásából, hogy megindulásunkat [Nagykörösre] az éjjeli órákra tologatta ki, hogy nem engedte, hogy a kocsi fehér zászlót és huszárt is ültessünk, hogy Sárközy Jenőné elindulásunkat folyton késleltetni igyekezett, hogy a román parancsnokság egész héten nem lépett velem összeköttetésbe, az a véleményem alakult ki, hogy Császár engem mint kommunistát mutatott be, akikkel a románok rövid úton szoktak végezni.*”³²² A városparancsnok és a polgármester között kialakult bizalmatlanság, hatalmi-hatásköri rivalizálás az egyébként is súlyos helyzetet nyilvánvalóan tovább nehezítette. A város megszállását követően a városparancsnok önhatalmúlag, vagy más utasításnak engedelmeskedve, a polgármesteri hivatalban iratokat gyűjtetett össze, és más önkényes intézkedéseket is fogatosított. „*Gondolom Császár útján közölték velünk, hogy a városi tanács ülésére dr. Sárközy Jenőt mindig meg kell hívnunk, aki ezután többnyire ott is ült [...] rendőrség élére dr. Zana Ferenc ügyvédet állították, aki meg is kezdte azt a működését, bár voltak e célra megválasztott vagy kinevezett tisztviselők is.*”³²³ A későbbiek során többször is előfordult, hogy a

polgármester és a városparancsnok intézkedései keresztezték egymást, vagy mindketten azt vélelmezve, hogy a másik megtette a szükséges lépéseket, az intézkedés végül elmaradt. Mindazonáltal – amint a polgármester a VI. hadosztály parancsnokához írt átiratában is megemlíti – a városparancsnoki hivatal legitimációja eleve megkérdőjelezhető, mivel annak felállítását Kecskeméten a volt hadsereg I. hadtestparancsnoksága saját hatáskörben rendelte el. A parancsnokság először Márialaky alezredest bízta meg a terület rendészeti ügyeinek vezetésével, a kecskeméti csendőr főhadnagyot városparancsnokká később Verth parancsnok utasítására nevezték ki.³²⁴ A pontos hatásköri leírás nélkül létesített hivatalnak, mivel nem kapcsolódott a polgári közigazgatás szerves egységébe, jogszerű működése a rendelkező katonai szerv felbomlásával elméletileg meg is szűnt.³²⁵

A valós hatalmi erőviszonyokat Kiss Pálnak és három társának meghurcoltatása is jól szemlélteti. A polgármester őszinte felháborodását és megbotránkozását kiváltó eset körülményeit Sándor István városi rendőrkapitányhoz szóló átiratából ismerjük. A városban működő, pontosan meg nem nevezett különítmény tagjai („*a városi hatóságoktól külön álló szervezet*”) Kiss Pált és társait elfogásuktól kezdve folyamatosan és teljességgel indokolatlanul bántalmazták. Külön döbbenetes tény volt, hogy a durva testi erőszak alkalmazása a városháza kapujában, folyosóján is folytatódott, az ott jelen lévő fegyveres közegek passzív jelenléte mellett. Sőt, a polgármester elé került iratok alapján Sikrai Kovács József rendőrkapitány aktív bűnsegédi magatartásának megalapozott gyanúja is fennállt, mivel a rendőrtiszt feladata volt, hogy a jogellenesen elfogott személyek részére egy üres kunyhót kerítsen, annak kulcsát ő vette át és adta tovább a különítménynek. Az elfogottak bántalmazása során jelen volt, könyörögésük ellenére sem avatkozott közbe. „*E kötelezettség-mulasztás erkölcsi megítélésénél még az is figyelembe veendő, hogy a bántalmazottak közül ketten végig szenvedték a világháború küzdelmeit, mely nyomorúságtól S. Kovács József tb. rendőrkapitány mentesült...*”³²⁶ – olvasható Sándor István memorandumában. Mivel a városi rendőrkapitányságokat az átirat keltekor (október 24.) már államosították, a polgármester fegyelmi és egyéb intézkedési hatásköre alól e szerv kikerült.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Sándor István erkölcsi tartásából, hivatala és hivatása iránti alázatából kifolyólag is a humanista értékrend, a törvény előtti egyenlő bánásmód képviselője volt. E vészterhes korszak azonban zárójelbe tette, lesöpörte ezeket az értékeket. Már a román csapatok kivonulása előtt, „felsőbb” érdekek mentén, végleg elrendeződni látszottak a hatalmi erővonalak. Ennek ellenére sokáig saját biztonságának, sőt, életének kockáztatásával is szószólója maradt választóinak. A megszálló csapatok kegyetlenkedéseivel, bűneivel szemben gyakorta szót emelt, petíciókat, memorandumokat fogalmazott meg. „[...] *e levél küldésével szabadsággal, esetleg fejemmel játszom. Légy szíves tehát az ügyet úgy intézni, hogy [...] megmaradjanak [helyette feltehetően: megmaradjak] családom számára s bajaink mégis elmúljanak*”³²⁷ – olvasható bizalmas barátjának küldött levelében, melyben kendőzetlenül feltárta a megszállás alatt álló város lakosságának kínlódásait. A háború, a forradalmak és a megszállás súlyos körülményei közt elgyötört, a felelősség súlya alatt megtört városatya 1919. augusztus 18-án visszavonulását kérte, melyről a helyben állomásozó román erők parancsnokát is tájékoztatta: „*Tábornok Úr! A román csapatoknak Kecskemétre történt bevonulása megszüntette a bolsevizmus átkát, de ugyanakkor fölkelte az érthető elkeseredést, mely e bűn okozóit messzemenően keresi. E keresés elvezetett az én exponált személyemig is, az én roskatag szervezetem nem engedi meg már, hogy két fronton harcoljak: a város javáért és a magam becsületéért. Az első harc nem lehet eredményes, mert ma már kellő támogatást e város lakossága részéről nem remélhetek, ezért mint férfinak és családapának is, a becsületemért való harcot kellett választanom. Így a mai nappal nyugdíjazásomat kértem.*”³²⁸

A megszállással együtt járó minden nehézségen túl a „fék nélkül” rágalmozó Kecskeméti Közlöny működése, a hivatalnoki kar megfélemlítése, a polgármester folyamatos elszigetelődése, legvégül pedig személye ellen előkészített és összehangolt, névtelen feljelentés mögé bújtatott provokáció után Sándor István joggal érezhette: elfogyott körülötte a levegő. Október 4-én ismételten beadta lemondását polgármesteri tisztéről. „*Egészségem ugyanis annyira meggyengült* – tárta fel drámai hangon Sándor István visszavonulásának okait és körülményeit a főispán-kormánybiztos részére szóló levelében –, *hogy a rám háruló munkát s a helyzetből folyó izgalmakat immár alig bírom, e miatt kö-*

telességeimnek az eddigi mértékben megfelelni nem tudok, s munkaképességem teljes megszűnése bármely perczben beállhat. [...] Ehhez járul az, hogy a bolsevizmus megszűnése óta a helyzet rendes sajtószolgálat hiánya, közgyűlés tartásának képtelensége s ennek folytán a közönség körében szabadon terjesztett képtelen rágalmak folytán oda fejlődött, hogy jelenleg úgy látszik, hogy a törvényhatósági bizottság többségének bizalmát nem bírom, e nélkül pedig a város vezetését egészségem és erőm birtokában nem végezhetném sikeresen, de nem is óhajtanám végezni.”³²⁹ Memoárjában azt is megemlítette, hogy a nemzeti hadsereg tisztjeitől később megtudta, a fővezérséghez több feljelentés is érkezett akkor már személye ellen – természetesen valótlán, koholt vádakkal alátámasztva.³³⁰

Sándor István lemondását követően a város közigazgatásának élére nem választás útján neveztek ki utódot. Az 1912. évi LXIII. törvény szellemében Zsitvai kormánybiztos Sándor Istvánt rendelkezési állományba helyezte, a város élére pedig Dr. Szombatfalvy-Majthényi Miklós menekült székelyudvarhelyi polgármestert jelölte. Szombatfalvy kecskeméti hivatalát 1919. október 20-án foglalta el. A Kecskeméti Közlöny eképpen mutatta be olvasóinak a város frissen kinevezett első emberét: „Majthényi polgármester alacsony termetű, mozgékony ember. Aránylag fiatal kora dacára erősen kopasz. Budapesten született 1881-ben, tehát 38 éves. Gimnáziumi tanulmányait a debreceni kollégiumban végezte, a jogot pedig a budapesti egyetemen. Hosszabb ideig működött Debrecenben, majd Székelyudvarhely városa polgármesterré választotta.”³³¹ Ezután a cikk írója beszámolt a polgármester terveiről, városvezetői elképzeléseiről is, melyből egy pragmatikus, gyakorlatias észjárású ember portréja rajzolódik ki. Mint kifejtette, kecskeméti megbízatását és letelepedését nem tekinti életre szóló döntésnek, csak a sors kínálta átmeneti feladatnak: „A magam helyzetét – idézte a polgármester szavait a cikk – *abszolúte nem tekintem másnak, mint hogy itt a váratlanul ért megbízatásomnak eleget tegyek, a viszonyokat konszolidáljam és békét teremtek*”.³³² Szombatfalvy városházi munkájának tényleges kezdetén, október 28-án elsőként az alpolgármesterrel, Dékány Lászlóval tárgyalt, majd a tanácstagokat fogadta, és még aznap délután a román királyi hadsereg parancsnokánál is látogatást tett.³³³

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

A magyar kormányzat fokozatos konszolidációja megteremtette annak lehetőségét is, hogy a vármegyei apparátus felett az irányítást kinevezési jogkörének gyakorlása útján, fokozatosan visszaszerezze. A VI. román hadosztály által megszállt területek polgári közigazgatásának élére a körülmények rendkívülisége folytán került sor dr. Balázsfalvi Kiss Ferenc kinevezésére, akinek mandátuma 1919. október 16-án ért véget. Őt a magyar kormánytól kapott megbízatás alapján, hivatalában 1919. október 17-étől³³⁴ Zsitvay Tibor kormánybiztos váltotta.³³⁵ A kinevezésekor 36 esztendősen Zsitvay a közigazgatás terén homo novus volt. Korábban a MÁV-nál dolgozott, „*a proletárdiktatúra előtt nem volt exponált politikus*”³³⁶ – írta személyéről a Kecskeméti Közlöny 1919. október 14-ei lapszámában, ugyanakkor a lap megjegyzi, hogy a vasutasok ellenforradalmi mozgalmában, a vasutassztrájk szervezésében Zsitvay komoly érdemeket szerzett, mely utóbb magas hivatalra is eljuttatta. A kormányzat regionális hatáskörű irányító szervét is kijelölte, melynek élére – Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék és Kecskemét törvényhatósági jogú város területének illetékességével – Gróf Ráday Gedeon kerületi és törvényhatósági kormánybiztost állították.³³⁷

Igazoló eljárások mint az antikommunista törekvések törvényesített eszközei

A kommunista hatalommal való leszámolás jegyében a teljes közsférában zajlottak igazoló eljárások, melyek célja az volt, hogy az állami, törvényhatósági és helyhatósági alkalmazottak bolsevizmus alatti politikai magatartását pontosan lenyomozzák, a kompromittálódott, megbízhatatlanná vált személyeket eltávolítsák és szükség szerint büntetőeljárás alá vonják. A nyomozások során került letartóztatásba többek között Egyeki Mózes volt forradalmi törvényszéki bíró,³³⁸ Berkes Ferencz kormányzótanácsi biztos,³³⁹ Simon István direktórium tag.³⁴⁰ Vizsgálat alá vonták a város oktatási intézményeinek pedagógusait,³⁴¹ vezetőit, köztük a városszerte ismert és közmegbecsülésnek örvendő M. Bodon Pál zeneiskolai igazgatót is.³⁴² Állásától megfosztották többek között Szklenár Imre javadalmi hivatali segédtszert, Buday Dezső jogakadémiai tanárt, egykori direktórium elnököt. Átvilágították a rendőrség testületét is, és

aki ellen terhelő adatokat tártak fel, a karhatalom állományából azonnal eltávolították és bűnvádi eljárás alá vonták.³⁴³ Ugyanígy jártak el a színházi társulat tagjai, az iskolák tisztviselői és pedagógusgárdája között is. Ennek során került letartóztatásba Babos Dezső és Révész Jenő színész.³⁴⁴

Az átvilágítások nyomán kiadott rendőrhatósági és közigazgatási igazolások megállapításai, de sokszor már csak a konspirációs gyanú árnya is végzetes módon befolyásolhatták emberek sorsának alakulását. Különösképpen így volt ez a közszféra területén. Az eljárások által kiszolgáltatott helyzetbe került egzisztenciákat példázza Schramm Béla, kecskeméti állami elemi iskolai igazgató esete is, aki Kecskemét polgármesteréhez azzal a kérelemmel fordult, hogy a rendőrségi kihallgatások és nyomozati eljárás alapján mielőbb tisztázza nevét a felhozott vádak alól. *„A magyar tisztviselőnek egyetlen kincse van – magyar becsülete. Ezt a becsületet Nagyságod határozata [...] nem adja nekem teljes egészében vissza. [...] Hogyan álljak feletteseim, hogyan álljak tisztársaim, tanítótársaim elé, ha nem mutathatok rá Nagyságod határozatára, hogy minden kétséget kizáró módon becsületes magyar tanítómester voltam és vagyok.!?”*³⁴⁵ – indokolta kérelmét Schramm tanító-igazgató.

A folyamatban lévő eljárásokat a román hadsereg befolyásolta, mivel a megszállt országrészt hadműveleti területnek nyilvánította, így a rögtönbíráskodás jogát is magának vindikálta. A román parancsnokság a bolsevikok felkutatására és elítélésére minden jogot fenntartott, abba kezdetben semmiféle beavatkozást nem tűrt meg a magyar nyomozati és jogszolgáltató szervek részéről.³⁴⁶ A megszállást követő konszolidáció során a polgári hatóságok szerepe növekedett a vizsgálatok lefolytatásában, ugyanakkor a kivonulásig az eljárásokba való beavatkozások fennmaradtak és a letartóztatott személyek felügyeletét is kizárólagosan a katonai parancsnokság gyakorolta. A nyomasztó rendőrhatósági „puhatolások”, megalázó ügyészi vizsgálatok sok közhivatalnok, köztisztviselő, álló tanár, intézményvezető karrierét és életét megtörték. A vizsgálatok több esetben is jóhiszemű, a direktórium apparátusával elvi szinten nem azonosuló emberek meghurcolásával, gyanúba keverésével, leváltásával jártak együtt, mely egyben lehetőséget adott a jobboldali erők fokozódó térnyerésének a közéletben. Kecskeméten az igazoló vizsgálatok vezetésére dr. Zana Ferenc tiszti főügyészt nevez-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

te ki Szombatfalvy-Majthényi polgármester.³⁴⁷ A tömeges méretet öltő, jogellenes letartóztatások ellen Sándor István szót emelt a városparancsnoknál,³⁴⁸ illetékesség híján azonban közvetlen befolyást az eseményekre nem gyakorolhatott. „[...] *a letartóztatások a román parancsnokság rendelkezésére a hadijog alapján foganatosíttatnak*” – áll a városparancsnok válaszában, melyet a polgármesteri irat felzetére jegyeztek. Az eljárások és ennek nyomán a rendőrhatósági, jogszolgáltatási intézkedések a román csapatok távozása után is folytatódtak.

Hatalmi vetélkedés színtere – a közvélemény befolyásolásának orgánuma: a sajtó

A sajtótermékek nagy részét a Tanácsköztársaság alatt rendeleti úton betiltották. A direktóriumi időszak elmúltával sem térhettek azonnal vissza a közéletbe a tömegtájékoztatás szünetelő orgánumai, csak majd a román katonai erők berendezkedésével került elő ismét a sajtótermékek újraindításának kérdése – természetesen kizárólag a legszigorúbb cenzúra mellett. A lapok megjelentetését a lakosság tájékoztatása és a közszájon megforduló hírek által időről időre felkorbácsolt kedélyek lecsillapítása is indokoltta tette. „*Nagy nyugtalanság okozója s a legkalandosabb hírek elterjedését segíti elő, hogy lapjaink nem jelenhetnek meg, el vagyunk zárva s a hatóságok a lakossággal falragaszok útján sem érintkezhetnek*”³⁴⁹ – érzékeltette a fennálló felemás helyzetet Sándor István, a főparancsnoknak címzett átiratában. A sajtózárlat enyhülésével a főispáni hivatalhoz 1919. szeptember hónapban érkeztek be kérvények lapok indítására vagy újraindítására: a Kecskemét című hetilap, a Reformátusok Lapja, továbbá a Kecskeméti Közlöny részéről.³⁵⁰ A közigazgatás iratai azonban nem tájékoztatnak több fontos körülményről, amely a lapok, különösen a Kecskeméti Közlöny – „*mely az ellenforradalom ügyét a legvadabb módon szolgálta*”³⁵¹ – megindítása körül fennálltak. A Közlöny egy újonnan indított lap volt és egyértelmű politikai érdekeket és szándékokat szolgált, a maga eszközeivel: „*a helyreigazításokat törvénytelenül nem közölte és mindent támadott válogatatlan hangon, ami régi volt*” – olvasható Sándor István egykori polgármester memoárjában.

A Közlöny már augusztus 5-én meg is jelent első nyomtatott példányával. Szerkesztője a szentkirályi ellenforradalmi erőket vezető Kiss Endre volt, aki a felelősségre vonás elől előbb Szegedre menekült, majd augusztus elején, a Héjjas-féle tiszti különítmény támogatásával tért vissza Kecskemétre.³⁵² A Kecskeméti Közlöny először is abban az előnyös helyzetben volt, hogy egy ideig egyedüli sajtótermék volt a piacon. Emellett helyzetét etikai és jogi szempontból is kétes húzásokkal szilárdította meg, például azzal, hogy az általa „vörösnek” minősített, nagy múltú Kecskeméti Lapok papírkészletét egyszerűen birtokba vette, és csak per útján, jóval később fizette ki az okozott kárt (amikor a papír ára egyébként már többszöröse volt).³⁵³ A Kiss Endre-féle hírlap erőszakos üzletpolitikája más területen sem válogatott az eszközökben: a hírlapterjesztő vállalatot tulajdonosától (aki egy rokkant zsidó tiszt volt) megvette, gyakorlatilag kiszarolta. Ugyancsak rátette kezét a Széchenyi téri könyvnyomdára, melynek előző tulajdonosai ugyancsak zsidó személyek voltak. „*Úgy vélem – olvasható Sándor István visszaemlékezéseiben –, hogy az előfizetők és hirdetőik gyűjtése is aligha történt nagyon finom eszközökkel*”.³⁵⁴ Kiss Endre közéleti tevékenysége később közhivatali előmenetelének ugródeszkájává vált: 1928-ban Kecskemét polgármestere lett, majd 1939-ben „*főispáni kinevezéssel méltányolták elkötelezettségét*”.³⁵⁵ 1944 tavaszán államtitkár lett a Szálasi-féle kabinetben. A népbíróság eljárása elől megszökött, mely jogszolgáltató testület távollétében súlyos börtönbüntetésre ítélte Kiss Endrét.

A Kecskemét és a Kecskeméti Közlöny utcai árusításának és terjesztésének engedélyét – az 1914. évi sajtótörvény szerinti, szabályszerű engedély hiányában – Kecskemét polgármestere 1919. november 8-án visszavonta. Ennek betartatására a magyar államrendőrség vezetőjét felhívta (a lap ezután is zavartalanul megjelent és terjesztette számain). A városi rendőrkapitány azonban nem ezt, hanem a Kecskeméti Lapok ugyanezen napon kiadott számát kifogásolta a polgármester előtt. A napilap egyik cikkében – az újság egyik munkatársa és egy rendőrségi tisztviselő között lejátszódott vita okán – a testület tekintélyének csorbítását, a városi rendfenntartó karhatalom lejáratását vélte felfedezni.³⁵⁶

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

■ Társadalmi válságjelenségek – morális következmények

A háborús évek megpróbáltatásai, a forradalmak megrázkódtatásai, majd az idegen katonai megszállás okozta mély sebek nem csupán anyagiakban mérhető, koronamilliókban számszerűsíthető károkat okoztak a lakosságnak. A közigazgatási iratok tényközléseiben, adatszerű jelentéseiben keresztül átütnek a megrázkódtatásokkal teli évek, majd a teljes, az összeomlás szülte mentális és morális válság egyértelmű tünetei is. A megalázó alávetettségben, tartós rettegésben, állandó presszió alatt élő embereket idegileg, olykor erkölcsileg is alaposan kikezdte a fennálló helyzet. A nagy szorultságból való szabadulás vágya, a mindent túlélni akarás ösztöne azelőtt feddhetetlen hivatalnokokat, katonákat, tisztos polgárokat is próbára tett. A közállapotok megértéséhez azonban itt és most ki kell tekinteni Kecskemét határain túlra: a törvényhatósági jogú város ideiglenesen létrehozott főispáni hivatala alá rendelt járások életére is.

A szűkös erőforrásokhoz mérten hatalmas súlyú beszolgáltatási kötelezettségek, emellett a rendezetlen közjogi állapotok a hivatali szervek között nem egy esetben okoztak félreértéseket, zavarokat, olykor villongásokat. Több alkalommal is vita tárgya volt például a beszolgáltatási kötelezettség alá eső élelmezési cikkek kirovására mértéke, elosztása, de értékes termőterületek feletti igazgatási fennhatóság jogának gyakorlása is. Ez utóbbira példa a népességéhez képest egyébként is szerény termőadottságokkal bíró Kiskunhalas esete, ahol a rendezett tanácsú város birtokai közül éppen a legértékesebb pusztákat (Tajó és Bodoglár) Kiskunmajsai igazgatása alá rendelte a felsőbb katonai szerv. Ezen felül, a kiskunmajsai segédjegyző utasítására a Tajó pusztán mellett fekvő, ugyancsak Kiskunhalas érdekelttségébe tartozó Zsanárról is nagy sebtében, a gazdák gabonakészletének megvizsgálását mellőzve megkezdődött a termények elszállítása, később pedig a szarvasmarhák rekvirálása.³⁵⁷ Ilyen körülmények között a város lakosságának ellátása és annak közéleti hivatalára kirótt, több száz lóból álló ménes takarmányozása is végveszélyben forgott. „Ezek után ha gabona beho-

*zatal nem történik, úgy Halas lakossága legnagyobb nélkülözéseknek lesz kitéve*³⁵⁸ – fogalmazta meg jelentésében aggodalmait a város polgármestere.

1919 november elején Kecskemét határában különös események zajlottak le. A szomszédos Kiskunfélegyháza város előljáráóságának egy tagja, valamint egy lovas rendőr és 2 fegyveres román katona érkezett Matkópusztára, hol a legelésre „összevert”, kecskeméti gazdák tulajdonát képező gulyából 47 jószágot – „*tiltakozás dacára*”³⁵⁹ – erővel elhajtottak. Maga a cselekmény is példátlanul és döbbenetesnek számított, a tulajdonosok kára úgyszintén, mely a kárfelvételi jegyzőkönyv szerint 405 ezer koronát taksált.

A szűkösen rendelkezésre álló élelmezési cikkek, különösen a beszállítási kötelezettség alá eső hús és gabona tekintetében gyakran megesett, hogy megbízott kereskedők útján a helyhatóságok igyekeztek a készleteket egymás elől felvásárolni. A fővárosi székhelyű Telepítő és Forgalmi Bank például Jánoshalmán – egy helyi kereskedő révén – a gabonát vagonszám készült felvásárolni. Az ügylet az ottani gabonaalbizományos útján tudódott ki, így annak sürgős megakadályozására a főispán még időben felszólíthatta Kiskunhalas polgármesterét.³⁶⁰

Több ízben előfordult, hogy a polgári lakosságot védeni és szolgálni hivatott karhatalom, vagy a közigazgatás egyes tagjai követtek el bűncselekményeket, összejátszva román katonákkal, vagy passzív magatartással eltérve a jogtalanságokat. Például a csongrádi járási főszolgabíró főispánnak írt jelentésében utalt a térparancsnokság szolgálatába szegődött tolmácsok erkölcsi megbízhatatlanságára.³⁶¹

A román katonai szervek alávetettségébe kényszerült, a lakosság ellen elkövetett atrocitások ellenében tehetetlen közigazgatás tisztviselőit lelkileg és egészségileg egyaránt megviselték a megszállás gyötrelmes hónapjai. A karhatalom vezetői részéről előbb Füvessy Imre Kecskemét helyettes főkapitányának egészsége rendült meg oly mértékben, hogy kihagyó szív működése, lesoványodása hosszabb szabadságot tett indokolttá számára,³⁶² majd Papp György főkapitány is kérte hivatala alóli ideiglenes felmentését: „*ideggyengeség és kimerültség folytán emésztésének megromlásában, lesoványodásban, testi és szellemi erejének nagymérvű csökkenésében szenved*”³⁶³ – áll a kiadott orvosi szakvélemény kórismertetésében.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

A feszültségek fokozódásával növekvő elkeseredéssel legközvetlenebb módon a terményösszeírást és -begyűjtést végző hivatalnokok szembesültek. A helyzet elmérgesedésével már a bizottságok kirendelt tagjainak épsége és otthon maradt családjuk személyi biztonsága forgott nap mint nap veszélyben. A gabona elszámolásra kijelölt kecskeméti tanítók egy alkalommal a városi közélélmezési hivatalhoz adtak be tiltakozó memorandumot, melyben kategorikusan kijelentették, hogy – lelkiismereti okokból – megtagadják a gazdák által elvermelt, elrejtett készletek feltárását: *„Tekintettel arra, hogy az eljárás eredményes lefolytatása végett a termelők által a román katonaság elől elrejtett /:elásott:/ terményeket azok mennyiségének megállapítása végett fel kellene ásatnunk, aggályaink vannak az iránt, hogy a feltárandó készleteket a folyton cirkáló és rekviráló román katonaság elviszi.”*³⁶⁴ A kiskőrösi járásban a tiszti értekezlet egyhangú határozatával kimondta: addig nem hajlandó a járás területén a beszolgáltatásokat és összeírásokat teljesíteni, ameddig az idegen katonai megszállás fennáll, mivel *„amint egy készletet már csak kimutatunk, azt a megszálló katonaság le foglalja és elviszi, [...] s végül mert az átvételre bizottsági tagokat ez idő szerint semmi körülmények között nem lehet kapni s mert az amúgy is terményeitől megfosztott közönség a rekvirálás nevének a hallatára is a legnagyobb ellenszegüléssel van és kész azt mindenképp megakadályozni.”*³⁶⁵ A főispán a járási értekezlet határozatát megsemmisítette és az összeírással kapcsolatos rendeletek azonnali betartására és betartatására szólította fel erélyes hangon a főszolgabírókat.

Számos forrás számol be arról, hogy a tetet-lelket felemészítő hivatali tisztségektől, állások elől miképp húzódoztak a feladatra kijelölt hivatalnokok. Csak példaképp: Bartha Kálmán a Közélélmezési Hivatal vezetője kinevezését követően több ízben lemondott, visszavonulási szándékát azonban a városi tanács nem fogadta el. Sándor István polgármester 1919 augusztusában ugyancsak a visszavonulás mellett döntött, nyugdíjazását kérve. A városi lakáshivatal élére augusztus végén kinevezett tisztviselő, a hivatalt övező közgyűléstől tartva, jelölését azonnali mód visszautasította. Ennek ellenére a városi tanács úgy döntött, hatalmi szavánál fogva döntésénél megmarad, kijelölését ha kell, erővel is fenntartja. *„Tudatában van a városi tanács annak, hogy ezen*

tisztség nagyon kényes természetű, mivel azonban úgy a háború alatt, valamint a jelenlegi viszonyok mellett is a legtöbb tisztviselő súlyos, felelősségteljes oly állást tölt be, mely szintén alkalmas lehet a közhangulat ellene irányítására, és továbbá, [...] tisztviselőről és nem pedig nyugdíjas alkalmazottról van szó, ezért fenntartja a tanács előbbi kijelölését, más alkalmas egyén hiányában”³⁶⁶ – támasztotta alá érveivel döntését a város végrehajtó testülete.

A megszállással járó traumatizált lélektani állapot, a folyamatos nyomás, rettegéssel teli hónapok a társadalom széles tömegeiben hagytak hosszan tartó, nehezen kiheverhető nyomokat. A lelki folyamatok hatása és következményei közvetlenül csak nehezen ragadhatók meg, de a torzulások indirekt jegyei az élet számtalan területén megfoghatók. Kecskemét törvényhatóságának 1919. december havi polgármesteri jelentése a közegészségügy helyzete kapcsán mindennél beszédesebben szól arról, ami lejátszódott ezrek, tízezrek életében az évekig húzódó hadi-, majd négyhavi „hódoltsági” állapot során, mindez hogyan változtatta át, forgatta ki emberi mivoltukból a legnehezebb, legreménytelenebb helyzetben élőket: „A közegészségi állapot a hosszú háború, proletárdiktatúra és román megszállás folytán is előállott nyomorúságos viszonyok következtében igen nagy mértékben megromlott” – olvasható a decemberi közgyűlés elmúlt hónapokra visszatekintő értekezésében, majd így folytatódik: – „A lakosság nagyfokú lelki törődöttsége, hiányos táplálkozása és megromlott lakásviszonya miatt, főleg a tuberkolózis, a venereás bajok [azaz: nemi betegségek], az ideg és elmebántalmak szaporodtak fel, valósággal nagy tömegek hiszteriáját, félőrültségi állapotát észlelhettük, majdnem minden embernek megbillent a lelki egyensúlya, a legtöbb ember csak magával törődött, dolgozni egyáltalában nem akart, szülők elhanyagolták a gyermekeiket s hozzájárulva ehhez az igen nagy tejhiány, magasra hágott a csecsemő halálozás, a zsúfolt lakásokban elterjedté vált a különben ártalmatlan, de igen kellemetlen baj, a rühbetegség és a többi, a rossz táplálkozással és tisztatlansággal járó mindenféle bőrbántalom.”³⁶⁷. A Kecskemét és vidékének közállapotairól, megrendítő egészségügyi, mentálhigiéniai és szociális viszonyairól adott helyzetkép hűen tükrözte a megszálló katonaság által hátrahagyott szomorú helyzetet.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

■ A román csapatok kivonulása

A háború, a forradalmak és a megszállás véget nem érőnek tűnő megpróbáltatásai a lakosság utolsó tartalékait is felemésztették. Ezzel szemben számos forrás tudósít arról, hogy a szükségesen felül begyűjtött terményekkel, rekvirált állatokkal, takarmánnyal mennyire pazarlóan, felelőtlenül bánt az inváziós hadsereg („...megszámlálhatatlan mennyiségű kocsi szénát requiráltak önkényesen, úgy hogy a lovak hasig állanak a jó szénában s az által annyi szénát elprédáltak, hogy szűkösen elég lett volna a község összes lovainak”³⁶⁸ – olvasható az eltékozolt terményekre felhozott példa Kiskunmajsa közgyűlési jegyzőkönyvében). Hasonló beszámolók szólnak a leszerelt, kirabolt üzemekről, elkobzott vagy éppen teljesen tönkretett járművekről, szerelvényekről, épületekről, közművekről is. Mind a ténylegesen elrekvirált élelmiszer-mennyiségek, elhurcolt állatállomány és termelőeszközök, mind pedig a beszolgáltatás erőszakossága és jogtalan volta egy alig leplezhető fosztogatás, néhol értelmetlen károkozás jellegét öltötte magára. A megszállt övezet módszeresen végrehajtott kifosztása és a végsőkig való legyengítése már a tél beállta előtt tarthatatlanná tette a lakosság helyzetét.

A vesztes fél javainak hadizsákmányként való kezelése a közvetlenül a csapatkivonást megelőzően benyújtott igények alapján is nyilvánvalónak tűnik. A Román Királyi I. Vadászadosztály intendatúrája csapatainak átvezénylése előtt, 1919. szeptember közepén a teljesen kifosztott, kizsarolt város felé egy olyan követelést nyújtott át, mely mennyiségét tekintve eltúlzott, határidejére nézve pedig irracionális volt. A teljesíthetetlen igénylés szerint a városnak a román királyi hadsereg 12 ezer főnyi katonájáról, továbbá 7203 lónak 30 napi szükségletéről kellett volna gondoskodnia. Ráadásul, amint arra Sándor István memoranduma is rávilágít, az önmagában is lehetetlen követelés az ellátandó katonák létszámához képest aránytalanul túlzó mennyiségeket szabott meg. Emellett bizonyos termékek, mint például a szappan, vagy gyertya olyannyira hiányoztak nemcsak a kereskedelem és közellátás kínálatából, de a lakosság háztartásaiból is, hogy előteremtésük a lehetetlennel volt határos. A benyújtott igénylések jócskán túlhaladták a

jelzett létszám 30 napra előirányzott szükségletét is. Memorandumában felhossa a város polgármestere, hogy a parancsnokság a jelzett 12 ezer ember számára 1750 mázsa babot igényelt, ugyanakkor, ha a 12 000 fő mindennap babfőzeléket is enne, akkor is elég lenne 600 mázsa. A burgonyaigénylés 3100 mázsája ugyancsak teljességgel hadisarc jelleget öltött, tekintve, hogy – a polgármester számításai szerint – ha valamennyi ellátandó katona mindennap burgonyafőzeléken is él, akkor sem fogyhat el 1080 mázsánál több. A burgonya ilyen nagyságrendű kiigénylése különösen súlyos teher volt Kecskemétre nézve, mivel a termelők a gumókat már augusztus-szeptember hó folyamán felszedték s azt a lakosság és a megszálló román csapatok addigra rég elfogyasztották. A város és a lakosság ezt követően mérvadó burgonyakészlettel nem rendelkezett. Eleve az 1919. évben termelt mindössze 180 mázsányi termés a lakosság ellátásához szükséges 753 mázsának töredékét sem fedezte.³⁶⁹ Végül mindezekhez járultak a román kiürítési központi hivatal által beterjesztett követelések, mely a megszállt területek állatállományának 30%-ára nyújtottak be igényt.³⁷⁰

Az elszenvedett megpróbáltatások rendkívül súlyos terheket, hosszan ható és nehezen korrigálható károkat okoztak anyagi és lelki vonatkozásban egyaránt. A közbizalom teljes megrendülése, a mindennapok részévé váló félelemérzet tartóssá válása hosszú ideig megmaradt, melynek utóhatása a közellátás terén érezhetően és kimutathatóan is lecsapódott. Az 1920 októberében megtartott közéleti értekezlet a gabonabeadások folyamatos és jelentős elmaradását volt kénytelen konstatálni, melynek okát elsősorban társadalmi tényezőkre vezették vissza és csak másodsorban lehetett gazdasági okokkal megmagyarázni: *„A visszamaradások oka a polgármester és az Áruforgalmi igazgatójának véleménye szerint az, hogy a háborús idők, az egymást követő forradalmak és a román megszállás keserves tapasztalatai a termelőket a kormányzókörök rendeletei, intézkedései iránt bizalmatlanná tették, az attól való félelem miatt, hogy a kivetett gabona beszolgáltatása dacára is újabb rekvirálásoknak lesznek kitéve, mint az a múltban is történt, gabonájukat elvermelik, vagy a jószágokkal étetik fel.”*³⁷¹ Az értekezlet emellett azt is kénytelen volt megállapítani, hogy a gabonaellátás igen nagy akadályát – túl a bizalmatlanság szülte aggályokon – az

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

érdekeltség hiánya is jelentette, mivel a termények maximált értékesítési ára az ipari cikkek árához mérten aránytalanul alacsony szinten lett megállapítva.

A román csapaterek kivonása a térségből

A megszálló erők kivonása a hadügyminisztériummal történt megállapodás alapján zajlott le. Ennek során a nemzeti hadsereg a román csapatok kivonulásának pillanatában átvette a katonai karhatalmi és állomásparancsnoki hatásköröket. A haderőváltásról a Magyar Katonai Állomásparancsnokság körletparancsnoka 1919. november 14-i átiratában tájékoztatta a város polgármesterét.³⁷² Az idegen csapatok kivonásával esetlegesen fellépő zavargások megelőzése érdekében a belügyminiszter a vármegye területén statáriális büntetőeljárás bevezetését hirdette meg. A rögtönbíráskodás bevezetéséről a lakosságot plakátok, falragaszok útján tartoztak tájékoztatni a közigazgatás vezetői.³⁷³ Emellett Budapest főváros rendőrfőkapitánya „*a mostani, nyomasztóan nehéz viszonyok*”³⁷⁴-ra való tekintettel, rendeletileg kihirdette a hatáskörébe tartozó karhatalmi erők részére „*Az állam biztonságára, vagy a közrendre és közbiztonságra veszélyes, valamint gazdasági okokból káros egyének őrizetbe vételének szabályait*”.³⁷⁵ Az általánosságok szintjén megfogalmazott utasítás a helyi állami rendőri szervek vezetői számára rendkívül tág döntési szabadságot nyújtott annak megítélésében, hogy mely állampolgárok jelentenek társadalmi-gazdasági szempontból rizikófaktort. A rendőrhatalmi intézkedésként foganatosítható internálást és kiutasítást a gyanúsítottakkal egy háztartásban élőkre is kiterjesztették. A parancs a hatósági őrizetbe vétel ellen fellebbezésre nem adott lehetőséget, emellett a letartóztatott személyek sem távbeszélőn, sem távirat útján nem kommunikálhattak a külvilággal.

Kecskemét kiürítésének első mozzanata november 17-én kezdődött meg. A város átadásának előkészítésére ezen a napon a városba érkezett egy antantküldöttség, melynek ünnepélyes fogadására a vasútállomáson került sor, a helyi közigazgatás vezetői és a gazdasági élet prominenseinek részvételével. A nemzetközi katonai missziót E. Barrow brit őrnagy vezette, továbbá tagjai között utazott Drezdino francia ka-

pitány, Schafroth amerikai százados, Cossi svájci, továbbá egy olasz tiszt. A magyar hadsereg részéről Schreiter Ferenc vezérkari ezredes és Puskás őrnagy voltak jelen. Külön hangsúlyt adott a protokolláris eseménynek, hogy a vonaton érkező küldöttség magával hozta a város karhatalmi erőinek felfegyverzésére szánt kézfegyvereket és muníciót, majd hivatalosan átadták a magyar hatóságok részére a fogolytábort. Ezzel együtt a román őrséget a magyar rendőri és csendőri erők felváltották, melyet a táborlakók lelkes éljenzéssel fogadtak. Még ugyanezen a napon, a nemzeti hadsereg „előretolt karhatalmaként” a délután 3 órai vonattal Budapestről megérkezett egy 100 csendőrből álló különítmény is Kecskemétre.³⁷⁶ „Tisztelettel jelentem, hogy a román katonai megszállás a mai napon megszűnt”³⁷⁷ – tájékoztatta ünnepélyesen Kecskemét helyettes rendőrfőkapitánya a városi tanács testületét, 1919. november 19-én kelt jelentésében. A két katonai fogolytábor – úgy a legénységi, mint a tisztitábor – felügyeletét a magyar államrendőrség helyi szervei tervszerűen és rendezett körülmények között már előző nap átvették. Ugyanezen a napon kerültek átadásra a város legfontosabb közlekedési, távközlési stratégiai pontjai, hivatalai is, mint a vasúti pályaudvar, posta- és távíroda épületei. A telefonközpontot viszont egészen a teljes csapatkivonás végéig ellenőrzés alatt tartotta két odarendelt cenzor képviselőjében a román királyi hadsereg. Szintén a kivonulás előtti napon, 18-án vette át a rendőrség a megszálló szervek által elfoglalt térparancsnokság hivatali helyiségeit. „Minden a legnagyobb rendben és pontossággal történt” – nyugtázta jelentésében Barna helyettes főkapitány az átvétel menetét. A román megszálló csapatok utolsó egységei 1919. november 19-én, reggel 8 óra után hagyták el a város belterületét. A csapattestek kivonása a Műkertnél Újkécske felé kivezető úton, gyalogos menetben történt, mivel az antantmisszió rendelkezése folytán a Tisza vonalán túlra nem vihettek magukkal semmit, ami nem volt a hadsereg tulajdona. A távozó erőket a polgári lakosság védelme érdekében 12 lovas rendőr kísérte el a város külterületi birtokán túlra, egészen Alpár község határáig. A katonák Szentesnél szállhattak vonatra, s a szerelvény Debrecen irányába vitte az alakulatokat.³⁷⁸ A kivonulást követően akadtak néhányan, akik dezertálva csapattestüktől megbújtak a városban, azzal a szándékkal, hogy Kecskeméten teleped-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

jenek le. November 21-én a magyar hatóságok 20 román állampolgárt tartóztattak le a városban.³⁷⁹ A kivonulás megkezdése előtt, a hadsereg részéről megnyilvánuló túlkapásokkal, esetleg kialakuló anarchiával szemben fokozódott a lakosság félelme, melyre Istók Gyula, Kecskeméti Katonai Állomásparancsnokság ezredese jelentésében is utalt: „A november hó 18-19-i éjszakán a város közönségét bizonyos izgalom töltötte el. A keresztény lakosság tartott tőle, hogy a románok az utolsó éjjel nagyobb fosztogatást követnek el, a zsidóság és a hozzá simuló destruktív elem pedig félt, hogy a polgárság éreztetni fogja vele felgyülemlett haragját.”³⁸⁰

Ahogy a román csapatok bevonulása, a megszállás időszaka, úgy az idegen haderők demarkációs vonalon túlra történő visszavonása sem volt mentes erőszakos, önkényes cselekményektől. Ezek legjellemzőbb formái a különböző jogcímeken, a beszolgáltatási kötelezettségen felül végrehajtott katonai rekvirálások és a zár alá vett termények megtérítésének elszabotálása voltak. Leggyakoribb indokként a román katonai tisztviselők parancsnoki központjuk, azzal együtt hivatalos okmányaik, pénztáruk és bélyegzőik elvezénylését hozták fel.³⁸¹ Előfordult, hogy a katonai fegyelem lazasága miatt bűncselekmények történtek, melyre példa a ceglédi vasútállomáson lefolyt incidens, melynek során román katonák egy csoportja súlyosan bántalmazott egy ott tartózkodó, rokant magyar katonát. A legsúlyosabb, tragédiával fenyegető eseménysor Kecskemét határában, Kiskeckemét mellett játszódott le, ahol november 12-én egy agyonlőtt román katona holttestét fedezték fel. A helyben állomásozó katonai erők közrefogták a helységet és az egység parancsnoka a lakosság elleni terror alkalmazásával – konkrétan a település lövetésével – fenyegette meg a magyar hatóságokat, amennyiben azonnal fel nem deríti a bűncselekmény elkövetőjét és ki nem adja a tettest. A gyilkosság kinyomozásáig a román parancsnokság foglyul ejtette és túszként tartotta Szappanos István városi árvaszéki elnököt.³⁸² A pattanásig feszült helyzetben „teljes erővel” megindított vizsgálat Fekete Zsigmond főhadnagy másnapi telefonos gyorsjelentése alapján sikeresen zárult, ezzel a túszhelyzet Kiskeckeméten feloldódott.³⁸³

A nemzeti hadsereg Lajosmizse és Kerekegyháza felől történt bevonulásakor a korabeli sajtó tudósításai szerint Kecskemét népe valószínű örömmámorban úszó, egységes embertömeget alkotott. Kádár

Gyula, a nemzeti hadsereg egykori tisztje visszaemlékezéseiben azonban már más szemszögből és emlékekkel idézte fel az újságokban demonstrált közhangulatot, mely nem volt sem túl lelkes, sem felfokozott. Az emberek sokkal inkább megrettentnek és csalódottnak látszottak: „*Bennünket ezen a napon [november 22-én] az esti órákban riadóztatnak. [...] Azonnal vasúti kocsikba rakódunk, és megyünk Kecskemétre. Ezredparancsnokunk közli, hogy ott egy Héjjas Iván nevű gazdálkodó vezetésével [...] terrorbandák működnek. Feladatunk Kecskemét környékén a közbiztonságot helyreállítani, a bandákat lefegyverezni. Reggelre érünk oda. A városban nyugalom. Fogadtatásunk hűvös. Sem éljen, sem zászló. Látszik, hogy az emberek ijedtek, megfélemlítettek*”.³⁸⁴ A félelemmel teli általános közhangulat oka nem csak a megszállás okozta temérdek sérelem és sokk volt, inkább az azelőtti napok tragikus eseményei és a tisztikülönítményesek véres akciói voltak.

A város zsidó felekezeti polgárainak élete ez idő tájt különösen nyomasztóvá kezdett válni. Tény, hogy a kommün alatt erősen felülreprezentált arányban voltak izraelita vezetők, így a kollektíven alkalmazott bűnösség mentén a közelmúlt árnya minden izraelita polgárra kivetült, akár szerepet vállalt a tanács hatalomban, akár nem. A városban és környékén ténykedő tisztikülönítmények működését a román intervenciók erői hivatalosan nem támogatták (a belügyminiszternek a letartóztatottakkal való emberséges bánásmód legszigorúbb betartásáról szóló 103/1919. B. M. res. sz. rendelete alapján³⁸⁵ erről eleve szó sem lehetett), de aktivitásukat eltűrték, így lényegében hallgatólagosan szemet hunytak felette. A városi adminisztrációtól függetlenített (államosított) karhatalom vezetése több esetben együttműködött a terrorakciókat irányító ellenforradalmi csoportokkal. Sándor István polgármester minden tekintélyét latba vetve igyekezett az ártatlanul letartóztatottak segítségére lenni, igazolásokat adott ki, panaszleveleket, kérelmeket fogalmazott, de a rendőrségre közvetlen ráhatást nem gyakorolhatott.

Fokozták az egyébként is izgatott közhangulatot azok a szóbeszéd formájában terjedő híresztelések is, melyek zsidó származású vörös hadseregbeli tisztiek román segédlettel történő kiszabadításáról szóltak. A szabadítási akciók kivizsgálására a megye főispánja és a város polgármestere eljárást kezdeményezett a város rendőrkapitányánál, melynek eredményeiről végül a belügyminisztert is tájékoztatni kellett. A lefoly-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

tatott nyomozás dacára végül az ügy több fontos részlete homályos maradt, így az események hátterét pontosan tisztázni nem lehetett. Az eset narrációja és a vizsgálat előfeltevései alapján érezhető a közszájon forgó antiszemita felhang, mely egy cionista-kommunista szervezkedésre vonatkozott. Ezt a prekonceptiót a hivatalos jelentés – bizonyítékok híján – végül nem találta beigazoltnak. Az eset körülményeire vonatkozóan annyi tudható, hogy a román hatóságok (pontosabban a VI. román hadosztály „informatiós iroda főnöke”, Savu őrnagy) 1919. augusztus 28-án, az államügyészség fogházából a kommunista tevékenységgel megvádolt fogva tartottak közül 12 főt kihallgatásra magához berendelt, kiket ezt követően szabadlábra bocsátott. Az elengedett őrizetesként közül 11 fő izraelita származású és egy keresztény volt. Három nappal később a románok újabb két, ugyancsak zsidó származású gyanúsított elengedését is sikerrel kieszközölték. Mindezek mellett a románok a városi rendőrségre is nyomást próbáltak gyakorolni, Goldberger Herman zsidó kereskedő fogva tartott szabadon engedése érdekében, de ez esetben a katonai parancsnokság nem tudta keresztülvinni akaratát. (Goldbergert később a magyar rendőrhatalom által lefolytatott vizsgálat tisztázta a vádak alól. Sőt, mi több, a hatósági jelentés kiemelte, hogy nevezett nem csak hogy nem veszélyes a társadalmi békére nézve, de egyenesen a bolsevik „*dictatúra ellen viselt dolgai nyertek megerősítést...*”³⁸⁶.) A városi rendőrkapitány mind szóban, mind írásban tiltakozásának is hangot adott „*a politikai foglyok ügyeibe való beavatkozás ellen*”.³⁸⁷ A városi kapitány jelentésére alapozva, Kecskemét polgármestere összegezte a lefolytatott nyomozás eredményét, melyet tájékoztatásul a belügyminiszter részére is megküldött: „*A zsidók állítólagos szervezkedéséről, hogy a románok kivonulása után a hatalmat ismét magukhoz ragadják, nincs semmi tudomásunk, ilyenre következtetni engedő jelek nem voltak észrevehetőek.*”³⁸⁸ Azon feltételezést, miszerint a város zsidó lakosai cionista összeesküvésre, hatalomátvételre készültek volna, a rendőrkapitány is cáfolta. Jelentéséből az is kiviláglik, hogy a fogva tartottak érdekében legtöbbet hozzátartozóik tettek. Emellett több személy rendelkezett a város polgármesteri hivatala által kiadott igazolvánnyal is, mely a kommunista rendszerrel való együttműködés gyanúja alól mentesítette őket. Kecskeméten zsidó hatalomátvétel veszélyével riogatni

minden valós alapot nélkülözött, mert „*tény az, hogy Kecskeméten 90 000 - 100 00 lakoshoz van 10 000 zsidó; kik közül Kecskeméten, – a közigazgatásnál, a postán, a vasúton, adóhivatalnál, törvényszéknél – stb. ha lehetséges alig van 50 – alkalmazva. A zsidók túlnyomó részben kereskedéssel és üzlettel foglalkoznak, – mint ilyenek álltak a várossal üzleti összeköttetésben*”³⁸⁹ – áll a fent idézett jelentésben.

Kecskeméten és környékén a románok kivonulása és a nemzeti hadsereg reguláris erőinek megérkezése között eltelt néhány napos interregnumot Héjjas Iván nagygazda (a román megszállás alatt pótcsendőr), Francia Kis Mihály kecskeméti földműves és az Erdélyből menekült Raád Árpád vezette paramilitáris erők arra használták fel, hogy a város zsidó polgárainak egy részét meggyilkolják. A hazai és nemzetközi nyomás hatására kiküldött vizsgálóbizottság 1919 decemberében 62 holttestet hantolt ki Lajosmizse határában. Azt is megállapították, hogy az elfogottakat kivégzésük előtt sok esetben brutálisan megkínózták, megcsonkították. Néhányuk nyakába táblát akasztottak, melyen ez állt: „*Így jár minden zsidó, aki nem megy el Palesztínába*”.³⁹⁰ A letartóztatottakat, többek között Fritz Rezsőt, Hegedűs Rezső tanítót, Deutsch Imre banktisztviselőt és Fekete Adolf kereskedőt összekötözték, kocsikra tették, és ismeretlen helyre hurcolták. Fritz eltűnt, a másik három férfi borzalmasan megcsonkított holttestét később az orgoványi erdőben megtalálták.³⁹¹ A kedélyek ezután sem tudtak lecsillapodni. November 19-én Héjjas különítményeseivel, saját bevallása szerint a fővezérség támogatásával a háta mögött (a csendőrparancsnokság és katonai állomásparancsnokság illetékességét mellőzve), „polgárőr” csapatával bevonult Kecskemétre a városháza elé. Ott a főispán-kormánybiztosnak kijelentette, hogy a városparancsnokságot ezennel átvette. Az önmagának vindikált jog mentén, kiáltványban értesítette Kecskemét lakosságát statárium életbe léptetéséről, melyben szigorú és azonnali megtorlás mellett elrendelte a közrend fenntartását, a fegyverek beszolgáltatását (karhatalmi erők kivételével), az üzletek és nyilvános helyek nyitvatartási idejének és a gyülekezési jognak a korlátozását.³⁹² A különítményesek még ugyanezen a napon, majd 21-én hajnalban ismét betörték a kecskeméti törvényszéki fogházba. A fogházőrség és az erősítésül kirendelt 10 főnyi rendőrcsapat lefegyverzését követve össze-

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

sen 36, kommunizmussal gyanúsított foglyot hurcoltak el.³⁹³ Az ólmos botokkal összevert túszoikat válogatott kínzások után gyilkolták le az orgoványi erdőben. A kegyetlenkedések november 21-én tovább folytatódtak: Francia Kiss Mihály tiszthelyettes társaival (köztük pótcsendőrökkel) a Kecskemétről Lajosmizsére induló vonatról leszállította a zsidókat: Neubauer Izidor gyufagyári vezérigazgatót, Nemes Gusztáv főreáliskolai tanárt, Wertheimer Jenő tanulót és Fleischmann Zsigmond szabót. Lajosmizsén ugyanez a csoport letartóztatta Fodor Zsigmond kereskedőt, akit ezt követően egy Kecskemét melletti tanyán fejszével agyonverték.³⁹⁴ Az erőszak elharapózása előtt a lakosság személy- és vagyonbiztonságáért felelős szervek tehetetlenül álltak, ezért a főkapitány beadta lemondását. A rendőrség és a közhatalmi szervek ismételten nem védték meg az ország állampolgárait, a jegyzőkönyvek felvételén kívül hathatós nyomozati intézkedéseket, megtorló erőfeszítéseket nem tettek (nem is tehettek). A nemzeti hadsereg megérkezésével a vérengzések alábbhagytak, de teljesen továbbra sem szűntek meg. Például 1920. február 6-án a színházi előadás alatt, családjának jelenlétében hurcolták el László Elek kecskeméti kereskedőt ismeretlen tettesek. A kereskedő ellen sem kommunista konspiráció miatt, sem más politikai ügyben eljárás nem zajlott, így a tett háttérében – antiszemita célzatosság mellett – csak nyereségvágy állhatott.³⁹⁵ A Héjjas-féle különítményesek tehát még 1920 tavaszán is aktívak voltak, gyilkoltak és raboltak, miközben bujkálniuk sem kellett.

Nem volt a társadalomnak olyan szegmense, melyet kisebb vagy nagyobb mértékben nem érintett volna a nagy háború kitörése óta súlyos anyagi, erkölcsi, családi veszteség. Városszerte mély csüggedtség és nyugtalanság jellemezte a közhangulatot. „*Nincsen olyan ház, nincsen olyan kebel, ahol gyász vagy keserűség ne vert volna tanyát*”³⁹⁶ – olvasható Kecskemét főispánjának a város polgáraihoz szóló nyilatkozatában. A lerabolt és területileg megfogyatkozott ország súlyos gazdasági bajainak megoldása, az elszenvedett sérelmek, veszteségek orvoslása, az ellátatlan tömegek élelmezése, a személy- és jogbiztonság lehető leggyorsabb konszolidálásának nehéz feladata várt a kormányzat és a közigazgatás apparátusára. A hatalmi viszonyok átmenetisége és a kiélezett közhangulat nagy óvatosságot követelt meg a közhivatalok,

tisztviselők, közegek részéről: „*Utasítottam a város összes hivatalait, hogy a legnagyobb türelemmel és testvéri szeretettel hallgassa meg bárkinek panaszát s vagy azonnal orvosolja, vagy értelmesen magyarázza meg, ha az orvoslást az ország sanyarú helyzete ez idő szerint lehetetlenné tenné*”³⁹⁷ – szöveg a főispáni intelem a köz tisztviselői felé. Ugyanakkor figyelmeztetésül a hivatalok méltósága mellett is szót emelt a vármegye legmagasabb rangú kormányzati vezetője: mindenkire, aki a hatóságok tekintélyét akár szóban, akár írásban csorbítani merné, a törvény legszigorúbb eszközeivel sújt le.

Még szigorúbb ítélet várt a szegedi katonai kerületi parancsnokság nyílt parancsa értelmében a katonai alakulatok alá rendelt, bűncselekményeket elkövető személyekre. Statáriális úton, rögtönítélő bíróság kiszabta kötél, vagy golyó általi halálbüntetés terhelte mindazon reguláris erőkhöz beosztott személyeket (így a csendőröket is), kiket gyilkosság, rablás, gyújtogatás, rongálás, nyilvános erőszak, lázadás vagy lázongás vétségéért vontak felelősségre.³⁹⁸ Fentiekhez hasonló erélyességgel címzett dorgáló utasítást a főispán Kecskemét város törvényhatóságához, azon felháborodást okozó ügy kapcsán, miszerint a nemzeti hadsereg november 23-i bevonulását követve sem szerepelt a város pecsétjén a szent korona, mely cselekedet a „*hazafias lelkesedéssel, a nemzeti érzés fellángolásával*”³⁹⁹ nem egyeztethető össze. A magyar államiság, nemzeti egység és függetlenség tekintélyén esett ilyen mérvű csorba, mely mint megütközést és felháborodást keltő skandallum, azonnali intézkedést követelt. Elvárásaként lett megfogalmazva az is, hogy a megszállás hónapjai alatt tiltott⁴⁰⁰ nemzeti lobogók ismét kerüljenek ki a város exponált épületeire. Ebben a visszásságtól terhes közegben és légkörben folyt a nemzeti hadsereg részére indított „önkéntes” felajánlások összegyűjtése, természetesen a törvényhatóságok, közhivatalok legteljesebb támogatása mellett. Kecskemét összesen egymillió koronát, a város lakossága pedig kb. 1,3 milliót gyűjtött össze 1920 szeptemberéig.⁴⁰¹ A különböző módszerekkel, nyomásgyakorlással kieszközölt, „*a Magyar Nemzeti Hadsereg céljaira befolyt önkéntes adományok*” lajstromát a főispáni apparátus naprakészen vezette azokról, kik „*megértve a nagy idők szavát*” befizetéseikkel támogatták az új rend fegyveres erőit.⁴⁰²

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

Szegedi magyar katonai kerületi parancsnokság.

30. szám.

Szeged. 1919. évi november 26-án.

MAGYAR KATONAI
Kerületi parancsnoksági parancs.

276/ü. szám, Szeged, 1919. november 25.

PARANCS.

Rögtönítelő bíraskodás elrendelése.

A.

A magyar hadügyminiszter f. évi november hó 15-én kelt 157794/12. 1919. számú rendelete alapján a

rögtönítelő eljárást

kihirdetem. Ehhez képest:

I. rögtönítelő eljárásnak van helye a következő **büntettek** eseteiben:

a.) gyilkosság, (Kbtk. 413-417. §§.)

b.) rablás, (Kbtk. 483-489. §§.)

c.) gyújtogatás. (Kbtk. 448-454 §§.)

d.) idegen tulajdonnak gonoszsgból való rongálása által elkövetett nyilvános **erőszakoskodás**, (Kbtk. 362. §.) továbbá:

e.) lázadás, (Kbtk. 167. és 168. §§.) és

f.) lázongás, (Kbtk. 349. és 350. §§.)

II. A rögtönbíráskodás kiterjed a következő személyekre:

a.) ezen katonai kerületi és körlet parancsnokságnak alárendelt minden katonai kötelékhez tartozó összes egyénre, illetve minden ezen katonai kerületi és körlet parancsnok mint illetékes parancsnok bűnvádi üldözési jogköre alá tartozó csendőr egyénre.

b.) minden ezen katonai kerület és körlet területén tartózkodó vagy oda jövőben beérkező egyes katonai (csendőr) egyénre és ilyen katonai alakulatok egyéneire is, a mennyiben az I. alatt felsőrot büntetteket az alábbi III. alatt megjelölt területen (vagy más rögtön bíraskodás alatt álló területen) követik el és ily területen kerülnek kézre.

III. A rögtönbíráskodás hatálya **területileg** kiterjed:

a.) a szegedi katonai kerület és körlet azon részeire, melyek ez idő szerint idegen megszállás alatt nem állanak,

b.) ezen területnek illetve körletnek ez időszert még idegen megszállás alatt álló területére az idegen fegyveres erő kivonulásától kezdve.

IV. Ezen rendeletem **időbeli** hatálya, a kihirdetés napjától veszi kezdetét.

V. Felhivok tehát mindenkit, hogy különösen az ily bűntettek elkövetéséül annival is inkább tartózkodjék, mert aki a kihirdetés után ily bűntettet követ el, rögtönítélő eljárás alá kerül és a bűntett minőségéhez képest kötél vagy golyó általi halállal büntetetik.

B.

1.) Ezen parancs minden katonai (csendőör) egyénnel (tisztekkel, tisztviselőkkel és legénységgel) a katonai szolgálati utasításokban meghatározott módon azonnal közlendő, illetve a kivonult legénység előtti felolvasandó és anyanyelvén megmagyarázandó. A kihirdetés havonként megismétlendő.

2.) Az első kihirdetés napja minden önálló alakulat által a katonai ügyész-szel (Szeged, Béke utca 11-13. sz.) haladéktalanul közlendő.

3.) A politikai hatóságokat kérem, hogy a fenti A.) alatti parancsot hatóságuk meg nem szállott és esetről-esetre megszállás alól mentesülő területén a szokásos módon legszélesebb körben azonnal tétessék közzé, s a közzététel napját a katonai ügyésszel (Béke utca 11-13.) sürgősen közöljék.

Pleplár s. k. alezredes,

kerületi és körlet parancsnok,
mint illetékes parancsnok

Kormanybirtok

BEJUTOTT: 1919. XI. 9.	1
<i>RS</i>	
NYELTIKI	

*Polgármester úrnak
Szegeden*

*A magyar katonai kerületi parancsnokság 30. n. parancsát
mellékelve megküldve felhívom
Magyarodot, hogy az előírtak
körben közhírre tétessék s a közhír
nél napjard szeged körletén
névelkedjék.*

Kezelve 1919. december 1.

*A parancs
előadó.*

Kormanybirtok

1919. XII. 14

15. ábra: A Szegedi Magyar Katonai Kerületi Parancsnokság statárium bevezetéséről kiadott hirdeteménye

Forrás: MNL BKML IV. 1901. b 128/1919.

■ Kitekintés: A kecskeméti székhelyű főszolgabírói hivatal hatáskörébe rendelt körzet ügyei

„...Felelősségem teljes tudatában állítom, hogy a csongrádi járás a maga lakosságát sem lesz képes kellően ellátni.”⁴⁰³ – tudósított a Dél-alföld lakosságának kétségbeejtő helyzetéről a Csongrádi járás főszolgabírója 1919. augusztus 23-ai jelentésében, a román csapatok megszállásának időszakából.

A Vörös Hadsereg utolsó offenzívájának totális összeomlását követve a román haderő egységei átözönlöttek a Tisza vonalán, majd akadálytalanul nyomultak előre, Budapest felé. Augusztus 3-a estéjére teljesen körülrzárták a magyar csapatokat, az egységek sorban megadták magukat vagy szétszéledtek, így a Duna–Tisza köze nagy része ellenőrzésük alá került.

A háborús pusztítással, megszállással járó gondok, a szállítás, közlekedés széthullása, a gazdasági élet megbénulása rendkívüli feladatok elé állították a magára maradó kisebb-nagyobb települések közigazgatását. Nagymértékben fokozták a bizonytalanságot a községi és városi tisztviselők ellen megkezdődő igazoló eljárások, letartóztatások, elmozdítások, melyek az egyébként is szétszüllesztett közigazgatást tovább gyengítették. Jól jellemzi a kaotikus viszonyokat, hogy például a román katonai parancsnokság részére az 1918. évi költségvetést számos település esetében egyszerűen nem lehetett felterjeszteni (a kiskőrösi járás területén pl. Szabadszállás, Izsák, Csengőd, Prónayfalva⁴⁰⁴ esetében, Páhi község a direktórium alatt megsemmisült⁴⁰⁵). A Csongrádi járásban – ahogy nyilván más járások területén is – több község közellátási biztosát „*politikai megbízhatatlanságuknál fogva*”⁴⁰⁶ fel kellett menteni állásából. A kiskőrösi járási főszolgabíró a kecskeméti székhelyű főispáni hivatalhoz 1919. októberében intézett jelentésében – a postaforgalom beszüntetésén és a jogellenes rekvirálásokon túlmenően – arról tett panaszt, hogy a járás községeiben az „első forradalom” alatt elzavart jegyzőket a felettes román katonai parancsnokság nem engedi hivatalukba visszatérni.⁴⁰⁷

Ilyen körülmények között a beszolgáltatások határidős teljesítését, a közellátási feladatok végrehajtását a lehetetlennel volt határos maradéktalanul teljesíteni. A közlekedés tiltása, a posta és távirda szünetelése miatt a járások közigazgatását nem lehetett normálisan megoldani. A hadiállapotok okozta zűrzavar és ideiglenesség időről időre felvetette az eredetileg megállapított illetékességi területek korrekcióinak szükségét. Ennek során következett be a 10. román gyalogezred megszállási körzetéhez sorolt, a Kiskőrösi járásba tartozó Mélykút, Jánoshalma és Kisszállás községek Kiskunhalas város fennhatósága alá helyezése, mivel azok irányítása a járási főszolgabírói hivatalból ilyen körülmények között lehetetlennek bizonyult. Mélykút csak névleg tartozott a román katonai közigazgatás alá, ténylegesen a szerb megszállási övezetbe esett, továbbá Kisszállás és Jánoshalma a budapesti antantmisszió rendelkezése alapján megszállási övezeteken kívüli, úgynevezett semleges zónába estek. Ennek értelmében területükön megszálló csapatoknak sem tartózkodni, sem rekvirálni nem volt szabad. Ugyanígy a Jánoshalmával szomszédos, de jogilag szintén semleges zónába sorolt Rém és Borota esetében is kezdeményezte a rendezett tanácsú város polgármestere Kiskunhalas közellátási és közigazgatási illetékességéhez való csatolásukat, végül pedig a Harkakötöny pusztá feletti fennhatóság elismerését is.⁴⁰⁸ 1919. szeptember elején a közigazgatási és közellátási beosztás tekintetében Bugac-Monostor pusztá Kecskemét városhoz csatlakozott, Alpárt Kiskunfélegyháza városhoz osztották be, míg Sövényháza és Kistelek községeket Csongrád vármegye tiszántúli (csongrádi) járásához sorolták át.

A csongrádi főszolgabírónak az intervenció első időszakában készített jelentésén keresztül bepillantást kapunk a megszállás teljes terhére cipelő magyar vidék magárahagyatottságába, kiszolgáltatott, reménytelen helyzetébe. A főszolgabírói hivatal a jelentés elkészítéséig az illetékességébe tartozó Csanytelek és Tömörkény községekkel érintkezésbe sem tudott lépni (a kiskőrösi járás esetében ugyanez volt a helyzet Csengőd környéki pusztákkal⁴⁰⁹), mert a románok még a közigazgatás vezetőinek sem adtak szabad mozgást lehetővé tevő igazolványokat. A területet ellenőrzés alatt tartó katonai térparancsnok megtagadta a lakosság mindennemű mozgását, benne a Tiszán való átkelését is, így

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

az ott élő birtokosok az árvíz által még megmaradt értékeikhez sem juthattak hozzá, földjüket sem művelhették. A vöröskatonák által átvágott védgát kijavítására kirendelt fuvarokat önkényesen lefoglalták, annak ellenére, hogy csapataik ellátásához rendelkeztek megfelelő számú kirendelt kocsival.⁴¹⁰

A megszállás minden terhét egy eleve legyengített, kivéreztetett térségnek kellett viselni. Mindemellett a nyár folyamán kedvezőtlenre fordult, hűvös időjárás és a krónikus tüzelőanyag-hiány önmagában is komoly nehézségeket okozott, ami az augusztusi cséplési munkálatokat jelentősen hátráltatta, mindezt pedig súlyosbították a tavaszi áradások kártételei. Csak Csongrád község közel 25 ezer katasztrális holdnyi szántóterületéből az év tavaszán a megáradt Tisza 8000 holdat öntött el, belvíz miatt 1000, a forradalmi események zűrzavarában további 2000 hold maradt megműveletlenül. Mindehhez társult, hogy a Tiszavonalat védő 10–15 ezres Vörös Hadsereg élelmezése szinte kizárólag Csongrádot sújtotta, mely a helyi gazdák jószágállományát gyakorlatilag teljesen felélte. Ezt tetézték az átvonuló román csapatok fosztogatásai, rekvirálásai, melyek súlyosbították a lakosság szörnyű helyzetét. A községet uraló térparancsnok a húsínséget enyhítő, a Tisza-vidéken rendkívül fontos halászatot teljes egészében hatáskörébe vonta, az csak engedéllyel és katonai fedezet mellett volt folytatható. A teljes halfogás kizárólagosan a parancsnokságot illette meg.⁴¹¹ A megszálló csapatok a pénzügyek vagyonát is megsarcolták: a katonai hatóság a páncélszekrények kulcsait lefoglaltatta, ezzel az elzárt térségben a közvetlen gazdasági károkozásokon túl a pénzforgalmat is teljesen megakasztotta. (A pénzügyek vagyonának zárolására, illetve közpénztárak lefoglalására másutt is sor került, emiatt Kiskunfélegyházán például a városi tisztviselők, alkalmazottak fizetése és a közellátás biztosítása forgott kockán.⁴¹²) A Csongrádi járás veszteségeihez mérhető adatokat gyakorlatilag bármely más járás esetében is fel lehet sorakoztatni. Kalocsán is a forradalmi események mellett a rendkívül kedvezőtlen időjárási körülmények, az 1919. évi kedvezőtlen, hűvös időjárás egyaránt visszavetette a mezőgazdaságot, melyek miatt a szántóterület 50–70%-a bevetetlen maradt, a szarvasmarha-állomány fél év leforgása során közel ezer darabbal apadt.⁴¹³ „*Méltóztassék a Kecskeméten székelő magasabb román*

kir. katonai parancsnokságnál közben járni, hogy járásom területén a román katonaság részéről folytatott gabona, szarvasmarha, stb. rekvirálás beszüntetessék [...] a járást teljesen kifosztották és ha a mostani rekvirálás is végre hajtatik, az éhínség az egész járásban mielőbb ki fog törni [...] attól lehet tartani, hogy a nép elkeseredése lázongássá fog fajulni”⁴¹⁴ – olvasható a főszolgabíró kérvényében, melyre a felzetten feltüntetett tömör válasz az alábbi volt: „járása területének a gabona-, marha stb. rekvirálás alól való mentesítését nem eszközölhetem ki, mivel a viszonyok az egész területen hasonlóak.”⁴¹⁵

„Nyomorúságunk daczára is készséggel vállalkozunk arra, hogy a járás területén elhelyezett mostani létszámú katonaságot élelmezzük” – vélekedett a Csongrádi járás főszolgabírója augusztus 23-án kelt bizakodó jelentésében.⁴¹⁶ A megállapítás optimista hangvétele csak a katonai megszállás rövid átmenetiségébe és ezzel együtt az elszenvedett károk csekélyebb mértékébe vetett alaptalan bizalommal magyarázható. A jó reménység néhány hét elteltével kilátástalanságba fordult, a hónap végétől pedig valósággal záporoztak a járásbírói hivatalok, előljárásságok részéről a főispánhoz írt beadványok, kérvények, panaszok a beszolgáltatások mérséklése, beszüntetése, illetve a jogellenes és igen sokszor durva rekvirálások (rablások) megakadályozása ügyében.⁴¹⁷

1919 szeptember elején a kiskőrösi és kalocsai járások főszolgabírói a főispán közbenjárásával a román parancsnoksághoz fordultak, hogy a beszolgáltatások kirovásába a polgári hatóságot is vonják be, mivel az ottani katonai csapatok számára előírt, 40 napi szükségletre tervezett beszolgáltatási kötelezettségeket egyes községek számára reménytelen volt teljesíteni. A kiskőrösi járás területét a román katonai szervek jogtalan rekvirálásaikkal⁴¹⁸ és bürokratikus indokkal élve kettős adóztatással sújtották. A megszállás során mindvégig tisztázatlan maradt, hogy a járás pontosan mely katonai parancsnoksághoz tartozik, kinek kell a beszolgáltatásokat, rekvirálási rendeleteket teljesítenie, „mert tulajdonképpen nincs megállapítva, hogy a kiskőrösi járáshoz mint katonai körzethez pontosan melyik községek tartoznak. Tudniillik a 6 ik gyalogos hadosztály megszállása alkalmával más, az I-ső lovas hadosztály megszállása alkalmával szintén más s az I-ső vadász hadosztály megszállása alkalmával ismét más községek voltak ide

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

*sorolva és alárendelve.*⁴¹⁹ A zavaros viszonyokat kihasználva az itt állomásoztatott első lovas hadosztály hatodik dandárjának parancsnoka Fülöpszállást és a szomszédos községeket (Kerekegyháza, Szabadszállás, Izsák, Csengőd) külön körzetté alakította. A Kiskőrösön már korábban összevont csapaterő részére az összegyűjtött élelmet lefoglaltatta, majd új igényléssel állt elő, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a járásban előzetesen összevont 11. dandár a lakosság tartalékait addigra már bőven felemésztette. Az érintett települések a kiszabott újabb terheket (4 vagon széna, 50 mázsa liszt, 10 vágómarha⁴²⁰) ennél fogva nem tudták teljesíteni,⁴²¹ főképp, miután sor került a gazdák malmoknak őrlésre beadott búzakészletének zárolására is. Így végül ott is hiány mutatkozott, ahol bőven arattak termést.⁴²² A Kalocsai járásban a román csapatok által eszközölt „*féktelen és rendszertelen rekvirálás*”⁴²³ teremtett kész helyzetet. A hadsereg önkényeskedése, a települések értelmetlen mértékű megsarcolása a lakosságot teljesen kiforgatta maradék kis javaiból. A gazdáktól erővel a saját élelmezésükre szánt vágómarhákat, élelmiszert, sőt még a vetőmagot is elvették, míg saját maguk számára hónapokra elegendő élelmezési cikket halmoztak fel.

A beadási kvóták elmaradása személyi felelősségre vonást, további erőszakos katonai rekvirálást és ezzel együtt bármilyen ellenőrizhetetlen erőszakos cselekményt, súlyos túlkapásokat egyaránt maga után vonhatott. Kiskőrösön például a 4. tüzérüteg részéről katonai erővel folytatódott a lakosság kifosztása. A hadsereg az általa eredetileg követelt 10 mázsa szénát – mivel „*hatósági úton a termelők kifosztása nélkül összeszedni nem bírtuk*” – állította a járási főszolgabíró – végül százszorosán maga szedte be. A rekvirálások végeztével vasúton elszállítottak 10 vagon szénát, helyben bevagoníroztak további 10 mázst és mindezen felül, az állomáson földre rakva várt elszállításra még 260 mázsányi takarmány (széna, árpa és zab) is: összesen 1000 mázsa összsúlyban.⁴²⁴ Az állandó szankciók elkerülése érdekében létfontosságú lett volna a szorult helyzetű járást terhelő beszolgáltatási kötelezettségek újraosztását kieszközölni, a kérelmet a román parancsnokság azonban kategorikusan elutasította.⁴²⁵ A katonai egységek által megszabott igazgatási határok megváltoztatására hivatkozással másutt is találunk „különadók”, sarcok kivetésére példát, mint Kiskunmajsa és Jászszentlászló községek esetében.⁴²⁶

A Kalocsai és Kiskőrösi járások főszolgabíróinak panaszai mellett Kiskunhalas város polgármestere is beszámolt a román csapatok részéről megnyilvánuló kirívó önkényeskedésekről. A Kiskőrösön állomásozó román királyi gyalogezred parancsnoksága a Kiskunhalas város gazdaságában termelt és az ellátatlan lakosság részére felhalmozott több mázsa burgonyát és mintegy 60 mázsányi gabonát erővel zár alá vette és intézkedett annak elszállításáról. A jogellenes rekvirálás ellen a város közéleti biztosa panasszal élt, de a helyi zászlóaljparancsnok az intézkedést jóváhagyta, így a város semmit sem tehetett az ügyben. A termőadottsági miatt békeidőben is gabona-behozatalra⁴²⁷ szoruló Kiskunhalason a fennálló élelmezési gondokat tovább súlyosbította, hogy a város két legtermékenyebb pusztarészét a katonai közigazgatási beosztás révén elcsatolták, így a megmaradt birtokok révén végképp lehetetlen volt élelemmel ellátni a város lakosságát.⁴²⁸ Kiskunfélegyháza térségében a helyi katonai parancsnok a hivatalos eljárásrendet figyelmen kívül hagyva, szóbeli utasításokkal végeztetett nagyarányú rekvirálásokat. A Kecskeméti Közellátási Hivatal megkerülésével kiadott, tetemes mennyiségű gabona- és takarmánybegyűjtésre vonatkozó utasításokat folytatólagosan végre is hajtatta a községi elöljáróságokkal,⁴²⁹ illetve önhatómúlág, katonai erőszakkal szedette be a kirótt kvótákat.⁴³⁰ Az állandó jogellenes rekvirálások a járás közellátását aggasztó helyzetbe hozták.

A megszállt területen a közbiztonság állapota semmivel sem volt megnyugtatóbb, mint Kecskemét vidékén. Sőt, a főispáni hivatal székhelyétől távolabb élők jószerével teljesen magukra maradtak, legfőljebb egy-egy főszolgabírói jelentés, községi bírói kérelem hívta fel a figyelmet az Alföld elzárt tanyavilágán zajló drámákra. A napi megélhetés küzdelmeiben, a gazdálkodás ellehetetlenülésén, a beszolgáltatási kötelezettségek terhein is túlmutató gondot jelentett a megszálló csapatok erőszakos magatartása a civil lakossággal szemben. A Csongrádi járás főszolgabírója már augusztus hónapban jelenteni kényszerült, hogy a járás területén sorozatosan ismétlődő bűncselekményeknek van kitéve a lakosság, „*a román katonák lépten-nyomon rabolnak és garázdálkodnak*”.⁴³¹ A teljességgel kiszámíthatatlan módon és időközökben rekviráló katonák, a fegyelmetlenül, sokszor lerészegedve a vidéket járó portyázó csapatok a védtelen lakossággal szemben számtalan esetben erőszakosan léptek

„Nincs már nekem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat védté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

fel. Különösen a ritkán lakott, tanyás vidékek lakói éltek mindennapi aggodásban, rettegésben, hiszen az őket ért atrocitásoknak tanúi nem voltak. „*Jelentem* – olvasható a csongrádi főszolgabíró főispánnak címzett megrázó jelentésében „*hogy a román katonák állandóan bandában járnak tanyáról-tanyára, ott pénzt, értéktárgyakat és jószágot rabolnak, sőt a legelő jószágokat fegyverrel lövöldözik le, mi által még a lakosság testi épségét is veszélyeztetik. [...] Több esetben tisztességes nőket megbecstelenítettek, sőt fejletlen leányokat is és éjjel a külterületeken lakókat felverik, tőlük bort, élelmiszert és pénzt követelnek.*”⁴³² A sértettek és a közigazgatási hatóságok által tett panaszokra érdemi intézkedés, megtorlás nem történt. A megszállás előrehaladtával a köz- és vagyonzbiztonság helyzete semmit sem javult, sőt, ott is felütötték fejüket a katonák által elkövetett rablások, jogtalan rekvirálások, erőszakoskodások, ahol addig legfeljebb esetileg fordultak csak elő. Kiskunhalas város polgármestere 1919. szeptember 26-án kelt, a főispánhoz címzett felirata alapján a város környező pusztáin előforduló atrocitásokról számolt be. Felhívta előljárója figyelmét, hogy a hivatalos panasztételhez az elkövetők személyazonosságának megállapítására vonatkozó leírást a lakosoktól nem lehet elvárni, hiszen: „*a cselekmény elkövetésekor a megrémült embereknek eszébe sem jutott, hogy valami ismertető után nézzenek, az meg egyenesen lehetetlen, hogy a fegyveres románok kiléte után a pusztában lakó emberek tudakozódjanak.*”⁴³³

Az oktatás, a közművelődés a megszállt térség egészében súlyos sebeket szenvedett el. Különösen fájó, helyrehozhatatlan károk érték a városok patinás középiskoláinak, közgyűjteményeinek évszázadok alatt féltő gonddal gyarapított gyűjteményeit, berendezési tárgyait. Kiskunhalas polgármestere 1919. augusztus 27-én telefonon fordult a főispánhoz, segítő közbenjárását kérve a helyi református főgimnázium pótolhatatlan értékű könyv- és régiséggyűjteményének védelme ügyében⁴³⁴. Miután ugyanis a várost megszállta a román hadsereg, az épület katonai szálláshely lett. Ezzel együtt a gimnázium kiürítésig a középiskolai tanítás kénytelen volt halasztást szenvedni. A felvázolt pusztításnak a főispáni hivatal sem tudott gátat szabni. Egy szeptember 5-én kelt, a helyettes polgármester kézjeggyel ellátott levélben olvasható, hogy továbbra is laktanyaként szolgált a főgimnázium épülete, annak minden velejárójával: „*a Kiskunhalasi főgymnasium épülete és udvara [...] lovak által bepíszkoltatott,*

*részben pedig a román katonák által oly rombolásnak és pusztításnak lett kitéve, hogy [...] a tanév nevezett intézetben a renoválás következtében hamarosan nem lesz megkezdhető.*⁴³⁵

A közhivatal viselésének terhei

A közigazgatás nyakára ráültetett katonai prefekturák önkényes intézkedései, a szállítás, a termelés, a közlekedés benuhátsága önmagában is szinte lehetetlenné tette a járási hivatalok és helyhatóságok előjárósága számára a rendeletek végrehajtását, a kötelezettségek teljesítését. A háborús évek és a bolsevik uralom alatt megsarcolt lakosság totális elszegényedésével, a sérelmek és veszteségek halmozódásával a hivatali kar helyzete egyre kritikussá vált, mivel a népharag direkt módon a tehetetlen közigazgatás helyi képviselőire zúdult, akik viszont terhes kötelességük alól kibújni nem tudtak. A terhek az elviselhetetlenség határáig fokozódtak, immár a zűrzavar és az összeomlás rémével fenyegetve. Az irreális határidőkre kiszabott beszołgáltatásokon túl „újabb és újabb nagymennyiségű igényléseket kapunk a kerületi katonai parancsnokságoktól, a kecskeméti kórház csapattól, kecskeméti élelmezési főbiztosságtól, a fogoly táborban lévő vörös katonák részére, úgy hogy a termelő közönség már annyira izgatott, türelme annyira elfogyott, hogy most már az előjáróságokat teszi felelőssé, azok ellen izgat és fenyegetőzik [...] olyan jelenségek mutatkoznak, hogy az a közigazgatási apparátus [...] [amely] bámulatos módon állotta meg a helyét nehéz és hosszú időközön át, most ha idejében segítséget nem kap, elveszti a talajt a lábai alól.”⁴³⁶ Ugyanezt támasztja alá Páhi község jegyzője és bírója kézjeggyével ellátott beadvány is, melyben a főispán közbenjárását kéri a községi csendőrség megszüntetése, ezzel a helyi karhatalmi erők elvezénylésének megakadályozása érdekében, „miután ezen intézkedés itt a közigazgatás teljes csődjét jelentené”.⁴³⁷ Kiskunmajsa község rendkívüli közgyűlésén elhangzott határozati javaslat a megszállás alatt vergődő vidék szomorú és sötét jelenéből készített katasztert a főispán számára. A direktórium és az azt követő időszak alatt lepusztított vidék lakossága a végső elkeseredésig jutott el, melyet tetéztek a megszálló román parancsnok hatalmaskodásai és a katonák kegyetlenkedései. A teljesíthetetlen határidőkkel, szóbeli utasítások alapján, teljesíthetetlen mennyiségben

„Nincs már nékem ruhám, az oltár tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

elrekviráltatott élelmiszer-begyűjtések; a napokra étlen-szomjan elhajatott fogatosok kára; a megdézsmált és összedúlt szőlők, lelegeltetett, lábon álló gabona, a tanyán lakó családok bántalmazása, a nők megerőszkolása, a rablások és fosztogatások mind a megszálló hadsereg kártételeihez sorolandók. *„S nem elég, hogy községünket a helybeli katonaság teljesen kiéli, azonfelül a kecskeméti központi katonai parancsnokság is mérhetetlen igénylésekkel áll elő, miket teljesíteni az elöljáróság már annyira képtelen, hogy helyét kénytelen elhagyni, mert a lakossággal szemben [a] felelősséget nem bírja viselni. A lakosság türelmetlenkedik s féltő ha mindenéből kifosztják, nem fogja tudni elkeseredését mérsékelni, erőszakossághoz folyamodik s az elöljáróságot támadja meg”*⁴³⁸ – olvasható a helyhatóság tisztviselőinek kétségbeesett felterjesztésében, melyet a főispáni hivatal mellett a Budapesten székelő antantmisszió, a Belügyminisztérium és a Román Királyi Csapatok Erdélyi Főparancsnokságához is címeztek. A Kiskőrösi járás főszolgabírójának beadványa is kitért a felfokozott népharag veszélyére. A lakosság hivatali közegekkel szembeni ilyen mérvű nyílt szembeszegülésére sem itt, sem másutt, emberemlékezet óta nem volt példa: *„Egyébként most már az elöljáróságok semmiféle rekvirálást nem képesek végrehajtani, annak kivételére megbízottakat akik erre vállalkoznának kényszer eszközökkel sem lehet /kapni/ alkalmazni, még a saját ellátatlanjaink kenyér szükségletének biztosítására sem, mert okulva a múlt tapasztalatain ezek a tisztviselők inkább kenyérüket, állásaikat hagyják oda, sem hogy életüket az annyira gyűlölt rekvirálás miatt kockára tegyék”*⁴³⁹ – jellemezte a főszolgabíró a térségben kialakult közállapotokat a főispánhoz megküldött jelentésében. Közvetlenül a kalocsai főszolgabíró a katonai erők kivonulását megelőzően készített jelentésében gyakorlatilag nyílt bojkottal fenyegetőzött: *„...a román katonaság rekvirálásával és egyéb állandó erőszakoskodásaival, tolvajlásaival teljesen tönkre tesz bennünket és a további követeléseiket megfogjuk tagadni”*⁴⁴⁰.

A megszállás alatt hónapokig szipolyozott lakosság tűrőképessége 1919 novemberére itt is és másutt is véget ért. Az eluralkodó elkeseredés nyomán a közhangulat elérkezett arra a lélektani határra, ahonnan túl már a zavargások, népfelkelés, nyílt ellenállás kezdődött.

A kivonulás

1919 októberében megkezdődött a román katonai erők fokozatos kivonása a térségből. Az evakuálást megelőzően az átvezényelt haderők még besöpörtek mindent, amit lehetett, az addigi mértékhez képest felerősödött a rekvirálás. Így történt Kiskörös térségében is, hol a XXI. Tüzérezred 4. ütege a kivonás előtt hetekkel már *„ami árpát, zabot csak lehetett, a körzetben össze rekvirált, úgy, hogy egyes községekben az utolsó szem árpát is elvitték”*⁴⁴¹. Ennélfogva a járási adminisztráció a közéleti hivatal számára sem teljesíthette a kötelező beszállításokat. Kiskörös szomorú példájának felemlítése okán magáról a rekvirálás elborzasztó körülményeiről is szót kell említeni, melyre egy azt megelőző jelentés részletesen kitért. Az irat alapján tudható, hogy a teljesen kifosztott vidék lakosságától a tüzérezred parancsnoksága oly nagy mennyiségű árpa és zab beszállítására kötelezte a járási hivatal, melyet lehetetlenség volt kiszolgálni, így a katonai beavatkozást nem lehetett elkerülni: *„a tüzérezred Bócsa községben kétszáz mázsa zab és árpát rekvirált össze úgy, hogy a vetőmagot akinél voltak az utolsóig elvitték s csak harmincznégy mázsaért fizettek. A rekvirálás közben elvittek nyolcz-tíz nyeret, sok fehér és ruhaneműt, néhány zsebórát, sok baromfit, csizmákat és bakancsokat, tekintélyes gazdákat megverték, két tisztességes asszonyt megbecs-telenítettek. [...] Hallomás szerint ugyanez a sors vár Páhi és Orgovány községekre”*⁴⁴²

A hatalomváltás néhány napos intervallumában a kecskeméti atrocitásokhoz hasonlóan, vidéken is több helyen sor került pogromokra, izraelita vallású polgárok elleni erőszakos cselekményekre. Közülük is legkirívóbbak a dunavecsei főszolgabíró, Hofer Ferenc, valamint Kocsis Béla jegyző és Demmel Károly százados által szervezett akciók voltak.⁴⁴³ Véres események – amint azt a Kecskeméti államügyész jelentése alapján is megtudható – másutt, például Izsákon is előfordultak, ahol fegyveres különítmények kereskedők otthonaiba törtek be, családtagjaikkal együtt vertek, kínoztak meg polgárokat.⁴⁴⁴ Az elhurcolt zsidókat végül az orgoványi erdőben végezték ki. Ezekben a napokban több tucat további gyilkosságot követtek el Héjjas emberei Kecskeméten és a környező falvakban (Páhi, Kerekegyháza, Soltvadkert, Csengőd stb.).⁴⁴⁵

„Nincs már nékem ruhám, az oltáh tetépte, mikor a két karom a hazámat vélté.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

■ Epilógus

Az elhúzódó harcok fokozódó terhei, áldozatai ellenére Magyarország lakosai számára a háború valóságos arcával való szembenézés a proletárdiktatúra összeomlása után, a katonai megszállással kezdődött. Ebben az időszakban a vármegyének és Kecskemétnek a fővárossal és a magyar kormányzervekkel minden kapcsolata megszakadt. Utazási, kereskedelmi tilalom lépett érvénybe, a vasúti, közúti, távközlési, postai infrastruktúra kizárólagosan román ellenőrzés alá került. A vármegyei adminisztráció élére oktrojált módon, a magyar közjogi rendet ignoráló vezetés került. A választott politikai testületek hatáskörét felfüggesztették, a katonai utasításokat a polgári közigazgatáson keresztülhajtatták, vagy önkényesen, fegyveres erővel hajtották végre. Megkezdődtek az igazoló eljárások, letartóztatások, internálások. A közigazgatást és a sajtót teljes cenzúra alá vonták. Az ország javait a megszállók hadizsákmánynak tekintették, így a megszállással azonnal kezdetét vették a rekvirálások, a fosztogatások, a törvénytelen cselekmények. 1919. november 23-án vasárnap, délelőtt 10 órakor vonult be Kecskemétre a nemzeti hadsereg pár zászlóaljnyi erőt kitevő egysége, mely a megszállás korszakát jogilag és szimbolikus módon is lezárta.

Kecskemét román katonai megszállásának négy hónapja egyedülálló módon dokumentált időszak. A források sokszínűsége és bősége egyrészt köszönhető annak, hogy az idegen haderők kivonulásával nem nehezedett már tovább az országra olyan politikai nyomás, mely a lakosságot ért személyi és vagyoni sérelmek, károk elhallgatását, szándékos alábecsülését követelték volna meg, mint ahogy az hazánk 1944–45-ös szovjet „felszabadítását” követően történt. A román megszállás ideje gazdagon dokumentált korszak azért is, mert a rendelkezésre álló forrásaink mennyiségét nagyban gyarapítják, az értékelés lehetőségeit pedig kiszélesítik a megszállók károkozásainak bejelentése céljából felállított panaszirodák fennmaradt aktái is. Ezen ideiglenes hivatalokat azzal a céllal létesítette a magyar közigazgatás, hogy az elszenvedett veszteségeket a fegyverszüneti megállapodások alkalmával, de legkésőbb a béketárgyalásoknál érvényesíteni lehessen. A kárbejelentő és -összesítő la-

pok, jelentések, továbbá a közigazgatási hatóságok, hivatalok vezetőinek memorandumai, átiratai kivételesen nagy pontossággal dokumentálják a katonai megszállás okozta károkat és a lakosságot ért sérelmeket.

■ Jegyzetek

- 1 L.: BÁNLAKY József, 1928.
- 2 „Négy és félévi ...” Kecskeméti Közlöny (a továbbiakban: K. K.) 1919. augusztus 6. 1. o.
- 3 ROMSICS Ignác, 1982. 174. o.
- 4 Uo. 175. o.
- 5 „Napi hírek ...” K. K. 1919. augusztus 14. 3. o.
- 6 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a). Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
- 7 SÁNDOR István, 2008. 277–278. o.
- 8 MNL BKML IV. 1901. b Kecskemét város főispánjának iratai (a továbbiakban IV. 1901. b). 21/1919. Fi. Az állagon belül lényegében két sorozat található az egyikbe a főispáni, a másikba a kormánybiztosi iratok tartoznak. Alábbiakban az iktatatószámok melletti Fi. (főispáni) jelzés vagy annak hiánya utal arra, hogy az adott irat melyik sorozatba tartozik.
- 9 Részletesen: „*A VI. román hadosztály által megszállott terület határvonala a Duna-Tisza közén Tastól és Kunszentmiklóstól északra húzódik, Gyóntól délre halad el, Uj-Hartyán alatt megtörik s Pusztavacsot kihagyva egyenesen halad Nagykőrös, Lajosmizse és Kecskemét közös határpontjáig s onnan Kecskemét határán a Tiszáig, Kerekdombot, illetőleg a kécskei határ egyrészét is magában foglalva. A déli határ Bática és Homokmégy kihagyásával Foktó és Kalocsa alatt egyenesen halad, Keczel alatt megtörik s felölelve Kiskunhalast és Kiskunmajsát, Kömpöczön át Kistelek alatt megy a Tiszáig. Így magában foglalja a ... dunavecsei járást s Dömsöd és Dab környéki északi csucs híjján egészen az alsódabasi járásnak majdnem felét, a kiskunfélegyházi járás tulnyomó részét, a kunszentmiklósi járást egészen, a kalocsainak és kiskőrösinek északi részét, Kecskemét törv. hat., Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas rendezett tanácsu városokat, továbbá Csongrád vármegyéből a csongrádi járást egészen és a dorozsmai járás nagyobbik részét.*” MNL BKML IV. 1910. a 395/1919. Még részletesebb területi beosztást l.: MNL BKML IV. 1901. b 9/1919. Fi.
- 10 MNL BKML IV. 1901. b 2/1919. Fi.
- 11 MNL BKML IV. 1910. a 395/1919.
- 12 MNL BKML IV. 1910. a 395/1919.
- 13 MNL BKML IV. 1910. a 395/1919.

„Nincs már nékem ruhám, az oláh tetépte, mikor a két karom a hazámat védte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei

- 14 MNL BKML IV. 1901. b 1/1919. Fi.
- 15 A főispán hivatali titulusa később „a román királyi katonai kerületek főispánja” elnevezésre módosult.
- 16 Az értekezleten a főispáni hivatal illetékességébe rendelt közigazgatási hatóságok tisztviselői képviseltették magukat, úgymint: dunavecsei, kiskőrösi járások (helyettes) főszolgabírói, Dunavecse, Solt, Dunaegyháza, Apostag, Szabadszállás, Fülöpszállás, Kiskőrös községek és Kecskemét th. jogú város elöljárói, hivatalnokai. MNL BKML IV. 1901. b 2/1919. Fi.
- 17 MNL BKML IV. 1901. b 9/1919. Fi.
- 18 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. A VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezlete.
- 19 Uo.
- 20 MNL BKML IV. 1901. b 8/1919. Fi.
- 21 MNL BKML IV. 1901. b 44/1919. Fi.
- 22 SÁNDOR István, 2008. 314. o.
- 23 Uo. 316 o.
- 24 Uo. 317. o.
- 25 MNL BKML IV. 1910. a 531/1919.
- 26 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről.
- 27 MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
- 28 MNL BKML IV. 1910. a 395/1919.
- 29 MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
- 30 MNL BKML IV. 1910. a 389/1919.
- 31 MNL BKML IV. 1910. a 395/1919.
- 32 MNL BKML IV. 1901. b 39/1919. Fi.
- 33 MNL BKML IV. 1910. a 390/1919.
- 34 MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
- 35 MNL BKML IV. 1908. b Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 1908. b). 19 109/1919.
- 36 MNL BKML IV. 1910. a Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
- 37 MNL BKML IV. 1901. b 2/1919. Fi.
- 38 MNL BKML IV. 1908. b 1442/1920.
- 39 MNL BKML IV. 1901. b 16/1919.
- 40 MNL BKML IV. 1901. b 32/1919. Fi. III. Csendőrkerületi Parancsnokság 1124/1919. sz. irata.
- 41 MNL BKML IV. 1910. a 409/1919.
- 42 MNL BKML IV. 1910. a 410/1919.
- 43 „Mennyi idegen van Kecskeméten?” K. K. 1919. október 17. 1. o.
- 44 „Hirdetmény”. K. K. 1919. október 19. 2. o.
- 45 MNL BKML IV. 1910. a 179/1919.
- 46 MNL BKML IV. 1910. a 427/1919.
- 47 MNL BKML IV. 1910. a 436/1919.

- 48 MNL BKML IV. 1901. b 11/1919. Fi.
- 49 MNL BKML IV. 1919. Kecskemét Város Közélelmezési Hivatalának iratai (a továbbiakban: IV. 1919.). 2610/1919.
- 50 „A VI. román hadosztály ...” K. K. 1919. augusztus 26. 3. o.
- 51 MNL BKML IV. 1901. b 2/1919. Fi.
- 52 Holdanként búzából és árpából 100 kg, rozsból 110 kg, zabból 90 kg, kölesből 20 kg volt meghagyható. Részletesen szabályozták a tenyész- és igásjóságok fejadagjait is. MNL BKML IV. 1901. b 2/1919. Fi.
- 53 MNL BKML IV. 1919. 364/1919.
- 54 MNL BKML IV. 1901. b 11/1919. Fi.
- 55 MNL BKML IV. 1901. b 11/1919. Fi.
- 56 MNL BKML IV. 1910. a 526/1919.
- 57 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi.
- 58 MNL BKML IV. 1919. 570/1919.
- 59 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről és MNL BKML IV. 1901. b 62/1919. Fi.
- 60 MNL BKML IV. 1919. 584/1919.
- 61 MNL BKML IV. 1910. a Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
- 62 MNL BKML IV. 1908. b 14 471/1919. Kecskemét thj. város polgármesterének 339/1919. sz. irata.
- 63 MNL BKML IV. 1908. b 1442/1920. Kecskemét thj. város Községi Népisiskolák Igazgatósága 61/1920. sz. irata.
- 64 MNL BKML IV. 1910. a 22/1919.
- 65 MNL BKML IV. 1901. b 17/1919. Fi.
- 66 „Az iskolai szénzünet kérdése”. K. K. 1919. október 30. 2. o.
- 67 MNL BKML IV. 1908. b 1366/1919.
- 68 MNL BKML IV. 1901. b 39/1919. Kecskemét thj. város 21 062/1919. sz. közigazgatási irata.
- 69 MNL BKML IV. 1908. b 18 318/1919.
- 70 „Seregszemle iskoláink felett”. K. K. 1919. október 9. 2. o.
- 71 Uo.
- 72 MNL BKML IV. 1908. b 1442/1920. Kecskemét Thj. Város Községi Népisiskolák Igazgatósága 61/1920. sz. irata.
- 73 „Az iskolai szénzünet kérdése”. K. K. 1919. október 30. 2. o.
- 74 MNL BKML IV. 1908. b 1442/1920. Előszám: 62/1919.
- 75 MNL BKML IV. 1908. b 726/1920.
- 76 Pl.: MNL BKML IV. 1901. b 120/1919. Fi. Kecskemét thj. város 18 460/1919. sz. iktatott irata; MNL BKML IV. 1901. b 85/1919.; MNL BKML IV. 1910. a Szám nélküli irat. Hirdetmény, 1919. szeptember 19.
- 77 „Rendelet”. K. K. 1919. október 3. 3. o.
- 78 MNL BKML IV. 1901. b 15/1919. Fi.
- 79 MNL BKML IV. 1901. b 11/1919. Fi.
- 80 MNL BKML IV. 1901. b 41/1919. Fi. Kecskemét Thj. Város 17 541/1919. sz. közigazgatási irata. Kivonat a városi tanács 1919. szeptember 4-i üléséből.

- 81 MNL BKML IV. 1901. b 69/1919. Fi. Hirdetmény. Kecskemét thj. város 18 071/1919. sz. közigazgatási irata.
- 82 MNL BKML IV. 1908. b 19 468/1919.
- 83 MNL BKML IV. 1901. b 69/1919. Fi. Kecskemét Thj. Város Polgármesteri Hivatalának 424/1919. sz. irata.
- 84 MNL BKML IV. 1919. 2610/1919.
- 85 MNL BKML IV. 1901. b 14/1919. Fi.
- 86 MNL BKML IV. 1901. b 42/1919. Fi.
- 87 MNL BKML IV. 1910. a 482/1919.
- 88 MNL BKML IV. 1901. b 64/1919. Fi.
- 89 MNL BKML IV. 1901. b 65/1919. Fi.
- 90 MNL BKML IV. 1901. b 130/1919. Fi.
- 91 „Só- és fabehozatal”. K. K. 1919. október 17. 3. o.
- 92 „A borpiacon” K. K. 1919. október 19. 2. o.
- 93 „Séta a borpiacon”. Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: K. L.). 1919. október 26. 2. o.
- 94 „50 waggon burgonya érkezett”. K. K. 1919. október 11. 1. o.; „Burgonya a gazdáknak” K. K. 1919. október 17. 3. o.
- 95 „Olcso zsír – fehér pénzért”. K. K. 1919. október 17. 3. o.
- 96 „Piaci árak” K. K. 1919. október 22. 2. o.
- 97 „A főpiacon sétáltunk”. K. L. 1919. november 11. 2. o.
- 98 „Eltűnt a marhahús”. K. K. 1919. november 1. 2. o.
- 99 MNL BKML IV. 1901. b 65/1919. Kecskemét thj. város Polgármesteri Hivatalának 554/el/1919. sz. irata.
- 100 MNL BKML IV. 1901. b 87/1919. Fi.
- 101 MNL BKML IV. 1910. a 449/1919.
- 102 Uo.
- 103 MNL BKML IV. 1910. a 399/1919.
- 104 MNL BKML IV. 1910. a 435/1919.
- 105 MNL BKML IV. 1901. b 41/1919. Fi. Kecskemét thj. város 17 541/1919. sz. közigazgatási irata. Kivonat a városi tanács 1919. szeptember 4-i üléséből.
- 106 MNL BKML IV. 1908. b 17 541/1919.
- 107 MNL BKML IV. 1901. b 83/1919. Fi. Kecskemét Városi Közellátási Hivatal 439/1919. sz. irata.
- 108 SÁNDOR István, 2008. 316. o.
- 109 MNL BKML IV. 1901. b 41/1919. Fi.
- 110 MNL BKML IV. 1901. b 81/1919. Fi.
- 111 MNL BKML IV. 1901. b 45/1919. Fi.
- 112 MNL BKML IV. 1901. b 14/1919.
- 113 „Kormányzóbiztosság a gabonafelesleg összegyűjtésére és beszállítására”. K. K. 1919. november 6. 1. o.
- 114 MNL BKML IV. 1901. b 40/1919.
- 115 MNL BKML IV. 1901. b 54/1919. Szank község 2200/1919. sz. irata.
- 116 MNL BKML IV. 1901. b 72/1919. Fi.
- 117 MNL BKML IV. 1910. a 449/1919.

- 118 MNL BKML IV. 1901. b 93/1919. Fi.
- 119 MNL BKML IV. 1901. b 101/1919. Fi. A kiskőrösi járás főszolgabírója 3031 kig./1919. sz. irata.
- 120 MNL BKML IV. 1901. b 118/1919. Fi. A kalocsai járás főszolgabírója 3112/1919. sz. irata.
- 121 MNL BKML IV. 1910. a 549/1919.
- 122 MNL BKML IV. 1910. a 549/1919.
- 123 MNL BKML IV. 1901. b 6/1919. Fi.
- 124 MNL BKML IV. 1901. b 35/1919. Fi.
- 125 MNL BKML IV. 1919. 18575/1919.
- 126 „Gyáraink helyzete”. K. K. 1919. október 11. 1. o.
- 127 „A Schiffer-gyár beszüntette üzemét”. K. K. 1919. november 7. 3. o.
- 128 Uo.
- 129 „Látogatás a kecskeméti malmokban”. K. L. 1919. november 13. 2. o.
- 130 „Munkanélküliség Kecskeméten”. K. K. 1919. október 14. 1. o.
- 131 „A városi kórházak ...”. K. L. 1919. október 26. 1. o.
- 132 MNL BKML IV. 1910. a 448/1919.
- 133 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi.
- 134 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi. A csongrádi járási főszolgabíró 1036/1919. sz. irata.
- 135 Pl. MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. szeptember 2-i napi jelentése.; 426/1919.
- 136 MNL BKML IV. 1910. a 478/1919.
- 137 Uo.
- 138 MNL BKML IV. 1901. b 128/1919. Fi.
- 139 „A tüzelőanyagelosztó hivatal...”. K. K. 1919. október 9. 3. o.
- 140 „Favágó diákok”. K. K. 1919. november 5. 2. o.
- 141 „Halálra ítélt útszéli fák”. K. K. 1919. november 4. 1. o.
- 142 MNL BKML IV. 1901. b 130/1919. Fi. Kecskemét város 18 612 sz. közigazgatási irata.
- 143 MNL BKML IV. 1901. b 145/1919. Fi.
- 144 MNL BKML IV. 1901. b 57/1919. Fi.
- 145 MNL BKML IV. 1910. a 478/1919.
- 146 MNL BKML IV. 1910. a 478/1919.
- 147 MNL BKML IV. 1910. a 480/1919.
- 148 MNL BKML IV. 1919. 544/1919.
- 149 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919.
- 150 „Napi hírek ...”. K. K. 1919. augusztus 14. 3. o.
- 151 MNL BKML IV. 1910. a 388/1919.
- 152 MNL BKML IV. 1901. b 143/1919. Fi. Kecskemét thj. város polgármesterének 479/elN/1919. sz. irata.
- 153 MNL BKML IV. 1901. b 66/1919. Kecskemét thj. város Polgármesteri Hivatalának 528/1919. sz. irata.
- 154 MNL BKML IV. 1901. b 11/1919. Fi.
- 155 MNL BKML IV. 1908. b 21 315/1919. Előszám: 18 532/1919.

- 156 MNL BKML IV. 1901. b 109/1919.
157 „A kecskeméti foglyok panasza.” Népszava 1919. október 17. 5. o.
158 MNL BKML IV. 1910. a 528/1919.
159 MNL BKML IV. 1901. b 85/1919. Fi. Kecskemét thj. város 17 602/1919. sz. közigazgatási irata.
160 MNL BKML IV. 1901. b 71/1919. A kecskeméti fogolytábor ezredparancsnoka 104/1919. sz. irata.
161 MNL BKML IV. 1908. b 20 291/1919.
162 MNL BKML IV. 1919. 544/1919.
163 MNL BKML IV. 1908. b sz. n. „A kecskeméti fogolytábor kérvénye, melyben tüzfát kér” tárgyú irat. Kelt: 1919. október 23.
164 MNL BKML IV. 1901. b 172/1919. Fi. A kalocsai járás főszolgabírójának 3204/1919. sz. irata.
165 MNL BKML IV. 1901. b 198/1919. Fi.
166 Uo.
167 MNL BKML IV. 1901. b 199/1919. Fi.
168 MNL BKML IV. 1901. b 133/1919. A kecskeméti fogolytábor a Magyar Belügyminiszter 1450/1919. sz. utasításában szerepel, az Erdélyi Csapatok Főparancsnoksága 13 783. sz. átiratában nem.
169 MNL BKML IV. 1901. b 133/1919. Az Erdélyi Csapatok Főparancsnoksága 13 783. sz. irata.
170 ROMSICS Ignác (szerk.), 1976. 674. o.
171 MNL BKML IV. 1901. b 133/1919. A Magyar Belügyminiszter 1450/1919. sz. utasítása.
172 Uo.
173 Uo.
174 MNL BKML IV. 1901. b 133/1919. A Magyar Belügyminiszter 1450/1919. sz. utasítása.
175 „Feloszlott a fogolytábor”. K. K. 1919. december 14. 2. o.
176 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről.
177 SÁNDOR István, 2008. 286. o.
178 MNL BKML IV. 1901. b 34/1919.
179 MNL BKML IV. 1901. b 45, 46, 47/1919.; MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
180 MNL BKML IV. 1910. a 559/1919.
181 MNL BKML IV. 1910. a 537/1919.
182 MNL BKML IV. 1910. a 582/1919.
183 MNL BKML IV. 1910. a Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
184 SÁNDOR István, 2008. 311. o.
185 MNL BKML IV. 1910. a 21/1920.
186 MNL BKML IV. 1908. b 9803/1920.
187 „Hazajöttek az aradi tisztek”. K. K. 1919. december 9. 1. o.
188 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919.
189 MNL BKML IV. 1901. b 9/1919. Fi.

- 190 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 17-i napi jelentése.
- 191 MNL BKML IV. 1910. a 413/1919.
- 192 MNL BKML IV. 1903. r Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. A románok okozta károk felmérésére alakult bizottság iratai (a továbbiakban: IV. 1903. r). 499. sorszám.
- 193 MNL BKML IV. 1903. r 251/a sorszám.
- 194 MNL BKML IV. 1903. r 1/252. sorszám.
- 195 MNL BKML IV. 1903. r 498. sorszám.
- 196 MNL BKML IV. 1903. r 364. sorszám.
- 197 MNL BKML IV. 1903. r 609. sorszám.
- 198 MNL BKML IV. 1903. r 1/280. sorszám.
- 199 MNL BKML IV. 1903. r 1/290. sorszám.
- 200 MNL BKML IV. 1903. r 335. sorszám.
- 201 MNL BKML IV. 1903. r 1/371. sorszám.
- 202 MNL BKML IV. 1903. r 1/427. sorszám.
- 203 MNL BKML IV. 1903. r 1/449. sorszám.
- 204 MNL BKML IV. 1903. r 1/485. sorszám.
- 205 MNL BKML IV. 1903. r 1/504; 1/509; 527. sorszám.
- 206 MNL BKML IV. 1903. r 1/520 sorszám.
- 207 MNL BKML IV. 1903. r 1/501. sorszám.
- 208 MNL BKML IV. 1903. r 638. sorszám.
- 209 MNL BKML IV. 1910. a Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
- 210 MNL BKML IV. 1903. r 1/306. sorszám.
- 211 MNL BKML IV. 1903. r 702. sorszám.
- 212 MNL BKML IV. 1908. b 8759/1921.
- 213 SÁNDOR István, 2008. 316 o.
- 214 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 14-i napi jelentése.
- 215 MNL BKML IV. 1910. a 414/1919.
- 216 MNL BKML IV. 1901. b 202/1919. Fi.
- 217 MNL BKML IV. 1908. b 16 593/1919.
- 218 MNL BKML IV. 1910. a 380/1919.
- 219 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. szeptember 6-i napi jelentése.
- 220 SÁNDOR István, 2008. 317. o.
- 221 LAKY Dezső, 1923. 58. o.
- 222 MNL BKML IV. 1910. a 490/1919.
- 223 Uo. A Magyar Belügyminiszter 5773/1919. BM eln. sz. bizalmas irata.
- 224 Uo. A Magyar Belügyminiszter 5906/1919. BM eln. sz. irata.
- 225 MNL BKML IV. 1908. b 24 140/1920. A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium 111 453/1920. I/a számú körrendelete.
- 226 MNL BKML IV. 1908. b 24 140/1920. A Magyar Királyi Felszámoló Hivatal 9526/III sz. irata.
- 227 „A román kormány válaszigjegyzéke”. K. K. 1919. augusztus 19. 3. o.

- 228 LAKY Dezső, 1923. Előszó, VII. o.
229 Pl. MNL BKML IV. 1903. r 27. sorszám.
230 MNL BKML IV. 1903. r 360. sorszám.
231 MNL BKML IV. 1903. r 27. sorszám.
232 MNL BKML IV. 1903. r 1/472. sorszám.
233 Pl. MNL BKML IV. 1903. r 1/421. sorszám.
234 MNL BKML IV. 1903. r 1/442. sorszám.
235 MNL BKML IV. 1903. r 1/448. sorszám.
236 MNL BKML IV. 1903. r 1/478.; 1/492. stb. sorszám.
237 MNL BKML IV. 1903. r 1/487; 1/491/a stb. sorszám.
238 Pl. MNL BKML IV. 1903. r 37, 48, 57, 58, 132. 1/309. stb. sorszám.
239 MNL BKML IV. 1903. r 1/322. sorszám.
240 MNL BKML IV. 1903. r 20. sorszám.
241 MNL BKML IV. 1903. r 1/457. sorszám.
242 MNL BKML IV. 1903. r 137/a sorszám.
243 MNL BKML IV. 1903. r 1/344. sorszám.
244 MNL BKML IV. 1903. r 1/397. sorszám.
245 MNL BKML IV. 1903. r 1/409. sorszám.
246 MNL BKML IV. 1903. r 1/398. sorszám.
247 MNL BKML IV. 1903. r 1/392. sorszám.
248 MNL BKML IV. 1903. r 348. sorszám.
249 MNL BKML IV. 1903. r 467. sorszám.
250 MNL BKML IV. 1903. r 817. sorszám.
251 MNL BKML IV. 1903. r 1/431, 1/503. stb. sorszám.
252 MNL BKML IV. 1903. r 1564. sorszám.
253 MNL BKML IV. 1903. r 1/411. sorszám.
254 MNL BKML IV. 1903. r 246/a sorszám.
255 MNL BKML IV. 1903. r 1/296. sorszám.
256 MNL BKML IV. 1903. r 1659. sorszám.
257 Pl. MNL BKML IV. 1903. r 98, 1/313, 636, 1119. 1623. stb. sorszám.
258 MNL BKML IV. 1903. r pl. 93. sorszám.
259 MNL BKML IV. 1903. r 230/a. sorszám.
260 MNL BKML IV. 1903. r 1/285. sorszám.
261 MNL BKML IV. 1903. r 1/287. sorszám.
262 MNL BKML IV. 1908. b 17.572/1919.
263 MNL BKML IV. 1908. b 16 830/1919.
264 MNL BKML IV. 1903. r 447. sorszám
265 MNL BKML IV. 1903. r 1640. sorszám.
266 MNL BKML IV. 1903. r 2010. sorszám.
267 MNL BKML IV. 1903. r sz.n. 1919. december.
268 MNL BKML IV. 1903. r 1624. sorszám.
269 MNL BKML IV. 1903. r 2008. sorszám.
270 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről.

-
- 271 Pl. MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 17-i napi jelentése.
- 272 MNL BKML IV. 1903. r 750. sorszám.
- 273 MNL BKML IV. 1903. r 698. sorszám.
- 274 MNL BKML IV. 1903. r 1301. sorszám.
- 275 MNL BKML IV. 1903. r 1057. sorszám.
- 276 MNL BKML IV. 1903. r 1072. sorszám.
- 277 MNL BKML IV. 1903. r 653 és 1630. sorszám.
- 278 MNL BKML IV. 1903. r 1966. sorszám.
- 279 MNL BKML IV. 1908. b 1442/1920.
- 280 MNL BKML IV. 1903. r 15. sorszám.
- 281 MNL BKML IV. 1901. b 40/1919. Fi.
- 282 MNL BKML IV. 1908. b 20 746/1919.
- 283 MNL BKML IV. 1903. r 790. sorszám
- 284 MNL BKML IV. 1903. r 1860. sorszám.
- 285 MNL BKML IV. 1910. a 523/1919.
- 286 MNL BKML IV. 1903. r 828 és 1620. sorszám.
- 287 MNL BKML IV. 1903. r 1/276. sorszám
- 288 MNL BKML IV. 1903. r 981. sorszám.
- 289 MNL BKML IV. 1901. b. 83/1919.
- 290 MNL BKML IV. 1903. r 648. sorszám.
- 291 MNL BKML IV. 1908. b 19 230/1919.
- 292 MNL BKML IV. 1903. r 791. sorszám.
- 293 MNL BKML IV. 1903. r 2019. sorszám.
- 294 MNL BKML IV. 1903. r 913. sorszám.
- 295 MNL BKML IV. 1903. r 913. sorszám.
- 296 MNL BKML IV. 1903. r 2030. sorszám.
- 297 MNL BKML IV. 1903. r 1288. sorszám.
- 298 MNL BKML IV. 1903. r 1766. és 1931 sorszám.
- 299 MNL BKML IV. 1910. a 566/1919.
- 300 MNL BKML IV. 1908. b 1308/1920.
- 301 Az idézett forrás szerint a végösszeg: 3 475 693 korona és 40 fillér.
- 302 MNL BKML IV. 1901. b. 83/1919.
- 303 MNL BKML IV. 1910. a 547/1919.
- 304 MNL BKML IV. 1908. b 4388/1920.
- 305 MNL BKML IV. 1908. b 16.512/1919.
- 306 MNL BKML IV. 1908. b 21.214/1919.
- 307 MNL BKML IV. 1908. b 21.214/1919.
- 308 Uo.
- 309 MNL BKML IV. 1908. b 24 140/1920.
- 310 LAKY Dezső, 1923. 147. o.
- 311 Uo. 150. o.
- 312 Uo. 186. o.
- 313 Uo. 197. o.
- 314 Uo. 225. és 230. o.

- 315 MNL BKML IV. 1908. b 29 517/1920.
316 LAKY Dezső, 1923. 236. o.
317 Uo. 249. o.
318 Uo. 256. o.
319 MNL BKML IV. 1908. b 2020/1920. Kecskemét Város Közellátási Hivatal 46/1920. sz. irata.
320 SÁNDOR István, 2008. 319. o.
321 Uo. 286. o.
322 Uo. 285. o.
323 Uo. 287. o.
324 MNL BKML IV. 1910. a Szám nélküli irat. Kecskemét polgármesterének levele dr. Samassa Adolf belügyminiszter részére, 1919. augusztus 10.
325 MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
326 MNL BKML IV. 1910. a 493/1919.
327 MNL BKML IV. 1910. a Szám és címzés nélküli levél. Kb. 1919. augusztus.
328 MNL BKML IV. 1910. a 398/1919.
329 MNL BKML IV. 1910. a 500/1919.
330 SÁNDOR István, 2008. 320. o.
331 „Beszélgetés az új polgármesterrel”. K. K. 1919. október 30. 1. o.
332 Uo.
333 „Megoldást nyert a polgármesterválság” K. K. 1919. október 28. 1. o.
334 „Kiss Ferenc”. K. K. 1919. október 17. 1. o.
335 MNL BKML IV. 1901. b 211/1919. Fi. és MNL BKML IV. 1908. b 24 525/1920.
336 „Kormánybiztos”. K. K. 1919. október 14. 1. o.
337 MNL BKML IV. 1901. b 75/1919.
338 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 23-i napi jelentése.
339 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. szeptember 5-i napi jelentése.
340 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 16-i napi jelentése.
341 „Igazoló eljárás a középiskolai tanároknál”. K. K. 1919. október 28. 1. o.
342 MNL BKML IV. 1908. b 4806/1920.
343 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 22-i napi jelentése.
344 MNL BKML IV. 1910. a 393/1919. A kecskeméti rendőrfőkapitány 1919. augusztus 15-i napi jelentése.
345 MNL BKML IV. 1910. a 627/1919.
346 NÁNÁSI László, 2011. 220. o.
347 MNL BKML IV. 1901. b 59/1919.
348 MNL BKML IV. 1910. a 380/1919.
349 MNL BKML IV. 1910. a 394/1919.
350 MNL BKML IV. 1901. b 51-52; 54/1919. Fi.

- 351 SÁNDOR István, 2008. 287. o.
 352 ROMSICS Ignác, 1982. 175. o.
 353 Uo. 288. o.
 354 Uo. 288. o.
 355 HELTAI Nándor, 1990.
 356 MNL BKML IV. 1910. a 568/1919.
 357 MNL BKML IV. 1901. b 26/1919. Fi.
 358 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. Kiskunhalas rt. város polgármesterének 5833/1919. kig. sz. jelentése.
 359 MNL BKML IV. 1903. r 1/283. sorszám.
 360 MNL BKML IV. 1901. b 108/1919. Fi.
 361 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. A csongrádi járási főszolgabíró 1036/1919. sz. irata.
 362 MNL BKML IV. 1910. a 429/1919.
 363 MNL BKML IV. 1910. a 470/1919.
 364 MNL BKML IV. 1901. b 72/1919. Fi
 365 MNL BKML IV. 1901. b 148/1919. Fi. A kiskőrösi járási főszolgabíró 3131 kig./1919. sz. irata.
 366 MNL BKML IV. 1910. a 416/1919.
 367 MNL BKML IV. 1919. 12. 20. kgy. Jkv.
 368 MNL BKML IV. 1901. b 209/1919. Fi. Kiskunmajsa község képviselőtestületének 51 kgy./1919. sz. határozata.
 369 MNL BKML IV. 1908. b 20 406/1919.
 370 MNL BKML IV. 1910. a 456/1919.
 371 MNL BKML IV. 1908. b 23194/1920.
 372 MNL BKML IV. 1910. a 580/1919. A Magyar Katonai Állomásparancsnokság 5/1919. tk. sz. irata.
 373 MNL BKML IV. 1910. a 585/1919. A Magyar Belügyminisztérium 1571/1919. Res. Sz. irata.
 374 MNL BKML IV. 1908. b 23 108/1919. A Magyar Belügyminisztérium 1666/1919. res. sz. irata.
 375 MNL BKML IV. 1908. b 23 108/1919. A Magyar Belügyminisztérium 91 383/1919. VI. a. sz. utasítása.
 376 „Kivonultak az oláhok”. K. K. 1919. november 20. 1. o.
 377 MNL BKML IV. 1908. b 22 882/1919.
 378 „Kivonultak az oláhok”. K. K. 1919. november 20. 1. o.
 379 „20 oláht fogtak el”. K. K. 1919. november 22. 3. o.
 380 ROMSICS Ignác (szerk.), 1976. 675. o.
 381 MNL BKML IV. 1901. b 102/1919.
 382 ROMSICS Ignác (szerk.), 1976. 675. o.
 383 MNL BKML IV. 1901. b 104/1919.
 384 KÁDÁR Gyula, 1978. 126–127. o.
 385 MNL BKML IV. 1908. b 17 441/1919.
 386 MNL BKML IV. 1910. a 607/1919.

- 387 MNL BKML IV. 1910. a 574/1919.
388 Uo.
389 Uo.
390 ROMSICS Ignác, 1982. 182. o.
391 KÁDÁR Gábor–VÁGI Zoltán, é. n.
392 „Kiáltvány a város lakosságához”. K. K. 1919. november 21. 1. o.
393 ROMSICS Ignác (szerk.), 1976. 677. o.
394 Uo.
395 MNL BKML IV. 1910. a 85/1920.
396 MNL BKML IV. 1901. b 96/1919.
397 Uo.
398 MNL BKML IV. 1901. b 128/1919
399 MNL BKML IV. 1901. b 125/1919
400 MNL BKML IV. 1910. a 424/1919.
401 MNL BKML IV. 1910. a 169/1920.
402 MNL BKML IV. 1901. b 136/1919.
403 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi.
404 Tázlár község elnevezése 1907–1947 között.
405 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. Költségvetési adatok bejelentése. A kiskőrösi járás főszolgabírójának iratai. 2961/1919. kig. sz.
406 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi.
407 MNL BKML IV. 1901. b 28/1919. Fi. A kiskőrösi járás főszolgabírójának 6. eln/1919. sz. irata.
408 MNL BKML IV. 1901. b 74/1919. Fi.
409 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. Költségvetési adatok bejelentése. A kiskőrösi járás főszolgabírójának iratai. 2960/1919. kig. sz.
410 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről.
411 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi. A csongrádi járás főszolgabírójának 1036/1919. sz. irata.
412 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről és MNL BKML IV. 1901. b 27/1919. Fi.
413 MNL BKML IV. 1901. b 113/1919. Fi. A kalocsai főszolgabíró 2/1919. sz. i.
414 Uo.
415 Uo.
416 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi.
417 Pl. MNL BKML IV. 1901. b 172; 191; 192; stb. /1919. Fi.
418 MNL BKML IV. 1901. b 28/1919. Fi. A kiskőrösi járás főszolgabírójának 6. eln/1919. sz. irata.
419 MNL BKML IV. 1901. b 101/1919. Fi. A kiskőrösi járás főszolgabírója 3031 kig./1919. sz. irata.
420 MNL BKML IV. 1919. 74/1919.

- 421 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi. A kiskőrösi járás főszolgabírója 2960kig./1919. és MNL BKML IV. 1901. b 50/1919. Fi.
- 422 MNL BKML IV. 1901. b 21/1919. Fi. Jegyzőkönyv a VI. román hadosztály által megszállt terület főszolgabíróinak és polgármestereinek 1919. augusztus 24-i értekezletéről.
- 423 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi. A kalocsai járás főszolgabírója 3028 kig./1919.
- 424 MNL BKML IV. 1919. 74/1919.
- 425 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi.
- 426 MNL BKML IV. 1901. b 26/1919. Fi. A kiskunfélegyházi járási főispán 2560/1919. sz. irata.
- 427 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi.
- 428 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. és 61/1919. Fi. Kiskunhalas rt. város polgármesterének iratai. 5847/1919. kig.
- 429 MNL BKML IV. 1901. b 77/1919. Fi. A kiskunfélegyházai járás főszolgabírójának 2533/kig 1919. sz. irata.
- 430 MNL BKML IV. 1901. b 79/1919. Fi. A kiskunfélegyházai járás főszolgabírójának 2533/kig 1919. sz. irata.
- 431 MNL BKML IV. 1901. b 13/1919. Fi.
- 432 MNL BKML IV. 1901. b 19/1919. Fi. A csongrádi járási főszolgabíró 1036/1919. sz. irata.
- 433 MNL BKML IV. 1901. b 88/1919. Fi. Kiskunhalas város 6333/1919. kig. sz. közigazgatási irata.
- 434 MNL BKML IV. 1901. b 18/1919. Fi.
- 435 MNL BKML IV. 1901. b 58/1919. Fi. Kiskunhalas város 5911 sz. közigazgatási irata.
- 436 MNL BKML IV. 1901. b 192/1919. Fi. A kiskőrösi járási főszolgabíró 2917/1919. sz. irata
- 437 MNL BKML IV. 1901. b 206/1919. Fi. Páhi község 1001/1919. sz. irata
- 438 MNL BKML IV. 1901. b 209/1919. Fi. Kiskunmajsa község képviselőtestületének 51.kgy./1919. sz. határozata.
- 439 MNL BKML IV. 1901. b 67/1919. A kiskőrösi járás főszolgabírójának 3680. kig./1919. sz. irata.
- 440 MNL BKML IV. 1901. b 89/1919. A kalocsai járás főszolgabírójának 3360. kig./1919. sz. irata.
- 441 MNL BKML IV. 1901. b 67/1919. A kiskőrösi járás főszolgabírójának 3680. kig./1919. sz. irata.
- 442 MNL BKML IV. 1901. b 74/1919. A kiskőrösi járás főszolgabírójának 2960. kig./1919. sz. irata.
- 443 ROMSICS Ignác, 1982. 182. o.
- 444 ROMSICS Ignác (szerk.), 1976. 684. o.
- 445 KÁDÁR Gábor–VÁGI Zoltán, é. n.
- 476 „Kiáltvány a város lakosságához.” Kecskemét 1919. november 23. 2. o.

■ Irodalom

BÁNLAKY József

1928 A magyar nemzet hadtörténelme. Budapest.

HELTAI Nándor

1990 Ki volt Kiss Endre? In: Kecskeméti Szemle, május.

KÁDÁR Gábor–VÁGI Zoltán

é. n. Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában. Internet: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antiszemita-atrocitasok-gyilkosságok-pogromok-a-feherterror-idszakaban-&catid=16:esetek (2015. január 29.)

KÁDÁR Gyula

1978 A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest.

LAKY Dezső

1923 Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest.

NÁNÁSI László

2011 A magyar királyi ügyészség története. Budapest.

ROMSICS Ignác (szerk.)

1976 Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez. Kecskemét.

ROMSICS Ignác

1982 A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben. Budapest.

SÁNDOR István

2008 Emlékezés (1942). In: Az „aranykor” után. Egy elfelejtett polgármester: Sándor István. Sajtó alá rendezte, írta és szerkesztette: Székelyné Kőrösi Ilona. Kecskemét.

■ Melléklet

Magyar népköltés az oláh megszállás alatt álló Tiszántúlról

Nincs már nékem puskám,
Az oláhnak adtam,
Mikor a hazámat
Könnyelműen feladtam.

Nincs már nékem ruhám,
Az oláh letépte,
Mikor a két karom
A hazámat védte,
Így fizetett érte.

Zokogástól hangos
Duna-Tisza partja
Kacagó ellenség
Osztozkodik rajta.

Suhog az őszi szél
Késmárk felett sírva,
Nagy Magyarországot
Most teszik a sírba,
Így volt ez megírva.

Forrás: „Népdal az oláh megszállásról.” Kecskeméti Közlöny 1919. november 25. 3. o.

■ Tartalomjegyzék

Köszöntő.....	5
Előszó	7
TÓTH SZILÁRD	
Sorozások és felmentések Kecskeméten, az I. világháborúban.....	9
Bevezetés.....	10
Sorozások és felmentések a városban.....	14
Az 1914. év történései.....	14
Az 1915. év történései.....	23
Az 1916. év történései.....	36
Az 1917. év történései.....	48
Az 1918. év történései.....	57
Jegyzetek.....	65
Irodalom.....	75
PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA	
A városvezetés helytállása az első világháború éveiben	77
A közigazgatás zavartalan biztosítása.....	82
A város közéletének, közellátásának szervezése.....	123
Az 1915. év eseményei.....	126
Az 1916. év eseményei.....	141
Az 1917. év eseményei.....	152
Az 1918. évi történések.....	166
Az itthon maradt családtagok segélyezése.....	176
A hadba vonultak támogatása.....	203
Egy elpusztított felvidéki falu újjáépítése.....	225
Hadi munkaalkalmak szervezése.....	233
A Kecskeméten állomásozó helyőrség és a város kapcsolata.....	236
Jegyzetek.....	246
Irodalom.....	265

RIGÓ RÓBERT

A kecskeméti sajtó az első világháború időszakában.....	267
A kecskeméti napilapok a háború alatt.....	275
Vitás ügyek a helyi sajtóban.....	289
Jegyzetek.....	295
Irodalom.....	297

GYENESEI JÓZSEF

Kecskemét hadikiadásai az első világháború idején.....	299
A magyar háborús adópolitika.....	300
Az első hadikölcsön.....	301
A második hadikölcsön.....	307
A harmadik és a negyedik hadikölcsön.....	309
Az ötödik hadikölcsön.....	311
A hatodik hadikölcsön.....	312
A hetedik és a nyolcadik hadikölcsön.....	313
Jegyzetek.....	318

SÓBER PÉTER

Internáltak és hadifoglyok Kecskeméten, az I. világháború éveiben.....	323
A hadifoglyok jogai és kötelességei.....	325
Internáltak és hadifoglyok Kecskeméten.....	326
A háború vége és a hazatérés.....	339
Jegyzetek.....	343

HAJAGOS CSABA

„Muszka golyó fúrta át a tenyerem!”

Kecskemét város szerepe az első világháborúban megsérült, rokkanttá vált katonák pártfogolásában.....	347
Kecskemét új közegészségügyi feladatai.....	348
A hadi jótékonyág helyi keretei.....	349
Előkészületek a beteg, sebesült katonák fogadására.	
Polgári és katonai kórházhelyzet Kecskeméten.....	352
A sebesültek Kecskemétre érkezése.....	355
Közegészségügy és orvoshiány.....	359

A sebesültek karácsonya Kecskeméten 1914-ben.....	365
A sebesültek szabadságolása, hazaszállítása.....	370
A sebesültek élelmezése.....	374
Rokkant- és sebesültgondozás.....	376
A sebesültekért végzett munka. Kitüntetett kecskemétiak.....	387
Zárszó.....	387
Jegyzetek.....	389
Irodalom.....	400

SZABÓ BENCE

**„Nincs már nékem ruhám, az oláh letépte,
mikor a két karom a hazámat védte.”**

Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei.....	403
Út a háborús vereségtől a román katonai megszállásig.....	404
A katonai megszállás előestéje.....	407
Kecskemét katonai megszállása.....	408
Operatív intézkedések a vármegye vérkeringésének újraindításáért.....	418
Közellátás – hadellátás megszervezése.....	425
Élet a román katonai fennhatóság árnyékában.....	430
Az oktatás és az iskolai élet megindítása.....	433
A közellátás szabályozásának ügyei.....	436
A hadsereg ellátása.....	443
Állatrevirálások.....	448
Nyersanyagok, energiahordozók elosztása.....	450
A hadifogyók helyzete.....	456
Törvénytelenlések, jogsértések, bűncselekmények.....	463
A megszálló román katonaság által okozott (anyagi) károk....	473
A lakosságot ért károk.....	477
Gyárakat, üzemek ért veszteségek.....	484
A közvagyonban esett károk.....	488
Veszteséglisták a KSH adatainak tükrében.....	494
A belső hatalmi viszonyok átrendeződése.....	495
Igazoló eljárások mint az antikommunista törekvések törvényesített eszközei.....	500

Hatalmi vetélkedés színtere – a közvélemény befolyásolásának orgánuma: a sajtó.....	502
Társadalmi válságjelenségek – morális következmények	504
A román csapatok kivonulása.....	508
A román csapatkerék kivonása a térségből.....	510
Kitekintés: A kecskeméti székhelyű f6szolgabírói hivatal hatáskörébe rendelt körzet ügyei	520
A közhivatal viselésének terhei	527
A kivonulás.....	529
Epilógus.....	530
Jegyzetek	531
Irodalom	544
Melléklet.....	545

Nyomdai kivitelezés:



6000 Kecskemét, Külső-Szegedi út 136.

06 76 482-190, 06 30 9-559-239

adriaprint@gmail.com

Készült:

300 példányban, B5 formátumban

Kecskemétiak!

A háboru, különösen ilyen nagy háboru esélyei változóak. Megtörténhetik, hogy a mi seregeinket is éri súlyos vereség. A háboru eredményét azonban nem egy csata dönti el. Bizonyos, hogy egy ilyen háboru alatt sok családot sujt aggodalom, sőt gyász is.

De nemzetek sorsát nem az dönti el, mennyire nagyok a szerencséiben, hanem az, hogy tudják-e a csapást is elszánt lélekkel, tetterős szívvel fogadni.

A magyar nemzet ezt a próbát már sokszor kiállotta. Mindig tudott a szerencséiben bölcs mérsékletet, a balsorsban elszánt keménységet, kitartó áldozatkészséget tanúsítani. A sok évtizedes békés munka alatt nem fajult el a magyar vér, sőt felhamozódott az az erő, mely e rokontalan népet másik ezeréven át is fenntartja, sőt nagygyá teszi.

Ha a magyarok Istene engedett bennünket megszorodni számban, erőben, műveltségben megerősödni, úgy mint még soha; ha adott nekünk e nagy küzdelemhez olyan elszánt és kiképzett hadsereget, olyan erős és hű szövetségeseket, mint még soha; nem engedhet bennünket elbukni ebben a nagy küzdelemben, sőt meg fog erősíteni, mert a Gondviselés hivatást szánt nekünk a világrendben.

Istenbe és nemzetünk hivatásába vetett kemény bizalommal nézünk tehát e világháború minden eseménye elé, soha nem feledve Kecskemét büszke jelmondatát, „sem magasság, sem mélység nem rettent!”

Kecskeméten, 1914. augusztus 5.

Sándor István

polgármester.

Kiadja Kecskemét th. város

Kiáltvány

Kecskemét th. város lakosság

a háborús viszonyok kö

tanúsítandó magatartá

